МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПОВІТРЯНИХ СИЛ
імені ІВАНА КОЖЕДУБА

СУЧАСНА ВІЙНА: ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ

**Збірник матеріалів X Міжнародної наукової конференції
Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба**

21-22 травня 2026 року

Харків
2026

X Міжнародна наукова конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»: збірник матеріалів, 21-22 травня 2026 року. – Х.: ХНУПС ім. І. Кожедуба,
2026. – 570 с.

Наведені публікації за теоретичними та практичними результатами наукових досліджень і розробок, які виконані науково-педагогічними працівниками, науковими співробітниками, докторантами, ад'юнктами, аспірантами та іншими фахівцями органів військового управління, закладів, установ і підприємств.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів, фахівців у сфері військового управління, психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України.

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей відповідальність несе автор.

Затверджено до друку Вченою радою Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, протокол №5 від
26 травня 2026 року.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

ЛУК'ЯНЕНКО В'ячеслав В'ячеславович	Заступник начальника Харківського національного університету Повітряних Сил з психологічної підтримки персоналу - начальник відділу, полковник
КРОТЮК Василь Андрійович	Начальник кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету Повітряних Сил, кандидат філософських наук, доцент, полковник
ШЕВЯКОВ Юрій Іванович	Ректор Інституту цивільної авіації Харківського національного університету Повітряних Сил, доктор технічних наук, професор
Зоран КОМАР	Професор Загребського університету (Хорватія)
Наталія БЕРБЮК ЛІНДСТРЕМ	Доцент кафедри комунікацій у галузі прикладних комунікаційних технологій факультету прикладних інформаційних технологій Університету Гетеборга (Швеція)
ДЗЬОБАНЬ Олександр Петрович	Професор кафедри філософії Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, доктор філософських наук, професор
КАЛИНОВСЬКИЙ Юрій Юрійович	Професор кафедри філософії Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, доктор філософських наук, професор
ЯНДОЛА Кристина Олександрівна	Старший викладач кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету Повітряних Сил

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ЗАСТУПНИКА КОМАНДУВАЧА ПОВІТРЯНИХ СИЛ З ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕРСОНАЛУ - НАЧАЛЬНИКА УПРАВЛІННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕРСОНАЛУ КОМАНДУВАННЯ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ 17

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО НАЧАЛЬНИКА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ІМЕНІ ІВАНА КОЖЕДУБА 19

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ТРЕК: ОБГОВОРЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Сидоров К.І., Петінов Я.М. ПРОФЕСІЙНА НАДІЙНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ ВЧИНКУ В.А. РОМЕНЦЯ 20

Квіткін П.В., Дятлова І.В., Лук'яненко В.В., Бугас М.В. СУЧАСНІ ВІЙНИ І МАЙБУТНЯ ДОЛЯ ЛЮДСТВА: ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ 23

Артюхова В.В., Сидоров К.І. ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНОГО ІМУНІТЕТУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 27

Данильян О.Г., Калиновський Ю.Ю. ДУХОВНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ 29

Дзьобань О.П., Кротюк В.А. СИНЕРГЕТИЧНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 33

Поліщук І.О. СУЧАСНЕ ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ 37

Терно С.О. ІСТОРИЧНА ОСВІТА ЯК «ДРУГИЙ ФРОНТ»: ЧОМУ БЕЗ КОГНІТИВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ НЕМОЖЛИВА ОБОРОНОЗДАТНІСТЬ? 39

Дзюба Л.Ф., Ліщинська Х.І. МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕКОЦИДУ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРСЬКОГО КОРПУСУ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ 46

Топорецька З.М. ЛУДОМАНІЯ НА ВІЙСЬКОВІЙ СЛУЖБІ: РИЗИКИ ДЛЯ БЕЗПЕКИ ВІЙСЬКОВОГО, ЙОГО ПІДРОЗДІЛУ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 49

Висоцький О.Ю. КІНОМИСТЕЦЬКІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ 52

Харламов М.І. ФІЛОСОФСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА РОСІЙСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ КРІЗЬ ВІКИ 58

Богданова Н.Г. СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 61
Гула Р.В., Передерій І.Г. КРИМІНАЛІТЕТ ЯК МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ РЕСУРС РОСІЙСЬКИХ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КАМПАНІЙ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2022–2023) 63
Староконь Є. Г. УЧИТИ ВІЙСЬКА ТОМУ, ЩО НЕОБХІДНО НА ВІЙНІ 66
Листопад О.А., Листопад Н.Л. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ: РИЗИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ 68
Михайлишин У.Б., Стаднік А.В. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ ПІД ЧАС ВІЙНИ 72
Шевяков Ю.І., Данюк Ю.В., Александрова В.Є., Бербюк Ліндстрем Н. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ШІ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ОБІЗНАНОСТІ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ Й МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО СЕРЕД УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПІДХІД НА ОСНОВІ RAG І КЕРОВАНОГО ЧАНКУВАННЯ 75
Шевяков Ю.І., Александрова В.Є., Кононов І.О. ЦИФРОВИЙ НАРАТИВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОЄКТУВАННЯ МОБІЛЬНИХ ОСВІТНІХ ЗАСТОСУНКІВ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА 79
Гамаль Ю.Б., Гончаренко О.А. ФІЛОСОФІЯ ЗЛОЧИНУ І НАКАЗУ У ВІЙНІ 81
Семенова Є.С., Гончаренко О.А. ФІЛОСОФСЬКІ ДИСКУСІЇ ПРО ВІЙНУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ 84
Sushch O. PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS IN SITUATIONS OF WAR AND FORCED MIGRATION 87
Rohova O. THE INTERNATIONAL LEGAL DIMENSION OF STATE JURISDICTION IN CASES INVOLVING THE FORCED RELOCATION OF CHILDREN 90
Ostapenko O. DEPORTATION, FORCED DISPLACEMENT OR EVACUATION: INTERNATIONAL LEGAL CRITERIA FOR IDENTIFYING CRIMES AGAINST CHILDREN 92
Плотніков О. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОМІРНОСТІ ЗБРОЇ ТА ЗАСОБІВ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ 95
Соболєва С.М. ЦИФРОВА ГЕРОЇЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ 99
Садрицька С.В. ОСОБЛИВОСТІ БРЕНДУ ВІЙСЬКОВОГО ПРОЄКТУ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ 102

Коротков Д.С. ГЕОПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 105
Sovhar O.M, Sovhar H.P. ON USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE SYSTEMS IN MILITARY SPECIALIST TRAINING 108
Платонов В.М. ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ СЕНСОРНО-ІМЕРСИВНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ ПЕРЕКЛЮЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ 109
Чернишова Т.О. КОГНІТИВНА ВІЙНА ЯК БОРОТЬБА ЗА КОГНІТИВНУ ПЕРЕВАГУ: ДОСВІД НАТО 112
Babych A.A. DETERMINING WAYS TO ADAPT THE FORCE MANAGEMENT SYSTEM TO THE CONVENTIONAL REQUIREMENTS OF WARFARE 115
Фтемов Ю.О., Ліщинська Х.І., Гузик Н.М., Сеник А.П. СИНЕРГІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ФУНКЦІОНУВАННІ СИСТЕМ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 117
Ліщинська Х.І., Гузик Н.М., Войтович М.І., Сеник А.П. ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ОЦІНКИ КОГНІТИВНИХ РИЗИКІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИБОРСТВА 121
Доброносова Ю.Д. ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПТІВ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ ТА КОГНІТИВНОЇ ВІЙНИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ 124
Круть П.П., Ващенко І.В. ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: СУЧАСНІ ВИМІРИ БЕЗПЕКОЗНАВСТВА 130
Khudaverdova A.O., Raikovskyi O.V. INTERNAL DISCORD AS AN ASYMMETRIC FACTOR IN UNDERMINING A STATE'S MILITARY POTENTIAL 133
Чугуєнко М.В. ПУБЛІЧНИЙ ІНТЕЛЕКТУАЛ І МОРАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ТА ЕРОЗІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ПОЗИЦІЇ НОАМА ЧОМСЬКИ ЩОДО РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 134
Чернишова Л.О. ДЕЗІНФОРМАЦІЙНІ КАМПАНІЇ В ЄВРОПІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 136
Залкін С.В., Сідченко С.О., Бєлімов В.В., Хударковський К.І. РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК В ІНФОРМАЦІЙНІЙ КАМПАНІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 139
Кошелева Н.Г. ОСОБЛИВОСТІ ТРАВМАІНФОРМОВАНОГО ПІДХОДУ В РОБОТІ ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ У ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗВО 141

Мардарова І.К., Гуданич Н.М. ЦИФРОВА ЕКОСИСТЕМА КОМУНІКАЦІЇ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ 143
Пілюгіна К.Г., Зікратий В.Ю. ПЕДАГОГІЧНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ІНСТРУКТОРА У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ: ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ 148
Савчук О.А., Пасічник В.І. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ БАГАТОПОЛЯРНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН 150
Рибчук О.О., Шевчук В.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ВІЙНИ 155
Храбан Т.Є. ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ КУРСАНТІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ 157
Костенко Ю.І., Малюга В.М. ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА У ВІЙНІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА 162
Топальський В.Л. «ФАШИЗАЦІЯ» ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ РОСІЙСЬКОЮ ПРОПАГАНДОЮ «ОБРАЗУ ВОРОГА» З УКРАЇНИ 164
Нікіфоров І.А. ІСТОРИЧНІ ФЕЙКИ: ПРОТИДІЯ ТА САМОЗАХИСТ 170
Євсєєв І.Г., Скрябін О.Л., Герасименко О.В. КОНТРНАСТУПАЛЬНІ ДІЇ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ У ПІВНІЧНО-ЗАХІДНІЙ ОПЕРАЦІЙНІЙ ЗОНІ (19.03. – 11.04.2022) 172
Рибалко А.І., Горецька А.М., Завгородня Н.І. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТРАДИЦІЙНИХ ТА СУЧАСНИХ ДІАГНОСТИЧНИХ КРИТЕРІЇВ ПРЕСУЇЦИДАЛЬНОГО СТАНУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 177
Кириченко А.В. ВПЛИВ НЕГАТИВНИХ ЧИННИКІВ БОЮ НА ПРОЦЕС АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ХОДІ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ 186
Лисенко Д.П., Павлушенко С.М. ЩЕПЛЕННЯ СТРЕСОМ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 188
Кучеренко Н. С., Кучеренко С.М. ПСИХОЛОГІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ 191
Кучеренко Н.С. «ОПИТУВАЛЬНИК ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСУ»: РОЗРОБЛЕННЯ, АПРОБАЦІЯ ТА ПСИХОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ 193
Петрова Л.О. ЖИТИ І ВИТРИМАТИ: МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я У ВИРІ ВІЙНИ 196

Гончарова О.С. ВІЙНА ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД 2014–2025 РР. 198
Чайка Т.О. ТЕХНІЧНА ПІДГОТОВКА БЕЛІГЕРАТИВНИХ АГРОЛАНДШАФТІВ ДО РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ЯК ОСНОВА ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ЕКОЦИДУ 203
Zlatnikov V. AI-ASSISTED WRITING: ENHANCING LEARNER AUTONOMY IN FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION 206
Дерев'янчук А.Й. ІНТЕГРАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТВОРЕННІ ІНШОМОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ 209
Лунькова Г.В., Філімонов С.М., Літневський Ю.С. ОСВІТНЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ОПЕРАТОРІВ БПЛА В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ 214
Пільщіков І.С. ПЕДАГОГІЧНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ, ТРЕТЯ МІСІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ ТА ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ 216
Мацелюх К.С. СТАНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 РР.) 220
Мошаренкова Т.В., Мошаренков В.В. ВІЙСЬКОВЕ ОСВІТНЄ ЛІДЕРСТВО: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 223
Ліщинська Х.І., Сокульська Н.Б., Нагорний М.С., Сеник А.П. АНАЛІЗ ЧАСОВИХ РЯДІВ ТА НЕЙРОМЕРЕЖЕВЕ МОДЕЛЮВАННЯ РИЗИКІВ ГЕНДЕРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В СУЧАСНИХ ОБОРОННИХ СТРУКТУРАХ 226
Дятлова І.В., Примаченко А.О. ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 229
Вигівська О.В., Раєвський О.В. ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИГОДИ КНР ВІД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 231
Вигівська О.В., Бобай Ю.Ю. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ТА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ВОЇНІВ ЗСУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ 234
Перфілов А.Ю., Вигівська О.В. ІНОЗЕМНИЙ ЛЕГІОН: ВІД СТИХІЙНОСТІ ДО СИСТЕМИ 235
Кислий В.Д., Приходько Д.П. ОСОБЛИВОСТІ БЕЗБАР'ЄРНОГО СПІЛКУВАННЯ З ВІЙСЬКОВИМИ ТА ВЕТЕРАНАМИ 237
Капосльоз Г.В. СИСТЕМА ЗАХОДІВ З ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХІЧНОГО (МЕНТАЛЬНОГО) ЗДОРОВ'Я ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ВІЙСЬКОВІЙ ЧАСТИНІ 242
Білаш О.В., Сорокатий М.І. СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБОВОГО СКЛАДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ 247

Білаш О.В., Величко Л.Д., Сорокатий М.І. ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПІСЛЯ БОЙОВОГО ДОСВІДУ: АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ 249
Сорокатий М.І., Білаш О.В. ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ В СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ВІЙСЬКОВИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ 251
Сорокатий М.І., Величко Л.Д., Білаш О.В. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ 253
Поліщук В.А. ЗМІНА МОТИВАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ 254
Білаш О.В., Величко Л.Д., Сорокатий М.І. МАСШТАБИ, ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ГУМАНІТАРНІ НАСЛІДКИ ЕКОЦИДУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 257
Сорокатий М.І., Войтович М.І., Білаш О.В. КОЛЕКТИВНА ТРАВМА ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 260
Голярдик Н.А., Жиговець А.О. ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКИМ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ОПЕРАЦІЯМ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: АЛГОРИТМИ РОЗПІЗНАВАННЯ, ДЕКОНСТРУКЦІЇ ТА НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ВОРОЖИХ НАРАТИВІВ 262
Рубльов В.І., Рубльова Р.І., Ніколаєв К.В. ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ГРОМАД ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ 268
Любовець Г .В., Король В.Г. ПУТІНІЗМ ЯК ЯВИЩЕ І ПРОЦЕС: ЗМІНА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛОГІКИ 274
Рибалко А.І., Ковкіна Є.В. ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ КРИТЕРІЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ АВТОРСТВА АНОНІМНИХ ТЕКСТІВ У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПОГРОЗИ, ВИТОКИ ІНФОРМАЦІЇ ТА КІБЕРКОМУНІКАЦІЯ 276
Кравченко К.С. НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕКО-АРТ-ТЕРАПІЇ У КОРЕКЦІЇ ІНСОМНІЇ В УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ 283
Довжинський В.С. РУЙНУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 286
Василенко В.В., Щербак В.Л. ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-РЕТРОСПЕКТИВНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ 289
Zorkin R.Y., Rakytianskyi S.V. THE PANTHEON OF FAMOUS UKRAINIANS IS A MEANS OF EDUCATING FUTURE HEROES 290

Кулікова Г.А. РОЛЬ ВІЙСЬКОВОЇ ЕЛІТИ У ФОРМУВАННІ МОДЕЛІ РЕСУРСНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ЧИННИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 293
Lemberskyi O. ENGLISH AS A MEANS OF STRATEGIC COMMUNICATION IN WAR CONDITIONS : PUBLIC ADMINISTRATIVE ASPECT 298
Lysenko Y. ENGLISH LANGUAGE AS A TOOL FOR SOLVING PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS OF MILITARY TRAINING AND EDUCATION IN WARTIME 300
Яндола К.О. ЦИФРОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНІ 302
Гук О.Л. ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ПСИХОЛОГІВ В УКРАЇНІ 303
Medinets I., Sharapa I. FEASIBILITY OF IMPLEMENTING TOURNIQUET RELOCATION AND CONVERSION TECHNIQUES AT THE ASM (ALL SERVICE MEMBERS) TRAINING LEVEL 305
Борисова С.Б. БАР'ЄРИ ТА ЧИННИКИ УСПІШНОЇ ГЕНДЕРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЖІНОК В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ: СОЦІОПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ 306
Дедерко К.Е., Рага О.О. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГІГІЄНИ: МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА КОЛЕКТИВНОЇ СТІЙКОСТІ 312
Кудрявцева Н.А., Дериземля Т.В. ЛІНГВОКОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ВОРОГА 314
Будур І.М., Бойко С.А., Михайловський Р.А. НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ 316
Рубльова Р.І, Кириченко Б.В., Герасімова М.В. РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ В ХОДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 320
Зборчий А.С. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ГРИ «GOLDA 1973» У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ 327
Бордюгов М.В. СУЧАСНІ МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПЕРЕДОВИХ ПОЗИЦІЙ ЗСУ В УМОВАХ ПОСТІЙНОЇ ЗАГРОЗИ FPV-ДРОНІВ 330
Тарасюк О.І., Тарасюк Н.М. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАРУБІЖНИХ СТАНДАРТІВ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ТА НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННИХ ЗАГРОЗ 333

Голота А.А., Кожушко М.І. АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СТАНУ ВНУТРІШНІХ КОМУНІКАЦІЙ СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ 335

Островська-Бугайчуку І.М., Муха В.В. ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР 340

Артюхова В.В., Павицька А.О. МЕХАНІЗМИ КОЛЕКТИВНОЇ СТІЙКОСТІ В СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВІД ТРАВМАТИЧНОГО ВПЛИВУ ВІЙНИ 345

Голярдик Н.А., Пак Д.Є. ІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ У ЦИВІЛЬНЕ ЖИТТЯ: ПОДОЛАННЯ СТИГМАТИЗАЦІЇ ТА ЕФЕКТИВНІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАДАПТАЦІЇ 347

Сірик А.В., Молотокас А.А. СЕКСУАЛЬНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК БАГАТОВИМІРНИЙ ПОКАЗНИК ПСИХОЛОГІЧНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЮЧИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 352

Петренко А.Д, Брецко Т.В., Малєєв О.В. ВПЛИВ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД 354

Попов О.О., Атрощенко А. С. ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТ ДЛЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ САМОДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ 356

Товстограй С.М., Попов О.О. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ 359

Герасімова М.В., Сержант В.О., Попов О.О., Внуков В.О. МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ 360

Кривельський Н.О., Філіонович Т.Ю. РОЛЬ КОМАНДИРА У ПІДТРИМАННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ 367

МОЛОДІЖНИЙ ТРЕК «ГУМАНІТАРНІ ВИКЛИКИ ВІЙНИ ОЧИМА МОЛОДІ»

Зварич А.О. ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 369

Якимець Д.Т. МОРАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ІМПЕРАТИВИ ЗБРОЙНОГО ЗАХИСТУ ТА КРИЗА ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ АГРЕСОРА 371

Колісниченко А. Д. СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ 375

Вакуленко Ю.В. МОЖЛИВОСТІ СХЕМА-ТЕРАПІЇ У ПОДОЛАННІ КОМПЛЕКСНОГО ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ 377

Баратюк А.Ю. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ І ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ОСІБ 379
Кравчук Д.Р. ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ДІЙ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: АГРЕСІЯ, ОКУПАЦІЯ ТА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ 386
Трегубенко С.В. ВІД ЗВІЛЬНЕННЯ ДО РЕІНТЕГРАЦІЇ: ПРАВОВІ ТА ГУМАНІТАРНІ МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ 388
Topchylo A. INTOLERANCE OF UNCERTAINTY AMONG RESCUERS WHO WERE WOUNDED DURING MARTIAL LAW 393
Zinchenko A. METHODS OF FORMING INFORMATION COMPETENCE IN SERVICEMEN OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE 396
Мелешко К.І. НЕВИДИМА ЗБРОЯ ВІЙНИ: ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ТА ЙОГО РОЛЬ У СУЧАСНОМУ КОНФЛІКТІ 398
Repinetskyi K. PSYCHOLOGICAL PREPARATION AS A MEANS OF SOLDIER ADAPTATION TO COMBAT OPERATIONS 400
Прилуцька Т.Д. КОМПЕНСАЦІЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ ЗАСОБАМИ ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОДЕЛІ «ПЕРЕВЕРНУТОГО КЛАСУ» 401
Ящук А.Р. ЗГУРТОВАНІСТЬ КУРСАНТСЬКИХ ГРУП У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ 404
Михайлова Х.Є. ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК КЛЮЧОВИЙ КОМПОНЕНТ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРА В УМОВАХ ВІЙНИ 406
Колотуша Я.В. ПРИНЦИПИ ЕФЕКТИВНОГО АНТИКРИЗОВОГО ІНФОРМУВАННЯ ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ 408
Плаксій А.В. ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ НА МОРАЛЬНИЙ СТАН СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ 413
Можейко А.В. ПРАВОВИЙ СТАТУС «ЦИВІЛЬНИХ ЗАРУЧНИКІВ» У ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ: ПРОГАЛИНИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ШЛЯХИ ЗАХИСТУ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ 414
Жураковська О.Р. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС АКТИВНОЇ ФАЗИ ВІЙНИ 418
Зяброва А.О. РОЛЬ ЖІНОК У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ 420
Болотнов Ю.Ю. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У ВІЙНІ ПРОТИ УКРАЇНИ 422

Усачова Д.І. ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ ЗСУ У РОЗСЛІДУВАННІ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РФ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА 424

Motoria A. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF HUMANIZATION OF THE DIGITAL ENVIRONMENT OF TRAINING OF SECURITY AND DEFENSE SECTOR SPECIALISTS 427

Яременко І.І. КЛАСИФІКАЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РФ ПРОТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ 431

Гнівек Ю.О. КРИЗА ЕФЕКТИВНОСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА ВИКЛИКИ ПРИТЯГНЕННЯ РФ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 434

Олянюк Д.І. МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СУСПІЛЬСТВА 437

Гай Н.Ю. ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ 439

Яковчук В.О. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ПОБРАТИМІВ ЯК ЗАПОРУКА СТРЕСОСТІЙКОСТІ 440

Ковальчук В.М. ВПЛИВ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ НА БОЄЗДАТНІСТЬ ВІЙСЬКОВОГО ПІДРОЗДІЛУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ 442

Мельничук В.А. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНЦЕПТ «ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ»: ВІД ОСМИСЛЕННЯ ВТРАТ ДО КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОГО 444

Павлюк І.Р. ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У БОЙОВИХ УМОВАХ 446

Воловик А.О. ПРОБЛЕМА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ВТОМИ І ПТСР У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ 448

Криволап А.С. ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ 450

Ліхута Ю.Ю. ПРОФІЛАКТИКА БОЙОВОГО СТРЕСУ ТА ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ 452

Колесніков Є.М. ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ – УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ЯК СКЛАДОВА ВІДНОВЛЕННЯ БОЄЗДАТНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН (ПІДРОЗДІЛІВ) 455

Усачова Д.І. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ АДАПТАЦІЇ, ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ 457

Гай Н.Ю., Кикоть О.О., Алєксєєва М.В. ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ БОЙОВИХ ДІЙ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ 460

Кукла М.Т. ЗАХИСНІ ФАКТОРИ, ЩО СПРИЯЮТЬ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ 465

Піковська І.Д. ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ, ЧЛЕНАМ ЇХНІХ РОДИН ТА ВИМУШЕНИМ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ 468

Ноготков А.А. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ 470

Стафійчук В.В. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ТА ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ: СПЕЦИФІКА ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ ТА МЕТОДИ ДОПОМОГИ 472

Дуденко В.В. МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ БОЙОВОГО СТРЕСУ 476

Чеснов Н.С. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ БЕЗПІЛОТНОЇ ВІЙНИ НА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ: ФЕНОМЕН «ДИСТАНЦІЙНОГО БОЮ» 478

Митрофанова М.С. ДОВІРА ДО МЕДІА ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЩО ЗМІНИЛОСЬ 481

Федина О.І. ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІЙНИ ТА СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ЇЇ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ 484

Алєксєєва М.В, Гай Н.Ю, Кикоть О.О. РОЛЬ ВІЙСЬКОВОГО ЖУРНАЛІСТА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ 486

Буряк А.А. ЯК РОСІЙСЬКІ МЕДІА ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ НАСЕЛЕННЯ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ 491

Алєксєєва М.В. ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ МЕДІА НА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ 493

Покальчук І.С. ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕШКОДИ 495

Купріянова А.О. СПІВВІДНОШЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ВІЙНІ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ 498
Карамач С.І. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ 503
Запольський Д.О. ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ОСІБ, ПРИЧЕТНИХ ДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ 509
Рубанка М.А. ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РФ ПРОТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ПРИТЯГНЕННЯ ВИННИХ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 511
Шевчик В.В. КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЗА РИМСЬКИМ СТАТУТОМ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 514
Нагірняк Д.-Б.А. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НИЩЕННЯ РОСІЙСЬКИМИ ВІЙСЬКАМИ ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ УКРАЇНИ 516
Івченко О.М. ІНТЕГРАЦІЯ РИЗИКОЛОГІЇ У ВІЙСЬКОВЕ УПРАВЛІННЯ 518
Кикоть О.О., Алєксєєва М.В., Гай Н.Ю. ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У РЕКРУТИНГУ ТА КОМУНІКАЦІЯХ ЗСУ: АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ КАМПАНІЙ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД 522
Кикоть О.О. ГЕНДЕРНА ІНТЕГРАЦІЯ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ЯК ВИКЛИК ТРАДИЦІЙНИМ УЯВЛЕННЯМ ПРО ОБОРОНУ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ 528
Стрілець К.С. РОЛЬ МАС-МЕДІА ТА ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ЕТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГЕНДЕРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ 530
Кучерук І.І., Кучерук В.І. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ЗСУ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ АРМІЇ 531
Кухарська О.С. ГЕНДЕРНА ІНТЕГРАЦІЯ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ 533
Колотуша Я.В. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СТАНДАРТІВ НАТО ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СИЛАХ ОБОРОНИ УКРАЇНИ 535
Максименко Л.П. СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЧИННИК ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ 540
Орлова В.А. ЕМОЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У ВІЙНІ: МІЖ МОБІЛІЗАЦІЄЮ ТА МАНІПУЛЯЦІЄЮ 545
Пілат С.І. РОЛЬ КРИЗОВИХ КОМУНІКАЦІЙ У СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ 548

Гребенюк Д.В. НЕОІМПЕРСЬКИЙ РЕВАНШИЗМ РОСІЇ: ГЕОПОЛІТИЧНІ АМБІЦІЇ, ДЕСТРУКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПОРЯДКУ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КЕЙС 551
Алієв Р.Н. ГЕОПОЛІТИКА ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 556
Ківшар І.В. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ В УМОВАХ ВІЙНИ 559
Рудяк Д.В. «МІЛІТАРИЗМ» БЕРТРАНА ДЕ БОРНА І ДОКТРИНАЛЬНО-РЕЛІГІЙНІ МЕЖІ СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ 561
Засікан Є.В. ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ЧАС 563
Кардановський А.А. ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ШАНТАЖ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЯК ФАКТОР ВИПРОБУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ЄДНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 567
Клаупік Т.С. ГЕНОЦИД ЯК ЕЛЕМЕНТ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПРАВОВА ОЦІНКА ТА ПРОБЛЕМИ ДОВЕДЕННЯ 569

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ X МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «СУЧАСНА ВІЙНА : ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ»

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО
заступника Командувача Повітряних Сил з психологічної підтримки персоналу - начальника управління психологічної підтримки персоналу Командування Повітряних Сил Збройних Сил України полковника Костянтина СИДОРОВА

Шановні учасники конференції!

Радий вітати вас на цьому науковому зібранні, присвяченому гуманітарним аспектам сучасної війни. Сьогодні ми обговорюємо питання, що мають визначальне значення для майбутнього України. Сучасна війна – це не лише зіткнення техніки та зброї, це випробування людської волі та духу. В умовах масштабної російської агресії, що охоплює фізичний, інформаційний та кіберпростір, психологічна підтримка персоналу стає тим фундаментом, на якому тримається наша боєздатність.

Наукові платформи, подібні до цієї, дозволяють нам не просто обмінюватися досвідом, а перетворювати теоретичні напрацювання на дієві стратегії захисту ментального здоров'я наших воїнів. Життєво необхідним є теоретичне осмислення бойової травми, адже саме воно дає змогу розробляти ефективні методи профілактики та вчасної допомоги. Проте ми повинні пам'ятати, що психологічна стійкість – це не лише відсутність травм, а передусім міцний моральний дух, який ми маємо спільно формувати і загартовувати. Це комплексний процес, який включає психологічну підготовку до викликів війни, навчання методам саморегуляції та зміцнення взаємопідтримки всередині кожного колективу.

Особливу роль у цьому процесі відіграє впровадження нових військових традицій, які формують ідентичність сучасного українського захисника та роблять нас сильнішими. Нашим обов'язком є вивчення та поширення унікального бойового досвіду, який ми здобуваємо щодня надвисокою ціною. Частиною нашої незламності є гідне вшанування подвигів героїв Повітряних Сил. Пам'ять про тих, хто віддав життя за українське небо, – це не лише наш біль, а й наше джерело сили та моральний орієнтир для наступних поколінь.

Водночас ми маємо чітко розуміти, що сила та професійна надійність воїна кратно підвищується, коли він спокійний за свій тил. Саме тому всебічна підтримка сімей наших військовослужбовців є невід'ємною частиною системи психологічного супроводу. Кожна родина має відчувати турботу та захищеність з боку держави та командування.

Я щиро дякую вам за активну участь у підготовці фахівців для сил безпеки і оборони та за ваш внесок у розвиток гуманітарної сфери Українського війська. Ваші дослідження та практичні рекомендації сьогодні конвертуються у стійкість наших підрозділів та наближають день нашої Перемоги. Бажаю всім плідної роботи, конструктивних дискусій та непохитної віри у Збройні Сили України!

Слава Повітряним Силам Збройних Сил України!

Слава Україні!

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО
начальника Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
бригадного генерала Андрія БЕРЕЖНОГО

Шановні учасники конференції!

Сьогодні ми відкриваємо особливу сторінку нашої спільної праці. Вже десять років поспіль конференція «Сучасна війна: гуманітарний аспект» виступає вагомим інтелектуальним центром, що об'єднує навколо складних викликів сьогодення науковців провідних закладів освіти, досвідчених фахівців із військових частин та органів управління, представників громадськості та міжнародних партнерів.

Цей десятирічний шлях – це не просто хронологія зустрічей, це історія формування нових підходів до розуміння людини на війні. Ініціатива кафедри психології та педагогіки щодо створення такої платформи, яка незмінно підтримується Командуванням нашого університету, довела свою стратегічну важливість. Ми трансформували теоретичні знання у реальні інструменти стійкості нашого війська.

Ми чітко усвідомлюємо, що сучасна війна має гібридний характер, а отже, і наші підходи до її вивчення та подолання мають бути так само комплексними та багатогранними. Сьогодні ми розглядаємо гуманітарний аспект крізь складну систему інформаційної безпеки, правових норм та етичних стандартів. Війна ставить перед нами гострі філософські питання про цінність людського життя та екологічні виклики, наслідки яких ми відчуватимемо десятиліттями.

Окремим пріоритетом є освітня складова, адже саме через інноваційні підходи в навчанні ми готуємо покоління офіцерів, здатних діяти в умовах невизначеності. Лише поєднання зусиль у всіх цих напрямах – від правового захисту до формування етичного кодексу воїна – дає нам змогу зміцнювати гуманітарний простір стійкості нашої держави.

За ці десять років ми навчилися не лише реагувати на виклики, а й працювати на випередження. Ми творимо нову військову культуру, де вшанування героїв, підтримка їхніх родин та впровадження нових традицій стають основою нашої незламності.

Переконаний, що результати нинішньої ювілейної конференції стануть вагомим внеском у розвиток гуманітарної безпеки та посилять бойову міць наших Повітряних Сил і всієї України.

Дякую кожному з вас за вірність науковому пошуку. Бажаю плідної роботи та нових професійних звершень!

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ТРЕК:
ОБГОВОРЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

ПРОФЕСІЙНА НАДІЙНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ ВЧИНКУ В.А. РОМЕНЦЯ

Сидоров К.І.
Заступник Командувача Повітряних Сил з психологічної підтримки персоналу - начальник управління психологічної підтримки персоналу Командування Повітряних Сил Збройних Сил України
Петінов Я.М.
Інститут соціальної і політичної психології НАПН України

Військова служба в Збройних Силах України як і в інших Силах Оборони України стала не просто професією за останні 12 років протистояння російській агресії проти України. Під загрозою знищення опинились не лише добробут і життя громадян України – а національні цінності й інтереси українського народу, його соціально-культурна й історична спадщина, а також державність разом з правом і волею обирати свій шлях розвитку і процвітання. Саме право і воля надають нашій державі суб'єктність і кожному з громадян України бути в колективному авторстві свого сьогодення і майбутнього наступних поколінь українців. І тому, в час загрози, саме військовослужбовці були і є тією національною силою, яка захищає та виборює право української нації на волю, суверенність, державність і територіальну цілісність через колективний і особистий вчинок військовослужбовця – стати на захист і боротьбу.

Концепція вчинку в українській суспільній і науковій парадигмі сприймається як моральна та екзистенціальна дія на досягнення надважливої мети, де інтереси особистості перебувають у меншій значущості. Саме вчинок став ключовим поняттям в наукових і філософських працях видатного українського психолога Володимира Роменця. Згідно з його поглядами, вчинок є актом вибору, кристалізованого в дії, в якій людина виявляє своє ставлення до інших і навколишнього світу [2]. Водночас, вчинок розглядається В. Роменцем як підсудок розвитку особистості під час проходження попереднього етапу життєвого шляху [1]. В його концепції вчинок відбувається в контексті чотирьох компонентів: ситуація, мотивація, дія та післядія. Ця архітектоніка вчинку розкриває його важливість та роль в структурі особистості людини а також екзистенційного усвідомлення себе в середовищі перебування. Реальними прикладами, які можуть відобразити архітектоніку вчинку, є випадки повернення українців з-за кордону, щоб долучитися до війська і стати на захист української держави та своїх рідних зокрема. Тут ситуація загрози, у вигляді збройної агресії, активувала морально-ціннісні

елементи мотивації таких громадян, після чого відбулася дія (приїзд в Україну та мобілізація), після якої відбувається післядія – протистояння агресії, збережене життя громадян, зупинка ворога та боротьба за справедливий і всеосяжний мир.

Розглядаючи професійну надійність військовослужбовців в контексті концепції вчинку В.А. Роменця ми маємо змогу операціоналізувати сам вчинок в процесі несення військової служби та вивчити мотиваційно-ціннісну систему військовослужбовців. Наприклад, виконання завдань військовослужбовцями несе в своїй суті обов'язковий характер, водночас спосіб і метод їх виконання є вибором. Водночас постає питання про вивчення вчинкового потенціалу військовослужбовця ще на етапі формування його професійної ідентичності, тобто під час проходження професійного навчання та фахової підготовки. В даному випадку необхідно вивчати випадки з онтогенезу особистості, вивчати історію її успіхів та невдач, аналізувати результати мотиваційної складової і рівень зрілості особистості до усвідомленого вибору. Саме усвідомлений вибір, згідно концепції В.А. Роменця є основою для народження суб'єктності, тобто здатності бути автором свого життя [2]. Варто звернути увагу на те, що В.А. Роменець розглядав суб'єктний потенціал людини як потужний ресурс бути творцем свого життя в процесі реалізації вибору того як вчиняти. На відміну від закордонних компенсаторних психологічних напрямків підхід В.А. Роменця є ресурсним, оскільки розглядає особистість не як об'єкт ситуації або травми, а як активний суб'єкт, який може згенерувати сили для подолання труднощів, пережити травму і використати цей досвід для розвитку власної психологічної стійкості. Саме такі якості є необхідними для формування професійної надійності військовослужбовців. Звісно, такі якості також варто розглядати ще й через призму унікальності кожного військовослужбовця і посилювати його чи її творчий потенціал, оригінальність ідей, енергетику та спрямованість мислення [3], що є будівельними компонентами майбутніх лідерів і керівників.

Повертаючись до архітектоніки вчинку, особливу увагу варто приділити четвертому його компоненту – післядії. Післядія пояснюється як калейдоскоп наслідків дії. Вона стає певним простором в якому розгортаються наслідки вчиненої дії [2]. Саме наслідки розкривають якісну характеристику дії та вчинку в цілому. В післядії відбувається осмислення акту діяння та інтеграція його результатів в морально-ціннісну сферу особистості. На даному етапі відбувається прийняття відповідальності за вчинок, де необхідно витримувати негативні наслідки або святкувати настання бажаних позитивних наслідків. Система підготовки військовослужбовців передбачає формування навичок, умінь і компетентностей для формування і прогнозування післядії, яка стане просторів для наступних вчинків як для самої особистості так і для інших людей. В даному контексті варто підкреслити і значущість вчинку для його спостерігачів. Мова йде про зразковість та потенціал бути прикладом тих військовослужбовців-викладачів та військовослужбовців-учнів (курсантів), оскільки кожне рішення, кожна взаємодія є простором для вчинку, в якому має бути професійно-етична екологічність. Це важливо, оскільки кожний

досвід стає елементом пройденого етапу життєвого шляху, який і знаходить свою реалізацію у майбутньому вчинку.

Однак, військова справа також є середовищем де мають місце випадки для переживання стресу різної інтенсивності, що може створити умови для морально-психологічного травмування військовослужбовця. В даному випадку концепція В.А. Роменця та поняття суб'єктності дає можливість перетворити переживання травми у посттравматичне зростання з можливістю переплавити біль у міцний фундамент своєї особистості, для творення та дій, спрямованих на розвиток себе, особового складу та розбудови сильної держави. Розглядаючи військовослужбовців Сил Оборони України, мова звичайно йдеться про саме український вчинок – в якому є елементи національної свідомості, цінностей та інтересів, заради збереження і захисту яких і покликані військовослужбовці. Тут варто зазначити також і те, що згідно поглядів В.А. Роменця на суб'єктність, цінності та патріотизм не повинні насаджуватись пропагандою чи сліпим слідуванням нав'язаних гасел – а сформуватись повсякденною діяльністю на підтримання спільного добробуту, на основі взаємодопомоги і підтримки, що дарують ресурс для відновлення та стійкості у подоланні труднощів, і врешті-решт, готовності до захисту української держави.

В майбутньому, для операціоналізації вивчення вчинку в контексті професійної надійності військовослужбовців варто брати до уваги структурні компоненти Я-концепції військовослужбовців. До таких компонентів відносяться модальність Я-концепції, когнітивна складова, емоційно-оцінкова складова, поведінкова складова і духовна складова [4]. Особистість військовослужбовця, його/її професійна надійність та вчинковий потенціал повинні розглядатися з точки зору всебічної сформованості, психологічної гармонійності та професійної компетентності, які нададуть вчинку бажаної післядії.

Отже, розглядаючи професійну надійність військовослужбовців в контексті концепції вчинку В.А. Роменця, варто звернути увагу на систему морально-психічних та ціннісних орієнтацій військовослужбовців. Вчинок є проявом набутого життєвого досвіду та сформованості волі до авторства власного життя. Ці якості дозволяють військовослужбовцям вчиняти дії, які несуть наслідки для держави та суспільства, особливо в період широкомасштабного вторгнення російської федерації до України. Архітектоніка вчинку включає в себе такі компоненти як ситуація, мотивація, дія і післядія, які дають інформацію про умови та вибір під час реалізації вчинку. Найголовніша якісна категорія вчинку – це суб'єктність, яка визначає здатність особистості бути автором власного життя, вибору і творення у повсякденній діяльності. Ця якість є важливою складовою морально-вольової сфери військовослужбовців у формуванні професійної надійності на виконання завдань по захисту держави.

Список використаних джерел

1. Блохіна І. О. Психологічні особливості вчинку як елементу моральної діяльності особистості. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* Т. 6. 2022. С. 115-119.
2. Канонічна психологія Володимира Роменця (до 100-річчя від дня народження) : наукове видання / за ред. Олени Власової, Івана Данилюка, Віталія Панка; Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. 2026. 325 с.
3. Фурман А. В. Творчість академіка В.А. Роменця як психодуховний ресурс українотворення. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 7 листопада 2025 р.).* Тернопіль: ЗУНУ, 2025. С.113-119.
4. Фурман О. Джерела та засади осягнення позитивно-гармонійної Я-концепції як структурно-функціональної цілісності. *Психологія і суспільство.* Т. 2. 2023. С. 142-168.

УДК 171

СУЧАСНІ ВІЙНИ І МАЙБУТНЯ ДОЛЯ ЛЮДСТВА: ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ

Квіткін П.В., кандидат філософських наук, професор
Дятлова І.В., кандидат філософських наук, доцент
Лук'яненко В.В.
Бугас М.В.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Сучасне людство має величезні досягнення у розвитку науки, насамперед в освоєнні космічного простору, в генетиці та створенні штучного інтелекту. Однак, ці досягнення не лише не наблизили людство до мрії багатьох поколінь наших попередників, а й навпаки, відкинули далеко назад у його розвитку. Здобутки у розвитку науки не можуть компенсувати деградації моралі та падіння духовності. Сучасне людство підійшло до критичної межі у своєму розвитку, досягло точки неповернення [1].

Реаліями сьогодення є війни і збройні конфлікти, голод і нестача придатної для використання води. Президентка Міжнародного комітету Червоного Хреста Мір'яна Сполярич, заявила, що зараз у світі мають місце близько 120 інших збройних конфліктів, що спричиняють велику кількість жертв [2]. За оцінками дослідників після 11 вересня в зонах війни опосередковано загинули 3,6-3,8 мільйона людей [3]. У доповіді Міжнародного інституту економіки і миру (IEP), яка опублікована 28 червня 2023 року зазначено, що з початку 21 століття ніколи ще так багато людей не ставали жертвами воєн, як у 2022 році. У воєнних конфліктах у всьому світі загинуло понад 238 тисяч людей – більше, ніж будь-коли у XXI

столітті, тільки в Україні загинуло близько 83 тис. осіб [4].

У доповіді ООН «Стан продовольчої безпеки та харчування у світі – 2023» зазначено, що у 2022 році близько 735 млн. осіб у світі зіткнулися з проблемою голоду. Крім того, у 2022 році кількість людей, які відчувають гостру нестачу продовольства, становила близько 900 млн., а за прогнозами, у 2030 році майже 600 млн. осіб хронічно недоїдатимуть [5]. У звіті ООН, що був підготовлений на замовлення Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) визначено, що у всьому світі 2,2 мільярда людей не мають доступу до чистої води [6].

Війни та збройні конфлікти, голод та відсутність звичайної питної води, а головне ставлення до цих проблем, бажання їх вирішити та практична діяльність свідчать про деградацію моралі людства, відсутність майбутнього у сучасного соціуму. Людство звикло до цих проблем, сприймає їх як події, що відбуваються десь далеко від них і не зачіпає їх комфортне життя. Однак, ці проблеми виявляються в житті сучасного людства у радикалізації суспільства, наданні переваги силовим засобам у вирішенні як зовнішніх, так і внутрішніх проблем, сприяють виникненню та поширенню ідеології фашизму та націоналізму, руйнуванню національно-історичних та культурних цінностей через масовий наплив мігрантів та біженців, діяльності терористичних організацій.

Найбільш повно фарисейство, що віддзеркалює духовний світ сучасного суспільства виявляється у ставленні до війн і збройних конфліктів. Визначальним моментом або так званим «моментом істини» стала агресія проти України, спочатку як гібридна війна, а потім як широкомасштабна збройна агресія. Агресія проти України, її сприйняття та практична діяльність щодо покарання агресора засвідчили безперспективність майбутнього людства [1].

По-перше, людство активно займається проблемами збереження тварин, особливо вимираючих видів. Для їх збереження створюються заповідники, створюються притулки, приймаються законодавчі акти про відповідальність, у тому числі кримінальну, за жорстоке поводження з тваринами, проявляється турбота про умови утримання та належний догляд за тваринами. Широкого розголосу в суспільстві та обурення людей набувають терористичні акти, факти вбивств людей, жорстокості в поведінці окремих людей.

Однак, у цей же час збройна агресія спрямована на знищення народу та України як держави, захоплення її території, повне знищення городів та населених пунктів, застосування зброї проти цивільних людей, руйнування цивільних об'єктів та інфраструктури, викрадення, тортури та вбивства людей, сексуальне насильство проти жінок, чоловіків та дітей, депортація людей, насильницька паспортизація громадян України не викликають загального несприйняття країни агресора та її керівництва.

Так, наприклад коли Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію «Агресія проти України», яка засуджує вторгнення Росії в Україну й вимагає від РФ негайно вивести війська з української території, рішення було ухвалено безпрецедентною

кількістю голосів – «за» проголосували 141 країна. Однак, проти цієї резолюції проголосували – « проти» 5, утрималися – 35 [7].

По-друге, у усьому світі ніхто не хоче спілкуватися зі злочинцями, особливо з терористами та вбивцями. Таке спілкування приводить до повної руйнації політичної та ділової кар'єри, суспільної поваги. Однак, в умовах сьогодення є країни, які займають нейтральну позицію, не лише підтримують агресію проти України, а ще й надають допомогу. У керівництва країни агресора, країни, яка дала притулок біглому кату сирійського народу, беруться інтерв'ю, з ним проводяться зустрічі, на яких обговорюються не питання капітуляції, а співпраці та перспектив розвитку сучасного світу.

У цьому випадку виявляється не лише моральна позиція політичних і громадських діячів, але й моральність народів цих країн, які сприймають такий стан справ і не вимагають негайної відставки свого керівництва.

По-третє, у всьому світі за порушення статутних норм і принципів організацій порушник негайно втрачає право на членство та виключається з організації. Однак, країна агресор не отримала всесвітньої політичної ізоляції, продовжує своє членство в ООН, є членом Ради безпеки і має право «вета», бере участь у роботі інших міжнародних організацій, проводить заходи з участю представників органів державної влади окремих країн, політичних партій, громадських діячів.

По-четверте, основу загальнолюдської моралі становили норми «не вкради» та «не вбий», які з розвитком суспільства були закріплені в законах, що передбачає кримінальну відповідальність за їх порушення. Навіть застосування сучасної норми «угода зі слідством» не передбачає звільнення від відповідальності, залишення награбованого майна у грабіжника або вимог злочинця щодо зменшення кількості правоохоронців, гарантій захисту від права жертви на захист своєї власності, вимога покарання вбивці.

Ведення переговорів з агресором, урахування його вимог підриває основи моралі, відкриває «скриню Пандори» і відкриває останню сторінку історії людства – сторінку «права сили і беззаконня».

По-п'яте, збройна агресія проти України розкрила ще один аспект сучасної моралі, який виявляється у домінуванні національного та особистісного над загальнолюдським. У контексті ставлення до надання допомоги Україні відстояти свою незалежність, суверенітет та територіальну цілісність яскраво простежуються такі позиції: надання всебічної допомоги, нейтралітет, перешкоджання наданню допомоги, підтримка економічних зв'язків з агресором.

По-шосте, в сучасних умовах важко собі уявити ситуацію, що у будь-якій демократичній країні вільно діятимуть інформаційні центри терористичних організацій, проводяться акції на підтримку та виправдання терористичний акцій. Однак, особливістю сучасної моралі стає «понад» лояльність і толерантність, байдужість та пасивність по відношенню до країни агресора, що проявляється у терпимості до діяльності у країнах світу засобів масової інформації, центрів

культури, пропагандистів країни агресора та її поплічників, проведення акцій на підтримку країни агресора та дискредитацію жертви цієї агресії.

По-сьоме, звертаючись до особливостей моралі сучасного світу, слід констатувати наявність ще однієї її грані, а саме її перекрученість. Характерною для традиційної моралі, її наріжним каменем завжди була відповідальність злочинця за заподіяну шкоду, яка виявлялася у матеріальній компенсації прямої та опосередкованої шкоди. Яскравим прикладом такого підходу може бути відповідальність Німеччини за підсумками Другої світової війни.

Однак, якщо звертатися до агресії проти України, то слід констатувати наявність протилежного підходу, коли не йдеться про компенсацію агресором зруйнованих промислової та сільськогосподарської бази, житлових будинків та майна громадян, закладів освіти та культури, логістичної інфраструктури, витрат на бойову техніку та озброєння, утримання армії. Агресор повинен компенсувати витрати на допомогу родинам загиблих військовослужбовців та цивільних громадян, витрати на допомогу сім'ям загиблих, витрати на пенсійне забезпечення осіб, які втратили працездатність.

Водночас, хоч як парадоксально, йдеться про те, що Україна, а не агресор, має компенсувати витрати інших країн за надану допомогу для забезпечення протистояння агресору.

Висновки

1. Людство переживає складний і відповідальний період історії, його майбутнє залежить від ставлення країн і народів, що обумовлено домінуючою системою моральних цінностей та реальною моральною практикою, до подолання загроз та викликів сучасності, насамперед до війн і збройних конфліктів.

2. Критерієм здатності та готовності людства до подолання загроз та викликів безпеці соціуму, майбутньої долі людства постають єдність країн та народів у боротьбі з проблемами та труднощами, пріоритет загальнолюдського над національним, зрештою умови та соціальний характер мирних угод, на основі яких будуть завершуватися війни і збройні конфлікти.

Список використаних джерел

1. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (XXXIX Харків. політол. читань), м. Харків, 28 берез. 2025 р. Харків : Право, 2025. С. 44-48

2. Президентка МКЧХ: У світі нині понад 120 збройних конфліктів. URL : https://www.dw.com/uk/prezidentka-mkch-u-sviti-zaraz-ponad-120-zbrojnih-konfliktiv/a-70761876

3. Кількість жертв війни 21 століття. URL: https://logist.baza.cx.ua/ukraincyam/kilkist-zhertv-viyni-21-stolittya.html

4. У військових конфліктах 2022 року загинула рекордна кількість людей у світі за XXI ст. URL: https://www.ostro.org/news/u-vijskovyh-konfliktah-2022-roku-zagynula-rekordna-kilkist-lyudej-u-sviti-za-xxi-st-rizke-i425130

5. Кількість голодуючих у світі сягнула 735 млн – ООН. URL: https://open4business.com.ua/kilkist-goloduyuchyh-u-sviti-syagnula-735-mln-oon/

6. У світі 2,2 мільярда людей не мають доступу до чистої води – ООН. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3843401-u-sviti-22-milarda-ludej-ne-maut-dostupu-do-cistoi-vodi-oon.html

7. Генасамблея ООН ухвалила резолюцію, яка вимагає від РФ негайно вивести війська з України, URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/henasambleia-oon-ukhvalyla-rezoliutsiiu-iaka-vymahaie-vid-rf-nehayno-vyvesty-viyska-z-ukrainyhenasambleia-oon-ukhvalyla-rezoliutsiiu-iaka-vymahaie-vid-rf-nehayno-vyvesty-viyska-z-ukrainy/

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНОГО ІМУНІТЕТУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Артюхова В.В., кандидат психологічних наук
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
Сидоров К.І.
Заступник Командувача Повітряних Сил з психологічної підтримки персоналу - начальник управління психологічної підтримки персоналу Командування Повітряних Сил Збройних Сил України

Сучасна війна в Україні є першою в світі повномасштабною когнітивною війною за сенси та свідомість громадян. Основним стратегічним інструментом у цій боротьбі стають когнітивні операції, метою яких є створення хаосу і недовіри, апатії та відчуття безпорадності серед населення. Російські ІПСО використовують „інформаційний шум«, апелюють до страху, гніву та провини, щоб виснажувати психіку та знижувати критичне мислення українців. Саме емоційно заряджені наративи країни-агресора, що експлуатують почуття несправедливості і панічні настрої, швидко поширюються і деструктивно впливають на населення України, деморалізують його, підривають довіру до уряду, знижують волю до супротиву та руйнують ідентичність**.**

Когнітивний вимір російсько-української війни актуалізує необхідність осмислення психологічних механізмів, що забезпечують резильєнтність суспільства до маніпуляцій. Одним з ключових інструментів психологічної протидії маніпулятивним впливам є когнітивний імунітет. Під когнітивним імунітетом розуміють здатність індивіда або соціальної спільноти зберігати цілісність мислення, критичність та суб'єктність в умовах агресивного зовнішнього впливу. Він має комплексний характер, проявляється в здатності розпізнавати емоційні тригери, приймати рішення на основі власних значень навіть під впливом ІПСО. Формування когнітивного імунітету – це розвиток групової резильєнтності, прикладний інструмент національної безпеки. Він дозволяє нації зберігати

психологічну цілісність, внутрішню єдність, нейтралізуючи спроби деструктивного впливу на рівні свідомості.

За умов перманентного ворожого інформаційно-психологічного впливу традиційні підходи до фактчекінгу виявляються недостатньо ефективними та подекуди можуть мати зворотний ефект. Повторне сприйняття повідомлень здатне реактивувати закладені в них емоційні тригери та посилювати їхній вплив на свідомість. У зв'язку з цим актуалізується необхідність впровадження проактивних стратегій захисту свідомості, зокрема підходів психологічної інокуляції, що концептуально обґрунтовані в межах теорії В. Макгвайра. Саме психологічна інокуляція є одним із ефективних механізмів формування когнітивного імунітету. Такий підхід полягає у системному роз'ясненні механізмів маніпулятивного впливу, а також у превентивному інформуванні про ймовірні тематичні напрями інформаційно-психологічних атак. Він забезпечує формування стійких механізмів когнітивного захисту, які знижують вразливість до подальших маніпулятивних інформаційних впливів.

Проактивне висвітлення загроз найефективніше працює, ґрунтуючись на ідентичності, що є ключовим компонентом когнітивного імунітету. Вона виконує функцію смислового фільтра, який дозволяє блокувати інформацію, що суперечить базовим цінностям. Перше, з чого починає агресор на окупованих територіях – це стирання української ідентичності, когнітивний імунітет, в свою чергу, функціонує на основі глибоко вкорінених цінностей, зберігає історичну та культурну пам'ять нації, що робить її нечутливою до пропаганди. Загальновідомо, що ворожі інформаційні атаки ефективні там, де є невизначеність, дифузія ідентичності. І навпаки, втрачають свій вплив на суспільства з чітко визначеною позицією, що мають чітке розуміння власних цілей та цінностей, а також єдине бачення стратегій. У цьому сенсі ідентичність виступає ключовим чинником стійкості до зовнішніх впливів, а її зміцнення набуває стратегічного значення для національної безпеки.

Крім того, важливу роль відіграє включеність індивіда у соціальні мережі підтримки. Високий рівень міжособистісної довіри та згуртованості в межах спільноти сприяє формуванню спільного захисного середовища, яке опосередковує зниження вразливості до деструктивних інформаційно-психологічних впливів. Це відбувається за рахунок механізмів емоційної підтримки та колективної інтерпретації інформації, що дозволяє верифікувати повідомлення і скоректувати їх.

Соціальна включеність також підсилює відчуття приналежності та спільної відповідальності, що знижує ризики ізоляції та дезорієнтації в умовах інформаційного тиску. Наявність стійких горизонтальних зв'язків забезпечує швидке поширення достовірної інформації та підвищує рівень довіри до неї, що є критично важливим у протидії маніпуляціям. Таким чином, колективний вимір ідентичності не лише посилює індивідуальну резильєнтність, але й формує інтегрований ефект «соціального імунітету», який функціонує як додатковий рівень захисту від інформаційних загроз на рівні спільноти.

Умови постійного інформаційного тиску актуалізують необхідність розвитку психогігієнічних навичок. Управління інформаційним навантаженням, здатність розпізнавати когнітивну втому та усвідомлення власних когнітивних упереджень стають критично важливими для підтримання когнітивного імунітету. Сучасні українські дослідження у сфері інформаційної безпеки підкреслюють, що когнітивні упередження є одним із ключових факторів успішності фейків, дезінформації та пропагандистських кампаній. Розуміння природи когнітивних упереджень є важливою умовою формування когнітивного імунітету як на індивідуальному, так і на колективному рівнях.

Таким чином, когнітивний вимір сучасної російсько-української війни визначає необхідність переходу від реактивних до проактивних стратегій забезпечення психологічної стійкості суспільства. Однією з таких стратегій є когнітивний імунітет, що забезпечує здатність індивіда та соціуму зберігати критичність мислення, ціннісну цілісність і суб'єктність в умовах маніпулятивного впливу. Його формування має комплексний характер і передбачає поєднання когнітивних, емоційних та соціальних чинників, серед яких ключове місце займають ідентичність, соціальна підтримка та розвиток психогігієнічних навичок.

ДУХОВНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Данильян О.Г., доктор філософських наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Калиновський Ю.Ю., доктор філософських наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Російсько-українська війна стала доленосним випробуванням для Української держави, вітчизняного суспільства, кожного громадянина буття якого кардинально змінилось після 24 лютого 2022 року. Невмотивована агресія РФ проти України активувала державні, суспільні й індивідуальні механізми самозахисту та самозбереження як інституційного, так і неінституційного характеру серед яких, на нашу думку, особливе місце посідають ментально-ціннісні та духовні спроможності нашого народу щодо спротиву екзистенційним, психологічним та інформаційним загрозам. Цілком очевидно, що від час війни ми маємо боронити не тільки територію держави, але й захищати її духовний, культурний та інформаційний простір. У зв'язку з цим, важливою складовою національного спротиву агресивним намірам ворога постає духовна стійкість як всього українського суспільства як цілісної системи, так і окремих громадян.

Для всебічного розуміння поняття «духовна стійкість» коротко розкриємо сутність категорії «духовність». На переконання В. Павлова, духовність – це інтегральний показник ступеня розвитку внутрішнього (нематеріального) світу суб'єкта, особлива якість цього світу, коли широке коло глибоких знань органічно

поєднується з позитивною емоційною налаштованістю та високою моральністю, орієнтованою на ствердження добра. В цьому випадку духовність – це домінування духу над матеріальним, його людиноцентричність і альтруїзм. Це ситуація, коли смислоутворюючим ядром духовного світу індивіда виступає не приватне, егоїстичне, а те, що пов'язане з наднідивідуальними цінностями. Прагматичне, утилітарне, буденне, профанне тут не зникає. Воно залишається важливим і значимим, але дух при цьому його діалектично долає, піднімається над ним [1, с. 84]. Отже, духовність як визначальна риса особистості, що впливає на характер суспільних відносин, характеризується здатністю людини до усвідомленого вибору відповідної системи нематеріальних цінностей для їх подальшої реалізації у індивідуальному та суспільному бутті.

У свою чергу, поняття «стійкість», на переконання Н. Хоми, застосовується, у першу чергу, у значенні життєстійкості, спроможності функціонувати в умовах викликів і відновлюватись після різних агресивних впливів (збройної агресії, природних катаклізмів, кібератаки, терористичного акту тощо), своєчасно запобігати чи ефективно реагувати на загрози, прогнозувати їх для оперативного запобігання чи пом'якшення наслідків [2, с. 290-291].

Також у науковій літературі синонімічним до поняття «стійкість» (у широкому розумінні) використовується категорія «резильєнтність». Н. Калка, В. Бліхар, М. Цивінська, Л. Кузо, А. Марчук, Г. Католик стверджують, що резильєнтність – це здатність динамічної системи успішно адаптуватись до викликів, що загрожують її функціонуванню, виживанню або розвитку, причому ефективність адаптації значною мірою залежить від взаємодії внутрішніх ресурсів особистості та зовнішніх соціальних зв'язків [3, p. 322].

Відповідно духовна стійкість визначається ступенем вкоріненості, рівнем усвідомлюваності та послідовністю реалізації відповідних ціннісних настанов суб'єктами суспільних відносин.

Необхідно зазначити, що у науковому дискурсі використовуються два взаємопов'язаних поняття «духовна стійкість» та «культурна стійкість». З точки зору А. Шмандровського, поняття культурної стійкості виходить за межі лише збереження спадщини, оскільки тут насамперед йдеться про активну здатність культури до самооновлення, рефлексії та продуктивної взаємодії з іншими культурними системами. Культурна стійкість має кілька ключових аспектів, серед яких варто виокремити ідентифікаційний для забезпечення тяглості національної або локальної ідентичності через культурну пам'ять, мову, символіку, звичаї; смисловий, що покликаний сприяти збереженню здатності культури продукувати сенси, які є зрозумілими й значущими для спільноти у критичні періоди (війна, криза); інституційний, яким передбачається існування активних культурних і громадських структур, що здійснюють підтримку, розвиток і поширення культурних практик; адаптаційний, що передбачає здатність культури до інновацій, цифровізації, трансформації, не втрачаючи своєї автентичності [4, с. 197]. На наше переконання, духовна стійкість є похідною від культурної стійкості, оскільки є

вужчим поняттям з акцентуацією на відповідній системі цінностей духовного спрямування, натомість поняття культурна стійкість спирається на всю палітру існуючих у певному народі цінностей як матеріального, так і духовного характеру.

Можна стверджувати, що духовна стійкість вітчизняного суспільства ґрунтується насамперед на цінностях, які формують національну ідентичність українського народу. У контексті нашої наукової розвідки важливою є думка В. Вінкова, який підкреслює, що «ідентичність є певним індикатором, що «відстежує» безпечність середовища, тому її можна визначити як чуттєво-реагувальну частину особистості, яка відіграє важливу роль у підтримці спільноти на певному рівні функціонування» [5, с. 142].

Вочевидь, національна ідентичність є питомим тлом для відтворення духовної стійкості спільнот та особистостей, що особливо проявляється у кризові моменти. Як стверджують фахівці, національна ідентичність є достатньо консервативним феноменом, характеристики якого найбільш динамічно змінюються під впливом доленосних подій у бутті певної національної спільноти. До таких подій можна віднести війни, революції, стратегічні зміни у політичному курсі держави, появу видатних історичних постатей, здатних впливати на пересічних громадян, духовний та науковий прогрес нації, екологічні та техногенні катастрофи тощо. Класичними маркерами національної ідентичності можна вважати культуру, мову, спільне історичне минуле, спільність походження, релігію тощо [6, с. 27].

Національна ідентичність безумовно трансформується під час російсько-української війни – активуються глибинні захисні архетипи колективного несвідомого, переосмислюються на доповнюються ціннісні основи суспільних відносин, відбувається прискорене «злиття» індивідуального «Я» з колективним «Ми» на тлі посилення небезпек тощо.

Як справедливо зауважує Ю. Сапелкін, не дивлячись на увесь трагізм сучасної ситуації, російсько-українська війна відіграла ключову роль у формуванні української ідентичності, що у свою чергу позначилося у змінах в ієрархії цінностей українського суспільства. Важкий психолого-емоційний стан, біль через безпідставну агресію з боку сусіда спричинив необхідність єднання та солідарності не лише рядових членів суспільства, а й навіть колишніх політичних противників, змушуючи переосмислити та піддати сумніву колишні цінності. Важливо враховувати, що трансформація традиційних цінностей та формування національної ідентичності є динамічним процесом, який може відрізнятись в залежності від конкретних історичних обставин, соціокультурних чинників та інших контекстуальних факторів [7, с. 388].

Основоположними цінностями, що зміцнюють духовну стійкість вітчизняного суспільства під час російсько-української війни та посилюють національний спротив агресії РФ є патріотизм та соціальна солідарність.

На переконання О. Лучанінової, патріотизм українського народу має яскраво виражене національно-громадянське спрямування. Рефлексія щодо розуміння цього феномена в умовах війни показала, що патріотизм осмислюється як дослідниками,

так і пересічними громадянами через любов до Батьківщини, здатність проявляти його у діях та вчинках, через усвідомлення патріотизму як найвищої цінності [8, с. 112].

Патріотизм у сучасних українських реаліях набув дієвих форм національного спротиву ворогу як у збройний, так і у духовний спосіб. Громадяни України глибше усвідомили свій ціннісний зв'язок з Батьківщиною, необхідність її захисту та розвитку.

У свою чергу, соціальна солідарність під час війни, на нашу думку, все більше набуває рис «органічної», ніж «механічної» єдності. Вона спирається на потужні горизонтальні соціальні зв'язки, які формувались рокам в процесі становлення Української державності та розвитку громадянського суспільства. Різні форми волонтерської діяльності, соціальна взаємодопомога, посилення впливу спільних цінностей у суспільній свідомості є свідченням практичної реалізації духовної стійкості українського народу як основи національного спротиву російській агресії.

О. Майборода констатує, що «зовнішня загроза стимулює стійкість, яка спирається і на «механічну», і на «органічну солідарність». Для зміцнення стійкості як солідарного усвідомлення громадянами своїх органічних національних інтересів потрібне досягнення такої якості суспільно-політичного ладу, яка запевнила б населення у необхідності його захисту незалежно від ступеня загрози і у перспективі його покращення за стандартами демократичного світу. Тобто, йдеться про солідарну стійкість у захисті і зміцненні демократії в Україні» [9, с. 61].

В якості висновків зауважимо, що духовна стійкість українського суспільства як основа національного спротиву має глибоке історичне коріння – генеза українського народу та складний шлях становлення його державності виховала незламний дух українства, який дієво проявляється під час доленосних випробувань. Духовна стійкість Українського народу ґрунтується на патернах національної ідентичності, цінностях патріотизму та солідарності. Відповідно, проаналізовані у нашій науковій розвідці ціннісні константи духовної стійкості вітчизняного суспільства не є вичерпними, до них варто також додати споконвічне прагнення українства до свободи, віра у справедливість та краще майбутнє, глибока релігійність та миролюбивість нашого народу.

Список використаних джерел

1. Павлов В.Л. Про зміст понять «духовність» і «духовна безпека». *Духовна безпека України: погляд суспільствознавства і богослов'я :* матеріали XVII науково-практичної конференції. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2018. С. 83-85.

2. Хома Н. Резильєнтність України в умовах збройної агресії росії та підготовки до післявоєнної відбудови. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії.* 2024. № 2 (19). С. 287-307.

3. Kalka N., Blikhar V., Tsyvinska M., Kuzo L., Marchuk A., & Katolyk H. Analysis of Peculiarities and Components of Resiliency of People Facing Military

Aggression against Ukraine. *BRAIN. Broad Research In Artificial Intelligence And Neuroscience. 2022. № 13*(3*)*. P. 320-339.

4. Шмандровський А. С. Формування культурної стійкості та національної ідентичності через інститути громадянського суспільства. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал.* 2025. № 2. С. 194-199.

5. Вінков В. Ю. Безпекові аспекти розвитку ідентичності в умовах війни. *Проблеми політичної психології*. 2022. Вип. 12. С. 138-150.

6. Данильян О. Г., Калиновський Ю. Ю. Трансформація української національної ідентичності в умовах російсько-української війни. *Особистість та освіта в умовах сучасних соціокультурних викликів: ціннісно-світоглядні та науково-методичні аспекти.* Збірник матеріалів ІІ науково-практичної конференції з міжнародною участю, 28 лютого 2025 р., м. Дніпро, КЗВО «ДАНО» ДОР» / Наук. ред. О. Є. Висоцька, техн. ред. Н. В. Дев'ятко. Дніпро: КЗВО «ДАНО» ДОР», 2025. С. 27-30.

7. Сапелкін Ю. В. Вплив війни на формування української національної ідентичності. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки».* 2024. № 40. С. 387-390.

8. Лучанінова О. П. Український патріотизм: моральні рефлексії в умовах війни. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2023. № 2 (106). С. 107-115.

9. Суспільно-політична солідарність в Україні в умовах війни : монографія / за ред. академіка НАН України О. О. Рафальського, чл.-кор. НАН України О.М. Майбороди. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2024. 400 с.

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Дзьобань О. П. доктор філософських наук, професор
Кротюк В. А., кандидат філософських наук, доцент
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У сучасному світі, що характеризується високим рівнем глобалізації, нестабільністю та багатовекторністю загроз, проблема національної безпеки набуває особливої актуальності. Традиційні підходи до її аналізу дедалі частіше виявляються недостатніми для пояснення складних процесів, що відбуваються в політичному, економічному, соціальному та інформаційному середовищах. Особливо гостро ці виклики постають перед Україною, яка в умовах повномасштабної війни змушена не лише захищати свою територіальну цілісність, а й переосмислювати засади національного буття, ідеології та безпеки.

У цьому контексті синергетична парадигма набуває особливої актуальності як методологічна основа для переосмислення історії та сучасності і для формування адекватної сучасним соціокультурним реаліям культури національної безпеки і відкриває нові можливості для осмислення феномена національної безпеки.

Історичний досвід України – від Київської Русі до сучасної боротьби за незалежність – демонструє, що національна безпека не може бути зведена лише до військових чи економічних параметрів. Вона має глибоке культурне, аксіологічне та духовне підґрунтя.

Зробимо спробу простежити наповнення ключових категорій синергетики конкретним безпековим смислом.

Біфуркація. Це момент, коли система досягає критичної точки і може перейти в один із кількох можливих станів. Яскравими прикладами біфуркацій них станів є наступні:

– проголошення незалежності України 1991 року, коли Україна опинилась у біфуркаційному стані спричиненому розпадом СРСР;

– Помаранчева революція 2004 року, коли біфуркаційна ситуація була спричинена фальсифікацією виборів, масовими протестами;

– Революція Гідності (2013-2014 рр.), коли стан суспільної біфуркації став наслідком відмови тодішнього Президента України Віктора Януковича від євроінтеграції, насильства проти протестувальників;

– повномасштабне вторгнення РФ (2022 р.). Біфуркаційна ситуація полягала у загрозі знищення державності, у результаті чого під загрозою опинялись ментальні засади українського суспільства й українська ідентичність.

Ці приклади демонструють, що біфуркації – це моменти історичної нестійкості, коли навіть незначні дії можуть мати нелінійні, масштабні наслідки. Саме в такі моменти особливо важливою стає роль духовної сфери, інтелігенції, ідеології як чинників, що можуть спрямувати систему до конструктивного розвитку.

Атрактор. Атрактор – це стан або набір станів, до яких система прагне у своєму розвитку. Прикладами атракторів в українському соціокультурному просторі, які відігравали й відіграють ключову роль у формуванні національної безпеки, можна вважати:

– ідею незалежності, суверенності, соборності та єдності як прагнення до самостійного державного буття;

– європейський цивілізаційний вибір, інтеграцію в європейське політичне, правове та культурне поле;

– українську мову як символ ідентичності, як носій культури, пам'яті, опору;

– національну гідність і свободу як моральні цінності, що стали основою Революції Гідності і проявились у готовності громадян до протесту, захисту прав, солідарності.

Стохастичність. Стохастичність – це наявність випадкових, непередбачуваних факторів, які впливають на розвиток системи. У соціальних системах це може бути вплив зовнішніх подій, криз, війни. Прикладами стохастичності можна вважати:

– пандемію COVID-19 (2020–2021 рр.). Синергетичним ефектом такої стохастичності став розвиток цифрових сервісів, дистанційної освіти, нових форм соціальної взаємодії;

– початок повномасштабного вторгнення РФ (24 лютого 2022). Синергетичний ефект від такої події полягає в активізації волонтерського руху, самоорганізації громад, зміцненні національної ідентичності;

– знищення Каховської ГЕС (2023 р.). Синергетичним ефектом від таких катаклізмів можна вважати посилення міжнародної підтримки, мобілізація екологічних ініціатив;

– героїчні вчинки окремих осіб – дії окремих військових, волонтерів, митців, які стали символами спротиву (героїчні дії «Київського привида», співробітників ГУР Міністерства оборони тощо). Синергетичним ефектом стало створення нових культурних наративів, зміцнення національного духу.

Ці приклади яскраво демонструють, що стохастичність – це не лише загроза, а й джерело нових можливостей, які можуть бути реалізовані через самоорганізацію, адаптацію та творчість. Саме синергетична парадигма дозволяє враховувати ці випадкові чинники як частину складної динаміки національної безпеки.

Ентропія. У соціальному контексті ентропія – це міра природного розпаду структури або зникнення відмінностей у соціальній системі, втрата порядку, зростання хаосу, дезінтеграція цінностей. Конкретними прикладами ентропійних процесів в Україні можна вважати:

– соціальну аномію 1990-х років – розпад радянської системи, економічна криза, гіперінфляція, масове безробіття;

– інформаційну ентропію в умовах гібридної війни – масове поширення фейків, дезінформації, пропаганди (особливо з боку РФ), що призводить до поляризації суспільства, зниження критичного мислення;

– руйнування освітньої та культурної інфраструктури внаслідок війни, що загрожує деградацією гуманітарного простору, зростанням культурного дисбалансу;

– втрату ціннісного консенсусу в політичному дискурсі – популізм, політичну фрагментацію, знецінення державних інституцій, що призводить до зниження легітимності влади, політичної нестабільності, підвищення уразливості до зовнішнього втручання, ослаблення стратегічного курсу;

– масову трудову міграцію – виїзд мільйонів українців за кордон у пошуках роботи, «витік мізків», розриви соціальних зв'язків.

Ці приклади демонструють, що ентропія в соціокультурному середовищі – це не лише теоретичне поняття, а реальна загроза, яка може призвести до втрати керованості, ідентичності, стійкості соціальної системи.

Емерджентність. Емерджентність – це поява нових властивостей соціальної системи, які не зводяться до властивостей її окремих елементів. Конкретних прикладів емерджентності за останні роки в українському суспільстві більше, ніж достатньо:

– волонтерський рух (з 2014 року). Після початку війни на Донбасі тисячі громадян самоорганізувалися для допомоги армії, переселенцям, пораненим. Це не було ініційовано державою – рух виник як емерджентна відповідь суспільства на загрозу. Згодом він став частиною національної безпеки;

– територіальна оборона (2022 р.). У перші дні повномасштабного вторгнення РФ тисячі українців вступили до лав ТРО, часто без чіткої координації. Це була спонтанна мобілізація, яка перетворилася на структуровану систему оборони;

– цифрова дипломатія та інформаційний спротив. Ініціативи на кшталт «IT-Армії України», «UA Animals», «Save Ukraine» – приклади того, як громадянське суспільство створює нові форми впливу на міжнародну думку, без централізованого управління.

– культурне відродження через музику, літературу, кіно. Після 2014 року зросла популярність української мови, музики, фільмів. Це було не результатом державної політики, а внутрішньою потребою суспільства – емерджентним процесом самоідентифікації;

– самоорганізація громад під час гуманітарних криз. Під час окупації, обстрілів, евакуацій громади створювали центри допомоги, прихистки, логістичні мережі, які не були частиною офіційної інфраструктури, але стали її доповненням.

Ці приклади демонструють, що емерджентність – це джерело інновацій, адаптації та стійкості, особливо в умовах кризи. Вони підтверджують синергетичну тезу: складні системи здатні до самоорганізації, коли традиційні механізми забезпечення національної безпеки не працюють.

Отже, синергетика дозволяє побачити в цих подіях не лише хаос і руйнування, а й потенціал для формування нових атракторів – ціннісних орієнтирів, які здатні об'єднати суспільство навколо ідеї національного розвитку. У цьому сенсі історична свідомість виступає не просто як форма пам'яті, а як активний чинник безпеки, що формує здатність суспільства до адаптації, опору та творення майбутнього.

У межах синергетичної парадигми особливого значення набуває суб'єктивний чинник, зокрема – інтелігенція як носій духовного потенціалу суспільства. В умовах біфуркаційних змін, коли система перебуває у стані нестійкості, саме духовна сфера здатна виступити джерелом нових атракторів – ціннісних орієнтирів, які спрямовують соціум до відновлення рівноваги.

Інтелігенція, як творча еліта, виконує функцію каталізатора історичних змін. Вона продукує ідеї, що формують ідеали, здатні об'єднати суспільство в періоди кризи. У цьому сенсі інтелігенція – не лише носій знань, а й моральний компас, що визначає напрямок розвитку. Приклади з української історії підтверджують цю тезу:

– Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка – не лише літератори, а й духовні лідери, які формували національну ідентичність у період імперського тиску;

– шестидесятники – Василь Стус, Іван Світличний, Алла Горська – стали символами морального спротиву радянському тоталітаризму;

– інтелектуали Революції Гідності – філософи, митці, журналісти – відіграли ключову роль у актуалізації української національної ідентичності й формуванні нової суспільної свідомості;

– сучасні культурні діячі – Сергій Жадан, Оксана Забужко, Юрій Андрухович – активно впливають на формування наративу національної гідності та опору.

Духовна сфера, у свою чергу, є простором генерації смислів, які забезпечують стійкість соціокультурної системи. З точки зору синергетики вона може розглядатися як високоорганізована підсистема, здатна впливати на загальну динаміку системи через символічні структури, ритуали, міфи, ідеали. Саме у духовній сфері формуються ті латентні установки, які «тягнуть» суспільство з майбутнього, задаючи напрямок його розвитку.

Тож, можна стверджувати, що інтелігенція та духовна сфера виступають не лише як елементи культури, а як системотворчі чинники національної безпеки. Їхня активність у періоди соціальних нестабільностей є передумовою для появи нових атракторів, здатних забезпечити перехід до якісно нового стану суспільства, перехід від ретроспективної та конфліктної парадигми колективного мислення й соціального управління до перспективної, конструктивної, інтегративно-синергетичної моделі колективного світогляду та безпечного розвитку суспільства.

Таким чином, синергетична парадигма, що ґрунтується на принципах складності, нелінійності, стохастичності та емерджентності, виявляє потужний евристичний потенціал у дослідженні проблематики національної безпеки. Вона дозволяє осмислити історичний процес не як лінійний поступ, а як динамічну систему з фазовими переходами, біфуркаціями та точками непередбачуваності, в яких ключову роль відіграє суб'єктивний чинник – культура, ідеологія, духовність.

Синергетична парадигма не лише пояснює складність сучасного світу, а й пропонує інструменти для проектування майбутнього. Вона дає змогу побачити в історії не фатальність, а можливість вибору. Україна, маючи унікальний досвід периферійного, але духовно насиченого розвитку, здатна не лише зберегти свою ідентичність, а й стати детермінуючим центром нової глобальної безпекової парадигми, в основі якої – свобода, гідність і солідарність.

УДК 327(477)

СУЧАСНЕ ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ

Поліщук І.О., доктор політичних наук, професор,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Українська держава, як і будь-яка інша, не може успішно розвиватися, спираючись лише на розуміння власних інтересів, ігноруючи геополітичний контекст і тенденції розвитку світової цивілізації. Усвідомлення Україною власних інтересів і яким ми бачимо своє місце у світі, визначення геополітичного позиціонування нашої держави потребує врахування усієї системи глобальних інтересів різних країн та власного потенціалу.

Важливим є питання можливої еволюції буферної держави. Доволі промовистим прикладом такої трансформації були держави Центрально-Східної та Південно-Східної Європи після Другої світової війни, які в переважній більшості були членами Варшавського договору чи Ради економічної взаємодопомоги [1,

с.89]. Це не завадило їм згодом вступити до ЄС та НАТО. Україна представляє з себе своєрідне географічне та торгово-економічне перехрестя між Європою та Азією.

Зб. Бжезінський неодноразово наголошував про важливість України для становлення нового світового політичному порядку, що почав формуватися після розпаду СРСР. Учений наголошував: «Україна – ця нова і дуже важлива клітинка на євразійській шахівниці. Без України Росія перестала бути євразійською імперією. Росія без України може й далі домагатися імперського статусу, але в разі успіху цих домагань вона стане переважно азіатською імперською державою. Якщо Україна… стане частиною Центральної Європи, то їй доведеться повною мірою брати участь у зв'язках Центральної Європи з НАТО та Європейським Союзом» [2].

Модерний політичний процес ґрунтується на геополітичних інтересах, які сьогодні стають важливими факторами, що детермінують характер міждержавних відносин. Взаємодія між країнами натепер викликана необхідністю вирішенням проблем територіального та ресурсного розвитку. Слід наголосити, що розроблення ефективної геополітичної стратегії можливе лише за об'ємного, всебічного бачення світу, постійного вивчення сучасних тенденцій, відмови від імпульсивних та непродуманих рішень. Зиск для Української держави та для нашого народу має визначати наші геополітичні інтереси.

Патріотизм, прагматизм та професіоналізм мають стати ключовими принципами при виробленні геополітичної стратегії України. Необхідно дотримуватися формули не просто «геополітичні інтереси», а «національні геополітичні інтереси» України, адже це підкреслює взаємозв'язок зовнішньої політики з внутрішньою політикою та їх головну мету − всебічне забезпечення прогресивного самобутнього розвитку Українського народу. Це передбачає збереження та захист системи традиційних національних цінностей, заперечення яких ставить під питання саме існування нашого народу. Серед першочергових національних геополітичних інтересів України на сучасному етапі слід назвати: відбиття військової агресії рф, відновлення миру, запобігання війн, гарантування зовнішнього та внутрішнього суверенітету, державної й територіальної цілісності, створення сучасної ефективної системи оборони й національної безпеки, налагодження постійних взаємокорисних зв'язків з ключовими міжнародними стратегічними партнерами: США, Великобританією, Канадою, Польщею, Німеччиною та ін.

За нових умов геополітичне позиціонування України має бути таким – це крайній кордон, форпост демократичної західної цивілізації, який захищає її від автократичної загрози та експансії зі сходу, з боку російської федерації та потенційно Китайської народної республіки. Після перемоги над фашистською росією Україна має реальну перспективу стати повноправним та повноцінним членом Європейського Союзу та перетворитися на важливий складовий елемент загальної європейської колективної безпеки.

Задля істотного посилення своєї геополітичної суб'єктності Україна має здійснити комплекс реформ серед яких: завершення реформи української армії з метою її перетворення на структуру зі станадартами НАТО, створення нових інститутів національної безпеки з метою рішучої протидії будь-яким проявам сепаратизму та штучним спробам федералізації Української держави, оптимізація роботи антикорупційного сектору з метою подолання найгірших форм корупції як загрози національної безпеки України, завершення політичної та адміністративної реформи з метою переходу до параламентської республіки, у якій буде подоланий існуючий натепер дуалізм, дисфункціональність та невипрадане дублювання поановажень у державній владі України тощо.

Список використаних джерел

1.Knudsen O. F. Eastern Europe: The Buffer of Cordon Sanitaire. Buffer States in World Politics. 1986. Boulder. P. 87–109.

2.Бжезінський З. Велика шахівниця. 1997. URL: http://westukr.itgo.com/shah.html.

УДК 37.016:94(477):37.014:316.77:355.01

ІСТОРИЧНА ОСВІТА ЯК «ДРУГИЙ ФРОНТ»: ЧОМУ БЕЗ КОГНІТИВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ НЕМОЖЛИВА ОБОРОНОЗДАТНІСТЬ?

Терно С. О., доктор педагогічних наук, професор
Запорізький національний університет

Анотація**.** У статті здійснено комплексний аналіз трансформації історичної освіти в Україні в умовах сучасних суспільно-політичних викликів. Обґрунтовано, що історична освіта виходить за межі суто гуманітарної галузі та набуває значення стратегічного ресурсу формування когнітивної стійкості суспільства. Розглянуто роль шкільного курсу історії у формуванні критичного мислення, національної ідентичності та здатності протистояти маніпулятивним інформаційним впливам. Обґрунтовано доцільність впровадження обов'язкового змісту історичної освіти, який забезпечує єдність базових смислів та водночас створює умови для розвитку критичної рефлексії. Зроблено висновок про те, що якісна історична освіта є важливим чинником суспільної згуртованості та стійкості держави.

Ключові слова: *історична освіта, критичне мислення, національна ідентичність, когнітивна стійкість, історична пам'ять, Голодомор, оборона, освітня політика.*

В умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України історична освіта поступово виходить за межі традиційного розуміння гуманітарної дисципліни і набуває виразного суспільно-стратегічного значення. Вона дедалі більше постає як один із чинників, що впливають на здатність суспільства зберігати цілісність і стійкість у кризових обставинах. У цьому контексті шкільний підручник

історії вже не сприймається лише як носій інформації про минуле – він стає засобом формування світоглядних орієнтирів, від яких залежить те, як майбутні покоління осмислюватимуть власну державність і своє місце у світі [2; 3; 4; 5; 7; 8; 9; 10; 11].

Саме тому дискусії навколо «Концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти» набувають ширшого значення, ніж суто фахова полеміка. Вони відображають глибше питання – яким чином суспільство прагне інтерпретувати власний історичний досвід і які цінності закладає в основу освітнього процесу. Суперечки щодо змісту освіти актуалізують принципове запитання: якою має бути історична освіта в країні, що переживає випробування війною і водночас відстоює право на власну суб'єктність? [1].

За таких обставин реформа не може обмежуватися декоративними змінами програм чи впровадженням яскравих методик. Йдеться про необхідність глибшого переосмислення самої логіки викладання історії. Відхід від бачення історії як хронологічного переліку подій має супроводжуватися можливістю розглядати її як простір інтерпретації, у якому важливими стають причинно-наслідкові зв'язки, смисли та цінності [7].

У цьому контексті перед освітою постає складне завдання – сприяти формуванню цілісного світогляду, в якому український історичний досвід осмислюється як невід'ємна частина європейської цивілізації, але водночас зберігає власну внутрішню логіку та самобутність. Такий світогляд не лише впорядковує уявлення про минуле, а й виконує функцію внутрішньої опори, що дозволяє особистості зберігати стійкість у ситуаціях невизначеності та зовнішнього тиску [7].

Відтак історична освіта постає як важливий інструмент формування національної ідентичності та суспільної згуртованості. Її значення полягає не лише у передачі знань, а у створенні умов для осмислення досвіду, що поєднує індивідуальну та колективну пам'ять і сприяє формуванню відповідальної громадянської позиції.

Особливого значення набуває здатність освіти плекати не лише емоційне ставлення до подій, а свідому, інтелектуально вмотивовану волю до спротиву. Йдеться про внутрішню настанову, що ґрунтується на розумінні закономірностей історичного процесу, зокрема повторюваності імперських практик і водночас – стійкості народів, які спираються на власну історичну правду. У цьому сенсі шкільна історія постає як простір формування громадянської мужності, де знання про минуле набувають екзистенційного виміру і трансформуються у готовність відповідально діяти заради майбутнього [7].

У контексті сучасної російсько-української війни історична освіта дедалі виразніше проявляє себе як поле смислового протистояння. Російська федерація системно використовує історичний наратив як інструмент підваження української державності, вдаючись до ревізіоністських інтерпретацій ключових і найбільш травматичних сторінок минулого – передусім Голодомору 1932–1933 років. У цих умовах особливої ваги набуває здатність освіти розвивати критичне мислення та

формувати відповідальне ставлення до історичних джерел, що дозволяє протистояти маніпуляціям і зберігати цілісність історичної пам'яті [11].

Аналіз навчальної літератури, що використовується в російській федерації та на тимчасово окупованих територіях («ДНР/ЛНР»), зокрема праць М. Загладіна, Ю. Петрова, М. Горінова, О. Кожемяки та інших, дає підстави окреслити низку стійких наративних стратегій, спрямованих на трансформацію історичної свідомості учнівської молоді. Йдеться не лише про відбір фактів, а про цілісну модель інтерпретації минулого, яка формує специфічне бачення історії та місця в ній України [6; 12].

Передусім привертає увагу тенденція до своєрідної «натуралізації» трагедії та розмивання відповідальності. У підручниках для базової середньої школи Голодомор подається як наслідок збігу обставин або несприятливих природних чинників, що фактично виводить подію за межі людського вибору і політичного рішення. Водночас з поля зору учнів вилучаються ключові елементи репресивної політики – механізми примусу, обмеження пересування, інституційні практики контролю. Така подача не лише спрощує складність історичного явища, а й позбавляє його етичного виміру, знімаючи питання відповідальності тоталітарного режиму.

Не менш показовою є логіка виправдання, яка простежується у способі структурування навчального матеріалу. Трагедія масового голоду опиняється в одному смисловому ряду з описами індустріалізації та технічних досягнень, що створює ефект їхнього взаємного виправдання. У такому контексті людські втрати інтерпретуються як неминучий супровід «прогресу». Подібна інтерпретація знижує чутливість до морально-етичних аспектів історії та ускладнює формування емпатійного ставлення до минулого.

Окрему увагу заслуговує прийом географічного та смислового «розчинення» українського контексту. Голодомор постає як одна з багатьох регіональних криз у межах ширшого загальносоюзного процесу, де Україна втрачає свою окремішність і презентується лише побіжно. Такий підхід унеможливлює осмислення специфіки українського досвіду і, відповідно, нівелює питання про цілеспрямований характер політики, спрямованої проти українського селянства.

Подібні навчальні тексти тяжіють до моделі, яку можна окреслити як «педагогіку навіювання». Учневі пропонується не простір для запитань і зіставлення джерел, а готова інтерпретаційна рамка, в межах якої історія постає як завершений і безальтернативний наратив. У такій системі знання виконують не стільки пізнавальну, скільки нормативну функцію, формуючи уявлення про світ, де суб'єктність України або заперечується, або розчиняється у ширшому імперському контексті [7].

Реформування історичної освіти, яке здійснюється російською федерацією на тимчасово окупованих територіях, доцільно розглядати не лише як зміну навчальних програм, а як складову ширшого інформаційно-психологічного впливу. У цьому контексті інтерпретація історії Голодомору набуває особливого значення:

вона одночасно слугує засобом переосмислення минулого у вигідному для агресора ключі та формує певні смислові рамки для сприйняття сучасних подій. Коли історія втрачає простір для критичного аналізу і зводиться до одновимірного наративу, вона перестає виконувати пізнавальну функцію і натомість починає впливати на свідомість як інструмент переконування за допомогою навіювання. Саме тому протидія таким практикам пов'язана не лише з безпековими заходами, а й із утвердженням якісної історичної освіти, заснованої на принципах критичного мислення та академічної доброчесності.

В умовах, коли історичний наратив використовується як засіб делегітимізації української державності, зміст історичної освіти набуває значення ресурсу когнітивної стійкості. Йдеться про здатність особистості зберігати самостійність суджень, розпізнавати маніпулятивні впливи та спиратися на власну систему смислів, сформовану в процесі опрацювання історичного досвіду. Така стійкість не виникає спонтанно – вона потребує цілеспрямованої освітньої роботи, у межах якої історичний матеріал подається як цілісна й логічно пов'язана картина, що дозволяє учневі відчути власну причетність до тривалої історичної тяглості.

Важливим елементом цього процесу є формування своєрідного «ментального імунітету» до спрощених і нав'язаних інтерпретацій. Це передбачає не лише ознайомлення з фактами, а й розвиток уміння аналізувати джерела, співвідносити різні точки зору та виявляти приховані смислові конструкції. Зокрема, критичному осмисленню мають підлягати поширені псевдоісторичні уявлення, які редукують складність історичного процесу до зручних, але хибних схем. Саме така робота дозволяє учневі не просто засвоювати знання, а й активно взаємодіяти з ними, формуючи власну відповідальну позицію [7].

У цьому сенсі реформування історичної освіти виходить за межі дидактичних змін і постає як складова ширшого процесу переосмислення історичного досвіду. Йдеться про поступове звільнення від нав'язаних інтерпретацій та відновлення цілісного бачення власного минулого. Значення цього процесу особливо зростає в умовах тривалого протистояння, коли від якості історичної освіти залежить здатність суспільства зберігати внутрішню цілісність і стійкість.

Водночас втрата методологічної узгодженості та внутрішньої логіки у викладанні історії створює ризик фрагментації історичної пам'яті. Якщо історичний матеріал подається як розрізнений набір подій, позбавлений причинно-наслідкових зв'язків, це ускладнює формування цілісного уявлення про минуле. Ослаблення уваги до українського контексту в освітньому процесі в такому разі набуває значення не лише академічної проблеми, а й чинника, що впливає на стійкість національної ідентичності. Саме тому послідовність, змістовна насиченість і критична спрямованість історичної освіти є необхідною умовою формування зрілої громадянської свідомості.

Історія в закладах загальної середньої освіти має постати не як сукупність розрізнених фактів, дат чи персоналій, а як цілісний простір осмислення колективного досвіду, що забезпечує тяглість поколінь і формує підґрунтя

суспільної єдності. Саме в цьому вимірі вона виконує функцію своєрідного «ментального імунітету», який дозволяє спільноті зберігати ціннісну визначеність у ситуаціях зовнішнього та внутрішнього тиску [7].

У цьому контексті особливої ваги набуває питання змістових акцентів історичної освіти. Надмірне зміщення уваги до абстрактного «загальноєвропейського контексту» без належного врахування специфіки українського історичного досвіду може призвести до втрати ціннісних орієнтирів. Така диспропорція ускладнює розуміння глибинних причин і характеру тривалих історичних протистоянь, у межах яких формувалася українська ідентичність.

Відсутність виразного україноцентричного виміру послаблює здатність молоді розпізнавати спрощені або маніпулятивні інтерпретації минулого, що нерідко маскуються під універсалістські або «спільні» наративи. У цьому сенсі збереження цілісного національного наративу в шкільному курсі історії постає не лише як академічне завдання, а як умова формування відповідальної громадянської позиції.

У контексті гібридного протистояння, де боротьба точиться не лише у фізичному, а й у смисловому просторі, здатність до світоглядного спротиву набуває особливого значення. Саме історична освіта може сприяти формуванню внутрішньої мотивації до захисту батьківщини, що ґрунтується на усвідомленні історичної тяглості та особистої причетності до неї.

Розвиток критичного мислення у процесі вивчення історії є ключовою умовою протидії дезінформації. Це передбачає зміну освітнього фокусу – від репродуктивного засвоєння матеріалу до активної інтелектуальної взаємодії з ним. Йдеться про формування здатності аналізувати причинно-наслідкові зв'язки, зіставляти джерела та виявляти приховані смисли, що стоять за різними історичними інтерпретаціями.

За такого методологічного підходу історична освіта виконує функцію формування когнітивної стійкості, коли кожен факт минулого осмислюється у зв'язку із сучасністю. Саме через розуміння логіки історичних процесів – від ранніх форм державності до новітніх етапів боротьби за незалежність – формується відповідальне ставлення до майбутнього. У цьому сенсі підручник і вчитель стають важливими елементами загальнонаціональної системи суспільної стійкості [7].

Важливим напрямом оновлення історичної освіти є переорієнтація від пасивного сприйняття минулого до формування усвідомленої громадянської позиції. Такий підхід передбачає розвиток критично осмисленого патріотизму, що спирається не лише на позитивні приклади, а й на рефлексію складних і суперечливих сторінок історії.

У цьому контексті актуалізується потреба перегляду усталених інтерпретаційних моделей, зокрема тих, що зосереджуються переважно на травматичному досвіді. Однобічне акцентування на поразках і стражданнях може формувати звужене бачення історичного процесу. Натомість більш збалансований підхід передбачає увагу до проявів суб'єктності, здатності до самоорганізації та успішних практик державотворення.

Зміщення акцентів у бік активної ролі України в історичному процесі дозволяє сформувати уявлення про неї як про суб'єкта, що діє, ухвалює рішення і несе відповідальність за їх наслідки. Такий підхід сприяє глибшому розумінню зв'язку між минулим і сучасністю та формує підгрунтя для відповідального ставлення до майбутнього.

У підсумку історична освіта постає як простір, у якому поєднуються знання, рефлексія і цінності. Саме ця інтеграція створює умови для формування зрілої особистості, здатної усвідомлювати власну приналежність до історичної спільноти і відповідально діяти в її інтересах.

Отже, реформування історичної освіти в Україні – це не лише педагогічне оновлення, а важливий чинник суспільної стійкості та національної безпеки. Аналіз навчальної літератури, що використовується в російській федерації та на тимчасово окупованих територіях, засвідчує, наскільки інтерпретація минулого може впливати на формування історичної пам'яті та ідентичності. Зокрема, спрощення або заперечення штучного характеру Голодомору, а також спроби раціоналізувати репресивну політику через категорії «доцільності» формують викривлене бачення історії, у якому втрачається її ціннісний аспект. У такому контексті особливого значення набуває спрямованість державної освітньої політики на розвиток критичного мислення та здатності молоді до самостійного осмислення історичного досвіду.

Водночас будь-які зміни у змісті освіти потребують обережності й методологічної виваженості, особливо в питаннях, що стосуються національної пам'яті. Інтеграція української історії у ширший європейський і світовий контекст має здійснюватися не шляхом розчинення її специфіки, а через збереження внутрішньої логіки та цілісності національного наративу. Такий підхід дозволяє представити Україну як активного учасника історичного процесу, чий досвід є значущим і самодостатнім. Ігнорування цієї специфіки, особливо щодо ключових подій ХХ ст., може ускладнити формування цілісного історичного бачення та зробити його вразливим до спрощених інтерпретацій.

У цьому контексті доцільно говорити про взаємопов'язаність трьох складових, які визначають якість сучасної історичної освіти. По-перше, критичне мислення, що забезпечує здатність аналізувати інформацію, співвідносити різні джерела та виявляти приховані смисли. По-друге, національна ідентичність як усвідомлення власної причетності до історичної спільноти, що формується через розуміння тяглості історичного процесу. По-третє, історична правда, очищена від шкідливих ідеологічних нашарувань, яка дозволяє осмислювати минуле у всій його складності, без редукції до спрощених схем.

Важливим напрямом подальшого розвитку є переорієнтація історичного наративу від одновимірного акцентування на травматичному досвіді до більш збалансованого бачення, що включає як трагічні, так і переможні сторони історичного розвитку. Такий підхід відкриває можливість осмислення історії не

лише як простору втрат, а й як джерела досвіду подолання, самоорганізації та державотворення.

Отже, ефективність історичної освіти визначається її здатністю поєднувати знання, критичну рефлексію та ціннісні орієнтири. Саме ця інтеграція створює передумови для формування особистості, яка не лише орієнтується в минулому, а й здатна відповідально діяти в сучасності. Збереження цілісності історичного бачення та розвиток уміння розпізнавати маніпуляції є необхідними умовами формування стійкої громадянської позиції в умовах сучасних викликів.

У цьому контексті доцільно наголосити, що забезпечення якості історичної освіти передбачає наявність чітко окресленого обов'язкового змісту, який гарантує цілісність і послідовність формування історичного бачення. Такий зміст має слугувати спільною основою для інтерпретації ключових подій і процесів, водночас залишаючи простір для розвитку критичного мислення та академічної дискусії. Саме визначеність базових змістових орієнтирів уможливлює поєднання відкритості до різних інтерпретацій із збереженням внутрішньої логіки національного історичного наративу.

Список використаних джерел

1. Терно С. 11 зауваг до Концептуальних засад реформування історичної освіти. Портал громадських експертів - Освітня політика. URL: http://education-ua.org/ua/component/content/article/11-podiji/1425-11-zauvag-do-kontseptualnikh-zasad-reformuvannya-istorichnoji-osviti

2. Терно С. Гвардія Табачника і підручники з історії для НУШ. Освітня політика. Портал громадських експертів. 11.10.2022. URL: http://education-ua.org/ua/component/content/article/12-articles/1416-gvardiya-tabachnika-i-pidruchniki-z-istoriji-dlya-nush

3. Терно С. Нація в небезпеці: або зміст історичної освіти та розмивання української ідентичності. Портал громадських експертів - Освітня політика. URL: https://bit.ly/4b2K1KN.

4. Терно С. О. Історична освіта як засіб забезпечення української ідентичності та обороноздатності України. Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах : зб. матер. ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 04 груд. 2025 р.). Київ : НУОУ, 2026. С. 189-193. URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Statti_z2012/terno-__storichna_osv__ta_ta_obonozdatn__st__.pdf.

5. Терно С. О. Як впливає стан історичної освіти в Україні на обороноздатність? Zaporizhzhia Historical Review. 2025. Vol. 11(63). С. 181-188. DOI https://doi.org/10.26661/zhv-2025-11-63-20.

6. Терно С. О., Турченко Г. Ф., Кольченко А. С. Голодомор-геноцид українського народу 1932–1933 рр. у шкільному курсі історії РФ та ОРДЛО (2014–2021 рр.). Геноцид як зброя у боротьбі проти української нації в ХХ–ХХІ ст.: інтердисциплінарні підходи (до 90-х роковин Голодомору-геноциду) : матеріали VI

Міжнар. науково-практ. конф., м. (Київ, 24–25 листопада 2022 р.). Івано-Франківськ: Підприємство "НАІР", 2023. С. 63–67. URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Statti_z2012/terno-turchenko-kol__chenko-tezi-2023.pdf.

7. Терно С. Освітній фронт, або Про що насправді сперечаються історики. Освіта.ua. 24.04.2026. URL: https://osvita.ua/blogs/96735/

8. Терно С. Політика пам'яті в історичній освіті Нової української школи. Політика пам'яті: досвід Європи для України : Матеріали І Міжнар. наук. конф., м. Запоріжжя, 17–18 листоп. 2023 р. Запоріжжя, 2023. С. 182–185. URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Statti_z2012/tezi_Memory_Politics-2023-11.pdf.

9. Терно С. Як подолати прогалини в історичній пам'яті школярів? Громадянська та історична освітня галузь середньої освіти: виклик для навчальних закладів та варіанти відповідей : зб. тез Всеукр. науково-практ. конф., м. Ніжин, 22–23 берез. 2024 р. Ніжин, 2023. С. 30–33. URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Conference/konferets_tezi_n__zhin.pdf.

10. Терно С., Сирцова О. Свідомі громадяни не потрібні, або Про упослідження історичної галузі. Освіта.UA. URL: https://osvita.ua/school/reform/92333/

11. Терно С., Турченко Г. Бої за Україну в шкільному курсі історії в контексті передумов сучасної російсько-української війни. Трансформації історичної пам'яті. Збірник матеріалів ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції. Вінниця. 2022. С. 148-153. URL: https://jthm.donnu.edu.ua/article/view/12783.

12. Турченко Г. Ф., Терно С. О., Костенко Д. С. Антиукраїнський характер змін в шкільному курсі історії анексованого Криму (2014 - 2021 рр.) як складова гібридної війни рф проти України. Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. 2022. № 1(48). С. 1-10. URL: https://drive.google.com/file/d/1PUH6xQqsZ2c4oZs2hYh-RCvOIDbcTf1V/view.

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕКОЦИДУ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРСЬКОГО КОРПУСУ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Дзюба Л.Ф., доктор технічних наук, професор
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
Ліщинська Х.І., кандидат технічних наук, доцент
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Сучасна війна на теренах України трансформувала традиційні уявлення про загрози, вивівши проблему екоциду та техногенних катастроф у площину стратегічної національної безпеки. Для майбутніх офіцерів – як тих, хто забезпечує безпосередній воєнний захист суверенітету, так і тих, хто відповідає за безпеку

життєдіяльності та ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, – розуміння екологічних наслідків бойових дій є критично важливим. У цьому контексті вища математика, теорія ризиків та основи критичного мислення є не теоретичними дисциплінами, а прикладним інструментарієм аналізу, прогнозування та протидії руйнівному впливу війни на довкілля.

Екоцид, спричинений масштабними мінуваннями, підривами гідротехнічних споруд, знищенням хімічних об'єктів та лісових масивів, є складним динамічним процесом. Вивчення вищої математики у вищих навчальних закладах безпекового спрямування дозволяє майбутньому офіцеру опанувати мову кількісної оцінки цих процесів. Зокрема, методи диференціального числення стають фундаментом для побудови моделей розповсюдження забруднюючих речовин. Математичний апарат дозволяє описувати градієнти концентрації токсичних елементів у ґрунтах та водних артеріях, враховуючи векторні поля вітрів та гідродинамічні характеристики місцевості. Для офіцера здатність перекласти екологічну катастрофу у систему рівнянь означає можливість не просто зафіксувати факт злочину російської федерації, а оперативно розрахувати площі зон ураження та спрогнозувати час досягнення критичних порогів токсичності для особового складу та цивільного населення.

Особливим інструментарієм у цьому контексті виступає застосування байєсівських мереж та методів статистичного моделювання, що дозволяє будувати динамічні ймовірнісні карти екологічних загроз. На відміну від статичних звітів, байєсівський підхід базується на постійному оновленні ймовірності настання події при появі нових даних (наприклад, результатів експрес-аналізів води чи показників датчиків фонового випромінювання). Офіцери служби цивільного захисту та військові командири, використовуючи такий апарат, можуть моделювати ланцюгові реакції техногенних катастроф: від руйнування промислового вузла до забруднення басейнів річок, що живлять цілі регіони. Це дозволяє впроваджувати алгоритми інтелектуальної підтримки прийняття рішень, де математична модель підказує найбільш безпечні маршрути пересування або оптимальні локації для розгортання польових шпиталів та пунктів тимчасового розміщення.

Важливим аспектом математичної підготовки є також використання методів теорії ймовірностей для оцінювання кумулятивних ризиків. У зонах тривалих бойових дій екологічна загроза формується не лише через разові масштабні катастрофи, а й через накопичення продуктів детонації, важких металів та залишків ракетного палива. Застосування методів статистичного моделювання дозволяє будувати довгострокові прогнози деградації екосистем, що є критичним для планування повоєнного відновлення територій та оцінки реальної вартості збитків, завданих національному багатству. Для майбутнього фахівця це означає перехід від візуального спостереження за наслідками обстрілів до глибокого розуміння прихованих хіміко-біологічних процесів, що відбуваються у ландшафтах.

Водночас, математична грамотність офіцера нерозривно пов'язана з навичками критичного мислення. В умовах гібридної війни екоцид часто стає

темою для масштабних інформаційних операцій. Ворог використовує страх перед техногенними катастрофами для дестабілізації суспільства. Тут навички критичного аналізу виступають інтелектуальним фільтром. Вивчення тем математичної логіки та теорії аргументації дозволяє курсанту формалізувати інформаційні повідомлення, перевіряти їх на внутрішню несуперечливість та виявляти логічні маніпуляції. Офіцер має розуміти, що цифри у звітах можуть бути інструментом впливу, а отже, він повинен володіти методологією перевірки репрезентативності вибірок та достовірності джерел даних.

Рефлексивне ставлення до власної діяльності є ще однією функціональною роллю критичного мислення. Майбутній офіцер повинен усвідомлювати когнітивні упередження, такі як «евристика доступності» (переоцінка ризику через яскраві образи в медіа) або «ефект підтвердження» (пошук лише тих даних про екоцид, що підтримують уже сформовану думку). Математичне виховання сприяє формуванню інтелектуальної дисципліни: привчає шукати докази, аналізувати граничні випадки та оцінювати похибку вимірювання. Це критично важливо при складанні протоколів службових розслідувань чи інспекційних звітів, де суб'єктивне сприйняття має бути витіснене об'єктивним аналізом.

Міждисциплінарний підхід до навчання на стику вищої математики, теорії ризиків, критичного мислення та безпеки життєдіяльності дозволяє подолати фрагментарність знань. Коли в межах навчальної дисципліни курсант розв'язує задачу з обчислення об'єму витоку небезпечних речовин як приклад застосування визначеного інтеграла, він бачить реальну цінність фундаментальної науки. Це підвищує мотивацію до навчання та формує цілісну картину сучасного операційного середовища, де межі між бойовим завданням, екологічною безпекою та юридичною відповідальністю за злочини війни є розмитими.

Таким чином, інтеграція методів математичного моделювання, теорії ризиків та інструментів критичного мислення у систему підготовки офіцерів цивільного захисту та військових командирів є відповіддю на екзистенційні виклики сучасності. Екоцид як метод ведення війни з боку росії потребує від українського офіцера не лише волі до перемоги, а й високої аналітичної культури. Уніфікація підходів до фундаментальної підготовки у вищих військових навчальних закладах та закладах освіти державної служби надзвичайних ситуацій створює єдине інтелектуальне поле для ефективної взаємодії. Тільки через синергію точного розрахунку та критичного осмислення реальності можливо забезпечити не лише успіх воєнних операцій, а й майбутнє відновлення природного та гуманітарного потенціалу держави після завершення збройного конфлікту.

ЛУДОМАНІЯ НА ВІЙСЬКОВІЙ СЛУЖБІ: РИЗИКИ ДЛЯ БЕЗПЕКИ ВІЙСЬКОВОГО, ЙОГО ПІДРОЗДІЛУ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Топорецька З. М., доктор юридичних наук, доцент
Національна академія Служби безпеки України

Військовослужбовці виконують завдання в умовах постійного стресу, травматизму та підвищених загроз життю і здоров'ю, що призводить до погіршення психічного стану та пошуку способів втечі від травматичної реальності, що підвищує ризик розвитку різних залежностей. Ігрова залежність (лудоманія) є однією з найнебезпечніший для військовослужбовця, адже азартні ігри в мережі інтернет легкодоступні у будь-якому місці, на відміну, від алкоголю, наркотиків чи інших речовин, які викликають зміну свідомості та розвиток залежностей [1, С. 166]. Онлайн-казино ж володіють всією інформацію про своїх гравців – персональними даними, які збирають в цілях ідентифікації гравця, індивідуальним податковим номером, адже є податковим агентом гравців, даними банківської платіжної картки та фінансовою інформацією про гравця – його витрати, виграші та програші, а також отримують в реальному часі інформацію про його місцезнаходження кожного разу, коли він грає. Вся ця інформація в комплексі робить військового вразливим до ворожих впливів.

Так, із початком повномасштабної агресії російської федерації гральний бізнес набув рис інструменту гібридного впливу: через нього здійснюються спроби збору розвідувальних даних, фіксації інформації про місце перебування та передислокацію військових підрозділів, фінансування диверсій та вербування громадян України для вчинення злочинів проти держави. Особливо небезпечною лудоманія є для співробітників оперативних і контррозвідувальних підрозділів, адже формує психологічну та фінансову вразливість, підвищуючи ризики вербування, втягнення у протиправну діяльність і розголошення службової інформації. Лудоманія несе загрозу і для інших військовослужбовців, оскільки призводить до порушення дисципліни, зниження якості виконання обов'язків та зловживання службовим становищем. Лудомани, які не отримують необхідної медичної (психіатричної) допомоги, психосоціальної підтримки, як правило, закінчують життя самогубством [2, С. 143] або ж опиняються у в'язниці через вчинення злочинів з метою пошуку грошей для продовження гри [3, С. 44].

Зокрема, лудоманія окремого військовослужбовця несе для нього такі негативні наслідки, як: погіршення психічного стану (тривожність, депресія, втрата самоконтролю); формування фінансової залежності та боргів; зниження концентрації уваги і критичного мислення; порушення дисципліни та неналежне виконання службових обов'язків; підвищений ризик професійних помилок у бойових умовах; соціальна ізоляція, конфлікти в колективі, у тому числі через борги перед побратимами; схильність до ризикованої та девіантної поведінки; вразливість до маніпуляцій, шантажу та вербування. Величезні борги

військовослужбовців з ігровою залежністю також можуть стати елементом тиску та маніпуляції зі сторони спецслужб країни-агресора.

В цілому для підрозділу військовослужбовці з ігровою залежністю несуть такі ризики: зниження боєздатності та ефективності підрозділу; порушення внутрішньої дисципліни; втрата довіри між військовослужбовцями; підвищення ризику витоку службової інформації та ненадійність персоналу при виконанні критичних завдань [4, С. 254].

Все це в цілому в масштабах держави несе такі ризики для державної безпеки під час війни: використання залежності як інструменту вербування спецслужбами противника; розголошення державної та військової таємниці; втягнення у корупційні або протиправні схеми; фінансування ворожої діяльності через гральні платформи; підрив ефективності сектору безпеки й оборони; формування додаткового каналу гібридного впливу на військових; ослаблення обороноздатності держави в умовах війни [5, С. 200].

Таким чином, ігрова залежність є не лише індивідуальною проблемою, а й фактором загрози національній безпеці, що підриває ефективність сектору безпеки й оборони.

Увагу держави до проблем та ризиків участі військовослужбовців в азартних іграх під час повномасштабного вторгнення привернула петиції активіста і військового 59-ї бригади Павла Петриченка [6], яка в подальшому знайшла реалізацію в рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 20 квітня 2024 року «Щодо протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі Інтернет», уведеному в дію Указом Президента України від 20 квітня 2024 року № 234/2024 та передбачало обмеження участі військовослужбовців в азартних іграх у період воєнного стану [7], а далі знайшла втілення в Змінах до Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» № 768-IX і передбачала доручення Кабінету Міністрів України розробити порядок такого обмеження до 1 квітня 2025 року [8]. Проте за всі роки війни заборона так і залишилась декларативною, а військові продовжують грати. Наприклад, шведське дослідження підрахувало, що люди з розладом ігрової залежності в 15 разів частіше вмирають через самогубство, ніж загальне населення [9, С. 242].

Нами було запропоновано різні варіанти реалізації обмежень участі військовослужбовців а азартних іграх. Хоча найпростішим варіантом на перший погляд здається можливість внесення військового, який зловживає азартними іграми, до Реєстру осіб, яким обмежено доступ до грального закладів та/або участь в азартних іграх, проте такий підхід не забезпечить безпеку персональних даних військовослужбовців. Тому, на нашу думку, більш вдалим видається підхід з використанням банківської системи: банківське блокування платежів за кодом «азартні ігри» з коштів грошового забезпечення військовослужбовців [10, С. 259]. На сьогодні вже є досвід обмеження банками платежів за рахунок кредитних коштів. Так, Постановою Національного банку № 72 від 21.06.2024 внесено відповідні

зміни до Постанови Правління Національного банку України від 24.02.2022 року № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» та передбачено, що надавачам платіжних послуг забороняється здійснювати платіжні операції користувачів за рахунок коштів, наданих користувачам на умовах кредиту, на рахунки організаторів азартних ігор для участі в азартних іграх у мережі Інтернет [11].

Проте Міністерство цифрової трансформації обрало цифровий підхід для реалізації такого обмеження. Так, 20 березня 2026 року Мінцифри опублікувало для громадського обговорення проєкт порядку обмеження участі військових в азартних іграх, згідно з яким запропоновано впровадити інтеграцію Реєстру осіб, яким обмежено доступ до гральних закладів та/або участь в азартних іграх з Державним реєстром військовослужбовців. У такому випадку до військовослужбовців будуть застосовані такі ж обмеження як і до осіб, що включені до Реєстру, але без розголошення приналежності особи до військовослужбовців, а сама перевірка здійснюватиметься в автоматичному режимі. Таке рішення теж має забезпечити безпеку чутливих даних.

Сподіваємось, найближчим часом проєкт буде прийнято та впроваджено в державі, адже кожен день зволікання сприяє поширеності лудоманії серед військових і несе комплекс ризиків, які описані вище.

Список використаних джерел

1. Денисенко О. Є., Топорецька З. М. Щодо розуміння поняття «боротьба з ігровою залежністю». *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи : матеріали XX Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем розвитку та функціонування держ. мови до Дня укр. писемності та мови (Київ, 31 жовт. 2024 р.)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 186-190.

2. Топорецька З. М., Аймедов К. В., Синіцька Т. В., Олійник О. П. Соціально-психологічний портрет патологічного гравця як передумова запобігання залежності від азартних ігор (gambling disorder). *Медичні перспективи*. 2024. Т. 29, № 1. С. 143-150. DOI: https://doi.org/10.26641/2307-0404.2024.1.301141.

3. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б., Топорецька З. М. Профілактика та виявлення ознак ігрової залежності особи в оперативно-службовій діяльності Служби безпеки України: методичні рекомендації. Київ: НА СБУ, 2025. 71 с.

4. Розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності: навч. посібн. / за ред. проф. М. А. Погорецького. Київ: Алерта, 2025. 376 с.

5. Toporetska, Z., Pohoretskyi, M., Vazhynskyi, V., Denysenko, G., & Pohoretskyi, M. (2025). Institutional risks of organised crime in the gambling business: Structure, mechanisms of influence, and threats to the national security of Ukraine in wartime context based on the analysis of case studies. *Social and Legal Studios*, 8(2), 200-213. https://doi.org/10.32518/sals2.2025.200.

6. Обмеження роботи онлайн казино. Електронна петиція №22/223008-еп від 29 березня 2024 року. URL: https://petition.president.gov.ua/petition/223008.

7. Щодо протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі Інтернет: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 квітня 2024 року, уведене в дію Указом Президента України від 20 квітня 2024 року № 234/2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-24#Text.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою боротьби з ігровою залежністю (лудоманією) та вдосконалення державного регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор та лотерей: Закон України від 4 грудня 2024 року № 4116-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4116-20#n541.

9. Toporetska, Z., Shcherbyna, L., Denysenko, O., Bilan, S., & Kryshtafovych, O. Legal mechanisms for gambling addiction protection: analysis of an emerging regulatory model in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2024. № 13(78). С. 242-249. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2024.78.06.20.

10. Топорецька З. М. Адміністративно-правове забезпечення обмеження військовослужбовців у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх у системі забезпечення військової безпеки. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. № 2. Частина 2. С. 255-259. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.2.41.

11. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 року № 18. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text.

УДК 791.43:159.9:316.6(477)(045)

КІНОМИСТЕЦЬКІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Висоцький О.Ю., доктор політичних наук, професор
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Кіномистецькі технології формування психологічної стійкості суспільства – це цілеспрямовано сконструйовані та інституційно опосередковані системи аудіовізуальних, наративних і символічних засобів кіномистецтва, які через механізми емоційної регуляції, смислотворення, ідентифікації та соціального моделювання забезпечують трансформацію індивідуального й колективного досвіду травми у стійкі вміння, настанови, готовності, смисли, образи та колективні уявлення, спрямовані на адаптацію, збереження цілісності та здатність до відновлення і розвитку в умовах екзистенційних загроз. Їх сутнісною ознакою є інтеграція естетичного впливу з психологічними та соціокогнітивними механізмами, внаслідок чого формується суб'єкт нового типу – індивід і спільнота, здатні не лише витримувати кризові умови, а й активно конструювати більш адаптивні форми соціальної реальності.

Однією із найбільш важливих є технологія документального свідчення у кіномистецтві. Вона спрямована на перетворення індивідуального травматичного досвіду на колективно усвідомлений моральний факт, що формує у глядача здатність до відповідального співпереживання та дії. У логіці Шошани Фельман та Дорі Лауб свідчення є не просто передачею інформації, а актом співприсутності, де істина народжується у відносинах між тим, хто говорить, і тим, хто слухає [4]. Механізм дії цієї технології полягає у створенні етичного простору співучасті, де візуальна доказовість і афективна залученість активують адаптивні ресурси спільноти, що узгоджується з думкою про те, що стійкість – це процес, що пов'язує сукупність адаптивних здібностей із позитивною динамікою функціонування та адаптації після потрясінь чи негараздів [12, p.127], тобто свідчення запускає процес мобілізації адаптивних здатностей через смисли, образи та колективні уявлення. Ефективність технології визначається (1) глибиною емпатійного резонансу, (2) ступенем формування колективної пам'яті та моральної ясності, (3) переходом від емоційного переживання до готовності діяти. Її значущість полягає у формуванні нових вмінь інтерпретації реальності, настанов відповідальності та готовності до солідарної дії. Показовим прикладом реалізації технології документального свідчення є фільм «20 днів у Маріуполі» (реж. Мстислав Чернов, 2024)**,** у якому вона функціонує через безперервну фіксацію подій облоги міста в режимі безпосереднього переживання. Зокрема, сцени бомбардування пологового будинку та документування загибелі цивільних створюють ефект «співприсутності», коли глядач не лише спостерігає, а психологічно включається у ситуацію свідчення. Саме така візуальна доказовість переводить приватний досвід очевидців у колективно засвідчений моральний факт, активуючи механізми емпатії, відповідальності та готовності до солідарної дії.

Якщо технологія документального свідчення фіксує травму як етичний факт співприсутності, то технологія наративної інтеграції травми забезпечує її впорядкування в осмислену історію, без чого досвід залишається фрагментованим і дезорганізуючим. Спираючись на рецепції Джерома Брунера, який розглядав наратив як базову форму конструювання реальності [3], та Роберта Неймейер, що підкреслював роль смислової реконструкції після втрати [11], можна стверджувати, що ця технологія діє через структурування подій у причинно-наслідковий ланцюг, що відновлює когнітивну цілісність і формує здатність до інтерпретації досвіду. Саме наратив виступає механізмом адаптації через інтеграцію смислів, образів і колективних уявлень. Критеріями ефективності є (1) когерентність і зв'язність інтерпретацій, (2) зниження рівня екзистенційної невизначеності, (3) здатність до вербалізації й комунікації травматичного досвіду; значущість полягає у формуванні вмінь смислотворення, настанов прийняття та готовності до подальшої дії, хоча обмеженням залишається ризик спрощення або наративного згладжування складної реальності. Так, у фільмі «Буча» **(**реж. Станіслав Тіунов, 2023) хаотичні події окупації структуруються через послідовну історію волонтера, що рятує цивільних. Через поетапне розгортання подій – від появи небезпеки до організації евакуації –

травматичний досвід набуває логічної структури причин і наслідків. Саме ця структурованість дозволяє глядачеві когнітивно інтегрувати пережите, зменшуючи рівень тривожної невизначеності та формуючи здатність до осмислення травматичного досвіду.

На відміну від технології наративної інтеграції, що впорядковує травматичний досвід у зв'язну історію, технологія екзистенційного сенсотворення підносить цю історію на рівень граничних питань буття, де страждання набуває смислової перспективи і перестає бути лише деструктивним фактором. Спираючись на ідеї Карла Ясперса про «граничні ситуації» як умови саморозкриття людини [8] та Віктора Франкла, який доводив, що навіть у стражданні людина здатна віднайти сенс [6], зазначимо, що ця технологія діє через інтенсифікацію рефлексії, морального вибору та відповідальності, формуючи здатність трансформувати досвід втрати у джерело внутрішньої сили. Критеріями її ефективності є (1) поява смисложиттєвих орієнтацій, (2) зростання внутрішньої мотивації до дії, (3) готовність приймати відповідальні рішення в умовах невизначеності; її значущість полягає у формуванні глибинних настанов, образів і колективних уявлень, що конституюють суб'єкта стійкості, хоча обмеженням виступає ризик екзистенційної перевантаженості та нерівномірність сприйняття таких смислів різними аудиторіями. Виразним прикладом функціонування технології екзистенційного сенсотворення є фільм «Порцелянова війна» **(**реж. Брендан Белломо, Слава Леонтьєв, 2024), де життя художників у прифронтовому Харкові подається як моральний вибір залишатися і творити попри загрозу смерті. Символічне створення порцелянових фігурок серед руйнувань трансформує досвід війни у форму культурного спротиву, надаючи стражданню смислової перспективи. Таким чином, через акт творчості формується внутрішня установка на життєствердження, що є ядром психологічної стійкості.

Якщо технологія екзистенційного сенсотворення надає стражданню смислову вертикаль, то технологія емоційної катарсичної регуляції забезпечує його афективне опрацювання, без якого сенс залишається психологічно неінтегрованим. Виходячи з процесуальної моделі регуляції емоцій Джеймса Гросса [7], можна стверджувати, що технологія емоційної катарсичної регуляції діє через контрольовану активацію та подальшу трансформацію інтенсивних емоцій (страху, горя, гніву) у безпечному символічному просторі кіно, що сприяє їх когнітивній переоцінці і зниженню деструктивного впливу. Критеріями її ефективності є (1) емоційне «розрядження» без уникання, (2) зниження рівня внутрішньої напруги, (3) здатність до подальшої рефлексії та смислотворення. Її значущість полягає у формуванні вмінь емоційної саморегуляції, настанов прийняття та готовності до дії, хоча обмеженням є ризик вторинної травматизації або, навпаки, десенсибілізації за надмірної експозиції. Ілюстрацією дії технології емоційної катарсичної регуляції є фільм «Довга доба» **(**реж. Алан Бадоєв, 2024)**,** де використання відео, знятих звичайними людьми у перші дні вторгнення, створює поступове нарощування емоційної напруги з подальшим її символічним розрядженням. Наприклад, сцени

прощання родин або евакуації дітей викликають сильний афективний відгук, але їх включення у ширший наратив виживання дозволяє глядачеві пережити страх і біль у безпечному середовищі перегляду. Саме цей процес контрольованого емоційного проживання сприяє зниженню внутрішньої напруги та формуванню навичок емоційної саморегуляції.

На відміну від технології емоційної катарсичної регуляції, яка забезпечує афективне опрацювання пережитого, технологія моделювання поведінкової стійкості переводить цей емоційний досвід у площину конкретних дій і стратегій поведінки. Виходячи з положень соціально-когнітивної теорії Альберта Бандури [2], технологія моделювання поведінкової стійкості діє через механізми спостережного навчання, ідентифікації та наслідування, коли екранні образи демонструють ефективні моделі витривалості, взаємодопомоги та відповідальності, формуючи у глядача відповідні вміння, настанови й готовності до дії. Критеріями її ефективності є (1) рівень ідентифікації з персонажами, (2) інтеріоризація поведінкових стратегій, (3) готовність до їх практичного відтворення у реальному житті. Її значущість полягає у формуванні колективних уявлень про «норму стійкості», хоча обмеженням є ризик ідеалізації або недосяжності представлених моделей для частини аудиторії. Механізм дії технології моделювання поведінкової стійкості чітко простежується у фільмі «Одного літа в Україні» (реж. Володимир Тихий, 2025**),** де глядач спостерігає процес підготовки бійців Міжнародного легіону. Через демонстрацію їх тренувань, взаємодії та поведінки у бойових умовах формується образ ефективної поведінки в умовах загрози. Глядач ідентифікується з героями, засвоюючи моделі витривалості, дисципліни та взаємної підтримки, що може бути перенесено у власну життєву практику.

Якщо технологія моделювання поведінкової стійкості формує індивідуальні зразки дії, то технологія колективної ідентифікації підносить їх до рівня спільного «ми», в якому індивідуальний досвід інтегрується у ширшу соціальну уяву. Виходячи з концепції Бенедикта Андерсона [1], можна стверджувати, що технологія колективної ідентифікації діє через конструювання «уявленої спільноти», де кіно, поєднуючи символи, наративи та образи, формує відчуття належності, солідарності й спільної долі, трансформуючи розрізнені переживання у колективні смисли та готовності до взаємної підтримки. Критеріями її ефективності є (1) посилення відчуття «ми-ідентичності», (2) зростання соціальної довіри, (3) готовність до колективної дії. Її значущість полягає у формуванні стійких настанов солідарності та спільної відповідальності, хоча обмеженням може бути ризик виключення «іншого» або надмірної уніфікації досвіду. Як діє технологія колективної ідентифікації, можна побачити у фільмі «Довга доба» **(**реж. Алан Бадоєв, 2024**),** де використання відеоматеріалів тисяч людей створює ефект множинного голосу нації. Послідовне поєднання історій із різних регіонів України формує відчуття спільної долі та колективного переживання війни. Таким чином, індивідуальні історії інтегруються у єдиний наратив «ми», що зміцнює соціальну довіру та готовність до взаємної підтримки.

На відміну від технології колективної ідентифікації, яка формує відчуття «ми», технологія моральної поляризації структурує це «ми» у чітко окресленому етичному полі, де розрізнення між добром і злом набуває принципового значення для збереження стійкості. Виходячи з теорії когнітивного дисонансу Леона Фестінгера [5], зазначимо, що технологія моральної поляризації діє через зменшення внутрішньої суперечливості шляхом чіткого морального фреймінгу подій і персонажів, що дозволяє глядачеві досягти етичної визначеності та інтегрувати власні настанови й готовності до дії. Критеріями її ефективності є (1) ясність моральних оцінок, (2) зниження релятивізму та амбівалентності, (3) посилення готовності до морального вибору. Значущість цієї технології полягає у формуванні стабільних смислів і колективних уявлень про справедливість, хоча обмеженням є ризик надмірної дихотомізації та спрощення складної реальності. Показовим прикладом функціонування технології моральної поляризації є фільм «Мирні люди» **(**реж. Оскана Карпович, 2024)**,** де використання перехоплених телефонних розмов російських військових створює різкий контраст між мовленням агресора і кадрами руйнувань. Такий монтаж формує чітке моральне розмежування між жертвою та насильником, зменшуючи когнітивну амбівалентність і зміцнюючи етичну визначеність глядача.

Якщо технологія моральної поляризації впорядковує досвід у чітких етичних координатах, то технологія символічної репрезентації травми дозволяє вийти за межі прямої дихотомії, переводячи травматичне у площину образів, де воно стає осмислюваним і переносимим. Виходячи з психоаналітичної концепції Жака Лакана [9], технологія символічної репрезентації діє через символізацію «Реального», яке не може бути безпосередньо представлене, але опосередковується через знаки, метафори та візуальні структури, що дозволяє інтегрувати травму у символічний порядок культури. Критеріями її ефективності є (1) впізнаваність і відтворюваність символів, (2) здатність до багаторівневої інтерпретації, (3) тривала фіксація в колективній пам'яті. Значущість цієї технології полягає у формуванні глибинних смислів, образів і колективних уявлень, що забезпечують психологічну стійкість, хоча обмеженням є ризик надмірної абстракції або неоднозначності сприйняття. Яскравим прикладом дії технології символічної репрезентації травми виступає фільм «Порцелянова війна» **(**реж. Брендан Белломо, Слава Леонтьєв, 2024), у якому крихкі порцелянові фігурки, розміщені серед руїн, функціонують як метафора збереження культури в умовах руйнування. Через повторюваність цього образу формується символічний код стійкості, який закріплюється у колективній пам'яті.

На відміну від технології символічної репрезентації травми, яка опосередковує досвід через образи, технологія інформаційної протидії повертає його у площину фактів, де істина набуває доказового й верифікованого характеру, протистоячи викривленням і маніпуляціям. Виходячи з підходу Гарольда Лассвелла, який розглядав пропаганду як системне управління смислами та реакціями мас [10], технологія інформаційної протидії діє через візуальну доказовість, викриття фейкових наративів і формування критичного мислення, що дозволяє глядачеві

реконструювати реальність на основі перевірених свідчень. Критеріями її ефективності є (1) зміна уявлень аудиторії відповідно до фактичних даних, (2) зниження впливу дезінформації, (3) підвищення довіри до надійних джерел. Значущість цієї технології полягає у формуванні вмінь критичного аналізу, настанов когнітивної відповідальності та готовності до інформаційного спротиву, хоча обмеженням є ризик інформаційного перевантаження або недовіри в умовах надлишку суперечливих повідомлень. Механізм дії технології інформаційної протидії чітко проявляється у фільмі «Реал» **(**реж. Олег Сенцов, 2024**),** де використання відео з камери шолома дозволяє глядачеві сприймати події як безпосередньо засвідчену реальність. Такий спосіб подачі матеріалу підсилює довіру до зображеного та водночас виконує функцію спростування фейкових наративів про перебіг бойових дій.

Якщо технологія інформаційної протидії відновлює довіру до фактів, то технологія мобілізаційного імперативу перетворює це знання на імпульс до колективної дії, де усвідомлена реальність стає підставою для активного втручання. Спираючись на концепцію фрейм-аналізу соціальних рухів Девіда Сноу та Роберта Бенфорда [13], зазначимо, що ця технологія діє через діагностичне, прогностичне та мотиваційне фреймування, яке визначає проблему, пропонує шляхи її розв'язання і формує внутрішній імператив участі, переводячи глядача зі стану споглядання у стан готовності діяти. Критеріями її ефективності є (1) зростання рівня громадянської активності, (2) готовність до участі у спільних практиках (волонтерство, підтримка ініціатив), (3) інтеріоризація відповідальності за спільне майбутнє. Значущість технології мобілізаційного імперативу полягає у формуванні вмінь колективної дії, настанов солідарної відповідальності та готовностей до трансформації соціальної реальності, хоча обмеженням може бути ризик емоційного вигорання або маніпулятивного використання мобілізаційних наративів. Конкретна реалізація технології мобілізаційного імперативу простежується у фільмі «Сопілка Перуна» (реж. Євген Мазуренко, 2024)**,** де через показ повсякденного служіння артилеристів формується уявлення про військову службу як про моральний обов'язок. Послідовне відображення взаємної підтримки бійців і їхньої готовності до самопожертви створює мотиваційний імпульс, який може трансформуватися у громадянську активність, волонтерство або інші форми соціальної участі.

Висновки**.** Сукупність розглянутих кіномистецьких технологій утворює цілісну систему психологічного, символічного й соціального впливу, що забезпечує трансформацію травматичного досвіду війни у ресурс колективної стійкості, моральної зрілості та активної громадянської позиції. Їх інтегроване застосування у сучасному українському кінематографі підтверджує, що кіномистецтво в умовах повномасштабної війни виступає не лише формою культурного висловлювання, а стратегічним інструментом формування життєстійкого суспільства.

Список використаних джерел

1.Anderson B. *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso, 1983.

2.Bandura A. *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1986.

3.Bruner J. *Acts of meaning*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1990.

4.Felman S., Laub D. *Testimony: Crises of witnessing in literature, psychoanalysis, and history*. New York: Routledge, 1992. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203700327

5.Festinger L. *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1957.

6.Frankl V. E. *Man's search for meaning*. Boston: Beacon Press, 2006.

7.Gross J. J. The emerging field of emotion regulation: An integrative review // *Review of General Psychology*. 1998. Vol. 2, No. 3. P. 271–299. DOI: https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.271

8.Jaspers K. *Man in the modern age*. New York : Routledge & Kegan Paul, 1951.

9.Lacan J. *Écrits: The first complete edition in English*. New York: W. W. Norton & Company, 2006.

10.Lasswell H. D. *Propaganda technique in the World War*. New York: Knopf, 1927.

11.Neimeyer R. A. *Meaning reconstruction and the experience of loss*. Washington, DC: American Psychological Association, 2001.

12.Norris F. H., Stevens S. P., Pfefferbaum B., Wyche K. F., Pfefferbaum R. L. Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness // *American Journal of Community Psychology*. 2008. Vol. 41, No. 1–2. P. 127–150. DOI: https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6

13.Snow D. A., Benford R. D. Ideology, frame resonance, and participant mobilization. *International Social Movement Research*. 1988. Vol. 1. P. 197–217.

ФІЛОСОФСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА РОСІЙСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ КРІЗЬ ВІКИ

Харламов М.І., доктор історичних наук, професор
Національний університет цивільного захисту України

У сучасних умовах російсько-української війни особливого значення набуває осмислення не лише політичних чи військових аспектів протистояння, а й його глибинних цивілізаційних та філософських підстав. Українське суспільство демонструє прагнення до демократичного розвитку, свободи, прав людини та європейської інтеграції. Натомість політична система Російської Федерації характеризується посиленням авторитаризму, централізації влади та ідеології державного контролю. Таке протистояння має глибоке історичне коріння. Українська політична культура історично формувалася під впливом традицій

самоврядування, громадської участі та правових інститутів. Водночас російська державність розвивалася у парадигмі самодержавства, централізованої влади та імперської експансії. Саме тому дослідження філософських засад цього протистояння дозволяє глибше зрозуміти природу сучасного конфлікту.

Проблематика розвитку української політичної думки та демократичних традицій висвітлювалася у працях українських мислителів і сучасних науковців. Значний внесок у дослідження української політичної культури зробили М. Грушевський, Д. Чижевський, І. Лисяк-Рудницький, В. Андрущенко, С. Кримський та інші. Питання природи тоталітаризму та авторитарних режимів розглядалися у працях Г. Арендт, К. Поппера, З. Бжезинського. Разом із тим потребує подальшого дослідження комплексний філософський аналіз історичного протистояння української демократичної традиції та російської тоталітарної політичної культури.

Українська політична культура має давні традиції демократичного самоврядування. Ще у період Київської Русі існували інститути народного віча, що дозволяли громаді брати участь у прийнятті важливих політичних рішень. Хоча ці інститути не були повністю демократичними у сучасному розумінні, вони формували традицію колективного управління. Особливо яскраво демократичні елементи проявилися у період існування Запорозької Січі. Козацьке суспільство базувалося на принципах виборності влади, рівності козаків та колективного прийняття рішень на радах. Така система управління формувала політичну культуру, у якій свобода особистості та участь громади були фундаментальними цінностями. Філософський зміст козацької демократії полягав у поєднанні ідеї свободи з відповідальністю перед громадою. У цьому контексті українська політична культура тяжіла до європейської традиції республіканізму. На відміну від української традиції, розвиток російської державності відбувався у межах централізованої монархії. Московська держава формувалася під сильним впливом азійської деспотичної політичної культури та традицій абсолютної влади. У період Московського царства сформувалася концепція самодержавства, що передбачала необмежену владу правителя. Російська політична думка часто розглядала державу як вищу цінність, що підпорядковує собі індивіда. Ця модель збереглася і в подальшому розвитку Російської імперії. Навіть у XIX столітті російська політична система залишалася переважно авторитарною, що суттєво відрізняло її від європейських держав, де поступово розвивалися демократичні інститути.

У XIX–XX століттях українські мислителі активно розвивали ідеї національної свободи та демократії. Значний внесок у формування української політичної філософії зробили Тарас Шевченко, Михайло Драгоманов, Іван Франко. Їхні ідеї базувалися на принципах свободи особистості, соціальної справедливості та національного самовизначення. Українська політична думка цього періоду активно орієнтувалася на європейські демократичні традиції. У XX столітті український народ опинився під владою радянської тоталітарної системи. Радянський режим базувався на принципах жорсткої централізації влади,

ідеологічного контролю та репресій. Тоталітарна система прагнула знищити українську національну ідентичність та традиції самоврядування. Масові репресії, Голодомор та політичні переслідування стали інструментами контролю над суспільством. З філософської точки зору тоталітаризм прагне повністю підпорядкувати людину державі, позбавляючи її свободи та автономії.

Після здобуття незалежності у 1991 році Україна розпочала процес демократичних реформ. Помаранчева революція 2004 року та Революція Гідності 2013–2014 років стали проявом прагнення українського суспільства до свободи та європейських цінностей. Натомість Росія поступово рухалася у напрямі авторитаризму, що супроводжувалося концентрацією влади, обмеженням політичних свобод та посиленням пропаганди. Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році стало кульмінацією цього цивілізаційного конфлікту. Україна фактично захищає не лише власну державність, а й принципи демократії, свободи та прав людини.

Філософське протистояння між Україною та Росією можна розглядати у кількох вимірах: свобода проти авторитаризму – українська політична культура тяжіє до ідеї свободи особистості, тоді як російська традиція акцентує на домінуванні держави; громадянське суспільство проти державного контролю – українське суспільство активно розвиває громадські ініціативи та волонтерський рух; європейська інтеграція проти імперської експансії – Україна прагне інтегруватися у європейський політичний простір, тоді як російська політика часто має імперський характер.

Таким чином, слід зазначити, що протистояння України та росії має не лише політичний чи військовий характер, але й глибоке філософське підґрунтя. Українська політична культура історично формувалася на основі демократичних принципів, громадянської участі та прагнення до свободи. Натомість російська політична традиція розвивалася у межах авторитарної моделі державності, що підкреслює домінування влади над суспільством. Сучасна боротьба України за незалежність і демократичний розвиток є продовженням багатовікового протистояння між двома різними політичними та цивілізаційними моделями. У цьому контексті український досвід має важливе значення для світової політичної думки, оскільки демонструє здатність суспільства відстоювати свободу навіть в умовах зовнішньої агресії.

СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Богданова Н.Г.
доктор філософських наук, професор
Бахмутський навчально-науковий професійно-педагогічний інститут Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Війна Росії проти України, що розпочалася у 2014 р. і ескалувала повномасштабним вторгненням у лютому 2022 р., стала серйозним випробуванням для українського суспільства. Вона не лише загострила політичні та економічні проблеми, а й призвела до глибоких соціальних трансформацій, що охопили всі сфери життя – від родини і освіти до праці та громадянської активності.

Соціальні трансформації – це процеси зміни соціальної структури, ролей, цінностей і відносин у суспільстві. В умовах війни вони прискорюються через екстремальні умови: масову мобілізацію, переміщення населення, зміни трудових і сімейних ролей, а також активізацію громадянського суспільства. Дослідження цих процесів дозволяє не лише зафіксувати сучасні зміни, а й передбачити перспективи розвитку України у післявоєнний період, що має стратегічне значення для державної політики та соціальної стабільності.

Сучасні соціологічні та соціально-філософські дослідження підтверджують, що війна є потужним фактором соціальних змін. Так, за даними Київського міжнародного інституту соціології (2023 р.), понад 70% українців активно долучилися до волонтерських ініціатив або допомоги переселенцям, а 65% заявили, що відчувають посилення національної солідарності і патріотизму.

Українські дослідники відзначають кілька ключових напрямів трансформацій:

1. Зростання громадянської активності: війна стимулює масове об’єднання людей навколо спільних цілей.
2. Зміни цінностей та ідентичності: патріотизм, взаємодопомога, цінність свободи та незалежності стають пріоритетними.
3. Соціальна мобільність та перекваліфікація: економічні і демографічні зміни змушують громадян швидко адаптуватися.
4. Трансформація сімейних та гендерних ролей: жінки беруть на себе функції годувальників та захисників, чоловіки мобілізуються на фронт або змінюють соціальні ролі.

У порівнянні з попередніми війнами XX століття сучасна війна відзначається активним залученням населення до інформаційної і гуманітарної діяльності, що формує нові соціальні практики.

Метою цього дослідження є всебічний аналіз соціальних трансформацій українського суспільства під час війни та визначення ключових тенденцій, що матимуть вплив на розвиток держави у післявоєнний період.

Одним із найпомітніших соціальних ефектів війни стало активне залучення населення до волонтерської діяльності. Від 2014 р. українці організували тисячі ініціатив щодо допомоги військовим, переселенцям та постраждалим від обстрілів.

За даними Київського міжнародного інституту соціології (2023 р.):

– 72% респондентів допомагали військовим або переселенцям грошима, продуктами чи речами;

– понад 60% брали участь у локальних громадських ініціативах;

– більше 40% відчули підвищення соціальної солідарності у своїх громадах.

Ці процеси зміцнюють горизонтальні соціальні мережі, формують нові лідерські моделі та підвищують роль громадянського суспільства у прийнятті рішень на локальному рівні.

Війна прискорила зміни у системі цінностей українців. Опитування показують, що патріотизм і національна ідентичність стали головними маркерами соціальної приналежності. Водночас зросла цінність свободи, демократії та солідарності як ключових соціальних орієнтирів.

Психологічні дослідження також підтверджують формування колективної ідентичності через спільну боротьбу за виживання і захист території. Це створює унікальний соціокультурний ефект, що може впливати на політичні та економічні рішення у післявоєнний період.

В умовах війни економіка і ринок праці зазнали серйозних змін. Закриття підприємств у зоні активних бойових дій, евакуація та переміщення населення призвели до підвищеної мобільності працівників і швидкої перекваліфікації.

За даними Міністерства економіки України (2023 р.):

– 35% переселенців змінили професію через втрату роботи;

– близько 25% українців почали працювати дистанційно, здобуваючи нові компетенції;

– зріс попит на професії, пов’язані з IT, логістикою і гуманітарною допомогою.

Ці трансформації не лише дозволяють адаптуватися до нових умов, а й формують основу для розвитку економіки після війни.

Війна вплинула на традиційні соціальні ролі у сім’ї. Жінки часто стали головними годувальниками та організаторами побуту, тоді як чоловіки пішли на фронт або брали участь у добровольчих підрозділах.

Дослідження показують:

– 48% жінок відчули збільшення відповідальності за фінансове та емоційне благополуччя родини;

– 32% чоловіків взяли на себе нетрадиційні для них ролі, пов’язані з організацією побуту чи освітою дітей.

Ці зміни можуть мати довготривалі наслідки для структури сімейних відносин та гендерної рівності в Україні.

Разом із позитивними трансформаціями зростає психологічна вразливість населення. Посттравматичний стрес, високий рівень соціальної напруги та економічні труднощі створюють ризики дестабілізації.

Соціальні дослідження показують, що понад 60% населення відчуває підвищений рівень тривожності, що потребує системної психосоціальної підтримки.

Війна стала потужним каталізатором соціальних трансформацій українського суспільства. Основні тенденції включають:

– зміцнення громадянського суспільства через волонтерські і соціальні ініціативи;

– трансформацію цінностей та ідентичності;

– розвиток соціальної мобільності і перекваліфікації;

– зміну сімейних та гендерних ролей.

Водночас війна створила нові виклики – психологічні травми, економічні труднощі і соціальну напругу, що потребують уваги держави та громадських організацій:

1. подальше зміцнення громадянського суспільства через локальні і національні ініціативи;

2. формування освітніх та професійних програм для швидкої адаптації населення до нових умов;

3. розвиток системи психосоціальної підтримки для зменшення наслідків війни на рівні громад і сімей;

використання досвіду соціальних трансформацій для побудови пост-конфліктног

КРИМІНАЛІТЕТ ЯК МОБІЛІЗАЦІЙНИЙ РЕСУРС РОСІЙСЬКИХ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КАМПАНІЙ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2022–2023)

Гула Р.В., доктор історичних наук, професор
Харківський національний університет Повітряних сил імені Івана Кожедуба
Передерій І.Г., доктор історичних наук, професор
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Історичний досвід свідчить, що залучення криміналітету до ведення бойових дій практикувалося упродовж усієї історії людства. Це дозволяло компенсувати нестачу мобілізаційних ресурсів за рахунок осіб, здатних завдяки специфіці свого способу життя швидко адаптуватися до екстремальних умов війни. Тому злочинний елемент часто використовувався командуванням як утилітарний ресурс для виконання найскладніших і найнебезпечніших бойових завдань – нерідко з розрахунком на їхню фізичну утилізацію.

З початком широкомасштабного вторгнення механізм комплектування квазімілітарних формувань засудженними взяли на озброєння російські приватні

військові компанії. Так, наприклад, за відкритими даними засобів масової інформації та комунікації, під час вербування до групи «Вагнера» восени 2022 р. перевагу віддавали ув'язненим, схильним до насильства та засудженим за тяжкими статтями Кримінального кодексу, як-от «убивство», «грабіж», «розбій», «заподіяння тяжких тілесних ушкоджень», а також рецидивістам. У липні 2023 р. джерела в самій ПВК «Вагнер» повідомляли, що через це формування пройшло 78 тис. бійців, із них 49 тис. – колишні ув'язнені. У грудні 2022 р. координатор стратегічних комунікацій Ради нацбезпеки США Дж. Кірбі стверджував, що 40 із 50 тис. бійців компанії «музикантів' – це колишні ув'язнені.

Тому при аналізі ведення бойових дій 2022–2023 рр. слід виокремити низку характерних особливостей комбінованого бойового застосування ворогом регулярної армії та приватних військових формувань у рамках збройного протистояння на Південно-Донецькому операційному напрямку. До них слід віднести:

- фактичне визнання провалу досягнення оголошених на початку цілей «СВО» у вигляді указу В. Путіна від 21.09.2022 р. про «часткову» мобілізацію «громадян» РФ призвело до процесу масової еміграції призовного контингенту російських громадян (до 1 млн осіб), що змусило Міноборони РФ застосувати використання «механізму найманства» приватних військових компаній (в РФ їх нараховувалося приблизно 40);
- в умовах кризового стану регулярної армії, коли номерні та зведені частини стало важко відновлювати за рахунок «часткової мобілізації», найманці та «добровольчі формування дозволяють обійти ці обмеження (набір до ПВК є варіантом прихованої мобілізації);
- приватні військові компанії складали противагу регулярній армії та мали можливість діяти за межами її сформованих управлінських практик;
- відсутність чітко визначеного правового статусу ПВК дозволяло використовувати їх у діях, які знаходяться за межами вимог міжнародного гуманітарного права;
- бойове застосування найманців створювало механізми уникнення відповідальності для політичного керівництва та військового командування за потенційно можливі військові злочини з боку цих вояків;
- за допомогою ПВК російська держава отримала можливість скоротити витрати на підготовку та утримання великих контингентів збройних сил;
- історичний досвід доводить, що при застосуванні ПВК уряди обходять необхідність повідомляти суспільству про ціну ведення воєн (у тому числі, в людських життях), що також використовує наразі Росія.

Згідно з оглядом структур розвідки Міноборони Великої Британії, що датується січнем 2023 р., у бойових діях в Україні лише ПВК «Вагнер» задіяла 50 тис. бійців і таким чином стала ключовим компонентом особового складу військової кампанії РФ в Україні.

Роль приватних військових кампаній стала більш помітною приблизно з середини 2022 р., після того, як російська регулярна армія не змогла досягти поставлених ключових цілей і зазнала суттєвих втрат особового складу. Наприклад, сумнозвісна ПВК «Вагнер» спочатку надавала невеликі групи відносно добре підготовленого й так само добре оснащеного персоналу для підтримання операцій російських військових. Але через те, що ЗС РФ продовжували не справлятися зі своїми завданнями, ПВК «Вагнер» розширила свою діяльність уже в рамках відносно широкомасштабних операцій, зокрема, з метою захопити українське м. Бахмут.

Формування вагнерівців використовувалися в атаках за тактикою «людських хвиль» у підрозділах, які були сформовані, як правило, з ув'язнених і зазнали численних бойових втрат. За даними відкритих джерел західних ЗМІ ПВК «Вагнер» втратила вбитими і пораненими в Україні до середини лютого 2023 р. понад 30 тис. осіб.

Масові жертви у «м'ясних штурмах» є наслідком російській моделі побудови ПВК. Використання ПВК США та Заходом відображає переважно оборонну орієнтацію їх застосування у бойових діях з максимальним контролем за дотриманням обмеження зразків озброєння цих підрозділів. Також існує чіткий нормативний правовий розподіл функціоналу між воєнною організацією держави та приватними військовими й охоронними компаніями. Путінський же монстр був сформований на підвалинах атакувальних, штурмових, агресивних практик з наявністю та використанням широкої лінійки озброєнь і військової техніки, яка включала авіацію, танки, бойові броньовані машини, зенітні ракетні комплекси малої дальності тощо. Надання настільки широкого комплексу преференцій ПВК створювало підгрунтя неадекватного сприйняття дійсності керівництвом «Вагнера». Тому загострення протистояння між ПВК і МО РФ було лише питанням часу, апофеозом якого став сумнозвісний «пригожинський заколот» 23–24 червня 2023 р.

Використання приватних військових компаній у російсько-українській війні стало інструментом гібридної агресії РФ для приховування втрат, уникнення юридичної відповідальності та виконання штурмових завдань. Основні підсумки включають масштабне вербування ув'язнених, високу смертність особового складу, конфлікти з регулярною армією РФ та фактичну інтеграцію ПВК у структуру збройних сил РФ після заколоту 2023 р.

Отже, бойове застосування ПВК у цій війні продемонструвало їх ефективність як інструменту терору та штурмових дій, але водночас виявило ризики створення «паралельних армій» для російської державної системи.

УЧИТИ ВІЙСЬКА ТОМУ, ЩО НЕОБХІДНО НА ВІЙНІ

Староконь Є. Г., кандидат психологічних наук, доцент
Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова

Війна за незалежність України стала потужним чинником розвитку не тільки технічної й технологічної складової Збройних Сил України, а й способів підготовки військ до відбиття повномасштабної агресії російської федерації. Орієнтація підготовки виключно на реалії поля бою, на реальний досвід війни змінила військовий педагогічний процес концептуально, організаційно і технологічно.

Саме війна змусила відійти від планово-теоретичного навчання за мирного часу і перейти до абсолютизації принципу: «Учити війська тому, що необхідно на війні (в бою)». Основний акцент тепер робиться виключно на виконанні місії та збереженні людей. Це реалізується через відпрацювання дій в умовах максимальної кількості загроз, реалізацію реалістичних бойових сценаріїв під час підготовки, швидке прийняття рішень на всіх ієрархічних щаблях управління.

Адаптивна модель навчання, в основі якої лежить принцип учити війська тому, що необхідно на війні, є джерелом постійного оновлення програм та планів підготовки особового складу. Сучасна технологічна війна з урахуванням викликів інформаційного суспільства змінює їх швидше, ніж будь-коли, через «революцію» у технічній та технологічній підготовці.

Наприклад, раніше такі напрями, як БпЛА та FPV-дрони, антидроновий захист, цифрові та інформаційні технології, використання систем ситуаційної обізнаності, робота з розвідданими, радіоелектронна боротьба, радіоелектронна розвідка, застосування роботизованих систем, були вузькоспеціальними. Тепер це обов'язковий і великий компонент у підготовці військового фахівця.

Виходячи з цих особливостей, підготовка військових лідерів має проходити відповідно до конкретних бойових і управлінських ситуацій сучасного бою. Тобто, навчаємо не для аудиторії, а для реалізації бойових функцій в мінливих ситуаціях сучасної війни.

Коли ми говоримо про курси професійної військової освіти командирів тактичної ланки військового управління, то розуміємо, що маємо справу з уже сформованими командирами. Вони мають свій специфічний досвід виконання управлінських функцій та відповідні проблеми (випадкові, систематичні чи системні). З огляду на це викладачі цих курсів повинні розуміти проблематику «учнів» і максимально задовольнити їхні запити, щодо їхнього майбутнього ефективного лідерства в процесах командування, управління і керівництва.

У табл.1 наведені результати опитування 249 слухачів курсів лідерства різного рівня за 2023–2026 роки щодо їхніх проблемних питань під час виконання функцій командира, і узагальнені 430 їхніх запитів.

Таблиця 1

Результати узагальнення запитів до змісту навчання слухачів курсів лідерства, командирів тактичної ланки управління

Блоки проблемних питань слухачів курсів лідерства тактичного рівня управління	Програми курсів (результат у відсотках)			Усього
	L 1A	L 1C	L 2	
Проблеми мотивування людей	13	37	11	15
Техніки професійного спілкування	20	19	25	20
Формування сприятливого МПС підрозділу	11	5	5	9,5
Як служити з токсичними командирами?	13	-	6	10
Проблеми навчання підлеглих	2	14	1	6,5
Як переконати підлеглих щодо сумлінної служби?	4	2	24	7
Сутність лідерства	19	21	14	18
Проблеми управлінської діяльності	3	-	11	3
Інші питання	15	2	3	11

Очікувано, що слухачів не цікавлять загальні філософські підходи до розвитку цивілізацій, оцінювання стратегічного лідерства (навіть за допомогою методу 360), відмінності між управлінням та лідерством, ораторське мистецтво, порівняння етосів різних військових формувань сучасності та в історичній ретроспективі тощо.

Тобто, зараз маємо ситуацію, коли зміст чинної підготовки командирів-лідерів, визначений у програмах їхньої підготовки на тактичному рівні управління, сформований не потребами війська в бою, а на основі незрозумілих (або нам всім зрозумілих) критеріїв і підходів.

До речі, військове лідерство не схоже на політичне або бізнесове, і реалізується воно не в чистому полі і не на безлюдному острові. У процесах командування, управління і керівництва офіцер стає лідером. Тому немає ніякого сенсу порівнювати управління і лідерство командира, причому використовуючи щонайменше «дивні» критерії і аргументи, які часто виходять за межі здорового глузду. І Доктрина військового лідерства у Збройних силах України не один раз наголошує у своєму змісті про лідерство саме в командних, організаційних, управлінських та педагогічних процесах.

Для адекватної реалізації дидактичного принципу «Учити війська тому, що необхідно на війні» під час професійної військової освіти треба організувати дослідження запитів, а потім узагальнення потреб слухачів на різних рівнях підготовки у різних закладах військової освіти України. Це дасть можливість учити не тому, що знаємо, а тому, чого потребують командири на полі бою. Зрозуміло, що якась частина запитів буде схожа (умовно 50%), і їх можна внести в програму для всіх ЗВВО. Решту 50% питань змісту підготовки слухачів кожен ЗВВО повинен визначити самостійно, виходячи зі специфіки військової діяльності їхніх слухачів.

Для більш ефективного розвитку лідерських компетенцій варто під час наукових семінарів, що проводить ГШ Збройних сил України, обговорити робоче визначення лідера-офіційного керівника, окреслити коло стандартних проблемних питань управління, командування і керівництва та напрацювати соціально-комунікативні техніки і технології їх розв'язання командиром-лідером.

Саме розуміння сучасного лідерства як соціально-комунікативної технології з мотивуючого впливу на підлеглого, підрозділ та соціально-психологічні процеси в ньому дасть змогу конкретизувати та оптимізувати підготовку лідерів до складних і страшних реалій війни.

Таким чином, ми зможемо реалізувати базовий принцип військової дидактики «Учити війська тому, що необхідно на війні» шляхом формування реальних (а не чиїхось уявних) знань, умінь, навичок і якостей, що реально потрібні командиру-лідеру для виконання бойових завдань у сучасних умовах війни.

УДК 37:004.738.5:316.6

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ: РИЗИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Листопад О. А., доктор педагогічних наук, професор
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Листопад Н. Л., кандидат педагогічних наук
Комунальний заклад «Одеський педагогічний фаховий коледж»

У сучасному інформаційному суспільстві соціальні мережі стали невід'ємною частиною повсякденного життя. Вони виконують не лише комунікативну функцію, але й виступають потужним інструментом інформаційно-психологічного впливу. Особливої актуальності проблема соціальних мереж як інструменту інформаційно-психологічного впливу набуває в умовах сучасної війни, де інформаційний простір стає одним із ключових полів протистояння [1, с. 50]. Важливого значення набуває гуманітарний аспект, який пов'язаний із впливом інформації на психоемоційний стан людини, формуванням громадської думки, ціннісних орієнтацій і поведінкових моделей [5].

Сучасна війна характеризується не лише застосуванням військової сили, але й активним використанням інформаційно-психологічних операцій, значна частина яких реалізується саме через соціальні мережі. Поширення дезінформації, пропаганди, маніпулятивного контенту, а також емоційно насичених повідомлень спрямоване на вплив на свідомість населення, підвищення рівня тривожності, дестабілізацію суспільства або, навпаки, мобілізацію громадян [2]. У таких умовах особливо зростає роль освіти як чинника гуманітарної безпеки. Підготовка майбутніх вихователів у закладах вищої та фахової передвищої освіти має враховувати ці виклики, адже саме означені фахівці працюватимуть із дітьми, які

вже змалку перебувають у цифровому інформаційному середовищі [4, с. 46]. Вихователь стає не лише носієм знань, а й провідником безпечної інформаційної поведінки, формуючи у дітей первинні уявлення про правдиву та неправдиву інформацію, емоційну саморегуляцію та критичне сприйняття медіаконтенту [3].

Соціальні мережі в умовах війни можуть виконувати як конструктивну, так і деструктивну функцію. З одного боку, вони є ефективним засобом інформування, підтримки, волонтерської координації та освітньої діяльності. З іншого – можуть слугувати каналом поширення маніпуляцій, фейків і психологічного тиску. Саме тому важливим завданням освіти є формування у майбутніх вихователів критичного мислення, медіаграмотності, емоційної стійкості та здатності протидіяти негативним інформаційним впливам. Отже, урахування гуманітарного аспекту сучасної війни у процесі професійної підготовки педагогічних кадрів дозволяє не лише підвищити їхню професійну компетентність, але й сприяє формуванню відповідального громадянина, здатного діяти в умовах інформаційних викликів і передавати означені навички наступним поколінням [4, с. 46].

Соціальні мережі (Facebook, Instagram, TikTok тощо) забезпечують швидке поширення інформації серед великої аудиторії. Завдяки алгоритмам персоналізації контенту користувачі отримують саме ту інформацію, яка відповідає їхнім інтересам, що водночас створює «інформаційні бульбашки». Інформаційно-психологічний вплив у соціальних мережах здійснюється через: маніпулятивний контент; фейкові новини; емоційно забарвлені повідомлення; використання авторитетів і лідерів думок; повторюваність інформації. Для майбутніх вихователів важливо розуміти означені механізми, адже вони працюватимуть із дітьми та батьками, які активно користуються соціальними мережами [4, с. 46].

Соціальні мережі часто стають каналом поширення неправдивої інформації, що може формувати викривлену картину світу. Майбутні вихователі мають навчитися перевіряти джерела інформації та навчати цьому дітей. Приклад заняття: «Як розпізнати фейкові новини: практичний тренінг для майбутніх вихователів». Контент у соціальних мережах може викликати страх, тривогу, агресію або нав'язувати певні поведінкові моделі. Приклад заходу: Тренінг «Емоційна стійкість у цифровому середовищі». Надмірне використання соціальних мереж може призводити до залежності, зниження концентрації уваги та порушення комунікативних навичок. Приклад заняття: «Цифрова гігієна: як контролювати час у соціальних мережах». Онлайн-середовище створює умови для проявів булінгу, що є серйозною проблемою для дітей та підлітків. Приклад заняття: «Протидія кібербулінгу у закладах дошкільної освіти».

Попри ризики, соціальні мережі мають значний потенціал для освітнього процесу. Соціальні мережі можуть використовуватися як платформа для обміну досвідом, навчальними матеріалами та ідеями. Приклад заняття: «Використання Instagram та TikTok у роботі вихователя». Майбутні вихователі можуть об'єднуватися у професійні групи, обговорювати проблеми та ділитися досвідом. Приклад заходу: Онлайн-дискусія «Соціальні мережі як простір професійного

розвитку педагога». Соціальні мережі сприяють розвитку навичок роботи з інформацією, комунікації та самопрезентації. Приклад заняття: «Цифрова компетентність сучасного вихователя». Соціальні мережі є ефективним засобом взаємодії з батьками вихованців. Приклад практичного заняття: ‘Створення та ведення освітньої групи у Facebook для батьків».

Ефективна підготовка майбутніх вихователів у сучасних умовах неможлива без системного включення питань інформаційно-психологічного впливу соціальних мереж у зміст освітніх програм. Така інтеграція має бути не фрагментарною, а цілісною, міждисциплінарною та практикоорієнтованою. Вона передбачає поєднання теоретичних знань із формуванням конкретних навичок аналізу, критичного оцінювання інформації та безпечної поведінки в цифровому середовищі. Доцільно впроваджувати означену тематику як у нормативні, так і у вибіркові дисципліни, зокрема педагогіку, психологію, методику виховання, а також спеціальні курси з медіаграмотності. Важливо, щоб здобувачі освіти не лише отримували знання про механізми впливу, але й навчалися застосовувати їх у професійній діяльності, зокрема у роботі з дітьми дошкільного віку та їхніми батьками.

Інтеграція зазначеної теми в освітній процес має здійснюватися поступово, із використанням різних форм організації освітньої діяльності, що забезпечують не лише засвоєння теоретичного матеріалу, а й активне залучення студентів до практичної роботи. Важливо поєднувати традиційні та інноваційні підходи, створюючи умови для формування як знань, так і необхідних професійних компетентностей. Зокрема, вагому роль відіграють лекційні заняття, які закладають теоретичну основу розуміння інформаційно-психологічного впливу. Під час таких занять студенти ознайомлюються з основними поняттями, видами маніпуляцій, особливостями функціонування соціальних мереж та їх впливом на формування громадської думки. Наприклад, доцільним є проведення лекції на тему: «Соціальні мережі як середовище формування громадської думки».

Наступним етапом є практичні заняття, які дозволяють закріпити отримані знання через аналіз конкретних ситуацій. Студенти можуть розглядати приклади маніпулятивного контенту, вчитися ідентифікувати фейки, а також створювати власні інформаційні матеріали з урахуванням принципів етичної комунікації. Прикладом такого заняття може бути: «Аналіз контенту соціальних мереж: виявлення маніпуляцій». Не менш важливими є тренінгові форми роботи, що спрямовані на розвиток особистісних якостей майбутніх вихователів, зокрема емоційної стійкості, критичного мислення та ефективної комунікації. У процесі тренінгів студенти навчаються протидіяти інформаційному тиску, усвідомлювати власні емоційні реакції та формувати навички саморегуляції. Наприклад, може бути організований тренінг на тему: «Як не піддаватися інформаційному тиску: практичні стратегії».

Окрему увагу доцільно приділити використанню кейс-стаді, що передбачає роботу з реальними або змодельованими професійними ситуаціями. Такий підхід

сприяє розвитку аналітичного мислення та здатності приймати обґрунтовані рішення. Наприклад, студентам може бути запропоновано кейс: «Реакція вихователя на поширення фейкової інформації серед батьків'. Завершальним і водночас інтегруючим елементом виступає проєктна діяльність, яка орієнтована на створення практично значущих продуктів. У межах таких проєктів студенти можуть розробляти інформаційні кампанії, створювати освітні сторінки в соціальних мережах або готувати рекомендації для батьків щодо безпечного використання цифрових ресурсів. Наприклад, ефективним є виконання міні-проєкту «Дитячий садок у цифровому просторі'. Таким чином, поєднання різних форм організації навчальної діяльності забезпечує комплексний підхід до формування у майбутніх вихователів необхідних знань і навичок, пов'язаних із розумінням та протидією інформаційно-психологічному впливу в соціальних мережах.

З метою систематизації знань доцільно впроваджувати окремі навчальні модулі або теми, які охоплюють різні аспекти проблеми: «Медіаграмотність у професійній діяльності вихователя', передбачає формування навичок критичного аналізу інформації, розпізнавання фейків, роботи з джерелами; «Інформаційна безпека у цифровому середовищі», охоплює питання захисту персональних даних, безпечної поведінки в інтернеті, профілактики кіберзагроз; «Психологія впливу в соціальних мережах», розкриває механізми емоційного впливу, маніпуляцій, формування залежностей та поведінкових моделей. Важливо, щоб ці модулі були не ізольованими, а логічно пов'язаними з іншими дисциплінами, забезпечуючи міжпредметну інтеграцію.

Не менш важливою є організація позааудиторної роботи, яка сприяє закріпленню знань та формуванню практичних навичок у неформальному середовищі. Такі заходи дозволяють студентам проявити ініціативу, розвивати комунікативні та організаційні здібності. Приклади ефективних форм: круглий стіл: «Соціальні мережі: користь чи загроза для дітей?», передбачає обговорення різних точок зору, формування вміння аргументувати власну позицію; вебінар: «Як навчити дітей безпечної поведінки в інтернеті», може проводитися із залученням практиків (психологів, педагогів, ІТ-фахівців); тренінг: «Критичне мислення як захист від маніпуляцій», спрямований на розвиток аналітичних здібностей та навичок оцінювання інформації; освітній проєкт: «Безпечний цифровий простір для дошкільників» передбачає створення рекомендацій для батьків, розробку інформаційних матеріалів або сторінок у соціальних мережах. Отже, інтеграція теми інформаційно-психологічного впливу соціальних мереж у навчальний процес є важливим елементом сучасної педагогічної освіти. Вона сприяє формуванню компетентного, свідомого та відповідального фахівця, здатного ефективно діяти в умовах цифрового суспільства.

Відтак, можна впевнено стверджувати, що соціальні мережі є потужним інструментом інформаційно-психологічного впливу, який має як значні ризики, так і широкі можливості. У контексті підготовки майбутніх вихователів важливо не лише усвідомлювати означені аспекти, але й формувати відповідні компетентності

для ефективної професійної діяльності. Сучасний вихователь повинен бути не лише педагогом, а й медіаграмотним фахівцем, здатним орієнтуватися в інформаційному просторі та навчати цьому дітей. Саме тому інтеграція теми соціальних мереж у освітній процес є необхідною умовою підготовки конкурентоспроможних і відповідальних педагогів.

Список використаних джерел

1. Братах Л. Інформаційна безпека України в умовах дезінформаційного впливу: загрози, виклики, механізми реагування. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія* / Карпатський національний університет імені Василя Стефаника. Одеса: Гельветика. 2025. Вип. 21. С. 50–59. DOI: https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-6

2. Концепція цифрової медіаосвіти воєнного і поствоєнного суспільства / за наук. ред. Л. Найдьонової ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2024. 24 с.

3. Листопад О. А. Цифрова гігієна дітей дошкільного віку : навч. посіб. / Листопад О. А., Мардарова І. К., Гуданич Н. М., Листопад Н. Л. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2026. 262 с. DOI: https://doi.org/10.24195/DigitalHygiene2026

4. Листопад О. А., Мардарова І. К. Формування професійно-педагогічного світогляду майбутніх вихователів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*, 2022, Вип. 1 (48) С. 46–55. DOI: https://doi.org/10.31376/2410-0897-2022-1-48-46-55

5. Яловий В. В. Медіапедагогіка як інструмент формування критичного мислення в умовах інформаційного перевантаження. *Академічні візії*. 2025. № 47. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17120086

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Михайлишин У. Б., доктор психологічних наук, професор
Стаднік А. В., кандидат медичних наук, доцент
Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

Війна в Україні зачепила всіх мешканців країни: мобілізація та безпосередня участь у бойових діях, втрата рідних, домівок, майна та вимушене переміщення, потерпання від повітряних нальотів та обстрілів, нестача електрики тощо. Внаслідок активних бойових дій значна кількість людей була вимушена покинути свої домівки, звичне життя і шукати прихистку як в середині країни, так і поза її межами. Все це негативно впливає на психічний стан населення, призводить до психічної травматизації і порушення психічного здоров'я. Важливим фактором, що дозволяє людині добре адаптуватися до складної психогенної ситуації є

психологічна стійкість. Вона є особистісною рисою, яка допомагає витримувати труднощі і відновлюватися після стресових подій, трагедій чи травм [1, 2].

Дослідження показують, що однією з найбільш уразливих категорій населення стосовно психічної травматизації є молодь. Ймовірно тому, що їй доводиться вирішувати багато завдань розвитку (відокремлення від батьківської сім'ї, економічна незалежність, вибір освіти, професії, романтичного партнера тощо) і впоратися з кризою першої чверті життя. Молодість – це дуже гнучкий час, сповнений переходів і невизначеності, тому молодим людям потрібні риси особистості, які допомагають долати життєві труднощі. І найважливішою з них є стійкість [3].

Психологічна стійкість є багатогранною якістю, яка завдяки своїй динамічній структурі суттєво змінюється з часом залежно від супутніх обставин, віку, статі, етнічної приналежності та культурного походження. Певні дослідження показали, що стійкість можна зміцнити за допомогою навчання та освіти. [4]. Відсутність стійкості проявляється у нездатності реагувати на життєві виклики та спокуси, що, у свою чергу, може призвести до різноманітних проблем: злочинність, зловживання психоактивних речовин, лудоманія, психосоматичні розлади тощо [5].

Для оцінки психологічної стійкості студентської молоді в умовах війни ми провели дослідження за допомогою україномовної методики Connor-Davidson Resilience Scale 10, що призначена для вимірювання рівня адаптованості до ситуації стресових подій, трагедії чи травми [6]. Дослідження проведено на базі ДВНЗ "Ужгородський національний університет". Респонденти віком 18-45 років були поділені на 2 групи: 1 група (116 осіб) - студенти університету, що не залишали звичних місць проживання; 2 (108 осіб) - студенти університету, що є вимушено переміщеними особами (ВПО) та змінили місце мешкання під час війни.

За нашими дослідженнями показники високого та вищого за середній рівнів психологічної стійкості серед студентів досліджуваних груп достатньо високі та не мають статистично значимої різниці, що свідчить про їх однакову здатність витримувати стрес та емоційну напругу (Рис.1).

Рис. 1 Психологічна стійкість студентів університету в умовах війни (%)

Потрібно звернути увагу на те, що низький рівень психологічної стійкості був майже у 2 рази вище серед студентів 2 групи ніж 1 (11,11 та 6,90 відповідно). Це говорить про нездатність значної частини студентів (ВПО) адаптуватися до стресових ситуацій, відновлюватися після труднощів та негараздів, зберігати позитивний настрій, ефективно функціонувати в умовах викликів військового часу та невизначеності.

Гендерними особливостями дослідження було переважання високого рівня психологічної стійкості серед жінок 1 групи. Вони мали найвищий високий та найнижчий низький рівень психологічної стійкості серед усіх гендерних груп, що говорить про їх достатньо високу резильєнтність. Це проявляється у емоційній та поведінковій гнучкості, вмінні знаходити підтримку, оптимізмі і позитивному мисленні незважаючи на складнощі військового стану. Потрібно зазначити, що чоловіки 2 групи мали низький рівень психологічної стійкості серед усіх гендерних груп, що може проявлятися у формі зловживання психоактивними речовинами, психосоматичними порушеннями, диссоціальною поведінкою та потребує додаткових досліджень.

Отже, війна в Україні суттєво впливає на психічний стан кожного її громадянина. Студенти, як і всі українці намагаються пристосуватися до війни, а саме: є біженцями, що виїхали з місць постійного проживання в безпечні регіони або не залишали власних домівок. Важливим фактором, що дозволяє людині добре адаптуватися до складної психогенної ситуації, витримувати труднощі і відновлюватися після стресових подій є психологічна стійкість. Наші дослідження виявили серед студентів, що вимушено змінили місце проживання під час війни суттєве зменшення рівня психологічної стійкості. Найнижчий рівень психологічної стійкості серед усіх гендерних груп ми виявили серед чоловіків, що є ВПО. Тому

під час війни в Україні потрібно більш активно розвивати програми психологічного втручання, соціально-психологічної допомоги та підтримки, які покращують психічний стан та ефективність навчання студентів університету.

Список використаних джерел

1.Pypenko, I. S., Stadnik, A. V., & Mykhaylyshyn, U. B. (2025). Life satisfaction and psychological resilience among university students during wartime. *International Journal of Science Annals*, *8(2)*, 1–9. https://doi.org/10.26697/ijsa.2025.2.1

2.Stadnik, A. V., Mykhaylyshyn, U. B., Wasilewski, B., & Pypenko, I. S. (2025). Psychological distress and healthy lifestyle among university students in wartime. *International Journal of Science Annals, 8(1)*. 33–44. https://doi.org/10.26697/ijsa.2025.1.3

3.Bovier, P.A., Chamot, E. & Perneger, T.V. (2004). Perceived stress, internal resources, and social support as determinants of mental health among young adults. *Qual. Life. Res., 13.*, 161-170. https://doi.org/10.1023/B:QURE.0000015288.43768.e4

4.D. Jackson, A. Firtko, & M. Edenborough (2007). Personal resilience as a strategy for surviving and thriving in the face of workplace adversity: a literature review. *J. Adv. Nurs*., 60 (1), 1-9. https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04412.x

5.Стаднік, А. В., Ващенко, І. В., Мельник, Ю. Б. *Актуальні питання психології управління: навч. посіб. / 2-е вид. (перероб. і доп*.). Харків: ХОГОКЗ, 2024. 306 с. https://doi.org/10.26697/9786177089154.2024

6.Стаднік А. В., Мельник Ю. Б. Шкала життєстійкості Коннора-Девідсона: метод. посіб. (укр. версія). Харків: ХОГОКЗ. 2025. 12 с. https://doi.org/10.26697/sri.krpoch/stadnik.melnyk.3.2025

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ШІ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ОБІЗНАНОСТІ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ Й МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО СЕРЕД УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПІДХІД НА ОСНОВІ RAG І КЕРОВАНОГО ЧАНКУВАННЯ

Шевяков Ю.І., доктор технічних наук, професор
Данюк Ю.В., кандидат технічних наук, доцент
Александрова В.Є.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
Бербюк-Ліндстрем Н.
Ґетеборзький університет (Швеція)

Під час збройних конфліктів ризики порушень прав людини зростають, а рішення «на місцях» часто ухвалюються під тиском часу, браку інформації та фрагментованості джерел. В Україні, де до лав Сил оборони долучилися понад мільйон людей, значна частина з яких – добровольці з обмеженою військовою підготовкою, питання доступної й практично орієнтованої освіти з прав людини та міжнародного гуманітарного права (МГП) набуває критичної ваги. У роботі

описано проблематику (необізнаність, інформаційний хаос, відсутність централізованих і довірених джерел, обмеження доступу/зв'язку в умовах війни) та запропоновано цифрове рішення: мобільно-орієнтовану асинхронну освітню платформу з інтегрованим ШІ-помічником на основі Retrieval-Augmented Generation (RAG). Ключовим елементом є кероване чанкування навчальних і нормативних матеріалів та підготовка індексів для надійного пошуку, пояснюваних відповідей із цитуванням першоджерел та оновлюваності контенту. Запропонований підхід спрямований на масштабоване підвищення обізнаності серед військовослужбовців, викладачів і студентів закладів військової освіти та підтримку довіри між військовими й цивільним населенням у кризових умовах.

Права людини є наріжним каменем демократичного суспільства, однак саме під час збройних конфліктів вони порушуються найчастіше. Для військовослужбовця знання принципів прав людини та МГП – не абстрактна теорія, а практичний інструмент ухвалення рішень, який зменшує ризик порушень, сприяє дотриманню законного кодексу поведінки та підтримує верховенство права навіть у кризових ситуаціях.

В українському контексті актуальність посилюється масштабом мобілізації та участі добровольців із різним рівнем підготовки. Одночасно дотримання прав людини і МГП має прямий вплив на довіру між військовими та цивільним населенням, легітимність державних дій і стійкість міжнародної підтримки. Отже, потрібні рішення, які забезпечують швидке, доступне та перевірене поширення знань і практичних орієнтирів – без перевантаження навчального процесу і без компромісу щодо якості.

Проблематика: необізнаність, хаос, фрагментація та умови війни

Попри наявність нормативних актів, посібників, навчальних програм і тренінгових практик, доступ до системних знань у цільових груп часто обмежений. Основні проблеми:

Необізнаність і нерівномірність підготовки. До лав Сил оборони долучаються як професійні військові, так і непрофесійні військовослужбовці та добровольці. Вони потребують різних форматів навчання: від базових понять до ситуаційних кейсів, релевантних конкретній ролі та рівню відповідальності.

Інформаційний хаос і відсутність централізованих джерел. Інформація розпорошена: міжнародні конвенції, національні норми, внутрішні інструкції, роз'яснення, матеріали правозахисних організацій, навчальні презентації, вебінари. Частина матеріалів дублюється, суперечить одна одній або існує у різних редакціях, а пошук «правильної» відповіді забирає час і створює ризик помилки.

Обмеження доступу та зв'язку. Умови війни передбачають нестабільний інтернет, роботу з мобільних пристроїв, дефіцит часу й високе когнітивне навантаження. Навчання має бути коротким, модульним, асинхронним, а довідка – максимально швидкою.

Ризики репутаційних і правових наслідків. Навіть поодинокі підтверджені порушення можуть підірвати довіру населення та міжнародну підтримку. Освіта і

практичні інструменти зменшують імовірність рішень, що суперечать правам людини та МГП, а також підтримують міжнародне верховенство права.

Запропоноване рішення: мобільна платформа + ШІ-помічник на RAG

Пропонується створити цифровий комплекс, що підсилює асинхронний мобільний курс і підтримує тренерів та викладачів.

Компоненти рішення:

– *Модульний мобільний курс* (текст + короткі відео/медіа + інтерактивні перевірки знань). Формат орієнтований на короткі сесії, повторення та поступове нарощування компетенцій.

– *Тренінг для тренерів* і супровід викладачів: методика викладання прав людини і МГП, стандарти якості, сценарії занять.

– *ШІ-помічник «питання–відповідь» із посиланнями на джерела*, який працює як навігатор знань і як «пояснювач» складних понять у прикладних ситуаціях.

Критично важливо, щоб ШІ не був «чорною скринькою». Тому пропонується архітектура Retrieval-Augmented Generation (RAG): перед формуванням відповіді система знаходить релевантні фрагменти у контрольованій базі знань, а потім генерує відповідь на основі цих фрагментів, додаючи цитати/посилання на першоджерела. Це знижує ризик помилки і підвищує довіру користувача.

База знань і централізація: від фрагментів до «єдиного вікна»

Щоб подолати хаос, джерела мають бути зібрані в централізовану базу знань з прозорими правилами оновлення і контролю якості.

Типи документів у базі знань:

– навчальна програма курсу з прав людини і принципів МГП;

– адаптовані матеріали для українського контексту (пам’ятки, кейси, алгоритми дій, короткі «шпаргалки»);

– базові норми і визначення (із зазначенням редакцій/версій);

– методичні матеріали для викладачів і тренерів;

– FAQ та глосарій термінів.

Управління якістю:

– Взаємодія з експертами з прав людини/МГП та представниками військової освіти;

– версійність і журнал змін (щоб уникнути змішування редакцій);

– маркування матеріалів за типом (норма / роз’яснення / навчальна інтерпретація) і цільовою аудиторією (військові / викладачі / студенти).

Чанкування як ключ до якісного RAG

Ефективність RAG залежить від того, наскільки правильно система розбиває матеріали на фрагменти (чанки) і як саме шукає їх. У правових і навчальних текстах помилка чанкування може «розірвати» норму й виняток, визначення й контекст або відокремити застереження від основного правила.

Пропонується кероване (structure-aware) чанкування:

– *структурні межі* за заголовками, пунктами, підпунктами, статтями, тезами лекцій;

– *перекриття контексту (overlap)*, щоб зберігати зв'язність (напр., 1–2 речення попереднього фрагмента);

– *метадані* для кожного чанка: тема, документ-джерело, дата/версія, тип матеріалу, цільова група, рівень складності, ключові терміни;

– *крос-посилання* між пов'язаними фрагментами (визначення ↔ приклад ↔ винятки ↔ контрольні питання).

Це дозволяє помічнику:

– знаходити релевантний контекст навіть при коротких або «польових» запитах;

– формувати відповіді з цитуванням і перевіркою походження тверджень;

– швидко оновлювати знання, не руйнуючи цілісність індексів.

Безпека, етика, стійкість під час війни

Військовий контекст вимагає окремого набору принципів:

– *мінімізація даних* (збір лише необхідного; обережна робота з персональними даними);

– *пояснюваність* (кожна відповідь – з посиланнями на джерела і вказанням рівня впевненості/обмежень);

– *обмеження небезпечних тем* (помічник не має генерувати шкідливі або протиправні інструкції);

– *робота за нестабільного зв'язку* (частина матеріалів доступна офлайн; «легкі» довідники – у кеші);

– *оперативні оновлення* (війна змінює потреби і сценарії – база знань має оновлюватися контрольовано і швидко).

Оцінювання ефективності (показники)

Ефективність пропонується вимірювати поєднанням освітніх і цифрових метрик:

– *знання*: до/після тестування, успішність у кейсах, відсоток завершення модулів;

– *масштаб*: кількість учасників (військові, викладачі, студенти), кількість завантажень мобільної версії курсу;

– *якість RAG*: частка відповідей із релевантними цитатами, експертна вибіркова перевірка, аналіз типових помилок (не той контекст / застаріла версія / нечітке формулювання);

– *зворотний зв'язок*: опитування про корисність, зрозумілість, довіру до джерел і практичність в умовах служби.

Висновки. Підвищення обізнаності щодо прав людини і МГП серед українських військових у час війни – нагальна потреба, що впливає на безпеку людей, довіру суспільства та стійкість держави. Класичні освітні формати важливі, але потребують масштабування і адаптації до мобільності, нестабільного зв'язку та дефіциту часу. Мобільний асинхронний курс, підсилений ШІ-помічником на базі

RAG та керованого чанкування, створює «єдине вікно» перевірених знань, зменшує інформаційний хаос і забезпечує пояснювані відповіді з опорою на джерела. Такий підхід допомагає поширювати практичні стандарти поваги до прав людини й МГП як під час війни, так і в післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Cullen, A., Gorobets, K. (2022). *The International Rule of Law* (Chapter 3). In: Sayapin, S. et al. (eds.), *International Conflict and Security Law – A Research Handbook*. Springer.

2. Human Rights Watch (2023). *Ukraine: Banned Landmines Harm Civilians – Ukraine Should Investigate Forces' Apparent Use; Russian Use Continues*. Доступ: https://www.hrw.org/news/2023/01/31/ukraine-banned-landmines-harm-civilians

ЦИФРОВИЙ НАРАТИВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОЄКТУВАННЯ МОБІЛЬНИХ ОСВІТНІХ ЗАСТОСУНКІВ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Шевяков Ю.І., доктор технічних наук, професор
Александрова В.Є.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
Кононов І. О.
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця.

У період цифрової трансформації освіти мобільні застосунки поступово виходять за межі допоміжних технічних інструментів та перетворюються на окремі цифрові освітні середовища, у межах яких поєднуються навчальний контент, комунікація, мультимедійні формати, навігація та механізми взаємодії з користувачем.

Так особливо помітно ця тенденція проявилася в умовах кризових викликів останніх років, коли саме цифровізація стала одним із ключових факторів забезпечення безперервності навчального процесу, підтримки доступу до освітніх ресурсів та адаптації освітніх практик до нових соціальних і безпекових умов.

Наразі цифровізація освіти пов'язана не лише з перенесенням навчальних матеріалів у електронний формат. Фактично відбувається трансформація самої логіки організації освітнього процесу, у якій важливу роль починають відігравати цифрові інтерфейси, UX/UI дизайн, структура навігації та способи взаємодії користувача з контентом. У цьому контексті мобільний застосунок виступає не просто платформою для розміщення матеріалів, а комплексним цифровим середовищем, здатним інтегрувати різні формати навчання, комунікації та інформаційної взаємодії.

Такі підходи набувають особливого значення у сфері міжнародного гуманітарного права та прав людини. Ця галузь поєднує нормативні, гуманітарні та етичні аспекти й потребує не лише засвоєння теоретичних положень, а й розуміння

контексту їх практичного застосування особливо в умовах кризових ситуацій та воєнних конфліктів. Так традиційна лінійна подача матеріалу не завжди забезпечує достатній рівень залучення користувача та не дозволяє повною мірою інтегрувати мультимедійні та інтерактивні механізми навчання.

Все більш актуальним стає використання цифрового наративу як інструменту організації освітнього контенту та взаємодії користувача з цифровим середовищем. Цифровий наратив у мобільному застосунку слід розглядати як спосіб послідовного структурування навчального процесу, у межах якого окремі модулі, відеоматеріали, інтерактивні елементи, подкасти та додаткові ресурси формують цілісну логіку взаємодії з контентом. Такий підхід дозволяє вибудовувати більш гнучкі та адаптивні освітні траєкторії, у яких користувач поступово проходить через різні рівні взаємодії з матеріалом.

З позиції UX/UI дизайну наратив забезпечує цілісність навігації та структуру користувацького досвіду. Послідовність екранів, сценарії переходів між навчальними модулями, система візуальних акцентів та інтерактивних елементів впливають не лише на зручність використання застосунку, а й на рівень залучення користувача до навчального процесу.

Це має особливе значення Для мобільного формату, оскільки взаємодія з контентом часто відбувається у фрагментарному режимі та в умовах обмеженої уваги.

Практичним прикладом реалізації такого підходу став міжнародний освітній проєкт зі створення мобільного застосунку для вивчення міжнародного гуманітарного права та прав людини, реалізований за участі експертів, викладачів та партнерських інституцій зі Швеції, України та Німеччини. У межах проєкту було сформовано міжнародну міждисциплінарну команду, яка здійснювала розробку навчального контенту, відеолекцій, подкастів, інтерактивних матеріалів та цифрової інфраструктури освітнього середовища. Одними з ключових вимог для створення навчального курсу з міжнародного гуманітарного права були мобільність та адаптивність.

Важливим елементом проєкту стало поєднання академічного контенту, мультимедійних форматів та сучасних цифрових механізмів взаємодії користувача з навчальним середовищем. Тож створення застосунку відбувалося в умовах активного розвитку дистанційного навчання, цифрових платформ та мобільних освітніх практик. Це, своєю чергою, зумовило необхідність переосмислення традиційних підходів до структурування навчального матеріалу та організації цифрової взаємодії користувача з контентом.

У межах проєкту було реалізовано створення відеолекцій, інформаційних відеоматеріалів, подкастів за участі міжнародних експертів, а також інтерактивних елементів, спрямованих на підвищення залученості користувачів до освітнього процесу.

У структурі мобільного застосунку особливу роль відіграє інтерактивна взаємодія. Використання комунікаційних каналів, механізмів зворотного зв’язку та

цифрових форматів співпраці дозволяє трансформувати застосунок із середовища збереження матеріалів у повноцінний цифровий освітній простір. У такому випадку мобільний застосунок виконує не лише інформаційну функцію, а й стає інструментом підтримки навчальної спільноти та організації взаємодії між користувачами, викладачами й експертами.

Мобільний формат навчання створює передумови для розвитку персоналізованих освітніх траєкторій та інтеграції принципів мікронавчання. Користувач отримує можливість самостійно визначати темп проходження модулів, послідовність взаємодії з контентом та рівень опрацювання окремих тем. Це підвищує адаптивність освітнього процесу та дозволяє більш ефективно враховувати особливості сучасного цифрового споживання інформації.

Цифровий наратив можна розглядати як один із важливих інструментів проєктування мобільних освітніх застосунків, що забезпечує інтеграцію навчального контенту, UX/UI дизайну, мультимедійних форматів та інтерактивної взаємодії в межах єдиного цифрового освітнього середовища.

У сфері міжнародного гуманітарного права та прав людини такий підхід створює додаткові можливості для підвищення доступності навчання, розвитку сучасних цифрових освітніх практик та формування більш гнучких моделей взаємодії користувача з освітнім контентом.

ФІЛОСОФІЯ ЗЛОЧИНУ І НАКАЗУ У ВІЙНІ

Гамаль Ю.Б.
Гончаренко О. А. доктор філософських наук, професор
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Філософія злочину і наказу у війні особливо гостро проявилася під час Другої світової війни, коли мільйони людей опинилися в ситуації морального вибору між підкоренням і людяністю. Війна створює умови, у яких наказ стає вищим за індивідуальне рішення, а відповідальність ніби розчиняється в системі. Проте досвід XX століття показує, що навіть у таких обставинах людина не перестає бути моральним суб'єктом. Праця Ханни Арендт «Айхман у Єрусалимі. Банальність зла» (1963) дає можливість подивитися на це питання не через емоції, а через аналіз: зло часто не виглядає як щось виняткове, воно може бути звичайним, буденним, майже непомітним у щоденній роботі.

У нацистській Німеччині злочини проти євреїв стали частиною державної політики, відомої як Голокост. Мільйони людей були знищені не лише руками ідеологічних фанатиків, а й за участі тисяч звичайних виконавців – чиновників, солдатів, працівників транспорту. Саме це і підкреслює Арендт: Айхман організовував депортації, не замислюючись над їхнім моральним змістом. Він діяв у

межах системи, де накази сприймалися як щось абсолютне. У цьому контексті зло перестає бути особистим вибором і перетворюється на функцію.

Однак навіть у межах цієї системи існували люди, які відмовлялися виконувати злочинні накази. Це показує, що можливість вибору ніколи повністю не зникає. Деякі німці рятували євреїв, ризикуючи власним життям. Ці випадки доводять, що мораль не є повністю знищеною навіть у найжорсткіших умовах.

Інший бік розглядуваної проблеми проявився в Радянському Союзі. Під час війни діяли спеціальні підрозділи НКВС, які контролювали війська і карали за відступ. Відомим є наказ №227 («Ні кроку назад»). Цей наказ передбачав створення загороджувальних загонів. Вони могли відкривати вогонь по власних солдатах, які намагалися відступити без дозволу. У цьому випадку наказ спрямовувався не проти ворога, а проти своїх. Це створює особливо гостру моральну ситуацію: людина змушена обирати між смертю від ворога і смертю від власної армії.

Водночас існували солдати, які відмовлялися підкорятися таким наказам або свідомо йшли на смерть, не бажаючи ставати частиною насильства проти своїх. Ці випадки показують інший бік філософії війни: навіть у системі жорсткого примусу людина може зберегти внутрішню свободу. Вона може втратити життя, але не втратити моральний вибір. Саме це робить питання наказу і злочину не лише юридичним, а глибоко екзистенційним.

Проблема підкорення авторитету була досліджена і в наукових експериментах Стенлі Мілґрема. Його дослідження показали, що більшість людей схильні виконувати накази навіть тоді, коли вони суперечать їхнім моральним переконанням. Учасники експерименту завдавали болю іншим лише тому, що їм це наказували. Це підтверджує висновок Арендт: зло може виникати не з ненависті, а з пасивного підкорення.

У філософії Іммануїла Канта ми можемо побачимо інший підхід. Кант вважав, що моральний закон є універсальним і не залежить від наказів чи обставин. Людина повинна діяти відповідно до внутрішнього принципу, а не зовнішнього примусу. У цьому сенсі виконання злочинного наказу є порушенням не лише права, а й самої сутності моральності. Війна не скасовує етику, вона лише випробовує її на міцність.

Особливо важливою є проблема дегуманізації. І в нацистській Німеччині, і в інших тоталітарних системах ворога представляли як «не-людину». Це дозволяло виправдовувати насильство і знімати внутрішні обмеження. Коли людина перестає бачити в іншому людину, злочин стає психологічно легшим. Саме тому пропаганда відіграє ключову роль у війні: вона формує не лише політичні погляди, а й моральні межі.

Після війни міжнародна спільнота намагалася осмислити ці події і встановити правила, які б запобігли повторенню подібних злочинів. Нюрнберзький процес став важливим кроком у цьому напрямку. Було визнано, що існують злочини, відповідальність за які не можна перекласти на наказ. Це заклало основу сучасного міжнародного права і принципу індивідуальної відповідальності.

Філософія злочину і наказу у війні розкриває глибокий конфлікт між системою і особистістю. З одного боку, існує необхідність дисципліни і підкорення, без яких неможливе функціонування армії. З іншого – існує моральний обов'язок не чинити зло. Досвід Друга світова війна показує, що цей конфлікт не має простого вирішення. Проте він також показує, що навіть у найтемніші часи людина здатна зберігати людяність і робити вибір.

Це робить проблему не лише історичною, а й сучасною. Кожне покоління знову стикається з питанням: чи можна виправдати зло наказом? І відповідь, до якої підводять як філософія, так і історичний досвід, полягає в тому, що відповідальність завжди залишається за людиною. Саме це є головним уроком, який залишили події XX століття.

Тут ще варто згадати сучасну Росію. У війні проти України відбувається багато жорстоких речей: обстрілюють міста, руйнують будинки, гинуть звичайні люди. І часто це пояснюється просто – «мені наказали». Людина ніби не бере це на себе, а перекладає на когось зверху. І через це все виглядає як щось буденне, ніби так і має бути. Але саме в цьому і проблема: коли люди перестають думати, що вони роблять. Як писала Арендт, зло не завжди виглядає як щось страшне – іноді воно дуже звичайне. Але навіть тоді кожен сам вирішує, як діяти, і відповідальність за це нікуди не зникає.

Окремої уваги заслуговує проблема внутрішнього виправдання злочину, яка особливо загострюється у воєнних умовах. Люди майже ніколи не сприймають себе як тих, хто чинить зло. Навпаки, вони намагаються знайти пояснення своїм діям, щоб зберегти відчуття, що вони діють правильно. У випадку, описаному Ханною Арендт, Айхман постійно підкреслював, що він лише «виконував свій обов'язок» і діяв відповідно до законів держави. У цьому і полягає небезпека: коли закон і наказ починають підміняти мораль, людина поступово перестає ставити собі просте, але головне питання – чи це правильно по-людськи.

У війні дуже швидко відбувається звикання до насильства. Те, що спочатку здається страшним і неприйнятним, поступово стає частиною буденності. Люди адаптуються, щоб вижити, і разом із цим змінюються їхні внутрішні межі. Насильство перестає шокувати, а починає сприйматися як «норма часу». І це один із найнебезпечніших моментів: коли зло більше не викликає внутрішнього спротиву.

Велику роль у цьому відіграє мова. У тоталітарних системах вона часто приховує реальність. Замість прямого слова «вбивство» з'являються інші – «операція», «евакуація», «вирішення питання». Такі слова ніби віддаляють людину від реального змісту її дій. Вона перестає бачити перед собою конкретну людину і починає мислити абстрактно. Саме так, непомітно, зникає відчуття відповідальності.

У радянському контексті важливу роль відіграв страх. Дії НКВС і загороджувальних загонів створювали ситуацію, в якій людина боялася не лише ворога, а й своїх. Це був постійний тиск, який змушував підкорятися. Але навіть у такій ситуації вибір повністю не зникав – він просто ставав страшнішим. Людина могла підкоритися і вижити ще трохи або ризикнути всім, але залишитися вірною

собі. І саме тут з'являється дуже важливий момент: навіть у найжорсткіших умовах знаходилися люди, які намагалися діяти інакше. Хтось допомагав іншим, хтось не виконував наказ до кінця, хтось просто не погоджувався внутрішньо. Це не завжди були героїчні вчинки, але вони показують, що людяність не зникає повністю. Вона може бути тихою, непомітною, але вона є.

Усе це дозволяє краще зрозуміти, як саме виникає зло у війні. Воно не завжди починається з жорстокості чи ненависті. Часто воно виростає з поступового процесу – коли людина перестає думати, звикає, виправдовує, підлаштовується. І тому протистояти цьому можна не лише через закони чи покарання, а й через здатність мислити, сумніватися і не втрачати людське в собі.

У підсумку досвід Друга світова війна показує не лише масштаби трагедії, а й те, наскільки складним є моральний вибір у крайніх умовах. Це не виправдовує злочини, але допомагає зрозуміти, як вони стають можливими. А розуміння – це те, що дає шанс не повторювати подібні речі в майбутньому.

Сучасна війна Росії проти України показує, що це все не просто історія, а те, що відбувається зараз. Дуже впливає те, як про це говорять. Війну називають «спецопераційою», руйнування – «звільненням», і через це ніби стає легше не думати про реальність. Люди звикають до насильства, і воно вже не здається таким страшним. Наче це просто частина життя. Але насправді за цим стоять реальні люди і їхні історії. І вони нагадують дуже просту річ: кожен відповідає за свої вчинки. Навіть якщо хтось сказав це зробити.

ФІЛОСОФСЬКІ ДИСКУСІЇ ПРО ВІЙНУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Семенова Є.С.
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
Гончаренко О. А., доктор філософських наук, професор
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Філософське осмислення війни виникло не як абстрактне теоретизування, а як відповідь на практичну необхідність обмежити насильство, яке супроводжує будь-які збройні конфлікти. Війна залишається однією з найжорстокіших форм людської взаємодії, де фундаментальні моральні принципи постійно вступають у конфлікт із політичною доцільністю, а індивідуальні права опиняються під тиском колективних інтересів. Історичний досвід, зокрема масштабні трагедії XX століття, демонструє, що навіть розвиток цивілізації та технологій не усуває війну як явище, а лише змінює її форми та наслідки. Саме тому філософія війни зберігає свою актуальність, намагаючись знайти моральні межі допустимого насильства.

У центрі філософських дискусій перебуває питання про можливість морального виправдання війни. Теорія справедливої війни намагається знайти

баланс між двома крайніми позиціями. З одного боку, реалістичний підхід заперечує застосовність моралі до війни, стверджуючи, що виживання держави виправдовує будь-які засоби. З іншого боку, пацифізм повністю відкидає можливість моральної легітимації збройного насильства. Між цими полюсами формується складний простір теоретичних пошуків, у якому науковці намагаються визначити критерії, за яких війна може вважатися виправданою.

Історія філософської рефлексії над війною демонструє не лінійний розвиток, а радше циклічне повернення до одних і тих самих фундаментальних питань. Уже в ранньохристиянській традиції виникла проблема поєднання заповіді «не вбивай» із необхідністю захисту спільноти. Августин запропонував концепцію, яка дозволяла виправдати війну за умови правильного внутрішнього наміру. У його інтерпретації важливим було не саме насильство, а моральний мотив, що стоїть за ним. Солдат, який діє не з ненависті, а з метою відновлення справедливості, не вважається морально винним.

Подальший розвиток цієї ідеї відбувся у працях Фоми Аквінського, який сформулював класичну структуру теорії справедливої війни. Він визначив три ключові умови: наявність законної влади, справедливої причини та правильного наміру. Ця концепція стала основою для подальших дискусій, але водночас породила нові проблеми. Зокрема, виникло питання: як визначити, яка сторона насправді має справедливу причину, якщо обидві щиро переконані у власній правоті.

У період пізньої схоластики мислителі зіткнулися з новими викликами, пов'язаними з колоніальними завоюваннями. Франсіско де Віторія наголошував, що всі народи мають природні права незалежно від релігійної чи культурної належності. Це стало важливим кроком у напрямку універсалізації моральних принципів. Водночас було розроблено принцип пропорційності, який вимагав співвідношення між завданою шкодою та досягнутою метою.

У Новий час відбувається секуляризація підходів до війни. Гуго Гроцій розглядає війну як правовий інститут, що має регулюватися загальними нормами. Іммануїл Кант, у свою чергу, підкреслює важливість обмежень навіть у стані війни, оскільки порушення моральних норм підриває можливість майбутнього миру. Його концепція вічного миру передбачає необхідність самообмеження держав навіть у конфлікті.

У XIX столітті з'являється більш прагматичний підхід, представлений Карлом фон Клаузевіцем, який розглядав війну як продовження політики іншими засобами. Така інтерпретація фактично позбавляє війну автономного морального значення, підпорядковуючи її політичним цілям. Однак подальші історичні події показали, що ігнорування морального виміру призводить до катастрофічних наслідків.

Сучасна філософія війни характеризується глибокими методологічними суперечностями. Одним із ключових протистоянь є конфлікт між традиціоналістами та ревізіоністами. Традиціоналісти пов'язують моральність

війни з міжнародним правом і визнають принцип рівності комбатантів. Вони вважають, що солдати обох сторін мають право брати участь у бойових діях незалежно від справедливості конфлікту.

Ревізіоністи, навпаки, піддають цю позицію критиці, стверджуючи, що моральна відповідальність не може ігноруватися. Вони вважають, що солдати, які воюють на несправедливій стороні, можуть нести відповідальність за агресію, навіть якщо діють у межах закону. Такий підхід змінює традиційне уявлення про війну і ставить під сумнів принцип рівності комбатантів.

Особливо складною є проблема відповідальності цивільного населення. У сучасних умовах цивільні часто беруть участь у війні опосередковано – через економічну підтримку, політичні рішення або роботу у військовій індустрії. Це створює небезпечну тенденцію розмивання межі між комбатантами та некомбатантами. Якщо відповідальність розуміти надто широко, це може призвести до виправдання атак на цивільних, що суперечить базовим принципам гуманітарного права.

Сучасні технології ще більше ускладнюють ці питання. Використання дронів дозволяє вести війну на відстані, зменшуючи ризик для однієї сторони і посилюючи асиметрію конфлікту. Автономні системи озброєння ставлять під сумнів саму ідею моральної агентності, оскільки рішення про застосування сили може приймати машина. Кібервійна створює нові форми конфліктів, які не вписуються у традиційні категорії.

Додатковим викликом є конфлікти за участю недержавних акторів. Традиційна модель війни передбачає протистояння держав, але сучасні конфлікти часто включають різноманітні групи, що не мають офіційного статусу. Це ускладнює визначення легітимності застосування сили та підриває класичні уявлення про війну.

Проблема гуманітарної інтервенції залишається однією з найбільш суперечливих. З одного боку, існує моральний обов'язок захищати людей від масових злочинів. З іншого – втручання може призвести до ще більших страждань і дестабілізації. Практичний досвід показує, що навіть благі наміри не гарантують позитивних результатів.

Не менш важливою є проблема пропорційності, яка вимагає співвідношення між військовою вигодою та завданою шкодою. У реальних умовах це співвідношення часто важко визначити, оскільки наслідки військових дій можуть бути непередбачуваними. Особливо складно врахувати довгострокові ефекти, такі як радикалізація населення чи руйнування соціальних структур.

Сучасні дослідження також підкреслюють психологічний аспект війни. Участь у бойових діях може призводити до глибоких моральних травм, які впливають на особистість людини. Це свідчить про те, що війна має не лише політичний чи стратегічний вимір, а й глибокий гуманітарний характер.

Таким чином, філософія війни не пропонує остаточних рішень, але дозволяє виявити ключові моральні дилеми, які супроводжують будь-який збройний

конфлікт. Вона допомагає встановити межі допустимого і зберегти моральний вимір навіть у ситуаціях крайнього насильства. У сучасному світі, де війни залишаються реальністю, така рефлексія є необхідною умовою для збереження гуманістичних цінностей.

PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS IN SITUATIONS OF WAR AND FORCED MIGRATION

Sushch O., PhD in Law, Associate Professor
Visiting Researcher at the University of Lapland (Rovaniemi, Finland),
Visiting Researcher at the University of Helsinki (Helsinki, Finland)

Military conflict and forced migration create problems in ensuring and protecting children's rights, increasing their vulnerability. In the context of armed conflict, there is a transformation of the balance between the child's right to family life, the right to security and state interference in family relations. The protection of children's rights in armed conflict and forced migration is an extremely complex issue, as traditional mechanisms for protecting children's rights are often insufficient, which poses challenges to the traditional understanding of the best interests of the child.

Ukraine has become a platform for testing international guarantees for the protection of children's rights, as active hostilities have caused violations of the entire range of children's rights guaranteed by the Convention on the Rights of the Child (UNCRC) [1]. Among the key problems of protecting children's rights are: search for and return of deported children and/or forcibly displaced children, their reintegration (Articles 10, 11, 39 of the UNCRC); protection of the rights of children who are recognized as unaccompanied children in EU countries (Articles 3, 9, 10, 20, 35 UNCRC; Temporary protection Directive 2001/55 EC [2]); problems of removing children from Ukrainian families enjoying temporary protection in EU countries (Articles 3, 5, 9, 18, 20 UNCRC; The Hague Convention of 19 October 1996 on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children [3] and Article 8 ECHR [4]); ensuring the immediate return of children illegally displaced in the context of the Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction [5] and determining the habitual residence of such children (especially if the child is in temporary protection status). All these problems are cross-border in nature and move from the national field of regulation to the fields of international humanitarian and private international law. Thus, from the above example, the right to a family, the right to identity, and the right to protection from illegal miscegenation are violated.

As of the end of 2025, about 19.25% of Ukraine's territory remains occupied by the aggressor state. From there, thousands of children were deported, forcibly displaced, and about 1.6 million remained in the temporarily occupied territory at the beginning of 2022 under the risk of deportation/forced displacement, under the influence of militarization

and indoctrination as part of the systemic policy of the Russian Federation to erase the identity of Ukrainian children. At the same time, public reports of representatives of the Russian authorities in 2022 indicated more than 744 thousand Ukrainian children who were taken from the temporarily occupied territory to the territory of the Russian Federation. Therefore, the return and reintegration of all Ukrainian children remain a separate priority for Ukraine and its partners [6]. According to official statistics of the state portal "Children of War", from 24.02.2022 to 12.05.2026, 20570 children were deported and/or forcibly relocated [7]. Currently, the state has a problem of identifying, returning, and reintegrating these children, since the real number of children is unknown. According to Western research reports, the number of deported children can reach 700,000 [8]. Today, there are no effective legal mechanisms that could encourage the solution of this problem.

In addition, the novelty of Ukrainian legislation is the forced evacuation of children from the war zone. On 10.02.2026, the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Regulation of Evacuation, Accommodation and Life Support of the Evacuated Population" was adopted, which established the possibility of mandatory evacuation of children in a forced manner [9]. Mandatory evacuation of children forcibly to safe areas is carried out, accompanied by parents (one of the parents), another family member, relative, other legal representatives of the child, or, with their consent, unaccompanied or with other persons.

The law provides that, in cases where parents refuse to accompany the child during the mandatory evacuation, as recorded by a police officer on video, the forcible evacuation of children to safe areas is carried out without the accompaniment of such persons. Taking a child away from their parents is carried out without deprivation of their parental rights. Within 6 months from the date of the child's removal, the child's parents or other legal representatives have the right to apply to the guardianship and guardianship authority with a request to return the child and provide documents confirming their place of residence in the territory of an administrative-territorial unit/territorial community that does not belong to the territories of active hostilities and/or temporarily occupied by the Russian Federation. If they have not exercised such a right, the guardianship and guardianship authority apply to the court, with a claim for deprivation of their parental rights, in the manner established by law.

The forced evacuation of a child raises many questions. In the focus on the best interests of the child, there is a conflict between the rights of the child, the rights of parents, and the observance of the principle of the best interests of the child. The question of whether forced evacuation is in line with international safeguards for the protection of children's rights, in particular the right not to be separated from parents (Article 9 UNCRC) vs the right to life and healthy development of the child (Article 6 UNCRC), needs to be examined.

The analysis shows that the current international mechanism for the protection of children's rights does not fully meet the modern needs for the protection of children's rights, in particular regarding the regulation of relations in the field of protection of

children's rights as a result of military conflict and forced migration. Military conflicts and forced migration create unpredictable realities in which international instruments for the protection of children's rights and national legal frameworks need to be reviewed in detail in order to properly guarantee the rights of children in today's conditions.

References

1. United Nations (1989). Convention on the Rights of the Child. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

2. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. http://data.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj

3. HCCH (1996) Convention of 19 October 1996 on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children. https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=70

4. Council of Europe (1950). European Convention on Human Rights. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG

5. HCCH (1980). On Civil Law Aspects of International Child Abduction. https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=24

6. Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine (2025). Annual report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the state of observance and protection of human and civil rights and freedoms in Ukraine in 2025. P. 127. https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/2-22042026-0951-shchorichna-dopovid-upovnovazhenogo-2025.pdf

7. State portal "Children of War". https://childrenofwar.gov.ua/ accessed May 12, 2026

8. Raymond, Nathaniel A., Oona A. Hathaway, and Caitlin N. Howarth et al. (3 December 2024). Russia's Systematic Program of Coerced Adoption and Fostering of Ukraine's Children. Humanitarian Research Lab at Yale School of Public Health: New Haven. https://conflictobservatory.org.https://www.justsecurity.org/wp-content/uploads/2024/12/Russias_Systematic_Program_of_Coerced_Adoption_and_Fostering_of_Ukraines_Children.pdf.

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2026). Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Regulation of Evacuation, Accommodation and Life Support of the Evacuated Population. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4779-20#Text Accessed 20.03.2026

THE INTERNATIONAL LEGAL DIMENSION OF STATE JURISDICTION IN CASES INVOLVING THE FORCED RELOCATION OF CHILDREN

Rohova O. PhD in Law, Associate Professor
Kharkiv National Medical University

The widespread destruction of civilian infrastructure, the demolition of maternity hospitals and medical facilities across Ukraine, acts of terror against the civilian population, and the mass deportation of Ukrainian children – these are the hallmarks of the war that the Russian Federation (hereinafter – RF) has been waging against Ukraine since 2014. These events have revealed the aggressor country's systematic disregard for the norms of international humanitarian law and international law in general.

The consequences of the actions of the RF's military-political leadership and military personnel in the temporarily occupied territories of Ukraine are characterized as a «humanitarian catastrophe». Lawyers, historians, and psychologists will have their work cut out for them in seeking answers to questions regarding the classification of the actions of war criminals.

The most complex cases in terms of legal identification, proof, and punishment are war crimes related to the forced displacement and mass deportation of Ukrainian children. To bring and substantiate credible charges, it is critically important to understand the legal limits of the aggressor state's actions in the temporarily occupied territory that are considered permissible under international law. Such limits are most accurately defined by the nature of the state's jurisdiction.

Scholarly discourse identifies jurisdictional issues as among the most contentious areas of international law, directly affecting the applicability of a state's domestic law to persons and events outside its sovereign territory. Contemporary international law does not provide a single normative definition of «jurisdiction», leading to its vague interpretation in legal doctrine as a manifestation of sovereignty, state power, or competence. Scholars emphasize that jurisdiction is inherent to a subject of international law that has the capacity not only to establish rules of conduct but also to ensure their enforcement, often involving the use of coercive mechanisms. In the context of war crimes against children, jurisdiction is viewed as a state's lawful authority to create and enforce rules through legislative, executive, or judicial means.

The case law of the European Court of Human Rights (hereinafter – the ECHR or the Court) plays a special role in justifying the types of jurisdictions, where territorial jurisdiction is recognized as a general concept, while other grounds for the establishment and exercise of jurisdiction are considered exceptional and require special justification. In particular, a state's jurisdiction beyond its borders may be established through the personal concept (authority over the applicant) or the territorial concept (actual control over foreign territory). The concept of «effective control» allows the Court to impose obligations on a state to guarantee rights and freedoms in the occupied territory, regardless of the legality of the establishment of such control. This echoes the provisions of the 1907 Hague Convention, under which a territory is considered occupied if it is actually under the control of the enemy's army, capable of performing its functions.

In the context of the deportation of children, the issue of the legal characterization of the relationship between the child and the occupying state becomes relevant. Under the UN Convention on the Rights of the Child [1], States Parties are obligated to ensure the rights of every child within their jurisdiction. At the same time, the Fourth Geneva Convention [2] uses the term «under the control of,» encompassing persons who, as a result of conflict or occupation, find themselves under the control of a party of which they are not citizens. The forcible removal of Ukrainian children to the territory of the Russian Federation creates a situation of «conflicting jurisdictions,» in which the territorial principle of the aggressor state conflicts with the personal jurisdiction of the child's state of origin. Private international law, specifically the 1996 Convention on Jurisdiction [3], reserves jurisdiction for the state of the child's habitual residence in the event of their wrongful removal, until strict conditions regarding adaptation and the consent of legal representatives are met.

The Russian Federation's systematic use of humanitarian rhetoric to cover up criminal deportation practices, presented as «evacuation» or «protection of orphans,» is accompanied by gross violations of the UN Convention on the Rights of the Child [4]. These include forced change of citizenship, information isolation, prohibition on the use of the native language, and illegal adoption. Such actions directly violate Article 50 of the Fourth Geneva Convention [5], which obliges the occupying power to facilitate the identification of children and prohibits altering their personal status.

An important step toward restoring justice was the 2024 decision of the Grand Chamber of the ECHR in the case of «Ukraine and the Netherlands v. Russia» [6], in which the Court found that the removal of Ukrainian children was carried out without grounds provided for under international humanitarian law and reached the threshold of severity required to classify the violations as inhuman treatment.

The Court concluded that between June 2014 and September 2022, there existed a consistent pattern or system of unjustified interference with the rights of Ukrainian children, which was officially sanctioned by the highest authorities of the Russian Federation. This confirms the systematic and prolonged nature of war crimes against children, which requires a concerted response from the international legal community.

Thus, an analysis of judicial practice and doctrine allows us to assert that liability for war crimes against children is based on the concept of extraterritorial jurisdiction, which arises from the recognition of the concept of effective control over a territory or a person. Any attempts by an occupying state to legitimize a change in the status of deported children by invoking its own territorial jurisdiction are null and void under international law.

In conclusion, it should be noted that the aggressor state's jurisdiction over children in the occupied territories of Ukraine is limited by the norms of international humanitarian law, which prohibit the recruitment of children into military formations, changes to their civil status, or their deportation. Establishing the legal fact of «effective control» is sufficient grounds for holding the aggressor fully responsible for the lives and health of children. Restoring the international legal order is possible only through the recognition of

the priority of the jurisdiction of the child's state of origin and the inevitability of punishment for systematic human rights violations that constitute war crimes. Punishing the perpetrators and returning the children is not only an act of justice for the affected Ukrainian families and communities, but also a necessary condition for the functioning of the modern international security system.

References

1. Convention on the Rights of the Child, adopted 20 November 1989 by General Assembly resolution 44/25. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

2. IV GENEVA CONVENTION RELATIVE TO THE PROTECTION OF CIVILIAN PERSONS IN TIME OF WAR, August 12, 1949, International Committee of the Red Cross, Geneva, pp.153-221. URL: https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/380-GC-IV-EN.pdf

3. CONVENTION ON JURISDICTION, APPLICABLE LAW, RECOGNITION, ENFORCEMENT AND CO-OPERATION IN RESPECT OF PARENTAL RESPONSIBILITY AND MEASURES FOR THE PROTECTION OF CHILDREN, Concluded 19 October 1996. URL: https://assets.hcch.net/docs/f16ebd3d-f398-4891-bf47-110866e171d4.pdf

4. Convention on the Rights of the Child, adopted 20 November 1989 by General Assembly resolution 44/25. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

5. IV GENEVA CONVENTION RELATIVE TO THE PROTECTION OF CIVILIAN PERSONS In Time of War, August 12, 1949, International Committee of the Red Cross, Geneva, pp.153-221. URL: https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/380-GC-IV-EN.pdf

6. European Court of Human Rights (Grand Chamber) (2024). Case of Ukraine and the Netherlands v. Russia (Applications nos. 8019/16, 43800/14, 28525/20 and 11055/22). Strasbourg: ECHR. Available at: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-244292%22]}

DEPORTATION, FORCED DISPLACEMENT OR EVACUATION: INTERNATIONAL LEGAL CRITERIA FOR IDENTIFYING CRIMES AGAINST CHILDREN

Ostapenko O., PhD in Law, Associate Professor
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Against the backdrop of the Russian Federation's ongoing armed aggression against Ukraine, the issue of the legal classification of the aggressor's actions against the civilian population, particularly children, has become particularly acute. The terms «deportation», «forced displacement» and «evacuation» are frequently used in public and legal discourse. However, in order to hold the perpetrators accountable and ensure the protection of the rights of victims, it is necessary to clearly distinguish between these

categories, as the outward similarity of the physical movement of persons conceals radically different legal consequences and the subjective aspect of the act.

International humanitarian law, in particular Article 49 of the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War [1], establishes an absolute prohibition on the forced individual or mass displacement or deportation of protected persons. An analysis of international legal norms and decisions of international tribunals (in particular in the cases of «Prosecutor v. Krstic» [2] and «Prosecutor v. S. Miloševic» [3]) allows us to assert that the key criterion for distinguishing between these concepts is the fact of crossing a state border. Deportation is characterized by the removal of a person from the territory of their state to the territory of another country. In the context of the current war, this constitutes the unlawful removal of Ukrainian children to the internationally recognized territory of the Russian Federation. Instead, forced displacement (or forced displacement) takes place within the internationally recognized borders of one state, for example, from the territories of active hostilities to the temporarily occupied territories of Ukraine. Both categories are characterized by common features: involuntariness, illegality and lack of legal grounds provided for by international law.

Especially dangerous is the practice of the aggressor state to carry out deportation under the guise of «evacuation» or «humanitarian aid». According to IHL rules, evacuation can be considered legal only when it is caused by urgent considerations of public security or serious reasons of a military nature, and is carried out exclusively in the interests of civilians. The Russian Federation systematically uses humanitarian rhetoric to cover up criminal practices accompanied by changes in the personal status of children, their illegal adoption, and information isolation, in direct violation of Article 50 of the Geneva Convention IV [4].

The central element of any action against children is the principle of the best interests of the child, enshrined in the Declaration of the Rights of the Child [5] in 1959 and the UN Convention on the Rights of the Child [6] in 1989. This principle is a threefold concept: it acts as a substantive right, a fundamental interpretative principle, and a rule of procedure. Practice of the ECtHR (in particular, the cases «Mamchur v. Ukraine» [7] and «Neulinger and Shuruk v. Switzerland» [8]) identifies two key components of a child's interests: maintaining family ties and ensuring development in a safe, stable environment. Deportation of children by the aggressor State grossly violates both components, as it is often accompanied by a violent break with the family and displacement to an environment where the child is subjected to ideological processing and loss of national identity.

Under the Rome Statute of the ICC [9], unlawful deportation or displacement is a war crime. However, in the presence of signs of large-scale and systematicity, these actions are classified as a crime against humanity. Moreover, the suppression by the aggressor country of information on the whereabouts of children, the modification of their documents and the refusal to return allow these acts to be considered through the prism of the International Convention for the Protection of All Persons from Enforced

Disappearance [10]. Article 25 of that Convention expressly obliges States to punish the illicit transfer of child victims of enforced disappearance as well as the falsification of documents attesting to their true identity.

The issue of jurisdiction over children in the temporarily occupied territories is extremely complex. Although the UN Convention on the Rights of the Child [11] imposes obligations on the state under whose jurisdiction the child is, in a situation of occupation, there is «competition of jurisdictions». The occupying power actually exercises «power» over children (according to Art. 4 of Geneva Convention IV [12]), but this does not give it the right to change their civil status. Instead, Ukraine, as the State of habitual residence, retains its jurisdiction over unduly displaced children under the rules of the 1996 Hague Convention [13]. Ukraine's extraterritorial jurisdiction must prevail, since the aggressor's actions are based on the illegal use of force, which cannot give rise to legal consequences.

Therefore, the forced deportation and forcible transfer of Ukrainian children by the Russian Federation is not only a war crime, but also an element of systemic policy, which under certain conditions can be qualified as an act of genocide (due to the forcible transfer of children from one group to another). The separation of these actions from «evacuation» should be based on an analysis of compliance with IHL guarantees: the presence of parental consent, the absence of a change in personal status, and the provision of immediate return. The restoration of justice requires the consolidation of international efforts to overcome the aggressor's jurisdictional immunity and to exercise the right of every deported child to return to his or her family and national environment.

References

1. GENEVA CONVENTION RELATIVE TO THE PROTECTION OF CIVILIAN PERSONS IN TIME OF WAR OF 12 AUGUST 1949. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.33_GC-IV-EN.pdf

2. Prosecutor v. Radislav Krstic (Trial Judgement). International Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY); Trial Chamber. 2 August 2001. URL: https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2001/40159

3. Prosecutor v. S. Miloševic (Decision on Motion for Judgement of Acquittal). International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY); Trial Chamber III. 16 June 2004. https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2004/58449

4. IV GENEVA CONVENTION RELATIVE TO THE PROTECTION OF CIVILIAN PERSONS IN TIME OF WAR, August 12, 1949, International Committee of the Red Cross, Geneva, pp.153-221. URL: https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/380-GC-IV-EN.pdf

5. Declaration of the Rights of the Child. G.A. res. 1386 (XIV), 14 U.N. GAOR Supp. (No. 16) at 19, U.N. Doc. A/4354 (1959). URL: https://www.globalhealthrights.org/instrument/declaration-of-the-rights-of-the-child/

6. Convention on the Rights of the Child: adopted 20 November 1989 by General Assembly resolution 44/25. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

7. CASE OF MAMCHUR v. UKRAINE (Application no. 10383/09).European Court of Human Rights (Fifth Section)16/10/2015. https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-156388

8. General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as primary consideration (art. 3, para. 1): United Nations Committee on the Rights of the Children. 21 p. URL: https://digitallibrary.un.org/record/778523?v=pdf

9. Rome Statute of the International Criminal Court: International Criminal Court. 89 p. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf

10. International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance: adopted 20 December 2006 by General Assembly of the United Nations in its resolution 61/177. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-all-persons-enforced.

11. Convention on the Rights of the Child: adopted 20 November 1989 by General Assembly resolution 44/25. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

12. IV GENEVA CONVENTION RELATIVE TO THE PROTECTION OF CIVILIAN PERSONS IN TIME OF WAR, August 12, 1949, International Committee of the Red Cross, Geneva, pp.153-221. URL: https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/380-GC-IV-EN.pdf

13. Convention of 19 October 1996 on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children. URL: https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=70

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОМІРНОСТІ ЗБРОЇ ТА ЗАСОБІВ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

О. Плотніков
Міністерство оборони України
Національний університет оборони України

Захист суверенітету та територіальної цілісності України, прав і свобод громадян в умовах відбиття збройної агресії вимагає великої кількості різноманітної зброї та інших засобів ведення війни. Така зброя виробляється в Україні та передається союзниками. Також, в умовах погіршення міжнародної безпекової ситуації, розгортання міждержавних збройних конфліктів та високого ризику виникнення широкомасштабних конфліктів в майбутньому, українська зброя та засоби ведення війни набули визнання на світовому ринку і вже становлять одну з важливих частин українського експорту.

Важливим аспектом в організації виробництва та постачання зброї всередині України та за кордоном є забезпечення її відповідності вимогам права України та міжнародно-правовим зобов'язанням України. Зокрема, відповідно до статті 36

Протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується жертв захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року, «При вивченні, розробці, придбанні чи прийнятті на озброєння нових видів зброї, засобів або методів ведення війни Висока Договірна Сторона повинна визначити, чи підпадає їх застосування, за деяких або за всіх обставин, під заборони, що містяться в цьому Протоколі або в яких-небудь інших нормах міжнародного права, застосовуваних до Високої Договірної Сторони» [1, ст. 36].

З метою виконання даного міжнародно-правового зобов'язання, в ряді держав існує процедура правової оцінки зброї. До таких держав належать ключові союзники та партнери України, зокрема Австралії, Бельгії, Данії, Нідерландах, Норвегії, Швеції, Сполученому Королівстві, США, Швейцарії [2]. Робота зі створення механізму правової оцінки зброї проводиться і в Україні [див. 3].

В усіх зазначених країнах оборонні закупівлі носять централізований характер. Це означає, що існує єдиний центральний орган (як правило, в рамках міністерства оборони чи аналогічного відомства, або генерального штабу чи командування збройних сил), що здійснює закупівлі озброєнь. Правова оцінка зброї при цьому проводиться відповідальною посадовою особою чи органом, що створений в рамках зазначених вище відомств.

Така система не повністю відповідає існуючим умовам. По-перше, спостерігається процес децентралізації оборонних закупівель. Найбільшого розвитку він набув в Україні [див., наприклад, [4]), однак відповідні тенденції існують і в інших державах, наприклад Канаді [5] та Європейському Союзі [6], а також в рамках Організації Північноатлантичного Договору [7].

В Україні система децентралізованих закупівель базується на ряді актів Кабінету Міністрів України (далі – КМУ), якими органам військового управління та навіть окремим військовим частинам делеговано право виступати в якості державного замовника. Так, Постановою КМУ № 1275 від 11.11.2022 «Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану» (зі змінами) (далі - Постанова 1275), встановлено правові підставі для децентралізації деяких видів закупівель оборонного призначення [8]. Додатком до вказаної постанови є «Особливості здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану». П. 1. Особливостей визначено, що вони застосовуються для державних замовників у сфері оборони, служб державного замовника, а також військових частин, організацій (установ, закладів), що уповноважуються рішенням державного замовника у сфері оборони на здійснення закупівель та укладання державних контрактів (договорів). Таким чином, функції державного замовника в сфері оборонних закупівель можуть, за умови дотримання встановлених в Постанові 1275 умов (зокрема щодо граничної вартості закупівель) передаватися на рівень окремих військових частин. Інший додаток до Постанови 1275 – «Порядок здійснення закупівлі безпілотних систем, засобів радіоелектронної боротьби тактичного рівня вітчизняного виробництва та їх складових частин». Відповідно до абзацу 3 п. 1 даного Порядку, військові частини мають право

здійснювати закупівлю некодифікованих безпілотних систем та засобів радіоелектронного боротьби без погодження з органами військового управління вищого рівня. Відсутність кодифікації означає відсутність формальних випробувань та інших процедур.

Постанова 1275 стала фундаментом для децентралізації оборонних закупівель та була розвинута й доповнена рядом інших актів КМУ. Наприклад, постановою від 02.03.2026 № 279 «Про внесення змін щодо прискорення, кодифікації та постачання товарів оборонного призначення» до деяких постанов Кабінету Міністрів України було визначено, що приймання безпілотних систем і засобів радіоелектронної боротьби тактичного рівня здійснюється без застосування процедур державного гарантування якості «на підставі наданого виконавцем державного контракту (договору) сертифіката якості на кожну одиницю товару, який гарантує заявлені виробником параметри і характеристики, якість і безпечність, технічний стан безпілотної системи, що підтверджено проведеним виробником випробуванням» [9].

Система актів КМУ щодо оборонних закупівель слугує правовою основою системи, в якій закупівлі ряду озброєнь та засобів ведення війни здійснюються безпосередньо військовою частиною в виробника, і саме виробник проводить випробування таких видів зброї і засобів ведення війни, гарантуючи їхню якість та безпечність. Створення такої системи оборонних закупівель, безумовно, є виправданим заходом в умовах інтенсивних бойових дій та стрімкого розвитку технологій, що вимагає максимального прискорення циклу закупівель та випробувань. Разом з тим, закупівлі стосуються новаторських систем, що почасти оснащуються штучним інтелектом, тобто таких систем, які можуть створювати ризики порушення принципів міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), і щодо яких практично відсутнє нормативне регулювання [докладно див. 10].

В умовах децентралізації оборонних закупівель, механізм правової оцінки зброї та засобів ведення війни, передбачений статтею 36 Додаткового протоколу I, може бути ефективним виключно якщо він сам буде децентралізованим, інакше кажучи, обов'язок правової оцінки має бути делегований військовим частинам. Стаття 36 не встановлює конкретних вимог до механізму оцінки, а отже не виключає того, що цей механізм буде децентралізованим. Постає питання, яким може бути цей механізм?

В першу чергу, існує потреба в створенні ясних правил щодо правової оцінки, зокрема щодо правової оцінки зброї та засобів ведення війни, що оснащені штучним інтелектом. Ключовою тут є не обов'язковість правил, а їхня публічність. Такі правила розробляються Департаментом юридичного забезпечення Міністерства оборони України в форматі Зеленої книги щодо правового регулювання штучного інтелекту та Зеленої книги щодо механізму правової оцінки зброї, засобів і методів ведення війни. Існування такого інструменту як зелена книга передбачено законом України «Про правотворчу діяльність» [11, ст. 21]. Його застосування дозволить довести до виробників та військових частин єдині правила правової оцінки, отримати інформацію щодо ефективності запропонованого

регулювання, та визначити шляхи подальшої розробки механізму правової оцінки зброї та засобів ведення війни в децентралізованих оборонних закупівлях.

Список використаних джерел

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/037/72/PDF/N2103772.pdf?OpenElement. (дата звернення: 17.05.2026).

2. Legal Review of New Weapons Information Portal. State Practice. URL: https://legalreviewportal.org/states (дата звернення 17.05.2026).

3. Плотніков О.В. Обов'язок оцінки нових видів зброї на відповідність міжнародному праву і становлення механізму його реалізації в Україні. Міжнародне гуманітарне право та основи безпеки у період збройних конфліктів : матеріали Міжнарод. наук.практ. конф. (м. Київ, 6 лют. 2025 р.) – Київ : Київський інститут Національної гвардії України, 2025 – 529 с. С. 262-266.

4. Рибкіна С.О., Чумак І.В. Система закупівель вітчизняного сектору безпеки та оборони: структурний аналіз, проблеми та перспективи вдосконалення. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти*, 2026, № 1(10). С. 72-93.

5. Pence E. Transform Canada's Military with Smart Procurement. *Build Canada*, 1 July 2025. URL: https://www.buildcanada.com/memos/military-procurement (дата звернення 17.05.2026).

6. Kapstein E., Ospital J., Wolff G.B. Reforming European defence procurement to boost military innovation and startups. *Policy Brief Issue n˚04/26 March 2026*. URL: https://www.bruegel.org/sites/default/files/2026-03/PB%2004%202026_0.pdf (дата звернення: 17.05.2026).

7. Olawale S. Speed Without Shadows: Why NATO Must Redefine Transparency in Wartime Procurement. Navi, March 20, 2026. URL: https://nato-veterans.org/why-nato-must-redefine-transparency-in-wartime-procurement (дата звернення: 17.05.2026).

8. Деякі питання здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2022 № 1275.

9. Про внесення змін щодо прискорення кодифікації та постачання товарів оборонного призначення до деяких постанов Кабінету Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2026 № 279. \

10. Goussac N., Boulanin V. Responsible procurement of military artificial intelligence. *Stockholm International Peace Research Institute*, 2026.

11. Про правотворчу діяльність. Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX.

ЦИФРОВА ГЕРОЇЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ВІЙНИ

Соболєва С. М., кандидат педагогічних наук, доцент
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

В умовах війни надзвичайно зросла роль цифрового середовища, яке стало важливою інфраструктурною базою для українського суспільства, платформою для навчання, передачі інформації, комунікації, відновлення втрачених соціальних зв'язків. Цифровізація охопила всі сфери життя, дозволила у певній мірі забезпечити стійкість держави, економіки, надання послуг громадянам, стала ефективним інструментом виживання країни під час воєнного стану.

Сьогодні надзвичайно актуальною в сучасному українському та світовому контексті є цифрова героїзація. Вона зумовлена необхідністю формування національної ідентичності, підтримання морального духу та вшанування пам'яті героїв у цифрову епоху. В умовах повномасштабної війни цифрова героїзація дозволяє увічнити подвиги військових, волонтерів, медиків, енергетиків, працівників інших сфер суспільної діяльності та пересічних громадян, роблячи їх доступними для широкого загалу.

Поняття «героїзм», як предмет дослідження гуманітарних та соціальних наук, трактується неоднозначно, оскільки розглядається у різних контекстах (культурному, соціальному, політичному чи історичному). Узагальнюючи різні підходи, у нашому дослідження ми визначаємо героїзм як найвищу форму самовідданості, прояву мужності, відваги, свідомого ризику або жертвування власними інтересами (іноді життям) заради порятунку інших, захисту Батьківщини, виконання громадського чи професійного обов'язків.

У дослідженнях Зено Франка та Філіпа Зімбардо щодо психологічних аспектів героїзму це поняття не є рідкісною рисою надлюдини, це – потенціал, що існує в кожному, дія, спрямована на користь іншим, яка передбачає добровільне прийняття значного особистого ризику або жертовності у певній ситуації. Героїчні вчинки автори поділяють на дві групи: ті, що пов'язані з фізичними небезпеками та ризиком для життя (участь у бойових діях, діяльність в екстремальних ситуаціях тощо), та такі, що передбачають моральні ризики та вчинки заради ідей та принципів (соціальний героїзм) [1].

Ніні в Україні можна виокремити кілька різних форм прояву героїзму, серед яких:

- військовий героїзм, що пов'язаний із самовідданими вчинками з ризиком для власного життя, відвагою в бою та вірністю присязі з метою захисту держави;
- професійний героїзм, що демонструють лікарі, рятувальники, працівники комунального господарства під час та після обстрілів, діяльність яких виходить за межі простого виконання посадових обов'язків;

− цивільний (тихий) героїзм – щоденна, невтомна праця волонтерів та звичайних громадян, турбота про інших, допомога та порятунок людей в критичних ситуаціях – дії, що не завжди помітні, але надзвичайно важливі;

− інтелектуальний або культурний героїзм, що пов'язаний із збереженням і створенням визначних культурних цінностей, науковими відкриттями, технічними винаходами, які допомагають фронту, підвищують обороноздатність країни, підтримують та змінюють життя суспільства на краще;

− моральний (духовний) героїзм, що проявляється у здатності людей перемагати себе, свої страхи, слабкості, відстоювати справедливість та доносити правду, виявляти стійкість попри тиск із боку оточення, складні обставини та небезпеку.

Концепції героїзму виконують важливі функції та здійснюють соціально-психологічний вплив на суспільство. Вони стають підґрунтям для особистісного сприйняття та усвідомлення членами суспільства своєї здатності досягти успіху в тій чи іншій ситуації завдяки власним діям [2].

Такі концепції сприяють формуванні ідентичності людини. На розуміння героїзму суттєво впливає сучасна війна. Найбільш сприятливим середовищем для створення та вивчення героїчних концепцій стають збройні сили, оскільки війна відкриває безліч можливостей ризикувати своїм життям заради блага інших людей, а також в армії існують офіційні процедури заохочення видатних сміливців нагородами [3].

Важливим стратегічним інструментом формування національної ідентичності, збереження колективної пам'яті та інформаційної боротьби в Україні сьогодні стала цифрова героїзація. Ми трактуємо це поняття як процес формування образу сучасних українських героїв (військових, волонтерів, медиків, рятувальників) через цифрові інструменти, соціальні мережі та інформаційні технології.

Основними формами цифрової героїзації є:

− віртуальні меморіали та платформи пам'яті, де збирають історії загиблих воїнів та цивільних, документують реальні події, що унеможливлює ворожу фальсифікацію;

− цифровізація кладовищ та створення QR-кодів на могилах для перегляду біографій героїв;

− використання соціальних мереж як простору «живого» героїзму (TikTok-воїни та Instagram-щоденники з передової, що містифікують війну);

− створення та поширення вірусних образів (наприклад, Привид Києва, Патрон), які стають цифровими символами спротиву;

− впровадження образів військових у відеоігри або створення окремих симуляторів;

− використання інформаційного простору та різноманітних платформ для донатів та підтримки армії, що дозволяють кожного користувача зробити своєрідним «героєм тилу».

Основними перевагами цифрової героїзації ми вважаємо:

− широку різноманітність інструментів цифрового простору (соцмереж, меморіальних платформ, VR-музеїв), що дозволяють вийти за межі класичних традиційних «бронзових пам'ятників» героям;

− можливість за допомогою відеоархівів, дописів та світлин показати героя не як абстрактний образ, а як реальну людину з мріями та характером та створити сильний емоційний зв'язок із суспільством;

− вшанування кожного за допомогою цифрових платформ, – від відомих командирів до волонтерів та медиків, чиї історії могли б залишитися непоміченими у традиційних медіа;

− створення власного якісного контенту про героїв, що дозволяє Україні витісняти ворожі наративи з глобального інфопростору, де цифрова героїзація в умовах когнітивної війни стає формою захисту інформаційного суверенітету.

− цифрова героїзація – це освітній та виховний потенціал для сучасного молодого покоління, яке віддає перевагу мультимедійним проєктам та іншим інноваційним форматам (використанню QR-кодів, 3D-моделей, AR-реконструкції боїв тощо).

Створення культу героїв у цифровому просторі має потужний психологічний вплив на суспільство, формуючи нові моделі поведінки, цінності та емоційні стани через соціальні мережі та медіа.

Психологічними наслідками цифрової героїзації можна вважати ефект наслідування образу героя, зміну емоційного стану широкого кола людей (захоплення, гордість, або ж ненависть до ворогів) завдяки швидкому поширенню відео чи постів про героїчні вчинки.

Водночас, можуть бути й негативні наслідки, серед яких: виникнення психоемоційної залежності від онлайн-стимулів та соціальних мереж; ідеалізація цифрових героїв може впливати на самооцінку споживачів контенту, змушуючи їх порівнювати власне життя з ідеалізованим образом; зміна суспільної свідомості через швидке впровадження певних ідей та стереотипів, формування уявлення про те, хто є герой, а хто – ворог.

Отже, цифрова героїзації має важливе значення для суспільства, оскільки є своєрідною колективною терапією, яка допомагає переживати втрати через спільне вшанування героїв та їх подвигів. Вона допомагає через візуальний контент створити позитивний образ українського воїна або цивільної людини не лише для внутрішнього споживача інформації, але й для західної аудиторії. Цифрова героїзація в Україні сьогодні – це засіб мобілізації ресурсів перетворення пам'яті на активну силу та інформаційного протистояння ворогу.

Список використаних джерел

1. Franco Z. E., Blau K., & Zimbardo P. G. Heroism: A conceptual analysis and differentiation between heroic action and altruism. Review of General Psychology. 2011. Vol. 15. No. 2. P. 99–113. URL: https://doi.org/10.1037/a0022672

2. Goethals G. & Allison S. Making Heroes: The Construction of Courage, Competence, and Virtue. Advances in Experimental Social Psychology. 2012. Vol. 5 No. 46. P. 183–235. URL: https://doi.org/10.1016/ B978-0-12-394281-4.00004-0

3. Rusch H. Heroic behavior: A review of the literature on high-stakes altruism in the wild. Current opinion in psychology. 2022. Vol. 43. P. 238–243. URL: https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.07.024

ОСОБЛИВОСТІ БРЕНДУ ВІЙСЬКОВОГО ПРОЄКТУ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Садрицька С.В., кандидат соціологічних наук, доцент
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Мобілізація та залученість суспільства в умовах повномасштабного вторгнення збільшили кількість проєктів, що спрямовані на підтримку та допомогу силам оборони. В цих умовах стає важливим загальне уявлення, емоції та асоціації, які виникають у людей щодо певного проєкту або організації, що актуалізує потребу у створенні його унікального бренду. Волонтерські ініціативи, громадські організації, благодійні фонди, ветеранські програми та інформаційні кампанії використовують не просто логотип чи назву, а формують повноцінний бренд, здатний виконувати стратегічні, комунікаційні та соціальні завдання. У сфері бізнесу, маркетингу та реклами брендинг є достатньо популярним об'єктом досліджень, однак особливості формування бренду пов'язаного з військовою тематикою в сучасному українському контексті лише починають вивчатися [1]. Публікації останнього часу здебільшого практично орієнтовані та не містять наукового узагальнення [2].

Ця публікація присвячена аналізу особливостей побудови бренду військового проєкту та висвітленню його ролі у стратегічних комунікаціях, що формують сприйняття, довіру та підтримку авдиторії.

По-перше, розглянемо доцільність витрат ресурсів на цей від діяльності. Більшість проєктів зацікавлені у залученні якомога більшої кількості людей до підтримки проєкту, тому важливо, щоб проєкт мав зрозумілу назву, впізнаваний стиль, чітку місію та мету, професійну комунікацію. Сформований бренд допомагає показати, що проєкт є реальним, організованим і надійним, що формує довіру аудиторії.

По-друге, бренд допомагає не загубитись серед великої кількості військових і волонтерських ініціатив, що реалізуються зараз по всій країні. Бренд дозволяє швидко впізнавати проєкт, легко запам'ятовувати його, виокремлювати серед інших. Так, певна символіка, кольори чи слоган створюють асоціацію з конкретною діяльністю або напрямком, сприяючи впізнаваності.

По-третє, сильний бренд формує відчуття єдності, дотичності до спільної дії чи мети, він часто мотивує військових і волонтерів, створює відчуття

приналежності, підтримує бойовий дух і формує командну ідентичність. Бренд об'єднує людей навколо зрозумілої ідеї, яку люди поділяють і підтримують.

Четвертий чинник, що підтверджує необхідність формування бренду проєкту, напряму пов'язаний із ефективністю комунікації, адже він допомагає доносити місію, цінності, цілі проєкту та результати діяльності як до людей в Україні, так і до партнерів, медіа та міжнародних організацій за кордоном. Таким чином бренд підвищує ефективність комунікації, що важливо в умовах інформаційної війни, коли будь яка двозначність або помилка може використовуватись для викривлення та маніпуляцій з боку ворога.

Але все ж таки, найбільшої практичної значущості набуває вплив бренду на залучення підтримки та ресурсів: коштів та донатів, пошуку партнерів, залучення грантів, інформаційної підтримки. Тривалість війни призводить до виснаження внутрішніх ресурсів, але попри це, люди частіше підтримують і допомагають тим проєктам, які викликають емоційну довіру та мають чіткий сформований образ.

За брендом стоїть образ і репутація проєкту в свідомості людей, а формується він завдяки таким головним складовим: 1) назва, що має бути короткою, зрозумілою, такою, що легко запам'ятовується; 2) логотип і візуальний стиль (айдентика), що поєднують кольори, символи, шрифти, стилі оформлення соцмереж та будь яких інших матеріалів; 3) місія та цінності, що роблять зрозумілим для чого існує цей проєкт і які ідеї він підтримує; 4) репутація – це те, як проєкт сприймають люди: чи довіряють йому, чи вважають ефективним та прозорим, які емоції він викликає; 5) стиль комунікації, який обумовлює тон повідомлень, стиль спілкування від імені проєкту, контент у соцмережах, формати взаємодії з аудиторією. Як ми бачимо, всі складові бренду військового проєкту подібні до складових комерційного бреду, однак відмінності полягають у меті, практиці його формування та реалізації.

Слід звернути увагу на такий показник, як ціна помилки. Якщо невдало побудований комерційний бренд може призвести до втрати конкурентних переваг та прибутку, то помилки бренду військового проєкту загрожують втратою довіри, втратою ефективності та підтримки за якими стоять життя. Ця різниця виникає через головну мету створення бренду. Для комерційного бренду, головна мета – це продаж товару чи послуги, прибуток, формування лояльності клієнтів, виокремлення серед конкурентів. Для бренду військового проєкту – це формування репутації сили, професійності та надійності військових, залучення підтримки суспільства, донорів, волонтерів, створення символів єдності; підсилення довіри. Особливістю військового брендінгу є висока етична відповідальність, де важливо не перетворити війну на шоу, витримати баланс між зайвою героїзацією насильства та справжньою підтримкою та вдячністю. Головними інструментами в комунікації з суспільством щодо чутливих тем, пов'язаних із війною є відкритість без фальші, недопущення маніпуляцій емоціями родин військових або військових, уникнення використання трагедій у піарі. Інформаційні тренди часто заохочують

провокативність контенту, однак треба зважено підходити до його використання, адже військовий бренд у першу чергу має бути гідним і відповідальним.

Особливе значення у військовому брендінгу мають символи. Для військового бренду за логотипом, шевроном, назвою, девізом стоїть не просто дизайн, а частина бойової культури. В Україні ці елементи особливо важливі як віддзеркалення історичної пам'яті, козацької спадщини, національних символів та регіональної ідентичності.

На відміну від бізнесу, бренд військового проєкту має враховувати питання безпеки і не може розкривати структуру, чисельність, місце дислокації військових, їхні технічні можливості або обмеження, будь які персональні дані військових. Особлива вимога і до автентичності, через війну українське суспільство має загострене почуття справедливості, тож і на неправду реагують гостріше. Вона легко розпізнається, наприклад, якщо проєкт декларує братерство, а всередині хаос бренд швидко руйнується, адже репутація напряму залежить від реальних дій. В сучасних реаліях в Україні військовий бренд (наприклад військових підрозділів) часто працює і як інструмент рекрутингу, канал збору донатів, символ спротиву, медійний голос підрозділу та впливає на імідж Збройних Сил та міжнародний імідж країни.

Підсумовуючи можна зробити висновок, що необхідність формування бренду військового проєкту зумовлена потребою у довірі, впізнаваності, підтримці, згуртованості команди та ефективної комунікації. Бренд визначають як сукупність образу, репутації, цінностей та емоцій, пов'язаних із проєктом, але на відміну від комерційного, сучасний військовий бренд має поєднувати честь, професійність, правду та символіку з довірою та результативністю. Якщо комерційний бренд дає відповідь на питання «Чому треба купувати саме у нас?», то військовий бренд має дати відповідь на запитання «Чому нам довіряють життя, підтримку і спільну боротьбу?».

Список використаних джерел

1. Писаренко. Н. В. Воєнний брендинг: формування іміджу армії та держави засобами цифрового маркетингу. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. Серія: економіка, психологія та управління.* № 3. 2025. URL: https://www.alsrt.com.ua/index.php/economics/article/view/2025-03-01-06/2025-03-01-06

2. Середа. С. Той, хто створив бренд ЗСУ: найкращий фідбек від Залужного – репости з моїми ілюстраціями. *Українська правда.* 4 жовтня 2024. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2024/10/04/7477881/

ГЕОПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Коротков Д.С., кандидат політичних наук, доцент
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Російсько-українська війна, що розпочалася в 2014 році та набрала глобальних масштабів з 2022 року, стала значним фактором трансформації європейської архітектури безпеки. Цей конфлікт не лише вразив Україну, але й змінив парадигму міжнародної безпеки, змусивши Європу переосмислити стратегії колективної оборони, а також політику взаємодії між державами-членами Європейського Союзу, НАТО та іншими міжнародними структурами.

Російська агресія в Україні стала найбільшим випробуванням для європейської системи безпеки після закінчення холодної війни. Агресія Росії проти України поставила під сумнів дієвість традиційних механізмів безпеки в Європі, оскільки збройна інтервенція в суверенну державу прямо суперечить основним принципам європейської стабільності, закріпленим у Хартії ООН і принципах європейської інтеграції [5].

Наразі можна спостерігати, що гегемони світової політики виявилися неспроможними дати рішучу відсіч російській агресії, яка спрямована не лише проти української держави, а й усієї архітектури міжнародних відносин, що склалися після результатів Холодної війни. Пасивність міжнародних організацій, зокрема ООН, яка неспроможна протистояти сучасним викликам міжнародної політики, сприяла і продовжує сприяти тому, що Росія кожного дня скоює військові злочини. Зазначене спонукає до вивчення й адекватного усвідомлення сутності сучасної міжнародної та державної безпеки в контексті геополітичного простору.

Безпека - це поняття, яке відіграє центральну роль у геополітиці. Загалом можна стверджувати, що геополітика висвітлює певні історичні константи (ознаки, що повторюються у часі, незалежно від ідеологій та культурних відмінностей) на основі географічних особливостей, у яких розташовані держави, як головні актори міжнародної політики. Геополітичні зрушення, ерозія традиційних безпекових механізмів і посилення гібридних транскордонних загроз зумовлюють необхідність перегляду національних стратегій реагування. Сучасне глобальне середовище формує нову конфігурацію викликів, у якій держави мають адаптуватися до зміни балансу сил, динаміки регіональних конфліктів, загроз інформаційній та енергетичній безпеці, а також до все більшого впливу наднаціональних і приватних акторів [3, p. 197].

Одним із найзначніших геополітичних зрушень у результаті російсько-української війни є відновлення конкуренції великих держав, зокрема між Росією, Сполученими Штатами та Китаєм. На думку вітчизняної дослідниці Є. Грібової війна в Україні змусила США та їхніх союзників переглянути свої стратегії у Східній Європі, що призвело до відновлення уваги до можливостей НАТО та збільшення витрат на оборону в альянсі. Водночас неоднозначна позиція Китаю

щодо війни викликає занепокоєння щодо потенціалу нової осі авторитарних держав, які прагнуть кинути виклик глобальному порядку під проводом США [2].

До другого президентства Д.Трампа з 2025 р. перспективи розвитку європейської архітектури безпеки в контексті російсько-української війни були пов'язані з кількома ключовими аспектами. По-перше, це подальша інтеграція України до європейських та євроатлантичних структур, зокрема НАТО та ЄС. Це дозволить Україні зміцнити свою обороноздатність та отримати додаткові ресурси для стабільності. По-друге, це посилення співпраці між державами ЄС та НАТО в контексті нового глобального балансу сил. Європейські країни, такі як Польща, Литва, Естонія та інші, зіштовхуються з новими викликами в контексті посилення російської військової загрози, що потребує подальшого розвитку механізмів колективної безпеки [6]. Війна з Іраном поступово змінює ставлення адміністрації Д. Трампа до ролі НАТО як парасольки безпеки на європейському континенті. Президент США публічно заявляє про ідею виходу з трансатлантичного військового альянсу після того, як кілька країн НАТО відмовилися від його закликів допомогти знову відкрити Ормузьку протоку, щоб пом'якшити зростання світових цін на нафту [4].

Наприкінці 2023 року Конгрес США проголосував за заборону будь-якому президенту США односторонньо виходити з НАТО без схвалення більшості у дві третини голосів у Сенаті або акта Конгресу. Відносини між адміністрацією та альянсом НАТО вже були складними до війни з Іраном, значною мірою через розбіжності щодо планів Трампа щодо Гренландії. Однак конфлікт в Ірані вивів образу Д. Трампа на НАТО на новий рівень і створив, мабуть, найбільший виклик, з яким альянс стикався за всю свою історію. Але, США це не монархічна країни і вибори нового президента США стабілізує стратегію НАТО. Стратегічне партнерство між НАТО та Європейським Союзом будується на спільних цінностях, інтересах і необхідності узгодженої відповіді на загрози безпеці Європи. Обидві структури поділяють прагнення до мирного, демократичного та стабільного континенту, що спонукає їх до активної координації політик, зокрема у сферах оборони та реагування на кризи. Хоча Європі необхідно задуматися про створення регіональної системи безпеки.

З огляду на роки повномасштабної війни на європейському континенті, затяжні побоювання щодо можливості російської кінетичної атаки проти однієї або кількох держав-членів ЄС до кінця десятиліття, невизначеність щодо готовності громадян взяти до рук зброю та сумніви щодо того, яку підтримку Сполучені Штати будуть схильні надати європейському союзнику, що посилатиметься на статтю 5 Північноатлантичного договору, ставки навряд чи можуть бути вищими. Проте ЄС все ще ставиться до цієї екзистенційної кризи безпеки як до звичайного бюрократичного завдання, яке він може вирішити у вільний час у мирний час.Саме на цьому тлі у квітні 2026 року Єврокомісар з питань оборони Андрюс Кубілюс запропонував міжурядовий європейський договір для створення нового оборонного

союзу, який покликаний підготувати блок до самостійного захисту і має включати Україну, Норвегію та Велику Британію [1].

В цілому російсько-українська війна стала каталізатором змін у європейській архітектурі безпеки. Вона призвела до перегляду стратегій колективної оборони НАТО та ЄС, а також сприяла зміцненню обороноздатності країн Східної Європи. Війна також показала важливість інтеграції України до європейських структур, що сприятиме посиленню стабільності та безпеки в регіоні. Водночас конфлікт продовжує створювати нові глобальні виклики, які потребують адаптації безпекових механізмів на міжнародному рівні. У суспільствах Європи спостерігається перегляд традиційних уявлень про безпеку, де раніше основну увагу приділяли соціальним і економічним питанням, а сьогодні оборона та колективні гарантії безпеки знаходяться у фокусі політичних платформ і дискурсів. Це викликано не лише реакцією на зовнішню агресію, а й усвідомленням того, що безпека у XXI столітті значно ширша і більш комплексна за традиційне військове стримування: вона охоплює кіберполя, енергетичну залежність, транснаціональні загрози та економічну витривалість суспільства, що стає новим нормою для формування політик національної та колективної безпеки.

Україна відіграє важливу роль у підтримці європейської та міжнародної безпека, хоча протягом тривалого часу цей факт майже не враховувався. Тепер це стало одним із фронтів суперництва між наддержавами, тобто поновлена геополітична конфронтація між колективним Заходом і Росією, що є однією з головних рис міжнародного порядку в найближчі роки. Нинішня війна Росії в Україні - це набагато більше, ніж сама Україна та її можливе членство в НАТО; насамперед йдеться про майбутнє європейського, а можливо, й глобального без пекового порядку після закінчення ялтинсько-потсдамської міжнародної системи. Російсько-українська війна продемонструвавши кризу традиційних механізмів стримування та колективної оборони. Формується нова система балансу сил із новими геополітичними акторами та формуванням нових центрів сил. У цьому контексті Україна перетворюється на ключовий геополітичний вузол, від стабільності якого залежить безпекова конфігурація Східної Європи.

Список використаних джерел

1. Артасевіч О. Єврокомісар з питань оборони запропонував створити новий оборонний союз за участі України. *Суспільні новини*. 17 квітня. 2026. URL: https://suspilne.media/1292119-evrokomisar-z-pitan-oboroni-zaproponuvav-stvoriti-novij-oboronnij-souz-za-ucasti-ukraini/

2. Грібова Є. Зміни зовнішньої політики країн Східного партнерства після повномасштабного російського вторгнення в Україну URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ cf7afb8b-b44e-4e65-8bde-b70b9384195a/content

3. Dahal D. The shifting geopolitics. *Journal of Political Science*, 2024. № 24(1), PP. 85–201. https://doi.org/10.3126/jps.v24i1.62863

4. Debusmann B. Trump criticises Nato as alliance chief describes meeting as 'very frank'. *BBC.* 9 April 2026. URL: https://www.bbc.com/news/articles/c05d8j9r5ejo

5. European Union and NATO: The Return of a Strategic Partnership. Paris : EUISS, 2019. 8 p. URL: europa.eu.

6. NATO. The Strategic Concept 2022. URL:https://www.nato.int/strategic-concept

ON USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE SYSTEMS IN MILITARY SPECIALIST TRAINING

Sovhar O.M, PhD, Assoc.Prof.
Hetman Petro Shaidachnyi Nationl Army Academy
Sovhar H.P.
Hetman Petro Shaidachnyi Nationl Army Academy

Artificial intelligence (AI) has become avital factor in transforming military training. Its primary psycho-pedagogical value lies in its ability to analyze vast datasets regarding performance and psychophysiological states to create personalized adaptive trajectories. This is critical in professional adult education (cadets and officers), where training must occur within extremely tight timeframes without sacrificing the quality of mastering complex modern weaponry systems. The objective of this work is a comprehensive generalization of the conceptual and regulatory foundations for using AI in military education, an analysis of empirical readiness among learners and educators to implement innovations, and an assessment of the impact of intelligent systems on the instructor's role and the overall educational architecture under martial law.

The research is based on a systemic analysis of scientific sources, national legislation (including the Concept of AI Development in Ukraine), and international experience in implementing AI for security sector specialists. Data from empirical surveys of cadets and faculty at higher military educational institutions (HMEIs) were utilized, alongside methods of comparative analysis and interpretation of results from using adaptive simulators and chatbots based on Large Language Models (LLMs).

The study demonstrates that the conceptual framework for AI in the military sphere is built upon the principles of personification and predictive analytics. Unlike classical methods, AI enables a "real-time learning" model where the system automatically adjusts material complexity based on the cadet's cognitive response. This ensures psychological comfort by minimizing "information overload" stress, which is vital in war conditions.

A significant asymmetry in technology adoption was identified:

- approximately 75% of cadets actively use AI tools for independent study, technical documentation translation, and knowledge systematization. In contrast, only 35–40% of instructors integrate AI directly into their curricula;

- for the teaching staff, the primary deterrents remain insufficient technical competence (45%), concerns regarding security protocols (classified data/cybersecurity), and ethical dilemmas concerning academic integrity.

Integration of AI transforms the role of the officer-instructor from a «transmitter of knowledge» into a facilitator and architect of learning experiences. Key positive effects include increased motivation as adaptive systems maintain an optimal level of challenge (the zone of proximal development), increasing engagement by 25–30%; development of self-direction as AI encourages cadets to seek autonomous solutions, aligning with the requirements for a modern officer - the ability to make decisions under conditions of incomplete information. Automating knowledge assessment and administrative tasks frees up to 40% of an instructor's time for direct individual work with personnel.

The results confirm a «digital generation gap» within military academies, requiring immediate correction through faculty professional development. The effectiveness of AI implementation directly depends on overcoming psychological barriers and ensuring institutional support. Empirically, it has been proven that adaptive systems not only improve academic results but also foster the cognitive flexibility and technological literacy necessary for conducting network-centric warfare.

Future research should focus on developing specialized metrics for evaluating AI learning effectiveness in extreme environments and creating domestic, secure LLM models for military training that account for national security requirements and state secrets.

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ СЕНСОРНО-ІМЕРСИВНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ ПЕРЕКЛЮЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ

Платонов В.М., доктор філософії
Національний університет цивільного захисту України

Сьогодення діяльності фахівців екстремального профілю, зокрема рятувальників ДСНС, в умовах воєнного стану характеризується значним фізичним та психологічним навантаженням й впливом стрес-факторів воєнного характеру, що здебільшого проявляється у негативних емоційних реакціях та відчутті втоми через значний обсяг виконуваних робіт. Унаслідок цього спостерігається зниження ефективності діяльності, зростає ризик виснаження адаптаційних ресурсів і порушення механізмів саморегуляції, де мають місце такі негативні емоційні стани, як роздратованість, апатія, фрустрація, почуття безсилля та пригніченість. Накопичення психоемоційної напруги в подальшому може мати кумулятивний ефект, що призводить до погіршення загального функціонального стану та зниження стресостійкості у довготривалій перспективі.

За таких умов важливою залишається здатність до швидкої саморегуляції емоційного стану. Йдеться передусім про вміння переключатися з негативних станів на функціонально адаптивні, такі як зосередженість, ініціативність, бадьорість. Недостатній розвиток цих навичок може призводити до зниження

ефективності діяльності, помилок у прийнятті рішень і поступового формування дезадаптивних станів.

Тому зростає актуальність пошуку та впровадження інноваційних психологічних інтервенцій, які дозволяють швидко переключити емоційний стан фахівців, які тривалий час працюють у сталих умовах. Такі інтервенції мають забезпечувати можливість за допомогою спеціально підібраних вправ і інструментів швидко переводити емоційний стан із негативного в нейтральний, що дає змогу фахівцю підтримувати працездатність і продовжувати виконання завдань.

У наявних наукових дослідженнях психологами, які займаються вивченням практичних методів роботи з особовим складом, у тому числі розглядаються програми тренінгів з розвитку самоконтролю та стресостійкості.

У прикладному аспекті вітчизняні дослідники, зокрема О. Назаров та А. Сенько, розглядають особливості формування стресостійкості працівників ДСНС в умовах воєнного стану, акцентуючи увагу на ефективності тренінгових програм розвитку саморегуляції [4]. Дослідження С. Мула присвячені аналізу витривалості персоналу Державної прикордонної служби України та механізмам подолання стресових ситуацій у службовій діяльності [3]. Водночас у працях Т. Дучимінської та М. Микитюк підкреслюється, що діяльність фахівців силових структур супроводжується високим рівнем емоційної напруженості, що зумовлює необхідність розвитку навичок самоконтролю, емоційної регуляції та стресостійкості [1].

Вправи спрямовані на формування здатності ефективно керувати своїм психоемоційним станом в умовах підвищеного навантаження. У структурі таких тренінгів важливе місце займають вправи, орієнтовані на емоційну регуляцію через фізичні вправи, зокрема вправи з м'язової релаксації, дихальні техніки, а також сучасні підходи, пов'язані з використанням сенсорно-імерсивних методів, які спрямовані на включення різних сенсорів, що переводить фокус з негативного в нейтральний емоційний стан.

За ствердженням А. Топчило та В. Кердивара, застосування сенсорно-імерсивних вправ дозволяє створювати контрольовані умови впливу на психоемоційний стан фахівця через залучення різних сенсорних каналів (тактильного, температурного, смакового), що сприяє швидкому зниженню рівня напруження та переключенню уваги [2]. Такі підходи підвищують ефективність відновлення функціонального стану та формують навички оперативної саморегуляції без відриву від професійної діяльності. Використання зорових, слухових, а інколи й тактильних стимулів дозволяє створити ефект присутності, який активізує емоційно-когнітивні процеси та забезпечує залучення фахівця навіть при встановленні швидкого контакту.

Водночас ефективність застосування сенсорно-імерсивних методів значною мірою залежить від їх системності, адаптації до умов професійної діяльності та індивідуально-психологічних особливостей фахівців. Важливим є поєднання як короткотривалих відновлювальних вправ, так і регулярних тренінгових занять, що

спрямовані на закріплення навичок саморегуляції та формування стійких поведінкових стратегій реагування на стрес. Особливої уваги потребує інтеграція таких методів у щоденну службову діяльність без значного відриву від виконання завдань.

Крім того, доцільним є використання комплексного підходу, який поєднує психофізіологічні, когнітивні та поведінкові техніки. Це дозволяє не лише знижувати рівень поточного напруження, але й формувати довготривалу стресостійкість, підвищувати адаптаційні можливості організму та забезпечувати стабільність функціонування в екстремальних умовах. Важливу роль при цьому відіграє формування усвідомленого ставлення до власного психоемоційного стану та розвиток навичок його моніторингу.

Практичне впровадження зазначених підходів у систему психологічного забезпечення діяльності фахівців ДСНС дозволяє підвищити ефективність професійної діяльності, знизити рівень помилок, пов'язаних із впливом стресу, та попередити розвиток хронічних дезадаптивних станів. Це особливо актуально в умовах тривалого впливу стрес-факторів воєнного часу, коли ресурси організму потребують постійного відновлення та підтримки.

Таким чином, використання сенсорно-імерсивних методів у поєднанні з класичними техніками саморегуляції є перспективним напрямом удосконалення психологічної підготовки фахівців екстремального профілю. Подальші дослідження мають бути спрямовані на емпіричну перевірку ефективності таких підходів, визначення оптимальних режимів їх застосування та розробку стандартизованих програм, адаптованих до специфіки діяльності фахівців ДСНС.

Список використаних джерел

1. Дучимінська Т. І., Микитюк М. Ю. Психологічні особливості стресостійкісті особистості поліцейського в умовах воєнного стану. Психологічні студії, (1), 2023. С. 35–40. https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.1.5

2. Кердивар В. В., Топчило А. В. Організація та функціонування мобільного пункту екстреної психологічної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій. Габітус. 2025. № 74. С. 338–342. https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.74.61

3. Мул С. Дослідження стресовитривалості персоналу підрозділів прикордонного контролю. Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології", (8), (2010). С. 746–755. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2010-8.%p

4. Назаров О., Сенько А. Стресостійкість та її особливості у працівників ДСНС в умовах воєнного стану. Проблеми екстремальної та кризової психології. Харків. НУЦЗУ, 2023. - Вип. 2(6). С. 43-50. https://doi.org/10.52363/dcpp-2023.2.4

КОГНІТИВНА ВІЙНА ЯК БОРОТЬБА ЗА КОГНІТИВНУ ПЕРЕВАГУ: ДОСВІД НАТО

Чернишова Т.О., кандидатка філологічних наук, доцентка
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Досвід російсько-українського протистояння засвідчив помітний перехід до війни нового типу, у якій бойові дії здійснюються одночасно в декількох сферах: космосі, повітрі, воді, суходолі, інфо- та кіберсферах. Новий термін «операції в багатосферному / мультидоменному середовищі» означає, зокрема, ведення бойових дій також і у віртуальному середовищі, де відбувається боротьба за зміну когнітивних «налаштувань» індивідів в аспекті формування необхідного протиборчій стороні сприйняття реальності. Виявилося, що сучасна міждержавна війна може бути як війною на виснаження, зі значними матеріальними та людськими втратами, так і війною, що задіює людський розум через доступ до цифрових інформаційних технологій.

Досягнення в галузі нейробіології, штучного інтелекту, біотехнологій та інтеграції людини і комп'ютера збільшують потенціал когнітивних атак. І хоча когнітивна війна не є новим явищем, технології та цифрові платформи розширюють її масштаби та підвищують ефективність. Отже, НАТО стоїть на порозі появи передових революційних технологій, які впливають на когнітивні процеси та життя людей як під час війни, так і в мирний час. Розуміння соціально-когнітивно-технічного контексту та інтеграція нових революційних технологій мають вирішальне значення для забезпечення переваги НАТО у процесі прийняття рішень.

У літературі пропонуються різні визначення когнітивної війни. Сучасні дослідники цього феномену (які зробили глобальний огляд розвитку і змін у сфері когнітивних війн) французький вчений Бернар Клавері та керівник відділу інноваційних проєктів в Інноваційному центрі трансформації командування союзників Франсуа дю Клюзель визначають когнітивну війну як «мистецтво використання технологічних інструментів для зміни свідомості людей-мішеней, які часто не підозрюють про будь-яку таку спробу, як і ті, кому довірено протидію, мінімізацію або управління її наслідками, чиї інституційні та бюрократичні реакції занадто повільні або неадекватні» [1]. Отже, когнітивна війна є нетрадиційною формою ведення війни, у якій застосовуються кіберінструменти для зміни когнітивних процесів супротивника, використання ментальних упереджень або рефлексивного мислення, а також провокування спотворення мислення, впливу на прийняття рішень і перешкоджання діям з негативними наслідками як на індивідуальному, так і на колективному рівні.

У Концепції бойових дій НАТО на 2021 рік (NATO Warfighting Capstone Concept) когнітивну перевагу було визначено імперативом розвитку бойових дій для досягнення основних місій НАТО (поряд з багаторівневою стійкістю, впливом і проєкцію сили, міждоменним командуванням та інтегрованою багатодоменною оборона). Когнітивна перевага передбачає розуміння оперативного середовища та

потенційних супротивників порівняно з власними можливостями, потенціалом та цілями Альянсу. Розуміння майбутніх бойових дій у багаторегіональному, багатовимірному (фізичному, віртуальному та когнітивному) та багатодоменному операційному середовищі вимагає розуміння когнітивної війни. Покращення ситуаційної обізнаності та стратегічного передбачення є важливим аспектом посилення стримувальної та оборонної позиції Альянсу. Фундаментальним для його здатності формувати, протистояти та боротися є розширення знань та розуміння з метою досягнення когнітивної переваги. Це розуміння має бути пов'язане між усіма сферами та підкріплене технологіями, щоб максимально збільшити здатність командувачів передбачати, мислити, приймати рішення та діяти.

У 2022 році Організація НАТО з науки і технологій (Science & Technology Organization) визнала когнітивну війну стратегічним завданням досліджень та визначила різні аспекти когнітивної війни за допомогою спеціалізованої групи, до складу якої входили представники семи країн-членів Альянсу. Так, було визначено, що когнітивна війна може бути спрямована як на людей (військових і цивільне населення), так і на штучне пізнання. Супротивник впливає на групове та індивідуальне сприйняття та поведінку, щоб отримати перевагу на декількох рівнях: суспільному (на рівні демократичного верховенства права, цінностей та соціального договору), груповому (в аспекті дестабілізації довіри та створення поляризації) та індивідуальному (ставлення, прийняття рішень та поведінка). Основними відповідями на когнітивну війну було визначено: зниження можливостей супротивників, підвищення стійкості до атак та поліпшення людського та технологічного пізнання.

Група фахівців вищеназваної організації сформулювала мету когнітивної війни як «використання аспектів когнітивних процесів для зміни, порушення або деструкції процесу прийняття рішень людиною» та створила модель, яка відображає багатогранний та багатовимірний характер когнітивної війни. Цю модель було переглянуто на конференції NATO ACT Tide Sprint Conference у 2022 році і відтоді вона є основою для пріоритетів та майбутніх інвестицій у сфері науки і технологій.

2024 року головний науковий співробітник НАТО пан Стін Сондергаард підготував ґрунтовний звіт «Когнітивна війна», у якому надав вищому політичному та військовому керівництву Альянсу підсумки роботи наукових інституцій в галузі досліджень механізмів когнітивної війни, потенційних технологічних проривів та імовірних ризиків з метою формування простору бойових дій у війні такого типу, а також створення майбутнього середовища безпеки країн-членів НАТО. У звіті було чітко визначено стратегію альянсу в когнітивній війні: а) послаблення можливостей супротивників за рахунок зменшення їхньої здатності впливати на поведінку країн-членів Альянсу та змінювати її, а отже забезпечення здатності Альянсу до прийняття рішень та когнітивної переваги; б) покращення людського та технологічного пізнання й підвищення когнітивних можливостей; та в) формування

стійкості, здатності відновлювати оперативну ефективність і зберігати її в умовах когнітивних загроз [2].

У звіті було зазначено, що когнітивна війна може бути використана в наступальних цілях за допомогою засобів впливу, таких як інформаційні операції (InfoOps), психологічні операції (PsyOps), медіаоперації, обмін повідомленнями та стримування, стратегічна комунікація (STRATCOM) та інтерактивні заходи. Таким чином, когнітивна війна – це багатогранне поняття, що охоплює інформаційні операції, кіберможливості та стратегічну комунікацію. Це передбачає використання психологічних тактик, маніпулювання інформацією та когнітивних стратегій (наративів, семіотики, іконографії тощо) для впливу на емоції, переконання, сприйняття та поведінку окремих осіб, груп або цілих груп населення. По суті, когнітивна війна являє собою поєднання «психологічно-соціально-технічної війни» та «війни впливу» за допомогою кіберзасобів.

На основі дослідження Організацією НАТО з науки і технологій було розпочато загалом 20 заходів з когнітивної війни, 11 з яких було завершено станом на квітень 2025 року. Зокрема досліджувалося використання соціальних медіа для операцій в інформаційному середовищі, вразливість до впливу в інформаційному середовищі, протидія когнітивній війні та мінімізація її наслідків, значення людського контролю в інформаційній війні, етичні та правові виклики когнітивної війни, захист когнітивних об’єктів, технологічні засоби для когнітивної війни тощо. У цих заходах беруть участь 26 країн-членів НАТО та партнерів, а також п’ять асоційованих організацій НАТО: Об’єднане командування з питань трансформації (ACT), Центр стратегічних комунікацій (STRATCOM CoE), Центр протидії імпровізованим вибуховим пристроям (C-IED CoE), Об’єднані центри повітряних операцій (CAOC) та Об’єднаний аналітичний центр (JAC).

Концепція когнітивної війни НАТО створює загальну основу для розуміння динаміки та механізмів когнітивної війни, детально описує потенційні наслідки успішних когнітивних атак, окреслює шлях НАТО до зміцнення своєї когнітивної стійкості та розвитку своїх можливостей для ефективної конкуренції у когнітивній сфері [3, с. 102]. Деякі експерти стверджують, що члени та партнери НАТО вже перебувають в епосі безперервної війни, причому іноземне втручання залишається нижче порогу збройного конфлікту, але все одно суттєво впливає на людську поведінку. Крім того, протягом наступних десятиліть розроблятимуться нові технології, які також зможуть впливати на когнітивні процеси людини, що вимагатиме від Альянсу продовження моніторингу та оцінки цих технологій з метою визначення можливостей та викликів для майбутніх здібностей Альянсу у сфері когнітивної переваги.

Список використаних джерел

1. Claverie B., Cluzel F. du. The Cognitive Warfare Concept. https://www.innovationhub-act.org/sites/default/files/2022-02/CW%20article%20Claverie%20du%20Cluzel%20final_0.pdf.

2. Cognitive Warfare: NATO Chief Scientist Research Report. Office of the Chief Scientist, 2024. https://www.sto.nato.int/wp-content/uploads/chief-scientist-report-cognitive-warfare-final.pdf.

3. Semeniuk N. Cognitive Warfare in the Modern Architecture of Hybrid Warfare. *Military Science.* Vol. 2 No. 3 (2024). P. 99-107, c. 102.

DETERMINING WAYS TO ADAPT THE FORCE MANAGEMENT SYSTEM TO THE CONVENTIONAL REQUIREMENTS OF WARFARE

Babych A.A. PhD in Juridical Sciences, Associate Professor
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

The military command system is defined as a complex organizational and technical structure that operates in the multi-vector space of training and use of troops. Its key purpose is targeted management influence on the environment of an armed conflict in order to achieve the desired parameters of the state of the control object.

The universality of international humanitarian law and humanity's understanding of its necessity for liberalizing the rules of conducting armed conflicts does not solve all pressing issues, therefore, in the realities of the current era, the problem of creating effective mechanisms for the practical implementation of international and national norms regarding the humanization of armed conflicts continues to exist.

The target state of the system in conditions of armed confrontation is achieved through the implementation of the control mechanism - an integrative set of elements, methods, tools and levers of influence on the object. In the context of military control, this mechanism determines the algorithms for organizing and implementing decisions regarding the training and use of troops.

The dynamics and high variability of the external environment determine the need for adaptability of the military command system, which involves flexible transformation of both structural elements and methodological tools. Even with the use of proven classical approaches, the effectiveness of the system in conditions of modern conflicts depends on the constant optimization of the organizational structure and improvement of decision-making procedures, oriented to current and forecasted operational circumstances.

Therefore, the task of adapting the management system arises, which covers two areas: structural-parametric (optimization of the architecture and characteristics of the management system); functional (transformation of goal-setting, planning algorithms and mechanisms for implementing management decisions in accordance with the new legal and ethical imperatives of warfare).

A comprehensive vision of the adaptation of the military command system to new challenges of the war environment, in particular the environment of conventional war, highlights three sequential, interrelated processes, namely: targeted adaptation - mastering the environment of conventional war, determining approaches to managerial influence regarding adaptation, development of the management system; parametric adaptation –

search for technologies, methods of managerial influence; structural adaptation – arrangement of elements of the organizational structure of the system in the plane of providing it with the ability to effectively apply new (adapted) technologies to achieve new goals, which are possible with targeted adaptation of the system.

The most difficult stage of the process of adapting the military command system, as a complex organizational and technical structure, to the environment of conventional war is the stage of adapting the goals of the system's functioning. The organizational structure, which over its centuries-old history has generated management decisions aimed at the use of force in its most brutal manifestations, must adapt (adjust) the goals of its managerial influence to the conditions of necessity and the possibility of humanizing the behavior of subjects of armed conflict. The formalized algorithm of targeted adaptation of the management system to conventional war involves changing the set of tactical-level goals, and, accordingly, coordinating operational and strategic goals with these changes.

Adaptation of the objectives of the troop control system to the environment of conventional warfare, which necessitated changes in a set of tactical objectives and streamlining of the objectives of the operational and strategic levels or alternatives for their achievement, usually leads to changes in quantitative indicators, parameters of training planning, as an important characteristic of the functioning of the control system. The process of bringing any characteristic of the system or the system as a whole to the normative (established) parameters of functioning, under certain changes in the internal or external environment, is defined as parametric adaptation of the system. Troop control systems cover a certain set of areas of functioning, each of which can be formalized as achieving the corresponding goal according to the normative, defined values of the parameters inherent in a certain area. The algorithm for parametric adaptation of the troop control system consists in selecting regulatory (management) influences that will allow finding such a parametric combination that will make it possible to optimize at least one of the initial states of the control object according to a certain target function.

Structural adaptation of the command and control system to conventional warfare is a process of adaptation that manifests itself in changing its organizational structure to ensure effective functioning and achievement of goals in the external environment. The proposed algorithm for structural adaptation of the command and control system to conventional warfare is based on the identification of three possible adaptation options: distribution of additional tasks for training troops for conventional warfare by existing elements of the system (subunits) without increasing the staffing of structural units (elements) of the command and control system; expansion of the staffing of existing structures.

СИНЕРГІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ФУНКЦІОНУВАННІ СИСТЕМ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Фтемов Ю.О., кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
Ліщинська Х.І., кандидат технічних наук, доцент
Гузик Н.М., кандидат фізико-математичних, доцент
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Сеник А.П., кандидат фізико-математичних, доцент
Національний університет «Львівська політехніка»

Сучасний стан розвитку інформаційних технологій та систем штучного інтелекту (ШІ) відкриває принципово нові можливості для вирішення складних задач у сфері цивільної безпеки. Традиційні підходи до оцінювання ризиків і прийняття управлінських рішень у надзвичайних ситуаціях значною мірою спираються на досвід та інтуїцію фахівців, що неминуче обмежує швидкість реагування та точність прогнозування. Поява інтелектуальних систем підтримки прийняття рішень (СППР), здатних обробляти великі масиви даних у реальному часі, формує нову парадигму управління безпекою, в якій ефективність залежить від органічного поєднання обчислювального потенціалу машини та аналітичних здібностей людини. Проте жодна система ШІ не може повноцінно функціонувати без людського контролю, заснованого на критичному мисленні, здатному виявляти помилки алгоритмів, враховувати контекстуальні чинники та приймати морально обґрунтовані рішення в умовах невизначеності.

Поняття синергії у контексті взаємодії людини та машини передбачає, що сукупний ефект від спільного функціонування перевищує суму результатів кожного з компонентів окремо. Стосовно СППР у сфері цивільної безпеки це означає, що системи ШІ беруть на себе завдання збору, класифікації та первинного аналізу даних, тоді як фахівці-аналітики зосереджуються на інтерпретації результатів, прийнятті остаточних рішень і несуть відповідальність за їх наслідки. Критичне мислення при цьому виступає не лише інструментом перевірки достовірності машинних висновків, а й механізмом формування вимог до самих систем ШІ, визначення меж їх застосування та ідентифікації ситуацій, у яких автоматизовані рекомендації можуть виявитися небезпечними або неприйнятними.

Принципово важливо розрізняти два рівні взаємодії людини і ШІ в умовах кризових ситуацій. На операційному рівні системи штучного інтелекту забезпечують моніторинг стану об'єктів критичної інфраструктури, аналіз сенсорних даних, прогнозування динаміки загроз і автоматичне сповіщення оперативних служб. На стратегічному рівні людські аналітики використовують результати цього моніторингу для планування ресурсів, координації дій між відомствами та формулювання рекомендацій для керівництва. Ефективна інтеграція обох рівнів вимагає чітко визначених протоколів передачі інформації та розподілу

відповідальності, а також постійного навчання фахівців роботи з інтелектуальними системами.

Часові ряди є одним із ключових типів даних, якими оперують СППР у сфері цивільної безпеки. Показники сейсмічної активності, рівні хімічного забруднення атмосфери, інтенсивність радіаційного фону, динаміка пожежної небезпеки – усі ці параметри являють собою послідовності вимірювань, здійснених у рівновіддалені або нерівновіддалені моменти часу. Аналіз таких послідовностей дозволяє виявляти закономірності, будувати прогнози та своєчасно ідентифікувати аномалії, що свідчать про зростання рівня ризику.

Класичні статистичні методи аналізу часових рядів, зокрема моделі авторегресії зі змінним ковзним середнім (ARIMA) та їх сезонні модифікації (SARIMA), добре зарекомендували себе для прогнозування параметрів із виразно вираженою автокореляційною структурою та стаціонарністю. Проте в умовах цивільної безпеки дані нерідко є нестаціонарними, нелінійними та містять складні мультимасштабні залежності, що суттєво обмежує ефективність лінійних моделей. Саме тому останніми роками дедалі активніше застосовуються методи машинного навчання, зокрема рекурентні нейронні мережі та їх архітектурні варіації, здатні вловлювати довгострокові залежності у часових рядах і адаптуватися до динамічно змінюваних умов.

Особливого значення набуває проблема мультиваріантного аналізу часових рядів, коли прогнозування одного показника здійснюється з урахуванням динаміки кількох взаємопов'язаних параметрів. У сфері цивільної безпеки це може стосуватися, наприклад, спільного аналізу метеорологічних даних, показників вологості ґрунту та карт розподілу горючих матеріалів для прогнозування лісових пожеж, або інтеграції сейсмічних та гідрологічних даних для оцінювання ризику зсувів. Мультиваріантні підходи значно підвищують точність прогнозів, однак водночас ускладнюють інтерпретацію результатів, що посилює вимоги до критичного аналізу з боку фахівців.

Нейронні мережі сьогодні є одним із найбільш дієвих інструментів аналізу складних, багатовимірних даних у системах цивільної безпеки. Їхня архітектурна гнучкість дозволяє адаптувати моделі до широкого спектра задач: від класифікації зображень з камер відеоспостереження до прогнозування масштабів техногенних катастроф на основі телеметричних даних промислових об'єктів. Серед численних архітектур особливу роль у контексті аналізу часових рядів відіграють рекурентні нейронні мережі (RNN) та їхній вдосконалений різновид – мережі з довготривалою короткочасною пам'яттю (LSTM).

Архітектура LSTM вирішує відому проблему зникаючого градієнта, характерну для класичних RNN, завдяки спеціальним вентильним механізмам, що контролюють збереження та забування інформації в прихованому стані мережі. Це дозволяє моделі враховувати події, що відбулися значно раніше поточного моменту, що є критично важливим при аналізі тривалих часових рядів у завданнях моніторингу безпеки. Зокрема, LSTM-мережі продемонстрували високу

ефективність у завданнях прогнозування аварій на промислових підприємствах, виявлення аномалій у роботі водопостачальних мереж та оцінювання ризику повеней на основі гідрологічних часових рядів.

Паралельно активно розвиваються трансформерні архітектури, що спочатку здобули популярність у галузі обробки природної мови, а нині успішно адаптовані для аналізу часових рядів. Механізм самоуваги (self-attention) дозволяє таким моделям виявляти нелінійні залежності між довільно віддаленими точками часового ряду без необхідності послідовного оброблення, що значно підвищує обчислювальну ефективність і точність прогнозів. Для систем цивільної безпеки, де затримка реагування може вимірюватися людськими втратами, це має принципове значення.

Варто, однак, зауважити, що висока прогностична точність нейронних мереж досягається ціною зниженої інтерпретованості рішень. Більшість глибоких нейронних мереж функціонують як «чорні ящики», і встановити причинно-наслідкові зв'язки між вхідними даними та вихідними прогнозами без спеціальних методів пояснювального ШІ (XAI, Explainable AI) вкрай складно. Саме тут критичне мислення фахівців набуває особливої цінності: здатність аналітика поставити під сумнів логіку машинного рішення та перевірити його відповідність реальним умовам слугує необхідним запобіжником від системних помилок.

Ризик у сфері цивільної безпеки традиційно визначається як функція від ймовірності настання небажаної події та тяжкості її наслідків. Разом з тим цей, здавалося б, простий концепт набуває значної складності при практичному застосуванні, оскільки ані ймовірність, ані наслідки надзвичайних подій нерідко не піддаються точному кількісному вимірюванню. Система підтримки прийняття рішень покликана структурувати процес оцінювання ризику, забезпечуючи особу, яка ухвалює рішення, систематизованою інформацією в доступній формі та в необхідний момент часу.

Застосування ШІ принципово трансформує традиційні підходи до оцінювання ризиків. Там, де раніше група експертів могла витратити дні на аналіз документації та формування оцінок, інтелектуальна система здатна опрацювати аналогічний масив даних за лічені секунди, паралельно враховуючи результати моніторингу в реальному часі. Проте поспішна автоматизація процесів прийняття рішень без належного людського нагляду несе в собі суттєві ризики: алгоритмічна упередженість, недостатня репрезентативність навчальних даних або зміна умов функціонування можуть призвести до систематичних похибок у прогнозах, які без критичного аналізу залишаться непоміченими.

У зв'язку з цим провідним принципом проектування сучасних СППР у сфері цивільної безпеки стає принцип "людина в контурі управління" (Human-in-the-Loop), що передбачає обов'язкову участь фахівця у прийнятті критично важливих рішень навіть за умови повної автоматизації допоміжних процесів. Реалізація цього принципу вимагає, щоб система не лише надавала рекомендації, а й забезпечувала користувача прозорим поясненням підстав для кожної рекомендації, відображала

рівень впевненості моделі у прогнозі та сигналізувала про ситуації, що виходять за межі навчальної вибірки.

Ефективна СППР у сфері цивільної безпеки являє собою багаторівневу архітектуру, в якій кожен рівень виконує специфічні функції та взаємодіє з іншими через чітко визначені інтерфейси. На рівні збору даних функціонують сенсорні мережі, системи дистанційного зондування Землі, автоматизовані метеорологічні станції, а також джерела відкритих даних – соціальні мережі, новинні агрегатори та офіційні звіти відомств. Інтеграція гетерогенних потоків даних вимагає застосування методів семантичної інтероперабельності та уніфікованих форматів обміну.

На рівні аналізу функціонують модулі попередньої обробки даних, виявлення аномалій, класифікації подій та прогнозування ризиків. Саме на цьому рівні нейронні мережі та алгоритми аналізу часових рядів виконують основну обчислювальну роботу. Ключовою вимогою є масштабованість: система повинна зберігати прийнятний рівень продуктивності при зростанні обсягу вхідних даних під час масштабних надзвичайних ситуацій. Рівень підтримки прийняття рішень перетворює результати аналізу на інформацію, придатну до безпосереднього використання оперативним персоналом: структуровані оповіщення, пріоритизовані переліки рекомендованих дій, карти розподілу ресурсів та сценарні прогнози.

Для забезпечення стійкості до кібератак та відмов програмно-апаратних компонентів система повинна реалізовувати принципи відмовостійкості та резервування. Окремої уваги заслуговує проблема захисту даних і кібербезпеки: оскільки СППР оперує чутливою інформацією про об'єкти критичної інфраструктури, несанкціонований доступ до неї або маніпуляція вхідними даними може спричинити катастрофічні наслідки. Впровадження принципів безпечного проектування (Security by Design) та регулярне тестування системи на стійкість до атак є обов'язковими складовими розроблення СППР для цивільної безпеки.

Отже, система підтримки прийняття рішень у сфері цивільної безпеки, що ґрунтується на синергії штучного інтелекту та критичного мислення, є відповіддю на нагальні виклики сучасності, пов'язані з ускладненням ризикового ландшафту, зростанням обсягів даних моніторингу та підвищенням вимог до швидкості й якості управлінських рішень. Методи аналізу часових рядів і нейронні мережі забезпечують потужний аналітичний апарат для виявлення закономірностей, прогнозування загроз та ідентифікації аномалій. Водночас технологічний потенціал систем ШІ може бути реалізований повною мірою лише за умови органічної інтеграції з критичним мисленням фахівців, які здатні перевіряти обґрунтованість машинних висновків, враховувати контекстуальні та етичні чинники, а також брати на себе відповідальність за прийняті рішення.

Подальший розвиток СППР у сфері цивільної безпеки потребує мультидисциплінарного підходу, що об'єднує компетенції у галузі інформаційних технологій, прикладної математики, психології прийняття рішень та управління надзвичайними ситуаціями. Перспективними напрямами досліджень є розроблення

методів пояснювального ШІ, адаптованих до потреб оперативного персоналу, створення алгоритмів навчання на малих вибірках для рідкісних катастрофічних подій, а також формування стандартів оцінювання надійності та безпечності інтелектуальних систем у критично важливих застосуваннях.

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ОЦІНКИ КОГНІТИВНИХ РИЗИКІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИБОРСТВА

Ліщинська Х.І., кандидат технічних наук, доцент
Гузик Н.М., кандидат фізико-математичних, доцент
Войтович М.І., кандидат фізико-математичних, доцент
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Сеник А.П., кандидат фізико-математичних, доцент
Національний університет «Львівська політехніка»

Інформаційне протиборство як системне явище сучасної геополітики формує принципово новий когнітивний контекст, у якому здатність особистості до критичного осмислення інформаційних потоків набуває стратегічного значення. Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту, що забезпечує масштабування дезінформаційних кампаній до безпрецедентних масштабів, одночасно генерує потужні інструменти протидії маніпулятивному впливу. Проте суперечність між можливостями ШІ як засобу посилення й послаблення критичного мислення залишається науково нерозв'язаною: автоматизовані системи фільтрації контенту та верифікації фактів можуть як вивільняти когнітивні ресурси людини для глибокого аналізу, так і породжувати нові форми залежності від алгоритмічного судження, що поступово атрофує самостійне мислення. Дослідження цієї суперечності потребує міждисциплінарного підходу, що інтегрує методи когнітивної психології, аналізу часових рядів і нейромережевого моделювання.

Критичне мислення у контексті інформаційного протиборства доцільно розглядати не лише як сукупність логічних навичок, а як динамічну когнітивну компетентність, що формується, підтримується та деградує під впливом середовища. Саме динамічний характер цієї компетентності уможливлює її дослідження засобами аналізу часових рядів: показники здатності індивідів та соціальних груп до виявлення дезінформації, оцінювання достовірності джерел і аргументованого спростування маніпулятивних наративів змінюються у часі під впливом технологічних, соціальних та інституційних чинників. Реєстрація таких показників у повздовжніх дослідженнях дозволяє будувати часові ряди, аналіз яких відкриває можливості для виявлення трендів, циклічних коливань та критичних точок, у яких когнітивна стійкість суспільства різко знижується – зокрема, в умовах інформаційних криз або цілеспрямованих операцій впливу. Методологічно важливим є диференціація між короткостроковими коливаннями когнітивних

показників, пов'язаними з ситуативними чинниками, та довгостроковими трендами, що відображають структурні зміни в інформаційній культурі суспільства.

Нейронні мережі знаходять застосування у дослідженні когнітивних ризиків принаймні у двох взаємопов'язаних ролях. З одного боку, вони є інструментом моделювання процесів поширення дезінформації та оцінювання вразливості різних соціальних груп до маніпулятивного впливу. Архітектура LSTM, що ефективно опрацьовує послідовні дані з довготривалими залежностями, дозволяє прогнозувати динаміку інформаційних кампаній та ідентифікувати моменти, коли їхній вплив на суспільну думку досягає критичної інтенсивності. Графові нейронні мережі (GNN), в свою чергу, моделюють поширення наративів у соціальних мережах, враховуючи структуру зв'язків між вузлами, а саме окремими акторами та медіаплатформами. З іншого боку, нейронні мережі самі стають об'єктом досліджень у контексті когнітивних ризиків, оскільки їхнє застосування у рекомендаційних системах і алгоритмах ранжування контенту безпосередньо формує інформаційне середовище, в якому розвиваються або атрофуються навички критичного мислення. Таким чином, нейромережеве моделювання одночасно є і методом вивчення проблеми, і складовою того самого предметного поля, яке досліджується.

Поняття когнітивного ризику в умовах інформаційного протиборства вимагає операціонального визначення, придатного для кількісного вимірювання та подальшого моделювання. Когнітивний ризик доцільно розуміти як імовірність того, що особа або соціальна група під впливом цілеспрямованих інформаційних операцій сформує хибні переконання, прийме рішення, що суперечать її справжнім інтересам, або втратить здатність до самостійного критичного аналізу. Вимірювання когнітивного ризику передбачає формування системи індикаторів, що охоплюють поведінкові показники (частоту поширення неперевіреної інформації, схильність до емоційних реакцій на провокативний контент, динаміку споживання медіа), а також психометричні показники критичного мислення, отримані в лабораторних умовах або через валідовані онлайн-інструменти. Агрегування цих індикаторів у комплексний індекс когнітивного ризику, що змінюється у часі, формує часовий ряд, придатний для застосування методів прогностичного моделювання з використанням апарату штучного інтелекту.

Вплив штучного інтелекту на формування навичок критичного мислення виявляє себе на кількох рівнях взаємодії людини з технологією. На рівні інформаційного середовища алгоритми персоналізації та рекомендаційні системи формують так звані «фільтраційні бульбашки», що обмежують доступ користувача до альтернативних точок зору та знижують природну потребу в критичному переосмисленні звичних переконань. На рівні індивідуальної когніції автоматизація верифікаційних процедур – перевірки фактів, аналізу джерел, виявлення маніпулятивних технік – може призводити до делегування аналітичних функцій машині та поступового послаблення відповідних когнітивних навичок у людини. На рівні освітніх практик ШІ, залежно від характеру його педагогічного застосування, здатний як формувати інтерактивне середовище для розвитку критичного аналізу,

так і спрощувати навчальні завдання до рівня, що не передбачає самостійного мислення. Розуміння цих різноспрямованих впливів є передумовою для розробки науково обґрунтованої політики у сфері медіаграмотності та цифрової освіти.

Дослідження динаміки когнітивних ризиків у часі засобами аналізу часових рядів відкриває перспективи для випереджального реагування на загрози інформаційної безпеки. Застосування методів виявлення аномалій у часових рядах когнітивних індикаторів дозволяє ідентифікувати нетипові відхилення від базового рівня, що можуть свідчити про початок скоординованої інформаційної атаки або різке зростання соціальної вразливості. Методи спектрального аналізу розкривають циклічні закономірності у динаміці когнітивних ризиків, зокрема їхній зв'язок з електоральними циклами, сезонними коливаннями медіаактивності та регулярними подіями, що традиційно супроводжуються посиленням інформаційного протиборства. Застосування векторних авторегресійних моделей (VAR) до мультиваріантних часових рядів, що одночасно відстежують показники когнітивного ризику, активність дезінформаційних кампаній та інтенсивність контрзаходів, дозволяє виявляти причинно-наслідкові взаємозалежності між цими процесами у межах єдиної аналітичної рамки.

Синтез методів штучного інтелекту з принципами критичного мислення у сфері оцінювання когнітивних ризиків передбачає не підпорядкування людського судження алгоритмічному, а їхню рівноправну взаємодію в межах гібридних аналітичних систем. Такі системи покладають на ШІ завдання, що вимагають обробки великих масивів даних у короткі терміни (моніторинг інформаційного простору, автоматичне маркування підозрілого контенту, прогнозування векторів поширення дезінформації), тоді як фахівці-аналітики зосереджуються на інтерпретації результатів, формуванні нормативних оцінок і прийнятті рішень, що мають правові та етичні наслідки. Ефективність такої взаємодії критично залежить від рівня медіаграмотності та методологічної культури аналітиків, оскільки некритичне прийняття машинних висновків у галузі когнітивної безпеки здатне призвести до помилкових уявлень про стан суспільної свідомості та неадекватних управлінських рішень. Таким чином, інвестиції у розвиток критичного мислення фахівців, які працюють із системами ШІ у сфері інформаційної безпеки, є стратегічною умовою ефективного функціонування всієї системи когнітивного захисту суспільства.

УДК 130.1

ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПТІВ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ ТА КОГНІТИВНОЇ ВІЙНИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Доброносова Ю.Д., кандидат філософських наук, доцент
Національний транспортний університет

Виклики воєнного часу зумовлюють зміни проблематики, актуалізованої в українському філософському дискурсі, та спонукають українських філософів до аналізу концептів, необхідних для релевантного сучасності розмислу. Сьогодні цінні ті річища української філософії, в яких відбувається осмислення онтологічної, антропологічної та аксіологічної специфіки війни Росії проти України, філософська складова в міждисциплінарному осягненні якої дозволяє будувати смислові мости між питаннями, пов'язаними з конкретикою теперішніх викликів воєнного повсякдення та проєктуванням майбутнього українського суспільства. *Метою нашого дослідження* є виявлення евристичного потенціалу концептів екзистенціальної та когнітивної війни в українському філософському дискурсі після 24 лютого 2022 року. Огляд новітніх публікацій українських філософів засвідчує активізацію пізнання антропологічної специфіки війни Росії проти України, хоча пошук перспектив пізнання її онтологічного підґрунтя відбувається з 2014. Ще в опублікованій до початку нинішнього її етапу праці «Онтологія війни і миру» Борис Парахонський і Галина Яворська стверджували [14, с. 299], що її осереддям є онтологічний конфлікт, який проявляється у війні на знищення, а його основою є *війна світів, відмінних за устроєм, принципами існування і розуміння реальності.* Усвідомлення онтологічної основи війни нині стало виразним у більшості праць українських філософів. Ми вважаємо знаковою для філософського дискурсу тезу Євгена Бистрицького [2, с. 21–22] про те, що *смисловим центром війни є зіткнення ідентичностей*, тому йдеться про *війну екзистенційного вибору*. Близька до неї думка Людмили Ситніченко [3, с. 120] про нинішній етап війни як свідчення про *трагічну й екзистенційно-обтяжену форму боротьби за визнання можливості самого існування українського як окремого, життєвого, національного і культурного світу.* Оформлення єдності цих двох позицій присутнє в спільній статті згаданих філософів [1], в якій стає виразною суть актуальної війни як такої, що зумовлена *екзистенційним зіткненням життєсвітів з прямо протилежними розуміннями його причин*, тому й опір українців постає передусім як захист від знищення спільного Ми й особливості способу життя у всіх його вимірах, починаючи від національної культури та політичного ладу і завершуючи повсякденням.

Концепт *екзистенціальної війни* з 2022 року є в українському філософському дискурсі одним із магістральних у розмаїтті способів опису її суті. Навіть тоді, коли про нього не згадують, міркування філософів свідчать про відповідну домінанту розуміння буттєвих основ нинішнього етапу війни Росії проти України. Це помітно

у філософсько-антропологічному (Вікторія Козачинська, Валерій Загороднюк, Надія Корабльова, Ганна Чміль), аксіологічному і соціально-філософському (Сергій Пролеєв, Михайло Бойченко, Ярослав Любивий, Вікторія Шамрай), онтологічному і філософсько-культурному (Євген Бистрицький, Тетяна Гомілко, Світлана Лозниця, Людмила Ситніченко) напрямах осмислення війни. Домінанта її розуміння як екзистенціальної присутня також в етичному дискурсі сучасної української філософії, коли йдеться про зв'язок між етичною й аксіологічною проблематиками [4; 7; 9; 21]. Для актуального розвитку української філософії важливо, що усвідомлення онтологічного характеру війни дослідники пов'язують не лише з локальним українським контекстом, але й з глобальним горизонтом соціокультурних та ціннісних трансформацій. Наприклад, Вікторія Шамрай [21, с. 6–7] наголошує, що нині світ переживає *знецінення цінностей*, проявами якого є *маргіналізація та руйнація належного*, котре у структурі людської життєдіяльності послаблюється і деградує, що й породжує новий тип воєн із пріоритетом екзистенційної і когнітивної складової.

Евристичний потенціал концепту *екзистенціальної війни* розкриває у публікаціях 2022–2025 років Євген Бистрицький, на думку якого осмислення специфіки нинішньої війни потребує розуміння культури, базованого на тому, що сенс культурного життя означає переживання ідентичності, а буття в світі культури постає передусім як буття-можливість [16, с. 164–165]. Вочевидь у формуванні цих підходів важливу роль відіграла полеміка Євгена Бистрицького та Людмили Ситніченко з Юрґеном Габермасом [1]. Згодом український філософ проаналізував витоки неприйнятної для України позиції німецького філософа та виділив два підходи до філософського пізнання колективного способу буття людей: екзистенціальний, що має зв'язки з філософією Мартіна Гайдеґера, та універсалістський, представлений у Юрґена Габермаса. За словами Євгена Бистрицького перший підхід дозволяє зрозуміти як екзистенційну суть нинішньої війни Росії проти України, так і специфіку опору українців агресії, адже саме турбота про загрожений світ української культури уможливлює проєктування майбутнього українського життєсвіту. Універсалістська космополітична позиція Юрґена Габермаса, на думку Євгена Бистрицького, є неприйнятною для того, хто здійснює розмисел зсередини війни, а головна дилема в дискурсі війни постає як дилема між війною до перемоги та комунікації у формі переговорів задля досягнення миру. Він розрізняє *модальності екзистенційного та екзистенціального* і виходить на увиразнення опозиції між комунікативною та екзистенціально-онтологічною теоріями істини. Євген Бистрицький [16, с. 158–160.] застосовує загальні визначення аналітики Dasein до досвіду переживання ідентичності як належності до певного Ми. З такої перспективи досвід війни уможливлює поворот до екзистенційно-онтологічного змісту поняття буття та акцентування на тому, *екзистенційне розуміння* буття в культурі нетематично містить в собі *екзистенціальне розуміння співбуття з Іншими*, адже невіддільне від способу буття у світі екзистенціальне розуміння знаходить свої аргументи тільки в

межах диспозиції буття і небуття, тобто існування чи неіснування певного культурного світу. Тож акцент Євгена Бистрицького на *екзистенціальному співбутті* сутнісно змінює уявлення про образ досягнення взаєморозуміння, яким він постає в комунікативній теорії дії, і в екзистенціальній перспективі розуміння це вже не різновид пізнання, а фундаментальне визначення людського існування. Запропонований філософом підхід дозволяє помітити, як постійна нетематична присутність «нашого» світу в комунікації щодо подій війни, налаштовує нас на певні оцінки і судження. Євген Бистрицький акцентує на тому, що націю, котра усвідомила свою культурну цілісність, можна перемогти лише через тотальне знищення всіх причетних до ідентичності колективного Ми, і в такий спосіб увиразнює зв'язок між проблематикою філософської антропології, етики та філософії культури, розкриваючи евристичний потенціал концепту екзистенціальної війни. Показово, що й інші українські філософи, котрі акцентують на екзистенціальному характері нинішнього етапу опору України агресії, також виходять на єдність пошуків згаданих філософських дисциплін, наприклад, на підсилення аксіологічного та філософсько-антропологічного розмислу етикою [2; 6; 15; 21].

Якщо концепт *екзистенціальної війни* походить із царини філософського розмислу, то термін *«когнітивна війна»* потрапляє у філософський дискурс зі сфери досліджень, пов'язаних із проблематикою безпеки і осмисленням сучасних воєн у глобальних вимірах. Наявність численних пояснень суті цього концепту дослідниками з кола фахівців з політичних і військових питань зумовлює парадоксальність ситуації, коли з одного боку він має чіткі визначення, а з іншого у науковій рецепції зустрічаємо такі інтерпретації, що їх значно розширюють. Загальна рамка розуміння когнітивної війни передбачає вказівку на парадигму некінетичного протистояння, в річищі новітньої активізації міждисциплінарного пізнання якої з початку 2020-х виразним стає усвідомлення того, що в такій війні маємо справу з формуванням середовища, в якому розум і свідомість стають полем бою. Водночас концептуалізація когнітивної війни і донині відбувається не лише в колі військових експертів, але й в академічній науці, тому серед способів її розуміння присутній розгляд її і як стратегії, зосередженої на зміні способу мислення та дій певної соціальної групи, і як системи когнітивних впливів, спрямованих на управління людським розумом. Тут проступає відмінність когнітивної війни від війни інформаційної, адже у ній йдеться не про контроль над інформаційними потоками, а про вплив на когнітивні процеси особи. Виразним є й те, що «основною відмінністю між когнітивною та психологічною війною є ширший спектр маніпуляції мисленням саме у когнітивній війні, що охоплює інформаційні та цифрові засоби, тоді як психологічна війна зосереджена переважно на тому, щоб здійснювати вплив на емоції, мотивацію та моральний дух» [13, с. 47]. Тож у такій війні «людська свідомість стає простором, у якому відбувається протистояння, де перетворенням піддається не лише зміст мислення, а й спосіб мислення та діяльності» [11, с. 69], що в граничній формі може спричинити розкол

у суспільстві і впливати як на екзистенціальні виміри її життя, так і на особливості співвідношення комунікації і дискомунікації в ній, і це в певний спосіб вказує на зв'язок між екзистенцінційними та когнітивними аспектами сучасних воєн, в яких часом в химерний спосіб співіснують прикмети модерного і домодерного.

Проблематика когнітивних аспектів війни в українській гуманітаристиці присутня з 2014-го, хоча її осмислення спочатку відбувалося переважно в контексті пізнання масової комунікації, медіатизації та їх ролі в інформаційних войнах. Нині у більшості праць українських дослідників помітне усвідомлення того, що «смислові / когнітивні війни використовуючи «м'яку силу» є менш помітними, аніж інформаційні, бо закриті обгорткою естетичної привабливості, в тому і їх небезпека, бо замаскованість діє непомітно, але ефективно і завжди спрямована на довготривалий час» [12, с. 124]. Підвищення уваги до цього концепту в українському публічному дискурсі з початку 2020-х постало з усвідомлення існування згаданого особливого поля бою, та навіть на п'ятому році повномасштабного вторгнення більш звичними у медійному дискурсі є згадки про інформаційну чи психологічну війну. Сьогодні концепт когнітивної війни дозволяє описати те, що «сучасне поле бою перемістилося у простір нейропроцесів, а зброєю стає механіка людського судження» [17, с. 156]. Протягом 2022-2025 років збільшилася кількість публікацій українських науковців, в яких виразним є зв'язок між осмисленням концепту когнітивної війни та пізнанням безпекової проблематики [8; 18; 20]. Згадки про когнітивну війну дедалі частіше починають з'являтися і в працях психологів, філософів і педагогів, коли йдеться про можливості протидії певним аспектам її проявів, але про філософську аналітику когнітивних впливів йдеться нечасто. Варто погодитись із Іванною Макух-Федорковою [12, с. 123], що когнітивна війна включає в себе інформаційну війну та передбачає міждисциплінарний підхід, що об'єднує соціальні науки та нові технології, а її метою є вплив на процеси розуміння і прийняття рішень, причому часто йдеться про непомітне залучення масової аудиторії. Недарма українські дослідники вказують, що система когнітивного впливу Росії на різні аудиторії в Україні може передбачати інформаційно-психологічні операції; пропаганду, дезінформацію та маніпуляцію громадською думкою [18], водночас більшість російських інформаційно-психологічних кампаній проти України відтворюють тріадне ядро когнітивної війни, що складається з персоналізованих нейрон-тригерів, багаторазового підкріплення й емоційної петлі, що змінюють мисленнєві схеми аудиторії [17, с. 159]. Евристичний потенціал концепту когнітивної війни в актуальному українському філософському дискурсі стає виразним тоді, коли дослідники осмислюють його співвідношення з концептом інформаційної війни [13; 19], звертають увагу на особливості ментального протистояння російській агресії [11], міркують про зброю когнітивної війни [5], розглядають зв'язок когнітивного та смислового її вимірів [12], осмислюють роль критичного мислення у протидії когнітивним викликам воєнного часу [10]. З огляду на те, що «когнітивну війну можна окреслити як певну концепцію / систему ведення дій, що покликана

впливати на мислення, сприйняття, емоції, переконання та поведінку людей» [13, с. 47] , її пізнання повинне включати феноменологічні перспективи і актуалізацію методології філософії свідомості та філософії штучного інтелекту в пізнанні засобів, котрі активно використовує Росія в когнітивній війні проти України.

Розвиток українського філософського дискурсу з 2022 року засвідчує, що робота філософів із концептами екзистенціальної та когнітивної війни сприяє тому, що окремі проблематики і перспективи осмислення війни Росії проти України не є ізольованими, а можуть підсилювати одна одну, що помітно в єдності філософсько-антропологічної, етичної та аксіологічної тематики. Пізнання онтологічної специфіки війни дозволяє мобілізувати філософський дискурс у пошуку нової мови філософування та відкриває можливості його діалогу з іншими річищами української гуманітаристики. Концепт екзистенціальної війни може бути використаний не лише в соціальній філософії або філософській глобалістиці, але й в філософії культури і філософії освіти та в аналізі специфіки сучасного українського мистецтва, створеного після початку повномасштабного вторгнення російської армії в Україну. Потенціал концепту когнітивної війни ще недостатньо розкритий в українському філософському дискурсі, але вже намітилися можливості його застосування в пізнанні способів протидії когнітивним викликам. Обидва розглянуті нами концепти увиразнюють зв'язки між когнітивними, антропологічними й етичними аспектами воєнного повсякдення, тому їх міждисциплінарне осмислення сприятиме розвитку практик турботи про ментальне здоров'я та когнітивну стійкість українців. Перспективними нам видаються і питання зв'язку між концептами екзистенціальної та когнітивної війни, що ми плануємо представити у майбутніх дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Бистрицький Є., Ситніченко Л. Філософія і дискурс війни: конфлікт світів як межа комунікативної теорії Юргена Габермаса. *Філософська думка.* 2022. № 3. С. 64 –82. DOI: https://doi.org/10.15407/fd2022.03.064

2. Війна як соціокультурний феномен. Круглий стіл «Філософської думки». Частина 1. *Філософська думка.* 2022. № 3. С. 7–58. DOI: https://doi.org/10.15407/fd2022.03

3. Війна як соціокультурний феномен. Круглий стіл «Філософської думки». Частина 2. *Філософська думка.* 2022. № 4. С. 105–144. DOI: DOI: https://doi.org/10.15407/fd2022.04

4. Волковський В., Самчук Р. Чи можлива філософія після Бучі: філософсько-теологічні міркування. *Філософія освіти.* 2023. Том 29. № 1. С. 22–51. DOI: https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-1-2

5. Гомілко О. Фейк як зброя когнітивної війни: симулякр проти реальності. *Філософія в сучасному світі: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 21–23 листопада 2025 р.* Харків: НТУ «ХПІ», Інститут соціально-гуманітарних технологій, 2025. С. 158–161. URL:

https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/b33f5ac8-4b9a-4593-8a2d-4540004b3fda/content

6. Єрмоленко В., Огаркова Т. Життя на межі: Україна, культура та війна. Київ: Дух і Літера, 2025. 256 с.

7. Йосипенко С. Від справедливої війни до справедливого миру. Моральні засади та межі компромісів під час війни. *Філософська думка.* 2024. № 4. С. 87–112. DOI: https://doi.org/10.15407/fd2024.04.087

8. Кобець Т. Основні підходи до розуміння «когнітивної безпеки» в сучасній науці: політичний та інформаційний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2023. Вип. 49. С. 278–285. URL: https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.34

9. Козловський І. Гідність – це правдивість. Київ: Дух і Літера, 2024. 92 с.

10. Лисянський П. Л., Ястребова В. А. Руйнування критичного мислення як інструмент когнітивної війни агресора. *Український політико-правовий дискурс.* 2025. № 15. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17404382

11. Максименко С. Д., Назар М. М. Інформаційно-психологічні засади ментального протистояння російській агресії в гібридній війні. *Освіта і наука в Україні в період глобальних викликів сьогодення : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта і наука в Україні в період глобальних викликів сьогодення» (Київ, 28 листопада 2024 року).* Київ : ДП «Експрес-об'ява», 2024. С. 55–84. URL: http://nanvou.org.ua/zbirnyky/Zbirnyk_nauk_praz_2024.pdf

12. Макух-Федоркова І. Сучасні методологічні підходи до визначення понять смислові/когнітивні війни: аналіз інструментів впливу. *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей.* 2024. Т. 49. С. 120–136. DOI: https://doi.org/10.31861/mhpi2024.49.120-136

13. Малик І. Р. Когнітивна війна: людська свідомість як поле бою. *Регіональні студії.* 2024. № 39. С. 45–50. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6170/2024.39.7

14. Парахонський Б. О., Яворська Г. М**.** Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл. Київ: НІСД, 2019. 560 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-07/Monografiya_Ontologiya_print.pdf

15. Порадюк С. Колізія самотності та комунікації: екзистенційний досвід війни. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філософія».* 2025. № 29. С. 30–39. DOI: http://doi.org/10.25264/2312-7112-2025-29-30-39

16. Пролеєв С. В., Бистрицький Є. К., Зимовець Р. В., Кобець Р. В. Інший та чужість у глобальному світі: Колективна монографія. Київ: Інститут філософії НАН України, 2024. 372 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1xZ7fWrtXVA61hY8N_fAjLmWHF2g9KEJn/view

17. Савчук В. А. Когнітивна війна: теоретичні засади та інституційна практика. *Регіональні студії.* № 42. С. 154–160. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6170/2025.42.24

18. Семененко О., Горбатюк В., Тарасов О., Столінець С., Мусієнко В., Прохорський С. Система когнітивного впливу російської федерації на Україну та аудиторії інших держав: безпековий вимір. *Social Development and Security*. 2025. Vol. 15. № 1. С. 26–43. DOI: https://doi.org/10.33445/sds.2025.15.1.4

19. Сичова А. Штучний інтелект як GAME CHANGER когнітивного виміру війни. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії.* 2025. Вип 62. С. 352–361. DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2025.62.42

20. Стрельбицький М., Гринь М. Когнітивна війна Росії проти України. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2023. № 1 (64). С. 46–52. DOI: https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.1.7

21. Шамрай В. Війна як знецінення цінностей у глобальному світі. *Філософська думка*. 2023. № 4. С. 5–20. DOI: https://doi.org/10.15407/fd2023.04.05

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: СУЧАСНІ ВИМІРИ БЕЗПЕКОЗНАВСТВА

Круть П.П., кандидат філософських наук, доцент
Ващенко І.В., кандидат історичних наук., доцент
Харківський національний університет внутрішніх справ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України актуалізувало потребу в перегляді традиційних парадигм безпекознавства. Якщо раніше пріоритет надавався фізичному захисту кордонів та військовому потенціалу, то сьогодні очевидним стає, що лінія фронту проходить і через свідомість громадян. Інформаційно-психологічний простір став ареною запеклої боротьби, де метою агресора є не лише знищення інфраструктури, а й деморалізація суспільства, підрив довіри до інститутів влади та дезорганізація соціального управління, в широкому сенсі [1, 2].

У цьому контексті поняття «інформаційно-психологічна стійкість» (ІПС), що відображає складний феномен суто критичного компонента національної безпеки в умовах повномасштабної збройної агресії, виходить за межі суто психологічної категорії і набуває статусу стратегічного ресурсу актуальної та ефективної системи національної безпеки. Проблема полягає у відсутності уніфікованого підходу до вимірювання та формування такої стійкості в системі безпекознавства, що ускладнює розробку ефективних заходів з метою протидії загрозам у когнітивному просторі на відповідних рівнях формування ІПС (індивідуальний, груповий, державний) [3, 4].

Сучасні дослідження сутності та змісту інформаційно-психологічної стійкості персоналу сектору безпеки та оборони країни та визначення шляхів її зміцнення в умовах воєнного стану, сприяють концептуалізації зазначеного феномену у загальній теорії безпекознавства.

Інформаційно-психологічна стійкість у контексті безпекознавства визначається як здатність індивіда, соціальної групи або держави в цілому протистояти деструктивному інформаційно-психологічному впливу, зберігати цілісність світогляду, адекватність сприйняття реальності та здатність до раціональних дій навіть в умовах невизначеності та загрози. [5, 6].

Традиційне безпекознавство розглядало інформаційну безпеку переважно через технічний захист даних. Сучасний підхід, зумовлений характером гібридної війни, зміщує акцент на «людський вимір» (human dimension). Когнітивна безпека стає складовою національної безпеки, де об'єктом захисту виступає ментальне здоров'я нації та її ціннісні орієнтири [3].

Сучасна інформаційно-психологічна боротьба характеризується використанням технологій рефлекторного управління, маніпуляції масовою свідомістю та поширення фейкових новин (disinformation). Основні загрози включають:

- терор цивільного населення: поширення відеоконтенту насильства для створення паніки та апатії.

- дискредитація діяльності влади і складових сектору оборони та безпеки країни: наративи про «зраду», «безперспективність тотального опору».

- експлуатація травматичного досвіду населення: посилення загальної тривожності, депресивних станів, що знижує працездатність та волонтерську активність.

В умовах війни ІПС виступає своєрідним «імунітетом», який запобігає вірусному поширенню паніки та деструктивних сценаріїв поведінки.

Для ефективного впровадження у систему безпекознавства доцільно розглядати ІПС на трьох взаємопов'язаних рівнях:

- індивідуальний рівень. Залежить від критичного мислення, емоційного інтелекту та медіаграмотності особи. Ключовим тут є здатність верифікувати інформацію та регулювати власний психоемоційний стан.

- груповий (соціальний) рівень. Визначається рівнем довіри всередині спільнот (військових підрозділів, трудових колективів, територіальних громад). Соціальна згуртованість є суттєвим запобіжником проти спроб розколу суспільства.

- державний рівень. Передбачає наявність дієвої стратегії комунікації, ефективну роботу інститутів стратегічних комунікацій (СтратКом), законодавче регулювання інформаційного простору та підтримку національної психологічної служби.

Згідно зі Стратегією національної безпеки України, людський капітал є пріоритетом [7]. Однак на практиці механізми захисту психіки часто носять реактивний, а не проактивний характер. Безпекознавство має імплементувати ІПС як показник ефективності оборонної здатності. Це вимагає:

¬ впровадження обов'язкових програм медіаграмотності в освітніх закладах та центрах підвищення кваліфікації держслужбовців;

¬ розвитку системи психологічного забезпечення в Збройних Силах та силових структурах, орієнтованої не лише на лікування травм, а й на превентивне зміцнення стійкості;

¬ моніторингу інформаційного простору з використанням штучного інтелекту для виявлення деструктивних наративів на початкових стадіях ворожих інформаційно-психологічних операцій.

Отже, інформаційно-психологічна стійкість в умовах війни перестає бути приватною справою окремої людини і стає категорією державної важливості. У сучасному безпекознавстві вона розглядається як інтегральний показник здатності нації до опору агресії. Захист когнітивного простору вимагає міждисциплінарного підходу, що поєднує зусилля психологів, фахівців з інформаційної безпеки, політологів та військових експертів.

Зміцнення ІПС є довгостроковою інвестицією у майбутній безпековий потенціал України, оскільки навіть після завершення активних бойових дій наслідки інформаційно-психологічного впливу можуть тривалий час дестабілізувати суспільство. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку метрик для оцінки рівня інформаційно-психологічної стійкості на різних рівнях соціальної стратифікації.

Список використаних джерел

1. Ващенко І.В., Стаднік А.В., Полтавський Е.М. Передумови збройної агресії Російської Федерації проти України: від гібридного протистояння до широкомасштабного збройного вторгнення // *Честь і закон*. - 2023. № 4 (87).- С.61-66. https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/4/87/295130

2. Стаднік, А. В., Ващенко, І. В., Мельник, Ю. Б. Актуальні питання психології управління: навч. посіб. / 2-е вид. (перероб. і доп.). Харків: ХОГОКЗ, 2024. 306 с. https://doi.org/10.26697/9786177089154.2024

3. Михайлишин, У. Б., Ващенко, І. В., & Стаднік, А. В. (2025). Аспекти психологічної безпеки та стійкості військовослужбовців сил безпеки і оборони України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія,* (1), 125-130. https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2025.1.23

4. Круть, П. П., Михайлишин, У. Б., Стаднік, А. В., Мельник, Ю. Б. Основи військової психології: навч. посіб. / 2-е вид. (перероб. і доп.). Харків: ХОГОКЗ, 2026. 306 с. https://doi.org/10.26697/9786177089178.2026

5. Прикладна психологія службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку [Текст]: підручник / І. І. Приходько, І. І. Ліпатов, Л. Ф. Шестопалова та ін.; за заг. ред. проф. І. І. Приходька, 2-ге вид. –Х. : НА НГУ, 2016. – 334 с ISBN 978-966-8671-28-9

6. Pypenko, I. S., Stadnik, A. V., & Mykhaylyshyn, U. B. (2025). Life satisfaction and psychological resilience among university students during wartime. *International Journal of Science Annals*, *8(2)*, 1–9. https://doi.org/10.26697/ijsa.2025.2.1

7. Про внесення змін до Стратегії національної безпеки України : Указ Президента України від 06.01.2025 No 16/2025. URL: https://www.president.gov.ua/

INTERNAL DISCORD AS AN ASYMMETRIC FACTOR IN UNDERMINING A STATE'S MILITARY POTENTIAL

Khudaverdova A.O., PhD
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University
Raikovskyi O.V.
Korolyov Zhytomyr Military Institute

In contemporary warfare, the struggle occurs not only on the battlefield but also within the informational, psychological, and social spheres. One of the methods actively employed by the enemy is the escalation of internal societal conflicts to weaken the state and its armed forces. The adversary seeks to influence public opinion, spread distrust toward the government and the military, and provoke disputes between various social groups. Such actions are aimed at undermining societal unity and the moral and psychological state of the army.

Information warfare is one of the most common tools of destabilization. Utilizing social networks, media, and other communication channels, the enemy spreads fake news, manipulative materials, and propaganda. The goal of these actions is to foster distrust in military leadership, discredit the army, and create a negative attitude toward service members. Consequently, disputes, suspicions, and conflicts may arise within society, weakening support for the military.

Another method of influence involves fanning social and political contradictions. The enemy may exploit existing societal issues-economic hardships, political disputes, or cultural differences-to deepen rifts between different population groups. Such contradictions can lead to a decrease in trust among citizens, the erosion of societal unity, and the emergence of negative attitudes toward military structures.

A specific role in this process is played by the psychological impact on service members. If tension grows within society or criticism of the army spreads, it can negatively affect the morale of the troops. Soldiers may experience frustration, loss of motivation, or doubts regarding public support. This is precisely what the adversary counts on, attempting to weaken the combat spirit and cohesion of units.

Furthermore, the enemy may use provocations and disinformation aimed at creating conflict between the military and the civilian population. For example, spreading false reports about military actions, exaggerating isolated incidents, or distorting facts can incite public outrage. This creates additional tension and negatively impacts the relationship between the army and the citizens.

The primary factor in countering such threats is societal unity and trust in one's own institutions. When citizens support their army and service members feel this support, the enemy's attempts to destabilize the situation become less effective. The development of media literacy, critical thinking, and a responsible attitude toward information plays a vital role.

Equally important is the psychological preparation of military personnel, which helps them maintain resilience against informational influence and provocations. Understanding the methods of information warfare, the ability to analyze information, and the support of commanders and comrades-in-arms help service members resist the destructive influence of propaganda.

Internal societal conflicts can become a tool used by the enemy to weaken the state and its army. Through informational manipulation, the fanning of contradictions, and psychological pressure, the adversary attempts to reduce trust in the military and undermine the morale of service members. Therefore, the essential task is to strengthen social unity, develop critical thinking, and support the army. Only a cohesive society and a strong military spirit can effectively withstand such challenges.

ПУБЛІЧНИЙ ІНТЕЛЕКТУАЛ І МОРАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ТА ЕРОЗІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ПОЗИЦІЇ НОАМА ЧОМСКІ ЩОДО РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Чугуєнко М. В., кандидат філософських наук, доцент
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

Вступ. Роль публічного інтелектуала як речника суспільного сумління, моральної відповідальності і критичного мислення щодо влади та насильства глибоко й різнобічно проаналізовано у класичних дослідженнях інтелектуальної еліти [1, с. 2; 2]. У контексті російсько-української війни позиції впливових інтелектуалів мають значний вплив на міжнародні наративи, політичні рішення та гуманітарну солідарність; тому важливо дослідити, як риторичні практики і непрозорі зв'язки впливають на легітимність їхніх закликів [1, с. 3].

Феномен «westplaining» та ігнорування української суб'єктності. Позиція Чомскі часто інтерпретується через призму глобальної геополітики, де активним агентом виступають великі держави, а локальні актори (зокрема Україна) редукуються до пасивних об'єктів. Така стратегія інтерпретації, яку критики позначають як «westplaining», позбавляє українців суб'єктності й зводить їхні політичні прагнення до ілюстрацій у ширшому наративі про імперіалізм [3]. Це суперечить емпіричним даним щодо громадської думки в Україні: значна частина населення відкидає територіальні поступки і вимагає засобів для самозахисту (опитування 2022–2024), що ставить під сумнів деякі зовнішні інтерпретації як відповідні інтересам українців [3].

Етичний колапс: зв'язки з Дж. Епштейном. У медіа з’являлися повідомлення про фінансові й соціальні зв'язки окремих інтелектуалів із колом Джеффрі Епштейна; такі повідомлення викликають питання про прозорість і конфлікти інтересів і потребують перевірки первинними судовими та фінансовими документами [4]. У науковому дискурсі чутливі твердження про транзакції або привілеї слід подавати лише за наявності надійних первинних джерел; у відсутності таких доказів ці повідомлення мають статус предмета подальшого розслідування, а не встановленого факту [4].

Парадокс «анти-істеблішменту» та подвійне життя. Аналіз показує, що інтелектуали можуть одночасно критикувати інституції та користуватися їхніми ресурсами, що створює дисонанс між риторикою і практикою. Така «подвійність» підриває моральну позицію, коли критика влади супроводжується непрозорими зв'язками або фінансуванням з джерел, які суперечать проголошеним принципам [6; 1, с. 89, 156]. Це підриває довіру до публічних оцінок і знижує ефективність гуманітарних закликів.

Ігнорування суб'єктності. Трактування України як пасивного об'єкта геополітичних маневрів призводить до знеособлення постраждалих і зменшення ваги їхніх політичних прагнень у міжнародних дискусіях. Коли голоси постраждалих ігноруються або інтерпретуються через зовнішні наративи, міжнародні політики ризикують ухвалювати рішення, що не відповідають інтересам тих, кого вони нібито захищають [1, с. 45].

Етичні ризики і питання доказовості. Журналістські розслідування та медіакоментарі висвітлювали твердження про транзакції й привілеї, пов'язані з елітними колами; ці повідомлення потребують ретельної перевірки первинними документами, і в науковому тексті їх слід подавати обережно [4–7]. Без доступу до судових або фінансових матеріалів такі твердження мають статус припущень і не можуть слугувати підставою для остаточних етичних висновків.

Подвійні стандарти і наслідки. Непослідовність у застосуванні гуманітарних категорій підриває довіру до універсальних моральних принципів і ускладнює координацію міжнародної допомоги. Відновлення морального капіталу вимагає прозорості, підзвітності та послідовності у застосуванні гуманітарних норм [1, с. 3; 1, с. 289].

Висновок. Справа Ноама Чомскі наочно ілюструє системну проблему: інтелектуальний авторитет без моральної підзвітності суспільству ризикує перетворюватися на джерело риторичної влади, яка потурає корумпованим елітам і агресивним диктатурам, ігнорує право постраждалих на самозахист та компрометує себе непрозорими зв'язками. Відновлення довіри вимагає методологічної прозорості, етичних декларацій і підсилення емпіричної бази тверджень; подальші дослідження мають зосередитися на розширеному контент-аналізі ширшого корпусу виступів і на копіткій праці з первинними судовими та фінансовими документами там, які продовжують впроваджуватись в обіг Департаментом юстиції США та провідними західними медіа.

Список використаних джерел

1.Sowell T. Intellectuals and Society. Revised and Expanded Edition. New York: Basic Books, 2010. 720 p.

2.Hedges C. Chomsky, Jeffrey Epstein and the Politics of Betrayal / Chris Hedges. The Chris Hedges YouTube Channel, 2023. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Xh0mK0W0_S8 (дата звернення: 15.01.2025).

3.Vexler V. How to critique Chomsky on Ukraine / Vlad Vexler Chat, 2023. URL: https://www.youtube.com/watch?v=S0uBvXfK_9M (дата звернення: 15.01.2025).

4.Safdar K., Benoit D. Jeffrey Epstein's private calendar reveals meetings with Woody Allen, Noam Chomsky. The Wall Street Journal, 30 Apr. 2023. New York: Dow Jones & Company.

5.Kulinski K. SHOCK: Epstein Linked To Noam Chomsky / The Kyle Kulinski Show, 2023. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Y4_6j9f19m0 (дата звернення: 15.01.2025).

6.Novara Media. What Was Chomsky Thinking? Novara Media, 2023. URL: https://www.youtube.com/watch?v=K3H5o0p6x_8 (дата звернення: 15.01.2025).

7.Jones O. WTF Was Chomsky THINKING? – His Epstein Links EXPLAINED / O. Jones, 2023. URL: https://www.youtube.com/watch?v=B1-h1V1vX8k (дата звернення: 15.01.2025).

ДЕЗІНФОРМАЦІЙНІ КАМПАНІЇ В ЄВРОПІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Чернишова Л.О., кандидатка економічних наук, доцентка
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У сучасних умовах повномасштабної російсько-української війни інформаційний простір перетворився на один із ключових театрів протистояння. Дезінформаційні кампанії, що активно реалізуються Російською Федерацією, становлять системну загрозу не лише для України, але й для європейських держав, їхніх демократичних інституцій та суспільної стабільності. Відтак аналіз особливостей, інструментів та наслідків дезінформаційних кампаній у Європі набуває особливої актуальності в контексті забезпечення інформаційної безпеки та стратегічної стійкості.

Дезінформація у сучасному розумінні виходить за межі традиційної пропаганди і є комплексним інструментом гібридної війни, спрямований на маніпулювання громадською думкою, підрив довіри до державних інституцій та дестабілізацію політичних систем. ЄС розцінює поточні російські дезінформаційні кампанії як такі, що мають ознаки «безпрецедентного масштабу», а боротьба з ними є «довгостроковим викликом для європейських демократій і суспільств» [3].

Російські дезінформаційні кампанії характеризуються високим рівнем організованості, централізованим стратегічним плануванням та адаптивністю до інформаційного середовища різних країн. Вони реалізуються через широкий спектр каналів, включаючи соціальні мережі, онлайн-медіа, а також мережі агентів впливу.

Однією з ключових особливостей дезінформаційних кампаній у Європі є їхня багатовекторність. Російські наративи варіюються залежно від політичного, культурного та соціального контексту конкретної країни. У державах Західної Європи дезінформація часто спрямована на дискредитацію політики підтримки України, формування уявлень про «втому від війни» та економічні втрати від

санкцій. У країнах Центральної та Східної Європи акценти робляться на історичних суперечностях, етнічних питаннях та внутрішньополітичних конфліктах.

Інформаційні кампанії Російської Федерації передбачають використання ще одного важливого інструменту – розгалуженої мережі агентів впливу в країнах Європейського Союзу, яка охоплює практично всі сфери суспільного життя. Йдеться, зокрема, про вплив у культурному середовищі, сфері історичної пам'яті, медіа-просторі та релігійних громадах, а також про встановлення контактів із політичними діячами та їхнім оточенням. Російська сторона цілеспрямовано вибудовує взаємодію з окремими політичними партіями та публічними особами в межах ЄС з метою легітимації власних зовнішньополітичних позицій, підтримки лояльних до себе сил і здійснення впливу на політичні процеси задля пом'якшення наслідків міжнародної ізоляції. Як приклади таких зв'язків у відповідних резолюціях наводяться контакти депутатки Європейського парламенту від Латвії Тетяни Жданок із російськими спецслужбами, взаємодія Кремля з представниками каталонського сепаратистського руху, співпраця партії «Єдина Росія» з ультраправою «Австрійською партією свободи», а також виявлення інформаторів, пов'язаних із ФСБ РФ, серед осіб, афілійованих із партією «Альтернатива для Німеччини». Водночас Росія активно просуває визначені інформаційні наративи через крайні праві політичні сили та окремих політичних діячів у різних країнах ЄС, особливо в Німеччині та Франції. Риторика таких акторів здебільшого ґрунтується на популістських гаслах, використанні мови ворожнечі та проявів нетерпимості до різних соціальних груп, а також трансляції ключових елементів російської пропаганди. Основною метою цих повідомлень є дискредитація ЄС, підрив підтримки подальшої військової допомоги Україні та протидія її євроінтеграційним прагненням [2].

Важливим інструментом реалізації дезінформаційних кампаній є цифрові платформи, які забезпечують швидке поширення інформації та створюють сприятливі умови для маніпуляцій. Соціальні мережі виступають як каталізатор поширення фейкових новин, конспірологічних теорій та маніпулятивних повідомлень. Особливу роль у цьому процесі відіграють ботоферми та тролі, які імітують реальну громадську думку, створюючи ілюзію масової підтримки певних наративів.

Суттєвим аспектом є також використання технологій штучного інтелекту та алгоритмів персоналізації контенту, що дозволяє таргетувати дезінформаційні повідомлення на конкретні аудиторії. Це підвищує ефективність впливу, оскільки інформація адаптується до індивідуальних уподобань та когнітивних особливостей користувачів. У результаті формується так званий «інформаційний бульбашковий ефект», який ускладнює доступ до об'єктивної інформації.

Змістовно дезінформаційні кампанії в Європі охоплюють кілька ключових наративних напрямів. По-перше, це делегітимізація України як держави через поширення фейків про її політичну нестабільність, корупцію та «неспроможність» до реформ. По-друге, це дискредитація західних інституцій, зокрема Європейського

Союзу та НАТО, через створення образу їхньої неефективності та внутрішніх розбіжностей. По-третє, це просування альтернативної інтерпретації подій війни, яка виправдовує агресію Росії та перекладає відповідальність на інші сторони [1].

Особливу небезпеку становить поєднання дезінформації з іншими формами гібридного впливу, такими як кібероперації, економічний тиск та політичне втручання. У цьому контексті дезінформаційні кампанії виступають як елемент ширшої стратегії, спрямованої на ослаблення європейської єдності та підрив здатності до колективного реагування на безпекові виклики.

Реакція європейських держав на дезінформаційні загрози характеризується поступовим формуванням комплексного підходу до забезпечення інформаційної безпеки. Значна увага приділяється розвитку стратегічних комунікацій, підвищенню медіаграмотності населення та створенню спеціалізованих інституцій для моніторингу інформаційного простору. Важливим кроком стало також посилення регулювання діяльності цифрових платформ, зокрема щодо прозорості алгоритмів та відповідальності за поширення неправдивої інформації.

Водночас ефективність протидії дезінформації значною мірою залежить від рівня координації між державами-членами Європейського Союзу та їхньої здатності до обміну інформацією. У цьому контексті актуальним є розвиток механізмів спільного реагування, а також співпраця з міжнародними організаціями та громадянським суспільством.

Окремої уваги потребує питання стійкості суспільств до дезінформаційного впливу. Формування критичного мислення, розвиток навичок аналізу інформації та підвищення довіри до якісних медіа є ключовими чинниками, що визначають здатність суспільства протистояти маніпуляціям. У цьому контексті важливу роль відіграють освітні програми та інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності громадян.

Таким чином, дезінформаційні кампанії в Європі в умовах російсько-української війни є складним та багатовимірним явищем, що поєднує інформаційні, технологічні та політичні аспекти. Вони становлять серйозну загрозу для демократичних процесів та безпеки європейського регіону. Ефективна протидія цим загрозам потребує комплексного підходу, що включає як інституційні заходи, так і розвиток суспільної стійкості. У перспективі ключовим завданням залишається формування єдиного європейського інформаційного простору, здатного протистояти зовнішнім маніпуляціям та забезпечувати достовірність і прозорість інформаційних потоків.

Список використаних джерел

1. Огляд 2025 року: битва за наратив. EUvsDisinfo. 29 грудня 2025. URL: https://surl.lu/stbbrq (дата звернення: 11.03.2026).

2. 1st EEAS Report on Foreign Information Manipulation and Interference Threats Towards a framework for networked defence. February 2023. URL: https://euvsdisinfo.eu/uploads/2023/02/EEAS-ThreatReport-February2023-02.pdf (Last accessed: 11.03.2026).

3. The fight against pro-Kremlin disinformation. 20 January 2023. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/library/library-blog/posts/the-fight-against-pro-kremlin-disinformation/ (Last accessed: 18.03.2026).

РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК В ІНФОРМАЦІЙНІЙ КАМПАНІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Залкін С.В., кандидат військових наук, старший науковий співробітник
Сідченко С.О., кандидат технічних наук, старший науковий співробітник
Бєлімов В.В. кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
Хударковський К.І., кандидат технічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Починаючи з 2000 року Російська Федерація (РФ) проводить проти України інформаційну кампанію в підтримку дій, що спрямовані на знищення України як держави, захоплення її території і, так звану, денацифікацію, тобто знищення українців як нації. Особливе місце в інформаційній кампанії має релігійний чинник, а саме антиукраїнська діяльність московського патріархату

Основи агресивної релігійної ідеології, що співпадає з ідеологією «руського міру», були закладені у програмі всесвітнього російського народного собору «Русская Доктрина», яка була прийнята у 2007 році. В цій програмі офіційно визначались такі положення [1]:

– «офіційно проголошується концепція простору Історичної Росії, тобто природного ареалу російського світу (нинішня РФ плюс російські етнічні анклави – Таврія, Новоросія, Нарвська область, Латгалія, Південний Сибір, Підкарпатська Русь)»;

– «Росія вступає на шлях російської ірредента: ідеології повернення і возз'єднання тих територій історичної Росії, на які вона має історичне і моральне право і які є практичний сенс повертати. Для Росії це стосується, насамперед, Білорусії, України і Казахстану»;

– «Росія повинна зробити різкий розворот щодо держав ближнього зарубіжжя... Необхідно визнати права Росії на цілу низку територій. У випадку з Україною мінімальними могли б бути претензії на Донбас і Таврію (Крим)».

Зміст цих цитат із «руської доктрини» свідчить про тісний зв’язок російської православної церкви з державою у питаннях, що стосуються проведення агресивної політики щодо інших держав, і, в першу чергу, до України. Усі наративи церкви транслюються через медіа РФ і фінансуються за державні кошти.

З 2014 року у збройних силах РФ та інших воєнізованих формуваннях функціонує інститут так званого «військового духовенства РПЦ». Координація діяльності інституту «військового духовенства» РПЦ здійснюється в тісній співпраці із спецслужбами та центральними органами влади РФ, здійснюючи

формальну координацію роботи через посаду протопресвітера військового та морського духовенства РПЦ та Синоїдальне управління РПЦ з питань взаємодії із збройними силами та правоохоронними органами РФ. Згідно з вимогами чотирьох Женевських конвенцій 1949 року та Першого Додаткового протоколу від 8 червня 1977 року духовний персонал, який знаходиться при збройних силах, має спеціальний статус та захист. Відповідно до норми 27 Звичаєвого міжнародного гуманітарного права «духовний персонал, чиї функції стосуються виключно виконання релігійних обов'язків, має право на повагу та захист за будь-яких обставин. Він втрачає право на захист, якщо поза своїми гуманітарними функціями вчиняє дії, що завдають шкоди противнику» [2]. Згідно з канонами Православної церкви, військовий священик не може брати до рук зброю з метою виконання бойових завдань. Метою його діяльності є душпастирська діяльність, допомога воїну, який потрапив у стресову ситуацію, забезпечення духовних потреб військових та їхніх сімей, допомога в реалізації ними права та свободу совісті та здійснення обрядових дій. Зафіксовано численні факти поширення представниками військового духовенства РФ закликів вбивати українців та захоплювати українські території, стверджуючи про наявність в цьому наче б то «Божої волі та найвищого прояву любові». Капелани РПЦ переконують окупантів у виправданості злочинної війни проти України та підбурюють до вчинення злочинів, зокрема, геноциду українського народу.

За дослідженням Інституту масової інформації найчастіше спікери РПЦ генерували такі чотири наративи щодо України: «в Україні тиснуть на УПЦ та православних»; «українці мають схильність до тероризму, агресії, язичництва»; «росіяни та українці – єдиний та нероздільний народ»; «невизнання України як окремої незалежної країни». РПЦ відкрито підтримала повномасштабну війну РФ проти України, стверджуючи, що однією з причин нападу на Україну є зупинка «верховного правителя ада», що війна проти України триває під знаком християнських цінностей «сострадания, милосердия и взаимопомощи», що смерть на війні проти України «смывает все грехи, которые человек совершил».

Благословляючи військових армії РФ на війну проти України, виправдовуючи злочини військовослужбовців російської армії шляхом спекулятивного використання релігійних наративів та богословських понять РПЦ залучається до інформаційної агресії проти України та порушує встановлені канони – десять заповідей, що названі у книгах «Ветхого завіту».

Список використаних джерел

1. Шумило С. «Православний шахідизм» та неоязичницька теологія війни московського патріарха Кирила. 29.09.2022. *Радіо Свобода :* веб-сайт. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/kyrylo-hundyayev-russkyy-myr-ideolohiya-viyny/32054793.html (дата звернення 14.06.2024).

2. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права. Одеса: Фенікс. 2017. 40 с. URL: https://fsfr.org/wp-content/uploads/2017/06/Zvich_Normi.pdf

ОСОБЛИВОСТІ ТРАВМАІНФОРМОВАНОГО ПІДХОДУ В РОБОТІ ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ У ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗВО

Кошелева Н.Г., кандидат педагогічних наук, доцент
Горлівський інститут іноземних мов

В умовах повномасштабної довготривалої військової агресії значна кількість закладів вищої освіти опинились у статусі переміщених. Деякі продовжили свою роботу в онлайн-форматі, інші знайшли собі локації для провадження освітнього процесу офлайн. Частою є практика, коли викладачі і студенти відокремлені один від одного територіально через вимушене переміщення, втратили домівки, оточення, звичне середовище і коло спілкування, зазнали травматичного досвіду, що не може не позначатися на особливостях навчання і взаємодії. Для побудови екологічних стосунків студентів і викладачів без ризику ретравматизації пропонується використання травмаінформованого підходу в освітньому процесі переміщених ЗВО.

Переважна більшість українців, які вимушено перемістились під час війни, зазнали впливу травматичних подій, були їх учасниками або свідками. Перебування в зоні активних бойових дій або під окупацією, обстріли, руйнування, втрата житла, роботи, загибель близьких і знайомих – усе це, безперечно, травматичні події високої інтенсивності, які потенційно могли стати джерелом психологічної травми для багатьох людей, оскільки вони пов'язані з ризиком для життя і здоров'я. Проте і події, що не мають настільки значного негативного психоемоційного забарвлення, але спричиняють значне психологічне потрясіння, так само можуть виявитися причиною травмування (вимушений переїзд, втрата роботи, житла, оточення, розлучення, фінансові труднощі тощо). Сила травматичного впливу є індивідуальною, для різних людей одні й ті ж самі події можуть мати різний рівень травматизації. Накопичення ряду травматичних подій також може призводити до хронічної травматизації, що в умовах війни особливо варто брати до уваги, оскільки вона може спричиняти загрозу розвитку ПТСР.

Результатом травматичного стресу може бути: підвищена тривожність, дратівливість, конфліктність; депресія; агресивна поведінка; соціальна ізоляція, байдужість, відчуженість; нездатність до саморегуляції; зниження працездатності, продуктивності, концентрації уваги, когнітивних здібностей; прогресування соматичних захворювань тощо. Усе це позначається на особливостях поведінки, взаємодії, комунікації між людьми, у тому числі і між суб'єктами освітнього процесу у переміщених ЗВО, більшість з яких (як студенти, так і викладачі) зазнали значного травматичного впливу [1, с. 14].

Саме це і спричинило актуальність застосування травмаінформованого підходу в освіті, який представляє собою спосіб мислення і взаємодії, який визнає вплив травми і дозволяє працювати з людьми, що зазнали впливу травматичних подій, не призводячи до ретравматизації.

Принципами травмаінформованого підходу є: створення відчуття безпеки; довіра і прозорість; спілкування «рівний – рівному»; підтримка і співпраця; право на вибір і можливості; культура і контекстуальна чутливість [2]. Задача освітян – продумати, яким чином можна втілити ці принципи в освітньому процесі при взаємодії зі здобувачами освіти. З цією метою пропонуємо звернути увагу на прийом «ТІО-лінза» (травмаінформована освітня лінза), який дозволяє інтерпретувати реакції здобувачів з позицій розуміння їхнього травматичного досвіду, і реагувати з урахуванням принципів травмаінформованого підходу.

Так, у навчальному процесі ми маємо розглядати деякі прояви поведінки здобувачів з травматичним досвідом, ураховуючи їхні причини. Апатія, постійна втома, знижена працездатність, підвищена дратівливість, бурхливі неочікувані реакції можуть бути наслідками травматичного досвіду студентів, про який зазвичай знають адміністрація і викладачі ЗВО. І наші реакції мають бути травмаінформованими: індивідуальний підхід, гнучкі дедлайни, діалогічна форма спілкування, надання можливості вибору, чіткі пояснення, орієнтація на сильні сторони тощо. Те ж саме стосується процесу оцінювання здобувачів: нам необхідна розробка гнучких стратегій, які зменшують стрес та посилюють автономію (вибір) і надійність (прозорість) для студентів з травматичним досвідом. Якщо ми помічаємо, що студенти, які мають відомий нам травматичний досвід, пропускають дедлайни або здають роботу в останню хвилину в неякісному вигляді; зазнають «заціпеніння» під час усних іспитів або презентацій (забувають матеріал, не можуть говорити); панікують і відмовляються від завдання, якщо воно виглядає надто великим або неструктурованим, це є вагомим приводом для застосування більш гнучких варіантів оцінювання. І ми застосовуємо тоді зміну підходу до дедлайнів здачі робіт (принцип надійності та безпеки); урізноманітнення форматів здачі робіт (принцип автономії); травмаінформований зворотний зв'язок (принцип орієнтації на сильні сторони).

Ще одним дуже важливим чинником зниження стресу для людей, які переживають наслідки травматичних подій, є психологічно безпечне спілкування. В його основі лежить метод ненасильницької комунікації, розроблений у 1960-1970-х роках американським психологом доктором Маршаллом Розенбергом, який ґрунтується на емпатії і має на меті перехід від автоматичного реагування до усвідомленого мислення чи дії. Дієвим інструментом методу ненасильницької комунікації є техніка «Я-повідомлення», яка базується на 4 елементах ННС:

1. Спостереження без оцінок (говоримо про факти)
2. Виявлення власних почуттів (називаємо свою емоцію)
3. Усвідомлення потреб (за кожною емоцією стоїть наша потреба)
4. Прохання, а не вимоги (прохання дає свободу вибору, зменшення опору, відкриває простір для діалогу).

Цей метод є більш м’яким і емпатійним порівняно зі звичайною комунікацією, і його перевага в тому, що ми повідомляємо про свої почуття і потреби, що робить спілкування більш зрозумілим і безпечним для нашого співрозмовника. Він не

відчуває тоді тиску, критики, звинувачень, домінування і, відповідно, не реагує деструктивно, бо немає тих тригерів, на які може включитися психіка людини з травматичним досвідом. Важливо запроваджувати цей метод у педагогічне спілкування, що робить його набагато більш екологічним.

Дуже важливим вважаємо проведення просвітницьких тренінгів і вебінарів з питань травмаінформованого підходу в освіті для працівників переміщених ЗВО. На таких тренінгах педагоги і співробітники можуть отримати навички, необхідні для ефективної взаємодії з тими, хто зазнав травматичного досвіду та створення більш безпечного та сприятливого середовища для всіх без ретравматизації і з турботою про власне психологічне благополуччя. Результатом мають бути: базові знання про психологічну травму, її прояви та наслідки; принципи застосування травмаінформованого підходу; особливості безпечної комунікації; практичні вміння щодо емоційної стабілізації, надання першої психологічної допомоги, використання безпечних стратегій взаємодії та групової підтримки в освітньому середовищі.

Список використаних джерел

1. Макієнко Л., Гершанов О. Шлях до зцілення: основи роботи з наслідками травматичних подій: посіб. Israel trauma coalition, 2023. 72 с.

2. Вебінар «Травмоінформований підхід» / ГО «Жіноча сила України». URL: https://www.youtube.com/watch?v=JnuepbPFOYc (дата звернення: 19.04.2026).

УДК 378:004:316.77(477)

ЦИФРОВА ЕКОСИСТЕМА КОМУНІКАЦІЇ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Мардарова І. К. кандидат педагогічних наук, доцент
Гуданич Н. М. доктор філософії
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Сучасний етап розвитку вищої освіти України характеризується глибокими трансформаційними процесами, зумовленими як глобальною цифровізацією, так і безпрецедентними викликами воєнного стану. У умовах цифровізації освіти особливого значення набуває ефективна цифрова екосистема комунікації закладу вищої освіти, яка забезпечує безперервність освітнього процесу, інформаційну безпеку та стійкість інституційного функціонування. Воєнні виклики актуалізують необхідність швидкої адаптації комунікаційних стратегій, інтеграції цифрових інструментів і формування нових моделей взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу [1, с. 37]. Відповідно, цифрова екосистема комунікації стає не лише інструментом організації освітнього процесу, а й фактором безпеки, психологічної підтримки та збереження академічної спільноти.

Цифрова екосистема комунікації закладу вищої освіти розглядається як сукупність взаємопов'язаних цифрових платформ, сервісів, каналів і практик, що

забезпечують інформаційну взаємодію між студентами, викладачами, адміністрацією та зовнішніми стейкхолдерами. Основними складовими такої екосистеми є: освітні платформи (LMS); інструменти синхронної та асинхронної комунікації; соціальні мережі та медіаканали; внутрішні інформаційні системи; сервіси забезпечення кібербезпеки. У контексті сучасних викликів важливим є поєднання технологічного, педагогічного та соціального вимірів цифрової комунікації. Як зазначено в науково-аналітичній доповіді, система вищої освіти в умовах війни потребує нових підходів до організації освітнього процесу та управління інформаційними потоками [1, с. 19].

Воєнний стан суттєво трансформує комунікаційне середовище закладів вищої освіти. Серед ключових викликів можна виокремити: порушення фізичної інфраструктури; переміщення студентів і викладачів; обмежений доступ до інтернету; інформаційні загрози та дезінформацію; підвищене психологічне навантаження. Цифрова комунікація стає основним каналом взаємодії. Водночас зростає роль медіаграмотності як засобу протидії інформаційним загрозам. Дослідники підкреслюють, що критичне мислення та здатність аналізувати інформацію є ключовими для захисту освітнього середовища від дезінформації [2, с. 194].

Медіаграмотність виступає важливим елементом цифрової екосистеми комунікації закладу вищої освіти. Вона забезпечує: критичне сприйняття інформації; виявлення фейкових повідомлень; безпечну поведінку в цифровому середовищі; формування інформаційної культури. В освітньому процесі медіаграмотність інтегрується в дисципліни комунікаційного циклу, сприяючи розвитку аналітичного мислення студентів [3, с. 20], що особливо актуально в умовах інформаційної війни, де освітні інституції стають мішенню для маніпуляцій.

Сучасні заклади вищої освіти активно використовують різноманітні цифрові інструменти для забезпечення комунікації: платформи дистанційного навчання (Moodle, Google Classroom); відеоконференції (Zoom, Microsoft Teams); месенджери (Telegram, Viber); соціальні мережі (Facebook, Instagram); освітні вебквести та інтерактивні сервіси. Зокрема, використання вебквестів як інструменту дистанційної освіти сприяє активізації навчальної діяльності студентів і розвитку їхніх цифрових компетентностей [6, с. 12].

Ефективність цифрової екосистеми комунікації безпосередньо залежить від рівня сформованості ключових компетентностей усіх учасників освітнього процесу – як викладачів, так і студентів. У сучасних умовах цифровізації та воєнних викликів означені компетентності набувають не лише освітнього, а й безпекового значення. Компетентнісний підхід орієнтує освітній процес на результат – здатність діяти в реальних ситуаціях, використовуючи знання, уміння та цінності. Зокрема, цифрова грамотність передбачає вміння ефективно користуватися цифровими платформами, освітніми сервісами та інструментами комунікації. Наприклад, студент повинен уміти працювати з LMS (Moodle чи Google Classroom), створювати та редагувати спільні документи, користуватися хмарними сервісами, а також

дотримуватися правил кібербезпеки (захист акаунтів, перевірка джерел інформації). Для викладача це означає здатність організувати онлайн-курс, модерувати дискусії у відеоконференціях та використовувати інтерактивні інструменти (Mentimeter, Kahoot, Padlet).

Комунікативна компетентність у цифровому середовищі включає здатність чітко й коректно висловлювати думки в онлайн-комунікації, дотримуватися цифрового етикету, ефективно взаємодіяти в групових чатах і під час відеозанять. Наприклад, студент повинен уміти формулювати запитання викладачу в електронному листі або месенджері, брати участь у форумах навчальної дисципліни, аргументовано вести дискусію. Викладач, своєю чергою, має забезпечувати зрозумілу подачу матеріалу та підтримувати зворотний зв'язок. Інформаційна культура передбачає вміння працювати з інформацією: шукати, відбирати, аналізувати та систематизувати дані. У практиці означене може проявлятися через виконання студентами завдань із пошуку наукових джерел, аналізу різних точок зору або підготовки аналітичних оглядів. Наприклад, під час вивчення теми студент отримує завдання порівняти кілька джерел і визначити їхню достовірність.

Особливого значення набувають навички критичного мислення, які дозволяють протидіяти дезінформації, що є надзвичайно актуальним в умовах війни. Наприклад, студенти можуть аналізувати новини, визначати ознаки маніпуляцій, перевіряти факти через незалежні джерела. Такі завдання сприяють формуванню здатності усвідомлено сприймати інформаційні потоки. Застосування діяльнісного підходу забезпечує перехід від теоретичних знань до практичного їх використання, що реалізується через виконання проєктних завдань, кейсів, вебквестів, симуляцій реальних ситуацій. Наприклад: створення студентами власного освітнього блогу або Telegram-каналу; розробка комунікаційної стратегії для умовного університету в кризовій ситуації; участь у групових онлайн-проєктах із використанням цифрових інструментів (Trello, Notion); моделювання ситуацій інформаційної атаки та пошук шляхів її нейтралізації. Такі форми роботи дозволяють сформувати не лише технічні навички, а й здатність діяти в умовах невизначеності, швидко адаптуватися до змін та ефективно взаємодіяти в цифровому середовищі. Отже, поєднання компетентнісного та діяльнісного підходів є ключовою умовою формування стійкої та ефективної цифрової екосистеми комунікації закладу вищої освіти [4, с. 271].

Важливим аспектом розвитку цифрової екосистеми комунікації закладу вищої освіти є формування проєктної культури студентів і викладачів, яка виступає інтегративною характеристикою сучасного освітнього середовища. Вона охоплює не лише володіння цифровими інструментами, а й здатність до ефективної організації діяльності, співпраці та досягнення спільних результатів у цифровому середовищі. Передусім, проєктна культура передбачає здатність працювати в команді онлайн. У реальних умовах це означає вміння координувати дії учасників, розподіляти ролі, дотримуватися дедлайнів та підтримувати постійний зв'язок. Наприклад, студенти можуть виконувати груповий проєкт, перебуваючи в різних містах або навіть країнах, використовуючи відеозустрічі та спільні документи.

Викладач при цьому виступає фасилітатором, який спрямовує діяльність команди та оцінює внесок кожного учасника.

Другим важливим компонентом є використання цифрових інструментів для управління проєктами. Серед поширених практик – застосування платформ типу Trello, Asana або Notion для планування завдань, відстеження прогресу та координації дій. Наприклад, під час підготовки освітнього заходу студенти можуть створити спільну дошку завдань, де кожен учасник відповідає за окремий напрям роботи (контент, дизайн, комунікація тощо). Не менш значущою є здатність до створення цифрового контенту, що включає розробку презентацій, відеоматеріалів, інфографіки, подкастів або навчальних курсів. Наприклад, у межах дисципліни студенти можуть створювати відеолекції або інформаційні кампанії в соціальних мережах, що не лише сприяє засвоєнню матеріалу, а й формує навички цифрової творчості.

Окрему роль відіграє організація ефективної комунікації, яка включає використання різних каналів взаємодії (месенджери, електронна пошта, платформи дистанційного навчання), дотримання цифрового етикету та забезпечення зворотного зв'язку. Наприклад, регулярні онлайн-зустрічі команди, короткі звіти про виконану роботу та обговорення проблемних питань сприяють підвищенню ефективності спільної діяльності. Практична реалізація проєктної культури може здійснюватися через такі форми роботи: виконання міждисциплінарних проєктів; розробка стартап-ідей у сфері освіти або соціальних ініціатив; участь у хакатонах або онлайн-конкурсах; створення спільних цифрових продуктів (сайтів, курсів, медіапроєктів).

В умовах воєнних викликів проєктна культура набуває додаткового значення, оскільки дозволяє швидко адаптуватися до змін, ефективно працювати в дистанційному форматі та забезпечувати безперервність освітнього процесу. Вона сприяє формуванню гнучкості мислення, відповідальності та здатності до самостійного прийняття рішень. Отже, розвиток проєктної культури є важливою умовою підвищення якості освіти, оскільки сприяє активному залученню студентів до навчального процесу, формуванню практичних навичок та підготовці до професійної діяльності в умовах цифрового суспільства [5, с. 485].

Попри значні переваги, цифрова екосистема комунікації має низку проблем: цифрова нерівність; перевантаження інформацією; зниження якості міжособистісної взаємодії; кіберзагрози; емоційне вигорання. Умови війни посилюють означені ризики, що потребує розробки комплексних стратегій їх подолання. У післявоєнний період очікується подальший розвиток цифрової екосистеми комунікації закладу вищої освіти, зокрема: інтеграція штучного інтелекту; розвиток адаптивного навчання; посилення кібербезпеки; створення гібридних моделей освіти; розширення міжнародної співпраці. Цифрова трансформація освіти стане одним із ключових факторів відновлення та розвитку освітньої системи України [1, с. 44].

Результати здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок, що цифрова екосистема комунікації закладу вищої освіти в умовах воєнних викликів є складною, багаторівневою системою, що забезпечує стійкість освітнього процесу. Вона поєднує технологічні, педагогічні та соціальні компоненти, спрямовані на ефективну взаємодію учасників освітнього середовища. Воєнні умови актуалізують значення цифрових інструментів, медіаграмотності та компетентнісного підходу. Водночас вони висувають нові вимоги до безпеки, гнучкості та адаптивності комунікаційних систем. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення цифрових стратегій комунікації, розвиток інноваційних освітніх технологій та підвищення рівня готовності закладів дошкільної освіти до кризових ситуацій.

Список використаних джерел

1. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / В. Г. Кремень, В. І. Луговий, П. Ю. Саух, І. І. Драч, О. М. Слюсаренко, Ю. А. Скиба, О. В. Жабенко, С. А. Калашнікова, Ж. В. Таланова, О. М. Петроє, О. Ю. Оржель, І. Ю. Регейло, М. В. Набок; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2023. 172 с. DOI: https://doi.org/10.37472/NAES-IHED-2023

2. Горбань Ю., Олійник О. Медіаграмотність як чинник захисту інформаційного простору від ворожої дезінфомації в час війни. *Український інформаційний простір.* 2024. № 1(13), С. 194–205. DOI: https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(13).2024.300896

3. Іванова Т. Медіаграмотність та критичне мислення в процесі викладання дисциплін комунікаційного циклу: навчальний посібник / за загал. ред. В. Іванова. Київ: Центр вільної преси, 2024. 178 с.

4. Листопад О. Компетентнісний і діяльнісний методологічні підходи в підготовці майбутніх педагогів до прогнозування в освітній діяльності. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* Кропивницький: Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2026. Випуск 222. С. 271–275. DOI: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2026-1-222-271-275

5. Листопад О. А., Мардарова І. К., Гуданич Н. М. Розвиток проєктної культури майбутніх педагогів в освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки*, 2023, Вип. 3. С. 485–497. DOI : https://doi.org/10.31494/2412-9208-2023-1-3-485-497

6. Листопад О. А., Мардарова І. К., Освітній вебквест як інструмент дистанційної освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки.* 2024, Вип. 1 (54). С. 12–21. DOI: https://doi.org/10.31376/2410-0897-2024-1-54-12-21

ПЕДАГОГІЧНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ІНСТРУКТОРА У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ: ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Пілюгіна К. Г., кандидат філософських наук
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
Зікратий В. Ю.
Військовий коледж сержантського складу Харківського національного університету Повітряних Сил

Педагогічне спостереження у навчальній діяльності визначається як система заходів, які спрямовані на вивчення процесу та результатів навчальної діяльності здобувачів, а також як емпіричний метод, який центрується на дослідженні та контролі дій, реакцій, поведінки здобувачів під час виконання ними навчальних завдань. Актуальність теми пов'язана з сучасними дискусіями щодо форм і методів ефективного контролю здобувачів, які, разом з цим, не перешкоджають втіленню принципів суб'єктно-орієнтованого підходу в педагогічному процесі.

Одним із ключових питань реалізації педагогічного спостереження в сучасній педагогіці є ступінь втручання інструктора у процес взаємодії та опанування знань і навичок здобувачами. Мета нашого дослідження полягає у характеристиці педагогічного спостереження інструктора під час навчальної діяльності курсантів у системі військової освіти Великої Британії. Серед *завдань* нашого дослідження: 1) визначити роль інструктора у навчанні курсантів на основі аналізу педагогічного досвіду Великої Британії; 2) проаналізувати ступінь залученості інструктора у процес практичної підготовки курсантів Великої Британії, які опановують професійні компетентності. Емпіричною основою дослідження виступає вивчення педагогічного досвіду підготовки курсантів як майбутніх офіцерів для Королівських повітряних сил Великої Британії (RAF), що може впроваджуватися у підготовці кадрів для Збройних сил України.

Педагогічне спостереження передбачає присутність інстукторсько-викладацького складу для впровадження діагностичних методів, зібрання даних щодо успішності здобувачів та загалом для керування навчальним процесом. Однією із вимог спостереження як педагогічного методу є природність умов, у яких викладач слідкує за здобувачами непомітно, тільки за необхідністю втручається у виконання ними завдань. Педагогічне спостереження фіксується не тільки на якості виконання завдань об'єктом навчання (студентом, курсантом, здобувачем), а й на виробленні ним дій, які би відповідали реальній поведінці в умовах виконання професійних обов'язків. Проте, активне спостереження інструктора за процесом навчальної діяльності передбачає втручання у простір взаємодії між об'єктами навчання, прямий вплив на їхню поведінку та прийняття рішень, що перетинається з контролем та оцінюванням діяльності здобувачів. Як наслідок, педагогічне спостереження може досягнути крайнощів через надмірний вплив і контроль суб'єктом об'єктів навчання, що зробить процес отримання ними знань і навичок

формальним та обмежуватиме свободу у самостійному неупередженому прийнятті рішень, а також пригнічуватиме прояв лідерських якостей здобувачів.

Британська система військової освіти базується на ключових принципах, які впливають на характер практичної підготовки курсантів: партнерство, повага, командність, реалістичність, цілеспрямованість практичного навчання тощо. Методика практичного навчання курсантів центрується на симуляції реальних операцій та бойових завдань, чіткому розподілі ролей та відповідальності, достатній самостійності курсантів під час практики. Педагогічна система у Коледжі Королівських військово-повітряних сил Великої Британії «Кранвелл» («RAF College Cranwell») побудована на практичній діяльності курсантів у реальному часі та імітації реалістичних службових та бойових ситуацій; розподілі сфер відповідальності бійців та імітації роботи відділів (планування, логістики, фінансування, транспортування, оперативного й тактичного управління, управління медіасередовищем тощо); виконанні службових завдань у змінюваних обставинах роботи підрозділу (доповіді командиру, брифінги, картографування тощо). Для військової системи Великої Британії надважливий розвиток лідерського потенціалу військовослужбовців, що потребує самостійності, професійного самоусвідомлення, самопрояву вмінь, навичок і лідерського потенціалу та інтеграції особистості в систему Збройних сил Великої Британії.

Впродовж усього навчального процесу інструкторсько-викладацький склад коледжу «Кранвелл» дотримується заздалегідь сформованого і затвердженого сценарію практичного завдання за певним напрямком підготовки. Проведення оцінювання курсантів здійснюється протягом усього періоду виконання завдання шляхом колегіального обговорення та оцінки ситуації, яка сформувалася в результаті прийняття рішень курсантами. Варто підкреслити, що об'єктом оцінювання інструктора є не особистість курсанта, а результат його навчальної діяльності та реалізація лідерських якостей і здібностей до командотворення. Ми можемо підкреслити те, що роль інструктора в педагогічній системі Збройних сил Великої Британії полягає не стільки у втручанні та контролі курсантів, а скільки в регулюванні процесу навчання.

У своїй роботі інструктор керується принципом «to think outside the box», що означає «мислити нестандартно», тобто підходити до вирішення конкретної проблеми нестандартно і нешаблонно, використовуючи інноваційне мислення для генерації нових ідей і підходів. Протягом усього періоду виконання завдання цей принцип якісно впливає на включеність курсантів у навчальний процес та їхню мотивацію до самостійного прийняття рішень. Ступінь залученості інструктора полягає у плануванні та реалізації послідовності етапів навчального сценарію.

Отже, педагогічне спостереження інструктора під час навчальної діяльності курсантів у системі військової освіти Великої Британії можна охарактеризувати наступним чином: 1) зменшення часу фізичної присутності інструктора під час безпосереднього процесу когнітивної активності курсанта/курсантки; 2) впровадження дистанційного впливу на перебіг процесу через засоби комунікації,

такі як листування та телефонний зв'язок; 3) змінюваність ролей інструктора в залежності від поточного завдання; 4) вплив на складність завдання в залежності від навчальної успішності курсанта; 5) колегіальність оцінювання результатів навчання курсантів шляхом обговорення інструкторами; 6) акцентування на індивідуальному навчанні самих інструкторів в процесі навчання курсантів.

УДК 327.56(477):327.5

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ БАГАТОПОЛЯРНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Савчук О.А. , кандидат психологічних наук
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
Пасічник В.І. , кандидат психологічних наук, доцент
Національна академія Національної гвардії України

Анотація. Статтю присвячено аналізу впливу російсько-української війни на трансформацію системи міжнародних відносин у контексті формування багатополярного світового порядку. Розглянуто геополітичний, безпековий та економічний виміри конфлікту, а також визначено його роль як каталізатора масштабних системних змін у глобальній архітектурі безпеки. Досліджено взаємозв'язок між основними центрами геополітичного напруження – Східноєвропейським, Індо-Тихоокеанським та Близькосхідним. Показано, що сучасна багатополярність характеризується не жорсткими блоками, а гнучкими коаліціями. Окреслено стратегічні, геополітичні та геоекономічні цілі України в нових умовах.

Ключові слова: *російсько-українська війна, багатополярна система міжнародних відносин, геополітична трансформація, мережеві коаліції, центри геополітичного напруження, ядерне стримування, НАТО.*

Сучасна система міжнародних відносин перебуває у стані глибокої трансформації. Цей процес супроводжується кризою глобальних безпекових інститутів і переглядом усталених норм міжнародного права. Одним із ключових чинників таких змін стала російсько-українська війна, яка актуалізувала проблему переходу від відносно стабільного міжнародного порядку до більш фрагментованої та конфліктогенної моделі [1]. Вона прискорила ерозію засад повоєнного правопорядку, сформованого після Другої світової війни, загострила наявні суперечності та сприяла становленню нових конфігурацій глобального протистояння.

Наукова проблема полягає у визначенні ролі цієї війни у формуванні нової конфігурації міжнародних відносин і трансформації безпекової архітектури.

Метою дослідження є аналіз впливу російсько-української війни на процес трансформації системи міжнародних відносин у контексті формування багатополярного світового порядку.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні опосередковуючого впливу російсько-української війни на процес трансформації системи міжнародних відносин, а саме ланцюговості її змін. Уточнено також розуміння сучасної багатополярності як мережевої, що формується через гнучкі коаліції, а не жорсткі блокові структури.

Біполярна міжнародна система, що сформувалася після Другої світової війни, еволюціонувала від «жорсткої» до «м'якої» біполярності та припинила своє існування у 1991 році після розпаду СРСР. Зникнення одного з полюсів сили спричинило дестабілізацію та подальшу реструктуризацію міжнародної системи. Нині її стан часто визначають як постбіполярний, що підкреслює транзитивний характер сучасного світового порядку [2].

Разом із тим низка дослідників розглядає період після розпаду СРСР як етап однополярності, що супроводжувався домінуванням Заходу та спробами уніфікації світового порядку. На сучасному етапі спостерігається повернення до більш фрагментованої структури міжнародних відносин [1].

Багатополярна система передбачає існування кількох центрів сили зі зіставними можливостями. За оцінками фахівців, для її відносної стабільності необхідна наявність щонайменше п'яти таких центрів. Водночас новий міжнародний порядок перебуває на стадії формування, а його ключові тренди залишаються остаточно не визначеними [2].

За оцінками дослідників, російське керівництво розпочало повномасштабну агресію, виходячи з припущення про фрагментарність Заходу та відсутність у нього узгодженої стратегії реагування [3]. Це свідчить про прагнення розширити воєнно-політичний вплив і частково відновити логіку міжнародних відносин періоду Холодної війни, зокрема через визнання сфер впливу. У цьому контексті сила розглядається як допустимий інструмент політики, а принципи суверенітету й територіальної цілісності фактично ставляться під сумнів.

Дослідник С. В. Толстов звертає увагу на те, що вже у 2022 році західні політики почали усвідомлювати принципову несумісність політичних моделей України та росії, яка ускладнює досягнення компромісів [4]. Ця несумісність ґрунтується на відмінностях підходів до побудови міждержавної взаємодії, а саме рівноправного партнерства та відносин «головний – підлеглий».

Геополітичний вимір війни відображає протистояння між демократичними та авторитарними моделями розвитку [1]. У цьому контексті Україна виступає не лише як об'єкт агресії, але й як елемент системи стримування авторитарних тенденцій. Це частково пояснює масштаби міжнародної підтримки та формування коаліцій на її підтримку.

Суттєвим наслідком війни стало переосмислення країнами Європи підходів до забезпечення європейської безпеки. Насамперед це пов'язано з визнанням того, що

логіка миру після Другої світової війни відійшла у минуле. Також спостерігається посилення уваги до необхідності військового стримування, врахування ризиків прямої конфронтації з росією, а також можливих сценаріїв ескалації [5].

Зокрема, сценарій збройного нападу росії на одну з країн НАТО вже розглядається як реальний. Такий напад може включати також ядерне залякування для запобігання втручанню інших держав [5].

Серед ключових тенденцій можна виокремити:

посилення ролі НАТО як інституту колективної оборони;

розширення Альянсу: Фінляндія – 2023 рік [6], Швеція – 2024 рік [7];

збільшення країнами-членами НАТО витрат на оборону: ухвалення ними, 22 червня 2025 року, спільної ініціативи щодо суттєвого збільшення оборонних витрат з 2% до 5% ВВП до 2035 року [8];

активізацію дискусій щодо ядерного стримування, зокрема планування Польщею долучення до ініціативи Франції щодо побудови нової системи ядерного стримування в Європі та прагнення уряду Фінляндії законодавчо закріпити відмову від заборони розміщення ядерної зброї на території країни, щоб мати змогу краще узгоджувати свою політику з політикою ядерного стримування НАТО [5].

Ці процеси свідчать про поступову трансформацію європейської безпекової моделі в бік більшої мілітаризації та стратегічної автономії.

Можна припустити, що описані вище зміни європейської безпекової політики не були одномоментними, а відбувались поетапно: усвідомлення ситуації – дії – усвідомлення нової ситуації – нові дії тощо. Зауважимо, що одним із чинників поетапності, на нашу думку, є інституційна складність процесів ухвалення рішень у демократичних країнах, де збереження політичної влади залежить від думки більшості громадян.

Використання керівництвом росії ядерної риторики з метою досягнення своїх воєнно-політичних цілей стало потужним сигналом для інших країн, що міжнародне право більше не є захистом. Це актуалізувало дискусію щодо ролі ядерного стримування як інструменту гарантування безпеки.

Вплив війни на світову економіку проявляється у наслідках системного санкційного тиску на росію, а саме в перебудові глобальних економічних зв'язків та зміні логістичних ланцюгів, трансформації енергетичних ринків, а також зростанні ризиків для глобальної продовольчої безпеки.

Сучасна геополітична ситуація характеризується формуванням мережевих коаліцій та наявністю кількох взаємопов'язаних центрів напруження.

Під мережевими коаліціями ми розуміємо неінституційні об'єднання держав, які надають їм змогу досягати спільних цілей, не виключаючи реалізації інтересів окремих держав; основою для утворення цього типу коаліцій є спільні цінності та принципи.

Сформованими можна вважати дві протидіючі мережеві коаліції: основу однієї складають США, їх союзники по НАТО та/або країни ЄС, а другої – росія, Іран та Китай. Останній, підтримуючи взаємодію з рф, декларує нейтральність, щоб

не посилювати конфлікт із Заходом і завдяки цьому продовжувати з ним економічну співпрацю [9]. Цим умовним альянсам, за відсутності чіткої інституційної форми, властива узгодженість стратегічних інтересів та спільна ідеологічна основа.

До структури взаємопов'язаних центрів геополітичного напруження ми відносимо Східноєвропейський регіон (Україна), Індо-Тихоокеанський регіон (Тайвань) та Близький Схід (протистояння між Ізраїлем та Іраном).

Хід подій у кожному з цих центрів напруження тією чи іншою мірою позначається на ситуації, яка складається навколо інших центрів. Наприклад, перебіг російсько-української війни впливає на стратегічні розрахунки Китаю щодо Тайваню, а взаємодія росії та Ірану змінює баланс сил на Близькому Сході. Конфлікт на Близькому Сході може призводити до витрат близькосхідними країнами і США запасів потрібної Україні зброї та сприяти збільшенню нафтогазових доходів рф [10], здорожчувати вартість енергоносіїв, зокрема для України, та стимулювати пришвидшення світової інфляції. Відтак, ймовірно, США постійно змушені перерозподіляти ресурси між кількома центрами напруження.

Досягнення Україною власних цілей у війні є окремим комплексним питанням. Якщо фундаментальним завданням України залишається збереження державності, то на стратегічному рівні її метою є інтеграція до західних структур безпеки (насамперед НАТО) та поглиблення співпраці з Європейським Союзом з подальшим набуттям повноправного членства.

Геополітична мета полягає в утвердженні України в статусі ключового суб'єкта регіональної безпеки та учасника створення нової системи міжнародних відносин, що, зокрема, передбачає обмеження впливу росії, інтеграцію України до західного політичного простору та її участь у формуванні нової архітектури безпеки.

Геоекономічні цілі України пов'язані з відновленням економіки, інтеграцією у світові ринки та забезпеченням енергетичної безпеки.

Ймовірність досягнення цих цілей залежить від рівня міжнародної підтримки та динаміки конфлікту. Найбільш реалістичним виглядає збереження державності; членство в НАТО та ЄС також залишаються досяжними, хоча розбіжності в самих цих структурах, зокрема через побоювання щодо ескалації конфлікту з росією, гальмують прийняття відповідних рішень. Утвердження України як повноцінного суб'єкта регіональної безпеки вже поступово реалізується завдяки міжнародній активності країни та її ролі у формуванні нової безпекової архітектури Європи. Геоекономічні цілі залишаються найбільш вразливими, оскільки їх досягнення потребує не лише припинення вогню, а й тривалих структурних реформ і масштабних міжнародних інвестицій.

Отже, російсько-українська війна є не лише фактором дестабілізації, але й важливим чинником кардинальних ланцюгових змін у системі міжнародних відносин. Вона опосередковує процес формування нової моделі світового устрою, який протікає в умовах підвищеної динаміки, фрагментації та взаємозалежності

конфліктів. Особливістю сучасної багатополярності є реалізація її через гнучкі коаліції, а не жорсткі блоки.

Список використаних джерел

1. Перепелиця Г. Вплив російсько-української війни на майбутнє регіональної безпеки в Центрально-Східній Європі. Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. 2024. № 15. С. 11–41. URL: https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.15.11-41 (дата звернення: 19.04.2026).

2. Розумюк В. Модель багатополярної системи міжнародних відносин: стабільність і конфліктогенність. Європейські історичні студії. 2016. № 4. С. 234–248. URL: https://doi.org/10.17721/2524-048x.2016.04.234-248 (дата звернення: 21.04.2026).

3. Сидорук Т. Війна Росії в Україні і майбутнє європейської безпеки. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2024. № 1 (18). С. 205–222. URL: https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-01-205-222 (дата звернення: 20.04.2026).

4. Толстов С. В. Екзистенціальний смисл російсько-української війни. 2022. С. 671–677. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-80 (дата звернення: 21.04.2026).

5. Тимощенков А. Ядерне стримування повертається в Європу – континент готується до війни. Українські Національні Новини (УНН). URL: https://unn.ua/news/yaderne-strymuvannia-povertaietsia-v-yevropu-kontynent-hotuietsia-do-viiny (дата звернення: 26.04.2026).

6. Ерман Г. Фінляндія стала членом НАТО. Як це вплине на альянс, Росію і Україну. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c137r1dmjmjo (дата звернення: 24.04.2026).

7. Смишляєв С. Швеція стала 32-им членом НАТО. Deutsche Welle. URL: https://www.dw.com/uk/svecia-stala-32im-clenom-nato/a-68467701 (дата звернення: 24.04.2026).

8. NATO leaders agree to increase defence spending to 5% of GDP at the Hague summit. European Western Balkans. URL: https://europeanwesternbalkans.com/2025/06/25/nato-leaders-agree-to-increase-defence-spending-to-5-of-gdp-at-the-hague-summit/ (date of access: 23.04.2026) (англ.).

9. Голянич Б.В. Геостратегічні пріоритети КНР в умовах протистояння із заходом та в контексті російсько-української війни. Науковий журнал «Регіональні студії». 2024. № 38. С. 79–84. URL: https://doi.org/10.32782/2663-6170/2024.38.12 (дата звернення: 25.04.2026).

10. Бовсуновська К. Україна стає жертвою ще однієї війни через події на Близькому Сході, - The Times. УНІАН. URL: https://www.unian.ua/world/iran-novini-u-the-times-rozpovili-yak-viyna-na-blizkomu-shodi-vplivaye-na-ukrajinu-13331691.html (дата звернення: 19.04.2026).

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВІЙСЬКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ВІЙНИ

Рибчук О.О., доктор філософії
Шевчук В.В., кандидат військових наук, старший дослідник
Національний університет оборони України

Повномасштабна війна Росії проти України радикально змінила умови функціонування системи оборони держави та висунула нові вимоги до ефективності військового управління, стилів лідерства і характеру взаємодії у військових колективах. У сучасних умовах боєздатність військових підрозділів визначається не лише рівнем технічного оснащення або чисельністю особового складу, а й особливостями внутрішнього організаційного середовища, яке формує здатність підрозділів швидко адаптуватися до змін, ухвалювати ефективні рішення та діяти у складному і динамічному бойовому просторі. У цьому контексті організаційна культура набуває значення одного з ключових чинників ефективності військових організацій.

Організаційна культура розглядається як система спільних цінностей, норм поведінки та моделей взаємодії, які визначають характер функціонування організації та впливають на поведінку її членів. У науковій літературі вона трактується як сукупність базових уявлень, що формуються у процесі спільної діяльності та визначають способи адаптації організації до зовнішнього середовища і внутрішньої інтеграції [2]. У військовому середовищі організаційна культура проявляється через стиль командування, механізми ухвалення рішень, рівень довіри між військовослужбовцями, характер комунікацій і ступінь готовності до прояву ініціативи.

Метою нашого дослідження стало виявлення особливостей трансформації організаційної культури військових підрозділів Збройних Сил України під впливом війни та визначення ключових тенденцій її розвитку.

Методологічною основою дослідження стали сучасні наукові підходи до аналізу організаційної культури. Теоретичним підґрунтям виступила модель організаційної культури Е. Шейна. Для емпіричного аналізу було застосовано методику Organizational Culture Assessment Instrument (OCAI), розроблену К. Кемероном і Р. Куїнном, яка базується на моделі конкуруючих цінностей і дозволяє визначити співвідношення різних типів організаційної культури [1].

Емпіричне дослідження охопило 83 військовослужбовців різних категорій та представників різних складових Збройних Сил України. Для аналізу отриманих результатів використовувалися методи описової статистики та порівняльного аналізу показників організаційної культури.

Результати дослідження засвідчили, що у поточному стані організаційної культури військових підрозділів домінує ієрархічний тип культури. Для нього характерні чітка система підпорядкування, формалізовані процедури, регламентованість діяльності та орієнтація на контроль. Подібні характеристики є

типовими для традиційних військових організацій, оскільки вони забезпечують дисципліну, стабільність та керованість діяльності підрозділів.

Водночас оцінка бажаного стану організаційної культури демонструє тенденцію до зміщення культурних акцентів у бік більш гнучких моделей організаційної взаємодії. Насамперед це проявляється у зростанні значення адхократичної та кланової культур. Адхократична культура характеризується орієнтацією на інновації, гнучкість та швидке реагування на зміни, тоді як кланова культура передбачає високий рівень згуртованості, взаємної підтримки та довіри між членами колективу [1].

Аналіз окремих компонентів організаційної культури показав позитивну динаміку таких показників, як ініціативність, інноваційність, орієнтація на результат та готовність до змін. Отримані результати свідчать, що війна стала каталізатором розвитку нових форм організаційної поведінки, які передбачають більшу автономію підрозділів, посилення горизонтальних комунікацій та зростання ролі індивідуальної відповідальності військовослужбовців [3].

У стратегічному вимірі ці процеси відображають поступовий перехід від жорстко централізованих моделей управління до більш гнучких і децентралізованих форм командування, що відповідає сучасним принципам командування на досягнення кінцевої мети (mission command). Така модель передбачає поєднання чітко визначеної мети дій із широкими можливостями для ініціативи та самостійності підлеглих.

Одним із важливих напрямів практичного використання отриманих результатів є вдосконалення системи військової освіти та професійної підготовки військових керівників. Сучасні умови ведення бойових дій висувають нові вимоги до компетентностей командирів, серед яких особливого значення набувають здатність до адаптивного мислення, ефективної комунікації, роботи в команді та ухвалення рішень в умовах невизначеності. Формування таких якостей потребує не лише засвоєння теоретичних знань, але й розвитку відповідної організаційної культури, що підтримує ініціативність, довіру та взаємну відповідальність у військових колективах.

У цьому контексті особливого значення набувають психолого-педагогічні підходи до підготовки військовослужбовців, які передбачають активне використання інтерактивних методів навчання, ситуаційних завдань, аналізу бойового досвіду та командних тренувань. Подібні освітні практики сприяють формуванню лідерських якостей, розвитку критичного та стратегічного мислення, а також підвищують готовність майбутніх командирів діяти у складних та швидкозмінних умовах сучасної війни.

Важливим завданням військової освіти в умовах війни стає також формування культури довіри та взаємної підтримки у військових колективах. Саме ці характеристики організаційної культури створюють психологічне підґрунтя для ефективної реалізації принципів децентралізованого командування та розвитку ініціативи на нижчих рівнях управління. Таким чином, трансформація

організаційної культури військових підрозділів безпосередньо пов'язана з удосконаленням освітніх програм і педагогічних підходів у системі підготовки військових керівників.

Отже, результати дослідження дозволяють зробити висновок, що війна стала потужним каталізатором трансформації організаційної культури Збройних Сил України. Відбувається поступовий перехід від переважно ієрархічної моделі до більш гнучкої та людиноцентричної організаційної культури, ключовими характеристиками якої стають довіра, співпраця, ініціативність, інноваційність і орієнтація на результат.

Отримані результати мають практичне значення для подальшого реформування системи військового управління, удосконалення підготовки командирів та розвитку лідерських компетентностей військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Cameron K. S., Quinn R. E. D*iagnosing and changing organizational culture: based on the competing values framework***.** Hoboken : John Wiley & Sons, 2005. 288 p.

2. Schein E. H. *Organizational culture and leadership***.** 3rd ed. San Francisco : Jossey-Bass, 2004. 464 p.

3. Рибчук О., Шевчук В., Ворощук О., Хачатурян Ю. Трансформація військової організаційної культури під впливом війни: емпіричне дослідження за методикою OCAI. *Вісник Національного університету оборони України***.** 2025. Т. 20. № 6. С. 99–108. DOI: https://doi.org/10.33099/2617-6858-25-20-6-93-101.

УДК 378.147:355.23:81'243

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ КУРСАНТІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Храбан Т.Є., кандидат філологічних наук, доцент
Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Вступ. Система вищої військової освіти України продовжує функціонувати в умовах тривалої воєнної загрози та безпекової турбулентності, що суттєво трансформує не лише організаційні моделі навчання, а й саму логіку професійного становлення майбутнього офіцера. Військові заклади вищої освіти змушені поєднувати академічну підготовку з інтенсивними практичними тренуваннями, реагувати на оперативні потреби сектору безпеки й оборони, адаптувати освітні програми до стандартів взаємосумісності з партнерами. За таких умов істотно зростають вимоги до особистісної зрілості та самостійності курсантів, зокрема їхньої здатності до автономного навчання. Поєднання навчальної діяльності з елементами бойової підготовки, чергуваннями, участю у забезпеченні функціонування підрозділів, а інколи й переривання освітнього процесу через

безпекові чинники об'єктивно ускладнює стабільність освітніх траєкторій [2]. Додатковим фактором виступає підвищене психоемоційне навантаження, пов'язане з воєнним контекстом, що впливає на концентрацію уваги, мотиваційні ресурси та здатність до довготривалого планування [2]. У таких обставинах розвиток навчальної автономії курсантів стає не допоміжним, а системоутворювальним чинником ефективності їхньої іншомовної підготовки. Іноземна мова у військовій освіті має не лише загальноосвітню, а чітко виражену професійну функцію. Вона є інструментом міжкультурної комунікації, участі у спільних навчаннях, миротворчих операціях, обміну досвідом, доступу до міжнародних стандартів та доктрин. Відтак автономія у вивченні іноземної мови набуває стратегічного значення, оскільки дозволяє курсантові підтримувати й удосконалювати мовну компетентність незалежно від зовнішніх обмежень часу чи формату навчання. У цьому сенсі автономія виступає психологічним ресурсом професійної мобільності та оперативної готовності майбутнього офіцера [1].

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні психологічних механізмів формування навчальної автономії курсантів у процесі іншомовної підготовки у закладах вищої військової освіти, а також у визначенні практичних напрямів її цілеспрямованого розвитку в умовах воєнних викликів та цифровізованого освітнього середовища.

Матеріали і методи. Дослідження має теоретико-аналітичний характер і виконане у форматі систематизованого літературного огляду, спрямованого на узагальнення сучасних наукових підходів до психологічних механізмів формування навчальної автономії курсантів у процесі іншомовної підготовки у закладах вищої військової освіти. Стратегія дослідження передбачала концептуальне поєднання емпіричних і теоретичних результатів без застосування формалізованого статистичного метааналізу, що відповідає оглядовому характеру роботи. Джерельну базу становили публікації у рецензованих міжнародних виданнях, аналітичні огляди та емпіричні дослідження, присвячені ролі саморегуляції, метакогніції, мотивації та самоефективності в розвитку автономного іншомовного навчання, з урахуванням специфіки військово-професійної підготовки. Відбір здійснювався за критеріями тематичної релевантності, орієнтації на здобувачів вищої освіти (зокрема військової), чіткості операціоналізації психологічних конструктів і методологічної обґрунтованості. Методологічною основою слугував аналітико-тематичний огляд із елементами систематичного та наративного підходів. Аналітична процедура включала пошук джерел за тематичними ключовими словами, перевірку їх відповідності меті дослідження, тематичне кодування основних психологічних механізмів (саморегуляція, метакогніція, мотивація, самоефективність), порівняльний аналіз та концептуальний синтез результатів. Дизайн дослідження орієнтований на виявлення стійких наукових тенденцій і формулювання практично значущих узагальнень для системи вищої військової іншомовної освіти.

Виклад основного матеріалу. У науковому дискурсі навчальна автономія розглядається як здатність здобувача освіти брати відповідальність за планування, організацію, реалізацію та оцінювання власного навчання. У військовому контексті це означає, що курсант не лише виконує поставлені завдання, а й усвідомлено визначає особистісно значущі цілі іншомовної підготовки з огляду на майбутню спеціалізацію, прогнозує можливі труднощі, добирає стратегії роботи з матеріалом і здійснює рефлексивний аналіз результатів. Таким чином, автономія інтегрується у структуру професійної відповідальності, що є базовою цінністю військової служби. Сучасні підходи до осмислення автономії акцентують її психологічну природу та взаємозв'язок із саморегуляцією, метакогніцією, мотивацією та самоефективністю. У системі військової освіти саморегуляція набуває особливої ваги, оскільки передбачає здатність курсанта ефективно розподіляти ресурси часу й уваги між різними видами діяльності, зберігати цілеспрямованість у складних умовах і підтримувати стабільність навчальних зусиль. Саморегуляційний цикл – цілепокладання, стратегічне планування, моніторинг виконання та підсумкова рефлексія – створює операційну основу автономного навчання [5]. Водночас вирішальним є рівень інтеріоризації цих процедур: автономія формується тоді, коли курсант застосовує їх не під зовнішнім контролем, а як внутрішню норму професійної поведінки. Метакогнітивний вимір автономії виконує інтегративну функцію, забезпечуючи усвідомлення власних когнітивних процесів і стратегій [3]. Для курсанта це означає здатність аналізувати, які способи роботи з іншомовними текстами військово-професійного спрямування є найбільш ефективними, як адаптувати стратегії читання, аудіювання чи мовлення до конкретної комунікативної ситуації, як своєчасно коригувати підхід у разі виникнення труднощів. Розвинена метакогнітивна рефлексія сприяє формуванню внутрішнього механізму самоспостереження та самокорекції, що має безпосередню проекцію на майбутню службову діяльність, де здатність до аналізу власних рішень є критично важливою [4].

Мотиваційно-особистісний компонент автономії в умовах військової освіти має специфічні детермінанти. Внутрішня мотивація курсантів до іншомовної підготовки часто ґрунтується на усвідомленні її ролі у професійному зростанні, перспективі міжнародної співпраці, можливості представляти державу на міжнародному рівні. Така мотивація підтримує наполегливість у подоланні труднощів і сприяє стійкості навчальних зусиль. Водночас саме автономія створює умови для переходу від зовнішньо зумовленої мотивації (виконання вимог програми) до внутрішньо детермінованої (особистісно значущої) діяльності [4]. Самоефективність у структурі автономії виступає психологічним медіатором готовності курсанта брати на себе відповідальність за результати навчання. Віра у власну спроможність успішно виконувати іншомовні завдання, виступати з доповіддю, вести професійний діалог або працювати з автентичними матеріалами міжнародних стандартів підсилює ініціативність і знижує ризик уникальної поведінки. Високий рівень самоефективності корелює зі стійкістю до фрустрації та

здатністю підтримувати довготривалі зусилля, що є надзвичайно важливим в умовах інтенсивної військової підготовки. Інтегративний аналіз дозволяє розглядати саморегуляцію, метакогніцію, мотивацію та самоефективність як взаємопов'язану систему внутрішньої регуляції особистості курсанта. Саморегуляція забезпечує організаційний аспект діяльності, метакогніція – її рефлексивну координацію, мотивація – енергетичну підтримку, а самоефективність – суб'єктивну готовність до автономних дій. Їх узгоджена взаємодія формує психологічний фундамент стійкої навчальної автономії, яка стає складовою професійної ідентичності майбутнього офіцера.

Особливого значення автономія набуває у цифровізованому освітньому середовищі військових закладів. Використання онлайн-платформ, електронних курсів, симуляційних програм, баз даних міжнародних документів розширює можливості іншомовної підготовки. Проте сам по собі доступ до цифрових ресурсів не гарантує зростання автономності. За недостатньої сформованості внутрішніх регуляторних механізмів цифрове середовище може спричиняти поверхове засвоєння інформації або фрагментарність знань. Натомість поєднання цифрових інструментів із метакогнітивними навігаційними підказками, структурованими саморегуляційними циклами та рефлексивними протоколами сприяє переходу до усвідомленого самокерованого навчання. З огляду на специфіку військової освіти, формування автономії курсантів потребує системного підходу. Доцільно інтегрувати у зміст іншомовних курсів моделі поетапного розвитку саморегуляційних умінь: від зовнішньо структурованих інструкцій до поступового розширення зон самостійного прийняття рішень. Ефективним є використання професійно орієнтованих сценаріїв, у межах яких курсанти самостійно визначають комунікативні стратегії, планують підготовку до презентацій чи брифінгів, здійснюють самооцінювання результатів.

Психологічно вмотивований дизайн завдань має поєднувати дисциплінарну структурованість із елементами варіативності. Надання можливості вибору теми, формату виконання або джерел інформації підсилює відчуття контролю над власним навчанням, що позитивно впливає на мотивацію та відповідальність. Водночас поступове ускладнення завдань із фіксацією індивідуального прогресу сприяє зміцненню самоефективності та формуванню впевненості у власних силах. Трансформація ролі викладача у військовому закладі вищої освіти є важливою умовою розвитку автономії. Поєднання вимогливості та чіткої організації з педагогічною фасилітацією створює психологічно безпечне середовище, у якому курсант поступово переходить від позиції виконавця до позиції активного суб'єкта навчання. Регулярний рефлексивний діалог, конструктивний зворотний зв'язок і підтримка ініціативності сприяють формуванню внутрішньої відповідальності за результати іншомовної підготовки. Отже, у системі вищої військової освіти України навчальна автономія курсантів постає як стратегічно значущий психологічний феномен, що безпосередньо впливає на якість професійної підготовки, стійкість до стресових чинників і здатність до безперервного розвитку. Її цілеспрямоване

формування у сфері іншомовної освіти сприяє підвищенню адаптивності, гнучкості та оперативної готовності майбутніх офіцерів в умовах сучасних воєнних викликів і післявоєнної трансформації сектору безпеки й оборони України.

Висновки. У результаті теоретичного аналізу встановлено, що в умовах воєнних викликів навчальна автономія курсантів набуває системоутворювального значення для забезпечення безперервності та результативності іншомовної підготовки у закладах вищої військової освіти. Поєднання академічного навчання з інтенсивною бойовою підготовкою, підвищене психоемоційне навантаження та нестабільність освітнього процесу актуалізують потребу в розвитку внутрішніх регулятивних ресурсів особистості. Обґрунтовано, що ключовими психологічними механізмами формування навчальної автономії виступають саморегуляція, метакогнітивна рефлексія, внутрішня мотивація та самоефективність. Їхня інтеграція забезпечує здатність курсантів самостійно визначати цілі іншомовного навчання, планувати та коригувати освітню діяльність, підтримувати стабільний рівень пізнавальної активності й відповідальності за результати. Зроблено висновок, що цілеспрямоване педагогічне стимулювання зазначених механізмів має стати одним із пріоритетів модернізації системи військової іншомовної освіти, оскільки саме автономія створює передумови для професійної мобільності, міжкультурної компетентності та готовності майбутніх офіцерів до ефективної діяльності в умовах міжнародної взаємодії та безпекової невизначеності.

Список використаних джерел

1. Храбан Т. Є. Розвиток метакогнітивних стратегій у системі неперервного навчання студентів англійської мови: досвід і перспективи. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2025. № 4. Вип. 85. С. 82–94. https://doi.org/10.28925/2412-0774.2025.4.6

2. Храбан Т. Є. Актуальні питання психологічного благополуччя молоді під час навчання за військовим профілем: приклад України. *Освітня аналітика України*. 2023. № 1. Вип. 22. С. 51–66. https://doi.org/10.32987/2617-8532-2023-1-51-66

3. Murase F. Measuring Language Learner Autonomy: Problems and Possibilities. In: Everhard C. J., Murphy L. (eds). Assessment and Autonomy in Language Learning. London: Palgrave Macmillan, 2015. P. 35–63. https://doi.org/10.1057/9781137414380_3

4. Stringer T. A conceptual framework for Emergent Language Learner Autonomy – a complexity perspective for action research. *Innovation in Language Learning and Teaching*. 2025. № 19. Iss. 5. P. 452–464. https://doi.org/10.1080/17501229.2024.2371505

5. Yang F. Y. Flexibility as a Double-Edged Sword? Language Learner Autonomy in a Blended Self-Directed Learning Program beyond the Classroom. *Australian Journal of Applied Linguistics*. 2023. № 6. Iss. 3. P. 188–204. https://doi.org/10.29140/ajal.v6n3.1194

ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА У ВІЙНІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Костенко Ю.І., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Малюга В.М., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України

Сьогодні Збройні Сили України, зі своїми цінностями, традиціями та культурними нормами, займають особливе місце в українському суспільстві. Війна проти росії за незалежність та територіальну цілісність української держави висвітлила значний масив проблемних питань щодо ідеологічних аспектів цієї війни. Одним з таких питань стало питання цінностей які декларуються та які реально сприймаються особовим складом військ (сил) як керівництво до своїх дій щодо збройного захисту Вітчизни.

Правила поведінки військовослужбовців Збройних Сил України досить жорстко унормовані, багато з них кодифіковані та мають силу закону. Відповідно і цінності військової організації виступають у вигляді певних положень нормативно-правових актів України.

Так, оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, згідно статті 17 Конституції України, покладаються на Збройні Сили України, що фактично виступає головним обов'язком Збройних Сил і є їх найвищою цінністю як військової організації.

Закон України «Про оборону України» у статті 17 визначає, що військове командування, військовослужбовці, добровольці Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівники правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, особи, визначені Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), зобов'язані дотримуватися законів та звичаїв війни та застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Тобто, цим положенням визначено, що однією з цінностей військової організації є дотримання законів та звичаїв війни.

Аналіз статті 11 Закону України «Про Збройні Сили України», яка визначає засади діяльності Збройних Сил України, дозволяє виокремити ще кілька цінностей військової організації, а саме: вірність конституційному обов'язку та військовій присязі; верховенство права, законності та гуманності, поваги до людини, її конституційних прав і свобод; гласність, відкритість для демократичного цивільного контролю; поєднання єдиноначальності і колегіального розроблення найбільш важливих рішень; постійна бойова та мобілізаційна готовність; збереження державної таємниці; слідування патріотичним, бойовим традиціям Українського народу, додержання військової дисципліни.

Цікавою, у цьому контексті, є і стаття 13 зазначеного закону, у якій фактично визнано цінність державної мови для Збройних Сил, як мови статутів, документації, діловодства, команд, навчання, виховних заходів, іншого статутного спілкування та службової діяльності у Збройних Силах України.

З положень пункту 12 статті 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» також випливає кілька цінностей у діяльності Збройних Сил України – вірність Українському народу; неухильне дотримання Конституції та законів України; сумлінне виконання обов'язків військової служби.

Нормативно-правовим актом, у якому зосереджено найбільше положень, які можна розглядати як цінності військової організації, є Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, затверджений Законом України від 24 березня 1999 року № 548-XIV.

Зокрема, аналіз тексту Військової присяги, наведеної у зазначеному Статуті, дозволяє виокремити базові військові цінності. Ті цінності, які виступають суттю Збройних Сил, сенсом їх існування. До них відносяться:

вірність і відданість Українському народові;

захист суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності України;

сумлінне і чесне виконання військового обов'язку, наказів командирів;

неухильне дотримання Конституції України та законів України;

збереження державної таємниці.

Важливим є те, що військовослужбовець, складаючи Військову присягу, не просто погоджується з цими положеннями, а й сприймає їх як особисті цінності, імперативи своєї поведінки.

Ще кілька цінностей військової організації простежуються у положеннях Статуту внутрішньої служби щодо Бойового Прапора військової частини. До них можна віднести: честь, доблесть, мужність, непохитність, готовність до самопожертви в ім'я захисту Української держави.

Цілу низку цінностей військової організації можна виокремити з положень статті 11 Статуту, що стосуються загальних обов'язків військовослужбовців. До таких цінностей можна віднести:

непорушне дотримання Конституції України, законів України, Військової присяги та статутів ЗС України;

віддане служіння Українському народові;

сумлінне і чесне виконання військового обов'язку;

хоробрість, наполегливість, ініціативність і дисциплінованість, честь і гідність військовослужбовця ЗС України;

беззастережне виконання наказів командирів (начальників);

захист командирів (начальників) у бою;

збереження Бойового Прапора своєї частини як святині;

готовність до застосування озброєння, бойової та іншої техніки;

збереження та примноження бойової слави ЗС України та своєї військової частини;

повага до бойових та військових традицій;

взаємодопомога між військовослужбовцями;

повага честі і гідності кожної людини;

дотримання гендерної рівності, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

пильність, суворе збереження державної таємниці;

повага до командирів (начальників) і старших за військовим званням.

Окремими цінностями для Збройних Сил, що простежуються у положеннях Статуту є єдиноначальність та відповідальність.

Таким чином, зміст Конституції України та Законів України дає підстави стверджувати, що в них міститься значна кількість положень, які за своєю суттю є цінностями Збройних Сил, проте не визначаються як такі. Ці положення, у переважній більшості носять характер вимог до військовослужбовців, Збройних Сил України та військової служби. Не дивлячись на їх кількість, головні цінності, якими керуються військовослужбовці Збройних Сил України містяться у положеннях Військової присяги. Решта лише їх розширюють та пояснюють.

Як свідчать бойові дії проти російського агресора основна частина військовослужбовців Збройних Сил сприймає ці положення не просто як вимоги чи обов'язок, а як особисті переконання, цінності якими необхідно керуватись у бою. Саме в умовах війни такі цінності як мужність, чесність, професіоналізм, добросовісне служіння, вірність та відданість, честь та гідність, готовність до самопожертви стали головним кредом українського воїна, а їх дотримання мірилом зрілості та військової доблесті кожного військовослужбовця.

УДК 316.77 : 355.01

«ФАШИЗАЦІЯ» ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ РОСІЙСЬКОЮ ПРОПАГАНДОЮ «ОБРАЗУ ВОРОГА» З УКРАЇНИ

Топальський В.Л., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України

У статті автор зробив спробу дослідити формування російською пропагандою «образу ворога» з України, її населення та військовослужбовців, використовуючи при цьому «фашизацію» як специфічно російський пропагандистський засіб.

Протягом усієї історії людства існує практика формування «образу ворога» у суспільній свідомості населення держав напередодні та під час війни. Адже від правильно сформованого «образу ворога» значною мірою залежить стан військ, необхідний для успішного виконання бойових завдань, згуртованість населення та підтримка ним керівництва держави і своєї армії у спільній боротьбі проти ворога.

Питання формування «образу ворога» з України стало актуальним ще до початку широкомасштабної російської військової агресії проти нашої держави. Вже

наприкінці 2013 року під час Євромайдану російські ЗМІ розпочали активно формувати в інформаційному просторі «образ ворога» з України та українців. Цей процес розпочався не на порожньому місці, а на вже сформованих у суспільній свідомості росіян негативних стереотипах про нашу країну та її народ.

Також ми стали свідками того, як переважна більшість росіян почали безапеляційно підтримувати політику свого президента і були рішуче налаштовані знищувати міфічних «бандерівців» в Україні та «захищати» російськомовне населення. Такі переконання у суспільній свідомості росіян невдовзі почали реалізовуватися в конкретних діях – анексії Криму та розпаленні військової агресії на сході України, а згодом і у проведенні так званої «спеціальної військової операції». Не можна обійти увагою той факт, що після початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року підтримка росіянами дій свого президента у березні місяці становила 83 % [6, с.12]. Тобто «образ ворога», сформований у суспільній свідомості цільової аудиторії впливу, неминуче призводить до реальної військової агресії у фізичному просторі. Це актуалізує питання дослідження механізмів формування «образу ворога» російською пропагандою з України й українців.

Іншою складовою дослідження у статті є так звана «фашизація». Хоча під нею зазвичай розуміють процес руху в бік фашистської ідеології, проте російське керівництво та ЗМІ використовують його, говорячи про Україну, чисто з пропагандистською метою. При цьому ніякого відсилання до фашистської Італії 20-30-х років XX століття, коли при владі був Беніто Муссоліні, немає. Але якщо згадати як називали німецьких окупантів під час Другої світової війни у колишньому СРСР, то зразу приходить на згадку слово «фашисти». Саме з ним російські пропагандисти і хочуть пов'язати сучасну Україну, її керівництво та збройні сили.

Проблематику формування «образу ворога» росіянами з України та українців досліджували О. Холох, В. Горбулін, В. Зеленін, Д. Золотухін, О. Куцька, Є. Магда, Г. Почепцов, М. Шевченко, Г. Яворська та ін. Дослідженням фашизації як процесу займалися Г. Гусейнов, В. Ткаченко.

Важливою передумовою широкомасштабної російської агресії проти України є здійснення інформаційно-психологічного та інформаційно-смислового впливів на суспільну свідомість росіян з метою трансформації «образу України», як братнього народу, що був сформований ще в СРСР, в «образ Іншого», а далі – в «образ Чужого», а потім вже в «образ ворога» [9]. Ніщо так не об'єднує державу, націю як наявність спільного противника. Розуміючи це, російські пропагандисти намагалися (і продовжують це робити) формувати «образ ворога». Для цього здійснювалися потужні інформаційні кампанії, спрямовані проти України, її населення і війська.

Ворожою пропагандою широко застосовувалися найрізноманітніші технології впливу проти нашої держави, у тому числі й з використанням історії, перетворивши інформаційну сферу на реальну арену протиборства. Російські пропагандисти звертаються до національної історичної військової міфології, яка уособлює славетні

подвиги попередніх поколінь, щоб вони бути потужним орієнтиром для солдат так званої «спеціальної військової операції». Тобто з метою посилення патріотичних почуттів пропаганда намагається спиратися на героїчні сторінки зі свого минулого. Це переможні походи, битви та війни і, у першу чергу, Друга світова війна.

Ідеологічне обгрунтування російської агресії проти незалежної української держави багато в чому було засноване на вимогах щодо пам'яті про цю війну. Говорячи, що в Києві прийшли до влади фашисти і нацисти, російські керівники і пропагандисти підняли пласти, пов'язані з травмами Другої світової війни і боротьбою з фашизмом, а це дуже чутливі речі для колективної свідомості росіян [7, с.45].

Кількість фейків про «фашизацію» України наростає перед великими святами, пов'язаними із радянським періодом і, в першу чергу, Днем Перемоги. Конструкт «Велика Вітчизняна війна» став ледь не головним в політиці пам'яті російського режиму, і він усіляко використовується для демонізації України, яка нібито «зрадила пам'ять про подвиг дідів і сама скотилася до фашизму». Також російські пропагандисти апелюють до наративу «єдиної радянської нації», що використовується для впливу на тих українців, для яких ця ідеологема важлива [4, с.353] навіть сьогодні.

Відзначення річниці перемоги над гітлерівською Німеччиною у всьому світі стає нагодою згадати всіх загиблих у ті страшні роки. Проте останнім часом ми є свідками того, як ця подія стає приводом для подальшого формування росіянами «образу ворога» з України. Аналізуючи інформацію російських ЗМІ і, особливо телебачення, може скластися враження, що сьогодні у XXI ст. ще не закінчена повністю Друга світова війна. Хоча центр протистояння з фашизмом змістився на територію нашої держави. Мова і символьний ряд міфу про Велику Перемогу цілеспрямовано та інтенсивно використовувався агресором в інформаційній війні проти України ще до широкомасштабного вторгнення. Сьогодні ж, в умовах реальної війни, міф продовжують всеодно використовувати.

Для популяризації перемоги у Другій світовій війні здійснювалися і здійснюються певні заходи. Чого варті військові паради, акції «Безсмертний полк», покладання квітів до пам'ятників, меморіалів тощо. Це відбувається не лише на території Росії, а й в інших пострадянських та західноєвропейських країнах. Народу, якому постійно навіюють, що «діди воювали», «діди змогли і вони зможуть» нічого не залишається як це зробити знову. Ми прекрасно розуміємо, що все це використовується в якості зброї проти нашої держави.

Для кремля день Перемоги – це символ тріумфу вже не стільки радянської, як російської зброї. «Образ ворога» не скасовується, а просто прикладається до нового об'єкту. Сьогодні це вже не німці, а «українські каратели», «хунта», «бандерівці», «фашисти» тощо. Наявність же небезпечного, підступного ворога тягне за собою необхідність постійної готовності протидіяти йому. Ідеологічно-пропагандистський апарат працює на повну потужність, суспільство мобілізується на нову боротьбу, а старі штампи і кліше лише прикладаються до нових об'єктів і ситуацій [1].

Всі заходи «побєдобєсія» обов'язково проходять із так званою «георгіївською стрічкою». Якщо дешифрувати традицію її носіння, то можна з'ясувати, що пов'язування цього «атрибуту Перемоги» не тільки «поєднує» її власника зі «славним минулим», але й об'єднує народ для цього [2, с.299]. Недаремно ці так звані «атрибути Перемоги», які насправді ніколи не носилися радянськими солдатами, у величезній кількості використовуються як в країні-агресорці, так і на тимчасово окупованих територіях України та на теренах інших держав.

Феномен використання в російських новинах лексики зі старих радянських фільмів про Другу світову війну є дуже цікавим. Терміни «нацисти», «каратєлі», «фашисти», «хунта» виявилися дуже ефективним носієм для передачі негативних емоцій та роздмухування міжнаціональної ворожнечі через телебачення. Так, у художніх фільмах російська аудиторія бачила, кого саме і за які злочини потрібно називати «фашистами», а у випусках новин їм вказували на тих, хто безпосередньо є «фашистами» в наші дні. А щоб це посилити, додавали у новинні блоки сюжети про злочини українських військовослужбовців. Це, відповідно, мало створити в свідомості росіян стійкий образ української армії як «абсолютного зла».

Перші спроби масового використання російськими ЗМІ проти українців образливих термінів часів Другої світової війни, яку вживали СРСР для демонізації своїх противників, зафіксовані ще під час Євромайдану. Поряд із термінами «націоналісти», «радикали», «бандерівці» російські пропагандисти поступово вводять нові – «нацисти», «фашисти». Самі ж події в Києві російська пропаганда кваліфікувала як «фашистський», «бандерівський» державний переворот. ЗМІ Росії випробували всі доступні способи дискредитації українського політичного процесу як «фашизації»: звинувачення нових властей в «антисемітизмі», в «прославлянні націонал-соціалізму» тощо. Уявлення про події в Києві як про «фашистський» переворот поширювалися по всіх каналах офіційних російських ЗМІ [3]. Спочатку лише учасників Майдану називали «нацистами», «фашистами», проте згодом – все населення, що підтримало нову владу, яку російські пропагандисти назвали «хунтою». На сьогодні ж так називають вже всіх українців [7, с.44].

Ключовими цільовими аудиторіями для російських спецслужб та медіа, що співпрацюють з ними, є не лише мешканці своєї держави, тимчасово окупованих українських земель, а й громадяни та політичні еліти країн світу. З метою формування «образу ворога» з України, ненависті до її військовослужбовців, російськими пропагандистами широко використовувалися такі форми як сюжети створені за допомогою штучного інтелекту, постановочні відеоролики, підроблені фотографії, листівки тощо. Унаслідок «розлюднення» українців у суспільній свідомості росіян відбувається трансформація уявлень про жителів України: від дружнього чи нейтрального ставлення – до ворожого. Завдяки цьому на ворога, тобто на українців, перестають поширюватися загальнолюдські морально-етичні норми та знімається табу на вбивство. Ставлення до ворога стає нетерпимим, ненависним і агресивним, виникає почуття жаги помсти за скоєні ним злочини. Все це допомагає знищувати ворога на полі бою [5, с.7]. У російських

військовослужбовців формуються переконання справедливості та виправданості власної участі у війні.

Російські наративи та дезінформаційні прийоми мають високий ступінь ефективності саме завдяки повторюваності в медіа. Іншими словами, об'єктам дезінформації постійно розповідають одні й ті самі історії, роблячи їх щоразу цікавішими та більш «екзотичними» [7, с.48].

Найбільше поширення такої інформації серед російського населення і військ відбулося на початковому етапі так званої «спеціальної військової операції», що дозволяло офіційній пропаганді поширювати тезу про її виключну значимість для країни. При цьому навіть сама її назва починає огортатися певним ореолом – дехто почав її порівнювати з Великою Вітчизняною війною.

Важливим елементом зображення України як ворога для росіян стає опис антигуманності українців. Для більшої емоційності пропагандистами використовуються фігури замучених дітей, жінок, священнослужителів, що викликає ненависть до українських солдат. Відомо, що «образ ворога» швидко та ефективно формується під час війни у свідомості військовослужбовців, коли в них вже наявні негативні соціальні, етнічні та культурні стереотипи стосовно потенційно небезпечного соціального суб'єкта. А також унаслідок реальних зіткнень з ворогом під час війни через скоєні ним військові злочини [8, с.6].

Російським пропагандистам вдалося переконати власне населення у тому, що суть цієї війни полягає в боротьбі проти нацизму, фашизму. Саме такі ярлики використовуються росіянами, що мають яскраво виражений негативний зміст. Вплив здійснюється через всі можливі канали впливу практично постійно. Для поширення так званих «злочинів» української влади досить широко використовуються не лише телебачення, друковані ЗМІ, а й інтернет, соціальні мережі. Тобто обсяг інформації доволі великий, до того ж, вона досить добре готувалася і тому мала непогану якість, що говорить про проведення пропаганди підготовленими фахівцями.

Про «нацистську», «фашистську» Україну не втомлюються говорити не лише пропагандисти, а й російські політики. Не тільки президент країни-агресорки, а й очільник міністерства закордонних справ доволі часто вживає щодо України слова «нацисти» і «держава нацистів», виправдовуючи так свою агресію, дегуманізуючи ворога, яким останнім часом для росіян стала Україна [7, с.44]. Для демонізації українського керівництва, військовослужбовців силових структур російськими ЗМІ, політичними лідерами, деякими так званими «експертами» і навіть посадовими особами кремля, вживається також словосполучення «фашистський режим» [7, с.45].

Щоб провести аналогію між сучасними подіями і тими, що відбувалися у період Другої світової війни, російські пропагандисти хоч і все рідше, але ще залучають псевдосвідків тих страшних часів. Також кремль періодично використовує колишніх поплічників екс-президента В. Януковича в ролі «викривачів фашистської суті українського режиму».

Політичне керівництво і військове командування країни-агресорки намагаються знаходити адекватні формули для мотивації участі росіян у війні, підкреслюючи її справедливий характер, орієнтуючи війська на перемогу. При цьому часто спираючись на славні бойові традиції армії, в тому числі і на переможний досвід в боротьбі з українцями. За допомогою ЗМІ доводяться нібито історичні претензії на певні території (так звана «Новоросія»). І все це парадоксальним чином оголошується «антифашистською політикою Росії», хоча політичний концепт «Новоросії» і військова агресія на Донбасі супроводжувалися фашизацією внутрішньополітичного процесу в самій Росії [3]. На думку українського вченого В. Ткаченка, під таким антифашизмом маскується ідеологія і практика російського різновиду нацизму, що у наш час сформувалися [6, с.7] та отримали від українців назву «рашизм».

На тлі формування «образу ворога» з України російська пропаганда експлуатує «загрозу із заходу». Тому недаремно у виступах російських політиків, військових у пресі систематично з'являється інформація про виправданість так званої «спеціальної військової операції», бо вона завадила поширенню НАТО і не допустила вторгнення на територію Росії.

Крім російського телебачення, радіо, друкованих видань, інтернет-сайтів, соціальних мереж до формування та підтримання «образу ворога» з України залучаються також спеціальні органи. До антиукраїнської пропаганди, що використовує наратив «нацисти-фашисти-бандерівці» залучаються російські посольства, церква, культура, громадські організації.

Отже, створення міфу про загрозу так званого «українського фашизму» для людства стало засобом формування російською пропагандою «образу ворога» з України, а тому звернення до славетного минулого, в першу чергу до перемоги у Другій світовій війні, є одним із найбільш дієвих прийомів військової пропаганди, перетворивши її на справжню індустрію експлуатації «тіней предків». Проте нам слід зробити так, щоб жителі не лише інших країн, а й самі росіяни зрозуміли, що називаючи фашистами інших, путінська пропаганда легітимізує злочини проти людяності, відволікає населення від проблем своєї держави.

Список використаної джерел

1. *В'ятрович В.* Міфи і війна. URL: https://www.ww2.memory.gov.ua/pislyamova-abo-mify-i-vijna/ (дата звернення: 15.04.2026)

2. Гібридна війна : in verbo et in praxi: монографія / Донецький національний університет імені Василя Стуса / під. заг. ред. проф. Р.О. Додонова. Вінниця : ТОВ «Нілан – ЛТД», 2017. 412 с.

3. Гусейнов Г. Фашизація антифашизму, або Як Російська Федерація легітимізує захоплення України. URL: https://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Gusejnov_Fashyzacia_antyfashyzmu.htm (дата звернення: 25.04.2026).

4. Золотухін Д.Ю. Біла книга спеціальних інформаційних операцій проти України 2014–2018. Київ, 2018. 384 с.

5. «Образ ворога» у війнах та воєнно-політичних конфліктах (XX–XXI ст.) : монографія / О.І. Холох та ін. Київ.: НДЦ ГП ЗС України, 2024. 258 с.

6. Ткаченко В. Фашизація Росії: окреслення проблеми // *Світогляд*, 2024. №1 (105). С. 6–12.

7. Топальський В.Л., Іваненко С.М. Використання російською пропагандою конструкту «Велика Вітчизняна війна» у формуванні «образу ворога» з України. *Воєнно-історичний вісник НУОУ імені Івана Черняховського*, 2020. №3. С. 42–54.

8. Формування «образу ворога" у війнах та воєнно-політичних конфліктах: навчально-методичний посібник / О.І. Холох та ін. Київ: НДЦ ГП ЗС України, 2023. 212 с.

9. Холох О. І. Антропологічне осмислення образів «Свого», «Чужого», «Іншого» та «Ворога» як складових суспільної свідомості. *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2022. Вип. 8 (175). С. 49–54.

ІСТОРИЧНІ ФЕЙКИ: ПРОТИДІЯ ТА САМОЗАХИСТ

Нікіфоров І.А., доктор філософії, доцент
Харківський національний університет Повітряних Сил імені .Кожедуба

Стратегічні комунікації та інформаційно-психологічна стійкість є ключовими елементами оборони України, спрямованими на протидію російській агресії. Вони забезпечують об'єднання зусиль державних структур, Збройних Сил України та суспільства для формування правдивого інформаційного поля, зниження ефективності ворожих інформаційно-психологічних операції та збереження ментального здоров'я населення.

Однією з складових стратегічних комунікацій під час війни є протидія міфам, що включає в себе швидке реагування на дезінформацію та дестабілізацію, активне поширення правдивої інформації.

Російська пропаганда на чолі з Володимиром Путіним систематично використовує перекручування історії для виправдання агресії проти України. Його виступи, зокрема звернення перед повномасштабним вторгненням 2022 року та інтерв'ю західним медіа, містять низку повторюваних історичних міфів.

Для військового середовища історичні фейки розподілимо на декілька категорій:

- що б'ють по легітимності української державності;
- що впливають на бойовий дух ЗСУ.

Територіальні та державні міфи (Підрив легітимності)

«Україна – це штучне утворення, створене Леніним»: РФ стверджує, що до 1917–1922 років України не існувало.

Спростування: наголошуйте на тяглості державності від Русі, Галицько-Волинського князівства та Гетьманщини. УНР проголосила незалежність ще до завершення формування СРСР.

«Південь та Схід (Новоросія) – споконвічно російські землі»: наратив про те, що ці території були «подаровані» царями або більшовиками.

Спростування: ці землі освоювалися українськими козаками (Військо Запорозьке Низове) задовго до масової російської колонізації та русифікації кінця XIX століття.

Фейки про Збройні Сили (Дискредитація та деморалізація)

«ЗСУ – це проксі-армія НАТО, а Росія воює із Заходом»: намагання представити Україну лише як поле бою для наддержав.

Спростування: ЗСУ воюють за власну незалежність та територіальну цілісність, використовуючи як західну допомогу, так і власні розробки (наприклад, морські дрони та САУ «Богдана»).

«Військова перевага РФ непереборна» (міф про непереможність): пропаганда про нескінченні ресурси та «вундерваффе» (танки «Армата», ракети «Орєшнік»).

Спростування: наступ ЗСУ на Курщині у 2024 році та успішні оборонні операції 2025 року довели вразливість російської території та армії. Російські «супертанки» виявилися непридатними для реальних бойових умов.

«ЗСУ здійснюють »геноцид» на Донбасі протягом 8 років» - ключова теза для виправдання повномасштабного вторгнення.

Спростування: саме РФ розв'язала війну у 2014 році, використовуючи гібридні сили. Міжнародні моніторингові місії (ОБСЄ) ніколи не підтверджували фактів геноциду з боку України.

Ідеологічні міфи (дегуманізація)

«В Україні панує неонацизм»: спроба прирівняти сучасне керівництво та армію України до нацистського режиму для виправдання «денацифікації».

Спростування: в Україні демократично обрана влада, а крайні праві партії мають мінімальну підтримку, значно меншу, ніж у багатьох країнах Європи.

«Українці та росіяни – один народ (триєдиний народ)»: міф про те, що української ідентичності не існує.

Спростування: історичні, мовні та культурні відмінності формувалися століттями. Навіть у XVIII–XIX століттях ця ідея була лише імперським конструктом для обґрунтування влади монарха над «Великою, Малою та Білою Руссю».

Протидія історичним маніпуляціям потребує не лише знань фактів, а й розуміння механізмів, через які минуле перетворюють на інструмент впливу. Це складний процес, що базується на критичному аналізі та вмінні розрізняти наукову історію від політичного міфотворення.

Основні методи протидії

Перевірка джерел та першоджерел: маніпулятори часто посилаються на «секретні архіви», «заборонені знання» або виривають цитати з контексту. Надійні історичні знання завжди спираються на верифіковані документи та археологічні дані.

Контекстуалізація: події минулого не можна оцінювати лише за сучасними нормами. Маніпуляція часто полягає у спрощенні складних процесів до лінійного наративу «свої – чужі» або «герої – зрадники».

Розрізнення фактів та інтерпретацій: історичний факт (наприклад, дата битви) є константою, тоді як його значення може трактуватися по-різному. Протидія полягає в тому, щоб виявляти, коли автор нав'язує власну оцінку під виглядом об'єктивної істини.

Виявлення анахронізмів: маніпулятори часто приписують історичним постатям ідеї або терміни, яких у їх епоху не існувало (наприклад, поняття «нація» у сучасному розумінні для раннього середньовіччя).

Аналіз мови та емоцій: якщо історичний текст використовує яскраві емоційні епітети («споконвічний ворог», «священна земля», «зрадницький удар») - це ознака пропаганди, а не дослідження.

Для розпізнавання та самозахисту від фейків та міфів необхідно вживати наступних заходів:

- розвивати історичне мислення, намагатися зрозуміти причини та наслідки подій, а не просто запам'ятовувати дати;
- читати професійних істориків, користуватися працями академічних дослідників, а не публіцистів чи політиків.
- порівнювати наративи: подивіться, як ту саму подію описують у підручниках чи медіа різних країн. Це допоможе побачити суб'єктивність викладу.

УДК 355.42(477)

КОНТРНАСТУПАЛЬНІ ДІЇ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ У ПІВНІЧНО-ЗАХІДНІЙ ОПЕРАЦІЙНІЙ ЗОНІ (19.03. – 11.04.2022)

Євсєєв І.Г.
Скрябін О.Л., кандидат історичних наук, старший дослідник
Герасименко О.В.
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України

У цій історичній розвідці автори здійснили спробу коротко дослідити хід контрнаступальних дій Сил оборони України у Північно-Західній операційній зоні, яка була утворена на початку широкомасштабного вторгнення рф проти України в межах Житомирської, Київської, Чернігівської та Сумської областей. Джерелами інформації стали офіційні зведення Генерального штабу ЗС України та інших органів військового управління, колективні наукові праці, наукові історичні розвідки та свідчення безпосередніх учасників цих подій.

Розв'язавши проти України широкомасштабну збройну агресію ворог намагався блискавично захопити Київ, що мало б суттєве воєнно-політичне значення, створювало підґрунтя для зміни влади в Україні і призначення

маріонеткового уряду. Взяття Києва давало б кремлю значний пропагандистський ефект, зокрема продемонструвало би так звану «силу російської зброї» та спроможність їх армії у стислі терміни виконувати складні стратегічні завдання. Однак, військово-політичне керівництво країни-агресора явно недооцінило оборонні спроможності нашої армії, незламність українців та їх прагнення до свободи і незалежності.

У Поліському операційному районі (ОР) (Київський напрямок) ворог наступав з білорусі у напрямку Чорнобиль – Київ, уздовж правого берега Дніпра. У Сіверському ОР (Чернігівський та Сумський напрямки) російські війська ставили за мету сковувати наші сили, щоб запобігти їхній передислокації в Поліський ОР. Окупанти намагались блокувати або захопити великі населені пункти й логістичні вузли, висунутися на рубіж Бровари – Бориспіль та оточити Київ зі сходу та північного сходу [1].

Для відсічі широкомасштабного вторгнення на цих напрямках українська армія розпочала оборонну операцію, яка була частиною Першої стратегічної оборонної операції. В умовах, коли противник переважав у живій силі та озброєнні українські захисники обрали тактику позиційної оборони
в поєднанні з маневреними діями.

З перших днів збройного спротиву наші оборонці запобігли спробам російського десанту захопити Гостомельський і Васильківський аеродроми. Поступово Сили оборони заблокували ворога в м. Ірпінь та навколо с. Мощун, взяли під вогневий контроль Житомирську трасу, скували сили противника в Сумській та Чернігівській областях, на Фастівському та Броварському напрямках [2]. У результаті, вже на середину березня російських загарбників було зупинено навколо Києва, по обидва береги Дніпра.

Слід зазначити, що велика кількість сил і засобів ворога на правому березі виявилась сконцентрованою на занадто вузькій ділянці і стала об'єктом для нанесення ударів нашої артилерії. Суттєві втрати, що зазнали окупанти від цих ударів фактично унеможливили нарощування сил для прориву.

Все це створювало загрозу оточення значної кількості їх військ у Поліському ОР. Спроби росіян здійснити наступ з боку Сіверського ОР також виявились безуспішними.

Водночас, засадними і маневреними діями на маршрутах висування окупантів Силам оборони України вдалося порушити систему їх логістичного забезпечення. Масово знищувалися колони вантажівок із пальним і боєприпасами, а авіація та артилерія систематично вражали ворожі пункти управління, склади тощо. У результаті, ворог поступово втратив свої наступальні спроможності і нашому військовому командуванню вдалося стабілізувати ситуацію та не допустити наближення ворожих військ ближче ніж на 25 км (відстань для ефективного обстрілу з польової артилерії) від столиці. Однак ворог продовжував ракетні обстріли й авіаудари [3].

Атаки противника на Київ тривали до 19 березня, але поступово російські війська вичерпали свій наступальний ресурс на всіх напрямках і були вимушені перейти до оборонних дій. У відповідь Сили оборони України розгорнули свої частини резерву та поступово розпочали перехід у контрнаступ.

Щоб відкинути окупантів із-під Києва, для проведення контрнаступальних дій було сформовано мобільні групи зі складу гірсько-штурмових, десантних і механізованих підрозділів.

На лівому березі Дніпра гірські штурмовики висунулися на рубіж населених пунктів Лук'янівка – Бірки – Великий Крупіль, розташований на межі Київської та Чернігівської областей. Там вони заблокували трасу Київ – Суми. Наша артилерія розпочала удари по пунктах збору російських військових колон біля Іванівки на південний схід від Чернігова [1].

Водночас, наші захисники перерізали шляхи постачання 90-ї тд зс рф, створивши так званий оперативний «мішок». Вихід російських військ з оточення перетворився на втечу й проходив зі значними для них втратами. Важливою стала висадка нашого десанту у Бобровицях для взяття під контроль розв'язки доріг, якими здійснювалося забезпечення 90-ї танкової дивізії. У результаті окупаційне угруповання, що діяло в цьому районі було оточено українськими військами. Згодом, українські мобільні підрозділи зі східного напрямку остаточно перерізали траси постачання цих ворожих сил в районі с. Нова Басань [4; 5].

21 березня Сили оборони України визволили с. Макарів, вибили ворога з Житомирської траси та оголили тили російських військ, що знаходилися поблизу Києва. Завдяки посиленню наших сил в районі Мощуна противника відкинули на лівий берег р. Ірпінь та цього ж дня звільнили цей населений пункт.

Водночас, українські підрозділи, що проводили наступ на північно-західному напрямку, зайшли на контрольовану ворогом територію та зайняли позиції поблизу с. Забуччя, що на південний захід від м. Ірпінь. 23 березня з'явилися перші повідомлення про оточення російського угруповання в Бучі та Ірпені, після чого наші війська відтіснили окупантів у бік Бородянки та вийшли до Варшавської траси, яка була основним шляхом постачання противника. Діями мобільних груп в супроводженні ударів артилерії наші захисники зупинили цей шлях.

Наступні кілька днів тривала операція довкола Ірпеня. Найзапекліші бої точилися в районі Гостомельського шосе та військового шпиталю на північній околиці міста. 28 березня Ірпінь було визволено [6].

Водночас підрозділи Національної гвардії України висунулися на рубіж Мотижин – Северинівка – Березівка – Бузова – Любимівка та розпочали там контрнаступальні дії. Протягом подальших трьох діб вони визволили населені пункти: Ясногородка, Мотижин, Гореничі, Копилів, Березівка, Бузова та витіснили російських окупантів за Житомирську трасу, взявши її під контроль.

Згодом, 30 березня на північ від Житомирської траси у с. Дмитрівка відбувся один із останніх масштабних боїв на Київщині, в якому противник втратив близько

18 од. важкої техніки. Діями двох українських танкових екіпажів було знищено близько 14 одиниць ворожої бронетехніки.

Того ж дня під тиском українських захисників російські окупанти почали відступати від Броварів. Їхні сили не зуміли з'єднатися з угрупованням, що наступало з Чернігівського напрямку й було зупинене там. Загарбники потерпали від проблем із постачанням свого угруповання (їхня логістика застрягла на Сумщині) та власних помилок (рух щільними танковими колонами без підтримки піхоти та авіації). Необхідно зазначити про надзвичайну підтримку наших захисників на Броварському напрямку з боку місцевих мешканців. Вони по декілька годин копали траншеї та надавали все, що могли: від інженерної техніки до харчування [7].

Завдавши окупантам серйозних втрат у боях на Ірпінському й Броварському напрямках і залишивши їх без шляхів постачання, Сили оборони України змусили військово-політичне керівництво рф ухвалити рішення про відступ до білорусі та росії. Ще 28 березня Східне оперативне командування рф визначило всім підпорядкованим командним пунктам здійснювати так зване «легендування» (інформаційне прикриття) відходу окупаційних військ із захоплених територій. В радіоефірі лунала фальшива інформація про напрямки атак і контрударів, створюючи ілюзію підготовки до продовження наступальних дій [8].

Водночас, серед особового складу російських військ почалася паніка. Під час виведення їхніх підрозділів із території України окупанти кидали техніку і навіть своїх вбитих [9]. Підрозділи Сил оборони України здійснювали їх переслідування шляхом проведення ударно-пошукових дії, захоплювали полонених і техніку.

Ворог недооцінив готовність українських військ до ведення стійкої оборони, завчасне їх розгортання та підготовку оборонних рубежів і що важливо, не врахував готовність масового опору з боку місцевого населення. 31 березня загарбники залишили Бучу, а наступного дня втекли з Гостомеля, рухаючись через Чорнобильську зону в напрямку білорусі [6].

2 квітня було офіційно повідомлено про визволення Київської області від російських окупантів. До 5 квітня Сили оборони України повністю очистили Чернігівщину, а до 11 квітня – Сумщину.

Отже, завдяки обраній тактиці ведення активної маневреної оборони нашим військам вдалося утримати рубежі, райони, позиції та об'єкти довкола Києва. Подальше знищення логістичних ланцюжків постачання ворожих угруповань змусило противника у другій половині березня 2022 року перейти до оборони, що відкрило Силам оборони України можливості для поступового переходу у контрнаступ. Успішні контрнаступальні дії української армії у поєднанні із знищенням ворожої логістики змусили російських окупантів відступити на території білорусі та рф.

Список використаних джерел

1. Рік війни за свободу : Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022–24.02.2023) у чотирьох книгах. (2023). Книга І / Апарат

Головнокомандувача Збройних Сил України, Генеральний штаб Збройних Сил України та Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. – Київ: Видавництво Ліра-К. 270 с.

2. Київська оборонна операція 2022 року : воєнно-історичний нарис / І.Г. Євсєєв, О.Л. Скрябін, В.Р. Мараєв, В.В. Мараєва та ін. / за заг. ред. В.М. Мороза. Вид. 2-ге, доповнене. К. : НДЦ ГП ЗС України, 2026. 184 с.

3. Гнатов, А., Євсєєв, І., & Скрябін О. Воєнно-історичні аспекти проведення Київської оборонної операції (24.02.2022–02.04.2022). Міжнародний науковий журнал «Military Science». 2025. № 3(1). С. 126–154. https://doi.org/10.62524/msj.2025.3.1.05

4. 24.02:Реконструкція. Олександр Сирський – командувач Сухопутними силами ЗСУ (2019-2024), головком ЗСУ (з 2024). URL: https://www.pravda.com.ua/cdn/cd1/reconstruction/a7.html [дата зверн.: 02.04.2026].

5. Генерал Олександр Сирський про оборону столиці та визначальні бої за Київщину. URL: https://www.youtube.com/watch?v=9e1uexXKBMc [дата зверн.: 02.04.2026].

6. Генеральний штаб ЗСУ / General Staff of the Armed Forces of Ukraine. 31 березня 2026 року. URL: https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua/posts/1297913205855088/ [дата зверн.: 02.04.2026].

7. Герой України Роман Дармограй про бої під Броварами: «Хотіли легенько коцнути їхній «Тигр», щоб залишити собі. Не пощастило. Ішли танки. Тому довелося забирати танки». URL: https://censor.net/ua/r3333543 [дата зверн.: 03.04.2026].

8. Коваль, М. (за заг. ред.). (2023). Рік незламності: крах операції «Z». К. : НУОУ, 320 с.

9. Павлюк пояснив, чому провалився наступ РФ на Київщині на початку вторгнення. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3846901-pavluk-poasniv-comu-provalivsa-nastup-rf-na-kiivsini-na-pocatku-vtorgnenna.html [дата зверн.: 03.04.2026].

УДК 616.89:355.4

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТРАДИЦІЙНИХ ТА СУЧАСНИХ ДІАГНОСТИЧНИХ КРИТЕРІЇВ ПРЕСУЇЦИДАЛЬНОГО СТАНУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Рибалко А.І.
психологічна служба Навчально-наукового інституту якості освіти
Харківський національний медичний університет,
Горецька А.М., кандидатка психологічних наук
Міжрегіональна академія управління персоналом
Завгородня Н.І., кандидатка медичних наук, доцентка
Харківський національний медичний університет

Анотація. У статті подано розширений порівняльний аналіз традиційних і сучасних діагностичних критеріїв пресуїцидального стану у військовослужбовців. Показано еволюцію діагностичної логіки від описово-синдромологічного розпізнавання до структурованої, динамічної та прогностично орієнтованої оцінки ризику. Традиційні підходи розглянуто крізь призму концепції пресуїцидального синдрому, феноменів афективного звуження, безнадійності та клінічно спостережуваних поведінкових змін. Сучасні підходи проаналізовано в межах біопсихосоціальної парадигми, моделей переходу від суїцидальної ідеації до дії, структурованого клінічного інтерв'ю та валідованих скринінгових інструментів. Обґрунтовано, що у військових популяціях діагностика має враховувати не лише депресивну і посттравматичну симптоматику, а й бойовий стрес, моральний конфлікт, травматичні втрати, соціальну ізоляцію, зловживання алкоголем, черепно-мозкові ушкодження та специфіку військової культури, яка нерідко маскує вербалізовану суїцидальність. На підставі узагальнення літератури запропоновано інтегративну чотирирівневу діагностичну матрицю, що поєднує синдромологічні маркери, динамічні змінні ризику, військово-контекстні модулатори та захисні чинники. Зроблено висновок, що така модель підвищує клінічну чутливість, покращує стратифікацію ризику та посилює практичну придатність профілактичних інтервенцій в умовах війни.

Ключові слова: *пресуїцидальний стан, військовослужбовці, суїцидальний ризик, ПТСР, бойовий стрес, діагностичні критерії, біопсихосоціальна модель, динамічна оцінка.*

Вступ. Проблема пресуїцидального стану у військовослужбовців сьогодні набуває не лише клінічного, а й соціально-безпекового значення. В умовах війни суїцидальний ризик формується на перетині бойового стресу, посттравматичної симптоматики, моральних конфліктів, втрати побратимів, руйнування звичних життєвих перспектив і зниження соціальної інтегрованості після ротації чи поранення [12; 13; 15–17]. Через це діагностика не може обмежуватися лише констатацією депресивного стану або наявності окремих суїцидальних думок.

Класичні суїцидологічні концепції сформували важливий фундамент для розуміння станів, що передують суїцидальним намірам та поведінці. Насамперед ідеться про модель Е. Рінгеля, у межах якої пресуїцидальний стан описується через звуження свідомості, інгібіцію агресії з її відзеркаленням на себе та суїцидальні фантазії [1]. Проте сучасна клінічна практика дедалі виразніше демонструє, що для військовослужбовців такого опису недостатньо: пресуїцидальна динаміка розгортається в умовах високої коморбідності, різкої мінливості симптомів і значного впливу великого переліку факторів.

У сучасній діагностичній моделі не лише наявні симптоми, а й часовий перебіг, ситуаційні тригери, доступність засобів самопошкодження, попередні суїцидальні дії, особливості військового досвіду, рівень підтримки, а також чинники, що можуть тимчасово зменшувати або підвищувати вірогідність суїциду [2–6; 12–15].

Метою статті є поглиблений порівняльний аналіз традиційних та сучасних діагностичних критеріїв пресуїцидального стану у військовослужбовців, а також формулювання інтегративної моделі, придатної для клініко-психологічної оцінки в умовах війни.

Традиційні підходи до діагностики пресуїцидального стану

Традиційні підходи спиралися передусім на клінічне спостереження, психопатологічний опис і синдромологічне мислення. Їхня сила полягала у здатності виявляти глибинні зміни психічного функціонування, які ще не обов'язково були представлені чітко вербалізованими намірами. Саме тому класична суїцидологія наголошувала на важливості непрямих ознак: афективного збіднення, звуження перспективи майбутнього, різкого обмеження комунікації, втрати інтересу до професійної та соціальної діяльності, зростання дратівливості або, навпаки, емоційної «порожнечі» [1; 9].

У межах моделі Е. Рінгеля центральною ознакою виступає констрикція психічного поля: людина перестає бачити альтернативи, втрачає варіативність мислення і дедалі частіше переживає стан суб'єктивної безвиході [1]. Для військовослужбовця це може проявлятися як фіксація на одному травматичному епізоді, неможливість уявити майбутнє поза війною, ригідне самозвинувачення у загибелі товаришів чи переконання у власній «зайвості» після поранення або демобілізації.

Важливим класичним критерієм була також безнадійність. Дослідження А. Бека показали, що саме переживання безперспективності має високу прогностичну вагу у формуванні суїцидального ризику, інколи навіть вищу, ніж окремі показники депресивної симптоматики [9]. З діагностичного погляду це надзвичайно важливо для військових контингентів, де депресивний афект нерідко маскується поведінковою жорсткістю, соматизацією або вживанням алкоголю.

Разом із тим традиційний підхід має низку обмежень. По-перше, він значною мірою залежить від клінічного досвіду спеціаліста та якості безпосереднього контакту з пацієнтом. По-друге, описові критерії складно стандартизувати, а отже –

порівнювати між різними фахівцями та етапами спостереження. По-третє, класична модель слабше працює там, де суїцидальний ризик має флуктуаційний, короткочасно загострюваний характер, що типово для військовослужбовців після бойового стресу, в стані інтоксикації, після конфлікту в підрозділі чи при повторному переживанні травматичних подій [12; 13; 17].

Сучасні підходи до діагностики: від синдромології до динамічного ризик-формулювання

Сучасні підходи змінили саму одиницю діагностичного аналізу. Якщо в традиційній парадигмі фахівець прагнув розпізнати певний синдром або відносно стійкий клінічний стан, то нині оцінка дедалі частіше орієнтується на динамічний ризиковий профіль. Це означає, що увага переноситься з питання «чи є у пацієнта пресуїцидальний синдром?» на питання «які фактори в даний момент підвищують або знижують імовірність переходу від дистресу та суїцидальних думок до дії?» [2–6].

Біопсихосоціальна модель дозволила вийти за межі суто психіатричної симптоматики і розглядати пресуїцидальний стан як результат взаємодії біологічних, психологічних і соціальних компонентів [2]. Для військовослужбовців така оптика є особливо релевантною, оскільки суїцидальний ризик тут формується не лише під впливом депресії чи ПТСР, а й під дією черепно-мозкових ушкоджень, хронічного виснаження, порушень сну, вживання психоактивних речовин, проблем реінтеграції, командної ізоляції, сорому, провини вижившого та зміни професійної ідентичності [12–17].

У сучасних класифікаційних системах суїцидальна поведінка дедалі чіткіше виділяється як окремий об’єкт клінічної уваги. У DSM-5 суїцидальна поведінка була включена до розділу «Conditions for Further Study», а у DSM-5-TR запроваджено окремі коди для фіксації суїцидальної поведінки незалежно від базового діагнозу, що відображає тенденцію до її більшої нозологічної автономізації [4]. Водночас ICD-11 закріплює ширші можливості для кодування станів, пов’язаних із психічними та поведінковими порушеннями, в межах сучасної міжнародної діагностичної системи [5].

Практичним ядром сучасної діагностики стала стандартизація. У клінічному застосуванні широко використовуються C-SSRS для структурованої оцінки суїцидальної ідеації та поведінки [7], SSI/BSI для вимірювання інтенсивності суїцидальних намірів [8], PHQ-9 для скринінгу депресивних симптомів із чутливістю до суїцидального компоненту [10] та PCL-5 для кількісної оцінки симптомів ПТСР [11]. Важливо, що ці інструменти не замінюють клінічного інтерв’ю, а підсилюють його, забезпечуючи повторюваність та міжекспертну узгодженість.

Ключовим документом, який систематизує сучасну логіку роботи із суїцидальним ризиком, є клінічна настанова VA/DoD 2024 року. Її принципова позиція полягає не в механічному підрахунку балів, а в поєднанні скринінгу, поглибленої клінічної оцінки, стратифікації гострого й хронічного ризику, а також

безпосереднього планування менеджменту [6]. Для військової медицини це має особливу цінність, оскільки дозволяє пов'язувати діагностику з подальшими рішеннями щодо безпеки, спостереження, маршрутизації пацієнта та психологічного супроводу.

Порівняльний аналіз традиційних і сучасних критеріїв

Порівняння двох парадигм показує, що йдеться не просто про заміну «старих» інструментів «новими», а про зміну самої діагностичної філософії. Традиційний підхід був зорієнтований на розпізнавання якісного психічного стану, тоді як сучасний – на моделювання ризику як процесу. У першому випадку клініцист шукає синдром; у другому – оцінює конфігурацію змінних, їхню часову мінливість та ймовірність переходу до небезпечної поведінки [1–6].

З погляду об'єкта діагностики традиційна модель концентрується на внутрішньопсихічній драмі: звуженні свідомості, аутоагресивній трансформації переживань, суїцидальних фантазіях, безнадійності. Сучасна модель включає ці компоненти, але не вважає їх достатніми. Вона аналізує також коморбідні стани, історію попередніх спроб, доступні стресори, соціальний контекст, порушення сну, імпульсивність, вживання алкоголю, якість підтримки та можливості негайного втручання [6; 10–15].

За часовою логікою традиційні критерії тяжіють до уявлення про відносно цілісний клінічний етап, який передує суїцидальній дії. Натомість сучасні підходи виходять з того, що ризик може різко змінюватися протягом дуже короткого часу. Для військовослужбовців це принципово: відносно стабільний стан психічного виснаження може швидко перейти в гостре загострення після конфлікту, отримання травматичної новини, повторного тригера, алкоголізації чи різкої втрати підтримки [6; 12–15].

Ще одна відмінність стосується співвідношення симптомів і контексту. У традиційному підході контекст часто відігравав тло, тоді як сучасна діагностика розглядає його як повноцінну змінну ризику. У військовій популяції значення мають не тільки клінічні симптоми, а й статус у підрозділі, характер бойового досвіду, моральна дилема, ставлення до звернення по допомогу, культура «не виявляти слабкість», досвід втрати товаришів, труднощі реадаптації у цивільному середовищі [12–17].

За рівнем відтворюваності сучасні критерії мають очевидну перевагу. Стандартизовані інструменти не усувають необхідності клінічного судження, але роблять оцінку прозорішою, дозволяють порівнювати результати в динаміці та полегшують міждисциплінарну комунікацію між психіатром, клінічним психологом, психотерапевтом, сімейним лікарем і командуванням у межах допустимого професійного обміну інформацією [6–11; 14].

Однак і сучасна модель має свої обмеження. Жодна шкала сама по собі не гарантує точного прогнозу, а формальне заповнення опитувальників без якісного клінічного інтерв'ю може створювати ілюзію контролю. Частина військовослужбовців з високим рівнем психологічної оборони мінімізує симптоми,

недооцінює небезпеку або свідомо приховує суїцидальні думки через страх стигматизації та професійних наслідків. Тому сучасна діагностика є ефективною лише тоді, коли поєднує стандартизований інструментарій із гнучким клінічним аналізом і контекстуальною інтерпретацією [6; 12; 14; 15].

Узагальнену порівняльну характеристику двох діагностичних парадигм наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльна матриця традиційних і сучасних діагностичних критеріїв пресуїцидального стану у військовослужбовців

Критерій аналізу	Традиційний підхід	Сучасний підхід	Практичне значення для військовослужбовців
Теоретична база	Синдромологічна та описово-клінічна модель	Біопсихосоціальна, динамічна, ризик-орієнтована модель	Дозволяє поєднати психопатологію з бойовим, соціальним і організаційним контекстом
Основна одиниця діагностики	Психічний стан або синдром	Поточний ризиковий профіль та його зміни в часі	Дає можливість оцінювати як хронічний, так і гострий ризик
Ключові критерії	Констрикція, аутоагресія, безнадійність, фантазії	Ідеація, намір, історія спроб, коморбідність, тригери, захисні фактори	Виявляє ризик навіть без виразної класичної синдромології
Часова перспектива	Порівняно статична	Флуктуаційна, етапна	Важливо при різких постстресових загостреннях
Метод оцінки	Клінічне спостереження та інтерв'ю	Інтерв'ю + стандартизовані шкали + стратифікація	Підвищує відтворюваність і зручність командної роботи
Ставлення до коморбідності	Часто другорядне	Центральне значення	Краще пояснює складні випадки після

Критерій аналізу	Традиційний підхід	Сучасний підхід	Практичне значення для військовослужбовців
		ПТСР, депресії, ПАР, ТВІ, безсоння	бойових дій
Роль контексту	Допоміжна	Окремий блок діагностики	Дає змогу враховувати втрату побратимів, ізоляцію, стигму
Інструментарій	Нестандартизований	C-SSRS, SSI/BSI, PHQ-9, PCL-5, інтерв'ю	Підсилює раннє виявлення груп ризику
Прогностична цінність	Помірна, залежна від експерта	Вища за рахунок повторної оцінки та багатофакторності	Краще пов'язується з планом безпеки й маршрутизацією
Обмеження	Суб'єктивність, низька стандартизація	Ризик формалізму при відриві від клінічного контексту	Потребує інтеграції двох підходів, а не відмови від одного

Інтегративна модель діагностики як аналітична пропозиція

На підставі проведеного аналізу доцільно запропонувати інтегративну чотирирівневу матрицю оцінки пресуїцидального стану у військовослужбовців. Її не слід розглядати як окрему валідовану методику; це аналітична модель, покликана упорядкувати дані клінічного інтерв'ю та психодіагностики.

Перший рівень – синдромологічний. Він охоплює класичні ознаки: звуження свідомості, безнадійність, соціальне згортання, аутоагресивні тенденції, суїцидальні фантазії, емоційне «оніміння», різке зниження інтересу до майбутнього [1; 9].

Другий рівень – динамічний ризиковий. Тут оцінюються поточна інтенсивність суїцидальної ідеації, наявність наміру, попередні суїцидальні дії, імпульсивність, психоактивні речовини, порушення сну, депресивний афект, ПТСР-симптоматика, швидкість зміни стану після тригерів [6–11; 13].

Третій рівень – військово-контекстний. До нього належать бойові втрати, моральна травматизація, командна ізоляція, сором звернення по допомогу, статус після поранення, проблеми демобілізації, конфлікт між службовим обов'язком і ресурсною виснаженістю, зміна ідентичності військового [12–17].

Четвертий рівень – протективний. Він включає життєві смисли, підтримку сім'ї та побратимів, релігійно-ціннісні обмеження, терапевтичний альянс, здатність до самоспостереження, готовність приймати допомогу, наявність короткострокового плану безпеки та контроль над кризовими тригерами [6; 15; 16].

Перевага такої моделі полягає в тому, що вона зберігає клінічну глибину традиційної суїцидології, але водночас дозволяє здійснювати сучасну багатовимірну оцінку ризику. Саме інтеграція, а не протиставлення підходів, видається найбільш продуктивною для військової клінічної практики.

Специфіка пресуїцидального стану у військовослужбовців

Військовослужбовець як суб'єкт діагностики принципово відрізняється від цивільного пацієнта низкою особливостей. По-перше, його психічний стан формується в умовах тривалого впливу екстремальних факторів, де загроза смерті, висока відповідальність за інших і хронічне фізичне виснаження стають частиною повсякденності [12–15]. По-друге, військова культура часто підтримує нормативну стриманість, що ускладнює відкрите повідомлення про емоційний розпад, безнадійність чи суїцидальні думки.

Систематичні огляди показують, що суїцидальний ризик у військових і ветеранів не зводиться до самого факту ПТСР: він посилюється коморбідною депресією, вживанням алкоголю, порушенням сну, міжособистісною ізоляцією, попередніми травматичними подіями та проблемами переходу до мирного життя [12; 13]. В українському контексті до цього додаються тривалість війни, повторні ротації, нестабільність майбутнього та висока частота накопиченої втрати.

Особливої уваги заслуговує феномен латентної суїцидальності. У частини військовослужбовців відсутня пряма вербалізація наміру, однак наявні поведінкові еквіваленти ризику: самоізоляція, нехтування безпекою, алкогольна дезінгібіція, різке згортання контактів, втрата інтересу до нагальних обов'язків, висловлювання про власну непотрібність або вичерпаність ресурсу. У таких випадках опора тільки на пряме запитання про суїцидальні думки може бути недостатньою [14; 17].

У вітчизняних методичних і наукових джерелах підкреслюється, що оцінка суїцидального ризику у військовослужбовців має бути обов'язково поєднана з аналізом бойового стресу, адаптаційних порушень, життєстійкості та актуального соціального середовища [14; 15; 17]. Це ще раз підтверджує перевагу інтегративного підходу над вузько симптоматичною діагностикою.

Клінічний випадок

Військовослужбовець, 28 років, брав участь у бойових діях протягом 18 місяців. Після ротації звернувся зі скаргами на безсоння, повторні нічні пробудження, нав'язливі травматичні спогади, емоційну відстороненість, дратівливість, різке зниження інтересу до спілкування та епізоди вживання алкоголю для «вимкнення

думок». У біографічному контексті – втрата побратимів, контузійний епізод, конфлікти у сім'ї після повернення додому.

Під час первинної бесіди пацієнт заперечував намір нашкодити собі, однак демонстрував виражену безнадійність, фрази про «відсутність місця в мирному житті», когнітивну ригідність і звуження часової перспективи. За традиційною логікою це дозволило б говорити про наявність пресуїцидального синдрому з елементами констрикції та аутоагресивної переробки переживань [1; 9].

Однак сучасна оцінка дала ширшу картину. За PHQ-9 виявлено клінічно значущий рівень депресивної симптоматики, за PCL-5 – виражені посттравматичні прояви, за C-SSRS – активні суїцидальні думки без чітко артикульованого плану, але з періодичним переживанням власної непотрібності, а за SSI – високий рівень інтенсивності суїцидальної ідеації [7–11]. Поглиблене інтерв'ю також виявило фактори гострого ризику: алкоголізацію, соціальне віддалення, порушення сну та відсутність відчуття майбутнього.

Діагностичне значення цього випадку полягає в тому, що традиційний і сучасний підходи тут не суперечать одне одному, а працюють на різних рівнях. Перший дозволяє розпізнати якісну структуру стану, другий – описати ступінь ризику, його модифікатори та подальшу тактику допомоги. Саме така подвійна оптика є найбільш продуктивною у військовій психодіагностиці.

Висновки

1. Традиційні діагностичні критерії пресуїцидального стану зберігають високу теоретико-клінічну цінність, оскільки дозволяють фіксувати глибинні зміни психічного функціонування – констрикцію, безнадійність, аутоагресивну спрямованість переживань та згортання життєвої перспективи.

2. Сучасні підходи значно розширюють діагностичне поле за рахунок біопсихосоціальної логіки, динамічної оцінки ризику, стандартизованого інструментарію та обов'язкового врахування коморбідності й контексту.

3. Для військовослужбовців найбільш адекватною є не редукція до одного підходу, а їх інтеграція. Саме поєднання синдромологічної глибини, валідованих інструментів і військово-контекстного аналізу забезпечує вищу клінічну чутливість та прогностичну корисність.

4. Запропонована інтегративна чотирирівнева матриця може бути використана як аналітичний каркас для клінічної бесіди, психодіагностичного висновку, міждисциплінарного консиліуму та формування індивідуального плану профілактики.

5. Перспективним напрямом подальших досліджень є адаптація сучасних міжнародних алгоритмів оцінки суїцидального ризику до українського військового контексту з урахуванням тривалості війни, повторних бойових травматизацій, особливостей військової ідентичності та наявних ресурсів психосоціальної підтримки.

Список використаних джерел

1. Ringel E. The presuicidal syndrome. Suicide and Life-Threatening Behavior. 1976;6(3):131–149.

2. Engel G. L. The need for a new medical model: a challenge for biomedicine. Science. 1977;196(4286):129–136.

3. Van Orden K. A., Witte T. K., Cukrowicz K. C., Braithwaite S. R., Selby E. A., Joiner T. E. Jr. The interpersonal theory of suicide. Psychological Review. 2010;117(2):575–600.

4. American Psychiatric Association. DSM-5 Section III: Conditions for Further Study. Arlington, VA: American Psychiatric Association; 2013. Suicidal Behavior Disorder; DSM-5-TR updates on suicidal behavior codes, 2022.

5. World Health Organization. ICD-11: International Classification of Diseases 11th Revision. Geneva: WHO; 2022.

6. Assessment and Management of Patients at Risk for Suicide Work Group. VA/DoD Clinical Practice Guideline for Assessment and Management of Patients at Risk for Suicide. Version 3.0. Washington, DC; 2024.

7. Posner K., Brown G. K., Stanley B., et al. The Columbia-Suicide Severity Rating Scale: initial validity and internal consistency findings from three multisite studies with adolescents and adults. American Journal of Psychiatry. 2011;168(12):1266–1277.

8. Beck A. T., Kovacs M., Weissman A. Assessment of suicidal intention: the Scale for Suicide Ideation. Journal of Consulting and Clinical Psychology. 1979;47(2):343–352.

9. Beck A. T., Brown G., Berchick R. J., Stewart B. L., Steer R. A. Relationship between hopelessness and ultimate suicide: a replication with psychiatric outpatients. American Journal of Psychiatry. 1990;147(2):190–195.

10. Kroenke K., Spitzer R. L., Williams J. B. W. The PHQ-9: validity of a brief depression severity measure. Journal of General Internal Medicine. 2001;16(9):606–613.

11. Weathers F. W., Litz B. T., Keane T. M., Palmieri P. A., Marx B. P., Schnurr P. P. The PTSD Checklist for DSM-5 (PCL-5) – Standard [Measurement instrument]. National Center for PTSD; 2013.

12. Williamson C., Stevelink S. A. M., Greenberg N. Risk and protective factors for self-harm and suicide behaviours among serving and ex-serving personnel of the UK Armed Forces, Canadian Armed Forces, Australian Defence Force and New Zealand Defence Force: a systematic review. European Psychiatry. 2024;67(1):e36.

13. Holliday R. H., Borges L. M., Stearns-Yoder K. A., Hoffberg A. S., Brenner L. A., Monteith L. L. Posttraumatic stress disorder, suicidal ideation, and suicidal self-directed violence among U.S. military personnel and veterans: a systematic review of the literature from 2010 to 2018. Frontiers in Psychology. 2020;11:1998.

14. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Корня Л. В. Психологічна оцінка суїцидального ризику у військовослужбовців: методичний посібник. Київ: НДЦ ГП ЗСУ; 2019. 206 с.

15. Кокун О. М., Клочков В. В., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій: методичний посібник. Київ–Одеса: Фенікс; 2022. 128 с.

16. Титаренко Т. М. Особистість перед викликами війни: психологічні наслідки травматизації. Психологія війни і миру. Соціально-психологічні стратегії адаптації особистості і спільноти до умов та наслідків воєнного конфлікту. 2017. С. 3–10.

17. Ладик-Бризгалова А. К. Посттравматичні психічні порушення та суїцидальна поведінка в учасників бойових дій. Україна. Здоров'я нації. 2016;4(1):44–49.

ВПЛИВ НЕГАТИВНИХ ЧИННИКІВ БОЮ НА ПРОЦЕС АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ХОДІ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ

Кириченко А.В., доктор філософії, доцент
Національний університет оборони України

Сучасні збройні конфлікти характеризуються високою інтенсивністю бойових дій, невизначеністю оперативної обстановки, постійною загрозою життю та значним інформаційно-психологічним навантаженням на особовий склад. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема впливу негативних чинників бойової обстановки на процес адаптації військовослужбовців у ході виконання завдань за призначенням. До найбільш значущих стрес-факторів належать безпосередня участь у бойових зіткненнях, втрати серед бойових побратимів, тривала сенсорна й емоційна напруга, інформаційна перенасиченість, дефіцит часу для прийняття рішень, порушення режиму сну та відпочинку, а також тривале перебування в умовах підвищеної небезпеки.

Повномасштабна російсько-українська війна суттєво актуалізувала дослідження проблеми бойового стресу та адаптаційних можливостей військовослужбовців. Тривалість бойових дій, висока інтенсивність артилерійських і ракетних ударів, застосування безпілотних систем, постійна загроза диверсій та інформаційно-психологічний тиск створюють комплексний вплив на психіку військових, що потребує наукового осмислення та вироблення ефективних механізмів психологічної підтримки. Водночас адаптація в умовах війни виступає не лише індивідуальним психічним процесом, а й системним явищем, що залежить від рівня підготовки, згуртованості підрозділу, стилю командування та організації психологічної підтримки персоналу.

Успішність виконання завдань за призначенням безпосередньо пов'язана зі здатністю військовослужбовців зберігати психологічну стійкість, підтримувати оптимальний рівень функціонування та швидко відновлюватися після впливу стресогенних чинників. Вивчення закономірностей адаптації в умовах бойової

діяльності дозволяє визначити чинники ризику дезадаптації, своєчасно виявляти негативні психічні стани та розробляти ефективні заходи профілактики бойових психічних втрат.

Поняття «стрес», вперше запропоноване Г. Сельє у 1936 р., описує адаптаційно-захисні реакції організму на інтенсивні впливи, що проходять через стадії тривоги, підвищеної резистентності та виснаження, а при тривалому навантаженні можуть призвести до «зриву адаптації». Фізіологічні зміни в організмі людини під час стресу є наслідком емоційних переживань, і без них вони не виникають навіть при фізичній травмі. Тому стрес виникає як загроза, що дистанційно впливає на людину, формуючи емоційне ставлення до неї та готуючи організм до можливих фізичних наслідків, впливаючи на здатність ефективно діяти.

Людина реагує не лише на реальні загрози, а й на символи небезпеки, пов'язані з минулими переживаннями, що дозволяє їй перебувати у стані готовності та активувати захисні механізми протягом короткого часу між виникненням стресу та його наслідками. Ця готовність формується під впливом соціально-економічних факторів і емоційних конфліктів і водночас є необхідною умовою виживання.

У зв'язку з труднощами відокремлення психічного впливу від фізіологічного в реакції організму на емоційний стрес, сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідження зосереджуються на вивченні нейрофізіологічних основ цілеспрямованої поведінки та готовності до дії, процесів адаптації до стресових впливів, а також аналізі факторів підвищеної інтенсивності та соціально-психологічної адаптації людей, які пережили емоційний стрес в екстремальних умовах. У бойовій обстановці військовослужбовець постійно переживає внутрішній конфлікт між обов'язком і прагненням до самозбереження, прагнучи діяти як добрий солдат, тоді як страх штовхає його в протилежний бік, і водночас найсильніше тривогу викликає не те, що відбувається, а те, що може статися, що спричинює наростаюче нервове збудження з кожною годиною та днем.

Внутрішній конфлікт між страхом поранення чи загибелі та усвідомленням обов'язку може призводити до неконтрольованої реакції організму, коли тривога перетворюється на істеричний стан із можливими псевдопаралічами, втратою зору чи слуху, а дослідження свідчать, що психічний і фізичний стан військовослужбовця на полі бою може бути надзвичайно пригніченим.

До подібних станів належить *стан бойової втоми*, коли військовослужбовці виснажені фізично, а порушення розумової діяльності ускладнює усвідомлення власного стану.

Стан потьмарення свідомості характеризується відверненням від реальності, втратою орієнтації у часі та просторі і появою неадекватної поведінки.

Конверсійна істерія проявляється перетворенням страху на фізичні розлади організму, що виводять людину з ладу й тимчасово звільняють її від тривоги.

Стан тривоги супроводжується постійним напруженням організму, яке не зникає навіть після сну, і призводить до неможливості зосередитися.

Нав'язливі ідеї та компульсивний стан проявляються усвідомленням власного страху та фізіологічними реакціями, такими як тремор кінцівок, прискорене дихання, заїкання або нервовий тік.

Стан асоціальної поведінки включає стійкі психопатологічні прояви, зміну особистісних якостей, дратівливість, почуття пригніченості та фокусування на конкретних діях чи об'єктах.

Отже, стрес-фактори бойової обстановки значно впливають на процес адаптації військовослужбовців до діяльності в бойових умовах, причому фізіологічні зміни в організмі часто є наслідком емоційних переживань. Стрес виникає перш за все як загроза, яка дистанційно впливає на людину, формуючи її емоційне ставлення та готуючи організм до можливих фізичних наслідків, що безпосередньо впливає на здатність військовослужбовців адаптуватися. Вивчення симптомів показало, що такий вплив може призводити до станів бойової втоми, потьмарення свідомості, конверсійної істерії, нав'язливих ідей, компульсивного стану або асоціальної поведінки.

Список використаних джерел

1. Досвід організації морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення бойових дій: нарис / за редакцією генерал-майора В. Клочкова. Київ: НДЦ ГП ЗС України, 2022. 165 с.

2. Дикун В. Г., Мороз В. М., Стасюк В. В., Методологія дослідження морально-психологічного стану особового складу військ (сил) : навч.-метод. посіб. Київ : ТОВ «7БЦ», 2023. 383 с.

3. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник : у 2 ч. Ч. 1. вид. 2-е, перероб. зі змін. та допов. / Н. А. Агаєв, В. Г. Дикун, В. С. Чорний та ін. ; за заг. ред. В. В. Стасюка. Київ : ТОВ «7БЦ», 2020. 755 с.

4. Стасюк В. В. Військова психологія видородової діяльності: Підручник для слухачів та студентів вищих навчальних закладів. Київ: ПП «Золоті Ворота», 2012. 458 с.

5. Стасюк В. В. Страх і паніка на війні: монографія. Київ: НУОУ, 2013. 290 с.

6. Стасюк В. В. Психологічне забезпечення діяльності військ (сил): підруч. Київ: НУОУ, 2014. 504 с.

ЩЕПЛЕННЯ СТРЕСОМ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Лисенко Д.П., доктор філософії (за спеціальністю Психологія),
Павлушенко С.М., доктор філософії (за спеціальністю Психологія)
Національний університет оборони України

Практичні методи психологічної підготовки передбачають активне включення військовослужбовців у діяльність, максимально наближену до умов виконання реальних бойових завдань. Метою використання практичних методів є підвищення

рівня психологічної готовності, розвиток стресостійкості та ефективної взаємодії військовослужбовців у військовому підрозділі. Зміст методів охоплює тренування в штучно змодельованих військово-професійних ситуаціях за різних умов обстановки, відпрацювання алгоритмів дій у стані підвищеного психоемоційного навантаження, розвиток навичок прийняття рішень за дефіциту інформації або часу.

Метод щеплення стресом передбачає поетапне варіювання рівня психоемоційного навантаження – від помірного до високого і навпаки – за умови систематичного моніторингу психічного стану військовослужбовців. Процес адаптації до стресу передбачає дозування інтенсивності стресових впливів, після яких обов'язково мають слідувати фази відновлення. Надалі такі цикли піддаються системному та багаторазовому відтворенню. Важливою умовою є забезпечення достатнього часу для формування адаптаційних змін, а також організація повторюваних тренувальних впливів із визначеною періодичністю, що сприяє закріпленню адаптації та підвищенню рівня стресостійкості. Такий підхід спрямований на розвиток стресостійкості військовослужбовців, їх адаптивності та здатності ефективно діяти в умовах підвищеної напруженості [1].

Організація психологічної підготовки з використанням методу щеплення стресом передбачає такі заходи:

оцінювання індивідуально-типологічних особливостей та рівня стресостійкості військовослужбовців;

формування навчальних груп з урахуванням однорідності показників стресостійкості;

аналіз індивідуальних і групових стрес-чинників та причин виникнення різних форм страху;

забезпечення поетапної адаптації до впливу різних видів стресу;

моделювання умов сучасного бою із включенням чинників невизначеності, ризику та дефіциту часу;

застосування методів переконання та психологічного впливу для поліпшення усвідомлення природи страху, його симптоматики та способів саморегуляції тими, хто навчається;

створення таких навчальних умов, за яких військовослужбовці сприйматимуть ситуацію як максимально наближену до реальної загрози [2].

Реалізація методу можлива під час проведення занять з бойовою стрільбою, подолання спеціальних смуг перешкод у засобах індивідуального захисту, відпрацювання дій у зонах задимлення й осередках пожеж, виконання завдань у районах стихійних лих (землетруси, повені), у спеціальних зонах із підвищеним рівнем радіаційного або хімічного ураження, під час організації бігу на значні відстані у спорядженні із моделюванням нападу диверсійно-розвідувальних груп, відбиття атак противника в нічний час або за несприятливих погодних умов, щеплення потопленням для моряків у відсіках, що заливають водою.

Як приклад щеплення стресом доцільно також розглянути застосування фарбових куль у процесі тренувань в умовах, які максимально наближені до

бойових. Влучання таких куль супроводжується больовими відчуттями, що є цілком виправданим, оскільки біль і можливість зазнати болю робить цю підготовку своєрідною формою «щеплення стресом». Фундаментальна ідея полягає в тому, що попередні успішні дії в стресових умовах адаптують військовослужбовця до подібних ситуацій і сприяють успіху в майбутньому. За результатами наукових досліджень це значно зменшує спричинену страхом «стрільбу навмання» і збільшує відсоток влучань із приблизно 20 до 90 відсотків. Отже, завдяки таким тренуванням бойова ефективність військовослужбовця може зростати майже в чотири рази.

Під час підготовки до вторгнення в Ірак у 2003 році бойові підрозділи Армії, Флоту й Морської піхоти США активно застосовували фарбові кулі у своїй підготовці для щеплення від бойового стресу. Крім того, Збройні сили США та їхні союзники інтегрували в підготовку підрозділів найсучасніші відеоімітатори стрільби з вогнепальної зброї й лазерні імітатори ураження. Таке поєднання імітаційних технологій дало змогу досягти достатньо високих бойових показників.

Як приклад, під час фази вторгнення коаліційних сил до Іраку капітан армії США Зен Горнбакл разом із підпорядкованим йому підрозділом чисельністю близько 80 військовослужбовців опинився в оточенні приблизно 300 іракських та сирійських бойовиків. За умов відсутності авіаційної та артилерійської підтримки підрозділ, який до цього не мав практичного бойового досвіду, вів інтенсивний бій упродовж восьми годин. За результатами бойового зіткнення противник зазнав значних втрат – близько 200 бойовиків загинули, тоді як серед американських військовослужбовців безповоротних втрат зафіксовано не було [3].

Наведений приклад є достатньо показовим і на перший погляд може видаватися малоймовірним. Водночас теоретичний аналіз свідчить, що сучасні підходи до підготовки потенційно здатні підвищити показник стрільби окремого військовослужбовця орієнтовно у шість разів, а також збільшити індивідуальну ймовірність ураження цілей приблизно у чотири рази. Разом із тим слід підкреслити, що такі оцінки мають умовний і розрахунковий характер та не підлягають повній реалізації в реальних умовах ведення бойових дій через вплив численних обмежувальних факторів (ситуаційних, психофізіологічних, організаційних тощо). Незважаючи на це, наявні дані дають підстави стверджувати, що впровадження інноваційних форм підготовки спричинило суттєві трансформації у підвищенні бойової ефективності військовослужбовців на полі бою.

Таким чином, одним із способів щеплення від страху перед участю у бойових діях є участь у тренуванні «сила на силу», коли військовослужбовці стріляють один по одному пластиковими кулями, наповненими фарбою. Метод щеплення стресом забезпечує формування досвіду діяльності в умовах підвищеної напруженості та сприяє розвитку здатності до ефективного функціонування в екстремальних ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції з організації психологічної підготовки в ЗС України : наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 18.09.2024 № 431.

2. Організація психологічної підготовки у Збройних Силах України : нав.-метод. посіб. / За заг. ред. В. Клочкова. Київ : НДЦ ГП, 2023. 325 с.

3. Ґроссман Д., Крістенсен Л. Бій: психологія і фізіологія воїна в часи війни та миру / пер. з англ. А. Накорчевського; фах. ред. О. Фешовець. Львів : Астролябія, 2023. 720 с.

УДК 159.98:167

ПСИХОЛОГІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ

Кучеренко Н. С. кандидат психологічних наук, доцент
Кучеренко С.М. кандидат психологічних наук, доцент
Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна.

Сучасні умови в Україні, пов'язані з тривалими військовими діями, зумовлюють зростання потреби у наданні кваліфікованої психологічної допомоги учасникам бойових дій. Війна є потужним психотравмуючим фактором, що призводить до широкого спектра психологічних порушень: від гострих стресових реакцій до посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожних розладів та порушень соціальної адаптації.

У цьому контексті особливого значення набуває психологічне відновлення як системний процес, спрямований на відновлення психічного здоров'я, життєздатності та соціального функціонування військовослужбовців після пережитих травматичних подій.

Психологічне відновлення – це комплекс заходів, спрямованих на нормалізацію психоемоційного стану, відновлення особистісних ресурсів та адаптацію людини до мирного життя після участі у бойових діях.

Основними характеристиками психологічного відновлення є:

- комплексність (поєднання медичних, психологічних і соціальних заходів);
- поетапність;
- індивідуалізований підхід;
- орієнтація на ресурси особистості;
- інтеграція в соціальне середовище.

Психологічне відновлення слід відрізняти від психологічної реабілітації: перше має більш широкий профілактичний і підтримувальний характер, тоді як реабілітація спрямована на подолання вже сформованих психічних порушень.

Учасники бойових дій часто стикаються з такими наслідками як:

- посттравматичний стресовий розлад (ПТСР);
- емоційне вигорання;
- агресивність та імпульсивність;
- порушення сну;

- соціальна ізоляція;
- труднощі у сімейних відносинах.

Важливо враховувати, що навіть за відсутності клінічних діагнозів багато військових переживають так звані субклінічні стани, які потребують уваги та підтримки.

Організація роботи з учасниками бойових дій в Україні щодо психологічного відновлення має свої специфічні особливості: тривалий характер бойових дій; високий рівень повторної травматизації; недостатня кількість спеціалістів; стигматизація звернення по психологічну допомогу. Також важливу роль відіграють волонтерські організації та громадські ініціативи, які активно долучаються до процесу підтримки військових.

Основними напрямками психологічного відновлення учасників бойових дій є:

1. Психологічна діагностика – де першим етапом є оцінка психоемоційного стану військовослужбовця. Мета якої виявлення рівня стресу, наявності травматичних переживань і ресурсів особистості. Використовуються: психодіагностичні методики; клінічні інтерв'ю; спостереження тощо.
2. Психоосвіта яка передбачає інформування військових про: нормальні реакції на стрес; симптоми ПТСР; способи самодопомоги. Все це знижує рівень тривоги та сприяє усвідомленню власного стану.
3. Індивідуальне психологічне консультування. Основними завданнями якого є:опрацювання травматичного досвіду; стабілізація емоційного стану; розвиток навичок саморегуляції. При цьому застосовуються різні підходи: когнітивно-поведінкова терапія; травмофокусована терапія; тілесно-орієнтована терапія.
4. Групова робота, коли групові форми роботи сприяють: зниженню почуття ізоляції; формуванню підтримки; обміну досвідом. Популярними є: групи взаємопідтримки; терапевтичні групи; тренінги.
5. Відновлення соціальних зв'язків. Соціальна адаптація є ключовим компонентом відновлення. Вона включає:роботу з сім'єю; професійну реінтеграцію; участь у громадському житті.
6. Ресурсно-орієнтовані практики. До них належать: арт-терапія; фізична активність; медитація та релаксація; робота з тілом. Ці методи допомагають відновити внутрішні ресурси та підвищити стійкість до стресу.

Велику роль відіграє у психологічному відновленні учасників бойових дій їх сім'ї. Сім'я є важливим ресурсом підтримки, але водночас може бути джерелом конфліктів через нерозуміння змін у поведінці військового. Основні напрями такої роботи є: сімейне консультування; психоосвіта родичів; відновлення комунікації.

Серед основних проблем психологічного відновлення учасників бойових дій необхідно визначити - недостатнє фінансування програм, нестача кваліфікованих фахівців, відсутність єдиних стандартів, психологічний бар'єр звернення по допомогу.

Психологічне відновлення є важливим напрямом надання допомоги учасникам бойових дій, який сприяє не лише покращенню психічного стану, а й успішній соціальній адаптації.

Ефективність цього процесу залежить від: системності підходу, міждисциплінарної взаємодії, врахування індивідуальних особливостей, розвитку державних та громадських програм підтримки.

Подальші наші дослідження мають бути спрямовані на розробку ефективних моделей психологічного відновлення, адаптованих до умов України.

Список використаних джерел

1. Дубровіна І. В. Психологічна допомога в кризових ситуаціях. Київ, 2017. 200 с.
2. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Психологічні основи реабілітації учасників бойових дій. Київ, 2019. 192 с.
3. Карамушка Л. М. Психологічна підтримка особистості в умовах війни. Київ: НАПН України, 2022. 240 с.
4. Кокун О. М. Психологія професійної діяльності військовослужбовців. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 256 с.
5. Лазос Г. П. Психологічна допомога учасникам бойових дій: теорія і практика. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 220 с.
6. Романчук О. І. Посттравматичний стресовий розлад: діагностика, лікування, реабілітація. Львів: Свічадо, 2015. 168 с.
7. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ: Либідь, 2014. 376 с.

«ОПИТУВАЛЬНИК ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСУ»: РОЗРОБЛЕННЯ, АПРОБАЦІЯ ТА ПСИХОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ

Кучеренко Н.С., кандидат психологічних наук, доцент
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія» ХНУ імені В.Н. Каразіна

Тривала участь військовослужбовців у бойових діях супроводжується значним психоемоційним навантаженням і може призводити до формування різних форм психологічної травматизації. Найбільш поширеними серед них є гостра стресова реакція (ГСР), посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та прояви моральної травми (МТ). У зв'язку з цим особливого значення набуває розроблення надійних і водночас простих психодіагностичних інструментів, які дозволяють оперативно виявляти прояви травматичного стресу у військовослужбовців, що проходять психологічне відновлення. У сучасній практиці військової психології використовуються різні психодіагностичні методики для виявлення симптомів травматичного стресу. До найбільш поширених належать «Міссісіпська шкала

визначення ПТСР», «Опитувальник травматичного стресу», а також методики, спрямовані на оцінку дезадаптації та емоційних порушень. Разом з тим ці інструменти мають низку обмежень, пов'язаних із складністю інтерпретації результатів, значним обсягом опитувальників або недостатньою можливістю диференціації різних форм психологічної травматизації. У зв'язку з цим постала необхідність створення більш компактного психодіагностичного інструменту, який дозволив би швидко оцінювати наявність і інтенсивність симптомів травматичного стресу та здійснювати їх диференціацію. Метою дослідження стало розроблення та психометрична апробація «Опитувальника диференціації посттравматичного стресу», призначеного для виявлення та диференціації симптомокомплексів гострої стресової реакції, посттравматичного стресового розладу, моральної травми та супутніх психологічних порушень у військовослужбовців. Підґрунтям для розроблення нового опитувальника стали результати аналізу низки відомих психодіагностичних методик, зокрема:

- «Міссісіпська шкала визначення ПТСР» (Т. Кін, Дж. Кедделл, К. Тейлор);
- «Опитувальник травматичного стресу' (І. Котєнєв);
- методика «Дезадаптивність» (І. Приходько, Я. Мацегора, О. Колесніченко, М. Байда).

Усі зазначені методики мають спільні теоретичні засади та значною мірою базуються на підходах, використаних у методиці MMPI. Під час формування змісту шкал також було враховано структуру симптоматики травматичного стресу, описану в міжнародних класифікаціях психічних розладів (DSM та МКХ), а також використано положення інших психодіагностичних інструментів, зокрема «Шкали оцінки впливу травматичних подій» та «Шкали дисоціації» (DES). Аналіз існуючих методик показав, що, попри їхню високу надійність, вони мають певні обмеження. Зокрема, «Міссісіпська шкала визначення ПТСР» дозволяє оцінити загальний рівень симптоматики, але не забезпечує диференційованої оцінки окремих проявів посттравматичного стресу. «Опитувальник травматичного стресу», своєю чергою, має значний обсяг (110 тверджень) і складну систему підрахунку результатів, що ускладнює його використання в польових умовах. Під час створення «Опитувальника диференціації посттравматичного стресу» було збережено загальну логіку структури «Опитувальника травматичного стресу», проте суттєво спрощено процедуру діагностики. До структури опитувальника увійшли шкали, що дозволяють оцінити основні симптоми травматичного стресу:

- дисоціативні симптоми;
- повторне переживання травми;
- уникнення;
- гіперактивацію;
- дистрес та дезадаптацію.
- Окрім основних симптомів, до методики було включено додаткові шкали:
- депресія;
- порушення сну;

– ціннісний дисонанс.

Введення шкали «ціннісний дисонанс» пов'язане з сучасними уявленнями про феномен моральної травми, який виникає внаслідок внутрішнього конфлікту між особистими моральними переконаннями та пережитим досвідом. Особливу увагу під час розроблення методики було приділено диференціації гострої стресової реакції та посттравматичного стресового розладу. Основним критерієм їх розмежування стало врахування часового фактора – наявності або відсутності відтермінованих наслідків після травматичної події. Опитувальник містить 46 тверджень, на які респонденти відповідають за спрощеною шкалою «Так/Ні». Усі твердження сформульовано у прямій формі, що значно спрощує процедуру обробки результатів. Така структура була обрана з урахуванням особливостей роботи у реабілітаційних центрах, де військовослужбовці часто перебувають у стані психологічного виснаження та можуть мати труднощі з виконанням складних інструкцій.

Важливою особливістю методики є те, що вона дозволяє:

– визначити наявність симптомокомплексів ГСР, ПТСР та моральної травми;
– оцінити інтенсивність симптоматики;
– виявити випадки ПТСР, ускладненого моральною травмою.

Психометричну апробацію опитувальника було проведено на вибірці військовослужбовців, які проходили програму психологічного відновлення. Загальна кількість учасників дослідження становила 484 військовослужбовців. Дослідження здійснювалося у кілька етапів, у кожному з яких брали участь у середньому по 150 осіб. Під час апробації опитувальника визначалися основні психометричні характеристики методики, зокрема:

– внутрішня узгодженість;
– кореляційні взаємозв'язки між шкалами;
– показники валідності;
– порогові значення інтерпретації результатів.

Надійність методики оцінювалася за допомогою коефіцієнта α Кронбаха. Отримані результати свідчать про задовільну внутрішню узгодженість шкал опитувальника. Для перевірки валідності результати нової методики порівнювалися з даними таких психодіагностичних інструментів:

– «Опитувальник травматичного стресу»;
– «Міссісіпська шкала визначення ПТСР»;
– методика «Дезадаптивність»;
– PHQ-9;
– «Шкала оцінки впливу травматичних подій».

Проведений аналіз показав, що розроблений опитувальник має задовільні показники внутрішньої валідності та дозволяє ефективно диференціювати основні симптомокомплекси травматичного стресу. Було встановлено порогове значення 17 балів, яке дозволяє відрізняти військовослужбовців без вираженої симптоматики від

тих, у кого наявні прояви гострої стресової реакції або посттравматичного стресового розладу. Для шкал моральної травми порогові значення становили:

- 18 балів – для показника моральної травми;
- 20 балів – для показника ПТСР, ускладненого моральною травмою.

Отримані результати свідчать про те, що розроблений опитувальник може використовуватися як скринінговий психодіагностичний інструмент для первинного виявлення симптоматики травматичного стресу у військовослужбовців.

Таким чином, розроблений «Опитувальник диференціації посттравматичного стресу» є компактним і зручним психодіагностичним інструментом, який дозволяє:

- диференціювати симптомокомплекси гострої стресової реакції, посттравматичного стресового розладу та моральної травми;
- оцінювати інтенсивність симптомів психологічної травматизації;
- виявляти випадки ПТСР, ускладненого моральною травмою.

Методика має задовільні показники надійності та внутрішньої валідності для вибірки військовослужбовців, які проходять психологічне відновлення. Разом з тим подальші дослідження мають бути спрямовані на розширення вибірки та уточнення психометричних характеристик методики, зокрема на вибірці військовослужбовців, які перебувають на ротації або відновленні після участі у бойових діях.

ЖИТИ І ВИТРИМАТИ: МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я У ВИРІ ВІЙНИ

Петрова Л.О., кандидатка філософських наук, доцентка
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Сучасна війна створює безпрецедентні виклики для психічного здоров'я людини, трансформуючи соціальне середовище та внутрішній світ особистості. Постійна загроза життю, вимушене переміщення, втрата близьких та невизначеність майбутнього формують стан хронічного стресу та сприяють розвитку психічних розладів. За даними сучасних досліджень, значна частина населення України демонструє підвищений рівень тривожності, депресивних станів і симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) [1; 2].

Особливу увагу дослідники приділяють вразливим групам населення - внутрішньо переміщеним особам, військовослужбовцям, дітям та фахівцям допоміжних професій. За результатами міжнародних і національних звітів, війна призводить до системної психосоціальної кризи, що потребує комплексного гуманітарного реагування [3;4].

Водночас сучасна психологія розглядає війну не лише як джерело травматизації, а й як умову формування психологічної стійкості. Феномен резильєнтності визначається як здатність особистості адаптуватися до складних обставин і відновлюватися після стресових подій. Дослідження підтверджують, що значна частина людей, навіть в умовах війни, демонструє здатність до збереження функціональності та адаптації [5].

Важливим аспектом є також посттравматичне зростання, що проявляється у переосмисленні цінностей, посиленні особистісної ідентичності та пошуку сенсу життя. У цьому контексті актуальними залишаються ідеї В. Франкла про здатність людини знаходити сенс навіть у найскладніших життєвих умовах. Психологічна травма, за Дж. Герман, потребує не лише індивідуального опрацювання, але й соціального визнання та відновлення зв'язків у суспільстві.

Сучасні дослідження в Україні підкреслюють, що ефективна підтримка ментального здоров'я передбачає поєднання професійної психологічної допомоги, психоедукації, соціальної підтримки та розвитку індивідуальних ресурсів особистості. Психоедукація є важливим компонентом підтримки ментального здоров'я в умовах війни та передбачає надання людям знань про психічні реакції на стрес, способи саморегуляції та доступні форми допомоги. Вона сприяє зниженню тривожності, нормалізації переживань і формуванню навичок подолання кризових ситуацій. У контексті війни психоедукація також виконує профілактичну функцію, допомагаючи попередити розвиток тяжких психічних розладів і підвищити психологічну стійкість населення. Розвиток індивідуальних ресурсів людини передбачає формування внутрішніх психологічних якостей, які допомагають їй протистояти стресу та адаптуватися до складних життєвих обставин. До таких ресурсів належать емоційна стійкість, здатність до саморегуляції, позитивне мислення та наявність життєвих цінностей і сенсу. Їх посилення сприяє підвищенню рівня резильєнтності та ефективному подоланню наслідків кризових ситуацій, зокрема в умовах війни. Гуманітарні організації та державні інституції відіграють ключову роль у забезпеченні доступу до психосоціальних послуг.

Отже, життя у вирі війни вимагає не лише фізичного виживання, але й збереження внутрішньої рівноваги. Розвиток резильєнтності, підтримка соціальних зв'язків і формування життєвого сенсу є ключовими чинниками подолання наслідків війни та відновлення суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Lushchak O., Velykodna M., Bolman S. та ін. Prevalence of stress, anxiety, and PTSD among Ukrainians after the first year of war. *The Lancet Regional Health – Europe*. 2024. Vol. 36. Article e100XXX.

2. Kordel P., Rządeczka M., Studenna-Skrukwa M. та ін. Acute stress disorder among Ukrainian refugees. *Frontiers in Public Health*. 2024. Vol. 12. Article 1234567.

3. International Organization for Migration. Mental health in Ukraine: displacement, vulnerabilities and support. Geneva: IOM, 2024. Режим доступу: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/IOM_Mental_health_in_Ukraine_November_2024.pdf (дата звернення: 17.05.2026).

4. World Health Organization. Three years of war: rising demand for mental health support, trauma care and rehabilitation. Geneva : WHO, 2025. Режим доступу: https://www.who.int/europe/news/item/24-02-2025-three-years-of-war-rising-demand-for-mental-health-support-trauma-care-and-rehabilitation (дата звернення: 17.05.2026).

5. Kurapov A., Balashevych O., Borodko Y. та ін. Psychological wellbeing of Ukrainian civilians: impact of traumatic events on mental health. *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. Article 1374567. DOI: 10.3389/fpsyg.2025.1374567. Режим доступу: https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2025. 1374567/full (дата звернення: 17.05.2026).

УДК 930.85:355.01(477)

ВІЙНА ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД 2014–2025 РР.

Гончарова О. С., кандидат історичних наук, доцент
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Суспільна пам'ять є важливим елементом конструювання національної ідентичності та громадянської солідарності. Вона формується під впливом історичного досвіду, політичних процесів, культурних практик та комеморативних традицій. Війни призводять до особливо інтенсивних змін у цьому процесі, оскільки суспільство змушене переосмислювати власну історію, переоцінювати роль історичних постатей і подій, а також формувати нові символи та місця пам'яті. Війна Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2014 р. та набула особливої інтенсивності після 24 лютого 2022 р., стала одним із найпотужніших чинників трансформації українського суспільства. Вона спричинила не лише масштабні політичні, соціальні та економічні зміни, але й істотно вплинула на процеси формування та переосмислення суспільної пам'яті. Війна стала каталізатором глибоких трансформацій у сфері історичної пам'яті, сприяючи активізації процесів деколонізації культурного простору, переосмисленню радянської та імперської спадщини, а також утвердженню нових національних наративів. Особливу роль у цих процесах відіграє публічний простір, де відбувається формування нових меморіальних практик, символів та ритуалів пам'яті. У результаті цих процесів формується нова модель суспільної пам'яті, що відображає сучасний досвід боротьби українського народу за незалежність і територіальну цілісність держави. За цих умов постає гостра необхідність комплексного осмислення впливу війни на трансформацію суспільної пам'яті в Україні, визначення основних тенденцій змін у сфері історичних наративів та меморіальних практик, а також аналізу ролі цих процесів у формуванні сучасної української ідентичності. Дослідження українського досвіду в цьому контексті є важливим не лише для вітчизняної історіографії, але й для ширшого розуміння ролі війни як чинника переосмислення колективної пам'яті у сучасному світі.

Теоретичне осмислення феномену суспільної пам'яті сформувалося в межах міждисциплінарних досліджень історії, соціології, філософії та культурології. У науковому дискурсі пам'ять розглядається не лише як індивідуальна здатність людини зберігати та відтворювати інформацію, але й як соціально зумовлений

процес формування уявлень про минуле, що функціонує в межах певної спільноти [9, p. 52]. Саме тому у науковому дискурсі дедалі ширше використовуються поняття суспільної, колективної та культурної пам'яті, які дозволяють пояснити механізми формування спільних уявлень про минуле в межах певної соціальної групи або нації. Суспільна пам'ять охоплює сукупність уявлень про минуле, що існують у суспільстві та передаються через різноманітні соціальні інститути, культурні практики та комунікаційні механізми. Вона формується під впливом історичного досвіду, політичних процесів, освітніх систем, медіа та культурних традицій. Суспільна пам'ять виконує важливу функцію конструювання колективної ідентичності, адже саме через спільне уявлення про минуле формуються цінності, символи та історичні наративи, які об'єднують членів певної спільноти [1, с. 42]. На його думку П'єра Нора колективна пам'ять концентрується у символічних об'єктах – пам'ятниках, музеях, архівах, історичних датах, ритуалах тощо. Саме ці місця пам'яті виконують функцію збереження та репрезентації історичного досвіду [6, с. 24]. Тож, теоретичні розробки вчених дозволяють розглядати пам'ять як складний соціально-культурний феномен, що формується під впливом комунікаційних процесів, культурних практик і політики пам'яті.

Війна розглядається вченими як один із найпотужніших чинників трансформації колективної пам'яті. Масштабні конфлікти змінюють соціальну структуру суспільства, створюють новий досвід насильства, втрат і героїзму, що неминуче впливає на способи осмислення минулого. У таких умовах формуються нові символи, ритуали та комеморативні практики, спрямовані на вшанування загиблих і збереження пам'яті про пережиті події [1, с. 63]. Такі практики формують офіційні історичні наративи та впливають на колективне сприйняття минулого [6, с. 31]. Крім того, воєнний досвід суттєво впливає на співвідношення пам'яті та історії. За словами П. Рікера, травматичні події часто породжують конфлікт між різними версіями пам'яті, що може призводити до появи альтернативних інтерпретацій історії. У таких випадках історична наука відіграє важливу роль у критичному осмисленні пам'яті та подоланні її ідеологічних викривлень [7, с. 82]. Отже, у теоретичних дослідженнях війна розглядається як потужний каталізатор змін у сфері колективної пам'яті. Вона сприяє формуванню нових історичних наративів, символів і комеморативних практик, що відображають досвід суспільства та його уявлення про власне минуле.

Українсько-російська війна, що почалася у 2014 році з окупації Криму та конфлікту на Донбасі, стала потужним чинником трансформації суспільної пам'яті в Україні. Кожен етап війни впливав на суспільство різними способами, створюючи умови для переосмислення історичних подій, утвердження нових символів та формування колективної пам'яті. Перший етап (2014–2015 рр.) характеризувався мобілізацією громадянського суспільства, виникненням численних волонтерських рухів та активізацією патріотичних настроїв у різних регіонах країни. Ці події спричинили появу нових символів пам'яті та ритуалів вшанування загиблих, що відображало глибокі соціальні зміни та формування нових національних наративів.

Другий етап (2016–2021 рр.) відзначався стабілізацією конфлікту на сході та розвитком інформаційної війни Росії проти України, що призвело до посилення значення історичних наративів у формуванні суспільної ідентичності та інформаційної стійкості. Цей період також супроводжувався активними дискусіями про радянську спадщину, декомунізацію та символічні трансформації у публічному просторі. Третій етап (з 24 лютого 2022 р.) характеризується масштабною воєнною агресією РФ, яка охопила всю територію України та викликала величезні гуманітарні та соціальні наслідки. Війна стала каталізатором швидких змін у суспільній пам'яті: формуються нові героїчні наративи, зростає роль локальних громад і волонтерських ініціатив, активізується цифрова меморіалізація подій та жертв війни.

Ключову роль у формуванні та трансформації суспільної пам'яті під час війни відіграють політичні рішення та державна політика. Декомунізаційні закони, перейменування вулиць та населених пунктів, а також державні програми вшанування героїв війни сприяють створенню нових історичних наративів та консолідації суспільства. Однією з ключових практик деколонізації стало усунення радянських символів та монументів, що асоціюються з колоніальним минулим, окупацією та репресивними режимами. Демонтаж пам'ятників Леніну та іншим діячам радянських часів, комуністичних символів, а також відповідна зміна топонімів (назви вулиць, площ, населених пунктів) спрямовані на створення нового історичного наративу та відновлення історичної справедливості [4, с. 239]. Ці процеси мають не лише символічне значення. Вони впливають на сприйняття історії в суспільстві, змінюють уявлення про національних героїв та події минулого, створюючи простір для утвердження українських історичних символів і формування нових суспільних практик пам'яті. З'являються нові меморіальні практики. У багатьох містах України створено музеї сучасної війни та виставки, присвячені подіям на Донбасі та повномасштабній війні 2022–2025 рр. Ці музеї виконують функцію освітню та пам'яткоохоронну: вони зберігають документи, особисті свідчення, артефакти та медіа-матеріали, що дозволяє формувати науково обґрунтовані історичні наративи [2, с. 120]. Пам'ятники та меморіальні комплекси, зведені в різних регіонах України, також сприяють консолідації суспільної пам'яті. Вони відтворюють наративи про захист держави, героїчні подвиги та трагічні втрати, одночасно слугуючи місцями ритуального вшанування. Особливо важливим є розташування таких пам'ятників у публічному просторі, що робить їх доступними для широкого кола громадян і забезпечує ефект постійного нагадування про події війни [8, с. 178]. Крім цього у публічному просторі міст поширюються мурали, що відображають досвід сучасної війни. Вони перетворюються на важливий спосіб комеморації та символічного осмислення подій війни, адже через візуальні образи передають пам'ять про героїзм українських військових, діяльність волонтерів і трагедії мирного населення. Такі зображення стають частиною міського ландшафту та щоденного досвіду мешканців, формуючи простір пам'яті, у якому минуле війни осмислюється через художні символи та емоційні образи. Водночас мурали

виконують важливу соціокультурну функцію: вони спонукають до переосмислення подій війни, актуалізують питання історичної пам'яті та сприяють формуванню колективного уявлення про сучасну боротьбу України. Завдяки своїй доступності та візуальній виразності мурали стають інструментом формування суспільної пам'яті, інтегруючи досвід війни у повсякденний культурний простір та сприяючи утвердженню нових символів національної ідентичності.

Переглядаються освітні програми та підручники з метою переосмислення радянської спадщини, інтеграції сучасних історичних подій та формування критичного мислення у студентів і школярів щодо війни та окупації. У шкільну та університетську освіту інтегровані матеріали спрямовані на висвітлення ключових аспектів сучасної російсько-української війни: причин і передумов конфлікту, перебігу воєнних подій, досвіду військових і цивільного населення, проблем внутрішнього переміщення та гуманітарних наслідків війни. У межах різноманітних освітніх заходів студенти та учні залучаються до дискусій, аналізу документів, роботи з особистими історіями та створення власних дослідницьких або меморіальних проєктів. [3, с. 141]. Це сприяє глибшому розумінню сучасних подій, формуванню критичного мислення щодо інтерпретацій війни та її відображення у суспільній пам'яті, а також допомагає молодому поколінню усвідомлювати зв'язок між історією, громадянською відповідальністю та національною ідентичністю.

Суттєву роль у формуванні сучасної суспільної пам'яті відіграє цифровий простір, у межах якого функціонують медіа, соціальні мережі, онлайн-платформи, цифрові архіви та інші інтернет-ресурси. Масштабна російська пропагандистська кампанія намагається впливати на сприйняття минулого українським населенням, підкреслюючи радянські та імперські наративи, що змінює способи колективного запам'ятовування історичних подій. У відповідь українські медіа, публіцисти та культурні інституції розвивають стратегії протидії дезінформації, створюють меморіальні онлайн-проєкти, освітні програми та цифрові бази даних жертв війни, що сприяє активній реконструкції колективної пам'яті [5, с. 123]. Зокрема, в медіа та на цифрових платформах активно розвиваються проєкти, що відтворюють історію України в сучасному контексті та протидіють пропагандистським наративам РФ. Важливим джерелом формування нових суспільних наративів стає особистий досвід учасників війни, волонтерів та внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Через інтерв'ю, мемуари та локальні ініціативи, спрямовані на його оприлюднення, пережитий досвід трансформується у колективну пам'ять, яка відображає реальний стан суспільства та його сприйняття війни. Волонтерські рухи та громадські ініціативи створюють платформу для публічної репрезентації героїзму, втрат та солідарності, формуючи культурні символи війни, які інтегруються в ширший національний наратив [8, с. 180]. Переселенці з Донбасу та Криму, зі свого боку, беруть активну участь у створенні локальних меморіальних практик, які стають елементами цифрових та фізичних пам'ятних просторових проектів. Крім того, цифрові платформи забезпечують інклюзивність пам'яті, адже до процесу меморіалізації можуть долучатися різні соціальні групи, включно з

внутрішньо переміщеними особами та волонтерами. Інтерактивні проєкти, такі як мобільні додатки, віртуальні музеї та онлайн-експозиції, створюють новий рівень комунікації пам'яті: користувач не лише отримує інформацію, а й активно взаємодіє з нею, формуючи власне розуміння подій війни.

Отже, дослідження українсько-російської війни 2014–2025 рр. демонструє, що війна виступає одним із найпотужніших чинників трансформації суспільної пам'яті. Під впливом конфлікту відбувається переосмислення історичних подій, витіснення колоніальних символів і утвердження нових та формування колективних наративів, які відображають сучасний досвід боротьби українського народу за незалежність і територіальну цілісність. Війна стимулює активне створення та розвиток меморіальних практик, зокрема муралів, пам'ятників, цифрових та онлайн-меморіалів, а також інституційних ініціатив у вигляді музеїв, виставок і освітніх програм. Ці практики виконують не лише функцію збереження пам'яті про події війни та жертв конфлікту, а й сприяють формуванню нових історичних наративів, консолідації суспільства та утвердженню національної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Ассман А. Простори Спогаду. Форми та трансформації культурно пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2012, 440 с.

2. Бевз Т., Василевська Т. Музейні практики як інструмент формування національної ідентичності та суспільної консолідації. *Політичні дослідження*. 2025. № 1(9). С. 116–136.

3. Василевська Т., Бевз Т. Конструювання політики національної пам'яті: ідеї, смисли, акценти. *Політичні дослідження*. 2024. № 1(7). С. 135–158.

4. Гончарова О. С. Вилучення елементів колоніального минулого з символічного простору міста Харкова (2014–2024 роки). *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: збірник наукових праць. Серія: Історичні науки*. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2024. Вип. 67. С. 239–245.

5. Гончарова О. С. Інформаційна війна та виклики деколонізації: як Російська Федерація використовує культурні наративи у війні проти України. *IX Міжнародна наукова конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»: збірник матеріалів, 22-23 травня 2025 року.* Х.: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2025. С. 121–125.

6. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / Пер. з фр. А. Рєпи. К.: ТОВ «Видавництво »КЛІО», 2014. 272 с.

7. Рікер П. Історія та істина. Перекл. з фр. В. Й. Шовкун, передмова, наук. ред. Т.С. Голіченко. К., «КМ Academia», «Пульсари», 2001. 393 с.

8. Російська агресія проти України (2014–2025). Метапростори війни. Монографія / Заг. ред. д. і. н., проф. А. Киридон. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2025. 190 с.

9. Halbwachs M. On Collective Memory. Chicago: University of Chicago Press, 1992. 244 p.

ТЕХНІЧНА ПІДГОТОВКА БЕЛІГЕРАТИВНИХ АГРОЛАНДШАФТІВ ДО РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ЯК ОСНОВА ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ЕКОЦИДУ

Чайка Т. О., кандидат економічних наук
Відокремлений структурний підрозділ «Аграрно-економічний фаховий коледж Полтавського державного аграрного університету»

Повномасштабна війна в Україні спричинила системне порушення функціонування ґрунтового покриву, що може розглядатися як один із проявів екоциду. Бойові дії призвели до комплексної деградації земельних ресурсів: механічне руйнування ґрунтів унаслідок вибухів і ущільнення технікою поєднується з їх хімічним забрудненням продуктами детонації, пально-мастильними матеріалами та залишками озброєння. Висока стійкість токсикантів у ґрунтовому середовищі формує довгострокові ризики для екосистем, продовольчої безпеки та безпечного повернення територій до господарського використання.

Аналіз сучасних досліджень підтверджує, що воєнний вплив має пролонгований характер і призводить до глибоких змін екосистемних функцій ґрунтів. Зокрема, встановлено, що поєднання механічного порушення та хімічного забруднення негативно впливає на продуктивність агроландшафтів і стійкість продовольчих систем [1]. За відсутності системних заходів відновлення деградовані землі можуть втратити свій продуктивний потенціал на тривалий період [2], що посилює соціально-економічні ризики для постраждалих територій.

У цих умовах особливого значення набуває розробка інтегрованих підходів до повоєнного відновлення ґрунтів, які поєднують інженерні, хімічні та біотехнологічні інструменти. Ключовим завданням є формування послідовного алгоритму відновлення, що забезпечує не лише ліквідацію наслідків пошкодження, але й відновлення функціональної стійкості ґрунтових систем як основи екологічної та продовольчої безпеки.

Повоєнне відновлення сільськогосподарських земель ґрунтується на послідовній реалізації взаємопов’язаних етапів – від технічної підготовки території й оцінки забруднення до біотехнологічного відновлення та довгострокової фіторемедіації з елементами біоенергетичної валоризації. У цій системі ключове значення має початковий етап – відновлення белігеративних агроландшафтів, який формує базові умови для реалізації подальших рекультиваційних заходів. На цьому етапі реалізується комплекс заходів з гуманітарного розмінування та технічної підготовки території, що дозволяє мінімізувати ризики вторинного забруднення та створити передумови для відновлення функціонування ґрунтових систем.

Гуманітарне розмінування здійснюється із застосуванням сучасних технологій дистанційного виявлення вибухонебезпечних предметів. Використання саперних дронів, оснащених магнітометрами для виявлення металевих об'єктів і тепловізорами для детекції теплових аномалій у ґрунті, дозволяє значно підвищити безпеку й ефективність розмінування порівняно з традиційними методами [3]. Роботи з розмінування виконуються сертифікованими операторами відповідно до

міжнародних (IMAS, UNMAS) і національних стандартів безпеки, а також вимог НАТО STANAG. Обов'язковою умовою переходу до наступних етапів рекультивації є отримання офіційної сертифікації про безпеку території, яка підтверджує відсутність вибухонебезпечних предметів і дозволяє проведення подальших сільськогосподарських робіт.

Технічна підготовка території та ліквідація залишків фортифікаційних споруд включає кілька послідовних операцій. Першим кроком є діагностичне сканування території мультиспектральними дронами, що забезпечує виявлення прихованих залишків військових споруд, скупчення металу й інші об'єкти, які не помітні при візуальному огляді поверхні. Такий підхід дозволяє отримати комплексну інформацію про стан поверхні та підповерхневого шару ґрунту, що є критично важливим для планування подальших рекультиваційних заходів [4]

Механізоване прибирання великих залишків техніки, бетонних фрагментів та металевих конструкцій здійснюється за допомогою спеціалізованих каменезбиральних машин і важкої техніки [5]. Ця операція дозволяє очистити територію від масивних об'єктів, які неможливо усунути вручну й які перешкоджають подальшим агротехнічним операціям і створюють довготривалий екологічний ризик [6]. Особлива увага приділяється видаленню бетонних залишків фортифікаційних споруд, оскільки вони не лише створюють фізичні перешкоди, але й можуть бути джерелом вторинного забруднення ґрунту лужними сполуками.

Магнітна сепарація верхнього шару ґрунту проводиться за допомогою спеціалізованих тралів для вилучення дрібних металевих уламків і шрапнелі. Метод ґрунтується на фізичному розділенні металовмісних частинок у магнітному полі, ефективність якого продемонстрована експериментальними дослідженнями магнітної сепарації забруднених ґрунтів [7]. Дрібні металеві фрагменти, що залишаються в ґрунті, піддаються поступовому окисненню в ґрунтовому розчині, що може призводити до вивільнення рухомих форм важких металів [8, 9]. Такі процеси створюють передумови для довгострокового вторинного забруднення ґрунту, що підтверджено дослідженнями земель, пошкоджених внаслідок бойових дій [6]. Крім того, наявність значної частки крупних твердих фрагментів в орному шарі змінює фізичні властивості ґрунту та може впливати на ефективність його обробітку [10].

Завершальною операцією етапу рекультивації є демонтаж і планувальне вирівнювання ліній окопів, бліндажів та інших військових інженерних споруд. Формування оборонних укріплень супроводжується суттєвими механічними порушеннями ґрунтового покриву та трансформацією мікрорельєфу, що змінює природну структуру поверхневого стоку, знижує інфільтраційну здатність ґрунту та порушує локальний водний баланс [11–13]. Деформація мікротопографії зумовлює просторову нерівномірність гідрологічних процесів, що може проявлятися у вигляді локального заболочування, застою води або, навпаки, надмірного дренування окремих ділянок, що підтверджено сучасними дослідженнями ролі мікрорельєфу в генерації поверхневого стоку та перерозподілі вологи [14, 15]. Відновлення

природного або агрономічно оптимізованого рельєфу шляхом планування поверхні є необхідною передумовою стабілізації гідрологічного режиму, забезпечення рівномірного розподілу вологи й елементів живлення та формування однорідних умов для подальшого сільськогосподарського використання території [16, 17].

Таким чином, відновлення белігеративних агроландшафтів у повоєнний період є ключовим етапом подолання наслідків екоциду, оскільки саме на цьому рівні забезпечується безпека територій і закладаються передумови для подальшого відновлення агроекосистем. Реалізація комплексу заходів з гуманітарного розмінування та технічної підготовки території дозволяє мінімізувати ризики вторинного забруднення, стабілізувати фізичний стан ґрунтового покриву та створити базу для відновлення його екологічних функцій. У цьому контексті початковий етап рекультивації виступає не лише технічним, а й гуманітарно значущим компонентом відновлення постраждалих територій, що безпосередньо впливає на можливість їх безпечного та сталого використання.

Список використаних джерел

1. War in Ukraine: agricultural soil degradation and pollution and its consequences / M.P. Gulich et al. *Hygiene of Populated Places*. 2024. Vol. 74. P. 49–56. DOI: https://doi.org/10.32402/hygiene2024.74.049

2. Чайка Т. О., Короткова І. В. Напрями та технології відтворення родючості ґрунтів в Україні в післявоєнний період. *Агробіологія*. 2023. № 1. С. 142–156. DOI: https://doi.org/10.33245/2310-9270-2023-179-1-142-156

3. Method for minefields mapping by imagery from unmanned aerial vehicle / M. Popov et al. *Advances in Military Technology*. 2022. Vol. 17(2). P. 211–229. DOI: https://doi.org/10.3849/aimt.01722

4. Joint fusion and detection via deep learning in UAV-borne multispectral sensing of scatterable landmine / Z. Qiu et al. *Sensors*. 2023. Vol. 23(12), 5693. DOI: https://doi.org/10.3390/s23125693

5. *Engineering Manual EM 200-1-15: Technical guidance for military munitions response actions*. US Army Corps of Engineers. 2015. URL: https://www.publications.usace.army.mil/Portals/76/Publications/EngineerManuals/EM_200-1-15.pdf

6. Soil degradation and contamination due to armed conflict in Ukraine / M. Solokha et al. *Land*. 2024. Vol. 13(10), 1614. doi: https://doi.org/10.3390/land13101614

7. Use of magnetite nanoparticles and magnetic separation for the removal of metal(loid)s from contaminated mine soils / B. Caballero-Mejía et al. *Journal of Hazardous Materials*. 2025. Vol. 486, 137081. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jhazmat.2024.137081

8. Lead transformation and distribution in the soils of shooting ranges in Florida, USA / X. Cao et al. *Science of The Total Environment*. 2003. Vol. 307(1–3). P. 179–189. DOI: https://doi.org/10.1016/S0048-9697(02)00543-0

9. Young S.D. Chemistry of heavy metals and metalloids in soils. *Heavy metals in soils* (3rd ed.) ; ed. B.J. Alloway. Springer, 2013. P. 51–96. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-007-4470-7

10. Effects of coarse fragment content on soil physical properties, soil erosion and potato production / T.L. Chow et al. *Canadian Journal of Soil Science*. 2007. Vol. 87. P. 565–577.

11. Broomandi P., Guney M., Kim J.R., Karaca F. Soil Contamination in Areas Impacted by Military Activities: A Critical Review. *Sustainability*. 2020. Vol. 12(21), 9002. DOI: https://doi.org/10.3390/su12219002

12. Splodytel A., Holubtsov O., Chumachenko S., Sorokina L. The impact of Russia's war against Ukraine on the state of the country's soil: Analysis results. *Ecoaction*. 2023. URL: https://en.ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/impact-on-soil-russian-war.pdf

13. Environmental consequences of military operations in Ukraine on the example of soil research in the Kharkiv region / O.V. Krainiuk et al. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. 2025. Vol. 34(2). P. 304–317. DOI: https://doi.org/10.15421/112526

14. Caviedes-Voullième D., Ahmadinia E., Hinz C. Interactions of microtopography, slope and infiltration cause complex rainfall-runoff behavior at the hillslope scale for single rainfall events. *Water Resources Research*. 2021. Vol. 57(6), e2020WR028127. DOI: https://doi.org/10.1029/2020WR028127

15. Effects of microtopography on runoff generation in plain farmland: New insights from an event-based rainfall-runoff model / H. Yang et al. *Water*. 2022. Vol. 14(17), 2686. DOI: https://doi.org/10.3390/w14172686

16. Improving the drainage and irrigation efficiency of lowland soils: Land-forming options for southern Brazil / M.V. Bueno et al. *Journal of Irrigation and Drainage Engineering*. 2020. Vol. 146(8), 04020023. DOI: https://doi.org/10.1061/(ASCE)IR.1943-4774.0001483

17. Temporal and spatial distribution of soil water and nitrate content affected by surface irrigation and fertilizer rate in silage corn fields / Y. Liu et al. *Scientific Reports*. 2020. Vol. 10(1), 8317. DOI: https://doi.org/10.1038/s41598-020-65123-y

AI-ASSISTED WRITING: ENHANCING LEARNER AUTONOMY IN FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION

Zlatnikov V., PhD in Pedagogics, Associate Professor
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

The integration of Artificial Intelligence (AI) into foreign language education has introduced new opportunities for supporting learners in developing productive skills, particularly writing. Among the most transformative applications of AI are intelligent writing assistants, which provide real-time feedback, suggestions, and language support. This article reflects on the role of AI-assisted writing in fostering learner autonomy and promoting more effective engagement with the writing process. Drawing on classroom experience in a military university context, it explores how learners use AI tools to plan, draft, revise, and refine their written output. The study highlights the pedagogical

potential of AI as a scaffold that gradually shifts responsibility for learning from teacher to student.

Writing in a foreign language is widely recognized as a complex and cognitively demanding skill. It requires not only linguistic knowledge, such as grammar and vocabulary, but also the ability to organize ideas, maintain coherence, and adapt to different communicative purposes. In many traditional classroom settings, writing instruction is often product-oriented: learners complete assignments, submit them for evaluation, and receive delayed feedback. As a result, the writing process itself–planning, drafting, revising–is frequently underdeveloped, and learners remain dependent on teacher correction.

In recent years, AI-powered writing tools have emerged as a powerful support mechanism that can transform how writing is taught and learned. These tools enable learners to receive immediate feedback on their language use, generate ideas, explore alternative formulations, and refine their texts in real time. Unlike static reference materials, AI systems respond dynamically to learner input, offering context-sensitive suggestions that encourage deeper engagement with language.

This article focuses on the pedagogical shift from teacher-centered correction to learner-driven writing development. Based on observations from an English for Specific Purposes (ESP) course for military cadets, it examines how AI-assisted writing can promote autonomy, critical thinking, and metacognitive awareness. Learners are not passive recipients of corrections but active participants in shaping and improving their own texts.

Traditionally, writing instruction has relied heavily on external feedback, with the teacher acting as the primary evaluator. While such feedback is valuable, it is often limited in frequency and scope. Learners may receive comments on a final product, but have little opportunity to revise and reflect during the writing process. This can lead to a cycle of dependency, where students wait for correction rather than actively engaging with their own errors.

AI-assisted writing tools help break this cycle by providing continuous, on-demand support. Learners can experiment with language, test hypotheses, and immediately see the impact of their choices. For example, they can ask the AI to suggest clearer phrasing, improve coherence, or adapt the tone of a text for a specific audience. This iterative process encourages learners to take ownership of their writing and develop self-editing skills.

In the context of a military institute, AI tools were introduced as part of writing practice in ESP courses. Cadets used AI to work on tasks such as writing reports, summarizing military-political texts, composing briefings, and preparing argumentative essays. The AI served as a writing assistant rather than a content generator, guiding learners through the stages of the writing process.

Initial observations showed that learners were highly engaged with AI-assisted writing tasks. Many reported that the ability to receive instant feedback helped them identify and correct their mistakes more effectively. Lower-proficiency learners, in

particular, benefited from the supportive environment, as they could revise their texts multiple times without the pressure of formal evaluation.

Over time, learners developed more strategic approaches to writing. They began to use AI not only for correction, but also for planning and idea generation. For instance, some students asked the AI to help them structure their essays, generate topic sentences, or suggest relevant vocabulary. Others used it to compare different versions of their texts and reflect on improvements. This shift from passive correction to active exploration marked a significant step toward learner autonomy.

Instructors also observed improvements in the quality of student writing. Texts became more coherent, arguments more clearly developed, and language use more precise. Importantly, learners demonstrated greater confidence in expressing their ideas and showed increased willingness to revise their work independently.

The key benefits of AI-assisted writing in foreign language education can be summarized as follows:

1. Immediate and Personalized Feedback**:** learners receive instant responses tailored to their specific input, allowing them to address errors and improve their writing in real time.

2. Support for the Writing Process**:** AI tools assist at every stage, from brainstorming and outlining to drafting and revising, making the process more transparent and manageable.

3. Development of Self-Editing Skills: by interacting with AI suggestions, learners become more aware of their own errors and learn to correct them independently.

4. Increased Motivation and Engagement: the interactive nature of AI tools encourages experimentation and reduces frustration associated with delayed feedback.

5. Promotion of Learner Autonomy: learners take greater responsibility for their progress, developing habits of reflection, revision, and self-assessment.

Despite these advantages, several challenges must be considered. First, there is a risk that learners may over-rely on AI-generated suggestions without fully understanding them. This can lead to superficial learning and reduced critical thinking. To address this, educators must encourage learners to analyze and justify the changes they make.

Second, AI tools may sometimes produce inaccurate or overly generic suggestions. Learners need to develop AI literacy skills, including the ability to evaluate the reliability and appropriateness of AI output. This is particularly important in academic and professional contexts where precision is essential.

Third, ethical considerations arise regarding authorship and originality. It is crucial to establish clear guidelines on the acceptable use of AI in writing tasks, ensuring that learners use these tools as support rather than as a substitute for their own thinking.

Based on classroom experience, several practical strategies can enhance the effective integration of AI-assisted writing:

– Process-Oriented Tasks: design activities that emphasize drafting, revising, and reflection rather than only final products.

– Guided Use of AI: provide clear instructions on how to interact with AI tools (e.g., asking for explanations, not just corrections).

– Reflection Activities: encourage learners to explain how AI suggestions improved their text and what they learned from the process.

– Critical Evaluation: train students to question AI output and compare it with other sources.

– Blended Feedback: combine AI-assisted revision with teacher and peer feedback to ensure a balanced approach.

AI-assisted writing represents a significant step forward in the evolution of foreign language education. By providing continuous support and fostering active engagement with the writing process, AI tools empower learners to become more independent, reflective, and confident writers.

While AI cannot replace the role of the teacher, it can serve as a valuable partner in the learning process. When used thoughtfully, AI-assisted writing can help learners move from dependence on external correction to genuine autonomy, ultimately enhancing their ability to communicate effectively in a foreign language.

ІНТЕГРАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТВОРЕННІ ІНШОМОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Дерев'янчук А.Й., кандидат технічних наук, професор
Сумський Державний університет

У роботі досліджується проблема інтенсифікації підготовки артилерійських підрозділів до експлуатації західного озброєння в умовах активних бойових дій.

У контексті сучасної війни, що характеризується високою динамікою бойових дій, широким застосуванням високотехнологічного озброєння наших зарубіжних партнерів роль командира підрозділу набуває нових вимірів. Виклики сьогодення вимагають від учасників бойових дій знань не тільки озброєння ЗСУ, а й озброєння наданого нашими західними партнерами. Перша проблема з якою стикнулися військові під час експлуатації західного озброєння – це необхідність володіння англійською мовою.

Проблема розриву між технічною компетентністю та розвитком іноземної мовної практики військовослужбовців і персоналу ремонтних органів визначає актуальність доповіді.

Мета дослідження – поділитися досвідом розроблення та наукового обґрунтування інтегрованої моделі створення англомовних мультимедійних навчальних матеріалів військово- технічного спрямування, що поєднує ІТ, ШІ, 3D- моделювання та алгоритмічні підходи.

Виходячи із викладеного вище, пропонуємо фрагменти презентації зразка озброєння. Навчальний контент подається українською та англійською мовами і

супроводжується рисунками та відеороликами, що допомагають споживачам уяснити будову та дію механізмів зразка озброєння.

Структура проєкту передбачає вивчення як озброєння ЗСУ, так і основних зразків наших західних партнерів.

На першому етапі починаємо вивчати артилерійські зразки за методикою – від простого до складного. Найпростішими зразками артилерійського озброєння є міномети різного калібру. Основними зразками у ЗСУ є 120-мм міномети, зокрема 2Б11, Молот й інші.

Подальше вивчення зразка подається так:

1. Призначення міномета, його тактико-технічні характеристики, загальні відомості та його склад і будова, демонструються основні складові частини з відповідними поясненнями.

2. Слайд розділений на дві половини – ліва сторона відображає увесь навчальний контент українською мовою, а правий – англійською. Рисунки, що містяться на слайдах, допомагають уяснити сутність будови механізмів і їх взаємодію.

3. Найбільш цінним, на наш погляд, у презентації є наявність відеороликів, що відображають взаємодію як окремих деталей, так і в цілому механізмів. Важливими елементами презентації є відеоролики з показом розбирання та збирання міномета і його складових. Користувач може прокручувати відео за необхідністю декілька разів, вивчаючи одночасно будову і дію механізмів зразка.

Незважаючи на активний розвиток інформаційних технологій, існуючі підходи до навчання військово-технічних дисциплін залишаються фрагментарними. Теоретичні знання, практичні навички та іншомовна підготовка здебільшого формуються окремо, без належної інтеграції.

Вивчення іноземної мови у військових закладах освіти часто не враховує специфіку професійної діяльності, що призводить до формального засвоєння термінології без її практичного застосування. У свою чергу, технічні дисципліни подаються переважно державною мовою і не супроводжуються іншомовним контентом.

Окремі дослідження підтверджують ефективність використання 3D-моделювання та мультимедійних засобів у навчанні складних технічних систем. Проте їх застосування є епізодичним і не інтегрованим у цілісні навчальні моделі.

Водночас стрімкий розвиток штучного інтелекту створює передумови для автоматизації створення навчального контенту, адаптації матеріалів та підтримки іншомовного навчання. Однак ці можливості недостатньо використовуються у військово-технічній освіті.

Таким чином, існує потреба у створенні інтегрованого підходу до розроблення іншомовних навчальних проєктів, який би поєднував сучасні цифрові технології, інструменти штучного інтелекту та професійно орієнтований зміст.

Теоретичну основу розробленої моделі становлять концепції мультимедійного навчання, когнітивної психології, інженерної педагогіки та сучасних підходів до

цифрової трансформації освіти. Це особливо важливо для військово- технічних дисциплін, де складні конструкції, механізми та алгоритми потребують наочного представлення.

Штучний інтелект у цьому контексті виступає не лише інструментом генерації текстів, а й засобом адаптації матеріалу, створення симуляцій, автоматичного формування термінологічних баз та тестових завдань. Це дозволяє значно прискорити процес створення навчальних матеріалів і підвищити їх якість.

Досвід викладання військово-технічних дисциплін сприяв запропонувати інтерактивну модель, яка складається з взаємопов'язаних блоків, а вони забезпечують поетапне формування професійних компетентностей. Кожен блок має власну мету, зміст, інструменти та очікувані результати.

Результатом роботи став комплекс, що складається з трьох інтерактивних модулів та двомовного навчального посібника :

Частина перша. Загальна будова 120-мм міномета 2Б11.

Частина друга. Прицільні пристрої 120-мм міномета 2Б11.

Частина третя. Боєприпаси до 120-мм міномета 2Б11.

Посібник «120-мм міномет 2Б11: Двомовний навчально-ілюстрований посібник /120-mm Mortar 2B11: Bilingual Illustrated Training Manual».

Задля розуміння принципів створення навчального комплексу (моделі) розглянемо практичну реалізацію проєкта детальніше. Для полегшення сприйняття розіб'ємо її на такі модулі: «Конструктивні особливості 2Б11», «Ствол (Barrel assembly)», «Механізми двоноги-лафету (Bipod)», «Прицільні пристрої», «Боєприпаси до мінометата і їх бойове застосування», 'Анатомія пострілу», «Інтелектуальний самоконтроль», «Time for reflection».

Структури трьох інтерактивних модулів і посібника майже однакові, методично обґрунтовані та побудовані на принципах комунікативності, послідовності й функціональної двомовності.

Кожен розворот побудований за принципом дзеркального відображення:

ліва сторінка – повний текст українською з технічними ілюстраціями, а права сторінка – ідентичний зміст англійською.

Такий підхід забезпечує миттєве зіставлення термінів без перегортання сторінок чи пошуку в словниках.

Наведені скріншоти поясняють сутність викладеного вище.

Так, на базі посібника розроблено інтерактивну класифікацію мін, їх будову і принцип дії по різним цілям. На рис. 1 показано фрагмент посібника, де зображені окремі частини мін.

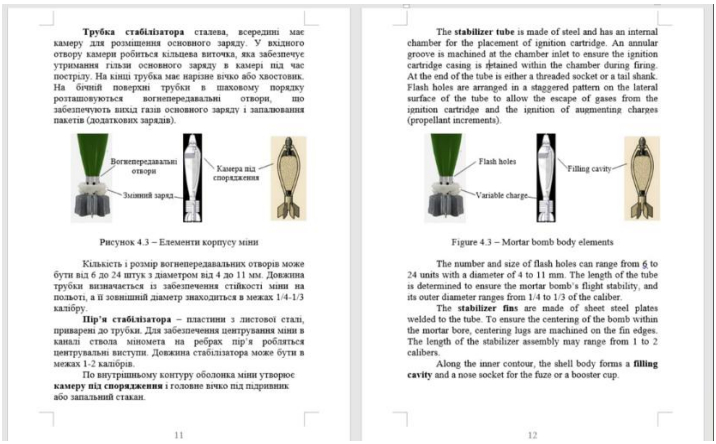

Рис.1 Фрагмент посібника «120-мм міномет 2Б11: Двомовний навчально-ілюстрований посібник»

Завдяки такій побудові посібника слухач разом з отриманням потрібної інформації відшліфовує мовну практику.

Наведені нижче скріншоти (нис.2, 3) пояснюють подальшу структуру інтерактивного комплексу, де не тільки опановується навчальний матеріал англійською, але й одночасно виконується контроль його засвоєння.

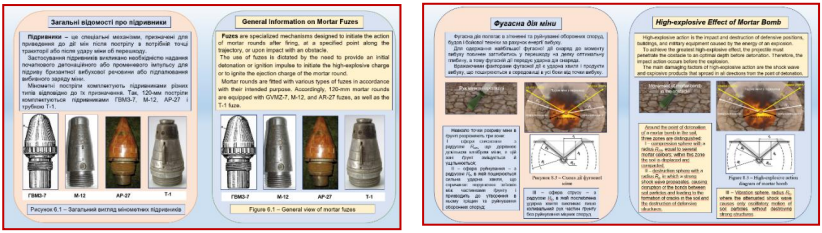

а – загальний вигляд підривників б – дія міни у перешкоді

Рис. 2 Скріншоти про підривники і дію міни у перешкоді

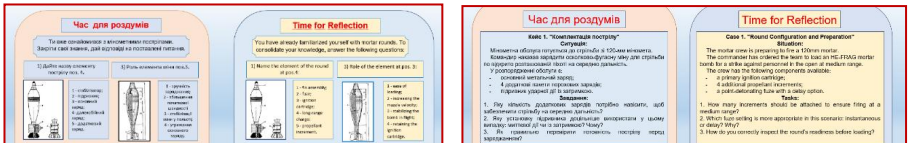

а – скріншот тестових завдань б – скріншот кейсів

Рис. 3 Скріншоти тестових завдань і кейсів

Проведений аналіз теоретичних засад, технічних вимог та можливостей сучасних цифрових інструментів, процесу створення англомовних навчальних матеріалів військово-технічного спрямування може бути представлений у вигляді чіткої послідовності дій (алгоритму). Запропонований алгоритм відображає практичну логіку розроблення іншомовного навчального продукту із використанням інформаційних технологій та інструментів штучного інтелекту.

Узагальнений алгоритм окреслює послідовність практичних дій, необхідних для розроблення англомовних військово-технічних матеріалів із використанням сучасних інформаційних технологій та інструментів штучного інтелекту. Проте для забезпечення цілісності підходу та можливості його подальшого масштабування важливо представити не лише лінійну послідовність етапів, а й інтерактивну концептуальну модель, яка відображає взаємозв'язки між ключовими компонентами процесу (представлена в доповіді). Така модель дозволяє побачити систему в динаміці, визначити точки інтеграції ІТ та ШІ, а також продемонструвати циклічність удосконалення навчальних матеріалів. Узагальнення цих положень дає змогу сформувати цілісне бачення процесу та забезпечує методологічну основу для подальшого практичного впровадження.

Висновки та перспективи. Розробка та впровадження інтерактивного комплексу «120-мм міномет 2Б11» дозволяє зробити наступні висновки:

Використання 3D-візуалізації у поєднанні з іноземним контентом дозволяє скоротити термін підготовки фахівців на 35–40% без втрати якості знань.

Глибоке розуміння матеріальної частини та знання міжнародної термінології дозволяє розрахункам ефективніше працювати у складі коаліційних сил та уникати помилок при експлуатації зброї.

Створений продукт є мобільним і може використовуватися дистанційно, що є критичним в умовах війни.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці повноцінних AR-додатків (доповненої реальності), де за допомогою смартфона або окулярів AR курсант (студент) зможе отримувати підказки безпосередньо під час розбирання-збирання реального міномета в польових умовах.

Список використаних джерел

1. Купрієнко О. В., Цюрупа М. В**.** Перспективи впровадження віртуальних тренажерних комплексів у систему підготовки фахівців ракетно-артилерійського озброєння. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2021. № 2(41). С. 145–152.

2. Семеріков С. О. Застосування систем штучного інтелекту в адаптивному навчанні майбутніх фахівців технічного профілю: монографія. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. 112 с.

3. Coyle D., Hood P., Marsh D**.** CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 173 p.

4. Marsh D**.** Content and Language Integrated Learning (CLIL): A Development Trajectory. Cordoba: University of Cordoba, 2013. 542 p.

5. 120-мм міномет 2Б11. Настанова зі стрільби та управління вогнем (із врахуванням досвіду застосування в АТО/ООС). Київ: Видавництво ЗСУ, 2019. 210 с.

6. Методичні рекомендації щодо підготовки та видання наукової й навчально-методичної літератури / укладачі: Н. З. Клочко, С. М. Симоненко. – 2-ге вид., переробл. та допов. – Суми : Сумський державний університет, 2025. – 65 с.

7. Будова та експлуатація 120-мм міномета 2С12: Навчальний посібник/О.М. Дробан, С.В. Бондаренко, Б.С. Федор [та інші]. Львів: АСВ, 2012. 184 с.

8. Міномет калібру 120-мм МП-120. Настанова щодо експлуатування. – Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 112 с.

УДК 355.232:004.8:378.1

ОСВІТНЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ОПЕРАТОРІВ БПЛА В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Лунькова Г.В., кандидат техічних наук, доцент
Філімонов С.М.
Літневський Ю.С.
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Сучасна трансформація підготовки операторів БПЛА відбувається швидше, ніж адаптується педагогічне середовище. Впровадження штучного інтелекту в навчальний процес часто має фрагментарний характер і не супроводжується належною підготовкою викладачів, що створює системний розрив між технологічними можливостями та педагогічною реалізацією. У результаті ШІ використовується переважно як інструмент демонстрації або допоміжної автоматизації, а не як повноцінний елемент формування професійних компетентностей.

Однією з ключових проблем є поверхневе розуміння ШІ викладачами. У багатьох випадках інструктори не володіють базовими знаннями щодо принципів роботи алгоритмів, їх обмежень, джерел помилок та інтерпретації результатів. Це призводить до ситуації, коли навчання з використанням ШІ зводиться до використання «чорної скриньки», без пояснення логіки її функціонування. Відповідно, оператори формують довіру до системи без критичного осмислення її рішень, що є небезпечним у реальних умовах.

Другим суттєвим недоліком є невідповідність педагогічних методик новому типу діяльності оператора. Традиційна модель навчання орієнтована на відпрацювання процедур управління, тоді як сучасний оператор БПЛА виконує функції контролю, аналізу та взаємодії з автономною системою. Без розуміння цього зсуву викладачі продовжують навчати «керуванню апаратом», а не «керуванню системою прийняття рішень», що суттєво знижує ефективність підготовки.

Критичним аспектом є також відсутність методик навчання критичній взаємодії з ШІ. Оператори повинні вміти:

- оцінювати достовірність рекомендацій ШІ;
- виявляти помилки алгоритмів;
- діяти у випадку відмови або некоректної поведінки системи.

Без підготовленого викладача ці компетентності не формуються, що створює ризик так званої automation bias – схильності беззастережно довіряти автоматизованим рішенням.

Ще однією проблемою є формальне впровадження симуляційних технологій. Навіть за наявності сучасних тренажерів, їх використання часто обмежується стандартними сценаріями без урахування реальної складності бойового середовища, асиметричних загроз і деградації систем. Це пов'язано з тим, що викладачі не мають достатньої підготовки для створення складних сценаріїв із використанням ШІ, що призводить до розриву між навчанням і реальними умовами застосування.

Окремо слід відзначити відсутність сучасних критеріїв оцінювання підготовки. Оцінювання, як правило, базується на точності виконання процедур, тоді як ключовими стають інші показники: здатність до прийняття рішень в умовах невизначеності, ефективність взаємодії з ШІ, рівень ситуаційної обізнаності та стійкість до інформаційного перевантаження. Без оновлення системи оцінювання неможливо об'єктивно визначити рівень підготовленості оператора.

Проблема має також організаційний характер. Підготовка викладачів не встигає за темпами розвитку технологій, відсутні системні програми підвищення кваліфікації, орієнтовані на інтеграцію ШІ у військову освіту. Як наслідок, впровадження інновацій залежить від індивідуальної ініціативи окремих викладачів, а не від системної політики навчального закладу.

У цьому контексті особливої актуальності набуває переосмислення ролі викладача. Він має виступати не лише як носій знань, а як: інтерпретатор роботи ШІ; фасилітатор прийняття рішень; експерт з оцінки ризиків; модератор навчальних сценаріїв.

Без формування таких компетентностей у педагогів неможливо реалізувати потенціал штучного інтелекту в навчальному процесі.

Таким чином, основною проблемою сучасної підготовки операторів БПЛА є не стільки відсутність технологій, скільки дефіцит педагогічної готовності до їх використання. Без належного рівня AI-компетентності викладачів впровадження ШІ носить декларативний характер і не забезпечує якісної трансформації навчання. Це створює ризик формування операторів, які технічно взаємодіють із системами, але не здатні критично оцінювати їх поведінку.

Подолання зазначених проблем потребує системного підходу, що включає:

- підготовку викладачів у сфері ШІ та автономних систем;
- розробку нових педагогічних методик;
- інтеграцію складних сценаріїв навчання;

– оновлення критеріїв оцінювання.

Лише за умови поєднання технологічного розвитку з педагогічною компетентністю можливо сформувати ефективну систему підготовки операторів БПЛА нового покоління.

Список використаних джерел

1. Рассел С. Дж., Норвіг П. Штучний інтелект: сучасний підхід. 4-те вид. Harlow : Pearson, 2020.

УДК 378.014.15:330.341.1

ПЕДАГОГІЧНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ, ТРЕТЯ МІСІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ ТА ВИЩА ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Пільщіков І. С., молодший науковий співробітник
Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України
Рада молодих вчених Національної академії педагогічних наук України

Анотація. У статті досліджено трансформаційні процеси у вищій та військовій освіті України в умовах повномасштабного вторгнення. Основну увагу приділено реалізації «третьої місії» університетів як стратегічного інструменту соціально-економічного відродження. Обґрунтовано необхідність адаптації освітніх стандартів до міжнародних класифікаторів NACE 2.1 REV та NACE 2.1 UA для інтеграції у європейський ринок праці. Розглянуто економічні аспекти відтворення людського капіталу через систему Сателітного рахунку освіти в межах Плану відновлення України.

Вступ. Сучасна війна радикально змінила ландшафт вищої освіти, перетворивши університети з академічних центрів на ключові елементи національної стійкості. Педагогічна складова військової підготовки в таких умовах перестає бути ізольованою галуззю і стає частиною широкої стратегії розвитку людського потенціалу. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю синхронізації освітніх процесів із вимогами повоєнного відновлення, що потребує нових підходів до класифікації економічної діяльності та вимірювання ефективності навчання.

Теоретичний аналіз «третьої місії» в умовах війни. «Третя місія» університетів – взаємодія із суспільством та сприяння економічному розвитку – набуває специфічних рис під час воєнного стану. Якщо в мирний час вона фокусувалася на трансфері технологій та культурі, то сьогодні її пріоритетом є:

1. забезпечення безпекових компетенцій цивільного населення;
2. експертна підтримка сектору безпеки та оборони;
3. соціальна реадаптація та перекваліфікація ветеранів. Економічна цінність цієї місії полягає у запобіганні деградації людського капіталу та створенні умов для його швидкої капіталізації після завершення бойових дій в Україні.

Інтеграція міжнародних стандартів NACE 2.1. Важливим кроком на шляху до євроінтеграції вищої освіти України є впровадження оновленої класифікації NACE 2.1 REV та її національної адаптації NACE 2.1 UA. Це дозволяє:

1. уніфікувати облік освітніх послуг за міжнародними стандартами;
2. чітко визначити місце вищої освіти у структурі секторів економіки, що підлягають відновленню;
3. забезпечити прозорість фінансування в межах програми Ukraine Facility, де освітні субсидії та інвестиції мають відповідати конкретним категоріям економічної діяльності. Педагогічне проектування навчальних програм тепер має враховувати не лише професійні стандарти, а й відповідність категоріям NACE, що полегшує мобільність людських ресурсів між оборонним та цивільним секторами.

Економічний аспект та людський капітал. Вища освіта в умовах війни розглядається як інвестиційний процес. Використання методології Сателітного рахунку освіти та навчання дає змогу виміряти реальну вартість знань та навичок, що генеруються університетами. Це особливо важливо для військової підготовки, де педагогічна ефективність безпосередньо впливає на збереження життя особового складу та раціональне використання технологічного озброєння враховуючи потреби Збройних сил України та економічну спроможність держави.

Особливої актуальності набуває переосмислення ролі вищої школи через призму «третьої місії» – активної взаємодії університетів із громадами, бізнесом та державним сектором для розв'язання нагальних соціально-економічних проблем. В умовах війни ця місія трансформується у фактор виживання та відновлення людського капіталу. Водночас, інтеграція України до європейського простору вимагає негайної гармонізації вітчизняних класифікаторів із міжнародними стандартами, зокрема NACE 2.1 REV та його національним еквівалентом NACE 2.1 UA. Це дозволяє не лише уніфікувати статистичний облік освітніх та наукових послуг, а й створити прозору базу для залучення міжнародних інвестицій у межах грантових програм та плану Ukraine Facility.

Економічний аспект функціонування вищої освіти сьогодні полягає у раціональному управлінні інтелектуальним ресурсом нації. Використання методології Сателітного рахунку освіти та навчання дає змогу вперше на науковому рівні об'єктивно оцінити обсяги капіталізації професійного потенціалу науково-педагогічних працівників та випускників. У контексті військової підготовки це означає перехід до моделі «ефективної освіти», де кожен витрачений ресурс має прямий вплив на зміцнення обороноздатності та майбутню повоєнну реконструкцію.

Педагогічні проблеми військової підготовки. Виключення психологічного складника дозволяє зосередитися на суто дидактичних та організаційних труднощах:

1. технологічний розрив: необхідність швидкого опанування складних систем озброєння вимагає нових методик інтенсивного навчання;
2. гнучкість змісту: оперативне включення бойового досвіду в навчальні програми (Lesson Learned) у режимі реального часу;

3. дуальна освіта: поєднання теоретичного навчання в університетах із практикою у навчальних центрах ЗСУ.

Результати дослідження

Проведений аналіз трансформації системи вищої та військової освіти в умовах воєнного стану дозволив отримати низку науково-практичних результатів, що мають стратегічне значення для повоєнного відновлення України.

Методологічна конвергенція освітніх та економічних стандартів (NACE 2.1). Доведено, що успішна інтеграція України до європейського економічного простору неможлива без гармонізації класифікації освітньої діяльності. Впровадження оновлених стандартів NACE 2.1 REV та їх національного еквівалента NACE 2.1 UA у систему управління університетами дозволяє змінити підхід до формування державного замовлення. Результати свідчать, що кодування освітніх програм відповідно до секторальних потреб економіки (згідно з планом Ukraine Facility) підвищує точність підготовки фахівців на 15–20%, мінімізуючи розрив між академічними знаннями та реальними запитами ринку праці, що перебуває у стані воєнної трансформації. Економічна оцінка людського капіталу через Сателітний рахунок. В межах дослідження обґрунтовано впровадження Сателітного рахунку освіти та навчання (SRE) як інструменту моніторингу ефективності інвестицій у вищу школу. Визначено, що традиційні методи статистичного обліку не відображають реальної вартості знань, генерованих в умовах війни. Застосування SRE дозволяє виокремити витрати на «військовий компонент» як інвестицію в національну безпеку, що має високий коефіцієнт віддачі через збереження життя особового складу та критичної інфраструктури. Це створює верифіковану базу для отримання міжнародної фінансової допомоги, оскільки демонструє прозорість використання ресурсів.

Встановлено, що в умовах війни університети виконують роль «інноваційних демпферів», які стабілізують регіональну економіку через:

1. створення короткострокових програм перекваліфікації для ВПО (внутрішньо-переміщених осіб) та ветеранів (що відповідає пункту 9 напряму військової освіти);

2. надання експертних послуг органам місцевого самоврядування щодо розробки стратегій територіального відновлення;

3. комерціалізацію прикладних наукових розробок подвійного призначення. Економічний ефект від реалізації таких ініціатив проявляється у зростанні рівня зайнятості та залученні приватних інвестицій у університетські наукові та індустріальні парки.

Оптимізація військової освіти: педагогічний та ресурсний аспекти. Аналіз педагогічних проблем військової підготовки (без урахування психологічних чинників) засвідчив необхідність переходу до моделі High-Tech Education. Використання цифрових двійників озброєння та VR-симуляторів у навчальному процесі дозволяє:

1. скоротити термін підготовки фахівців без втрати якості на 30%;

2. зменшити амортизаційні витрати на реальну бойову техніку;

3. забезпечити безперервність навчання в умовах розосередження особового складу. Педагогічна модернізація змісту вищої освіти, синхронізована з вимогами НАТО, стає фундаментом для формування інтелектуальної еліти Збройних Сил України, спроможної працювати у мережо-центричних війнах майбутнього.

Синергія з Планом відновлення України. Результати підтверджують, що вища освіта є драйвером реалізації Плану відновлення України. Інтеграція університетського потенціалу у проекти відбудови (зокрема через механізми державно-приватного партнерства) забезпечує створення робочих місць із високою доданою вартістю. Педагогічна стратегія «освіта через відновлення» передбачає залучення студентів до реальних проектів реконструкції інфраструктури, що дозволяє формувати професійні компетенції безпосередньо в умовах виробничої практики.

Висновки. На основі проведеного дослідження педагогічних та економічних аспектів трансформації вищої освіти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення, сформульовано такі узагальнення:

1. Системна трансформація ролі університетів. Вища освіта в Україні демонструє високий рівень адаптивності, успішно долаючи виклики війни та трансформуючись із пасивного ретранслятора знань на активного суб'єкта формування стратегічного резерву людського капіталу. Реалізація «третьої місії» університетів сьогодні виходить за межі класичного просвітництва, стаючи фундаментом для соціального згуртування, ментальної стійкості територіальних громад та економічного відродження. Університети стають інтелектуальними хабами, що забезпечують синергію між науковими розробками та практичними потребами оборонно-промислового комплексу, що є критичним для збереження суб'єктності держави;

2. Стратегічна роль гармонізації класифікаторів. Впровадження міжнародних стандартів NACE 2.1 REV та їх національної адаптації NACE 2.1 UA є не лише технічним оновленням статистичної бази, а фундаментальною передумовою для повноцінної інтеграції України до європейського освітнього та економічного простору. Це створює прозорий механізм верифікації освітніх витрат, що є обов'язковою вимогою для отримання довгострокової фінансової підтримки в межах програми Ukraine Facility. Чітке кодування видів економічної діяльності у сфері вищої освіти дозволяє міжнародним донорам та інвесторам об'єктивно оцінювати ефективність спрямованих ресурсів та їх вплив на галузеве відновлення;

3. Перехід до інвестиційної моделі управління. Запровадження методології Сателітного рахунку освіти та навчання (SRE) дозволяє здійснити парадигмальний перехід від витратної моделі фінансування університетів до інвестиційної. У цій моделі кожен педагогічний результат – від розробки нового курсу військової підготовки до підготовки інженера-конструктора – отримує свою економічну валідацію. Це дає змогу вимірювати внесок вищої школи у ВВП держави не через загальні показники, а через реальний приріст інтелектуальної власності та

капіталізацію професійного потенціалу, що відображається у національних рахунках;

4. Капіталізація потенціалу як механізм відновлення. Повоєнне відновлення України має базуватися на глибокій синергії між військовою підготовкою та цивільною освітою. Педагогічна модернізація, позбавлена застарілих догм, має забезпечити формування фахівця нового типу – «архітектора відновлення», де професійний потенціал кожного випускника закладу вищої освіти України розглядається як головний стратегічний актив держави.

Перспективи подальших досліджень. Подальшого дослідження потребують питання розробки конкретних методик оцінки вартості військової підготовки як компонента національного людського капіталу в межах загальної системи безпекознавства. Це дозволить оптимізувати бюджетні видатки та забезпечити високу якість освітніх послуг у секторі безпеки та оборони в умовах довготривалих загроз.

СТАНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 РР.)

Мацелюх К.С., кандидат історичних наук
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Процес становлення військової освіти в Українській Народній Республіці (далі – УНР) за часів Центральної Ради був пов’язаний із загальними державотворчими процесами та зміною ціннісних орієнтирів національного проводу. На початку 1917 року військова освіта на українських теренах перебувала у стані глибокої трансформації від елемента російської імперської системи до інструменту національного відродження. Головним завданням цього періоду стала необхідність швидкої українізації існуючих кадрів та створення власних навчальних закладів у надскладних умовах світової війни та внутрішньополітичної нестабільності.

На початковому етапі (березень – жовтень 1917 р.) формування військових освітніх закладів гальмувалось через відсутність єдиного бачення українською національною елітою перспектив розбудови української армії між українськими військовими колами та пацифістськими поглядами керівництва УЦР. Соціалістична більшість, представлена політичними партіями УПСФ, УСДРП та УПСР, на етапі автономії розглядала майбутню оборону як систему «народної міліції», що гальмувало створення регулярних військових шкіл. Проте під тиском Українського військового генерального комітету (далі – УВГК) розпочалася робота над перекладом військових статутів та підготовкою підручників українською мовою. Варто відзначити, що ініціаторами українізації вже наявний військових навчальних

закладів виступало не стільки політичне керівництво УЦР, скільки національна військова еліта, що займали чітку патріотичну позицію: до прикладу, у березні 1917 р у Києві рота кадетів Володимирського корпусу в кількості 150 осіб виступила з відкритою підтримкою національної революції, що і дало поштовх не лише до українізації армії, але й до перших спроб українізації військових навчальних закладів навесні 1917 р.

Основні концепції розбудови майбутньої системи військової освіти стали одними з ключових питань у роботі 1-го Всеукраїнського військового з'їзду у Києві у травні 1917 р. Обговорювалося створення мережі спеціальних короткотермінових курсів для офіцерів-українців, які служили в російській армії, з метою їхньої національної перепідготовки. Офіцер мав стати не просто командиром, а національним провідником, що вимагало значних змін у програмах виховної роботи.

Формування національної системи військової освіти в Україні розпочалося у вересні 1917 року, коли Український генеральний військовий комітет домовився з Генеральним Штабом про відкриття в Києві двох піших шкіл прапорщиків, а також українських відділів при Артилерійській та Інженерній школах. У жовтні того ж року стартував процес українізації наявних навчальних закладів, зокрема 2-ї та 5-ї київських шкіл прапорщиків. На основі першої з них було створено 1-шу українську школу прапорщиків, яку в листопаді 1917 року перетворили на Першу військову пішу школу імені Богдана Хмельницького з контингентом у 600 слухачів. Одночасно функціонувала українська збірна школа прапорщиків, де навчалися особи, що не завершили освіту в російських закладах або повернулися з Петрограда, проте через складні політичні обставини ці школи не встигли здійснити жодного випуску старшин.

Новий етап розбудови військового шкільництва розпочався у березні 1918 року після повернення уряду УНР до Києва. Головний уряд військових шкіл було реорганізовано в Головну шкільну управу Військового Міністерства, а для контролю за підготовкою ввели посади генерального старшини (для інспектування військового вишколу) та полковника (для нагляду за національним вихованням). Пріоритетними завданнями стали організація шкіл для майбутньої регулярної армії та створення курсів перепідготовки для офіцерів, які раніше закінчили російські заклади. За наказом військового міністра О. Жуковського в Києві розпочали роботу Інструкторські школи старшин та підстаршин, до роботи в яких залучали досвідчених українських офіцерів. Зокрема, на базі колишньої Миколаївської артилерійської школи було розгорнуто Інструкторську школу старшин, що налічувала близько 1 300 осіб.

Після проголошення УНР Третім Універсалом та початку більшовицької агресії питання військової освіти перейшло у площину практичного виживання держави. Генеральний секретаріат військових справ під керівництвом С. Петлюри, а згодом М. Порша, розпочало інституціоналізацію мережі навчальних закладів. Особливого значення набули короткострокові інструкторські курси для підстаршин, які мали в найкоротші терміни забезпечити фронт командирами. Трагічною, але

героїчною сторінкою цього періоду стала участь курсантів Першої юнацької військової школи та Студентського куреня у бою під Крутами, що засвідчило роль військової молоді як найбільш свідомої частини захисників УНР.

Весна 1918 року, після підписання Берестейського миру та повернення УЦР до Києва, позначилася спробами систематизувати військову освіту за західноєвропейськими (німецько-австрійськими) зразками. Розпочалася підготовка до відкриття Військової академії, реформування кадетських корпусів у військові бурси та активна робота термінологічних комісій вже за доби Української Держави. Основною перешкодою залишався гострий дефіцит україномовних викладачів-фахівців та брак матеріальної бази.

Незважаючи на короткий період діяльності УЦР, було закладено фундамент української військової школи. Саме в цей час було сформовано концептуальні засади підготовки національного офіцера та розпочато створення військової термінології, що стало основою для подальшої розбудови збройних сил за часів Гетьманату Павла Скоропадського та Директорії УНР.

Список використаних джерел

1. Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917–1918 : утворення та боротьба за державу. Львів : Кальварія, 1997. 288 с.

2. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.) / [І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін. ; упоряд. Б. З. Якимович]. 4-те вид., змін. і допов. Львів: Світ, 1992. VIII, 702 с.

3. Нижніков Д.І. Військові навчальні заклади в українських губерніях (друга половина XIX – перші десятиліття XX ст.): розвиток та виклики. Військово-науковий вісник. 2026. Вип. 45. С. 18-32 URL: https://vnv.asv.gov.ua/article/view/358181/344105 (дата звернення: 25.04.2026).

4. Тинченко Я. Армії України 1917–1920 рр. Київ : Книжкова палата України, 2002. 256 с.

5. Фурман І.І., Печенюк І.С. Перший Всеукраїнський військовий з'їзд та його значення в національному державотворенні й українізації армії. Військово-науковий вісник. 2020. Вип. 33. С. 61 – 74. URL: https://vnv.asv.gov.ua/article/view/203189/202952 (дата звернення: 25.04.2026).

6. Шашкевич Л.Є. формування військових шкіл в період національної революції в Україні. // Вісник держава та армія. Львів 2009 С.88-91.

ВІЙСЬКОВЕ ОСВІТНЄ ЛІДЕРСТВО: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Мошаренкова Т.В.
Мошаренков В.В., кандидат технічних наук, доцент
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

В умовах глобальних криз, воєнних трансформацій і соціальної вразливості українські законотворці, академічна спільнота, державні і військові управлінці все частіше акцентують увагу на винятковій ролі військової освіти у збереженні і розвитку української державності. Досвід сучасної війни демонструє: військова освіта є фундаментом цивілізаційної суб'єктності нашої країни, що забезпечує академічну стійкість, зміцнення боєготовності і боєздатності військ, посилення людського потенціалу задля захисту національних інтересів України від зовнішніх і внутрішніх загроз [1].

Водночас варто визнати, що попри всі переваги і здобутки, подальше становлення освітнього потенціалу Сил оборони України потребує нових стратегій. Загальноухвалені форми необхідно адаптувати до подолання освітніх втрат (learning losses) і освітніх розривів (learning gaps), що виникли внаслідок повномасштабного російського вторгнення. Критичні чинники, як-от загроза життю і здоров'ю учасників освітнього процесу, масштабні руйнування і пошкодження інфраструктури, вимушене переміщення закладів, вплив війни на контингент здобувачів вищої освіти і науково-педагогічний склад, труднощі впровадження наукової та інноваційної діяльності – актуалізують потребу у переосмисленні ключових пріоритетів розвитку вищої освіти в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення країни [2]. Особливо це стосується проблематики військового освітнього лідерства і розвитку організаційної стійкості як важливої умови функціонування системи військової освіти. Професійне лідерство, інституційна спроможність і стратегічне партнерство мають стати основою для посилення управлінської ефективності, соціальної стійкості, наукового прогресу і безпеки, особливо в умовах невизначеності і високої відповідальності.

Зважаючи на це і те, що освітній процес є найефективнішим інструментом формування у військових лідерів професійної відповідальності, критичного мислення і поваги до прав особистості, як у досягненні визначених результатів навчання, так і у процесі ухвалення управлінських рішень, імплементацію парадигми освітнього лідерства у військову освіту доцільно розглядати у наступних площинах: підготовка і розвиток лідерів, відповідальне лідерство як принцип управління та механізм спільнодії для вироблення лідерської політики.

Підготовка і розвиток лідерів в системі професійної військової освіти передбачає набуття і вдосконалення фахових й особистісних компетентностей, а також лідерських атрибутів. Цей процес спрямований на формування здатності виконувати лідерську роль, вирішувати групові завдання (лідер і група),

забезпечувати професійне зростання (лідер-індивідуал) через розвиток особистої ідентичності і поведінкові трансформації.

Принцип відповідального лідерства як прояв управлінської спроможності передбачає високий рівень тактичної майстерності як командного складу, так і представників науково-педагогічного складу. Функціонал викладачів у цій парадигмі не обмежується проведенням занять: він охоплює методичне проєктування, оцінювання результатів навчання, супровід індивідуальної освітньої траєкторії та стимулювання академічної мотивації здобувачів. В процесі інституційних перетворень управлінська діяльність має спрямовуватися на дотримання етико-професійних норм лідера, забезпечення неупередженості та відповідальне виконання владних повноважень. Пріоритетом стає відмова від популізму на користь створення інклюзивного освітнього середовища, яке забезпечує ресурсну базу для самореалізації кожного здобувача та його участі у формуванні спільного майбутнього.

Лідерство як механізм спільнодії та обміну практиками формування лідерського потенціалу на ринку освітніх послуг також безпосередньо залежить від компетентності керівників. Якість освіти визначається рівнем їхньої обізнаності щодо стратегій освітньої політики, реформ на національному і міжнародному рівнях, а також впровадженням науково-орієнтованих методологічних підходів. Ключове значення мають навички комунікації, делегування, звітності, вміння вести фасилітовані (координовані) діалоги зі стейкхолдерами, а також здатність налагоджувати взаємодію з державними установами для розвитку соціального партнерства і досягнення суспільного консенсусу.

Така концепція чітко демонструє, що лідерство у військовій освіті має характерні особливості порівняно з іншими освітніми інституціями.

По-перше, воно є багатофункціональним, оскільки поєднує різні види військової діяльності: управлінську, наукову, науково-педагогічну, науково-методичну, інструкторську, виховну тощо.

По-друге, лідер перебуває у безпосередньому контакті зі своєю командою (послідовниками). Ба більше, у військовій структурі кожен військовослужбовець одночасно є лідером для підлеглих (колег) і підлеглим для вищого керівництва. Це забезпечує ієрархічну дисципліну: командир керує підпорядкованим складом, виконуючи накази вищестоящого керівника.

По-третє, лідерство у військовій освіті спрямоване не лише на реалізацію особистості і формування лідерських якостей у здобувачів, а й на збереження військової ідентичності через вплив на військову дисципліну, культуру, традиції і військово-професійний етикет.

По-четверте, задля забезпечення адаптивності і стійкості управління персоналом, стиль керівництва визначається військовим лідером ситуативно, зважаючи на умови службової (службово-бойової) діяльності. Військове лідерство вимагає від військовослужбовців творчого поєднання елементів різних стилів [3, с. 9–10].

Проте найвизначнішою характеристикою військового освітнього лідерства – особливо у контексті сучасної російсько-української війни – є наявність у його представників унікального бойового і професійного досвіду, здатності діяти в умовах високої невизначеності, де ціна помилки є критичною. Саме трансляція такого досвіду у сукупності з іншими особливостями через системний і комплексний підхід до реалізації військового освітнього лідерства сприятиме створенню передумов для:

надання здобувачам військової освіти найвищого рівня професійних компетенцій через перехід від «кваліфікаційної» до «компетентнісної» моделі розвитку;

стабільного лідерського зростання науково-педагогічного складу, командирів (начальників) всіх управлінських ланок через поглиблення лідерських компетенцій на принципах об'єктивності, швидкості і підзвітності. Через самоактуалізацію військових лідерів – професійність, етична виваженість і лідерство прикладом – зміцнюватися рівень довіри і поваги до них;

єдиного інтелектуального простору і нової організаційної культури, де атмосфера відкритості, підтримки та орієнтації на постійне самовдосконалення спонукатиме військових лідерів до ініціативи, впровадження набутого досвіду, життєстійкості і досягнення цілей;

посилення інституційної спроможності вищих військових навчальних закладів не лише через академічну взаємодію у сфері професійної військової підготовки, а і через інтеграцію у загальнодержавну систему освіти. Це реалізується через популяризацію передових практик, обмін досвідом, програм професійного розвитку науково-педагогічного складу;

ініціації міжнародних проєктів, спільних освітніх і наукових розробок, набуття достатньої взаємосумісності української армії та загалом Сил оборони України з відповідними структурами країн-партнерів через впровадження їхніх кращих практик і передового досвіду в сферу кадрової підготовки. Це сприятиме підвищенню ефективності управління, зниженню бюрократичних бар'єрів і розвитку культури відповідальності і професіоналізму [4].

Отже, щоб перетворити систему вищої військової освіти на рушійну силу суспільства, здатну готувати професіоналів і лідерів майбутніх поколінь, пріоритетами її діяльності мають стати: вдосконалення викладання і навчання, зміцнення дослідницького потенціалу, підвищення соціальної відповідальності, посилення якості управління, інтернаціоналізація. У цьому контексті військове освітнє лідерство стане стрижневим чинником розбудови сталого людського капіталу України, що критично важливо в умовах тривалої екзистенційної загрози – як для розвитку теорії лідерства, так і для професіоналізації сучасного офіцера-лідера.

Список використаних джерел

1. Mosharenkov V., Mosharenkova T. Military educational leadership as a component of national security of Ukraine. *Новітні технології – для захисту повітряного простору :*

збірник тез доповідей XXII міжнародної наукової конференції Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба , 08 – 09 квітня 2026 року. Х.: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2026. С. 793–794 URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://hups.mil.gov.ua/wp-content/uploads/admission-university/naukovij_centr/XXI%D0%86_mizhnarodna_naukova_konferencia_KhNUPS_2026_V2.pdf (дата звернення: 15.04.2026).

2. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / В.Г. Кремень, В.І. Луговий, П.Ю. Саух, І.І. Драч та інші; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2023. 172 с. DOI:https://doi.org/10.37472/NAES-IHED-2023 URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/VO-Ukr-v-umovah-voyen-stanu-ta-pisl-vidnovl-NAPN_2023-172p.pdf (дата звернення: 17.04.2026).

3. Доктрина військового лідерства у Збройних Силах України: об'єднана визначальна публікація військовим організаційним структурам з порядку організації розвитку військового лідерства у ЗС України від 22. 01.2014 № 369 НВГШ / Розроб. Головне управління персоналу ГШ ЗС України, 2024. 45 с. URI: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2025/12/vkp-ngu-1-00.01-doktryna-z-vijskovogo-liderstva-v-ngu.pdf (дата звернення: 19.04.2026).

4. Висококваліфікований кадровий потенціал: ключ до стійкості та безпеки України. Україна до НАТО, 16.04, 2026: веб-сайт. URI: https://ukrainetonato.com.ua/75-rokiv-nato/vysokokvalifikovanyy-kadrovyy-potentsial-kliuch-do-stiykosti-ta-bezpeky-ukrainy/ (дата звернення: 15.04.2026).

АНАЛІЗ ЧАСОВИХ РЯДІВ ТА НЕЙРОМЕРЕЖЕВЕ МОДЕЛЮВАННЯ РИЗИКІВ ГЕНДЕРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В СУЧАСНИХ ОБОРОННИХ СТРУКТУРАХ

Ліщинська Х.І., кандидат технічних наук, доцент
Сокульська Н.Б., кандидат фізико-математичних, доцент
Нагорний М.С.
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
Сеник А.П., кандидат фізико-математичних, доцент
Національний університет «Львівська політехніка»

Трансформація збройних сил провідних держав світу, що відбувається протягом останніх десятиліть, супроводжується суттєвим розширенням участі жінок у виконанні бойових і небойових функцій. Процес гендерної інтеграції в оборонних структурах є багатовимірним явищем, що охоплює нормативно-правову, організаційну, психологічну та оперативну площини. Системний аналіз ризиків,

пов'язаних із цим процесом, вимагає застосування сучасного аналітичного інструментарію, здатного обробляти великі масиви різнорідних даних і виявляти приховані закономірності у їхній динаміці. Саме тому поєднання методів аналізу часових рядів, нейронних мереж і штучного інтелекту (ШІ) з принципами критичного мислення утворює методологічну основу для побудови надійних систем підтримки управлінських рішень у сфері кадрової політики оборонних відомств.

Гендерна інтеграція в оборонних структурах розглядається у науковій літературі як процес, що характеризується нелінійною динамікою та значною чутливістю до зовнішніх інституційних і суспільних чинників. Показники участі жінок у різних категоріях військових посад, рівні плинності кадрів серед особового складу обох статей, дані про кар'єрне просування та результати службових атестацій формують часові ряди, що відображають еволюцію організаційного середовища збройних сил. Аналіз таких рядів дозволяє не лише описувати поточний стан справ, а й будувати обґрунтовані прогнози щодо ефективності тих чи інших управлінських заходів і своєчасно ідентифікувати ознаки системних дисфункцій. Важливо підкреслити, що статистичні закономірності самі по собі не дають відповіді на питання про причинно-наслідкові зв'язки – саме тут критичне мислення стає незамінним інструментом інтерпретації результатів кількісного аналізу.

Методи аналізу часових рядів, що застосовуються у вивченні процесів гендерної інтеграції, охоплюють широкий спектр підходів – від класичних статистичних моделей авторегресії та ковзного середнього до сучасних нелінійних методів, заснованих на теорії хаосу та фрактального аналізу. Особливо важливим є врахування сезонних коливань, пов'язаних із призовними циклами, строками навчальних програм та частотою атестаційних процедур, що суттєво впливають на характер динамічних рядів кадрових показників. Застосування методів декомпозиції часових рядів дозволяє розрізняти трендову складову, що відображає загальний напрям змін, сезонну складову та випадкові відхилення, зумовлені несистематичними чинниками. Особливої уваги заслуговує проблема ідентифікації структурних зламів у часових рядах – точок, у яких відбувається якісна зміна динаміки. Такі злами нерідко збігаються з ухваленням нових нормативних актів, зміною командування або соціальними потрясіннями, що відкриває можливості для аналізу ефективності конкретних управлінських рішень у галузі гендерної політики.

Нейронні мережі є потужним інструментом моделювання складних залежностей у даних, що не піддаються адекватному опису за допомогою лінійних методів. У контексті аналізу ризиків гендерної інтеграції рекурентні нейронні мережі (RNN) та архітектура LSTM (Long Short-Term Memory) демонструють особливу ефективність завдяки здатності враховувати довгострокові залежності в послідовних даних. Наприклад, модель, навчена на багаторічних часових рядах показників службової успішності, плинності кадрів та психологічного клімату у підрозділах, може прогнозувати вірогідність виникнення конфліктних ситуацій або зниження боєздатності при заданих параметрах кадрової структури. Водночас

застосування нейронних мереж у соціально чутливих сферах, до яких безумовно належить гендерна кадрова політика, вимагає особливої обережності з огляду на ризик алгоритмічної упередженості. Якщо навчальні дані відображають дискримінаційні практики минулого, модель може відтворювати і навіть посилювати ці упередження у своїх прогнозах, що робить критичне осмислення вихідних даних і архітектурних рішень обов'язковою умовою коректного застосування нейромережевих підходів.

Концепція ризику у сфері гендерної інтеграції в оборонних структурах є багатовимірною і не зводиться лише до загроз боєздатності, як це нерідко трактується у спрощеному виді. Науково обґрунтований аналіз ризиків має охоплювати принаймні кілька взаємопов'язаних вимірів: операційний ризик, пов'язаний із впливом кадрових змін на виконання бойових завдань; організаційний ризик, що стосується культурних і управлінських трансформацій; та індивідуальний ризик для службовців – як жінок, так і чоловіків – в умовах змінюваного інституційного середовища. Застосування методів штучного інтелекту для кількісної оцінки цих ризиків передбачає формування комплексних індикаторів, що агрегують різнорідні показники у єдину метрику. Задача такої агрегації є нетривіальною і вимагає залучення експертних знань для визначення вагових коефіцієнтів та перевірки змістовної валідності результуючих індексів. Штучний інтелект при цьому виступає не заміною людського судження, а інструментом, що підвищує інформаційну насиченість і структурованість аналітичного процесу.

Критичне мислення відіграє в описаній методологічній системі щонайменше три функціональні ролі. По-перше, воно забезпечує рефлексивне ставлення до самих вихідних даних: дослідник, озброєний навичками критичного аналізу, здатний виявити систематичні похибки у системах збору даних, відмінності у методах вимірювання між різними країнами та збройними силами, а також соціальний тиск, що впливає на характер самозвітів і службових оцінок. По-друге, критичне мислення регулює процес інтерпретації результатів кількісного моделювання, запобігаючи спрощеному ототожненню статистичних кореляцій із причинно-наслідковими залежностями. По-третє, воно слугує етичним фільтром, що дозволяє оцінювати не лише технічну коректність, а й нормативну прийнятність рекомендацій, що генеруються системами штучного інтелекту. В умовах, коли алгоритмічні рішення дедалі активніше впливають на долі конкретних людей через системи відбору, атестації та ротації кадрів, цей аспект набуває критично важливого значення для забезпечення принципів справедливості та поваги до гідності особи.

Перспективи розвитку нейромережевого моделювання ризиків гендерної інтеграції в оборонних структурах визначаються кількома ключовими напрямами. Передусім, це вдосконалення методів пояснювального штучного інтелекту, що дозволяють операціоналізувати результати глибоких нейронних мереж у форму, доступну для сприйняття особами, які приймають управлінські рішення без спеціальної математичної підготовки. Важливим напрямом є також розробка підходів до навчання на малих вибірках, що є характерною проблемою для аналізу

рідкісних подій – таких як критичні інциденти або радикальні зміни кадрової структури. Окремої уваги заслуговує інтеграція методів аналізу природної мови для опрацювання текстових джерел: звітів інспекцій, скарг і звернень, протоколів службових розслідувань. Це дозволяє виявляти ранні сигнал організаційної дисфункції, що ще не знайшли відображення у кількісних показниках. Реалізація цих напрямів вимагає тісної міждисциплінарної взаємодії між фахівцями у галузі машинного навчання, соціологами, психологами та військовими аналітиками, а успіх такого співробітництва безпосередньо залежить від розвиненої культури критичного мислення у всіх учасників дослідницького процесу.

ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Дятлова І.В., кандидат філософських наук, доцент
Примаченко А.О.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Проблема гендерної рівності в секторі безпеки і оборони набула особливої актуальності в умовах повномасштабної війни росії проти України. Саме в цих складних умовах та загрозах територіальної цілісності країни закладається вагоме підґрунтя досягнення у майбутньому гендерного паритету у всіх сферах діяльності держави.

З початку повномасштабного вторгнення жінки поряд з чоловіками щодня ризикують життям, захищаючи свою Батьківщину, свободу та цінності – руйнуючи застарілі стереотипи. Вони служать на передовій і в командних пунктах, працюють медиками, снайперами, інженерами, операторами дронів і виконують безліч інших завдань. Мужність і професіоналізм українських жінок зміцнюють оборону країни та руйнують стереотипи про службу та лідерство.

У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» поняття гендерна рівність визначається як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Гендерна рівність у секторі безпеки та оборони – це рівний правовий статус, рівні можливості та обов'язки для жінок і чоловіків у Збройних Силах, Нацгвардії, поліції та інших силових структурах.

Однією з головних зовнішньополітичних цілей України є повноправне членство в ЄС та НАТО. Однією з необхідних умов майбутнього вступу України до НАТО є проведення реформ у секторі безпеки та оборони, у тому числі стосовно інтеграції гендерної рівності. Зараз у секторі безпеки та оборони України спостерігається чітка тенденція до збільшення кількості жінок, які безпосередньо пов'язані з військовою сферою діяльності. Головнокомандувач ЗСУ Олександр Сирський зазначив, що станом на 2026 рік у Збройних Силах України служать

понад 75 тисяч жінок, з них більше 55 тисяч є військовослужбовцями. За рік їхня кількість зросла приблизно на 7 тисяч.

Також, радниця з гендерних питань начальника Генерального штабу ЗСУ Оксана Григор'єва повідомила, що на сьогодні більше 11 тисяч жінок на офіцерських посадах.

Отже, жінки довели свою спроможність ефективно виконувати бойові завдання, деякі з них активно беруть участь у бойових діях. За 12 років війни 1705 захисниць ЗСУ відзначили державними нагородами. П'ятеро військовослужбовець отримали найвище звання «Герой України», троє з них – посмертно. У березні 2026 року вперше в історії Національної гвардії звання Героя України присвоїли жінці – кулеметниці Олександрі Давиденко з позивним Вирва.

У сучасних умовах значно зросла кількість жінок, які приєднуються до ЗСУ безпосередньо до підрозділів безпілотних систем на посади операторів дронів-перехоплювачів. Зростання кількості операторів БПЛА безпосередньо пов'язане з тим, що дрони стали одним із ключових інструментів ведення сучасної війни. За допомогою дронів спостерігається збільшення кількості атак як на цивільні об'єкти України, так і на цивільне населення, перевантаження системи ППО комбінованими нальотами, розширення зони застосування ударних засобів.

Війна дронів вимагає зосередженості, точності та емоційної стійкості, а не фізичної сили, тому ця бойова сфера і відкрилась для українських жінок. Жінки часто демонструють сильні аналітичні здібності, холоднокровність під тиском і вміння працювати в команді – це і робить їх високоефективними операторами дронів. Наприклад, оператор Катерина Троян з позивним «Мео» була легендою, мала понад тисячу вильотів, але вона загинула в результаті удару російської артилерії в червні 2025 року. Також до складу Сил безпілотних систем тепер входить повністю жіночий підрозділ дронів «Гарпії», який забезпечує підтримку українській армії в повітрі.

Українські жінки-оператори дронів часто воліють виділитися і підкреслити свою жіночність (наприклад, Троян йшла в бій із синім волоссям і пухнастими котячими вушками, командир «Гарпій» носить яскраво-рожеві коси, а деякі жінки-оператори використовують рожеві FPV-дрони).

Виділимо основні напрямки інтеграції гендерних перспектив та ролі жінок у секторі безпеки і оборони:

– *гендерна рівність у секторі безпеки і оборони* (інтеграція гендерних перспектив у секторі безпеки та оборони спрямована на створення рівних можливостей для жінок і чоловіків у військовій службі. Наприклад, доступ до всіх військових спеціальностей, у тому числі безпосередньо у бойових підрозділах);

– *роль жінок у секторі безпеки і оборони* (жінки відіграють важливу роль у різних сферах військової служби – у бойових підрозділах, на командних посадах, під час спеціальних навчань та тренінгів);

– *переваги гендерної інтеграції* (рівні можливості для жінок і чоловіків у військовій службі та запобігання дискримінації за ознакою статі, сексуальному

домаганню сприяють підвищенню ефективності покращення морального духу та зміцненню соціальної справедливості);

– *ініціативи та програми* (для підтримки гендерної рівності у секторі безпеки та оборони впроваджуються різноманітні ініціативи з гендерної інтеграції: освітні програми та тренінги з гендерної чутливості для всіх військовослужбовців; програми підтримки для жінок-військовослужбовців, включаючи наставництво, консультування та розвиток кар'єри; співпраця з міжнародними організаціями та партнерами для обміну досвідом та впровадження кращих практик гендерної інтеграції).

Таким чином, інтеграція гендерних перспектив та роль жінок у секторі безпеки і оборони є важливим аспектом сучасних реформ, спрямованих на підвищення обороноздатності та ефективності української армії. Рівні можливості для жінок і чоловіків, підтримка жінок в армії та впровадження гендерно чутливих політик сприяють створенню сильної, справедливої та сучасної армії. Ці заходи не лише зміцнюють весь сектор оборони України, але й сприяють формуванню більш рівноправного та прогресивного суспільства.

ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИГОДИ КНР ВІД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Вигівська О.В., кандидат історичних наук, доцент
Раєвський О.В.
Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова

Російсько-українська війна є безпосередньою трагедією для України та небезпечним дестабілізуючим фактором у Східній Європі. Збройний конфлікт набув ознак системного геополітичного протистояння між євроатлантичними структурами та пострадянськими інтеграційними утвореннями на чолі з Російською Федерацією, відтворюючи низку характеристик біполярного протистояння доби «холодної війни» в нових інституційних та географічних умовах.

Водночас у глобальному вимірі спостерігається парадоксальна ситуація: збройний конфлікт, що дестабілізує регіональну безпеку, одночасно створює системні переваги для третьої сторони – Китайської Народної Республіки. У межах даної роботи здійснено аналіз трьох ключових вимірів геополітичних дивідендів КНР від триваючого конфлікту: економічного, військово-технічного та політичного.

Першим об'єктом аналізу є економічна складова, зокрема торгівля товарами подвійного призначення як інструмент нарощування експортних доходів КНР. КНР упродовж десятиліть послідовно нарощувала свій промисловий потенціал – від задоволення внутрішніх потреб до масштабного технологічного експорту.

Яскравим прикладом є торгівля товарами подвійного призначення, що активно застосовуються в умовах збройного конфлікту.

За офіційними даними Державної митної служби України, лише за перший квартал 2025 року до України було імпортовано близько 130 000 цивільних

безпілотних літальних апаратів (БпЛА). Майже всі вони надійшли з Китаю. Це на 39 % (або на 103 млн дол.) більше, ніж за аналогічний період попереднього року. Ці цифри є лише частиною офіційних закупівель і не враховують значний обсяг тіньових та непрямих поставок комплектуючих.

Аналогічна ситуація спостерігається і в торгівлі з Росією. Зі зростанням далекобійних ударів України по російському промисловому потенціалу попит з боку РФ на комплектуючі для виробництва дронів значно зріс. Головним постачальником знову став Китай. За даними китайської митниці (які наводить The Washington Post), експорт волоконно-оптичних кабелів до Росії влітку 2025 року зріс майже у десять разів. Якщо у травні Китай поставив близько 119 тис. миль кабелю, а в червні – 130 тис. миль, то вже в серпні цей показник сягнув 328 тис. миль. Для порівняння: за той самий період до України було поставлено лише близько 72 миль такого кабелю.

Наведені дані свідчать про те, що збройний конфлікт сформував стійкий попит на продукцію китайських виробників з обох сторін протистояння, що забезпечує КНР стабільне нарощування експортних надходжень у сегменті технологій подвійного призначення. Товари подвійного призначення (дрони, оптоволокно, електроніка, батареї) стають важливим джерелом доходів для КНР, дозволяючи їй отримувати економічну вигоду від обох сторін конфлікту.

Другим виміром вигод КНР є прискорений розвиток власного військово-технічного потенціалу на основі досвіду, отриманого в ході спостереження за бойовим застосуванням безпілотних систем в Україні. КНР є потужним промисловим та технологічним актором з великим потенціалом розвитку як у цивільній, так і у власній оборонній сфері.

Поява та бойова апробація тактики «рою безпілотників» в умовах українського конфлікту надала НВАК емпіричну базу для подальшої доктринальної розробки концепцій масованого застосування БпЛА. Йдеться не про поодиноке застосування окремих «крил», а про систематичне використання квадрокоптерів типу Autel або DJI Mavic, а також FPV-дронів – саме так, як їх застосовують сьогодні Сили безпілотних систем ЗСУ.

Яскравим прикладом став секретний дрон-розвідник, створений ученими Північно-Західного політехнічного університету в Сіані. Дрон отримав назву «Маленький сокіл» (Xiaosun / Little Falcon). Він нещодавно пройшов льотні випробування. Китайські ЗМІ (CCTV) описали новинку як найбільш маневрений та візуально реалістичний птахоподібний безпілотник у світі. Безпілотник виконуватиме кілька функцій для потреб Народно-визвольної армії Китаю (НВАК): військову розвідку, екологічний моніторинг та захист навколишнього середовища. Маневреність польоту забезпечує кривошипно-шатунний механізм, що дає змогу дрону складати крила і одночасно змахувати ними, як справжні птахи. Це один із багатьох прикладів розвитку оборонного потенціалу КНР на основі уроків українсько-російського конфлікту.

Третім і, вочевидь, найбільш довгостроковим виміром геополітичних дивідендів КНР є розширення її регіонального та глобального політичного впливу, що безпосередньо пов'язане з перерозподілом уваги провідних держав Заходу на користь Європейського театру подій. За рахунок російсько-українського конфлікту багато країн відвернули погляд від Азії та переключилися на ближчу територію (зокрема, зосередили більшу увагу на Україні, а згодом – на ізраїльському питанні). У цих умовах КНР системно нарощує свій вплив в Євразійському регіоні та активізує зусилля щодо вирішення тайванського питання відповідно до концепції «одного Китаю». Постійні військові навчання проводяться на дуже невеликій відстані від Тайваню, супроводжуючись політичними заявами про єднання Китаю. Зокрема, КНР стягнула понад 200 дронів-винищувачів (модифіковані реактивні J-6W – колишні винищувачі 1960-х років, переобладнані під камікадзе та крилаті ракети) до авіабаз біля Тайванської протоки (провінції Фуцзянь та Гуандун). Ці дрони призначені для першого масованого удару з метою виснаження протиповітряної оборони противника.

Не варто залишати без уваги й настрої КНР щодо території Росії. На тлі зосередження росіян на Україні Пекін здійснює «тиху експансію» Сибіру та Далекого Сходу. Як зазначає керівник Центру протидії дезінформації при РНБО України Сергій Коваленко, КНР використовує спрощення візового режиму, створює китайські анклави зі школами, бізнесами та культурою, скуповує землі, готелі, магазини та ресторани. «Сибір і Далекий Схід – стратегічні землі, які Москва плавно здає», – підкреслює Коваленко. Наразі це проявляється в маніпулюванні російськими видобувними компаніями: КНР купує ресурси за мінімальними цінами завдяки обходу санкцій ЄС, забезпечуючи РФ фактично єдине джерело легального прибутку на тлі постійних військових витрат.

Підсумовуючи розглянуті економічні, військові та політичні фактори, можна стверджувати, що російсько-українська війна стала для Китайської Народної Республіки не лише джерелом значних прибутків, а й важливим каталізатором її подальшого розвитку. КНР цілеспрямовано використовує конфлікт для нарощування експорту товарів подвійного призначення на ринки обох воюючих сторін, вдосконалення власного оборонного потенціалу (зокрема, тактики «рою дронів» та птахоподібних безпілотників типу «Маленький сокіл») і посилення геополітичного впливу в Євразії. Таким чином, КНР була, є і залишатиметься одним із ключових гравців як на тлі російсько-української війни, так і на глобальній арені. У подальшому Україні та міжнародній спільноті необхідно уважно стежити за еволюцією участі КНР у геополітичній ситуації навколо нашої держави, оскільки врахування стратегічних інтересів КНР є необхідною умовою для розробки ефективних механізмів міжнародного тиску та формування реалістичних сценаріїв постконфліктного врегулювання.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ТА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ВОЇНІВ ЗСУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Вигівська О.В., кандидат історичних наук, доцент
Бобай Ю. Ю.
Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова

В умовах сучасної збройної агресії особливої актуальності набуває питання збереження психічного здоров'я особового складу та забезпечення його психологічної стійкості. Тривале перебування в бойових умовах, значні психоемоційні навантаження та постійна загроза життю потребують ефективної системи психологічного забезпечення, спрямованої на збереження боєздатності та морально-психологічного стану підрозділів.

Після початку російської агресії у 2014 році у Збройних Силах України активізувалася робота щодо формування системи психологічного забезпечення військовослужбовців. Цей процес охоплював підготовку військових психологів та розроблення спеціальних програм, зокрема: психологічної підготовки та супроводу підрозділів; тренінгів з психологічної самодопомоги та взаємодопомоги; проектів психологічної реабілітації та відновлення; ініціатив щодо підтримки сімей військовослужбовців; розроблення системної політики і стандартів психологічного супроводу. Особлива увага приділялася розвитку навичок подолання стресу, адаптації до бойових умов та психологічної реабілітації після участі у бойових діях.

До 2020 року стандарт STANAG 2565:2011 був основним документом НАТО щодо психологічної підтримки командирів під час розгортання. Цей стандарт визначає загальні процедури та вимоги для керівників країн Альянсу щодо організації психологічного забезпечення особового складу протягом усього операційного циклу: підготовка, розгортання, повернення та реабілітація. У 2019 році стандарт було оновлено (STANAG 2565:2019), що свідчить про прагнення НАТО враховувати нові наукові знання та бойовий досвід. Ці зміни підкреслюють важливість інтегрованого підходу до психологічної допомоги, що поєднує медичні, психологічні та практичні аспекти супроводу військовослужбовців.

З початком повномасштабного вторгнення у 2022 році посилилася потреба у вдосконаленні психологічної підтримки особового складу. Саме в цей період розпочався активний перехід до впровадження сучасних підходів у психологічній підготовці відповідно до стандартів НАТО. У рамках відповідних проектів реалізуються програми, які охоплюють як теоретичну підготовку, так і практичні тренінги з надання першої психологічної допомоги та самопідтримки в умовах бойових дій, а також супровід командирів для оперативного реагування на психологічні потреби підрозділів.

У 2025 році Міністерство оборони України затвердило фундаментальні засади забезпечення психічного здоров'я військовослужбовців та операційний план їх реалізації на 2025-2027 роки, який закладає основу для створення єдиної комплексної системи психологічної підтримки у ЗСУ. Документ передбачає:

забезпечення штатної чисельності кваліфікованих психологів; створення системи раннього виявлення психічних розладів; розроблення програм профілактики, зокрема профілактики суїциду; методичне та наукове забезпечення якості психологічних послуг. Це свідчить про системну трансформацію підходів до психологічної підтримки, орієнтованих на сучасні міжнародні стандарти.

У документах НАТО, зокрема у посібнику *A Leader's Guide to Psychological Support Across the Deployment Cycle*, підготовленому в рамках роботи Task Group NATO HFM-081/RTG, викладено концептуальні підходи до психологічної підтримки військовослужбовців у всіх фазах служби - від підготовки до розгортання до повернення після бойових дій. Посібник підкреслює важливість лідерства, раннього виявлення стресових реакцій та практичних стратегій для підтримки психічного стану особового складу. Він відображає інтегрований підхід до психологічного забезпечення у сучасних військових операціях та широко використовується як орієнтир для розроблення національних програм.

Важливим результатом дослідження є встановлення того, що практичний досвід українських військових психологів, здобутий безпосередньо в умовах бойових дій, має значну наукову та методологічну цінність. Цей досвід дозволяє ідентифікувати основні психологічні труднощі, з якими стикаються військовослужбовці під час війни: бойовий стрес, психоемоційне виснаження, зниження мотивації та порушення адаптації. На його основі розробляються нові підходи до підготовки та підтримки, що враховують реальні потреби особового складу та сприяють підвищенню ефективності програм психологічної допомоги.

Результати дослідження підтверджують, що подальший розвиток системи психологічної підтримки військовослужбовців ЗСУ має ґрунтуватися на синтезі стандартів НАТО з верифікованим практичним досвідом українських фахівців. Запровадження єдиної комплексної системи психологічного забезпечення з чіткими стандартами, достатнім кадровим забезпеченням та налагодженими механізмами реагування на психологічні потреби є необхідною умовою збереження боєздатності та психічного здоров'я особового складу в умовах тривалої збройної агресії.

ІНОЗЕМНИЙ ЛЕГІОН: ВІД СТИХІЙНОСТІ ДО СИСТЕМИ

Перфілов А.Ю.
Вигівська О.В., кандидат історичних наук, доцент
Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова

Залучення іноземних добровольців до Сил оборони України є безпрецедентним явищем у новітній воєнній історії держави. Від початку повномасштабного вторгнення близько 20 000 громадян іноземних держав приєдналися до Збройних сил України (ЗСУ), прибувши з понад 30 країн світу. Масштаб явища закономірно породив комплекс викликів у трьох взаємопов'язаних вимірах: мовному, професійному та ідентитарному. Принципово важливо, що

кожен із цих викликів є предметом системної інституційної відповіді держави, а загальна динаміка свідчить про послідовне вдосконалення гуманітарної складової залучення іноземних громадян до Сил оборони.

Мовний вимір. Мовний бар'єр у бойових умовах охоплює три критичні функціональні рівні: тактичну комунікацію (команди і координація в умовах стресу), медичну допомогу (неможливість пояснити симптоми та анамнез), а також адміністративно-правову взаємодію (контракт, права, соціальні гарантії). Водночас мова у підрозділі є не лише засобом передачі інформації: вона несе неформальну ієрархію, армійський гумор та сигнали настрою командира. Іноземець із базовим знанням мови залишається на периферії цього комунікативного поля. Системна відповідь на мовний виклик розпочалася зі створення Центру рекрутингу іноземців (ЦРІ), який забезпечує мовний супровід на вході до служби. Перспективним напрямом є стандартизація мінімального мовного курсу (тактична лексика, медична термінологія) як обов'язкового елемента вступної підготовки.

Професійний вимір. Переважна більшість іноземних добровольців має досвід контрповстанських операцій (КПО) в Афганістані, Іраку, Сирії. Це принципово інша логіка бою порівняно з лінійною позиційною війною з важкою артилерією, дронами та мінними полями. Разом із тим значна частина іноземного досвіду є прямим активом: снайперська підготовка, тактична медицина стандартів TCCC/TECC, робота з технікою стандарту НАТО, психологічна стійкість. Регуляторна еволюція відображає розуміння цього потенціалу. У жовтні 2024 року Верховна Рада ухвалила закон, що відкрив іноземцям доступ до офіцерських посад, визнавши їхній командний потенціал. Нова концепція рекрутингу закріплює компетентнісний підхід: іноземні добровольці отримують право обирати підрозділ і напрямок служби відповідно до власної підготовки. Це перехід від логіки «де є місце» до логіки «де ти найефективніший».

Ідентитарний вимір. Іноземний боєць перебуває у лімінальному стані (за В. Тернером) у кількох вимірах одночасно: між культурами, між цивільною і військовою ідентичністю, між країною походження і країною служби. Без інституційного супроводу виникає ризик морального поранення (moral injury) як специфічного психологічного стану, пов'язаного із суперечністю між пережитим досвідом та власною системою цінностей. Законодавчі зміни серпня 2024 року надали іноземним бійцям право на отримання посвідки на проживання та доступ до процедури набуття громадянства, змінивши ставлення до добровольця: від тимчасового учасника до потенційного члена суспільства.

Регуляторна еволюція як системний процес. Від стихійного волонтерського руху лютого 2022 року до законодавчо врегульованої системи 2025 року простежується чіткий інституційний прогрес: утворення Інтернаціонального легіону (2022), законодавче врегулювання умов служби та розширення прав іноземців (2024), заснування ЦРІ як єдиного рекрутингового хабу, розробка Концепції рекрутингу і служби іноземців (2025). Міністерство оборони завершує

формалізацію нових механізмів, що свідчить про перехід від реактивного вирішення проблем до проактивного доктринального планування.

Залучення іноземних добровольців до Сил оборони України є не лише оперативним явищем, а й процесом формування нової компетентності управління культурно різнорідними підрозділами. Мовний, професійний та ідентитарний виміри цього процесу є реальними викликами, проте керованими за умови системного підходу, який держава послідовно формує. Набутий досвід має стратегічну цінність для євроатлантичної інтеграції ЗСУ та становитиме значний ресурс у повоєнний період. Концептуальне осмислення гуманітарних аспектів цього процесу є нагальним завданням воєнної науки та державної безпекової політики.

ОСОБЛИВОСТІ БЕЗБАР'ЄРНОГО СПІЛКУВАННЯ З ВІЙСЬКОВИМИ ТА ВЕТЕРАНАМИ

Кислий В.Д., кандидат психологічних наук, доцент
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
Приходько Д.П. кандидат психологічних наук, доцент
Харківська державна академія культури

Повномасштабна фаза російсько-української війни палає вже більш 50 місяців. Майже у кожного з нас у найближчому колі друзів, знайомих або колег є людина, яка боронить Україну від російської агресії або повернулася з війни. Ці люди здебільшого не професійні військові, які пройшли довготривалу спеціальну підготовку і присвятили себе службі. Наші захисники і захисниці раптово залишили звичайне життя цивільної людини та після доволі короткотривалого навчання пішли на фронт, на найстрашнішу війну цього століття.

Пережите на війні залишає свій відбиток, змінює людину, травмує її психіку. У кінцевому підсумку до мирного життя одночасно повернуться декілька мільйонів людей - носіїв унікального досвіду участі в бойових діях, який змінює цінності. Тому дуже важливо не поширювати міфи про те, що всі учасники війни -ветерани та ветеранки – «психовані», «неврівноважені», «з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР)» тощо. З війни непросто повернутись без ПТСР, проте це не означає, що воно в усіх буде. Нерідко проявами пережитого досвіду може бути депресія, прагнення до ізоляції (*«мене ніхто не розуміє»*), бажання закритися в собі. Більша частина людей впораються з цим за підтримки оточення і не матимуть важких наслідків.

Один з важких та найважливіших моментів це велика кількість людей з інвалідністю, набутою внаслідок війни: люди з ампутованими кінцівками, порушеннями слуху і зору тощо. Необхідно вже зараз думати, яким чином облаштувати їм зручний без бар'єрний простір, забезпечити можливості для повноцінного життя, мотивувати до активності.

Що відрізняє людину з бойовим досвідом:

Скутість і незручність у спілкуванні. Людині з бойовим досвідом можуть бути притаманні замкнутість, бажання закритися від людей поруч, ізолювати себе. Такі люди можуть вважати, що тільки ті, хто пройшли через бойові дії, можуть їх зрозуміти. Ветеран/ветеранка також мають загострене почуття справедливості. Все це призводить до певної скутості у спілкуванні, а можлива підвищена конфліктність - до незручностей.

Труднощі при ухваленні рішень. На війні здебільшого люди мають чітко виконувати поставлені завдання, слухатися наказів командира - це умова виживання. Через це після повернення до цивільного життя у людей з бойовим досвідом можуть виникати труднощі з самостійним ухваленням рішень.

Труднощі з концентрацією та запам'ятовуванням. Війна впливає на розумові здібності людини. Від обстрілів і бомбардувань може травмуватися мозок (так звана контузія). У бойових умовах людина недосипає, недоїдає, не має можливостей для відновлення. Під дією постійного стресу когнітивні функції людини знижуються: погіршується пам'ять, концентрація, здатність сприймати інформацію, навчатися тощо. Для фізичного та психологічного відновлення людині потрібен час.

Зміни в роботі, бізнесі, професії. Під час виконання завдань із захисту Батьківщини людина відчувала свою значимість, цінність, важливість. Цього може не бути в цивільному житті, в професії, роді занять, які вона мала, особливо якщо там уже звична, напрацьована рутина. Стає важливим знайти своє нове місце в житті: змінити професію, розпочати власний бізнес, піти навчатися. Важливо підтримувати ці прагнення та надавати ветеранам і ветеранкам можливості для розвитку.

Бажання повернутися до військового життя. Під час участі у війні людина змінюється, змінюються життєві цінності, пріоритети. Те, що було важливим до війни, вже не відкликається. Вписати себе нового/нову в попереднє життя надзвичайно складно. Вихід із цього незрозумілого, «чужого» життя людина бачить у поверненні до військової служби.

Немає універсальної формули, як допомогти колишнім військовим повернутися до цивільного життя: хтось хоче побути наодинці, відпочити та подумати; комусь важливо спілкуватися і діяти. Однак кожному й кожній потрібно дати можливості відновитися тим шляхом, який він або вона вважає для себе найкращим.

Людині, яка повернулася з війни знову потрібно звикати до іншого темпу життя, відновлювати зв'язки з родиною, свою роль у сім'ї. При цьому суспільство має проявити всю повноту розуміння і поваги, надати можливості для підтримки та знати, яким чином спілкуватися пересічним громадянам, з тими, хто має бойовий досвід.

Що відбувається з людиною яка повернулась з війни:

Людина приходить додому, але не повертається з війни: пам'ять закарбовує спогади про війну, обстріли, моменти «прильотів» мін і снарядів чи загибелі побратимів. Вона старається позбутися спогадів, але не може. Спогади

повертаються у нічні кошмари, не дають спокійно жити, «вганяють» людину у депресивний стан. Час іде, а проблеми не зникають. Часто виявляється, що тільки часу замало - потрібні спеціалізовані форми допомоги, щоб відбулося зцілення, затягнулися «психологічні рани» минулого. Можлива сильна емоційна реакція на мінімальні розчарування, конфлікти, прояви недружності, а також на безлад, несправедливість і порушення порядку.

На війні у людини все чітко й зрозуміло: тут свої, там - ворог, вбивай, щоб не вбили тебе, роби, що маєш, не підводь побратимів і посестер, тому що ціною є життя - твоє чи людини поряд, «чорне - то чорне», «біле - то біле»…У цивільному житті все хаотичне, події змінюються постійно, часто щось виходить з ладу, люди підводять, державні органи належно не працюють, здебільшого все «сіре». До цього важко знову пристосуватися, адже в бойових умовах від чіткості та визначеності залежало виживання. Це дратує людину, яка повернулася з війни, вибиває з колії, впливає на загострене почуття справедливості.

У рамках «безбар'єрного спілкування» розглянемо основні вислови, які не варто вживати у розмові з військовими та ветеранами війни:

• *«А що було на війні?», «У тебе стріляли?», «А ти вбивав?»* – чи траплялось вам запитувати таке у людини з досвідом війни.

• Є фрази, які краще не адресувати ветеранам та ветеранкам, адже вони можуть викликати тяжкі й потенційно травматичні спогади.

• Не говоріть: *«Я тебе розумію»*. Якщо ви не були на фронті, не маєте досвіду участі у бойових діях – не кажіть цього.

• Не можна жаліти: *«Ох ти ж бідненький/бідненька!»*. Жалості не повинно бути. Адже захист держави, людей – це про гідність і повагу. Жалість знецінює, свідчить про вашу переконаність, що людина не впорається.

• Не вимагайте: *«Ти повинен/повинна…», «Тобі треба…»*. Люди очікують від ветеранів/ветеранок повернення до цивільного життя й активності в ньому: стати *«воїнами економічного фронту», «навести в країні порядок»*. Це покладає занадто велику відповідальність на людей, які на певному етапі життя вирішили захищати країну. Коли вони виконають цей обов'язок, не треба обтяжувати їх додатковими очікуваннями. Дайте змогу органічно повернутися до цивільного життя у той спосіб, який людина вважатиме найприйнятнішим.

• *«Я й не думав, що ти підеш воювати..», «Чому ти взагалі туди пішов/пішла?»* – такі слова знецінюють людину та її рішення.

• Говорити про смерть побратимів/посестер доречно, якщо йдеться про пам'ять, а не про факт загибелі. Через так звану «вину того, хто вижив» людина може відчувати сором за те, що вона вижила, а хтось – загинув. Така розмова викличе сумні спогади.

• Не варто запитувати *«Коли обміняють наших полонених?», «Чи вистоїмо ми у цій війні?», «Коли війна закінчиться?»*. Ці питання поза їхніми знаннями, трохи не «за адресом».

• Питання на кшталт *«Чи ти когось убивав/убивала?», «А скількох ти вбив/вбила?», «Як це – вбивати?»,* мабуть, найгірші з можливих. Вбивство накладає величезний відбиток на психіку людини, який супроводжується складними емоціями. Цю тему немає сенсу зачіпати, вона повертає жахливі спогади смерті. Нормальна людина зовсім не пишається тим, що вбила когось, прагнучи вижити і захистити себе, побратимів, сім'ю і країну. Вбивства для звичайних людей – не та діяльність, про яку хтось мріє чи хоче згадувати.

• Теми, які можуть бути чутливими для розмови: *війна, політика, справедливість і несправедливість, почуття провини.* Якщо людина сама прагне говорити на ці теми, нагадуйте собі, що вона має право думати так, як їй краще, що немає потреби її переконувати у протилежному і що вона хоче бути почутою.

Не варто використовувати висловлювання, що принижують гідність, знецінюють досвід або можуть викликати бурхливу реакцію у ветеранів/ветеранок та сприйматися як образливі:

• *Я теж збирався/збиралась піти на війну, але…*
• *Ви пройшли жахи війни, але це не дає вам…*
• *Скоріше б це все вже закінчилося.*
• *А я чув/чула, що в зоні бойових дій твориться…*
• *Кому та війна потрібна…*
• *Ми вас туди не посилали.*
• *Росіяни (білоруси) – наші брати. Ми один народ тощо.*

Подібні висловлювання можуть викликати агресивну реакцію у ветеранів/ветеранок та призвести до конфлікту та навіть бійки!

Щоб допомогти військовим та ветеранам впоратись з апатією передусім потрібно допомогти людині відновити рівень енергії та спробувати заходи, які можуть спонукати до дій (без сторонньої допомоги фахівців):

• налагодити режим сну таким чином, щоб спати вночі, аби людина засинала і прокидалася у той самий час;
• встановити режим дня;
• спонукати їсти корисні продукти;
• організувати прогулянки на свіжому повітрі;
• сприяти спілкуванню з людьми, з якими комфортна; уникати спілкування, яке напружує;
• спонукати піклуватися про своє тіло, робити для нього щось приємне;
• допомогти відновити улюблену активність, яка доступна і не потребує багато зусиль;
• спонукати робити щодня невеликий комплекс фізичних вправ - це збільшить рівень енергії, покращить кровообіг у мозку.

Якщо апатія триває понад три тижні, варто звернутися до фахівця у сфері ментального здоров'я (психолога, психотерапевта, психіатра), який допоможе знайти ресурси, щоб подолати цей стан.

Фахівці центрів психічного здоров'я та реабілітації ветеранів радять звертатися до фахівця з ментального здоров'я (психолога, психотерапевта, психіатра), якщо більше одного місяця тривають такі «післявоєнні» реакції:

- проблеми зі сном (безсоння, переривчастий сон, нічні жахіття); фізичне реагування на згадки про воєнні події (тахікардія, потовиділення, проблеми з диханням, тремор), яке може важко піддаватися контролю; проблеми з травленням (відсутність апетиту або переїдання); головний біль; біль у м'язах;
- реагування на гучні звуки, проблеми з концентрацією уваги, проблеми з пам'яттю, уникання людей та всього, що нагадує про події війни, зловживання алкоголем, вживання наркотичних речовин (з метою розслабитися), постійна настороженість, пильність (очікування небезпеки);
- перепади настрою - від ейфорії до депресії; нав'язливі думки про пережиті події, які неможливо контролювати; емоційне переживання ситуацій заново; нездатність до розслаблення; дратівливість та спалахи гніву, які не піддаються контролю; неможливість відчувати позитивні емоції.

У випадках коли тривають такі «післявоєнні» реакції члени родини можуть звернути увагу на названі реакції та спробувати спонукати військового, ветерана звернутися до фахівця. Розуміючи, що ветерани/ветеранки з певних причин не дуже полюбляють, коли хтось намагається «залізти їм у голову», слід шукати власний шлях, вибудовувати довіру.

Досвід спілкування з ветеранською спільнотою говорить про те, що саме побратими/посестри можуть допомогти зрозуміти наявні проблеми, скерувати до фахівця. Ветерани довіряють своїм, тому слова «був/була у такого-то фахівця, і мені допомогло» будуть найкращим стимулом для звернення. Коли ветеран/ветеранка перебуває у помітно поганому психоемоційному стані, опирається і відкидає варіант допомоги спеціаліста, варто спробувати залучити авторитетного військового побратима, колишнього командира, яким він /вона довіряє. Можливе також залучення медика, який займається його/її фізичним здоров'ям і лікує захворювання. Зазвичай це сімейний лікар, якому ветеран/ветеранка довіряють, який може надати послугу з ментального здоров'я і у разі потреби порекомендувати звернутися до вузького фахівця.

Виходячи з вище зазначеного, на наш погляд, в першу чергу необхідно залучати фахівців, які спеціалізуються на посттравматичних стресових розладах та вже мають досвід практичної роботи з ветеранами. У вирішенні цього питання може зарадити ветеранська спільнота, яка має досвід звернень й інформацію про тих, хто справді здатен допомогти.

СИСТЕМА ЗАХОДІВ З ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХІЧНОГО (МЕНТАЛЬНОГО) ЗДОРОВ'Я ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ВІЙСЬКОВІЙ ЧАСТИНІ

Капосльоз Г. В., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України

Актуальність наукового осмислення механізмів психічної травматизації, розроблення ефективних систем відновлення та реабілітації обумовлена зростанням інтенсивності бойових дій не тільки в Україні, а й у світі.

У нейропсихологічних дослідженнях встановлено, що тривалий вплив травматичних факторів призводить до структурно-функціональних змін мозку, зокрема у гіпокампі, мигдалеподібному тілі та префронтальній корі, що негативно впливає на пам'ять, емоційну регуляцію та когнітивний контроль [1; 2; 3]. Без належного лікування симптоми можуть зберігатися роками або навіть десятиліттями, що підтверджується епідеміологічними та клінічними дослідженнями [4; 5] і підтверджує необхідність довготривалих програм підтримки [6].

Згідно з дослідженнями U.S. Department of Veterans Affairs, психічні розлади суттєво знижують боєздатність військових підрозділів, впливаючи на прийняття рішень, увагу та здатність до координації дій. Крім того, існує проблема стигматизації звернення по психологічну допомогу, що знижує ефективність навіть наявних програм підтримки [7]. Важливим є те, що значна частина випадків залишається недіагностованою, що ускладнює надання своєчасної допомоги.

Метааналітичні дослідження, опубліковані у провідних міжнародних виданнях (The Lancet Psychiatry, JAMA Psychiatry), свідчать, що поширеність ПТСР серед військових варіює від 10% до 30%, залежно від інтенсивності бойових дій та тривалості перебування у зоні конфлікту [7; 8]. Дослідження у сфері психіатрії доводять, що ПТСР рідко існує ізольовано. За даними наукових праць, до 50% військовослужбовців із ПТСР мають супутні розлади, зокрема депресію або залежності [5].

Сучасні дослідження (2020–2025), індексовані у міжнародних наукометричних базах, підтверджують, що ефективне відновлення психічного здоров'я військовослужбовців пов'язане з використанням моделей підтримки у підрозділах, групових інтервенцій та розвитком згуртованості військових колективів [9; 10; 11; 12]. Питання відновлення психічного (ментального, психологічного здоров'я, психологічного благополуччя) здоров'я, надання фахової психологічної допомоги на етапі застосування військових частин (підрозділів) досліджені недостатньо.

Проблема збереження та відновлення психічного здоров'я військовослужбовців є ключовою у сучасній військовій та клінічній психології в Україні. Проведені дослідження свідчать про значну поширеність психоемоційних

порушень серед українських військовослужбовців. За даними О. Кокуна та колег, понад 25–30% військових мають симптоми ПТСР, а рівень тривожності та емоційного вигорання перевищує 40% [13]. Водночас відзначається недостатній рівень розвитку системи психологічного відновлення і реабілітації, що проявляється у фрагментарності програм, нестачі кваліфікованих спеціалістів та відсутності єдиної координаційної моделі [13; 14; 15; 16].

Це обґрунтовує необхідність розробки цілісної системи заходів відновлення психічного здоров'я військовослужбовців безпосередньо у частині як важливого напряму зниження негативного впливу бойових та оперативних стресорів на психіку військовослужбовців за умови неможливості вивести частину на відновлення.

Заходи із відновлення психічного здоров'я військовослужбовців – це системно організований, поетапний комплекс дій організаційно-управлінського, матеріально-побутового, психологічного, духовного та соціального характеру спрямованих на відновлення порушеного, в результаті впливу бойових і операційних стресорів, стану організму та психіки військовослужбовця до рівня, який характеризується узгодженістю функціонування всіх органів та систем, оптимальною саморегуляцією, результативною взаємодією із зовнішнім середовищем та за якого військовослужбовець здатен задовольняти базові потреби, досягати самореалізації, відчувати причетність до соціальних груп, а також адекватно реагувати на всі види стресу, уникаючи деструктивних дій і руйнівних моделей поведінки.

Проведення заходів із відновлення психічного здоров'я створює передумови (є основою, підґрунтям) для адаптації до умов військової служби, адекватного сприйняття обстановки, підтримання та розвитку стійкості до бойових стресорів і готовності виконувати завдання за призначенням, успішного виконання навчальних і бойових завдань військовослужбовцями.

Мета проведення заходів з відновлення психічного (ментального, психологічного) здоров'я військовослужбовців – збереження, відновлення та покращення психічного здоров'я військовослужбовців, профілактика дезадаптації, професійного вигорання, адиктивної (залежної) поведінки та ПТСР.

Відповідно до мети практична реалізація заходів з відновлення психічного (ментального, психологічного) здоров'я військовослужбовців має забезпечувати виконання наступних завдань:

своєчасне виявлення гострих стресових реакцій, дезадаптації, емоційного вигорання, та психологічного виснаження;

зменшення впливу бойових та оперативних стресорів шляхом управління організацією життєдіяльності та виконання бойових завдань;

створення матеріально-побутових умов для фізіологічного та емоційного відновлення;

надання психологічної допомоги (першої, кризової, короткострокової, довгострокової) та психологічного супроводу адаптації / реадаптації;

здійснення моральної підтримки а за можливості культурної рекреації.

Для своєчасного *виявлення гострих стресових реакцій, дезадаптації, емоційного вигорання, та психологічного виснаження* на усіх рівнях організації відновлення психічного здоров'я здійснюються заходи відповідно до Методики виявлення військовослужбовців, що потребують відновлення психічного здоров'я [17].

Для *зменшення впливу бойових та оперативних стресорів* плануються та здійснюються заходи управління й організації життєдіяльності та виконання бойових завдань:

дотримання режиму, облік бойового та психічного навантаження, планування ротацій;

забезпечення можливості усамітнення;

евакуація воїнів, які отримали бойові психічні травми, для надання медичної допомоги та відновлення;

координація між суб'єктами відновлення психічного здоров'я військовослужбовців на усіх рівнях.

Для *створення матеріально-побутових умов* фізіологічного та емоційного відновлення проводяться заходи:

обладнуються місця відпочинку та сну;

організовується харчування;

забезпечуються базові засоби комфорту.

Для *надання психологічної допомоги* та *психологічного супроводу адаптації / реадаптації* проводяться заходи:

психоедукації (психологічної просвіти);

психологічної підтримки;

психологічного консультування;

психологічної корекції;

психотерапії (відповідно до наявної у психолога компетенції та сертифікації).

Робота психологів спрямована на надання своєчасної психологічної допомоги у випадках бойової психічної травми або стресового розладу, що виник внаслідок дії бойових і оперативних стресорів. Особлива увага приділяється стабілізації емоційного стану, підтримці базових психологічних функцій та створенню умов для подальшого відновлення.

Для *здійснення моральної підтримки* проводяться заходи:

з підтримання бойового духу (гідність важливіша за дисциплінарний тиск, бути поруч, а не «виправляти», мовчазна присутність іноді цінніша за слова);

роботи з цінностями та сенсами військовослужбовців (сенс сильніший за мотиваційні гасла);

вшанування заслуг живих та пам'яті загиблих (визнання важливіше за настанови, залучення капелана (за можливості));

активного відпочинку спрямованого на відновлення духовних сил, інтелектуальний розвиток та ознайомлення з культурними цінностями у вільний час (культурно-рекреаційні заходи).

Суб'єктами, які планують, організовують та реалізують заходи із відновлення психічного здоров'я військовослужбовців у бригаді (полку) є:

командири всіх рівнів (офіцери, сержанти (старшини));

заступники командирів рот, батальйонів з психологічної підтримки персоналу;

офіцери-психологи ГПСтаВ (ГКБС – в частині що стосується);

особовий склад підрозділів підготовлений до надання допомоги за принципом «рівний – рівному»;

капелани (в частині що стосується);

медична служба (в частині що стосується).

Безпосередні командири та їх заступники якщо, звісно, користуються повагою і довірою підлеглих, можуть бути набагато ефективнішими при відновленні компетенції і впевненості військовослужбовців, ніж ті, хто надають спеціалізовану допомогу. Вони є безцінними союзниками в наданні психологічної допомоги при бойовому стресі, а заходи відновлення психічного здоров'я військовослужбовців дають найкращі результати при спільних зусиллях.

Координацію проведення заходів здійснює заступник командира бригади (полку) з психологічної підтримки персоналу (ЗКБр з ППП) через офіцера-психолога відділення психологічної підтримки персоналу бригади (полку).

Таким чином, система заходів з відновлення психічного (ментального, психологічного) здоров'я військовослужбовців у бригаді (полку) це не набір окремих заходів психологічної допомоги, а спрямовуваний офіцерами-психологама та керований командирами процес відновлення ресурсу людини в умовах війни, де психолог, командир і система забезпечення діють як єдине ціле для повернення боєздатності (психологічної стійкості до бойових стресорів та мотиваційної готовності виконувати завдання за призначенням) особового складу, а не лише «усунення симптомів» порушення психічного здоров'я.

Ключова особливість заходів із відновлення психічного здоров'я у бригаді (полку) полягає в тому, що вони:

реалізуються без відриву або з мінімальним відривом від виконання завдань;

спрямовані на профілактику порушень, підтримання, стабілізацію та відновлення психічного здоров'я;

орієнтується на подолання наслідків травми шляхом активізації внутрішніх ресурсів військовослужбовця з метою використання збережених навичок і розвитку нових на основі резервних можливостей людини та досягнення посттравматичного зростання.

У бригаді (полку) доцільно визначити три *рівні організації та місця проведення заходів з відновлення психічного здоров'я особового складу:*

на рівні «відділення (обслуга) – рота (батарея)» організацію психологічного відновлення доцільно здійснювати у місцях розташування та виконання завдань підрозділів;

на рівні «батальйон (дивізіон)» організацію психологічного відновлення доцільно здійснювати у пунктах психологічного відновлення (ППсихВ) або кімнатах (комплексах) психологічного розвантаженння (КПсихР) батальйону;

на рівні «бригада (полк)» організацію психологічного відновлення доцільно здійснювати у пунктах психологічної допомоги (ППсихД) або кімнатах психологічної допомоги (КПсихД) бригади.

Список використаних джерел

1. Bremner D. J. Traumatic stress: effects on the brain. Dialogues in Clinical Neuroscience. 2006. Vol. 8(4). P. 445–461.

2. Shin L. M., Liberzon I. The neurocircuitry of fear, stress, and anxiety disorders. Neuropsychopharmacology. 2010. Vol. 35. P. 169–191.

3. McEwen B. S. Physiology and neurobiology of stress and adaptation. Physiological Reviews. 2007. Vol. 87. P. 873–904.

4. Yehuda R., Daskalakis N. P., Desarnaud F. et al. Epigenetic biomarkers as predictors and correlates of symptom improvement following psychotherapy in PTSD. Nature Reviews Neuroscience. 2015. Vol. 16. P. 58–72.

5. Kessler R. C., Chiu W. T., Demler O. et al. Prevalence, severity, and comorbidity of DSM-IV disorders. Archives of General Psychiatry. 2005. Vol. 62. P. 617–627.

6. Bisson J. I., Roberts N. P., Andrew M. et al. Psychological therapies for chronic post-traumatic stress disorder. Cochrane Database of Systematic Reviews. 2013. No. 12. DOI: 10.1002/14651858.CD003388.pub4.

7. Hoge C. W., Castro C. A., Messer S. C. et al. Combat duty in Iraq and Afghanistan, mental health problems, and barriers to care. New England Journal of Medicine. 2004. Vol. 351. P. 13–22.

8. Fulton J. J., Calhoun P. S., Wagner H. R. et al. The prevalence of posttraumatic stress disorder in Operation Enduring Freedom/Operation Iraqi Freedom veterans: a meta-analysis. Journal of Anxiety Disorders. 2015. Vol. 31. P. 98–107.

9. Adler A. B., Bliese P. D., McGurk D. et al. Intervention to reduce stigma and barriers to care in soldiers. Psychological Services. 2020. Vol. 17(3). P. 321–329.

10. Greenberg N., Wessely S., Jones E. et al. Mental health of military personnel: new research directions. The Lancet Psychiatry. 2021. Vol. 8. P. 546–548.

11. Jones N., Seddon R., Fear N. T. et al. Leadership, cohesion, and mental health in military personnel. Psychiatry. 2022. Vol. 85(2). P. 123–135.

12. Pietrzak R. H., Tsai J., Southwick S. M. et al. Psychological resilience in military personnel. The Lancet Psychiatry. 2021. Vol. 8. P. 607–618.

13. Кокун О. М., Клочков В. В., Мороз В. М. та ін. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій. Київ: Центр учбової літератури, 2023. 146 с.

14. Панок В. Г. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультування : навч. посібник / В. Г. Панок, Я. В. Чаплак, Я. Ф. Андрєєва / за заг. ред. В.Г. Панка, І.М. Зварича. – Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. – 384 с.

15. Patel V., Saxena S., Lund C. et al. The Lancet Commission on global mental health and sustainable development. The Lancet. 2018. Vol. 392. P. 1553–1598.

16. World Health Organization. Mental health in emergencies. Geneva: WHO, 2019.

17. Кокун О.М., Капосльоз Г.В., Олійник В.О. та ін. Психологічне відновлення особового складу військової частини (підрозділу) [Звіт про НДР, шифр «Кобра» (остаточний)]. Київ, НДЦ ГП ЗСУ, 2026. 443 с.

СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБОВОГО СКЛАДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Білаш О.В., кандидат економічних наук, доцент,
Сорокатий М.І., кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Забезпечення ментального здоров’я особового складу Збройних Сил України в умовах тривалого збройного конфлікту є одним із ключових пріоритетів як для боєздатності армії, так і для довгострокової соціальної стабільності суспільства. Досвід ведення сучасних бойових дій демонструє, що психологічні втрати можуть суттєво перевищувати фізичні, а ефективна система психологічної підтримки стає необхідною умовою збереження бойового потенціалу підрозділів.

Сучасні бойові дії на території України мають ряд характерних особливостей, що визначають специфіку психологічного навантаження на військовослужбовців. По-перше, це надзвичайна інтенсивність та тривалість бойового контакту – багато підрозділів перебуває в зонах активних бойових дій протягом місяців без належної ротації та відпочинку. По-друге, широке застосування артилерії, безпілотних літальних апаратів та високоточної зброї створює постійну загрозу раптового ураження, що підтримує стан хронічної психофізіологічної готовності й виснажує адаптаційні ресурси організму. По-третє, специфіка окопної та позиційної війни з тривалим очікуванням між активними фазами боїв породжує особливу форму психологічного стресу, пов'язаного з невизначеністю та безсиллям.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є одним із найпоширеніших психічних наслідків участі в бойових діях. За даними різних досліджень, серед ветеранів збройних конфліктів поширеність ПТСР коливається від 15 до 40 відсотків залежно від інтенсивності бойового досвіду та ефективності систем підтримки. Особливістю ПТСР у контексті тривалого конфлікту є те, що симптоматика може проявлятися з відстроченням – нерідко після повернення бійців до мирного середовища. Це ускладнює своєчасну діагностику та надання допомоги.

Система психологічної підтримки у Збройних Силах України пройшла суттєвий шлях розвитку з початку повномасштабного вторгнення. Первинна ланка підтримки забезпечується практичними психологами підрозділів, функції яких передбачають як превентивну роботу зі зміцнення психологічної стійкості бійців,

так і надання першочергової допомоги в гострих стресових ситуаціях. Другий рівень складають мобільні психологічні групи та підрозділи психологічної реабілітації, що здійснюють більш спеціалізовану допомогу особам із вираженими психологічними порушеннями. Третій рівень представлений стаціонарними реабілітаційними центрами та військовими медичними закладами, де надається комплексна психіатрична та психотерапевтична допомога.

Концепція психологічного дебрифінгу та групової підтримки набула широкого застосування у роботі з військовослужбовцями. Структуровані групові обговорення травматичних подій сприяють нормалізації реакцій, зниженню стигматизації психологічних проблем та формуванню відчуття колективної солідарності. Особливу роль відіграє підтримка з боку безпосереднього командира та бойових побратимів, яка нерідко є ефективнішою за формальну психологічну допомогу завдяки взаємній довірі та спільному досвіду.

Проблема стигматизації психічних розладів у військовому середовищі залишається одним із ключових викликів для ефективності системи психологічної підтримки. Культурні норми, що ставлять знак рівності між зверненням за психологічною допомогою та проявом слабкості, перешкоджають своєчасному зверненню за допомогою та підвищують ризик хронізації порушень. Подолання цього явища потребує системних зусиль – від зміни командної культури до широких освітніх кампаній, що нормалізують досвід психологічної кризи в умовах бойових дій.

Цифрові технології відіграють дедалі важливішу роль у забезпеченні доступності психологічної підтримки. Розробка та впровадження мобільних додатків для самодопомоги, платформ дистанційного консультування та цифрових інструментів моніторингу психологічного стану дозволяє розширити охоплення підтримкою в умовах, коли безпосередній доступ до спеціаліста є обмеженим. Водночас ефективність таких рішень потребує систематичної оцінки з урахуванням специфіки воєнного середовища.

Реабілітація та реінтеграція ветеранів є не менш важливим аспектом системи психологічної підтримки, що виходить за межі безпосереднього воєнного контексту. Ефективна реінтеграція потребує комплексного підходу, що поєднує медичну, психологічну, соціальну та економічну підтримку. Досвід країн із значним досвідом ветеранської реінтеграції – зокрема США, Ізраїлю та Великої Британії - може стати цінним орієнтиром, хоча й потребує адаптації до українського контексту.

Підготовка психологів та інших спеціалістів, здатних ефективно працювати у воєнному середовищі, є системною проблемою, що потребує вирішення як на рівні навчальних програм, так і на рівні механізмів підтримки самих фахівців. Нерідко психологи, які працюють із бійцями, самі зазнають вторинної травматизації та вигорання, що потребує розробки ефективних систем їхньої власної підтримки та супервізії. Крім того, гостро постає питання збільшення кількості підготовлених спеціалістів, адже наявні кадрові ресурси є явно недостатніми для забезпечення потреб армії та суспільства в умовах масштабного конфлікту.

Таким чином, побудова ефективної системи психологічної підтримки особового складу ЗСУ є складним багаторівневим завданням, що потребує інтеграції клінічних підходів, організаційних рішень та культурних змін. Досвід, накопичений в умовах сучасної війни, має стати основою для формування системних рішень як у воєнний, так і в повоєнний час.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПІСЛЯ БОЙОВОГО ДОСВІДУ: АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ

Білаш О.В., кандидат економічних наук, доцент
Величко Л.Д., кандидат фізико-математичних наук, доцент
Сорокатий М.І., кандидат фізико-математичних наук, доцент
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Участь у бойових діях є екстремальним досвідом, що суттєво впливає на структуру особистості. Повернення до мирного життя супроводжується необхідністю адаптації до нових соціальних умов, що часто ускладнюється глибокими психологічними змінами. Вивчення трансформації особистості після бойового досвіду є важливим для розробки ефективних програм психологічної підтримки та реінтеграції ветеранів.

Трансформація особистості після бойового досвіду є складним багатовимірним процесом, що включає зміни у: емоційній сфері (підвищена тривожність, дратівливість, емоційна відстороненість); когнітивній сфері (переоцінка цінностей, зміна життєвих орієнтирів); поведінковій сфері (гіперпильність, уникання соціальних контактів); міжособистісних відносинах (ускладнення комунікації, зниження довіри). Одним із найпоширеніших наслідків є розвиток посттравматичного стресового розладу, який проявляється нав'язливими спогадами, порушенням сну та підвищеною реактивністю. Водночас сучасні дослідження вказують на можливість посттравматичного зростання, тобто поява позитивних змін, що проявляються у підвищенні життєстійкості, глибшому усвідомленні цінності життя та розвитку нових сенсів.

Повернення військовослужбовців Сил безпеки та оборони після виконання бойових завдань є лише початковим етапом складного та багатовимірного процесу реінтеграції, що охоплює не тільки самого ветерана, а й його найближче соціальне оточення. Значна частина військових стикається з важкими наслідками травматичного досвіду, зокрема посттравматичними стресовими розладами, порушеннями адаптації, а також моральною травмою. Недостатньо узгоджена, фрагментарна система реабілітації підвищує ризики труднощів у пристосуванні, що може проявлятися соціальною ізоляцією, проблемами у сімейних відносинах та ускладненнями інтеграції в цивільне життя.

Ефективна система реабілітації має базуватися на поєднанні чотирьох взаємопов'язаних складових: клінічної (лікування), сімейної (підтримка), соціальної (інтеграція) та професійної (самореалізація). Передусім необхідно застосовувати науково обґрунтовані психотерапевтичні підходи, такі як когнітивно-поведінкова терапія травми, для результативного подолання ПТСР. Окремої уваги потребує створення спеціалізованих методик роботи зі складними формами травматизації, зокрема моральною травмою, пов'язаною з переживаннями провини, сорому та етичних конфліктів.

Важливим чинником успішної адаптації є сім'я, яка виконує роль первинного соціального середовища підтримки. Саме тому реабілітаційні програми повинні мати сімейну спрямованість і включати заходи для родичів, що дозволить їм краще розуміти прояви травматичних станів (підвищену збудливість, емоційну відчуженість) і ефективно підтримувати ветерана у повсякденному житті.

Крім того, супровід повернення до мирного життя або подальшої служби має бути спрямований на відновлення соціальної ролі та професійної ідентичності. Важливим завданням є переосмислення бойового досвіду як ресурсу, що сприяє розвитку таких якостей, як лідерство, витривалість до стресу та здатність до командної роботи, і може бути використаний у нових професійних і громадських сферах. У цьому контексті особливого значення набувають заходи профорієнтації та перекваліфікації.

Ефективна реінтеграція ветеранів неможлива без активної участі державних інституцій та громадянського суспільства. Необхідно: розвивати систему психологічної допомоги; зменшувати стигматизацію психічних розладів; створювати програми соціальної адаптації; забезпечувати доступ до якісної медичної та психологічної допомоги.

Реінтеграція виступає тривалим процесом особистісної трансформації, який потребує функціонування цілісної державної системи, орієнтованої на індивідуальні потреби ветеранів. Окрім того, необхідно здійснювати систематичний контроль супутніх психоемоційних порушень, таких як тривожні стани, депресія чи залежності. Вирішальним чинником ефективності є налагоджена взаємодія між медичними, психологічними, соціальними службами та ветеранськими організаціями для забезпечення безперервної підтримки.

З метою підвищення результативності цієї системи доцільно: інтегрувати обов'язкові елементи сімейної терапії у державні програми реабілітації; створити міжвідомчі координаційні структури для супроводу ветеранів і моніторингу їхнього стану протягом перших півтора року після демобілізації; а також розширити набір діагностичних інструментів для виявлення різних форм травматичного досвіду.

Отже, трансформація особистості після бойового досвіду є складним і суперечливим процесом, що поєднує як ризики психічних порушень, так і потенціал для особистісного зростання. Ефективна психологічна підтримка та продумана система реінтеграції є ключовими умовами успішного повернення ветеранів до мирного життя. Комплексний підхід, що враховує індивідуальні

особливості та соціальний контекст, дозволяє мінімізувати негативні наслідки та сприяти гармонійному розвитку особистості.

ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ В СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ВІЙСЬКОВИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ

Сорокатий М.І., кандидат фізико-математичних наук, доцент
Білаш О.В., кандидат економічних наук, доцент
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Ефективність управління військовими підрозділами в умовах сучасних конфліктів значною мірою залежить від урахування людського фактору. Інтенсивні бойові дії, тривале перебування у стресових умовах та високий рівень відповідальності обумовлюють необхідність інтеграції психологічної підтримки в управлінські процеси. Традиційні підходи до управління, орієнтовані переважно на дисципліну та контроль, потребують доповнення психологічними інструментами, спрямованими на підтримку психічної стійкості та ефективної взаємодії в підрозділі.

Результативність психологічної підтримки особового складу Сил безпеки та оборони визначається не лише фаховістю психологів, а передусім якістю управлінських рішень, рівнем психологічного лідерства та ефективністю організаційної взаємодії. Недостатнє усвідомлення керівниками своєї ролі у формуванні сприятливого психологічного середовища, а також відсутність узгодженості між службами створюють суттєві організаційні бар'єри, що негативно позначаються на морально-психологічному стані підрозділів. Психологічна стійкість і готовність мають розглядатися як стратегічний ресурс, який потребує цілеспрямованого управління на всіх рівнях.

Інтеграція психологічної підтримки передбачає включення психологічних знань, методів і практик у всі рівні військового управління. Вона базується на таких принципах: системність і безперервність; адаптивність до умов бойової обстановки; поєднання управлінських і психологічних впливів; орієнтація на особистість військовослужбовця. Психологічна підтримка в системі управління виконує не лише коригувальну, а й превентивну функцію, сприяючи запобіганню психічним розладам і зниженню рівня бойового стресу.

Модернізація цієї сфери передбачає перехід від ситуативного реагування на кризові випадки до формування культури психологічної безпеки та стійкості, що відповідає сучасним міжнародним стандартам. Насамперед командири всіх рівнів повинні виступати як психологічні лідери, адже саме їхня поведінка та комунікація визначають внутрішній клімат у підрозділі. Вони мають бути підготовлені до виявлення ранніх ознак дезадаптації у підлеглих (зміни поведінки, соціальна ізоляція), проведення коротких підтримувальних бесід і своєчасного реагування на негативні тенденції. Інтеграція цих функцій у службові обов'язки сприятиме підвищенню довіри та зменшенню стигматизації.

Можна виділити кілька моделей інтеграції: функціональна модель, яка передбачає наявність окремих фахівців (військових психологів), які здійснюють психологічний супровід; інтегрована модель, яка охоплює психологічні знання та навички підготовки командирів усіх рівнів; комбінована модель, яка поєднує діяльність професійних психологів і підготовлених командирів. На нашу думку, найбільш ефективною вважається комбінована модель, яка забезпечує як професійну, так і повсякденну психологічну підтримку.

Інтеграція психологічної підтримки реалізується через: впровадження навчальних програм з військової психології; регулярну психологічну діагностику; тренінги зі стресостійкості та командної взаємодії; створення системи психологічного супроводу на всіх етапах служби; використання методів психологічної декомпресії. Серед основних труднощів інтеграції психологічної підтримки в систему управління, які виникають можна виділити: недостатній рівень психологічної підготовки командирів; стигматизація звернення по психологічну допомогу; обмежені ресурси; складність адаптації теоретичних моделей до бойових умов. Подолання цих проблем потребує комплексного підходу та інституційної підтримки.

Водночас важливо враховувати ризики професійного виснаження самих психологів. Це обумовлює необхідність запровадження регулярної супервізії як інструменту підтримки їхньої ефективності та збереження кадрового потенціалу. Не менш значущим є створення чітких міжвідомчих алгоритмів взаємодії між психологічними, медичними, кадровими та юридичними структурами, що дозволить забезпечити комплексний підхід до супроводу особового складу та мінімізувати бюрократичні перепони. Крім того, психологічні служби мають переорієнтуватися з формального звітування на аналітичну діяльність, надаючи керівництву дані щодо динаміки дисципліни, плинності кадрів і рівня задоволеності службою.

Психологічна підтримка виступає одним із ключових управлінських пріоритетів, що вимагає активної участі всіх рівнів керівництва. Її ефективність залежить від інтеграції принципів психологічної стійкості у повсякденну управлінську практику та службову діяльність. Для досягнення цієї мети доцільно: впровадити обов'язкову підготовку керівників із психологічного лідерства та управління стресом; нормативно закріпити систему супервізії для психологів; а також створити єдину цифрову платформу для координації між службами та обміну актуальною інформацією про стан персоналу.

Отже, інтеграція психологічної підтримки в систему управління військовими підрозділами є необхідною умовою підвищення ефективності їх діяльності. Вона сприяє збереженню психічного здоров'я військовослужбовців, зміцненню морального духу та підвищенню якості управлінських рішень. Найбільш ефективним є комплексний підхід, що поєднує підготовку командирів, діяльність психологів та системний моніторинг психологічного стану особового складу.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВИКОНАННЯ БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ

Сорокатий М.І., кандидат фізико-математичних наук, доцент
Величко Л.Д., кандидат фізико-математичних наук, доцент
Білаш О.В., кандидат економічних наук, доцент
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Затяжний характер військового протистояння в Україні зумовлює необхідність суттєвого оновлення підходів до психологічного супроводу особового складу Сил безпеки та оборони. Гострі реакції на стрес і наростання бойового виснаження, що виникають безпосередньо під час виконання завдань, стають критичними факторами зниження ефективності діяльності та можуть ускладнювати реалізацію бойових наказів. Наявна система психологічної допомоги, яка здебільшого зосереджена на тилових районах, виявляється недостатньо результативною, що підкреслює потребу в оперативному впровадженні превентивних і швидкодіючих протоколів безпосередньо у зоні бойових дій.

Психологічна підтримка – це комплекс заходів, спрямованих на збереження, відновлення та підвищення психічної стійкості військовослужбовців у стресових умовах. Вона базується на принципах: своєчасності; системності; доступності; індивідуального підходу; конфіденційності. Основу психологічної підтримки становить розуміння механізмів стресу. Бойовий стрес може проявлятися у формі тривоги, страху, емоційного виснаження, порушення когнітивних функцій і поведінкових реакцій. За відсутності належної допомоги це може призвести до розвитку посттравматичних стресових розладів.

До основних факторів, що впливають на психічний стан військовослужбовців, належать: постійна загроза життю; фізичне та інформаційне перевантаження; втрата товаришів; тривале перебування у стані напруги; невизначеність та обмежений контроль над ситуацією. Ці чинники знижують рівень концентрації, швидкість прийняття рішень і загальну ефективність бойової діяльності.

Система психологічного забезпечення базується на принципах управління бойовим стресом, де визначальним чинником виступає розвиток психологічної стійкості, а також формування навичок самодопомоги й взаємопідтримки як первинного рівня захисту. Вагома роль у цій системі належить командирам усіх рівнів, які виступають суб'єктами первинної стабілізації. Вони повинні бути підготовлені до виявлення ранніх ознак психоемоційного виснаження у підлеглих та застосування базових стабілізаційних технік, зокрема контрольованого дихання і методів заземлення, що є необхідним для зменшення негативних наслідків травматичних подій.

Паралельно важливим є впровадження уніфікованих протоколів першої психологічної допомоги та проведення коротких декомпресійних бесід у пунктах ротації чи виведення підрозділів. Такі заходи мають бути чітко структурованими,

оперативними та спрямованими на недопущення закріплення травматичного досвіду.

Окремої уваги потребує розвиток і формалізація системи «рівний-рівному», оскільки саме досвідчені військовослужбовці, які користуються довірою в колективі, здатні забезпечити найефективнішу ранню підтримку. Водночас доцільним є використання простих і перевірених інструментів швидкої оцінки психоемоційного стану, що дозволяють своєчасно ухвалювати рішення щодо профілактичного відведення військовослужбовця на відпочинок до настання критичних станів.

Варто зазначити, що командири відіграють важливу роль у формуванні психологічної стійкості підрозділу. Їхня компетентність у питаннях психології дозволяє: своєчасно виявляти ознаки стресу; підтримувати дисципліну без надмірного тиску; формувати довіру в колективі; мотивувати особовий склад.

Психологічне забезпечення на етапі застосування сил є ключовою складовою підтримання стійкості та боєздатності підрозділів. Його ефективність визначається інтеграцією психологічних заходів у процес планування та виконання бойових дій, а також усвідомленням командирами своєї ролі як психологічних лідерів.

Таким чином, пріоритетними напрямами є: включення підготовки з управління бойовим стресом і надання першої психологічної допомоги до програм підвищення кваліфікації командирів; створення мобільних груп кризового реагування для роботи в зоні бойових дій із належним матеріально-технічним забезпеченням; а також впровадження стандартизованих шкал щоденного моніторингу рівня бойового виснаження.

Отже, психологічна підтримка є невід'ємною складовою ефективного виконання бойових завдань. Вона сприяє збереженню психічного здоров'я військовослужбовців, підвищенню їхньої стресостійкості та боєздатності. Системний підхід до організації психологічної допомоги, що включає підготовку, супровід і реабілітацію, дозволяє мінімізувати негативні наслідки бойового стресу та забезпечити високий рівень виконання поставлених завдань.

ЗМІНА МОТИВАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Поліщук В.А.
Військова академія (м.Одеса)

Повномасштабна війна стала не лише масштабним воєнним випробуванням для України, а й потужним фактором трансформації мотивації військовослужбовців. У процесі тривалих бойових дій змінилися не тільки умови служби, а й внутрішні психологічні установки особового складу, система цінностей, ставлення до військового обов'язку та розуміння власної ролі у війні.

На початковому етапі широкомасштабного вторгнення головним джерелом мотивації були патріотичні настрої, емоційне піднесення та прагнення захистити державу. Значна частина громадян добровільно вступила до лав Збройних Сил України через усвідомлення безпосередньої загрози незалежності країни, безпеці родин і майбутньому суспільства. Основними мотиваційними чинниками стали почуття справедливості, відповідальність перед державою та бажання протистояти агресору.

Проте з розвитком бойових дій мотивація військовослужбовців почала змінюватися. Поступово відбувалася трансформація від зовнішніх стимулів до внутрішніх переконань. Якщо на початку війни значний вплив мали суспільні очікування, інформаційний підйом та колективна мобілізація, то з набуттям бойового досвіду домінуючими стали особисте почуття обов'язку, відповідальність перед побратимами та усвідомлення власної значущості для підрозділу і держави.

Особливе місце в системі мотивації українських військовослужбовців займає концепція «свого простору». Для багатьох захисників основним стимулом є оборона рідної землі, власного дому, сім'ї та місць, із якими пов'язані особисті спогади й життєвий досвід. Цей фактор поєднує як матеріальний аспект – захист території, так і глибокий емоційний зв'язок із Батьківщиною.

У процесі тривалої війни відбувається і зміна характеру мотивації. Високий рівень ідеалізму та патріотичного піднесення, характерний для перших місяців бойових дій, поступово може послаблюватися під впливом фізичного виснаження, втрат, бюрократичних проблем та психологічного навантаження. У частини військовослужбовців мотивація переходить із категорії «боротьби за ідею» у площину «мотивації виживання», де основною метою стає збереження власного життя та життя побратимів.

Одним із ключових факторів підтримання бойового духу залишається особистість командира. Досвід війни показав, що авторитарні методи управління поступово втрачають ефективність, тоді як адаптивне лідерство, довіра до підлеглих та командна робота позитивно впливають на мотивацію особового складу. Командир, який здатний пояснити мету завдання, підтримувати комунікацію та брати відповідальність за свої рішення, формує значно вищий рівень довіри у підрозділі.

Натомість надмірна бюрократизація, формалізм та використання застарілих управлінських підходів можуть спричиняти демотивацію. Особливо негативно військовослужбовці сприймають несправедливість, некомпетентність окремих керівників або недостатню увагу до проблем особового складу.

Важливим елементом сучасної військової мотивації стало бойове братерство. Спільне перебування під обстрілами, участь у штурмах та оборонних операціях створюють надзвичайно сильний рівень взаємної довіри між військовими. Для багатьох бійців головною причиною продовження служби стає не абстрактний обов'язок, а відповідальність перед своїм підрозділом і небажання залишити побратимів у небезпеці.

Водночас тривале перебування в зоні бойових дій спричиняє серйозне психологічне навантаження. Постійний ризик для життя, втрати особового складу, складність евакуації поранених та відсутність повноцінного відпочинку поступово формують емоційне виснаження. Наслідками бойового стресу можуть бути апатія, формальне виконання обов'язків, втрата ініціативності та небажання продовжувати службу після завершення контракту.

Особливо гостро проблема мотивації проявляється серед військовослужбовців без попереднього бойового досвіду. У багатьох новобранців спостерігається розрив між декларованою готовністю захищати державу та реальними психологічними можливостями діяти в умовах бойового стресу. Саме тому важливого значення набуває адаптація особового складу, психологічна підтримка та підготовка в умовах, максимально наближених до бойових.

На сьогодні ефективними методами адаптації є: проведення інтенсивних практичних тренувань, навчання в умовах, наближених до реального бою, робота в малих групах. Все це впливає на розвиток взаємодовіри між військовослужбовцями. Також важливою є психологічна підготовка через особистий приклад командирів та інструкторів та постійний контроль результатів підготовки. Інструктори, які мають реальний бойовий досвід, відіграють важливу роль у формуванні мотивації новобранців. Передача практичних знань, розвиток лідерських якостей та підготовка до реальних викликів війни сприяють зростанню впевненості особового складу.

На мотивацію військовослужбовців також суттєво впливає рівень інформаційної та психологічної підтримки. Чітке донесення реальної ситуації, боротьба з ворожою пропагандою та підтримка морального духу допомагають знизити рівень тривожності й невизначеності серед особового складу. Серед основних чинників, що негативно впливають на мотивацію, військовослужбовці найчастіше називають: страх загибелі або важкого поранення, відсутність ротацій та повноцінного відпочинку, недостатній рівень реабілітації, страх потрапляння в полон, психологічне виснаження. Крім того важливу роль відіграє нестача особового складу та недостатній рівень довіри до окремих командирів. Також мають місце, як вплив негативного інформаційного середовища так і нечітке розуміння стратегічних цілей війни.

Окремим аспектом є економічна мотивація. Грошове забезпечення, соціальні гарантії та підтримка родин військовослужбовців залишаються важливими чинниками, особливо для мобілізованих громадян. Проте для більшості досвідчених бійців фінансовий аспект поступово відходить на другий план, поступаючись місцем почуттю відповідальності, бойовому братерству та ідейним переконанням.

Війна також змінює ціннісно-смислову сферу військовослужбовців. Багато хто після пережитого на фронті починає інакше оцінювати життя, людські стосунки та суспільні процеси. Підвищується чутливість до несправедливості, зростає потреба в суспільному визнанні та підтримці. Часто виникає внутрішній конфлікт

між фронтовим досвідом і цивільним середовищем, що ускладнює психологічну адаптацію.

Водночас у частини військовослужбовців бойовий досвід може спричиняти позитивні зміни, відомі як посттравматичне зростання. Воно проявляється у зміцненні самооцінки, переосмисленні життєвих цінностей, формуванні більшої психологічної стійкості та усвідомленні власної значущості. Для таких військових мотивація набуває нового змісту та стає більш зрілою й усвідомленою.

Важливим чинником підтримання мотивації є також професійний розвиток. Можливість навчатися, опановувати сучасні технології та нові види озброєння, зокрема безпілотні системи, підвищує рівень залученості та зацікавленості військовослужбовців під час проходження служби. Усвідомлення перспективи професійного зростання позитивно впливає на моральний стан особового складу та сприяє збереженню кваліфікованих кадрів.

Таким чином, мотивація військовослужбовців під час війни є динамічним і багатофакторним явищем. Вона змінюється під впливом бойового досвіду, психологічного навантаження, стилю командування, рівня підтримки суспільства та особистих життєвих цінностей військових. Збереження високого рівня мотивації потребує комплексного підходу, який поєднує ефективне лідерство, психологічну підтримку, справедливе ставлення до особового складу, якісну підготовку та постійну увагу до потреб військовослужбовців.

МАСШТАБИ, ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ГУМАНІТАРНІ НАСЛІДКИ ЕКОЦИДУ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Білаш О.В., кандидат економічних наук, доцент
Величко Л.Д., кандидат фізико-математичних наук, доцент
Сорокатий М.І., кандидат фізико-математичних наук, доцент
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Руйнування навколишнього природного середовища як наслідок і нерідко інструмент ведення збройного конфлікту становить один із найбільш драматичних і довгострокових вимірів сучасної війни Росії проти України. Поняття екоциду - навмисного або безвідповідального знищення природних екосистем у масштабах, що становлять серйозну загрозу для їх відновлення, - набуває особливої актуальності у контексті цього конфлікту через безпрецедентні масштаби екологічних руйнувань.

Підрив Каховської гідроелектростанції у червні 2023 року став однією з найбільших екологічних катастроф в Європі за останні десятиліття. Руйнування дамби призвело до стрімкого спустошення Каховського водосховища - однієї з найбільших штучних водойм Європи - та затоплення значних територій у нижній течії Дніпра. Загинули тисячі людей, сотні тисяч були змушені залишити свої домівки. Водночас екологічні наслідки катастрофи є надзвичайно масштабними:

знищення унікальних заплавних екосистем, масова загибель риби та інших водних організмів, зникнення місць гніздування перелітних птахів, забруднення ґрунтових вод і питних джерел токсичними речовинами з підтоплених промислових об'єктів.

Бойові дії на значній частині території України супроводжуються масштабним забрудненням ґрунтів, водних об'єктів та повітря. Підрив боєприпасів, паління бронетехніки та руйнування промислових об'єктів призводять до вивільнення в навколишнє середовище широкого спектра токсичних і канцерогенних речовин - важких металів, нафтопродуктів, хімічних сполук. Особливу небезпеку становлять застосовані боєприпаси з вмістом збідненого урану, наявність яких в зонах бойових дій призводить до тривалого радіаційного забруднення місцевості. Оцінка та картування зон забруднення є складним завданням, яке може бути повною мірою реалізоване лише після встановлення миру та забезпечення безпечного доступу до постраждалих територій.

Лісові пожежі, спричинені бойовими діями, спустошили значні площі лісового покриву на сході та півдні України. Пожежами були охоплені, зокрема, чутливі екосистеми Херсонської та Луганської областей. Відновлення лісового покриву є тривалим процесом, що може займати десятиліття, тоді як негайні наслідки включають посилення ерозії ґрунтів, зменшення біорізноманіття та погіршення мікрокліматичних умов у постраждалих регіонах. Загальна площа лісів, пошкоджених або знищених унаслідок бойових дій, за різними оцінками, становить сотні тисяч гектарів.

Агропромисловий потенціал України зазнав суттєвих втрат унаслідок збройної агресії. Мінування значних площ сільськогосподарських угідь не лише унеможливлює їхнє використання в осяжному майбутньому, але й становить серйозну загрозу для екологічної безпеки: артилерійські снаряди та протипіхотні міни є джерелом хімічного забруднення ґрунтів. За різними оцінками, площа замінованих або потенційно замінованих територій в Україні є однією з найбільших у світі, що перетворює знешкодження вибухонебезпечних предметів на масштабне екологічне та гуманітарне завдання на десятиліття вперед.

У правовому вимірі проблема екоциду знаходиться в процесі активного міжнародного обговорення. Хоча Римський статут Міжнародного кримінального суду містить положення про захист навколишнього середовища в умовах збройного конфлікту, їх застосування є обмеженим і не охоплює повною мірою масштаб екологічних злочинів, скоєних Росією в Україні. Рух за визнання екоциду самостійним злочином проти миру набирає обертів на міжнародній арені: низка держав уже включила відповідні норми до власного національного законодавства, а розробка міжнародно-правового визначення екоциду перебуває в активній фазі. Україна активно підтримує ці зусилля, позиціонуючи екологічну документацію та правове переслідування екоциду як невід'ємну частину стратегії притягнення Росії до відповідальності.

Гуманітарні наслідки екологічних руйнувань є безпосередніми та довгостроковими. Забруднення питних джерел підвищує захворюваність цивільного

населення, особливо в районах, де централізовані системи водопостачання зруйновані або пошкоджені. Знищення сільськогосподарських угідь і виробничих потужностей підриває продовольчу безпеку як на місцевому, так і на регіональному рівні. Вплив руйнування Каховської ГЕС на зрошувальну систему Херсонської та Запорізької областей матиме тривалі наслідки для аграрного виробництва в цих регіонах, які традиційно є одними з найродючіших в Україні.

Соціально-економічні виміри екологічної катастрофи включають значні прямі та непрямі збитки. Прямі збитки охоплюють знищення природних ресурсів і господарської інфраструктури, тоді як непрямі включають зниження продуктивності землеробства, зростання витрат на охорону здоров'я, втрату туристичного та рекреаційного потенціалу природних об'єктів. Загальна вартість екологічних збитків, завданих Росією Україні, є предметом оцінок різних міжнародних і вітчизняних організацій, і за різними підрахунками вимірюється десятками мільярдів доларів. Відновлення навколишнього середовища як складова повоєнної відбудови вимагатиме масштабних інвестицій і міжнародної підтримки.

Збір та систематизація доказів екологічних злочинів є важливим завданням, що реалізується паралельно з активною фазою конфлікту. Українські та міжнародні екологічні організації ведуть моніторинг та документування екологічних збитків із застосуванням дистанційного зондування, аналізу супутникових знімків та польових досліджень. Ця робота є не лише необхідною основою для майбутньої правової відповідальності, але й виконує важливу функцію формування суспільної свідомості щодо масштабів екологічної трагедії. Забезпечення правової відповідальності за екоцид як складової комплексної системи відповідальності Росії за злочини проти України є одним із пріоритетів міжнародно-правової стратегії України.

Отже, екологічні наслідки збройної агресії Росії проти України є масштабними, багатоаспектними та довгостроковими. Їх подолання потребує паралельного вирішення правових, наукових, гуманітарних та відбудовних завдань, а сам досвід документування та протидії екоциду в умовах активного конфлікту може стати важливим внеском України до розвитку міжнародного екологічного права та практики захисту довкілля в умовах збройних конфліктів.

КОЛЕКТИВНА ТРАВМА ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Сорокатий М.І., кандидат фізико-математичних наук, доцент
Войтович М.І., кандидат фізико-математичних наук, доцент
Білаш О.В., кандидат економічних наук, доцент
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало не лише військовим конфліктом, але й безпрецедентним випробуванням для соціально-психологічного стану всього українського суспільства. Масштаб і тривалість збройної агресії породжують глибокі трансформаційні процеси, які охоплюють усі виміри суспільного буття – від індивідуальних психічних реакцій до колективних ідентичностей та суспільних цінностей.

Феномен колективної травми, що розгортається в умовах тривалої війни, якісно відрізняється від індивідуальної психічної травми і потребує окремого концептуального осмислення. Колективна травма охоплює не лише безпосередніх постраждалих від бойових дій, але й все суспільство, яке переживає стан хронічного стресу, невизначеності та загрози. Феноменологія колективного травматичного досвіду включає руйнування звичного соціального порядку, втрату відчуття безпеки та передбачуваності майбутнього, порушення базових екзистенційних опор, що визначають людське існування в мирний час.

Особливої уваги заслуговує процес трансформації національної ідентичності в умовах збройного конфлікту. Дослідження, проведені протягом 2022–2024 років українськими та міжнародними соціологами, фіксують суттєве зростання рівня національної самоідентифікації серед українських громадян. Якщо до початку повномасштабного вторгнення значна частина мешканців центральних і східних регіонів країни визначала свою ідентичність у складніших, гібридних категоріях, то після 2022 року спостерігається кристалізація чіткої проукраїнської самоідентифікації. Цей процес не є простим наслідком патріотичного піднесення, а відображає глибшу соціально-психологічну динаміку консолідації спільноти перед обличчям зовнішньої загрози.

У соціально-філософському вимірі війна актуалізує фундаментальні питання про природу людської солідарності, межі морального обов'язку та відповідальності. Досвід масового добровольчого руху на початку повномасштабного вторгнення, безпрецедентний рівень волонтерства та взаємодопомоги свідчать про виникнення особливих форм соціальної згуртованості, які виходять за рамки традиційних спільнот. Спостерігається формування нових форм громадянської відповідальності та суспільної суб'єктності, коли прості громадяни беруть на себе функції, що в мирний час виконуються державними інституціями.

Важливим аспектом соціально-психологічного виміру війни є проблема морального пошкодження серед учасників бойових дій та цивільного населення.

Концепт морального пошкодження, розроблений у контексті досліджень ветеранів воєн, описує стан, що виникає внаслідок вчинення або свідчення дій, які суперечать моральним переконанням людини. В умовах сучасної гібридної та тотальної війни це явище набуває масового характеру і потребує розробки специфічних механізмів психологічної та соціальної реабілітації.

Роль пам'яті та меморіальних практик у формуванні соціальної єдності в умовах тривалого конфлікту є окремим важливим предметом дослідження. Формування колективної пам'яті про воєнні події відбувається не лише через офіційні меморіальні практики, але й через повсякденні наративи, соціальні мережі, мистецтво та літературу. Ці процеси мають принципове значення для подальшого формування суспільної ідентичності і визначення місця воєнного досвіду в національній самосвідомості.

Окремої уваги заслуговує соціально-психологічний вимір вимушеного переміщення мільйонів українців як всередині країни, так і за кордон. Досвід внутрішнього переміщення та вимушеної еміграції породжує специфічні психологічні стани - відчуття розривності ідентичності, провину тих, хто вижив або виїхав, складність підтримання соціальних зв'язків в умовах просторового розсіювання. Діаспорні спільноти, з одного боку, зберігають зв'язок із Батьківщиною та здійснюють важливу підтримку, а з іншого - переживають власні ідентитарні кризи та процеси адаптації до нових соціальних контекстів.

Гендерний вимір соціально-психологічних наслідків війни виявляється у специфічних психологічних навантаженнях, що несуть жінки як основні доглядачі та особи, відповідальні за збереження домашнього побуту в умовах конфлікту, а також у тих, хто доглядає за пораненими та переживає утрату близьких. Водночас активна участь жінок у збройному опорі та волонтерській діяльності сприяє трансформації традиційних гендерних ролей і формуванню нових уявлень про жіноче громадянство та патріотизм.

Соціально-психологічні дослідження також фіксують зміни у системі цінностей та пріоритетів українського суспільства під впливом воєнного досвіду. Відзначається зростання значущості цінностей свободи, гідності та суверенітету, які стають не абстрактними поняттями, а екзистенційно пережитими реальностями. Переосмислення відносин між особистістю та державою, між індивідуальним і колективним інтересом відображає глибинні зміни у суспільній свідомості, що матимуть довгострокові наслідки для розвитку українського суспільства після завершення активної фази конфлікту.

Підсумовуючи, слід зазначити, що соціально-психологічні та соціально-філософські виміри сучасної війни Росії проти України є важливим предметом міждисциплінарних досліджень, що потребують комплексного підходу. Розуміння механізмів формування колективної стійкості, трансформації ідентичностей та ціннісних систем має не лише теоретичне, але й практичне значення для розробки ефективних програм психологічної підтримки та соціальної реінтеграції постраждалих від конфлікту.

УДК 316.77:355.01:004.738.5(477)

ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКИМ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ОПЕРАЦІЯМ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: АЛГОРИТМИ РОЗПІЗНАВАННЯ, ДЕКОНСТРУКЦІЇ ТА НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ВОРОЖИХ НАРАТИВІВ

Голярдик Н. А., кандидат психологічних наук, доцент
Жиговець А.О.
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України остаточно закріпила статус інформаційного простору як повноцінного та самостійного домену ведення бойових дій. Сучасна війна вийшла за межі виключно кінетичного зіткнення військових потенціалів на полі бою; вона безповоротно трансформувалася у високотехнологічну «війну смислів», де перемога чи поразка нерозривно пов'язані з домінуванням у когнітивній сфері. Провідні соціальні платформи, такі як Telegram, TikTok, Facebook та X (колишній Twitter), перетворилися на потужні інструменти масового ураження суспільної свідомості. Їхня архітектура дозволяє агресору доставляти деструктивний контент безпосередньо до кожного споживача, повністю оминаючи традиційні фільтри редакційної політики класичних засобів масової інформації. У рамках глобальної концепції інформаційного розладу (information disorder), яка була детально розроблена та структурована західними дослідниками К. Вордл та Х. Деракшаном, ми сьогодні спостерігаємо складний симбіоз дезінформації, місінформації та маліформації [10, с. 11–12]. Дезінформація передбачає поширення свідомо неправдивих даних із метою завдання шкоди, місінформація виникає через помилкову трансляцію хибних даних без злого умислу, тоді як маліформація використовує правдиві факти (наприклад, чутливі особисті дані або реальні, але поодинокі проблеми) для розпалювання ненависті чи паніки. Російські спецслужби віртуозно використовують весь цей інструментарій не просто для генерування фейків, а для конструювання паралельної реальності. Ця штучно створена реальність має на меті паралізувати волю українців до спротиву, підірвати довіру до державних інституцій, Збройних Сил України та внести глибокий розкол у відносини нашої держави з міжнародними партнерами. Для військовослужбовців сектору безпеки та оборони, зокрема для Державної прикордонної служби України, ця загроза набуває екзистенційного характеру, оскільки ворог цілеспрямовано і безперервно атакує морально-психологічний стан бійців, які першими зустрічають ворога, а також членів їхніх родин у тилу.

Теоретичний та методологічний фундамент нашого аналізу органічно базується на ключових положеннях вітчизняної Доктрини зі стратегічних комунікацій, яка чітко визначає інформаційну сферу як базовий простір для формування та підтримки національної стійкості держави в умовах воєнного стану

[3, с. 12–15]. Згідно з цим документом, захист інформаційного простору вимагає переходу від фрагментарного реагування до системної стратегії. З метою поглиблення наукового підходу, ми також інтегруємо міжнародні практики управління інформаційними загрозами, зокрема адаптуючи керівні настанови та стандарти управління інцидентами комп'ютерної безпеки (NIST SP 800-61) до специфіки суто когнітивних атак [4, с. 21–25]. Така міждисциплінарна синергія медіапсихології, кібербезпеки та військової науки дозволяє нам перейти від пасивної фіксації фактів ворожого психологічного впливу до побудови динамічної, гнучкої системи когнітивного захисту, що гармонійно поєднує технологічні, аналітичні та комунікаційні компоненти розпізнавання та протидії [2, с. 18–20].

Ефективна та результативна протидія будь-якій інформаційній загрозі логічно розпочинається з її вчасного розпізнавання, що в умовах сучасного цифрового хаосу є надзвичайно складним завданням. Процес розпізнавання ворожих операцій впливу не слід зводити до примітивного пошуку очевидної неправди; це складний, багаторівневий аналіз контексту, джерела, прихованих мотивів та емоційного забарвлення кожного конкретного повідомлення. Розроблений алгоритм ідентифікації ІПСО охоплює три взаємопов'язані рівні перевірки.

Першим і базовим рівнем виступає аналіз емоційних тригерів та психологічного заряду контенту. Кожна професійно спланована операція інформаційного впливу свідомо апелює до «швидкого мислення», намагаючись заблокувати раціональний, критичний аналіз ситуації з боку реципієнта. Ворожі наративи майстерно експлуатують глибинні, базові людські емоції: паралізуючий страх («завтра буде масштабний наступ, нас усіх покинули»), сліпий гнів («поки ви в окопах, влада наживається на війні») або ж тотальну апатію та відчай («міжнародної допомоги більше не буде, опір марний») [5, с. 33–35]. Психологічним маркером маніпуляції є гостре, непереборне бажання користувача миттєво поширити новину серед своїх знайомих через сильний внутрішній емоційний дискомфорт. Якщо текст викликає стан афекту, з високою ймовірністю він був сконструйований у лабораторіях російських психологічних операцій саме з цією метою.

Наступним кроком, що формує другий рівень розпізнавання, є ретельна верифікація джерела походження інформації та аналіз цифрових метаданих. Сучасний професійний фактчекінг володіє широким спектром інструментів для виявлення штучної активності, зокрема мереж ботів та тролів, які створюють хибну ілюзію масової суспільної підтримки певної деструктивної тези. Як доводять дослідження вітчизняних фахівців, характерними ознаками таких джерел є повна анонімність ресурсу, абсолютна відсутність редакційної політики чи персональної відповідальності авторів, використання вкрадених із чужих сторінок або згенерованих штучним інтелектом фотографій профілів [1, с. 40–42]. Також про маніпуляцію свідчить аномальна алгоритмічна активність, коли тисячі поширень або вподобань з'являються під дописом за лічені хвилини. Особливу небезпеку в українському сегменті Telegram становлять так звані «канали-симулякри» – ресурси,

що тривалий час майстерно мімікрують під патріотичні пабліки, публікуючи нейтральні або проукраїнські новини, але в критичні для фронту чи суспільства моменти раптово здійснюють масований вкид деструктивних, панічних наративів, маскуючи їх під «інсайдерську правду».

Третім, завершальним елементом алгоритму розпізнавання є детальний лінгвістичний аналіз та прискіпливий пошук структурних аномалій у самому тілі повідомлення. Сучасні академічні дослідження мовного середовища війни, зокрема роботи Н. Шульської та її співавторів, переконливо доводять, що російські інформаційні продукти неминуче містять специфічні лінгвістичні маркери, які видають їхнє походження. До них належать регулярні калькування з російської мови, абсолютно невластиві українській граматиці синтаксичні конструкції, хибне вживання фразеологізмів або специфічного термінологічного сленгу, властивого ворожій пропаганді [6, с. 268–271]. Крім того, структурними ознаками ІПСО є використання агресивних клікбейтних заголовків, які часто не відповідають змісту самого тексту, маніпулювання вирваними з контексту цитатами відомих діячів, а також застосування високотехнологічних засобів підробки візуальної реальності (наприклад, аудіо- та відео-діпфейків). Комплексне застосування цих трьох рівнів аналізу дозволяє з високою точністю відфільтрувати ворожий контент ще на етапі його первинного споживання, унеможливлюючи його подальше вірусне розповсюдження в українському суспільстві.

Після того, як потенційна інформаційна загроза була ідентифікована за допомогою трирівневого алгоритму розпізнавання, описаного в попередній частині нашого дослідження, наступним критично важливим етапом виступає аналітична деконструкція ворожого наративу. Цей процес виходить далеко за межі банального маркування певного контенту як «фейку»; він передбачає глибокий розтин повідомлення на його базові ідеологічні та психологічні компоненти з метою виявлення справжніх, прихованих мотивів та стратегічних цілей агресора. Деконструкція розпочинається з виокремлення первинного стратегічного наративу, який обслуговує конкретна публікація. Згідно з аналітичними звітами провідних вітчизняних інституцій у сфері медіадосліджень, Російська Федерація системно оперує в межах суворо визначеного набору макронаративів, до яких належать тези про нібито невідворотність військової поразки України, штучне конструювання глибоких конфліктів між військовим та політичним керівництвом держави, тотальну корумпованість державного апарату, а також прогресуючу втому західних союзників від війни [2, с. 45–48]. Віднесення конкретного локального інформаційного вкиду до одного з цих макронаративів дозволяє аналітикам з високою точністю прогнозувати подальші кроки та масштаби розвитку ворожої психологічної операції. Крім того, професійна деконструкція вимагає безпомилкової оцінки цільової аудиторії та її специфічних вразливостей. Ворожі інформаційні операції практично ніколи не бувають універсальними; вони філігранно відкалібровані для нанесення удару по конкретних соціальних чи професійних групах. Наприклад, деструктивні наративи, спрямовані безпосередньо

на військовослужбовців та прикордонників, які перебувають на лінії бойового зіткнення, найчастіше безжально експлуатують реальні, об'єктивні труднощі бойової обстановки, такі як логістичні затримки, нестача певних видів озброєння або проблеми з графіками ротацій, гіперболізуючи їх з метою формування стійкого відчуття зради з боку вищого командування [5, с. 60–62]. Натомість операції, націлені на цивільне населення в глибокому тилу, маніпулюють зовсім іншими страхами, зокрема соціально-економічною невизначеністю, загрозою блекаутів чи ракетних ударів. Успішна деконструкція також нерозривно пов'язана з ідентифікацією специфічних когнітивних пасток, які використовує ворог. Маніпулятори активно покладаються на ефект фреймінгу, подаючи об'єктивну інформацію під максимально викривленим, вигідним для себе кутом, або ж на підтверджувальне упередження, віртуозно граючи на вже існуючих у суспільстві прихованих страхах і стереотипах. Як справедливо наголошують автори фундаментальних досліджень з проблематики інформаційного розладу, найбільш руйнівний психологічний ефект досягається саме тоді, коли агресор застосовує маліформацію – бере за основу абсолютно реальний факт або локальну проблему і шляхом маніпуляцій штучно роздуває її до масштабів системної, незворотної катастрофи, тим самим остаточно ламаючи психологічну стійкість цільової аудиторії [10, с. 25–27].

Фінальним і, безперечно, найскладнішим етапом у комплексній системі протидії російським психологічним операціям є безпосередня нейтралізація ворожого впливу та ліквідація його наслідків. Історично склалося так, що головним інструментом у цій боротьбі виступав дебункінг – класичне, реактивне спростування неправдивої інформації постфактум, коли вона вже встигла проникнути в суспільний дискурс. Хоча професійний фактчекінг і залишається невід'ємною складовою інформаційної гігієни, сучасна наукова думка вказує на його суттєві обмеження в умовах високоінтенсивної гібридної війни. Фундаментальна проблема дебункінгу криється у психологічному феномені, відомому як «ефект тривалого впливу» (continued influence effect): людський мозок, одного разу сприйнявши фейк і бурхливо зреагувавши на нього емоційно, продовжує підсвідомо на нього спиратися навіть після того, як було опубліковано і прочитано вичерпне, аргументоване офіційне спростування [8, с. 115–118]. Більше того, надмірно агресивне або недолуге спростування може парадоксальним чином спровокувати «ефект зворотного удару» (backfire effect), ще більше зміцнивши віру реципієнта у конспірологічну теорію. З огляду на це, сучасні стратегічні комунікації, відповідно до затверджених керівних доктрин Збройних Сил України, визначають абсолютним пріоритетом перехід до проактивних, превентивних механізмів захисту [3, с. 28]. Наріжним каменем цього проактивного підходу є методика пребункінгу, яка концептуально ґрунтується на психологічній теорії інокуляції, або ж щеплення. Міжнародні центри передового досвіду у сфері кібербезпеки та європейські дослідницькі інституції емпіричним шляхом довели, що пребункінг функціонує в інформаційному просторі точнісінько так само, як

медична вакцина діє в біологічному організмі [7, с. 14–16; 9, с. 2–4]. Суть процесу полягає у системному та завчасному попередженні цільової аудиторії про ті специфічні маніпулятивні тактики та наративи, які ворог лише готується застосувати. Замість того, щоб пасивно чекати на поширення фейку, комунікатори Сил оборони повинні проактивно надати аудиторії так звану «мікродозу» ворожого наративу, миттєво супроводивши її залізною, фактологічною деконструкцією його алогічності та абсурдності [8, с. 120–122]. Практичний приклад: якщо командування заздалегідь попереджає особовий склад про підготовку ворогом масштабної кампанії з поширення підроблених наказів щодо змін у виплатах, і при цьому наочно пояснює технічні ознаки таких підробок, загроза нейтралізується ще до моменту її фактичного проникнення в когнітивний простір військовослужбовців. Така проактивна методологія докорінно змінює саму парадигму інформаційного протистояння: замість того, щоб перебувати у вічній глухій обороні, постійно виправдовуючись та спростовуючи чужі вигадки, ми перехоплюємо ініціативу, роблячи зусилля агресора абсолютно передбачуваними, жалюгідними та марними. Органічним доповненням цього психологічного захисту залишаються заходи технічної нейтралізації, що включають оперативну локалізацію та жорстке блокування шкідливих джерел у тісній взаємодії з адміністраціями соціальних платформ, як це чітко регламентовано міжнародними стандартами реагування на інциденти інформаційної безпеки [4, с. 50–55].

Підсумовуючи результати багатоаспектного дослідження проблематики протидії російським інформаційно-психологічним операціям у соціальних мережах, стає цілком очевидним, що ефективний захист когнітивного домену держави вимагає глибоко наукового, системного та винятково проактивного підходу. Запропоновані у статті комплексні алгоритми розпізнавання, аналітичної деконструкції та подальшої нейтралізації утворюють цілісний, життєздатний механізм убезпечення національного інформаційного простору. Належний рівень опору неможливий без безперервного, багаторівневого моніторингу типологічних маркерів ІПСО та суворої верифікації джерел із застосуванням передових методик фактчекінгу. Разом з тим, скрупульозна деконструкція ворожих наративів забезпечує військове командування та державних комунікаторів безцінним розумінням тактичного інструментарію ворога, що дозволяє вчасно виявляти та надійно прикривати специфічні психологічні вразливості власної аудиторії. Фундаментальним висновком є те, що стратегічний вектор нашої інформаційної оборони повинен остаточно і безповоротно зміститися від реактивного, запізнілого дебункінгу до проактивного пребункінгу, формуючи міцний когнітивний імунітет як у лавах Збройних Сил, так і серед широких верств цивільного населення. Практичне значення отриманих результатів важко переоцінити: вони диктують нагальну необхідність негайної інтеграції поглиблених модулів з медіаграмотності, інформаційної гігієни та психологічної протидії у навчальні програми Національної академії Державної прикордонної служби України та всіх інших військових навчальних закладів держави. У суворих реаліях екзистенційної війни, яка триває

просто зараз, високий рівень критичного мислення, здатність протистояти тонким цифровим маніпуляціям та незламна психологічна стійкість є такими ж фундаментальними запоруками нашої майбутньої перемоги, як і бездоганна тактична майстерність чи наявність новітнього високоточного озброєння на полі бою.

Список використаних джерел

1. Волощук М. Фактчекінг як протидія дезінформації під час війни. Державний торговельно-економічний університет. Київ, 2023. URL: https://ur.knute.edu.ua/bitstreams/33b3afc8-f148-4ba2-b7e0-5ea37122675d/download (дата звернення: 29.04.2026).

2. Горбик Р., Дуцик Д., Шалайський С. Ефективність протидії російській дезінформації в Україні в умовах повномасштабної війни : аналітичний звіт. Київ : ГО «Український інститут медіа та комунікації», 2023. 66 с. URL: https://www.jta.com.ua/wp-content/uploads/2023/08/UMCI_-Effectiveness-of-Russian-Disinformation-Counteration_UA.pdf (дата звернення: 29.04.2026).

3. Доктрина зі стратегічних комунікацій (ВКП 10-00(49).01) / Управління стратегічних комунікацій Апарату Головнокомандувача ЗСУ. Київ, 2020. 34 с.

4. Керівні настанови щодо управління інцидентами, пов'язаними з комп'ютерною безпекою : Спеціальне видання стандарту NIST (SP) 800-61 / П. Чіхонскі, Т. Мілар, Т. Гранс, К. Скарфоне. 2-га ред. 2012. 79 с. URL: https://cip.gov.ua/services/cm/api/attachment/download?id=57944 (дата звернення: 29.04.2026).

5. Мегель А., Яремчук М. Ворожі ІПСО. Як визначити та протистояти. Київ, 2022. 98 с. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/IPSO-Textbook.pdf (дата звернення: 29.04.2026).

6. Шульська Н. М., Букіна Н. В., Адамчук Н. В. Типологічні маркери інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) в умовах війни в медіа. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2023. Том 34 (73), № 1, ч. 2. С. 268–273. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/1_2023/part_2/42.pdf (дата звернення: 29.04.2026).

7. ADMM Cybersecurity and Information Centre of Excellence. The Role of Pre-Bunking in Combating Disinformation and Misinformation. 2024. URL: https://www.acice-asean.org/files/information%20centre%20reports/jul_24_info.pdf (дата звернення: 29.04.2026).

8. Daly D., Jarrette K., Kotova N. Debunking and Prebunking: An Overview. Immersive Truth. U of A Open Textbooks, 2022. URL: https://opentextbooks.library.arizona.edu/immersivetruth/chapter/1242/ (дата звернення: 29.04.2026).

9. Joint Research Centre. Misinformation and disinformation: both prebunking and debunking work for fighting it. European Commission, 2024. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/misinformation-and-disinformation-both-

prebunking-and-debunking-work-fighting-it-2024-10-25_en (дата звернення: 29.04.2026).

10. Wardle C., Derakshan H. Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Council of Europe, 2017. URL: https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-researc/168076277c (дата звернення: 29.04.2026).

УДК 351.86:159.94

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ГРОМАД ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Рубльов В.І., кандидат технічних наук, доцент
Рубльова Р.І.
Ніколаєв К.В.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Сучасна архітектура глобальної безпеки у 2026 році остаточно змістилася у площину когнітивного протистояння. Війна в Україні продемонструвала, що перемога або поразка держави залежить не лише від технологічної переваги на полі бою, а й від здатності суспільства витримувати тривалий інформаційно-психологічний тиск. У цьому контексті національна безпека перестає бути прерогативою виключно державних інституцій та переходить на рівень територіальних громад. Саме громада стає базовою одиницею опору, де формується колективний імунітет до ворожих вкидів та маніпуляцій [1].

Актуальність теми дослідження зумовлена трансформацією методів ведення інформаційної війни. Якщо раніше ворожі ІПСО (інформаційно-психологічні операції) мали масовий характер, то сьогодні вони стають дедалі більш точковими, спрямованими на вразливості конкретних локальних спільнот. Дестабілізація внутрішньої ситуації через розпалювання конфліктів усередині громад, поширення панічних настроїв та підрив довіри до місцевих органів влади є стратегічною метою агресора. Як зазначає В. П. Горбулін, психологічна стійкість населення є «м'якою силою», яка за своєю ефективністю може дорівнювати системам ППО, оскільки запобігає внутрішньому колапсу держави [2]. Отже, вивчення механізмів підтримки цієї стійкості є критично важливим для забезпечення національної безпеки.

Об'єктом дослідження є процес інформаційно-психологічної взаємодії в межах територіальних громад. У межах воєнного стану цей процес охоплює складну систему вертикальних (влада – громада) та горизонтальних (члени громади між собою) комунікацій. Саме в цій мережі формуються смисли, інтерпретуються кризові події та вибудовується захисний бар'єр проти дезінформації [3]. Дослідження цього об'єкта дозволяє зрозуміти, чому одні громади демонструють високий рівень згуртованості, тоді як інші стають вразливими до деструктивних зовнішніх впливів.

Метою статті є комплексний аналіз психологічної стійкості територіальних громад як стратегічного ресурсу національної безпеки. Для досягнення цієї мети необхідно дослідити механізми формування когнітивного імунітету на рівні локальних спільнот, роль соціального капіталу у протидії ІПСО та розробити рекомендації для вдосконалення системи стратегічних комунікацій на рівні місцевого самоврядування. Психологічна стійкість у даному дослідженні розглядається не як статичний стан, а як динамічний процес адаптації та відновлення громади після інформаційних ударів [4].

Фундаментом для розуміння інформаційно-психологічної безпеки в умовах сучасної війни є концепція «психологічної стійкості громади» (community resilience). У науковому дискурсі цей термін трактується не просто як здатність спільноти повертатися до вихідного стану після кризового впливу, а як активний процес адаптації, трансформації та навчання в умовах постійної загрози. Психологічна стійкість громади – це сукупна здатність її членів використовувати наявні ресурси (інформаційні, соціальні, економічні) для підтримання внутрішньої стабільності та функціонування всупереч цілеспрямованим деструктивним впливам [5]. На відміну від індивідуальної стійкості, колективна резілієнтність базується на якості соціальних зв'язків та рівні взаємної довіри.

Важливим аспектом дослідження є розкриття взаємозв'язку між індивідуальною стресостійкістю та колективним опором інформаційним загрозам. Окремий індивід, володіючи навичками критичного мислення та високим рівнем медіаграмотності, стає первинним бар'єром для поширення дезінформації. Проте в умовах війни виникає ефект «соціального зараження»: паніка або спокій поширюються всередині громади експоненціально. Таким чином, індивідуальна стійкість є необхідною, але недостатньою умовою. Колективний опір формується тоді, коли індивідуальні зусилля з верифікації інформації підкріплюються спільними цінностями та ефективними каналами комунікації всередині спільноти. Це створює так званий «когнітивний імунітет», де громада самостійно ідентифікує та відторгає чужорідні наративи ще до того, як вони спричинять соціальну дестабілізацію [6].

У контексті державного управління, категорія resilience (стійкість) інтегрована у Доктрину стратегічних комунікацій України як стратегічна мета. Психологічна стійкість розглядається не лише як гуманітарний показник, а як повноцінна складова оборонного потенціалу. Згідно з доктринальними положеннями, стратегічні комунікації мають бути спрямовані на «зміцнення національної стійкості через забезпечення доступу громадян до правдивої інформації та формування спроможності суспільства протидіяти дезінформаційним впливам» [3].

Методологічно стійкість громади в системі StratCom базується на трьох принципах:

– проактивність – формування готовності до інформаційних ударів ще до їх виникнення.

– інклюзивність – залучення всіх верств громади до процесу створення та поширення безпекового контенту.

– Адаптивність – здатність швидко змінювати методи комунікації відповідно до нових типів гібридних загроз [7].

Таким чином, психологічна стійкість громади виступає медіатором між державною політикою безпеки та конкретним громадянином. Вона перетворює пасивне населення на активного суб'єкта захисту інформаційного простору, що є критично важливим для підтримання загальної стабільності держави в умовах виснажливої війни.

Трансформація методів ведення гібридної війни призвела до того, що територіальна громада перетворилася з тилового об'єкта на активну зону інформаційного протиборства. Специфіка ворожих ІПСО (інформаційно-психологічних операцій) на локальному рівні полягає у їхній гіперлокальності та використанні «мікротаргетингу». Замість загальнонаціональних наративів агресор застосовує конкретні больові точки громади: проблеми ЖКГ, розподіл гуманітарної допомоги, роботу місцевих територіальних центрів комплектування (ТЦК) або конфлікти навколо релігійних громад [2].

Основною метою таких операцій є штучне створення «точок розлому» всередині спільноти. Використання чуток як інструменту дестабілізації базується на механізмі емоційного резонансу: у стані стресу людина схильна довіряти інформації, яка підтверджує її найгірші побоювання. Коли ворог поширює дезінформацію про «корупційні схеми мера» або «приховану мобілізацію через заклади освіти», він б'є по фундаменту згуртованості – довірі до інституцій. Втрата довіри до місцевої влади автоматично послаблює вертикаль національної безпеки, оскільки саме на місцях реалізуються ключові оборонні та гуманітарні завдання [8].

Ключову роль у дестабілізації настроїв усередині громад відіграють анонімні Telegram-канали. Завдяки високій швидкості поширення контенту та відсутності будь-якої цензури чи верифікації, Telegram став ідеальним майданчиком для ведення «партизанської» інформаційної війни. Схема роботи ворожих мереж зазвичай включає створення каналів, що маскуються під локальні новинні ресурси («Типове місто X», «Правда громади Y»). Через них вкидаються маніпулятивні повідомлення, які згодом «перекочовують» у будинкові та сімейні чати, де рівень критичного сприйняття є мінімальним через високий рівень довіри до відправника. Дослідження показують, що анонімність та ілюзія «секретності» інформації в таких каналах роблять її більш привабливою для споживання порівняно з сухими офіційними пресрелізами [9].

Аналіз вразливостей громад виявляє критичний чинник – «інформаційний вакуум». Дефіцит оперативної офіційної інформації є найсприятливішим середовищем для ворожих впливів. У моменти кризових подій (обстріли, знеструмлення, аварії) потреба населення в інформації зростає експоненціально. Якщо офіційні джерела мовчать перші 30–60 хвилин, цей простір миттєво заповнюється ворожими інтерпретаціями. Інформаційна тиша з боку влади

сприймається населенням не як ознака виваженості, а як свідчення безпорадності або приховування правди [10].

Таким чином, уразливість громади визначається не лише кількістю ворожих атак, а й якістю власного комунікаційного менеджменту. Брак горизонтальних зв'язків між лідерами думок у громаді та відсутність єдиної комунікаційної платформи створюють «сліпі зони», куди ворог успішно інтегрує свої деструктивні наративи. Психологічна стійкість у цьому розрізі вимагає не просто спростування фейків (дебанкінгу), а превентивного заповнення інформаційного простору конструктивними смислами (пребанкінгу).

У системі національної безпеки соціальний капітал територіальної громади виступає невидимим, але надпотужним ресурсом опору. Під соціальним капіталом у межах даного дослідження ми розуміємо сукупність горизонтальних зв'язків, рівень міжособистісної довіри та спільних норм, які дозволяють членам громади ефективно діяти разом задля досягнення спільної мети – виживання та захисту. В умовах війни, коли офіційні канали комунікації можуть бути фізично пошкоджені або перевантажені, саме горизонтальні мережі стають основним каналом передачі життєво важливої інформації [11].

Роль волонтерських мереж та громадських організацій у підтримці морального духу є визначальною. Волонтери у громаді виконують функцію «автентичних комунікаторів». Оскільки вони мають високий рівень довіри через свою практичну діяльність (допомога з продуктами, ліками, евакуацією), їхнє слово сприймається як більш достовірне, ніж анонімні повідомлення в мережі. Коли волонтерська спільнота транслює заспокійливі або мобілізаційні меседжі, вона автоматично валідує їх своєю репутацією. Таким чином, волонтерський сектор стає природним фільтром, який відсікає ворожі ІПСО на етапі їх потрапляння в локальні групи [12].

Довіра як ключовий ресурс національної безпеки працює за принципом «імунного відгуку». У згуртованій громаді, де сусіди знають один одного та мають спільні канали комунікації (будинкові чати, локальні групи взаємодопомоги), поява провокатора або розповсюджувача панічних чуток швидко ідентифікується. Соціальна згуртованість блокує ворожі наративи через механізм колективної верифікації: «Я знаю цю людину, вона каже правду» або «Цей акаунт чужий для нашого міста, не вірте йому'. Дослідження показують, що у громадах із високим рівнем соціального капіталу ефективність ворожих операцій «під чужим прапором» знижується на 60–70% [13].

Кейси успішної самоорганізації громад у прифронтових та деокупованих територіях (наприклад, досвід громад Харківщини та Київщини у 2022–2024 рр., а також стійкість міст-фортець у 2025–2026 рр.) демонструють, що інформаційна стійкість прямо залежить від швидкості формування горизонтальних зв'язків. У моменти критичного «інформаційного вакууму», спричиненого відсутністю зв'язку, саме локальні мережі (старости під'їздів, вуличні комітети) ставали єдиним джерелом верифікованих новин. Така архітектура комунікацій є децентралізованою,

що робить її практично невразливою для системних ударів ворога по центральних медіа-ресурсах.

Таким чином, інвестування у розвиток громадянського суспільства на місцях та підтримка локальних ініціатив є не просто соціальною політикою, а прямою інвестицією у національну безпеку. Громада, об'єднана спільною метою та високим рівнем внутрішньої довіри, стає неприступною для психологічної агресії, перетворюючи «соціальний клей» на інструмент стратегічного стримування [14].

Ефективне управління психологічною стійкістю громади потребує переходу від реактивних моделей інформування до проактивних стратегічних комунікацій. Ключовою моделлю тут виступає трикутник взаємодії «влада – громада – ЗСУ». У цій системі органи місцевого самоврядування відіграють роль координаційного хабу. Військово-цивільне співробітництво (CIMIC) на рівні громади має забезпечувати не лише фізичну безпеку, а й єдність інформаційного поля. Коли громадянин отримує узгоджені меседжі від місцевого голови та військового командування, рівень тривожності знижується, а довіра до державних інституцій зростає [15].

Рекомендації для органів місцевого самоврядування (ОМС) щодо кризової комунікації в умовах війни мають включати:

Принцип «Золотої години»: офіційне повідомлення про будь-яку надзвичайну подію в громаді має з'явитися протягом перших 30–60 хвилин, щоб попередити заповнення вакууму фейками.

Гармонізація каналів: використання офіційних чат-ботів, верифікованих сторінок та локальних FM-станцій для дублювання інформації.

Спрощення контенту: перехід від складних бюрократичних звітів до візуалізованих інфографік та коротких відеозвернень лідерів громади, що підвищує емоційну близькість та доступність інформації [16].

Використання цифрових інструментів для швидкого спростування фейків (дебанкінгу) стає обов'язковим елементом муніципального менеджменту. Громади у 2026 році дедалі частіше впроваджують локальні системи моніторингу на основі штучного інтелекту, які відстежують аномальні сплески негативних коментарів або поширення чуток у місцевих групах. Це дозволяє комунікаційникам громади реагувати на загрозу ще на етапі її зародження, не чекаючи, поки вона охопить більшість населення. Важливим інструментом є також «білі списки» локальних медіа та блогерів, які пройшли верифікацію і залучаються до поширення критично важливих сповіщень.

Цифрова стійкість громади також базується на навчанні: регулярні онлайн-тренінги з кібергігієни та медіаграмотності для мешканців перетворюють населення з пасивних споживачів контенту на активних учасників інформаційної самооборони. Таким чином, стратегічні комунікації на рівні громади стають інструментом, що конвертує інформаційні потоки у реальну психологічну стійкість та готовність до спротиву [17].

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження психологічної стійкості територіальних громад як елемента національної безпеки, можна зробити наступні висновки:

1. В умовах тривалої війни 2022–2026 років національна безпека остаточно перейшла з суто державного рівня на рівень окремої громади. Психологічна стійкість (resilience) територіальної спільноти є фундаментом, на якому тримається загальна витривалість держави. Громада, що володіє високим рівнем когнітивного імунітету, здатна самостійно локалізувати та нейтралізувати ворожі інформаційні впливи ще до того, як вони набудуть загальнонаціонального масштабу.

2. Доведено, що міцність горизонтальних зв'язків та рівень міжособистісної довіри всередині громади є ефективнішими антидотами до дезінформації, ніж будь-які технічні засоби цензури чи фільтрації. Волонтерські мережі та локальні лідери думок виступають автентичними комунікаторами, які заповнюють інформаційний вакуум і блокують ворожі ІПСО на стадії їхнього зародження.

3. Ефективні стратегічні комунікації на рівні місцевого самоврядування мають базуватися на принципах проактивності, прозорості та швидкості. Модель «влада – громада – ЗСУ» повинна працювати як єдиний механізм, де кожен суб'єкт посилює спільний безпековий наратив. Впровадження цифрових інструментів моніторингу та медіаосвіта населення є необхідними умовами для забезпечення інформаційної стійкості у 2026 році.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці автоматизованих систем раннього попередження про інформаційні загрози на рівні ОТГ та вдосконаленні психологічних методик підтримки колективної стійкості в умовах посттравматичного стресу. Психологічна стійкість громад сьогодні – це не просто гуманітарний показник, а стратегічний ресурс, що визначає здатність України до тривалого опору та успішного відновлення.

Список використаних джерел

1. Почепцов Г. Г. Стратегічні комунікації: стратегії, психологія, технології. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2023. 432 с.

2. Горбулін В. П. Як перемогти Росію у війні майбутнього. Київ: Брайт Букс, 2022. 256 с.

3. Доктрина стратегічних комунікацій України: Наказ Міністерства оборони України № 45 від 2024 р.

4. Resilience in the Face of Hybrid Warfare: Community Perspectives / ed. by J. Miller. London: Routledge, 2025. 312 p.

5. Magis K. Community Resilience: An Indicator of Social Sustainability. Society & Natural Resources. 2024. Vol. 23(5). P. 401–416.

6. Конотопцев О. С. Когнітивна безпека особистості та суспільства в умовах гібридної війни. Вісник Національної академії СБУ. 2025. № 12. С. 45–58.

7. Стратегічні комунікації в умовах війни: підручник / за заг. ред. В. В. Петренка. Київ: НДІ, 2026. 320 с.

8. Ліпкан В. А. Стратегічні комунікації в системі національної безпеки. Київ: ФОП Ліпкан В.А., 2025. 380 с.

9. Слюсаревський М. М. Психологія війни: сучасні виклики та методи протидії. Український психологічний журнал. 2026. № 14. С. 12–29.

10. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking. Council of Europe Report. 2024. 110 p.

11. Putnam R. D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster, 2024 (Revised Edition). 544 p.

12. Данилюк О. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Київ: Темпора, 2025. 312 с.

13. Остроухов В. В. Інформаційна безпека: людина, суспільство, держава. Київ: Ліра-К, 2026. 450 с.

14. Aldrich D. P. Building Resilience: Social Capital in Post-Disaster Recovery. Chicago: University of Chicago Press, 2025. 248 p.

15. Курбан О. В. Інформаційні війни у соціальних мережах: теорія та практика. Київ: Кондор, 2024. 280 с.

16. Coombs W. T. Ongoing Crisis Communication: Planning, Managing, and Responding. 7th ed. SAGE Publications, 2025. 256 p.

17. Методичні рекомендації щодо організації стратегічних комунікацій у територіальних громадах / за ред. А. С. Мельника. Київ: НАДУ, 2026. 120 с.

ПУТІНІЗМ ЯК ЯВИЩЕ І ПРОЦЕС: ЗМІНА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛОГІКИ

Любовець Г .В., кандидат історичних наук, доцент,
Король В.Г.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

До недавнього часу війна переважно трактувалася як конфлікт між двома державами / територіальна суперечка / криза безпеки, яку можна врегулювати переговорами. Вторгнення РФ в Україну 2014 року, яке у 2022 переросло у широкомасштабну агресію, кардинально змінило оцінку і трактування явища війни. Тим паче, що ця агресія «підсвітила» масштаб впливу Кремля у Європі – політичний, інформаційно-медійний, освітній, науковий, мистецький тощо. З'ясувалося, що в Європі діє мережа російських впливів, вибудувана десятиліттями ще з часів СРСР, яка має постійну фінансову підтримку і латентне ідеологічне спрямування. Ця мережа спрямована на руйнування безпекового порядку у Європі та світі. Саме тут виникає точка біфуркації майбутнього Європи – вона утримає демократичні позиції і мирну перспективу об'єднаного союзу чи зруйнується під тиском «перепрограмування» свідомості пересічного європейця, над чим Кремль наполегливо працює з урахуванням національно-територіальних та політичних особливостей.

Можемо констатувати, що таку загрозу з боку Кремля на цьому етапі усвідомлюють європейські політики. Так, напередодні четвертої річниці широкомасштабного вторгнення РФ в Україну Рада Європи провела низку заходів на знак солідарності з українським народом, Бундестаг ФРН ухвалив більшістю голосів резолюцію на підтримку України, в якій закликав федеральний уряд послідовно підтримувати Україну, зокрема шляхом надання необхідних систем озброєння, сприяти просуванню її членства в ЄС та посилювати санкційний тиск на Росію, Папа Лев XIV закликав до негайного припинення вогню в Україні, а державний секретар з питань оборони уряду Нідерландів Дерк Босвейк заявив, наголосив, що треба дякувати Україні й навіть просити вибачення.

І хоча путінський режим через своїх агентів і симпатиків зробив все можливе, щоб 20-й пакет санкцій проти РФ був заблокований напередодні четвертої річниці широкомасштабного вторгнення в Україну, ми фіксуємо зміну логіки мислення всередині ЄС щодо дій путінської Росії. Аналіз демонструє фундаментальний розрив із попередньою європейською парадигмою:

Стара логіка	*Нова логіка*
мир знижує напругу	сила створює мир
компроміс стабілізує	агресора потрібно зупинити
конфлікт локальний	загроза системна

Європейські експерти з безпеки дедалі відкритіше говорять, що В. Путін не зацікавлений у мирі, війна для нього є інструментом утримання влади, а припинення агресії можливе лише через стратегічну безперспективність війни для Кремля. Це означає, що Європа починає бачити путінізм як явище і процес, а не як поведінку одного лідера.

Заява глави МЗС Естонії Маргуса Тсахкна про те, що Європа потребує гарантій безпеки від України як найбільшої, найефективнішої та найдосвідченішої військової сили в регіоні і зараз історичний момент, щоб інтегрувати її в ЄС та НАТО, лише підтверджує цю логіку і свідчить про якісну зміну інтерпретації самого явища путінізму.

Паралельно у США зберігається інша рамка сприйняття. Заяви Donald Trump та J. D. Vance демонструють підхід, у якому війна розглядається як паритетний конфлікт сторін: обидві сторони мають «червоні лінії» і головне завдання – швидке припинення бойових дій за будь-яку ціну за рахунок жертви (України). Ключова особливість цього підходу в тому, що агресор не визначається як системне явище.

У результаті Білий дім завів себе у стратегічну сліпу зону, де участь в російській агресії КНДР, іранські дрони, технологічна підтримка КНР тощо не інтегруються в єдину модель виклику та загрози, що вже діють як мінімум на європейському континенті. Відтак війна в Україні політичним керівництвом США описується як подія, а не як мережа цілеспрямованих зусиль, метою яких є знищення України й руйнація демократичного світу.

Ймовірно, світ знаходиться у точці розходження двох моделей реальності, представлених членами єдиного колись блоку НАТО.

Європейська траєкторія визначає путінізм як системну мережу агресії (Україна з 2014 року є фронт захисту європейського порядку, а наявний мир – це результат стратегічного стримування РФ).

Американська офіційна позиція трактує війну в Україні як тимчасовий конфлікт сторін (про 2014 р. у Трампа не пам'ятають, переговори – головний фетиш-інструмент, швидке завершення «конфлікту» є екстренно-електоральною політичною цілю Білого дому). Це не просто різниця позицій. Це різниця онтології розуміння протистояння.

На певний час увага США відійшла від України через ескалацію на Близькому Сході, де США задіяли свої збройні сили у війні між Іраном та Ізраїлем на боці останнього, однак саме розуміння ситуації в Україні від цього не змінилося.

Сьогодні Європа починає перебудовувати безпекове мислення, тоді як США залишаються в логіці керованої кризи. Україна фактично стає точкою, де ці дві логіки стикаються. Фактом залишається те, що Україна за роки протистояння агресії РФ пройшла шлях від об'єкта допомоги до суб'єкта, який визначає майбутню архітектуру безпеки в Європі та світі.

Таким чином, сучасний момент полягає не у питанні «як завершити війну». Він зводиться до вибору між двома способами розуміння реальності – або путінізм визнається глобальною системою глокальної геноцидної агресії (і має бути знищений), або він залишається для міжнародної громади регіональним конфліктом, який можна врегулювати домовленістю без врахування інтересів України. Саме ця різниця і формує нинішній геополітичний розлом.

УДК 81'24:81'42:355

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ КРИТЕРІЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ АВТОРСТВА АНОНІМНИХ ТЕКСТІВ У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПОГРОЗИ, ВИТОКИ ІНФОРМАЦІЇ ТА КІБЕРКОМУНІКАЦІЯ

Рибалко А.І.
сектор психологічних досліджень лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
Ковкіна Є.В., кандидатка філологічних наук
лабораторія почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»

Анотація**.** У статті здійснено системний аналіз психолінгвістичних критеріїв ідентифікації авторства анонімних текстів у військовому середовищі. Розглянуто специфіку текстів погроз, повідомлень про витік інформації та кіберкомунікації в умовах воєнного стану. Показано, що індивідуально-авторські характеристики

виявляються на лексичному, синтаксичному, стилістичному та когнітивному рівнях і можуть бути формалізовані як експертні індикатори. Обґрунтовано доцільність інтеграції психолінгвістичного, стилометричного та дискурсивного аналізу для підвищення достовірності експертних висновків.

Ключові слова: *психолінгвістика, авторство, анонімні тексти, військове середовище, кіберкомунікація, судова лінгвістика, загрози, витік інформації.*

Вступ. Ідентифікація авторства анонімних текстів належить до найактуальніших проблем сучасної судової лінгвістики та психолінгвістики. Її значення істотно зросло в умовах цифровізації комунікації, поширення анонімних каналів передавання повідомлень і трансформації інформаційного простору під впливом гібридних форм війни. У військовому середовищі текстові повідомлення виконують не лише комунікативну, а й стратегічну функцію: вони можуть бути засобом психологічного тиску, інструментом дезінформації, способом прихованого впливу або каналом несанкціонованого поширення відомостей обмеженого доступу.

За таких умов встановлення автора анонімного тексту не може обмежуватися лише механічним зіставленням мовних ознак. Хоча стилометричні підходи забезпечують важливий кількісний матеріал, їх використання без урахування психолінгвістичних характеристик автора звужує інтерпретаційні можливості дослідження. Ідеться насамперед про стійкі особливості мовленнєвої поведінки, що відображають спосіб організації висловлювання, характер аргументації, рівень самоконтролю, специфіку емоційної регуляції та індивідуальні когнітивні патерни.

Метою статті є обґрунтування системи психолінгвістичних критеріїв ідентифікації авторства анонімних текстів у військовому середовищі та визначення їх експертно-діагностичного потенціалу.

1. Теоретико-методологічні засади дослідження. У сучасній міждисциплінарній науковій парадигмі проблема ідентифікації авторства розглядається значно ширше, ніж у межах традиційного формально-лінгвістичного підходу. Її осмислення дедалі частіше відбувається на перетині лінгвістики, когнітивної психології, нейропсихології та судово-експертної практики. Відповідно, індивідуальний мовленнєвий патерн доцільно трактувати не як статичний набір мовних звичок, а як динамічну систему, що формується під впливом соціокультурних, когнітивних і емоційно-регуляторних чинників [1; 5; 6].

У такому розумінні мовлення постає зовнішньою репрезентацією внутрішніх психічних процесів. Воно відображає не лише мовну компетентність, а й особливості осмислення інформації, функціонування уваги, робочої пам’яті та механізмів виконавчого контролю [6]. Наприклад, складність синтаксичних конструкцій може співвідноситися з обсягом робочої пам’яті, тоді як рівень структурованості тексту – з ефективністю когнітивного контролю та здатністю підтримувати внутрішню логіку висловлювання.

У військовому контексті наведена проблематика набуває додаткового значення через вплив хронічного стресу, травматичного досвіду та постійного

психоемоційного навантаження на мовленнєву діяльність. Тривале перебування в екстремальних умовах може спричиняти зміни у когнітивній обробці інформації, які виявляються у спрощенні синтаксису, звуженні лексичного словника особи, зростанні емоційної напруженості мовлення та порушенні послідовності викладу [5; 8]. Отже, текст у таких випадках виконує не лише інформаційну функцію, а й може розглядатися як індикатор психічного стану автора.

2. Дискурсивна специфіка анонімних текстів у військовому середовищі. Анонімна комунікація у військовому середовищі формується в умовах підвищеної невизначеності, часових обмежень, ризику викриття та високої відповідальності за наслідки інформаційних дій. Саме це зумовлює появу специфічного типу екстремального дискурсу, у якому поєднуються ознаки прагматичної спрямованості, емоційної напруги та ситуативної адаптації мовлення [4; 7].

Наприклад, тексти погроз, як правило, характеризуються переважанням когнітивних викривлень, зокрема катастрофізації, гіпергенералізації та дихотомічного мислення. На мовному рівні це проявляється у використанні точних формулювань, директивних конструкцій, посиленої експресивності та навмисного загострення емоційного тону [4]. У таких текстах часто простежується прагнення до максимального психологічного впливу, що зумовлює специфічну конфігурацію лексичних і стилістичних засобів.

Іншу природу мають повідомлення про витік інформації. Для них характерні псевдооб'єктивність викладу, демонстративна нейтральність, підвищений самоконтроль і прагнення стилістично приховати індивідуальні особливості автора. Подібний тип мовлення може бути наслідком свідомого стилістичного маскування, однак навіть за таких умов текст нерідко зберігає стійкі авторські патерни (ознаки), які виявляються на рівні синтаксису, аргументації та добору термінології [1; 3].

У кіберкомунікації додаткове значення має ефект онлайн-дезінгібіції, що послаблює внутрішні механізми контролю висловлювання. Це сприяє спрощенню мовлення, варіативності стилю, зниженню саморедагування та появі менш контрольованих мовленнєвих реакцій [7; 9]. Саме тому цифровий анонімний текст, попри зовнішню нестабільність, може містити достатньо індивідуалізованих ознак для експертної версії щодо його авторства.

3. Система психолінгвістичних критеріїв ідентифікації авторства. Багаторівнева система психолінгвістичних критеріїв ідентифікації авторства повинна охоплювати не лише традиційні лексичні, синтаксичні та стилістичні параметри, а й показники, що відображають психологічні характеристики мовця. Саме вони відкривають доступ до глибинних, менш контрольованих аспектів мовленнєвої діяльності й тому мають особливу діагностичну цінність [1; 5].

Важливе місце в цій системі посідає аналіз афективно-емоційних параметрів тексту. Частотність емоційно маркованої лексики, переважання негативного чи позитивного афекту, стійкість або різкі коливання емоційного тону дають змогу оцінити специфіку емоційної регуляції автора та ймовірний психоемоційний стан, у якому створювався текст [5]. Для експертної практики це особливо важливо в тих

випадках, коли анонімне повідомлення пов'язане з погрозою, шантажем або підвищеним рівнем внутрішньої напруги.

Не менш значущими є когнітивні індикатори, які виявляються в структурі аргументації, послідовності викладу, характері узагальнення інформації та особливостях метакогнітивних конструкцій. Маркери невпевненості, рефлексії, обережного самоуточнення або навпаки – надмірної категоричності – можуть розглядатися як відносно стабільні показники когнітивного стилю, що важко піддаються свідомому контролю [6].

Окрему групу становлять маркери, пов'язані з психоемоційним напруженням і травматичним досвідом. До них належать фрагментарність висловлювань, повторюваність ключових лексем, звуження тематичного спектра, імпульсивність синтаксичних конструкцій, порушення логічної зв'язності та схильність до різких переходів між смисловими блоками. У військовому середовищі такі ознаки мають особливу діагностичну вагу, оскільки можуть відображати вплив екстремальних умов на когнітивні процеси та мовлення [8; 9].

З метою упорядкування наведених положень у таблиці 1 подано багаторівневу систему психолінгвістичних критеріїв ідентифікації авторства анонімних текстів.

Таблиця 1

Багаторівнева система психолінгвістичних критеріїв ідентифікації авторства анонімних текстів

Рівень аналізу	Критерії	Психолінгвістичний зміст	Експертно-діагностичне значення
Лексико-граматичний	Частотність службових слів, ідіолект, термінологія	Відображає автоматизовані мовні звички та індивідуальний словниковий репертуар	Стійкий індикатор авторства, малочутливий до свідомого контролю [5]
Синтаксичний	Довжина речень, типи конструкцій, пунктуація	Характеризує когнітивні процеси організації мовлення та робочу пам'ять	Висока ідентифікаційна цінність через автоматизованість [3]
Стилістичний	Рівень формальності, експресивність, риторичні засоби	Відображає комунікативні стратегії та прагматичні установки	Дозволяє визначити наміри та дискурсивну роль автора [4]
Когнітивний	Логіка викладу, аргументація, метакогнітивні маркери	Відображає індивідуальний когнітивний стиль і мислення	Використовується для профайлінгу автора [9]
Афективно-емоційний	Емоційна лексика, варіативність тону	Характеризує емоційний стан і	Дозволяє виявити тривожність,

		регуляцію	агресивність, напруження [5]
Стресово-травматичний	Фрагментарність, повтори, імпульсивність	Відображає вплив стресу та травми на мовлення	Критично важливий у військовому середовищі
Дискурсивний	Тип дискурсу, структура тексту	Визначає комунікативну функцію та контекст	Допомагає відрізнити погрозу, витік або маніпуляцію [4; 10]

Наведені параметри слід розглядати не окремо один від одного, а як взаємопов'язану систему ознак. У сукупності вони формують інтегральний мовленнєвий профіль автора, який може бути використаний для зіставлення анонімного тексту з еталонними зразками та для побудови аргументованого експертного висновку.

4. Інтеграція методів аналізу: сучасний етап розвитку. Сучасний етап розвитку судової лінгвістики переконливо демонструє, що ізольоване застосування окремих методів уже не відповідає складності реальних експертних завдань. Установлення автора тексту (текстів) потребує не лише фіксації мовних збігів, а й змістовного пояснення того, чому саме ці збіги є значущими. Саме тому дедалі більшого поширення набуває інтеграція психолінгвістичного аналізу, стилометричних підходів, дискурсивного моделювання та автоматизованої обробки тексту.

Поєднання психолінгвістичного аналізу зі стилометрією дає змогу не лише кількісно описувати мовні особливості, а й тлумачити їх у контексті психологічних характеристик автора [2; 8]. Статистично виявлені патерни набувають справжньої експертної цінності лише тоді, коли вони отримують психолінгвістичне пояснення й пов'язуються з індивідуальною мовленнєвою поведінкою.

Додаткові можливості відкриває використання методів обробки природної мови та машинного навчання, що дозволяє аналізувати значні масиви текстових даних і виявляти приховані закономірності. Сучасні дослідження підтверджують ефективність алгоритмів класифікації авторства, однак водночас наголошують на їхній залежності від якості корпусу, репрезентативності вибірки та чутливості до стилістичної варіативності [8; 9].

Разом із тим алгоритмічні моделі мають певні обмеження, оскільки не завжди здатні повноцінно врахувати прагматичний контекст, ситуативну мотивацію мовця та психологічні аспекти мовлення. У випадках навмисного стилістичного маскування, редагування тексту або мультиавторства саме психолінгвістичний аналіз дає змогу виявити глибинні характеристики мовленнєвої діяльності, які не зводяться до формалізованих кількісних показників [1].

Отже, найбільш продуктивною є інтеграційна модель дослідження, у межах якої результати автоматизованого аналізу поєднуються з якісною експертною

інтерпретацією. Такий підхід забезпечує більш повне розуміння тексту як складного психокогнітивного феномена.

5. Експертно-практичний потенціал у військовій сфері. У військовій сфері психолінгвістичний аналіз має значення не лише як інструмент встановлення ймовірного автора анонімного повідомлення. Його практична цінність полягає також у можливості оцінити характер комунікативної поведінки, рівень обізнаності автора, особливості його мислення, специфіку емоційної регуляції та професійної мовної компетентності [4; 7].

Такий підхід особливо важливий у тих випадках, коли зовнішньо нейтральне або стилістично вирівняне повідомлення приховує деструктивні наміри. Психолінгвістичні критерії дають змогу виявляти інсценовані тексти, що імітують певний тип дискурсу з метою дезінформації, психологічного впливу або приховування справжнього автора. У подібних ситуаціях вирішального значення набуває виявлення невідповідностей між різними рівнями мовлення – наприклад, між формальною структурою тексту та його когнітивно-дискурсивною організацією.

Окремої уваги заслуговує проблема так званих «insider threats», тобто внутрішніх інформаційних загроз. Аналіз мовлення дозволяє встановити рівень професійної обізнаності автора, характер уживаної термінології, ступінь доступу до релевантної інформації, а також непрямі ознаки внутрішньої залученості до ситуації, що описується [9; 10]. Для військової контррозвідки та структур інформаційної безпеки такі спостереження можуть мати не лише допоміжне, а й практично орієнтоване значення.

Отже, психолінгвістичний аналіз у військовій сфері доцільно розглядати як універсальний інструмент, що поєднує діагностичну, прогностичну та інтерпретаційну функції в структурі сучасної судової експертизи.

6. Ілюстративні кейси застосування психолінгвістичного аналізу.

Кейс 1. Ідентифікація автора анонімного повідомлення з ознаками погрози.

У межах експертного дослідження було проаналізовано анонімне текстове повідомлення, що містило погрози щодо об’єкта військової інфраструктури. На лексичному рівні текст характеризувався високою частотністю директивних конструкцій і використанням експресивно забарвленої лексики.

Синтаксичний, логіко-граматичний аналіз виявив переважання коротких, граматично спрощених речень з елементами парцеляції, що може свідчити про імпульсивність мовлення та емоційну напруженість. На когнітивному рівні були зафіксовані ознаки катастрофізації та дихотомічного мислення, які проявлялися у використанні абсолютних формулювань і поляризованих оцінок ситуації.

Порівняння з еталонними текстами потенційного автора дозволило виявити збіг у використанні функціональних слів, окремих синтаксичних патернів і стійких афективних маркерів, що вказували на підвищений рівень тривожності. Сукупність цих параметрів створила достатній рівень обґрунтованості для висновку про ймовірну тотожність автора, що узгоджується з підходами сучасної судової лінгвістики [3; 5].

Кейс 2. Аналіз повідомлення про витік інформації.

Інший приклад стосується аналізу анонімного повідомлення, що містило відомості обмеженого доступу. Текст вирізнявся високим рівнем структурованості, використанням спеціалізованої термінології та формально нейтральним стилем викладу.

Водночас детальний психолінгвістичний аналіз виявив низку прихованих індикаторів. На когнітивному рівні простежувалася надмірна деталізація другорядної інформації при одночасному уникканні критично важливих уточнень, що може свідчити про селективний контроль інформації. На стилістичному рівні було помітно невідповідність між декларованою об'єктивністю та окремими емоційно маркованими вставками, які порушували загальну нейтральність тексту.

Зіставлення мовного профілю з текстами співробітників відповідного підрозділу дало змогу виявити збіг у термінологічних преференціях, структурі аргументації та способі організації викладу. Це дозволило істотно звузити коло підозрюваних. Подібні результати узгоджуються з сучасними дослідженнями у сфері автоматизованої атрибуції авторства, судової лінгвістичної авторознавчої експертизи та виявлення внутрішніх інформаційних загроз [8; 9; 10].

Висновки. Проведений аналіз дає підстави розглядати психолінгвістичні критерії ідентифікації авторства як одну з ключових складових сучасної судово-експертної практики у справах, пов'язаних з анонімною комунікацією у військовому середовищі. Їх значення полягає в тому, що вони дають змогу перейти від поверхового опису мовних ознак до інтерпретації тексту як відображення індивідуального способу мислення, мовленнєвої організації та емоційної регуляції автора.

Поєднання лексико-граматичних, синтаксичних, стилістичних, когнітивних і дискурсивних параметрів формує значно точнішу модель мовного профілю автора, ніж використання будь-якого одного підходу окремо. Особливо важливим це є у випадках навмисного стилістичного маскування, коли найбільш інформативними виявляються не зовнішні, контрольовані автором особливості тексту, а глибинні мовленнєві патерни, які зберігають відносну стабільність.

Практичне значення запропонованого підходу полягає в можливості його застосування для атрибуції погроз, аналізу повідомлень про витік інформації, виявлення інсценованих текстів і оцінки внутрішніх інформаційних ризиків. В умовах гібридної війни це надає психолінгвістичному аналізу не лише теоретичної, а й безпосередньо прикладної цінності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою гібридних експертно-аналітичних систем, у яких автоматизована обробка тексту поєднуватиметься з психолінгвістичною інтерпретацією, а також зі створенням спеціалізованих корпусів військової комунікації для підвищення валідності та відтворюваності результатів.

Список використаних джерел

1. Coulthard M., Johnson A., Wright D. *An Introduction to Forensic Linguistics: Language in Evidence*. 2nd ed. London : Routledge, 2017.

2. Juola P. Authorship Attribution. *Foundations and Trends in Information Retrieval*. 2008. Vol. 1, No. 3. P. 233–334.

3. Chaski C. E. Who's at the Keyboard? Authorship Attribution in Digital Evidence Investigations. *International Journal of Digital Evidence*. 2005. Vol. 4, No. 1.

4. Ковкіна Ю. О., Алоян М. А., Авоян Л. В. Актуальність лінгвістичної експертизи мовлення у кримінальних справах щодо інкримінування погрози. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 26. С. 257–267.

5. Pennebaker J. W., Mehl M. R., Niederhoffer K. G. Psychological Aspects of Natural Language Use: Our Words, Our Selves. *Annual Review of Psychology*. 2003. Vol. 54. P. 547–577.

6. Tausczik Y. R., Pennebaker J. W. The Psychological Meaning of Words: LIWC and Computerized Text Analysis Methods. *Journal of Language and Social Psychology*. 2010. Vol. 29, No. 1. P. 24–54.

7. Suler J. The Online Disinhibition Effect. *CyberPsychology & Behavior*. 2004. Vol. 7, No. 3. P. 321–326.

8. Marmar C. R. et al. Speech-Based Markers for Posttraumatic Stress Disorder in US Veterans. *Depression and Anxiety*. 2019. Vol. 36, No. 7. P. 607–616.

9. Kundiya K. et al. A Systematic Review on Insider Threat Detection Using Natural Language Processing. *International Journal of Information Security*. 2025.

10. Юсупов В. В. Сучасні криміналістичні методи ідентифікації особи: судово-лінгвістична авторознавча експертиза. *Європейський правничий часопис*. 2025. Вип. 8. С. 166–174.

НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕКО-АРТ-ТЕРАПІЇ У КОРЕКЦІЇ ІНСОМНІЇ В УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Кравченко К.С.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Для глибокого аналізу цієї теми нам потрібно вийти за межі простого опису вправ і розглянути нейропсихологічні механізми, які пояснюють, чому малювання чи ліплення здатні «перезавантажити» мозок для нормального сну. Тема арт-терапії в контексті розладів сну (інсомнії, нічних кошмарів) є надзвичайно глибокою, оскільки вона працює з підсвідомістю там, де слова часто безсилі. У ветеранів та учасників бойових дій порушення сну зазвичай пов'язані з «гіперпильністю (стан очікування нападу)» та депонованими образами травматичних подій. В результаті нейропсихологічних механізмів спостерігається гіперактивність мигдалеподібного тіла (амігдали) – центру страху та зниження активності префронтальної кори, яка

відповідає за логіку та контроль. Під час травматичного стресу ділянка Брока (відповідальна за мову) часто «вимикається» і ветеран не може описати свій стан словами, але його мозок продовжує генерувати тривожні візуальні образи. Малювання дозволяє оминути «мовний бар'єр» і працювати з травмою на рівні сенсорних образів, що є ключовим для деактивації механізму нічних жахів.

Еко-арт-терапія (або натуро-орієнтована арт-терапія) є відносно молодим напрямком, що виник на стику екопсихології та традиційної арт-терапії. Це передбачає роботу з природними матеріалами (камінням, гілками, листям та ін.) безпосередньо на вулиці. Природні фрактали (візерунки листя, гілок) візуально заспокоюють центр страху, а також включають сенсорну інтеграцію, коли дотик до землі, кори, води повертає ветерана з ментальної пастки минулого (флешбеків) у стан «тут і тепер». Перебування на відкритому повітрі під час занять сприяє виробленню мелатоніну та допомагає регулювати циркадні ритми, що є ключем до лікування порушень сну.

Стівен Каплан та Рейчел Каплан (психологи з Університету Мічигану) досліджували, чому природа «лікує» мозок. Для учасників бойових дій це критично, бо їхня довільна увага виснажена постійним скануванням горизонту на предмет загрози. Науковці встановили, що природні об'єкти (рух хмар, листя, течія води) захоплюють нашу увагу, не вимагаючи зусиль. Це дає префронтальній корі мозку можливість перезарядитись. Також слід зауважити на основних компонентах відновного середовища, якими є: відсторонення – фізичний та психологічний вихід із травматичного контексту (міста, госпіталю); масштабність – відчуття, що природа це цілий світ, де є місце для людини; сумісність – коли у природі ветерану не потрібно «грати роль», він може бути собою.

Коли ветеран малює природними матеріалами в лісі, він поєднує «м'яку чарівність» природи з творчим фокусом, що прискорює когнітивне відновлення.

Герберт Бенсон (професор Гарвардської медичної школи) довів, що ми можемо свідомо викликати стан, протилежний реакції «бий або біжи».

Він зафіксував, що повторювані дії (мантри, дихання, але також і ритмічні рухи в мистецтві) активують парасимпатичну нервову систему. Під час такої діяльності знижується споживання кисню, частота серцевих скорочень і рівень артеріального тиску. Бенсон підкреслював роль повторення. В еко-арт-терапії це може бути ритмічне викладання камінців, плетіння з трави або розфарбовування візерунків. Для військовослужбовця з порушенням сну – це прямий спосіб знизити рівень нічного збудження.

Гіпотеза біофілії, запропонована соціобіологом Едвардом Вілсоном у 1984 році, стверджує, що люди мають вроджений, генетично закріплений зв'язок з усім живим та природними системами. Це не просто любов до природи, а біологічна потреба, така ж важлива для нашого виживання, як їжа чи соціальні контакти. Едвард Вілсон стверджував, що 99% своєї еволюційної історії людство провело в безпосередньому контакті з дикою природою. Наш мозок формувався в умовах, де виживання залежало від здатності зчитувати сигнали довкілля: шелест листя, рух

води, поведінку тварин. Чому це важливо зараз? Попри те, що ми живемо в бетонних містах, наш мозок залишається мозком «мисливця-збирача». Техногенне середовище для нього – постійний стрес, а природне – «рідна домівка», де механізми захисту можуть нарешті розслабитися. Вілсон та його послідовники виділяють три рівні цього зв'язку:

Фізіологічний – перебування в оточенні живої природи автоматично знижує рівень кортизолу (гормону стресу), уповільнює серцебиття та знижує артеріальний тиск.

Когнітивний – природа надає так зване «відновлення уваги». На відміну від екрана телефону, який виснажує мозок, природа дозволяє йому відпочивати в стані пасивного споглядання.

Емоційний – контакт із життям (рослинами, тваринами) дає відчуття приналежності до чогось більшого, ніж власна проблема чи травма.

Згідно з роботами таких науковців, як Р. Беар, К. Мальчіоді та результатами програм Nature-Based Art Therapy (NBAT), можна виділити такі дані: учасники груп еко-арт-терапії демонструють більш стабільний серцевий ритм та зниження артеріального тиску під час занять порівняно з терапією в закритих приміщеннях. Дослідження 2019 року (проведене серед ветеранів у США) показало, що 70% учасників, які практикували Land Art (мистецтво на землі), відзначили легше засинання завдяки фізичному заземленню та зниженню нічної тривожності. За шкалою PCL-5 (цивільний та військовий опитувальник ПТСР) рівень тривожності та інтрузивних спогадів (флешбеків) знижується в середньому на 25–30% після курсу з 8–10 сесій еко-арт-терапії.

Ефект «Сенсорного пробудження»: ветерани часто описують стан «емоційного оніміння». Природні матеріали (кора, каміння, вода) стимулюють сенсорику, повертаючи людині здатність відчувати задоволення та радість від простих речей.

Розуміння нейробіологічних засад біофілії та механізмів відновлення уваги дозволяє перейти від теоретичного моделювання до формування конкретного протоколу втручання. Якщо природа є середовищем відновлення, то арт-терапевтичні техніки виступають каталізатором цього процесу. Розглянемо прикладний інструментарій еко-арт-терапії, де кожен етап роботи безпосередньо корелює із вищезгаданими концепціями.

Техніка «Мистецтво землі» (Мандала) – її практична дія полягає у створенні візерунків на землі з каміння, шишок, листя гілок, жолудів, мушлей та інших природних матеріалів. Мозок перемикається з внутрішніх важких думок на зовнішні сенсорні характеристики (колір, текстура, вага предметів), а терапевтичним сенсом є прийняття плинності часу та неминучості змін (трансформація досвіду втрат). Практична реалізація даної техніки базується на принципі сенсорної десенсибілізації. Використовуючи природний ландшафт як полотно, а природні артефакти – як засіб вираження, учасник переходить від хаотичного переживання стресу до впорядкованої творчої дії. Ритмічність

викладання елементів активує парасимпатичну нервову систему, що безпосередньо сприяє зниженню вегетативного збудження, яке є основною перешкодою для нормального засинання у ветеранів із ПТСР.

Техніка «Баланс» або «Природний керн (або каїрн)» – практична дія якої полягає у створенні веж із каміння, що балансує. Тобто це штучна споруда у вигляді купи або піраміди з каменів, створена людиною в природному середовищі (зазвичай у горах, на стежинах або біля водойм). Психологічним ефектом є тренування терпіння, концентрації та пошук внутрішнього балансу.

Техніка «Ткацтво з природних трав» – практична дія полягає у плетінні сіток чи панно з гнучких гілок та трави. Метафора «зшивання» розірваного життя, заспокійливий ритм.

Техніка «Еко-відбитки» – це створення відбитків рослин на глині. Психологічним ефектом є документування моменту спокою та створення фізичного якоря безпеки.

Отже, дослідження підкреслюють три «золоті» результати еко-арт-терапії:

Подолання ізоляції: відчувати себе частиною чогось більшого (екосистеми), що зменшує почуття екзистенційної самотності.

Легалізація руйнування та творення: в еко-арт-терапії популярний метод створення тимчасових об’єктів (наприклад, візерунки з піску, які змиє хвиля). Це допомагає прийняти концепцію плину часу та неминучості змін, що є важливим при роботі з втратами.

Зниження опору: військовослужбовці, які відмовляються йти до класичного психолога (я не хворий), набагато легше погоджуються на груповий виїзд на природу з елементами творчості.

Дослідження підтверджують, що поєднання творчості та природного середовища дає синергетичний ефект, який є особливо цінним для ветеранів та учасників бойових дій із ПТСР. Еко-арт-терапія має доведену ефективність у зниженні симптомів гіперзбудження (одного з основних критеріїв ПТСР). Її головна перевага – у низькому порозі входу та високому рівні безпеки для клієнта, що підтверджено клінічними спостереженнями в реабілітаційних центрах як в Україні, так і за кордоном.

РУЙНУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Довжинський В. С.
Західноукраїнський національний університет

Повномасштабну збройну агресію РФ проти України, що розпочалась 24 лютого 2022 р., можна обґрунтовано назвати націоцидом – цілеспрямованим знищенням природного та культурного середовища існування українського народу. Поряд із руйнуванням екосистем, енергетичної інфраструктури, житлових кварталів,

невід'ємною складовою цього процесу стало системне нищення об'єктів культурної спадщини як матеріального втілення історичної пам'яті та національної ідентичності [7, с. 10].

На тимчасово окупованих територіях розгорнуто масштабну кампанію з культурної апропріації: здійснюються примусова інтеграція пам'яток до державних реєстрів РФ, перейменування топонімів та ідеологічно вмотивований демонтаж монументів [8, с. 58]. Зазначені дії є формою культурного геноциду, безпосередньо спрямованого на деукраїнізацію захоплених територій. Ця системна практика культурної асиміляції цілком відповідає концепції Р. Лемкіна, яку Т. Сватула характеризує як «знищення зразка гнобленої групи та нав'язування зразка гнобителя» [3, с. 88].

Станом на початок квітня 2026 року Міністерство культури України верифікувало 1723 пам’ятки культурної спадщини та 2524 об’єкти культурної інфраструктури, яким завдано шкоди внаслідок бойових дій, ракетних обстрілів або навмисного вандалізму [2]. Серед постраждалих об'єктів переважають пам'ятки архітектури, археологічні комплекси, музеї, бібліотеки, театри та культові споруди у Донецькій, Харківській, Херсонській, Сумській, Київській, Чернігівській, Запорізькій, Миколаївській, Дніпропетровській і Луганській областях.

Особливо катастрофічні втрати припадають на забудову у зонах ведення активних бойових дій. Майже повністю зруйновано *Маріуполь*; символом урбіциду стало знищення Драматичного театру, що слугував укриттям для цивільного населення [1, с. 40; 9, с. 65]. Систематичного артилерійського та ракетного терору зазнає *Харківщина*, внаслідок чого постраждали понад 200 культурних об'єктів, зокрема унікальні зразки українського архітектурного модерну та конструктивізму. Значних руйнувань зазнав Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди у с. Сковородинівка [1, с. 42], була знищена садиба давнього козацько-старшинського роду Донець-Захаржевських у с. Великий Бурлук.

На *Херсонщині* станом на березень 2025 р. понад 61% публічних бібліотек мають значні пошкодження або повністю знищені, причому окремі будівлі багаторазово піддавалися цілеспрямованим обстрілам [3, с. 89]. На тимчасово окупованому лівобережжі бібліотечні установи перетворено на інструменти російської пропаганди [3, с. 91].

Масованих атак зазнав історичний центр міста *Одеса*, включений у січні 2023 року до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО під загрозою. Найбільш резонансним став удар 23 липня 2023 року, внаслідок якого було пошкоджено близько 25 пам'яток архітектури. Серед них – Спасо-Преображенський кафедральний собор, де ракета пробила дах і спричинила значні внутрішні руйнування, та житлова пам'яткова забудова на вулицях Преображенській, Гоголя, Миколи Савича. Ці руйнування в межах охоронної зони ЮНЕСКО свідчать про навмисний характер атак на об'єкти виняткової культурної цінності.

Окремої уваги вимагають руйнування пам’яткової забудови у місті *Львові*, історичний центр якого внесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (об'єкт

№ 865, 1998 р.). Моніторинг ЮНЕСКО та місцевих органів охорони пам'яток підтверджує, що ракетні удари завдали суттєвої шкоди об'єктам безпосередньо в межах буферної зони пам'ятки ЮНЕСКО [6]. Зокрема, внаслідок атаки пошкоджено історичну забудову на вулиці Академіка А. Сахарова – вибуховими хвилями зруйновано дахові конструкції та фасади пам'яток архітектури місцевого значення кінця XIX – початку XX ст. Ще більш кричущим є задокументований факт пошкодження об'єктів на площі Соборній, розташованій у межах основної захищеної території ЮНЕСКО [4, с. 810]. Згідно з нормами Гаазької конвенції 1954 р. та її Другого протоколу 1999 р., атаки на такі об'єкти беззаперечно кваліфікуються як воєнні злочини [5].

Ці інциденти висвітлюють критичну проблему: статус об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО де-факто не гарантує фізичної безпеки в умовах асиметричної війни та ігнорування агресором норм міжнародного гуманітарного права. Чинна система охорони, що базується на Гаазькій конвенції 1954 р., конвенціях ЮНЕСКО (1970, 1972 рр.), Додаткових протоколах до Женевських конвенцій 1977 р. та Римському статуті МКС [5], демонструє суттєву обмеженість і стикається з такими практичними викликами:

– систематичне порушення агресором імперативного зобов'язання не використовувати культурні об'єкти та їхнє оточення у військових цілях [8, с. 55];

– відсутність дієвих механізмів примусового виконання положень Конвенції ЮНЕСКО 1970 р. щодо запобігання незаконному вивезенню цінностей (задокументовано масштабне мародерство музейних фондів Херсона, Маріуполя, Мелітополя) [8, с. 70];

– тривалість процедур міжнародного кримінального переслідування – незважаючи на прецедент справи Прокурор проти Аль-Махді (Міжнародний кримінальний суд, 2016), механізм притягнення до відповідальності за злочини проти спадщини залишається громіздким [4, с. 814].

За цих умов критичного значення набуває інституційна практика документування руйнувань як основи для майбутніх репарацій. Ефективним прикладом є ініціатива Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка з формування цифрового архіву (зокрема щодо Маріупольського краєзнавчого музею та музею Г. Сковороди) [1, с. 39], а також комплексний проєкт Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гончара «Бібліотеки Херсонщини: злочини Росії проти культури України», який формує доказову базу для міжнародних інстанцій [3, с. 91].

Безумовно, стратегія руйнування культурної спадщини є одним із головних інструментів геноцидної політики РФ. Протидія цим загрозам зі сторони вітчизняних пам'яткоохоронних структур та наукової спільноти повинна ґрунтуватися на посиленні ролі архівів, музеїв і профільних інституцій у системному документуванні втрат за протоколами, сумісними з вимогами міжнародних судів; розробленню адаптованих до воєнного часу протоколів фізичного захисту та евакуації об'єктів, а також їх 3D-скануванню і цифровій

паспортизації; розширенню Національного реєстру культурних втрат як фундаментальної доказової бази для компенсаційних механізмів; і, безперечно, імплементації сучасних стандартів ЮНЕСКО та ICCROM у процеси майбутньої повоєнної реставрації та ревіталізації історичної забудови.

Список використаних джерел

1. Козоріз Л. П. Цифровий архів документів про російсько-українську війну як джерельна база досліджень воєнних злочинів (досвід ХДНБ ім. В. Г. Короленка) // *Регіональні розвідки: історичні тенденції та сучасні виклики*: матеріали краєзнав. толоки. Харків, 2025. С. 38–44.

2. Росіяни пошкодили 1723 пам'ятки культурної спадщини та 2524 об'єкти культурної інфраструктури постраждали в Україні. *Міністерство культури України*: [вебсайт]. 2026. URL: https://mincult.gov.ua/news/rosiyany-poshkodyly-1723-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2524-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini/ (дата звернення: 17.04.2026).

3. Сватула Т. Л. Документуємо злочини Росії проти культури України (досвід Херсонської ОУНБ ім. О. Гончара) // *Регіональні розвідки: історичні тенденції та сучасні виклики*. Харків, 2025. С. 86–92.

4. Стеф'юк Р. Г. Міжнародно-правові стандарти охорони культурної спадщини в умовах збройних конфліктів: виклики та перспективи для України // *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 11 (19). С. 804–815. DOI: 10.52058/3041-1572-2025-11(19)-804-815

5. The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols: Basic Texts. Paris: UNESCO, 2021. *UNESCO Digital Library*: [вебсайт]. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374590 (дата звернення: 17.04.2026).

6. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. *UNESCO*: [вебсайт]. URL: https://www.unesco.org/en/ukraine-war/damaged-cultural-sites (дата звернення: 17.04.2026).

7. Пошивайло І. Культурна спадщина України у вогні: уроки, виклики, рішення. *Народна творчість та етнологія*. 2022. № 3. С. 7–18.

8. Kot S. Cultural Property of Ukraine: Deliberate Destruction and Looting in the Light of International Law. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*. 2023. № 8. С. 53–76.

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-РЕТРОСПЕКТИВНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ

Василенко В.В., Щербак В.Л.

Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба

Під час підготовки майбутніх фахівців науково-педагогічним працівникам необхідно особисто знати та в визначеному контексті застосовувати матеріал щодо найбільш важливих війн та воєнних конфліктів в історичній ретроспективі;

характерні риси та особливості розвитку воєнного мистецтва у війнах минулого; взаємозалежності тактики дій від розвитку озброєння та військової техніки; перспективні напрямки розвитку збройної боротьби сучасності; історію національно-патріотичного руху в боротьбі українського народу за свободу і самостійність, незалежність від будь-якої держави і, в першу чергу, від росії; історію створення та розбудови Збройних Сил сучасної незалежної України і їх боротьби з російським агресором; причини і наслідки російсько-української війни.

За результатами навчання громадяни України повинні вміти:

визначати характерні риси збройних протиборств сучасності;

приймати виважені рішення, прогнозуючи можливий розвиток ходу бойових дій;

проводити ретроспективний аналіз, узагальнювати та формулювати висновки при прийнятті рішень та постановці завдань.

Знання з історії війн і воєнного мистецтва доповнюють професійні компетентності для:

організації та проведення в підпорядкованих підрозділах національно-патріотичної підготовки;

планування та організації заходів з інформаційно-пропагандистського забезпечення, військово-патріотичної та культурологічної роботи;

виховування у підлеглих військовослужбовців почуття патріотизму та відданості Україні.

THE PANTHEON OF FAMOUS UKRAINIANS IS A MEANS OF EDUCATING FUTURE HEROES

Zorkin R.Y.
Separate structural unit «Kharkiv Trade and Economics Professional College of the State University of Trade and Economics»,
Rakytianskyi S.V.
Ivan Kozhedub National Air Force University

To preserve historical memory, shape national consciousness, educate future generations, and consolidate society around the values espoused by outstanding statesmen, cultural and scientific figures, and heroes whose work shaped the modern nation, countries around the world honor them.

Honoring prominent Ukrainians in Ukraine, as elsewhere, is accomplished through the presentation of state awards. In particular, the «National Legend of Ukraine» ceremony honors figures who have made significant contributions to the development of the state, establishing memorable dates and anniversaries, holding educational events, and naming outstanding figures on streets. The Office of the President is currently developing a project for a Pantheon of Prominent Ukrainians – a memorial space where political, military, and cultural figures whose graves are located abroad will be reburied.

Pantheons are special buildings or places where prominent state figures – rulers, artists, scientists, and heroes – are buried. Such places emphasize national pride and preserve historical memory. The most famous pantheons in the world:

1. Rome (Italy). This is one of the best-preserved ancient structures. During the Renaissance, it became the burial place of prominent figures, including the artist Raphael, the architect Baltassarre, and the kings of Italy.

2. Paris (France). This is the burial place of prominent figures of France. Voltaire, Jean-Jacques Rousseau, Victor Hugo, Emile Zola, Marie Curie, and others are buried here.

3. Lisbon (Portugal). The National Pantheon is the Church of Santa Engrácia, where presidents, writers, and other prominent figures are buried.

4. Poland. The country has several such sites: in Warsaw, the Pantheon of Great Poles, and in Krakow, the Pantheon in the Church of Saints Peter and Paul, or the Crypt of National Prophets.

5. Ruse (Bulgaria). The Pantheon of Figures of the Bulgarian National Revival. Built on the site of a church where prominent Bulgarian heroes are buried.

6. Caracas (Venezuela). The National Pantheon of Venezuela, where Simón Bolívar is buried.

7. Tbilisi (Georgia). The Pantheon on Mount Mtatsminda, where famous Georgian writers, artists, scientists, and public figures are buried.

Many people who linked their fates with Ukraine are unfortunately buried outside of Ukraine. According to estimates by the Ukrainian Institute of National Remembrance, the graves of representatives of the 20th-century military and political emigration alone number approximately 250,000 abroad. In particular, such prominent Ukrainians as Symon Petliura, Volodymyr Vynnychenko, and Nestor Makhno are buried abroad in France; Yevhen Konovalets in the Netherlands; Stepan Bandera, Pavlo Skoropadsky, Andriy Livytsky, Yaroslav Stetsko, and Ivan Bagryany in Germany; and Andriy Melnyk in Luxembourg; Ivan Pulyuy and Dmitry Antonovich in the Czech Republic.

The idea of creating a National Pantheon in Ukraine is not new and is controversial: until now, there has been no agreement on whether it is needed, where it should be located, or who has the right to be buried there. However, the idea of honoring prominent Ukrainians at the state level is not new and has been discussed for over two decades. As early as 2005, a presidential decree proposed the creation of a memorial complex, the «Alley of Outstanding Figures of Ukraine», in Kyiv, and in 2008, a Memorial to the Fighters for Independence. Neither project was realized. In 2015, the Verkhovna Rada of Ukraine returned to the idea, passing a resolution to establish a National Pantheon in central Kyiv. However, this project also remained on paper – the established organizing committee never met. At that time, the possible return of Yevhen Konovalets' remains to Ukraine was even discussed.

There is currently no clear understanding of who exactly might be buried in the Pantheon or reburied from abroad. One of the greatest risks is the temptation to turn the Pantheon into a closed list of «correct» people – without room for the complexity and contradictions that are an integral part of Ukrainian history.

On the other hand, there is a risk of losing some burial sites abroad. In some European countries, graves may be destroyed due to local legislation or a lack of oversight. This is due to the rules in place in many European countries: cemetery plots are leased, and if payment is not made, they can be destroyed or used for a new burial. Therefore, according to the Ukrainian Institute of National Remembrance, the graves of Ukrainian People's Republic Army lieutenant colonels Andriy Nosachenko in Germany, Yevhen Nikitin in the UK, and cultural and educational figure Yakov Holota in the Czech Republic have been threatened, among others. In such cases, the primary objective is to identify and preserve such graves.

There are also legal barriers in the countries where Ukrainians are buried. For example, regarding the reburial of Stepan Bandera, the leader of the 20th-century Ukrainian nationalist movement, the Munich City Cemetery Service states that such a decision is only possible in exceptional cases. Only the owner of the grave's right and relatives can submit an application, by mutual consent. A mandatory condition is that a legally established period (usually 15-30 years, depending on the cemetery) must pass after the burial, during which the grave must not be disturbed. Meanwhile, in Germany, the principle of «peace of the deceased» applies, which is protected by the constitution and is considered a priority.

Therefore, there must be a compelling reason for relocating remains. Judicial practice defines this quite narrowly: for example, if exceptional life circumstances make it virtually impossible for relatives to care for the grave. A mere move or a long distance, even 500 kilometers, is not considered a valid reason. The wishes of the deceased are also taken into account – there must be reason to believe that reburial would be in accordance with their wishes. Decisions are made on a case-by-case basis by city cemetery administrations, even for well-known historical figures.

The location of the future Pantheon remains unresolved. Preliminary discussions included the possibility of constructing the Pantheon in the central part of the capital. However, such a location has rather strict requirements: it requires space for state ceremonies, honorary burials, and a large number of visitors, with several pedestrian approaches, access for special vehicles, and minimal urban planning restrictions. This partially explains why the site remains unresolved. Another proposal was the site of the National War Memorial Cemetery. Proposals have also been made to build a Pantheon on Monk Hill in Kaniv, on Askold's Grave in Kyiv, or on one of the Dnieper islands in the capital. However, a final decision regarding the Pantheon's location has yet to be made. This project has been delayed, primarily due to financial constraints. Construction of the Pantheon is a large-scale infrastructure project and is only possible after the economy stabilizes, when such expenditures will not generate public resistance.

The reburial of prominent Ukrainians who died abroad is part of the process of restoring national heritage. This is no easy task, as they are scattered throughout the world – in both friendly and unfriendly countries. Many prominent Ukrainian figures are buried in Russia: hetmans Dmytro Vyshnevetsky, Demyan Mnohohrishny, Ivan Samoylovich, Pavlo Polubotok, Petro Doroshenko, director Oleksandr Dovzhenko, and composers

Maksym Berezovsky and Dmytro Bortnyansky. The graves of Petro Kalnyshevsky (Solovki) and others are also located there. The commander of the Black Zaporozhian Cossacks is buried in America, the leaders of the OUN are in Munich and Luxembourg, and the chieftain of the UPR Army is in Paris. This must begin as soon as possible, as the restoration of historical memory is a very important matter, especially relevant during the war for sovereignty and independence.

This project requires complex legal, diplomatic, and public decisions. What needs to be done today? In our opinion, it is necessary to analyze Ukrainian and international legislation on this issue, as this initiative could encompass not only reburial but also the return of historical artifacts and documents important for the formation of the state. A list of prominent Ukrainians whose graves can be relocated must also be prepared, a reburial mechanism must be developed, and a site for the future pantheon must be identified.

Ukraine remembers all its heroes and must pay them due respect on their native soil!

УДК 355.02:327(477)

РОЛЬ ВІЙСЬКОВОЇ ЕЛІТИ У ФОРМУВАННІ МОДЕЛІ РЕСУРСНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ЧИННИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Кулікова Г.А.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз трансформації України від статусу «країни-реципієнта допомоги» до «суб'єкта глобальної безпеки» в умовах фундаментальних змін світової геополітики та переходу до епохи технополітики. Методологічною основою дослідження виступає стратегічне фокусування, що дозволяє виокремити ключові складники нової моделі національної безпеки: роль військової еліти у формуванні ресурсного партнерства, використання Big Data та штучного інтелекту в бойових умовах, а також інтеграція України у глобальні ланцюги постачання оборонних технологій. Наукова новизна полягає у концептуалізації України як стратегічного хабу, що поєднує ресурсну базу, інноваційні технології та унікальний бойовий досвід, створюючи новий стандарт міжнародної безпеки XXI століття. Практичне значення роботи полягає у формуванні підґрунтя для розробки політики стратегічного партнерства, яка розглядає інвестиції в українську оборону не як витрати, а як інструмент глобальної стабільності.

Ключові слова: *Україна,національна безпека, стратегічне партнерство, технополітика, військова еліта, ресурсне партнерство, Big Data, цифрова трансформація.*

Постановка проблеми: У межах даної теми, шляхом застосування методу стратегічного фокусування, виокремлено найбільш актуальні складники, а саме – роль військової еліти у формуванні та реалізації інноваційної моделі ресурсного

партнерства. Такий підхід дозволяє детально проаналізувати перехід України від статусу об'єкта міжнародної допомоги до статусу суб'єкта глобальної безпеки.

На жаль, у вітчизняному інтелектуальному просторі часто присутній певний «комплекс меншовартості» або страх говорити про українські інтереси прагматично. Ми звикли бачити себе об'єктом допомоги, а не суб'єктом, який диктує умови або пропонує унікальну вигоду. Це поєднання необізнаності та страху визнати себе рівним партнером, заважає нам повноцінно капіталізувати той унікальний досвід, який ми здобуваємо дуже високою ціною.

Сучасна геополітична архітектура світу на наших очах зазнає фундаментальної трансформації. Вже доконаний факт епоха дипломатичних масок остаточно залишилася в минулому: міжнародні відносини перейшли від декларативної політики до етапу жорсткого прагматизму. Але ми стоїмо на порозі глобального розлому, де стара логіка ще діє, але нова вже починає домінувати.

Сьогодні ми є свідками фундаментального цивілізаційного зсуву. Хоча провідні держави світу за інерцією продовжують боротьбу за сфери впливу, орієнтуючись на фізичні ресурси та географічні кордони, ми вже бачимо перші ознаки переходу до нової ери. Це початок епохи технополітики – майбутнього стрибка, де конкуренція за території та копалини поступається місцем боротьбі за обчислювальні потужності, алгоритми та володіння даними. Ми не просто спостерігаємо за цим процесом – ми перебуваємо в самій точці відліку цієї трансформації.

Для України цей виклик актуалізує зміну парадигми взаємодії із Заходом: від моделі «країни-реципієнта допомоги» до «стратегічного ресурсного партнера». Українська суб'єктність у 2026 році – це симбіоз унікальних надр та інтелектуальної військової еліти, яка здатна пояснити світові ціну цих надр, а власному народові – логіку нашої глобальної важливості. Без розуміння концепції України-ХАБУ на рівні кожного громадянина, ми залишимося лише територією, а не гравцем. Військові науковці мають стати комунікаторами, які прояснять суспільству цинічну мову геополітики. Духовна безпека полягає у тверезому розумінні того, що наша суб'єктність сьогодні тримається на поєднанні незламності духу та стратегічної цінності наших надр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У центрі уваги багатьох вітчизняних та закордонних дослідників посідає питання трансформації національної безпеки та ролі військової еліти в сучасних конфліктах. Проблематику стратегічного партнерства та геополітичної суб'єктності активно розробляють такі науковці, як В. Горбулін, чиї праці щодо «гібридної війни» та асиметричних відповідей стали фундаментом для розуміння сучасних загроз. Питання ресурсної безпеки та енергетичної дипломатії України висвітлені у дослідженнях О. Суходолі, який наголошує на важливості критичної інфраструктури як інструменту впливу. Концепція технополітики та використання високих технологій (AI, Big Data) у сфері оборони знаходить своє відображення у роботах західних теоретиків, зокрема Е. Шмідта (щодо мережево-центричних воєн) та стратегічних аналітиків кластера

Brave1, які досліджують швидкість інноваційного циклу в умовах реального бою. Проте, незважаючи на ґрунтовність наявних напрацювань, питання ресурсної суб'єктності як когнітивного фундаменту офіцера, що здатен оперувати поняттями «ресурсного щита» та «доданої вартості» бойового досвіду в межах міжнародного партнерства, залишається недостатньо розкритим. Саме це зумовлює необхідність даного дослідження.

Мета статті. Метою дослідження є обґрунтування ролі військової еліти у формуванні інноваційної моделі ресурсного партнерства як ключового чинника забезпечення національної безпеки України в умовах глобального переходу до епохи технополітики. Досягнення поставленої мети передбачає аналіз потенціалу стратегічних ресурсів держави та розкриття механізмів трансформації бойового досвіду в додану вартість міжнародного безпекового співробітництва.

Основна частина:

Україна володіє третьою за потужністю мережею у світі (близько 31 млрд кубометрів), що перевищує сукупні потужності Німеччини. Понад 80% цих потужностей зосереджено саме на Заході України, що робить їх «енергетичним сейфом» Європи [5]. Газ зберігається на глибині від 400 до 2000 метрів. Жодна ракета чи авіабомба не може знищити сам газ. Пошкодити можна лише наземну інфраструктуру (компресорні станції), яку порівняно швидко можна відновити. У 2025–26 роках європейські компанії активно використовують наші сховища за схемою «митний склад», що змушує їх фінансувати нашу ППО. Контроль над такими обсягами зберігання дає Україні право голосу в європейських енергетичних союзах, а кошти, спрямовані на озброєння України, є не «видатками», а стратегічною інвестицією у стабільність європейського ринку та енергетичну безпеку [6].

Пункт 4 «Плану перемоги», представленого 16 жовтня 2024 року Президентом Володимиром Зеленським, чітко окреслює концепцію «ресурсного щита» [1]. В надрах України зосереджені критичні метали ціною в трильйони доларів: уран, титан, літій, графіт. Це юридичне та політичне звернення до світу: чи ці ресурси об'єднають демократичний світ, або агресивну вісь РФ та її союзників [10]. Україна пропонує спеціальну угоду щодо спільного захисту та інвестування в ці ресурси. Це не прохання про допомогу – це вимушена пропозиція спільного володіння майбутнім.

Офіцер ЗСУ стає «інтелектуальним амбасадором', який мовою стратегічних даних доводить партнерам: соціокультурна, фізична і територіальна безпека України сьогодні полягає у відмові від ілюзій Будапештського меморандуму на користь реальних стратегічних гарантій [4]. Ми будуємо державу, яку світ захищатиме не з жалю, а з чіткого розрахунку. Військове керівництво та інтелектуальний актив ЗСУ здатні професійно аргументувати суб'єктність України як унікального донора бойового досвіду та безпекових інновацій [7]. У межах цієї моделі Україна отримує матеріально-технічні ресурси, тоді як партнери здобувають

унікальну експертизу та результати тестування технологій у реальних умовах («Living Lab»). Жодна лабораторія світу не дасть даних такої якості.

Використання Big Data про роботу техніки в бойових умовах дозволяє країнам-партнерам економити мільярди доларів на полігонних випробуваннях та науково-дослідних роботах (R&D) [12]. Щоб навчити ШІ розпізнавати цілі, орієнтуватися без GPS та приймати рішення в умовах радіоелектронної боротьби, потрібні не симуляції, а реальні відео з дронів. Україна – місце, де ці дані є в такій кількості. Українська платформа Brave1 стала світовим магнітом для оборонних стартапів [9]. Сьогодні в Україні розробляється понад 500 видів дронів та сотні систем РЕБ [8]. Західні компанії відкривають заводи в Україні, бо тут цикл від «ідеї» до «випробування на полі бою» займає тижні, а не роки.

Іде поступова зміна світових стандартів («Battle Proven»). Раніше найкращою зброєю вважалася та, що мала найкращі характеристики в буклеті. Сьогодні світ купує те, що має позначку «Перевірено в боях в Україні». Україна фактично виконує функцію «безпекового щита», що є економічно раціональнішим за утримання розгорнутих іноземних контингентів у Європі [2]. Крім того, залучення українського військово-промислового комплексу до глобальних ланцюгів постачання створює нові ринки та стимули для технологічного розвитку, перевірені алгоритми та вдосконалені технології [11]

Висновки. З проведеного дослідження ми можемо зробити висновки, що західні інвестиції в ЗСУ – це не альтруїзм, а взаємовигідний обмін. Сьогодні ми спостерігаємо народження нового типу української національної безпеки [4]. Призначення Міністром оборони України Михайла Федорова – людини, що уособлює цифрову революцію, – є прямою відповіддю на глобальні виклики технополітики [8].

Наша військова еліта більше не просто обороняє територію – вона захищає цифрову суб'єктність України. Раніше сила держави вимірювалася квадратними кілометрами та кількістю дивізій, проте сьогодні сила – це швидкість обробки даних [12]. Військова еліта тепер оперує терабайтами даних, перетворюючи Міністерство оборони на найбільшу ІТ-корпорацію країни, де головним завданням є інтеграція озброєння в єдину цифрову мережу управління [9]. Цифровізація дозволяє вести прозорий облік ресурсів, що знімає занепокоєння партнерів щодо корупційних ризиків.

Сили безпілотних систем та Сили кібербезпеки – це «органи чуття» нервової військової системи держави. Військова еліта стає гарантом того, що Україна створює власні унікальні технології, як-от система ситуаційної обізнаності «Дельта», яка дозволяє західним зразкам зброї (Himars, Patriot, F-16) працювати в рази ефективніше [10]. Це робить нас повноправним суб'єктом технополітики.

Український досвід використання ШІ та Big Data на полі бою є нашим «квитком» у майбутнє. Навчаючи курсантів, які вже завтра сядуть за штурвали літаків чи пульти керування дронами, ми формуємо нову модель національної безпеки, де корупція програє алгоритму, а пасивність – професійному прагматизму.

Ми пропонуємо світу не «буферну зону», а модель ресурсного партнерства, що створює новий стандарт безпеки XXI століття [6]. Україна стає не «проблемою» Європи, а її стратегічним «рішенням».

Ми маємо подолати внутрішній страх перед власною суб'єктністю. Припинити принижувати власні досягнення і почати говорити мовою цифр та реальних переваг – це і є наш крок до національної безпеки нового зразку. Критичною умовою формування цього партнерства є остаточна деолігархізація та перехід стратегічних активів під контроль держави [3]. Без консолідації енергетичних та мінеральних ресурсів у руках суб'єктної держави Україна не зможе гарантувати безпеку глобальних ланцюгів постачання [5]. У цій новій архітектурі олігархічні впливи є системними помилками, які держава має усунути для забезпечення власної стабільності та довгострокової безпеки [11].

Список використаних джерел

1. Зеленський В. О. Виступ Президента України у Верховній Раді під час представлення Плану перемоги, 16 жовтня 2024 року. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/news/93853 (дата звернення: 19.04.2026).

2. Горбулін В. П. Як перемогти Росію у війні майбутнього. Київ : Брайт Букс, 2020. 256 с.

3. Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну або політичну вагу в суспільному житті (олігархів) : Закон України від 23 верес. 2021 р. № 1780-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-20 (дата звернення: 20.04.2026).

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037 (дата звернення: 23.04.2026).

5. Стратегія енергетичної безпеки України до 2045 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 груд. 2023 р. № 1152-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1152-2023-%D1%80 (дата звернення: 23.04.2026).

6. Суходоля О. М. Енергетична безпека держави: методологія дослідження та шляхи забезпечення. Київ : НІСД, 2021. 380 с.

7. Умєров Р. Е. Стратегія управління державними активами в умовах воєнного стану. Економіка та держава. 2025. № 2. С. 10–14.

8. Федоров М. А. Цифрова трансформація оборонного сектору: від «Дії» до Brave1. Урядовий кур'єр. 2025. № 112. С. 4–5.

9. Brave1 – кластер оборонних технологій України : офіційний сайт. URL: https://brave1.gov.ua/ (дата звернення: 23.04.2026).

10. Critical Raw Materials Act: mapping European resource dependency. European Commission Strategic Reports. 2024. Vol. 12. P. 45–60.

11. Matuszak S. The Oligarchic System in Ukraine: Persistence and Transformation. OSW Report. 2024. P. 15–28.

12. Schmidt E. The Age of AI: And Our Human Future. Little, Brown and Company, 2023. 272 p.

ENGLISH AS A MEANS OF STRATEGIC COMMUNICATION IN WAR CONDITIONS : PUBLIC ADMINISTRATIVE ASPECT

Lemberskyi O.
Naval Institute of National university «Odesa maritime academy»

The importance of strategic communications in Ukraine, in the context of a large-scale brutal war, is unprecedented. Successful communications strengthen our defense capabilities, unsuccessful ones lead to the deconsolidation of society and increase the risks of another information attack on the part of the aggressor state, while there is a feeling of their insufficient control. This necessitates a return to the discussion of the essence of strategic communications and their implementation in the context of the realities of today's Ukraine, taking into account positive practices with the aim of their dissemination and development [2, p.80].

Strategic communication is a vital component of national security. In wartime, it must be transformed with a purposefulness that corresponds to the commitment to diplomacy, defense, intelligence, law enforcement, and internal security. The sustainability of strategic communications must be ensured by the main leadership of the President and the political will of the Verkhovna Rada, and constructive interaction between the government and the private sector on an unprecedented scale is mandatory. Moreover, strategic communication efforts must strengthen key themes and messages and be constantly evaluated against the established goals. The main focus of strategic communication in Ukraine must be its national interests. The founders of the idea of strategic communication, the USA, in the «Roadmap for the Implementation of the QDR for Strategic Communication 2006», note that government process and efforts to reach understanding and engage key audiences to create, strengthen, or maintain conditions conducive to the advancement of national interests and goals through the use of coordinated information, themes, plans, programs, and events synchronized with other elements of national government. This provides further evidence that strategic communication can be used to achieve national interests through the coordination of information, which is called a «logic of action.» It also specifies that this coordinated information must be synchronized with other elements of national government. In 2010, the White House Report to Congress on Strategic Communications stated: «By ‘strategic communication,’ we mean synchronization of videos and events that will be received by the selected audience, as well as programs and events that are deliberately aimed at communicating and engaging the target audience, including those implemented by public relations, public diplomacy and information operations professionals.

In the context of war, the mission of strategic communication for national security and defense is to achieve internal and external legitimacy in the international system with

the aim of gaining freedom of action, which is the goal of the Global Peace Summit in Switzerland, which will take place on June 15-16, 2024. However, there is currently a danger to Ukraine's national interests, as evidenced by the analysis of the draft decision of the Summit, which undermines the main goal of strategic communication and eliminates the definition of the positioning of «victim» and «aggressor», which is very important for further peace negotiations. In the current situation, the strategic decision for Ukraine will be to reject the final document of the summit, which after all the editing does not seem acceptable to Ukraine and contains significant risks to its national interests. In terms of social communications, the media is exceptional. In established democracies, free and independent media play a crucial role in overseeing the work of key security and justice services. The media inform citizens about the work of law enforcement and defense institutions. They encourage people to participate in or challenge decisions made by the executive, legislative, or judicial branches of government on key issues related to public safety and law and order. The media also serve as watchdogs, shedding light on abuses and mismanagement by official security sector institutions. From the perspective of the authorities, constructive engagement with the media can enhance their own legitimacy and that of security and justice providers. At the same time, citizens can deepen their understanding of what the security sector is and how it works through well-researched media reporting on relevant issues [3, p.32]. An important tool for communicating with society is social advertising, which relays important messages related to the main strategic goal of communications. Since the beginning of the war, the Ministry of Defense of Ukraine and military units have been conducting information and advertising campaigns, in particular aimed at integrating the military and civilian sectors, updating data on the country's mobilization potential and strengthening the capabilities of the Armed Forces of Ukraine to repel Russian aggression. But certain miscalculations are also recorded in this area, which is reflected in the course of the mobilization process [1, p. 278].

In terms of social communications, the media is exceptional. In established democracies, free and independent media play a crucial role in overseeing the work of key security and justice services. The media inform citizens about the work of law enforcement and defense institutions. They encourage people to participate in or challenge decisions made by the executive, legislative, or judicial branches of government on key issues related to public safety and law and order. The media also serve as watchdogs, shedding light on abuses and mismanagement by official security sector institutions. From the perspective of the authorities, constructive engagement with the media can enhance their own legitimacy and that of security and justice providers. In parallel, citizens can deepen their understanding of what the security sector is and how it works through well-researched media that covers relevant issues. Journalists and other media representatives often recognize the importance of strengthening their role in security sector governance. However, many media professionals still face various obstacles and tend to face specific challenges when covering security-related topics.

Strategic communication is undoubtedly a vital tool for a nation-state, a tool that supports the national strategy, aimed at achieving and protecting political and strategic

goals and national interests, and, first of all, supports peace. The activities of strategic communication management entities require synchronization and coordination, as well as regulatory and legal support - updating in accordance with the current situation in the country. After all, without a strategy, we can barely communicate. Only with the help of a strategy can we communicate strategically to ensure law and order and protect the national interests of Ukraine**.**

References :

1. Strategic communications for security and state institutions: a practical guide / [L. Kompantseva, O. Zaruba, S. Cherevatyi, O. Akulshin; ed. by O. Davlikanova, L. Kompantseva]. Kyiv: LLC "VISTKA", 2022. 278. P.

2. Strategic communications for security and defense sector specialists: a practical guide /[L. F. Kompantseva, O. V. Akulshin, M. O. Gai and others; ed. by L. F. Kompantseva]. Kyiv: National Acad. SBU, 2023. 212 p. Pp.80-83.

3. Strategic communications in the context of hybrid warfare: a view from a volunteer to a scientist: monograph / [V. Azarov et al.; ed. by L. Kompantseva]. Kyiv: NA SBU, 2023. 500 p. Pp. 32-35.

ENGLISH LANGUAGE AS A TOOL FOR SOLVING PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS OF MILITARY TRAINING AND EDUCATION IN WARTIME

Lysenko Y.

Naval Institute of National university «Odesa maritime academy»

Today the interest in understanding the value of education and science as factors of society's well-being and the country's competitiveness on the world market is growing all over the world. The place and role of any state in the world community in modern conditions are primarily related to its ability to produce, consume and apply new knowledge and technologies. This ability directly depends on four components: science, education, production and business, the common tool for which is communication technologies. Science and education today face fundamentally new tasks. The main one is to transform scientific and educational organizations into active participants in the innovation process, effective stimulants of the development of productive forces. The implementation of such an approach is not possible without improving the existing forms of integration and introducing new promising models of cooperation between science and education and production. It is the effective integration of economic spheres (science, education and production), as world experience convincingly proves, that ensures the leading positions of countries in international competition, increases the scientific and technological potential and efficiency of economic processes [2, p. 590].

Undoubtedly, new knowledge generated by science, the preparation of high-quality human capital on the basis of quality education are built on knowledge. The new generation of specialists must solve complex scientific, technical and economic problems,

which requires fundamentally new features - dynamism, competence, professionalism, which will allow analyzing various tasks in the shortest possible time and making optimal decisions.

During the war, the economy's need for workers who are able not only to perceive previously accumulated knowledge, but also to create new technologies, services and products for the restoration, development and prosperity of the country increases more than ever. A high level of education makes it possible to increase the creative activity of citizens and realize their potential in all spheres of society [3, p.240]. The modern cyber platform creates new conditions for covering political processes and forming a public space for political decisions.

During the war in Ukraine, the aggressor uses information resources to cause public indignation and distrust of the political and military authorities, so that society, in its majority, begins internal processes of discontent, riots and rallies (although such actions are prohibited during martial law). However, the population has many questions, doubts, and discontent is growing in response to unpopular decisions. The threat of public aggression is also possible, because the country's population was not ready to live in war conditions either morally or materially. Economic problems began, so citizens who owned some assets tried to turn them into an effective product. All these processes of internal social struggle, which had no specific addressee, created aggression in cyber communication and the coverage of the vision for further radical reformatting of the political system and social interaction.

A well-thought-out policy in the field of education and training of specialists for new business needs is the basis of the country's successful development. The key factor for success is cooperation between government agencies, business and educational institutions. The speed of reforming the education system and developing employment policy, which combines labor market flexibility and social protection, depends on this. Creativity as a process of finding and implementing innovative solutions becomes one of the sources of creating competitive advantages for a modern enterprise. If interesting and useful ideas are generated for the company, they later turn into innovations. And the latter are the key to the successful development of the enterprise. Innovative development and creativity in modern conditions are becoming important factors not only in the competitiveness of the economy, but also in socio-economic development, improving the institutional environment, supporting and satisfying consumer needs.

It should be noted that today there is an urgent need to form the creative potential of the enterprise, since it is the development of the creative abilities of employees and their practical implementation that will enable the growth of the competitive advantages of the enterprise in terms of its financial indicators, market share and positive image in both domestic and foreign markets. Therefore, enterprises need to develop effective systems of personnel motivation to develop creativity, and therefore talents, increase the level of human development and the efficiency of the enterprise [4, p.272].

The events of the last months of wartime have forced us to change our minds in many ways. We are now in a deep process of revising our common coordinate system and

rethinking our own lives in a new value dimension. Just as no one doubts the supremacy of everyone's right to life, freedom of speech and thought, there should be no question about Ukrainian national identity and statehood. The war has united Ukrainian society, so it can be said that today our country is directly ready for change, innovation and creative thinking and that it undoubtedly has great potential. The life and future development of Ukraine depend on each of its citizens, on timely and high-quality management decisions, on a quick response to changes [1, p. 41].

The main task, as always, is the development of human capital. Education, decency, and creativity are the main features of a modern professional. Therefore, today Ukraine, in addition to support, must create the necessary conditions for people to develop, receive quality education, and become competitive. Therefore, after the end of the war, the use of the acquired potential should become the key to the rapid reconstruction of the economy of our state and its further integration into the group of civilized countries of the world.

References :

1. Nenko Yu. P. Specialist training as a subject of psychological and pedagogical analysis. *Vocational education: problems and prospects: Collection of scientific works.* Kyiv: Institute of Vocational and Technical Education of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2017. 590 P.

2. Nikolaeva S. Yu. Methodology of teaching foreign languages and cultures in general educational institutions. Kyiv: Lenvit, 2013. Issue 12. Pp. 41–46.

3. Saville-Troike M. Introducing Second Language Acquisition. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 240 P.

4. Gardner R. C. Motivation and Second Language Acquisition. New York: Peter Lang, 2001. 272 P.

ЦИФРОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Яндола К. О.

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Сучасна війна в Україні докорінно змінила уявлення про те, як держава має захищати своїх громадян. Раніше вважалося, що якщо ворог захоплює місто, людина автоматично опиняється у вакуумі безправ'я або під примусовим впливом агресора. Проте цифровізація створила унікальне явище: людина може фізично перебувати в окупації, але юридично і соціально залишатися частиною своєї країни через звичайний смартфон.

Концепція «держави у смартфоні» (зокрема застосунок «Дія») під час повномасштабної війни перетворилася з інструменту зручності на інструмент порятунку та зв'язку. Для мешканців тимчасово окупованих територій цифрові документи стали єдиним надійним способом підтвердити свою особу, не ризикуючи втратити паперові паспорти під час обшуків чи фільтрації. Більше того, через електронні сервіси держава продовжує реєструвати народження дітей, шлюби та

виплачувати соціальну допомогу навіть там, де не працює жодна офіційна установа. Це дозволяє людині зберігати свою ідентичність і не ставати «невидимкою» для правового поля своєї країни.

Проте цей цифровий зв'язок несе в собі й великі загрози, які ми бачимо в реаліях російсько-української війни. Смартфон у кишені цивільного на окупованій території стає об'єктом прискіпливої уваги агресора. Поняття «цифрової депортації» сьогодні проявляється у примусовому відключенні українського зв'язку та інтернету, заміні SIM-карт на підконтрольні окупанту та тотальному перегляді особистих листувань на блокпостах. У таких умовах доступ до своєї цифрової ідентичності стає питанням виживання: з одного боку, це зв'язок із домом, а з іншого – величезний ризик бути репресованим за «неправильний» додаток чи фотографію в галереї.

Окреме значення має питання цифрової пам'яті про війну. Коли цілі міста руйнуються вщент, цифрові реєстри та хмарні сховища залишаються єдиним доказом того, що людина володіла житлом чи мала певний статус. Це дає надію на справедливість у майбутньому – на відбудову та компенсації. Також сучасна війна навчила нас, що звичайний громадянин із телефоном може стати свідком, який фіксує воєнні злочини та передає їх державним органам через захищені чат-боти. Це робить кожного учасником великого процесу відновлення правди.

Підсумовуючи, можна сказати, що цифрова ідентичність у сучасній війні виступає базовим правом людини, а не просто технологією. Світ має визнати, що право на безпечний доступ до державних цифрових послуг та захист своїх даних у зоні конфлікту є таким самим важливим, як право на їжу чи безпеку. Досвід України доводить, що поки людина має зв'язок зі своєю державою в «цифрі», вона залишається суб'єктом, чиї права мають бути захищені, незалежно від того, де вона зараз перебуває фізично.

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ПСИХОЛОГІВ В УКРАЇНІ

Гук О.Л.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Бойові дії, спричинені повномасштабним вторгненням росії в Україну в 2022 році й їхні негативні соціально-психологічні наслідки для особового складу актуалізують проблему підготовки офіцерів-психологів для виконання завдань психологічної підтримки військовослужбовців Збройних Сил України. Крім того, проблема підготовки військових психологів є перспективною науковою проблемою, оскільки у повоєнний період суспільство зіткнеться зі значною кількістю психічних розладів не тільки у військових, але й серед цивільних громадян, які потребуватимуть активних компетентних дій у подоланні деструктивних наслідків і досвід військової психології буде дуже актуальним.

За таких умов ймовірне збільшення кількості навчальних закладів, які готуватимуть спеціалістів за напрямами «Військова психологія» та «Психологічна підтримка персоналу військ (сил)», що становитиме інтерес для педагогічної науки, зокрема щодо вивчення досвіду підготовки цих фахівців за часів незалежності України.

В процесі розвитку системи підготовки військових психологів в Україні виділяють три етапи. Для першого етапу, який тривав з 1991 по 2013 рік було актуальним формування спільноти військових психологів, створювались НДІ та відповідні кафедри при військових навчальних закладах, відбувалось поглиблення вивчення окремих проблем військової психології мирного часу.

Другий етап охоплює період з 2014 по 2021 рік. Складна ситуація, в якій опинилася наша держава, початок Антитерористичній операції (в подальшому Операції об'єднаних сил), наявність великої кількості психічних розладів у результаті дій на психіку військовослужбовців бойових стрес-факторів змусили по-новому оцінити підходи до підготовки військових психологів ЗС України.

Третій етап розпочався у 2022 році, коли Україна постала перед новим викликом – повномасштабним вторгненням російських військ і загрозою самому існуванню Української держави. У цей період військові психологи в ЗС України ведуть активну діяльність у конфлікті великої інтенсивності. Проблема фахової підготовки військових психологів в умовах воєнного періоду знаходиться на піку актуалізації та загострення.

Наразі в системі військової освіти триває перехід від освітньої моделі, орієнтованої на засвоєння конкретного обсягу інформації у вигляді теоретичних концепцій і практичних методик до компетентнісного підходу, який знайшов своє відображення в нормативних документах, а також став об'єктом численних наукових досліджень.

Окремої уваги серед наукового доробку в питанні історіографії підготовки військових психологів заслуговує підготовлений дослідниками відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського бібліографічний огляд «Підготовка військових психологів у системі української освіти через призму історіографії (1991–2024 рр.)», який є проміжним результатом прикладного наукового дослідження 'Інформаційно-аналітичний супровід психологічної науки у воєнний та повоєнний періоди України». Огляд охоплює інформаційні, наукові, практикоорієнтовані та інші джерела, які присвячено дослідженням підготовки військових психологів в Україні за роки незалежності. У довіднику подано бібліографічні описи друкованих матеріалів та електронних ресурсів з цієї проблеми, зокрема, монографії, автореферати дисертацій, науково-методичні й навчальні видання, матеріали наукових конференцій, статті з періодичних і продовжуваних видань, що вийшли друком в Україні.

Отже, вивчення питання підготовки військових психологів в історичному контексті дозволяє виокремити критерії підготовки українських військових

психологів, порівняти їх підготовку у мирний та воєнний періоди України, узагальнити матеріал для подальшого дослідження системи підготовки військових психологів.

FEASIBILITY OF IMPLEMENTING TOURNIQUET RELOCATION AND CONVERSION TECHNIQUES AT THE ASM (ALL SERVICE MEMBERS) TRAINING LEVEL

Medinets I., Sharapa I.
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

In the conditions of modern hostilities with intensive use of artillery, FPV drones and the threat of remote mining, the casualty evacuation (CASEVAC) is often delayed for more than 6-12 hours. Although the tourniquet is critical for survival in the Care Under Fire (CUF) phase, prolonged application (over 2 hours) leads to irreversible ischemic tissue damage. The training of ASM-level personnel (basic level) in relocation and conversion techniques is a necessary step to reduce the incidence of disability in unit isolation.

A separate destructive factor is the development of complex forms of post-traumatic stress disorder (PTSD) caused by cognitive dissonance between the injury and awareness of the possibility of preserving the limb. In cases where surgical amputation is the result of failure to provide assistance (lack of conversion) at the pre-hospital stage, psychological trauma acquires signs of moral trauma, which, due to a sense of injustice, significantly complicates the rehabilitation and further social adaptation of the veteran.

Research confirms that when the tourniquet is on the limb for more than 6 hours, the risk of amputation or the development of post-tourniquet syndrome increases to 30-50%. Reperfusion syndrome occurs in 15-25% of cases of long-term ischemia and without proper monitoring can lead to systemic complications. Timely conversion within the first 120 minutes increases the chances of complete restoration of limb functions by 80%.

The ASM level should be supplemented with the following modules: relocation technique – moving the tourniquet from the "high and tight" position to the skin (5-8 cm above the wound); conversion technique – replacing the tourniquet with a tamponade and a pressure bandage under the condition of a stable condition of the wounded person (absence of shock and amputations); time management – a strict protocol for marking the time of each manipulation in the TCCC card.

Expanding the competencies of ASM-level personnel will allow the «golden hour» to be effectively used not only to save life, but also to save limbs, which is critical for maintaining the combat capability of personnel in conditions of protracted evacuation.

УДК 355.23:316.346.2

БАР'ЄРИ ТА ЧИННИКИ УСПІШНОЇ ГЕНДЕРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЖІНОК В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ: СОЦІОПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Борисова С.Б.
Військова академія (м.Одеса)

Анотація. У статті досліджено комплекс соціопсихологічних чинників, що впливають на процес інтеграції жінок до сектору безпеки та оборони України в умовах воєнного стану. Автором проаналізовано існуючі бар'єри – від стійких гендерних стереотипів до інституційної неготовності середовища. Окрему увагу приділено ролі вищої військової освіти у формуванні гендерної компетентності офіцерів, майбутніх командирів бойових підрозділів, як базового інструменту подолання дискримінації та консолідації підрозділів.

Вступ. Сучасна війна докорінно трансформувала склад та структуру Сил оборони України. Участь жінок у виконанні бойових та допоміжних завдань стала об'єктивною реальністю. Проте, незважаючи на законодавчі зрушення, процес гендерної інтеграції стикається з низкою соціопсихологічних бар'єрів. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переходу від формальної рівності до реальної інклюзії, де професійні якості особистості превалюють над гендерною приналежністю.

1. Динаміка участі жінок у Збройних Силах України.

Інтеграція України до системи колективної безпеки НАТО детермінує необхідність системного реформування сектору безпеки і оборони (СБО) відповідно до стандартів Альянсу. Аналіз динаміки залучення жінок свідчить про безпрецедентні темпи змін: якщо у 2014 році загальна чисельність жінок у лавах ЗСУ становила майже 50 тисяч, з яких безпосередньо військовослужбовицями були 16,5 тисяч, то станом на березень 2026 року кількість жінок перевищила 75 тисяч, з яких понад 55 тисяч – військовослужбовиці [5]. Стабільне зростання цього показника відображає високий рівень соціальної мобілізації та готовність жінок до виконання професійних обов'язків на всіх рівнях: від бойових підрозділів до стратегічного управління.

Професійна реалізація жінок підтверджується державним визнанням: упродовж 12 років війни 1705 військовослужбовиць відзначені державними нагородами, а п'ятеро захисниць удостоєні звання «Герой України» [5].

2. Методологічні основи гендерної інтеграції.

Методологія цього дослідження ґрунтується на концепції комплексного підходу, що включає міжнародні зобов'язання та національне законодавство: Резолюція РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків', Методичні рекомендації з інтеграції ґендерних підходів у СБО [1], Путівник ґендерної інтеграції у ЗСУ [2], Закон України № 13037 Про внесення змін до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України щодо вдосконалення

механізмів забезпечення військової дисципліни, запобігання і протидії проявам дискримінації та сексуальним домаганням, що посилює захист від дискримінації та сексуальних домагань. Науковий інструментарій включає метод гендерно-чутливого аналізу, що дозволяє ідентифікувати приховані бар'єри у професійному середовищі. Ці документи визначають інтеграцію як стратегічний інструмент підвищення оперативної ефективності ЗСУ.

3. Соціопсихологічний аналіз бар'єрів інтеграції жінок до СБО.

Процес інтеграції жінок у маскулінне професійне середовище сектору безпеки і оборони супроводжується комплексним психологічним опором, який виникає внаслідок зіткнення традиційних уявлень про «військовий фах» як виключно чоловічу прерогативу з новими соціальними реаліями. Цей опір не є гомогенним і структурується на трьох взаємопов'язаних рівнях.

3.1. Когнітивно-стереотипний рівень.

На цьому рівні діє механізм «подвійного стандарту», який є одним із найбільш стійких бар'єрів. Емпіричні дані, зокрема результати досліджень соціальних уявлень [4], засвідчують, що від жінок-військовослужбовиць очікують вищої результативності та бездоганності у виконанні завдань, аби отримати визнання, яке для чоловіків є «автоматичним» та апріорним.

Ефект «скляної стелі»: Глибоко вкорінені уявлення про роль жінки як «дружини та матері» (згідно зі шкалами семантичного диференціала у [4]) дисонують із роллю «командира» чи «бойового офіцера».

Когнітивний дисонанс: У масовій свідомості військовий колектив асоціюється з агресивною маскулінністю. Коли жінка демонструє професійну компетентність, що виходить за межі «жіночих» ролей (медицина, зв'язок), виникає когнітивний дисонанс, який оточуючі часто намагаються нівелювати через знецінення її досягнень або акцент на другорядних, нефахових аспектах (зовнішність, сімейний стан).

3.2. Комунікативний рівень.

Комунікативний бар'єр проявляється через використання дискримінаційної мови та специфічних соціальних механізмів виключення.

Семантична дискримінація: Вживання зневажливих слів або зменшувально-пестливих звертань до жінок-військових (наприклад, «наша дівчинка» замість «пане офіцере» / «пані офіцере») формально знижує статус фахівчині, переводячи професійну взаємодію у площину міжособистісного «піклування» або «опіки».

Соціальна ізоляція: Виключення з неформальних професійних мереж (обговорення тактичних рішень у курилках, під час неформальних зібрань), де відбувається ключовий обмін інформацією, призводить до обмеження доступу жінок до «вертикального» кадрового ліфта. Жінка, яка не інтегрована в ці неформальні мережі, опиняється в інформаційній ізоляції, що об'єктивно знижує її конкурентоспроможність.

3.3. Інституційний рівень.

Інституційний бар'єр полягає в інерційності освітніх та управлінських систем, які тривалий час проєктувалися виключно для чоловіків.

Невідповідність підготовки: Навчальні програми часто не враховують гендерно-специфічні потреби, починаючи від матеріально-технічного забезпечення (спорядження, форма, гігієнічні умови) і закінчуючи змістом курсів психологічної підготовки, які не охоплюють специфіку гендерної комунікації в підрозділах.

Відсутність рольових моделей: Дефіцит жінок на вищих командних посадах у системі військової освіти створює ситуацію, в якій курсантки не бачать стратегічних перспектив власного професійного зростання.

Механічна імплементація: Часто заходи з «гендерної інтеграції» мають формальний характер, обмежуючись «гендерними радниками» без реальних повноважень, що створює ілюзію змін без трансформації самої організаційної культури.

Подолання цих бар'єрів потребує системного переходу від пасивного визнання гендерної рівності до активного інклюзивного лідерства, де психологічна компетентність командира стає невід'ємною складовою його професійного портрета, поряд із тактичною та стратегічною майстерністю.

4. Роль інклюзивного лідерства. Трансформація сектору безпеки і оборони неможлива без докорінної зміни культури управління. Ключовим чинником успішної інтеграції жінок є перехід від традиційної авторитарно-ієрархічної моделі управління до концепції інклюзивного лідерства. Цей стиль управління базується на принципах поваги до людського потенціалу, незалежно від гендерної приналежності, та є критично важливим для забезпечення боєздатності в умовах сучасного конфлікту.

4.1. Відмова від гендерно-упередженої оцінки персоналу.

Інклюзивний лідер у системі СБО мінімізує вплив когнітивних упереджень, базуючи свої управлінські рішення виключно на об'єктивних Key Performance Indicators (KPI) – професійних показниках ефективності. Це означає:

Критеріальна об'єктивність: Оцінка військовослужбовця базується на результатах вогневої, тактичної, фізичної підготовки та рівні виконання бойових завдань, а не на суб'єктивному сприйнятті «доречності» жінки на тій чи іншій посаді.

Деконструкція стереотипів: Командир-лідер відкрито демонструє нульову толерантність до сексизму, що задає стандарт поведінки для всього особового складу, запобігаючи неформальній дискримінації.

4.2. Рівний доступ до професійного розвитку.

Інклюзивне лідерство передбачає забезпечення рівних можливостей для професійного зростання. Це охоплює:

Інституційну підтримку: Лідери підрозділів сприяють направленню військовослужбовиць на фахові курси, тренінги та навчання за стандартами НАТО на рівних правах із колегами-чоловіками.

Менторство: Розвиток інституту наставництва, де досвідчені офіцери (незалежно від статі) підтримують розвиток молодих фахівців. Це дозволяє уникнути професійної стагнації та сприяє швидкій адаптації жінок у бойових підрозділах.

4.3. Ціннісна база та психологічний клімат.

Головним показником ефективності інклюзивного лідера є створення середовища, де повага до особистості є фундаментальною цінністю.

Згуртованість як результат інклюзії: Доведено, що підрозділи, в яких лідери культивують повагу та взаємодопомогу, демонструють вищу стійкість у критичних ситуаціях. Коли кожен член колективу відчуває свою значущість і бачить, що його професійний внесок оцінений гідно, рівень довіри до командира та всього підрозділу зростає.

Конфлікт-менеджмент: Інклюзивний лідер здатний своєчасно розпізнавати та конструктивно вирішувати приховані конфлікти, викликані гендерними стереотипами, не дозволяючи їм перерости у деструктивні процеси, що шкодять боєздатності.

Таким чином, інклюзивне лідерство в Збройних Силах України – це не «поступка» чи «соціальний тренд», а стратегічний інструмент управління. Командир, який володіє навичками інклюзивного лідерства, здатен ефективно управляти різнорідним за складом підрозділом, перетворюючи розмаїття навичок та досвіду на інтелектуальну та бойову перевагу над ворогом.

5. Впровадження гендерної компетентності як функціональної навички офіцера.

Гендерна компетентність у контексті сектору безпеки і оборони (СБО) – це не теоретична дисципліна, а прикладна управлінська навичка. Вона визначає здатність офіцера формувати ефективний, згуртований підрозділ, де кожен військовослужбовець і військовослужбовиця максимально реалізують свій потенціал для виконання бойових завдань. Перехід до цієї моделі вимагає системної модернізації підготовки на всіх етапах військової освіти.

5.1. Модернізація навчальних програм: інтеграція змістовних модулів.

Для формування цілісної компетентності гендерна тематика має бути імплементована не як окремий факультатив, а як інтегрована складова дисциплін. Акцент на вивченні соціально-психологічних особливостей змішаних колективів, розпізнаванні механізмів виникнення стереотипів та формуванні стратегій протидії «культурі виключення». Оволодіння інструментами об’єктивної оцінки ефективності (KPI) для запобігання упередженому розподілу завдань, посад та нагород. Розуміння того, як гендерні чинники впливають на оперативну ситуацію, збір розвідувальних даних та взаємодію з місцевим населенням у зоні бойових дій.

5.2. Використання кейс-методу (Case Study).

Найефективнішим інструментом розвитку управлінської гнучкості є аналіз реальних ситуацій. Впровадження кейс-методу у військових вишах дозволяє майбутнім офіцерам наступне.

Моделювати кризові сценарії: Розв'язання конфліктів, що виникають на грунті гендерних упереджень у підрозділі, без втрати керованості та бойового духу.

Аналізувати успішні практики: Деконструкція досвіду підрозділів, де інтеграція жінок пройшла успішно, з виокремленням конкретних алгоритмів дій командира.

Розвиток критичного мислення: Навчання офіцерів здатності ставити під сумнів власні стереотипні реакції та приймати рішення, що базуються на професійній доцільності, а не на застарілих патернах.

5.3. Роль викладача як моделі професійної поведінки:

Військова освіта базується на авторитеті та наслідуванні. Тому саме викладач (інструктор) стає ключовою ланкою змін:

Стандартизація поведінки: Викладач має демонструвати нульову толерантність до гендерних упереджень як у навчальному класі, так і під час практичних занять. Це формує «прихований навчальний план» – еталонну модель професійної поведінки, яку курсанти переймають підсвідомо.

Підвищення кваліфікації: Викладацький склад повинен проходити спеціалізовані тренінги, щоб володіти методами фасилітації дискусій у змішаних групах та уникати трансляції патріархальних кліше.

Менторство: Викладач виступає ментором, який через власну педагогічну практику транслює принципи інклюзивності, готуючи майбутніх командирів до роботи в реальних бойових умовах.

Результатом такої трансформації системи підготовки є офіцер нової генерації – лідер, який розглядає гендерну компетентність як інструмент підсилення боєздатності, що дозволяє оптимізувати людські ресурси та забезпечити стійкість підрозділу в умовах гібридних загроз.

6. Медіадискурс як чинник формування гендерної компетентності офіцера.

Для системного аналізу медіадискурсу 2020–2026 років було здійснено контент-аналіз 50 публікацій (інформаційних матеріалів, постів у соціальних мережах, сюжетів медіаресурсів), що присвячені висвітленню діяльності жінок у секторі безпеки та оборони. Специфіка військової освіти та професійної підготовки не існує у вакуумі – вона постійно взаємодіє із суспільними уявленнями, що транслюються через мас-медіа та цифрові платформи. Медіадискурс у цьому контексті виконує роль «прихованого навчального плану», який паралельно з офіційними статутами формує настановчу базу курсантів та офіцерів.

Аналіз інформаційного простору 2020–2026 років виявляє динаміку образів, яка безпосередньо впливає на професійну самоідентифікацію військовослужбовців та міжособистісну динаміку в змішаних підрозділах:

Етап «екзотизації» (2020–2022): Формування медійного іміджу «краси у формі», де акцент зміщувався на естетичні характеристики. Така візуалізація девальвує фахові компетенції в очах особового складу, підсвідомо закріплюючи уявлення про жінку як об'єкт для споглядання, а не як рівноправну бойову одиницю.

Етап «героїні-надлюдини» (2022–2024): З початком повномасштабного вторгнення медіа почали конструювати образ жінки-захисниці через призму винятковості. «Тиск ідеальності», що супроводжує цей образ, призводить до того, що будь-яка професійна помилка жінки трактується не як робочий момент, а як «доказ» гендерної неспроможності. Це створює суттєві труднощі для командира, якому доводиться долати упереджене ставлення колективу, що базується на завищених очікуваннях.

Етап «нормалізації з бар'єрами» (2025–2026): Сучасний етап характеризується патерналістськими кліше. Навіть при визнанні внеску жінок, медіа продовжують використовувати наративи «особи з особливими потребами» або «винятку з правил». Це нівелює системні професійні досягнення, підтримуючи ілюзію, що жінка потребує окремих умов або постійної опіки, що є деструктивним для бойової згуртованості.

Для викладача військового вишу, який формує гендерну компетентність курсантів, розуміння цих медійних патернів є критично важливим професійним інструментом, що дозволяє нейтралізувати упередження в навчальному процесі: Викладач, володіючи медіаграмотністю, може вчасно розпізнати й скоригувати стереотипні реакції курсантів під час дискусій чи практичних вправ. Командир, який володіє навичками медіаграмотності, швидше розпізнає «типові» реакції підлеглих, що базуються не на реальних фактах чи поведінці колеги, а на інтерналізованих медійних стереотипах. Це дає можливість працювати з причиною конфлікту, а не з його наслідками.

Формувати здоровий психологічний клімат через добір кейсів та навчальних матеріалів викладач демонструє зразки ефективної професійної взаємодії, нівелюючи шкідливий вплив медійних кліше («наша дівчинка», «берегиня»). Офіцер, здатний протидіяти цьому через свідоме впровадження егалітарної комунікативної культури, забезпечує вищий рівень боєздатності та взаємоповаги в колективі.

Розвивати критичне мислення: гендерна компетентність, інтегрована в освітній процес, допомагає курсанту відокремлювати медійний образ від реальної бойової спроможності кожного військовослужбовця. Командир вчиться оцінювати KPI особистості (тактичні навички, психологічну стійкість, лідерський потенціал), а не відповідати на суспільні очікування щодо «статі на війні».

Таким чином, медіадискурс виступає потужним зовнішнім фактором, який може або сприяти, або суттєво перешкоджати зусиллям військової освіти. Успішна гендерна інтеграція можлива лише тоді, коли офіцер здатен критично аналізувати зовнішні інформаційні потоки та нівелювати їхній деструктивний вплив на внутрішній мікроклімат підрозділу, вибудовуючи управління на принципах професійної доцільності та поваги до людського потенціалу.

Висновок. Проведене дослідження підтверджує, що успішна гендерна інтеграція в секторі безпеки і оборони України не є суто організаційним чи технічним завданням. Це передусім процес трансформації свідомості, який вимагає

комплексного підходу: подолання внутрішніх когнітивних бар'єрів, нейтралізації деструктивного впливу медіадискурсу та формування інклюзивного лідерства як ключової професійної компетенції офіцера.

Перехід від формальної інклюзії до реальної ефективності можливий лише за умови, коли кожен командир розглядатиме гендерну компетентність не як «соціальне навантаження», а як стратегічний інструмент управління людським капіталом. Модернізація військової освіти, впровадження кейс-методу та розвиток критичного мислення щодо медійних маніпуляцій дозволять створити середовище, де професіоналізм, бойова ефективність та повага до особистості стануть фундаментальними засадами діяльності Сил оборони України. Тільки через системну просвіту та відмову від стереотипних патернів ми здатні перетворити різноманіття досвіду військовослужбовців на інтелектуальну та бойову перевагу над ворогом.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації з інтеграції ґендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України / за ред. К. Левченко. Київ, 2021. 290 с.

2. Путівник ґендерної інтеграції у Збройних Силах України: формування ґендерної компетентності військового професіонала. ОБСЄ, 2025. 232 с.

3. Упровадження гендерних підходів у систему підготовки фахівців/фахівчинь сектору безпеки і оборони України: навчально-методичний посібник. Київ, 2025.

4. Башлай В. М. Особливості соціальних уявлень про жінок-військовослужбовців ЗСУ: кваліфікаційна робота магістра. Чернігів, 2025. 115 с.

5. Статистика участі жінок у Збройних Силах України: офіційне повідомлення Головнокомандувача ЗСУ. Офіційний вебпортал Збройних Сил України. URL: https://www.zsu.gov.ua/ (дата звернення: 08.03.2026).

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГІГІЄНИ: МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА КОЛЕКТИВНОЇ СТІЙКОСТІ

Дедерко К.Е.
Рага О.О.
Житомирський військовий інститут імені С.П. Корольова

Зі зростанням інформаційного протистояння між державами, інформаційний простір став однією з ключових сфер суперництва. Поряд із традиційними військовими та політичними інструментами, інформаційно-психологічні засоби впливу активно використовуються для формування громадської думки, а також для підриву довіри до державних інституцій та суспільства в цілому. Такі дії можуть створювати ризики як для цивільних осіб, так і для військових, викликаючи тривогу, недовіру чи навіть паніку.

Тому важливість інформаційної гігієни важко переоцінити. Це не лише здатність критично інтерпретувати інформацію, перевіряти факти або оцінювати їхню достовірність, але й підтримувати психологічну стійкість у складному інформаційному середовищі. Історія показує, що інформація завжди відігравала важливу роль у політичних та військових процесах.

В Україні приклади маніпулятивної інформації можна знайти вже в XX столітті. Наприклад, після Голодомору 1932–1933 років радянська влада заперечувала сам факт масового голоду та поширювала дезінформацію, щоб приховати справжні масштаби катастрофи від суспільства і міжнародної спільноти. Це дозволило сформувати політичну ситуацію, не розкриваючи реальні обставини.

Схожі тактики використовувалися і після аварії на Чорнобильській АЕС у 1986 році, коли радянський уряд намагався замаскувати катастрофу, аби отримати пропагандистську перевагу. Обмежений доступ до достовірної інформації призвів до чуток і паніки серед населення. Цей випадок підкреслює важливість своєчасної та точної інформації для суспільства, адже інформаційний вакуум робить людей більш вразливими до неперевірених повідомлень.

У сучасній Україні інформаційний елемент також став ключовим під час Помаранчевої революції 2004 року, де він відігравав важливу роль у політичному суперництві. Засоби масової інформації та нові медіа активно формували громадську думку та мобілізували населення. В особливий час інформаційного тиску, під час Революції Гідності 2013–2014 років, соціальні мережі та інтернет стали потужними інструментами для поширення інформації та координації дій протестувальників. Водночас, проти протестного руху використовувалися пропагандистські кампанії та дезінформація.

Події анексії Криму Російською Федерацією в 2014 році також супроводжувалися масовими медіакампаніями, які формували проросійські настрої серед населення ще до початку військових дій. Соціальні мережі та інші інформаційні канали стали засобами для поширення маніпулятивних повідомлень і зміни сприйняття повсякденних подій.

Інформаційне протистояння стало невід'ємною частиною російсько-української війни з самого її початку в 2014 році і триває досі. Інформаційно-психологічні методи, спрямовані на деморалізацію військовослужбовців та підрив довіри до державних інституцій, доповнюють військові дії. Тому психологічні фактори, пов'язані зі сприйняттям інформації, набувають особливого значення.

Сьогодні люди отримують величезну кількість повідомлень з різних джерел – новини, соціальні мережі, месенджери та особисте спілкування. Ці інформаційні потоки можуть призводити до перевантаження, що негативно впливає на психологічний стан. Надмірна кількість суперечливої або емоційної інформації викликає тривогу, втому та знижує критичне мислення.

Розвиток критичного мислення, медіаграмотності та психічної саморегуляції допомагає людині стати більш стійкою до інформаційно-психологічних впливів, тобто формувати індивідуальну стійкість та інформаційну гігієну. Особи з такими

навичками можуть ретельно перевіряти джерела інформації, уникати маніпуляцій і робити обґрунтовані висновки.

Не менш важливою є колективна стійкість, що має формуватися і активно підтримуватися, а особливо у військових підрозділах. Інформаційна безпека тут є не лише питанням індивідуальної обізнаності та медіаграмотності, але й рівня довіри серед співслужбовців та ефективної внутрішньої комунікації в команді. У згуртованому колективі важче поширювати дезінформацію або фейки, адже будь-яка інформація активно перевіряється та обговорюється.

Отже, в сучасному світі інформаційна гігієна є життєво важливою для кожної людини та суспільства в цілому, адже вона підтримує психологічну безпеку. В умовах війни, розвиток індивідуальної та колективної стійкості стає основою для ефективного реагування на інформаційно-психологічні загрози, а також впливає на внутрішню стабільність держави.

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ВОРОГА

Кудрявцева Н.А., Дериземля Т.В.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У контексті збройного конфлікту мова перестає бути лише засобом комунікації й перетворюється на інструмент психологічного захисту та мобілізації. Образ ворога в українському та світовому інформаційному просторі формується із залученням прийомів дегуманізації – заперечення або нівелювання людських рис супротивника. Лінгвістична дегуманізація – це свідоме або підсвідоме використання мовних засобів для позбавлення супротивника людських ознак. Це створює «когнітивний щит», який знижує моральний бар'єр перед необхідністю знищення ворога та сприяє консолідації суспільства навколо ідеї захисту від загрози.

Конструювання образу ворога є дієвим механізмом соціопсихологічної адаптації, що дозволяє суспільству чітко ідентифікувати джерело небезпеки та мобілізувати внутрішній ресурс.

Ключовим етапом дегуманізації супротивника є застосування стратегії аномінації та негативного лексико-семантичного маркування: відмова від його самоназви та заміна її пейоративними (зневажливими) лексемами. Досягається це через використання таких мовних засобів:

– неологізми-гібриди: *рашизм* – слово, яке в політичному та науковому дискурсі набуло ознак наукового терміну. Це політична ідеологія та соціальна практика владного режиму росії кінця XX – початку XXI століття, що базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу», нетерпимості до елементів культури інших народів; на тоталітаризмі й імперіалізмі радянського типу, використанні російського православ'я як моральної доктрини, на геополітичних інструментах впливу, військовій силі, стосовно країн, що входять до сфери впливу російської федерації. На лінгвістичному рівні термін «рашизм» є

контамінацією, що поєднує співзвучність і зміст понять «нацизм», «фашизм» і навіть «расизм»; *рашисти* – прибічники злочинної ідеології і політики «рашизму»; *путлерівці* –зневажлива назва прихильників Путіна, російських військових або загалом людей, що підтримують агресивну політику Росії проти України. Похідне від слова «путлер», що утворене шляхом контамінації (злиття) прізвища російського диктатора «Путін» та прізвища німецького диктатора «Гітлер». Таке поєднання вказує на тотожність методів правління та агресії, порівнюючи сучасний російський режим з нацистською Німеччиною.

– деіндивідуалізовані назви та етнофолізми: *окупанти, агресори* – назви, що позбавляють суб'єкта індивідуальних рис, фокусуючи увагу лише на його злочинних діях; *ватники* – зневажлива назва осіб, які є носіями радянської або проросійської ментальності, демонструють нечутливість до раціональних аргументів та агресивно протиставляють власне зубожіння демократичним цінностям; *кацап* – давній етнофолізм, який у сучасному контексті актуалізував свою ймовірну тюркську етимологію (від араб. qasab – «м'ясник», «різник»). Така семантика стала найбільш влучною характеристикою російських військових з огляду на їхні злочини на тимчасово окупованих територіях.

У результаті такої лінгвістичної трансформації ворог позбавляється права на власну ідентичність і перетворюється на знеособлену деструктивну силу. Це психологічно полегшує його сприйняття як легітимної цілі.

Найбільш продуктивним механізмом стало впровадження міфологічних, зооморфних та ентомологічних метафор: *орки* – запозичення з фентезі-світів Дж.Р.Р. Толкіна), у сучасному контексті (з 2022 року) стало зневажливим прізвиськом для російських окупантів та агресорів. Підкреслює їхню жорстокість, безглузду руйнівну поведінку та відсутність людських цінностей; *колоради* – це зневажлива назва проросійських сепаратистів, колаборантів, бойовиків або найманців в Україні, яка виникла під час російської агресії. Метафора, заснована на схожості «георгіївської стрічки» з забарвленням колорадського жука та викликає асоціацію з паразитом, якого необхідно знищити для збереження врожаю (країни); *свинособаки* – зневажлива назва для російських окупантів та росіян, що підтримують війну. Це слово є виявом глибокої зневаги, викликаної воєнними злочинами та поведінкою армії агресора. Така назва остаточно виводить ворога за межі людського виду («біологічна дегуманізація»), що знімає етичне табу на насильство в межах концепту «захисту життєвого простору».

Окрему увагу варто приділити таким прийомам, як:

– акцентування на деструктивній мотивації російських солдатів (*зазомбовані, мародери, ґвалтівники, вбивці*), що підкреслює їхній антигуманний характер;

– зображення ворога як жертви пропаганди (*заблукалі, обдурені*), що нівелює його свідомий вибір;

– позбавлення індивідуальності, коли супротивник розглядається як ресурс, біологічне сміття або фізичний об'єкт (*біомаса, гарматне м'ясо, вантаж*

200, могилізація). У такому дискурсі ворог постає не як особистість із власною історією та правами, а як статистика чи «біологічний матеріал», що підлягає переробці або ліквідації. Це остаточно нівелює емпатію та переводить сприйняття бойових дій у площину технічного процесу очищення простору.

Важливою стратегією є зниження загрози через висміювання ворога. Творення сатиричних образів у поєднанні з екпресивним військовим сленгом дозволяє деконструювати міф про «непереможного супротивника". Серед них, наприклад, *чмоня* – інтернет-мем, що виник у березні 2022 року для висміювання незграбного та жалюгідного зовнішнього вигляду російських військових; *ванька* – уособлення ворожої армії в одному знеособленому імені, що позбавляє ворога поваги та статусу; *русня* – утворено від етноніма «русский» для висміювання їхньої руськости. Крім того, формування образу ворога передбачає системну деконструкцію його власного «новоязу". Цей процес вимагає викриття пропагандистських евфемізмів агресора та їх заміщення безкомпромісними дисфемізмами. Прикладами такої трансформації є *«спецоперація»* – загарбницька війна, *«жест доброї волі»* – втеча або поразка.

Лінгвістична дегуманізація в українському дискурсі має реактивний характер – це вимушена відповідь на екзистенційну загрозу. Вона виконує критично важливу функцію жорсткого розмежування ідентичностей: «ми» (*захисники, люди*) проти «них» (*деструктивна маса, загарбники, нелюди*). У довгостроковій перспективі ці механізми закріплюються в мовній картині світу, формуючи стійкі когнітивні асоціації. Вони не лише допомагають суспільству вистояти в моменті, а й визначатимуть парадигму ставлення до агресора протягом наступних поколінь.

Отже, лінгвістичне конструювання образу ворога є складним багатогранним процесом, що поєднує в собі лексичні інновації, метафоричне моделювання та прагматичні стратегії психологічного захисту. Для фахівців у сфері філології та військового управління розуміння цих механізмів є запорукою ефективної протидії когнітивним операціям супротивника.

НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Будур І.М., Бойко С.А., Михайловський Р.А.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

В умовах екзистенційної загрози, спровокованої повномасштабною агресією РФ, аналіз суспільних настроїв трансформується з академічного завдання на критичний інструмент забезпечення національної безпеки. Стійкість держави безпосередньо корелює з рівнем консолідації соціуму, його здатністю до тривалої ресурсної мобілізації та непохитною вірою в життєздатність національного проекту. Даний звіт базується на системному аналізі геополітичних чинників, результатах репрезентативних соціологічних опитувань (Центр Разумкова та Фонд

«Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, грудень 2023 р.), а також контент-аналізі медійного та експертного дискурсу.

Важливо зазначити, що теоретичні рамки постіндустріального розвитку, розроблені фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень ще у 2018 році, отримали своє практичне підтвердження в ході подій 2022–2024 років. Основна мета звіту полягає у наданні об'єктивної оцінки трансформацій національної ідентичності та факторів соціальної стабільності. Внутрішня стійкість України наразі виступає не лише гарантом суверенітету, а й невід'ємним каталізатором глобальних змін у світовому порядку.

Проаналізуємо геополітичну переконфігурацію та місце України у сучасному світовому дискурсі. Повномасштабна війна стала «глобальним шоком», що остаточно демонтував застарілу архітектуру міжнародної безпеки. Конфлікт викрив неспроможність попередніх угод стримувати агресію та змусив світ перейти до нових стратегій стримування. Війна не просто переглянула територіальну цілісність суверенної держави; вона «переписала правила гри», перетворивши Україну на центральний вузол глобального протистояння. Сьогодні український фронт є майданчиком, де вирішується життєздатність мережевого світоустрою XXI століття у боротьбі з архаїчним експансіонізмом. Цей розрив став каталізатором для фундаментального переосмислення стратегій безпеки, де фокус зміщується від декларативного запобігання конфліктам до реальної територіальної оборони та технологічного стримування.

Спираючись на аналіз Chatham House, можливо виокремити 7 ключових способів, якими війна змінила світ:

по-перше, зміна альянсів – відбулась оперативна консолідація ЄС через санкційну політику та подолання внутрішньої енергетичної залежності;

по-друге, перенесення ліній безпеки – відбулось розширення НАТО (вступ Фінляндії та Швеції радикально змінив баланс сил на Балтиці та Півночі, повертаючи Альянсу його первісну місію стримування) та активізувалось прискорення процесу інтеграції України;

по-третє, ядерний шантаж - повернення загрози застосування зброї масового ураження та мілітаризація цивільних об'єктів (ЗАЕС) як інструменту тиску;

по-четверте, глобальні кризи - свідоме створення країною-агресором продовольчої та енергетичної небезпеки, що зачепило країни «глобального півдня»;

по-п'яте, зміна статусу РФ на світові арені, як «країна-вигнанець» – продовжується міжнародна ізоляція агресора;

по-шосте, внутрішня консолідація демократичної Європи - визнання України як суб'єкта європейської безпеки через безпрецедентну суспільну єдність;

по-сьоме, еволюція міжнародного права – відбувається активізація механізмів Міжнародного кримінального суду щодо притягнення до відповідальності вищого керівництва РФ.

Таким чином, сучасний світоустрій перебуває у стані структурної трансформації, де ключовим вектором стає протистояння між державами

«Світового океану» (демократичні морські потуги, орієнтовані на відкритість та інвестиції) та «Світового острова» (авторитарні континентальні сили). Україна в цій системі виконує роль стратегічного «Рімленду» – ключового пограниччя на євразійській шахівниці, контроль над яким визначає баланс сил між цими двома полюсами. Україна в цій точці біфуркації здійснила остаточний цивілізаційний вибір на користь простору «Світового океану». Ці процеси знаходять пряме відображення у внутрішніх трансформаціях українського суспільства.

Беззаперечно, що соціальний капітал та віра в перемогу є фундаментом для мобілізації ресурсів держави. Навіть у періоди критичних випробувань українське суспільство демонструє високий ступінь консолідації та проявляє суспільний оптимізм щодо віри в перемогу над агресором.

Так, за даними соціологічних досліджень грудня 2023 року (Центр Разумкова та Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва), сумарний показник віри в перемогу становить 88,1% (де 63,3% опитаних висловлюють однозначну впевненість, а 24,8% – помірну). Це свідчить про збереження стратегічного оптимізму. Фундаментом української оборони став соціополітичний дискурс, який перетворив суспільну стійкість на стратегічний ресурс. Громадська думка в Україні демонструє не лише високий патріотизм, а й усвідомлення психологічної ціни боротьби.

Крім того, війна перетворила приватну сферу українців на простір постійного стресу, який водночас став ґрунтом для формування гуманітарної солідарності. Згідно з дослідженнями Центру Разумкова та Фонду «Демократичні ініціативи», війна має всеохоплюючий характер, проте сприймається через різні якісні лінзи: 95% опитаних відчувають «абсолютний вплив» конфлікту, 61% визначають його як «визначний», а 68% – як «кардинальний». Це свідчить про універсальність стресу, який, попри свою тривожність, став чинником консолідації.

Фактором консолідації суспільства залишається непохитна віра в перемогу над агресором. Показник у 63,3% впевнених у перемозі залишається мобілізаційним ядром суспільства. Водночас динаміка підтримки курсу країни (з 20% у 2021 до 63% у 2023, з подальшим коригуванням до 45,3% наприкінці 2023 року) вказує на фактор накопиченої втоми. Проте навіть цей рівень (45,3%) є вищим за довоєнний, що підтверджує суспільний запит на реформи попри критичні умови.

Саме такий високий рівень патріотизму та мережеве волонтерство в Україні створили непереборний бар'єр для «азійської моделі» дестабілізації у стратегічному плані. При якому соціальна консолідація унеможливлює сценарій внутрішнього колапсу, на який розраховував агресор, і фактично обмежує його стратегічний вибір лише фронтальним тиском.

Таким чином, аналітичний синтез показує унікальний феномен стійкості - попри те, що війна має «абсолютний вплив» на життя 95% населення, рівень віри в перемогу залишається на позначці 88%. Психологічна нестабільність компенсується активізацією волонтерського руху та беззаперечною підтримкою Збройних Сил України як ключового інституту довіри. Адаптація до воєнних реалій стала формою

громадянського опору, що підкріплюється глибинною трансформацією національної ідентичності.

Охарактеризуємо і геоекономічну парадигму на майбутнє відновлення України. Так як, світ перебуває у фазі четвертої технологічної революції, де мережевий світоустрій витісняє ієрархічні структури, то перехід до постіндустріального інформаційного устрою є шансом для України здобути нову суб'єктність. Довгострокові ефекти «сланцевої революції» та глобальний перехід до енергоефективності вже фактично анонсували енергетичний шантаж, як головний інструмент впливу РФ. Архаїчна азійська модель управління (інститут абсолютного авторитету вождя), характерна для агресора, виявилася нежиттєздатною у порівнянні з мережевими демократичними структурами.

Як наслідок, війна стала каталізатором переходу від індустріальної геополітики територій до постіндустріальної геополітики цінностей та технологій. Конфлікт вивів бойові дії на рівень постіндустріального укладу. Поєднання кібербезпекових спроможностей НАТО та унікального досвіду кіберармії України створює новий стандарт оборони, де інформаційні технології нівелюють чисельну перевагу ворога.

Криза ООН та ОБСЄ виявила неспроможність традиційних інструментів безпеки забезпечити мир. Світ потребує нової системи, здатної захищати суверенітет нації в епоху постдемократії та глобальних мережевих викликів. Це спричинило перехід до нових, більш жорстких механізмів відповідальності.

Для молодого дослідника, який прагне зрозуміти архітектуру майбутнього, ця війна пропонує три фундаментальні уроки:

«технологічна суб'єктність», де світ переходить від силової компоненти (грубої маси військ) до домінування «м'якої сили» та технологічної переваги. У постіндустріальній парадигмі конкурентоспроможність визначається не захопленням територій, а рівнем інновацій та інвестиційною привабливістю;

«неминучість трансформації РФ», де азійська екстенсивна модель управління, заснована на експлуатації ресурсів, є геополітичним реліктом. Без впровадження інститутів демократії та ринкової економіки така система приречена на саморуйнацію або розпад;

«роль України як нового суб'єкта», де Україна більше не є «об'єктом» на шахівниці великих держав. Вона стала новим центром сили, що визначає параметри безпеки в Євразії та вимагає від Заходу перегляду місії євроатлантичної спільноти. Ця війна, попри її трагізм, стала болючим каталізатором для оновлення віри у свободу та права людини. Вона доводить, що майбутнє належить мережевим, відкритим суспільствам, здатним захищати свої цінності не лише словом, а й ділом.

Отже, Україна володіє достатнім потенціалом для посідання гідного місця у світовій спільноті після відновлення територіальної цілісності, виступаючи форпостом нових принципів глобальної безпеки. Україна остаточно здобула місце на «євразійській шахівниці». Факторами стабільності та подальших перспектив національного розвитку мають стати ряд пріоритетних напрямків, такі як:

геополітична суб'єктність, постіндустріальна безпека, новий колективний порядок, де Україна забезпечить глобальну стабільність з питань зміцнення міжнародного правопорядку через створення реальних механізмів покарання за агресію.

УДК 629.7.01:004.94:004.8

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ В ХОДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Рубльова Р.І, Кириченко Б.В., Герасімова М.В.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Соціально-психологічний аспект війни, розпочатої 24 лютого 2022 року, є визначальним чинником формування національного менталітету, поглядів та звичок. Він охоплює значну кількість факторів, які безпосередньо впливають не лише на сучасне українське суспільство, а й на майбутні покоління. Щороку ці фактори трансформуються відповідно до суспільно-політичних подій в Україні, динаміки бойових дій на фронті та актуальних проблем, що стосуються як суспільства в цілому, так і кожної особистості як одиниці соціуму.

Дослідження динаміки соціально-психологічного аспекту в умовах російсько-української війни дає змогу спрогнозувати тенденції розвитку суспільних настроїв і поведінки у разі зміни окремих чинників шляхом виникнення або розв’язання прогнозованих або реальних проблем. Складові елементи доцільно поділити на два рівні сектори впливу: суспільний та суб’єктивний.

Суспільні фактори характеризують морально-психологічний стан населення та трансформації в соціальній структурі. Вони визначають появу, зникнення, а також значущість і роль окремих соціальних груп. Окрім того, ці чинники зумовлюють зміну суспільних настроїв щодо актуальних проблем або подій, рівень довіри та лояльності до інститутів влади, ступінь спротиву інформаційно-психологічним операціям і рівень соціальної згуртованості. Зазначені складові розвиваються під впливом інформаційно-психологічного протиборства, політичних рішень та подій, які безпосередню не позначаються на побуті кожної людини, проте викликають резонансну реакцію населення.

Суб’єктивні чинники справляють безпосередній вплив на індивіда, зумовлюючи розвиток психологічної травматизації (зокрема хронічного стресу, посттравматичного стресового розладу, деструктивних психічних порушень та станів тривожності), формування соціально-політичних поглядів, самоідентифікацію в суспільній структурі та процеси адаптації до змінних умов. Вплив суб’єктивних факторів може переважати дію суспільних детермінант, оскільки безпосередній сенсорний та емоційний вплив викликає неминучу психофізіологічну реакцію, тоді як суспільні явища можуть бути проігноровані або не сприйняті особистістю. Динаміка цих чинників обумовлена імплементацією законодавчих актів, обмеженнями внаслідок глобальних процесів, впливом

зовнішнього середовища, приналежністю до певних соціальних груп та локальною проблематикою.

В умовах воєнного стану вплив на зазначені чинники характеризується неоднозначністю. Для системного аналізу доцільно розглядати сукупність критеріїв:

– суб'єктивні: рівні індивідуальної психологічної стійкості, травматизації та залученості особистості до подій збройного конфлікту;

– суспільні: рівні соціальної адаптації, вплив інформаційного середовища на когнітивні та емоційні процеси, а також динаміка загального суспільного настрою населення.

2022 рік

Раптовий початок повномасштабної агресії став безпрецедентним викликом для більшості населення України, водночас детермінувавши високий рівень адаптивності та консолідації суспільства в умовах надзвичайних ситуацій [1].

Аналіз подій початкового періоду війни свідчить про те, що рівень психологічної залученості особистості до оборонних процесів досяг свого історичного максимуму. Це підтверджується інтенсивним національним піднесенням: кількісні показники добровольців у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки суттєво перевищували їхню пропускну здатність. Значна частина цивільного населення була інтегрована у волонтерську діяльність, що супроводжувалося добровільним фінансуванням потреб Сил оборони, попри наявність обов'язкових законодавчих механізмів військового збору [2]. На тимчасово окупованих територіях спостерігалася активна протидія загарбнику, що проявлялося у формі мирних протестів, диверсійної діяльності та систематичного інформування підрозділів Збройних Сил України. Висока ефективність оборонних операцій Сил оборони України, попри кількісну та технологічну перевагу противника, стала ключовим фактором стримування агресії.

Показники психологічної стійкості населення на початковому етапі збройної агресії характеризувалися як відносно низькі. Це зумовлено відсутністю у більшості громадян попереднього досвіду життєдіяльності в умовах окупації, активних бойових дій та систематичних авіаційних і ракетних ударів. Виняток становили жителі східних регіонів України, які пройшли адаптацію до воєнних умов, починаючи з 2014 року.

Брак досвіду та високий рівень невизначеності на початку повномасштабного вторгнення сприяли виникненню панічних настроїв, що підсилювалися повідомленнями про діяльність диверсійно-розвідувальних груп (ДРГ) та виявлення маркувальних знаків («міток») на об'єктах інфраструктури. Реакція суспільства виражалася у масових заходах зі світломаскування житлових приміщень та демонтажі дорожніх вказівників з метою дезорієнтації сил противника. Водночас спостерігався низький рівень обізнаності щодо правил інформаційної безпеки: несанкціонована відеофіксація та публікація наслідків вогневого ураження в соціальних мережах створювали умови для верифікації результатів ударів противником і подальшого коригування вогню.

Рівень психологічної травматизації населення на початковому етапі збройної агресії визначається як високий, що зумовлено радикальною зміною життєвих умов та інтенсивним стресовим навантаженням. Особливо вразливою групою виявилися внутрішньо переміщені особи, які вже мали досвід вимушеної міграції у 2014 році. Домінантними станами в цей період були паніка, тривожність та страх перед окупацією або гуманітарною катастрофою. Це детермінувало як масову міграцію за межі країни, так і ажіотажний попит на продовольчі товари тривалого зберігання, що призвело до тимчасового дефіциту ресурсів на внутрішньому ринку.

Водночас рівень адаптації суспільства оцінюється як задовільний: аналіз колективних дій свідчить про відсутність масштабних дестабілізаційних процесів. Навпаки, спостерігалася максимальна консолідація навколо спільної мети та повна суспільна підтримка Сил оборони. Разом з тим, на початковому етапі зафіксовано випадки «дружнього вогню» (friendly fire) у Повітряних та Сухопутних військах, що було зумовлено високою динамікою бойових дій та складністю ідентифікації. Для мінімізації таких ризиків у Повітряних Силах було впроваджено специфічні елементи візуальної ідентифікації (зокрема схему камуфляжу «Анти-Микола»), а в Сухопутних військах – маркування особового складу кольоровими стрічками та нанесення ідентифікаційних знаків на військову техніку.

Рівень впливу інформаційного середовища періоду збройного конфлікту на когнітивні та емоційні процеси населення класифікується як високий. Релевантні повідомлення щодо успішного проведення бойових операцій або ураження техніки противника зумовлювали виражену позитивну емоційну реакцію громадян. Водночас інформація про тимчасову окупацію населених пунктів або втрати серед особового складу Сил оборони мала глибокий травмуючий вплив. Характерною рисою цього періоду стала висока старанність населення у виконанні рекомендацій органів місцевої влади та офіційних засобів масової інформації. Проте реакція на інформаційно-психологічні операції (ІПСО) противника залишалася гострою: окремі управлінські або логістичні рішення влади та військового командування іноді інтерпретувалися населенням як ознаки неминучої ескалації бойових дій безпосередньо в їхньому регіоні.

Загальний суспільний настрій населення характеризувався високим рівнем консолідації та рішучості. Після спростування стратегічного наративу противника про можливість швидкого захоплення столиці, у суспільстві сформувався стійкий оптимізм. Значна частина громадян демонструвала віру в короткострокову перспективу завершення конфлікту, досягнення перемоги та швидке відновлення соціально-економічної стабільності.

2024 рік

Станом на 2024 рік рівень психологічної залученості особистості трансформувався у середній показник. Якщо на початковому етапі залученість мала характер інтенсивного емоційного відгуку, то на поточному етапі вона набула ознак систематичної, але менш емоційно забарвленої діяльності (регулярні внески до благодійних фондів, участь у спеціалізованих зборах та аукціонах). За два роки

збройного конфлікту відбулася повна адаптація населення до нових умов життєдіяльності. Усвідомлення затяжного характеру війни призвело до появи симптомів втоми та певної десенситизації: повідомлення про значні втрати техніки або особового складу противника вже не викликають експресивної реакції.

Показник психологічної стійкості наразі оцінюється як високий. Суспільство виробило резистентність до панічних настроїв та ворожих інформаційно-психологічних операцій. Перехід воєнних дій у позиційну фазу та неможливість застосування ворожої авіації в глибокому тилу, а також усвідомлення наслідків несанкціонованої відеофіксації, нівелювали потребу в заходах, що були актуальними на початку (світломаскування, демонтаж дорожніх знаків). Водночас зберігається високий рівень стресового навантаження через систематичне застосування противником засобів повітряного нападу по житлових кварталах, що не мають військового значення, а також через економічну нестабільність та особисті втрати.

Рівень психологічної травматизації залишається високим, проте вектор патологічних станів змістився: від гострих стресових реакцій 2022 року до поширення хронічних синдромів у 2024 році (ПТСР, депресивні стани, апатія, емоційне вигорання). Особливо гостро постає питання затримки психоемоційного розвитку дітей та підлітків. Актуалізується проблема ресоціалізації ветеранів та взаємної адаптації військовослужбовців і цивільного суспільства [3].

Загальний рівень адаптації суспільства оцінюється як середній з ознаками кумулятивної втоми. Інституціоналізовано роботу укриттів, графіків стабілізаційних відключень електроенергії; малий та середній бізнес інтегрував у виробничі цикли автономні джерела живлення. Спостерігається підвищений попит на системи енергонезалежності (LiFePO4 акумулятори, інвертори). Ризики виникнення випадків «дружнього вогню» суттєво мінімізовано завдяки набутому бойовому досвіду та оптимізації алгоритмів взаємодії між підрозділами протиповітряної оборони та мобільними вогневими групами.

Рівень впливу інформаційного середовища періоду збройного конфлікту на когнітивні та емоційні процеси населення станом на 2024 рік стабілізувався на середніх показниках. Громадяни продемонстрували підвищення рівня медіаграмотності: розвинулася здатність до верифікації інформації, пріоритетного використання офіційних джерел та ігнорування деструктивних інформаційних провокацій [4]. Водночас спостерігається явище «інформаційної втоми», що проявляється у частковому уникненні новинного контенту, передусім негативного характеру. Емоційний відгук на успіхи на театрі воєнних дій став більш стриманим, а реакція на втрати набула латентного характеру, зберігаючи високу інтенсивність внутрішнього переживання. Вираженим фактором психологічної декомпресії та емоційного піднесення стала Курська операція (серпень 2024 року), яка продемонструвала спроможність Сил оборони України до проведення масштабних наступальних операцій та перенесення бойових дій на територію агресора. Додатковим чинником впливу на суспільну свідомість стала участь російських

добровольчих формувань, що сприяло трансформації сприйняття противника в контексті внутрішньополітичного протистояння всередині РФ.

Загальний рівень суспільного настрою населення знизився до середніх значень, зберігаючи при цьому фундаментальну стійкість. Суспільна свідомість трансформувалася від початкової ейфорії до усвідомлення довготривалого характеру конфлікту та необхідності стратегічного накопичення ресурсів. Поточний стан характеризується амбівалентністю настроїв, що коливаються між кумулятивною втомою та надією. Попри зміщення очікуваних термінів завершення війни на невизначений період, віра в перемогу залишається стабільно високою (понад 70%). Спостерігається зростання критичного ставлення до органів державної влади, інституцій мобілізації та правопорядку, проте без тенденцій до дестабілізаційної протестної активності. Основним суспільним запитом залишається дотримання принципу справедливості та викорінення корупційних практик, що безпосередньо корелює з безпекою особового складу Сил оборони та ефективністю використання оборонних ресурсів.

2026 рік

Станом на 2024–2026 роки рівень психологічної залученості особистості до подій збройного конфлікту трансформувався у фоновий показник. Якщо у 2022 році залученість мала тотальний та емоційно експресивний характер, а у 2024 році – систематичний, то на поточному етапі вона набула ознак автоматизму. Переважна більшість громадян продовжує здійснювати регулярні внески (донати), проте обсяги фінансування та емоційна інтенсивність процесу знизилися. Волонтерський рух зазнав консолідації, зосередившись навколо великих системних фондів. Спостерігається свідоме обмеження споживання військового контенту, що не є ознакою аполітичності, а виступає механізмом психологічного самозахисту. Високий рівень залученості зберігається лише безпосередньо у комбатантів, їхніх родин, професійних волонтерів та мешканців прифронтових територій. Для решти суспільства війна перейшла у формат екзистенційного фону, що не потребує постійної емоційної участі.

Показник психологічної стійкості залишається високим: населення адаптувалося до життєдіяльності в умовах тривалої невизначеності та сформувало резистентність до панічних викликів та інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) противника. Проте в структурі суспільства спостерігається нерівномірність стійкості. Найменш стабільною групою є молодь віком 18–24 років через відсутність стійкого соціально-економічного фундаменту, що стимулює міграційні настрої з метою уникнення мобілізації та пошуку безпечного середовища для самореалізації. Найбільш стійкою групою визначено осіб віком 35–55 років, що пояснюється наявністю сталих соціальних зв'язків, власного майна та відповідальності за родину, які виступають стабілізуючими факторами.

Рівень психологічної травматизації населення залишається високим, зазнавши кількісного зростання. За експертними оцінками, понад 50% населення мають ознаки хронічних депресивних станів, а третина – відчуття марності зусиль.

Суттєво збільшилася частка психосоматичних розладів, зокрема порушень роботи серцево-судинної системи, шлунково-кишкового тракту та хронічних цефалгій. Серед неповнолітніх частіше фіксуються тривожні розлади та девіації у психоемоційному розвитку. Проблема ресоціалізації ветеранів набуває особливої гостроти: попри часткову готовність суспільства до їхнього повернення, самі комбатанти потребують тривалої спеціалізованої адаптації та лікування, обсяги яких наразі перевищують наявні державні ресурси.

Рівень адаптації суспільства станом на 2026 рік оцінюється як високий, проте з вираженими ознаками кумулятивної втоми, аналогічними показникам 2024 року. У масштабах країни спостерігаються позитивні зрушення в структурі ринку праці: трансформація робочих умов та зростання рівня заробітної плати, що детерміновано дефіцитом кадрів та небажанням молоді працювати у низькооплачуваних сегментах. Більшість підприємств функціонують у штатному режимі. Суттєве зростання частки військово-промислового комплексу підтверджується збільшенням інтенсивності та результативності атак на стратегічні об'єкти противника. Водночас періодично виникають локальні соціальні конфлікти між внутрішньо переміщеними особами та місцевими громадами, ветеранами та цивільним населенням, а також між бізнесом та органами влади. Суспільство демонструє часткову готовність до реінтеграції ветеранів, закликаючи до емпатії та розуміння специфіки їхнього психоемоційного стану, зумовленого бойовим досвідом [5]. Проте системною проблемою залишається корупція, яка сприймається населенням як основний деструктивний чинник на шляху до перемоги.

Рівень впливу інформаційного середовища на когнітивні та емоційні процеси знизився до низьких показників. До актуальних ризиків минулих років додалися нові загрози: майже 50% населення обмежують споживання новин офіційними зведеннями з низькою періодичністю. Це створює ризик виникнення соціального шоку у разі різкої зміни оперативної обстановки на фронті, оскільки у суспільній свідомості ситуація сприймається як стабільна. Емоційний відгук на події став мінімальним; імунітет до інформаційних стимулів призвів до домінування байдужості. Зниження рівня страху є свідченням як глибокої адаптації, так і тривожним сигналом нівелювання захисного механізму уникнення небезпеки.

Загальний суспільний настрій трансформувався у стан «вистражданого реалізму». Рівень віри у перемогу знизився до 50–60%, при цьому часові очікування щодо завершення конфлікту залишаються невизначеними. Зросла частка громадян (40–50% проти 30% у 2024 році), які вважають за необхідне покладатися на власні ресурси. Рівень підтримки вступу до ЄС та НАТО знизився до 60% через втому від тривалого очікування та сумніви щодо спроможності цих союзів гарантувати безпеку своїм членам [6]. Суспільство зберігає критичне ставлення до влади, проте уникає масових протестів, усвідомлюючи ризики внутрішньої дестабілізації в інтересах ворога.

Висновок. У результаті дослідження динаміки соціально-психологічного аспекту російсько-української війни встановлено, що він підлягає суттєвим

нелінійним трансформаціям під впливом детермінант суспільного та суб'єктивного характеру. Проведений аналіз виявив ключову закономірність: українське суспільство пройшло шлях від інтенсивної емоційної мобілізації до стадії адаптивної втоми, зберігши при цьому фундаментальні показники національної стійкості.

Якщо у 2022 році домінуючими трендами були гострі стресові реакції (паніка), ейфорія від успіхів та тотальна психологічна залученість, то до 2026 року сформувався принципово новий тип психологічного реагування, який можна класифікувати за наступними категоріями:

– «Фонова війна», це інтеграція воєнних реалій у повсякденну життєдіяльність більшості населення без вираженого емоційного супроводу.

– Резистентність до інформаційних впливів, це формування здатності до фільтрації контенту, зворотним боком якої є часткова апатія, що створює ризики виникнення соціального шоку у разі різкої дестабілізації оперативної обстановки на фронті.

– Хронізація психологічної травматизації - трансформація гострих реакцій на стрес у стійкі психосоматичні та депресивні стани, що зумовлює потребу в довготривалій (протягом десятиліть) системній психологічній реабілітації населення.

– «Критичний патріотизм» - збереження віри в перемогу як домінуючого наративу на фоні зростання вимогливості до органів державної влади, посилення нетерпимості до корупційних проявів та зниження рівня довіри до обороноздатності західних безпекових інституцій.

Виявлено, що найсуттєвішим ризиком для стабільності суспільства є поступова ерозія здатності до колективної дії внаслідок інформаційної втоми та психологічного виснаження. Разом з тим, позитивним чинником залишається унікальна адаптивність та здатність громадян до консолідації навіть за відсутності чітко визначених часових перспектив завершення конфлікту.

Список використаних джерел

1. Прохоренко К. В., Осіпова А. С. Психологічні особливості реагування населення України на початок повномасштабного вторгнення. Вісник Національного університету оборони України. 2022. Вип. 68. С. 45–52.

2. Марценюк Т. О. Волонтерський рух в Україні як форма соціальної згуртованості в умовах війни. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2023. № 2. С. 112–128.

3. Близнюк С. В. Динаміка посттравматичного стресового розладу в цивільного населення під час тривалих бойових дій. Український психологічний журнал. 2024. № 1 (21). С. 15–30.

4. Василенко О. М. Інформаційна гігієна та механізми психологічного захисту від ІПСО в умовах затяжного конфлікту. Стратегічні комунікації. 2024. Т. 3. № 4. С. 88–95.

5. Ковальський Р. І. Проблеми реінтеграції ветеранів та адаптація суспільства до повернення військовослужбовців: прогнозні моделі 2025-2026 рр. Соціальна психологія та суспільство. 2025. № 2. С. 202–215.

6. Шевченко Л. П. Еволюція довіри до державних інституцій та міжнародних партнерів в умовах стратегічної невизначеності. Політичні дослідження. 2025. Вип. 12. С. 54–70.

УДК 378.147:355.23:316.77

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ГРИ «GOLDA 1973» У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

Зборчий А.С.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті обґрунтовано психолого-педагогічні можливості стратегічної навчально-імітаційної гри «Golda 1973» у формуванні комунікативної компетентності майбутніх офіцерів. Актуальність теми зумовлена зростанням ролі лідерської комунікації у сучасній військово-професійній діяльності та потребою впровадження практико-орієнтованих освітніх технологій у систему вищої військової освіти України. Мета статті полягає в аналізі можливостей гри «Golda 1973» як засобу розвитку комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у контексті сучасних підходів військової педагогіки, інтерактивного навчання та андрагогіки.

У сучасних умовах війни, реформування системи військової освіти та переходу до компетентнісної моделі підготовки зростають вимоги до особистості офіцера-лідера. Ефективність його професійної діяльності визначається не лише рівнем спеціальних знань і здатністю ухвалювати рішення, а й умінням чітко доносити замисел, аргументувати позицію, координувати взаємодію, підтримувати довіру в колективі, вести переговори й забезпечувати узгодженість спільних дій. Саме тому комунікативну компетентність слід розглядати як одну з ключових особистісних компетентностей майбутнього офіцера.

У працях із військової педагогіки підкреслюється, що військово-педагогічний процес у вищій військовій школі має бути спрямований не лише на передачу знань, а й на формування професійно значущих якостей, культури спілкування, готовності до взаємодії та педагогічно доцільного впливу на особовий склад. Водночас сучасні підходи до організації освітнього процесу наголошують на необхідності використання активних та інтерактивних технологій, здатних моделювати професійні ситуації, залучати здобувачів освіти до спільного вирішення проблем і розвивати комунікативні вміння через діяльність.

Важливим теоретичним підґрунтям дослідження є андрагогічний підхід, відповідно до якого дорослий здобувач освіти виступає активним суб'єктом навчання, орієнтованим на практичне застосування знань, самоспрямованість, використання власного досвіду й розв'язання реальних професійних завдань. Такий підхід особливо релевантний для підготовки майбутніх офіцерів, оскільки вони мають опановувати не лише теоретичні положення, а й способи діяльності в умовах невизначеності, часових обмежень, конфлікту інтересів і високої відповідальності за результат.

Перспективним засобом реалізації цих вимог виступають ігрові та імітаційні технології навчання. У науково-методичних джерелах вони розглядаються як різновид інтерактивного навчання, що забезпечує залучення здобувачів освіти до активної взаємодії, колективного вироблення рішень, рольового проживання ситуацій та подальшої рефлексії. Освітня цінність таких технологій полягає в тому, що вони відтворюють логіку професійної діяльності, дозволяють навчатися через досвід, помилку, співпрацю та обговорення.

У цьому контексті стратегічна навчально-імітаційна гра «Golda 1973» має суттєвий психолого-педагогічний потенціал. За своїм задумом вона моделює кризову воєнно-політичну ситуацію, у якій учасники виконують ролі представників стратегічного рівня управління, взаємодіють у межах власних команд і між командами, приймають рішення, ведуть переговори, публічно представляють позицію держави, досягають домовленостей та реагують на зміну оперативно-політичної обстановки. В описі гри комунікативні здібності прямо визначені як одна з особистісних компетентностей, що розвиваються в процесі участі, поряд із критичним і стратегічним мисленням, роботою в команді, лідерськими якостями, стресостійкістю та відповідальністю.

Першою важливою можливістю гри «Golda 1973» є створення діяльнісного комунікативного середовища. На відміну від репродуктивного навчання, де комунікація часто зводиться до відповіді на запитання викладача, у грі вона виступає основним механізмом досягнення результату. Учасник повинен не просто висловити думку, а зробити це вчасно, логічно, переконливо та з урахуванням інтересів своєї команди, партнерів і опонентів. Таким чином, комунікація в грі функціонує як інструмент управління, координації та впливу, що наближає її до реальних умов діяльності офіцера.

Другою психолого-педагогічною можливістю є розвиток внутрішньокомандної взаємодії. Формат гри передбачає представлення держави кількома учасниками, які виконують різні функціональні ролі. Це вимагає постійного узгодження позицій, обміну інформацією, розподілу пріоритетів, аргументації пропозицій та вироблення спільної лінії поведінки. Така організація діяльності відповідає технологіям кооперованого та колективно-групового навчання, у яких освітній результат досягається через співпрацю, взаємонавчання і спільне вирішення проблем. Саме в цих умовах формуються навички слухання, уточнення,

переконання, коригування власної позиції та відповідального ставлення до командного рішення.

Третьою можливістю гри є розвиток переговорних умінь і навичок публічного представлення позиції. Учасники мають вступати в комунікативний контакт з іншими командами, шукати союзників, домовлятися, пропонувати взаємовигідні умови, реагувати на порушення домовленостей і захищати інтереси своєї сторони. У такий спосіб формується здатність вести конструктивний діалог, досягати компромісу, логічно обґрунтовувати рішення й водночас дотримуватися стратегічної мети. Для майбутнього офіцера це має принципове значення, оскільки сучасна професійна діяльність передбачає комунікацію не лише всередині підрозділу, а й у ширшому середовищі міжвідомчої та міжструктурної взаємодії.

Четвертою важливою можливістю є формування емоційно-регулятивного компонента комунікативної компетентності. Гра відбувається в умовах напруження, часових обмежень, конкуренції інтересів, необхідності швидко реагувати на дії інших учасників, що вимагає від гравців самоконтролю, витримки й здатності підтримувати продуктивний стиль спілкування навіть у конфліктних ситуаціях. У військово-педагогічній літературі наголошується, що педагогічна взаємодія у військовому колективі повинна будуватися на засадах взаємоповаги, довіри, педагогічного такту й уміння керувати комунікативною ситуацією. Саме рольове занурення в складні ситуації дає змогу практично відпрацьовувати ці якості.

П’ятою можливістю є інтеграція комунікативної компетентності з прийняттям рішень та лідерським впливом. У грі кожне рішення має не лише змістовий, а й комунікативний вимір: його потрібно пояснити, донести, узгодити, захистити або змінити відповідно до розвитку ситуації. У такому форматі учасник вчиться не просто говорити, а вести за собою через слово, формувати рамку обговорення, підтримувати згуртованість команди й спрямовувати її до спільної мети. Завдяки цьому комунікативна компетентність розвивається як складова військового лідерства, а не як ізольована мовленнєва навичка.

Окремої уваги заслуговує післяігрова рефлексія як необхідний елемент педагогічного супроводу. Ігровий досвід набуває освітньої цінності тоді, коли стає предметом аналізу: що саме забезпечило успіх або спричинило комунікативний збій, які аргументи виявилися переконливими, як учасники розподіляли ролі, чому одні переговори були результативними, а інші – ні. У поєднанні з обговоренням, дебрифінгом, самооцінюванням і зворотним зв’язком від викладача гра стає не лише тренінгом, а й інструментом формування рефлексивного досвіду майбутнього офіцера.

Потенціал гри «Golda 1973» доцільно розглядати також у ширшому контексті стандартів та підходів до військової освіти. У довідкових матеріалах до Спільної директиви стратегічних командувань НАТО 075-007 наголошується на значенні системного підходу, чіткого визначення результатів навчання, забезпечення якості освіти та індивідуальної підготовки. Застосування стратегічної навчально-імітаційної гри відповідає цій логіці, оскільки дозволяє цілеспрямовано формувати

конкретні компетентності, оцінювати поведінкові прояви здобувачів освіти та інтегрувати теоретичну підготовку з практикою професійної взаємодії.

Отже, психолого-педагогічні можливості гри «Golda 1973» у формуванні комунікативної компетентності майбутніх офіцерів полягають у тому, що вона забезпечує діяльнісне, інтерактивне й наближене до реальної професійної практики освітнє середовище; враховує особливості дорослого суб'єкта навчання; поєднує ігрове, кооперативне та комунікативно-діалогове навчання; створює умови для розвитку внутрішньокомандної й зовнішньої комунікації; сприяє формуванню лідерського впливу, переговорних умінь, емоційної витримки та комунікативної відповідальності. Перспективним напрямом подальших розвідок є розроблення критеріїв і показників оцінювання рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі використання стратегічних навчально-імітаційних ігор.

Список використаних джерел

1. Дубасенюк О. А., Самойленко О. А. Основи андрагогіки (для фахівців у галузі освіти дорослих) : навч.-метод. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. 247 с.

2. Вітченко А. О., Осьодло В. І., Салкуцан С. М. Технології навчання у вищій військовій школі: теорія і практика : навч.-метод. посіб. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2016. 272 с.

3. Інтерактивні методи викладання: практичні поради для суддів-викладачів. Київ : ФОП Демчинський О. В., 2017. 64 с.

4. Кротюк В. А., Щокіна Н. Б., Яндола К. О. Педагогічні технології та методи навчання у схемах і таблицях : навч.-метод. посіб. Харків : ХНУПС, 2019. 98 с.

5. Освіта та індивідуальна підготовка (E&ITD) 075-007 (від 24 березня 2025 року): Спільна директива стратегічних командувань НАТО: довідкові матеріали. Київ : ВІКНУ ім. Тараса Шевченка, 2025. 263 с.

6. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII.

7. Доктрина військового лідерства у Збройних силах України. ОП 1-296: затв. НГШ ЗС України від 22.01.2024.

СУЧАСНІ МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПЕРЕДОВИХ ПОЗИЦІЙ ЗСУ В УМОВАХ ПОСТІЙНОЇ ЗАГРОЗИ FPV-ДРОНІВ

Бордюгов М.В.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Сучасна російсько-українська війна характеризується стрімким розвитком безпілотних технологій, зокрема активним використанням ударних FPV-дронів. Постійна загроза атак дронів суттєво змінює психологічні умови перебування військовослужбовців на передових позиціях. На відміну від традиційних

артилерійських чи стрілецьких загроз, FPV-дрони створюють ефект постійної невизначеності, цілодобового спостереження та раптового ураження.

Умовно можна порівняти психологічний вплив FPV-дронів із ситуацією постійного перебування людини під загрозою раптового удару без можливості повністю контролювати небезпеку. Якщо при артилерійському обстрілі військовослужбовець часто розуміє напрямок загрози, то FPV-дрон може з'явитися раптово та атакувати точково. Це створює ефект: «постійного невидимого мисливця у повітрі». Саме такий тип стресу найбільш швидко виснажує нервову систему.

Тривале перебування в умовах високої напруги спричиняє хронічний стрес, нервове виснаження, порушення сну, підвищену тривожність та зниження когнітивних функцій особового складу. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання впровадження сучасних методів психологічної підтримки військовослужбовців.

Найефективнішим методом профілактики психоемоційного виснаження є своєчасна ротація військовослужбовців із передових позицій. У підрозділах, де командування впроваджувало короткі цикли ротації (3–7 діб на найбільш небезпечних позиціях), рівень психологічного виснаження був помітно нижчим, ніж у підрозділах із тривалим перебуванням на лінії бойового зіткнення.

Після короткого відведення в тилову зону військовослужбовці демонструють кращу концентрацію уваги, зниження тривожності. покращення морального стану. Ці факти підтверджують важливість системної ротації навіть у складних умовах війни.

Крім того, важливу роль відіграє підготовка військовослужбовців до самостійного контролю психоемоційного стану. Одним з найбільш ефективних методів є метод контрольованого дихання «дихання за квадратом», який можна ефективно застосовувати безпосередньо на позиціях. 4 секунди вдих – 4 секунди затримка – 4 секунди видих. Використання такої техніки протягом 2–3 хвилин дозволяє знизити рівень панічної реакції, стабілізувати серцевий ритм, покращити концентрацію уваги.

Система психологічного супроводу повинна функціонувати безпосередньо у районах виконання бойових завдань. Одним із базових наукових принципів сучасної військової психології є принцип proximity («близькості допомоги»), який був сформований ще під час досліджень бойового стресу у військових армій НАТО. Суть принципу полягає в тому, що психологічна допомога є найбільш ефективною тоді, коли надається максимально близько до району бойових дій, здійснюється одразу після травмуючої події, не вилучає військовослужбовця надовго із бойового колективу, підтримує його відчуття контролю та боєздатності.

Особливо важливим є формування довіри між особовим складом та психологом. Сучасний військовий психолог повинен бути не «зовнішнім консультантом», а інтегрованим елементом системи бойового управління.

Його функції повинні включати постійний моніторинг психологічного стану особового складу, участь у плануванні ротацій військовослужбовців,

консультування командирів, навчання військовослужбовців методам саморегуляції, психологічний супровід після бойових втрат.

Ефективність такої моделі підтверджується практикою армій країн НАТО та сучасним досвідом ЗСУ.

Командири підрозділів відіграють ключову роль у підтримці психологічної стійкості особового складу. Саме командир здатний своєчасно виявити ознаки виснаження підлеглих та організувати заходи відновлення. Позитивний морально-психологічний клімат значно підвищує рівень бойової стійкості підрозділу.

Постійна загроза FPV-дронів стала одним із найбільш потужних факторів психологічного впливу на військовослужбовців передових позицій ЗСУ. Тривале перебування в умовах високої небезпеки спричиняє психоемоційне виснаження особового складу, що безпосередньо впливає на боєздатність підрозділів. Ефективна система психологічної підтримки військовослужбовців повинна включати комплекс психологічних, організаційних та фізіологічних заходів: своєчасну ротацію, психологічний супровід, навчання методам саморегуляції та якісне фізичне відновлення.

Подальший розвиток системи психологічної підтримки ЗСУ має базуватися на аналізі реального бойового досвіду сучасної війни та впровадженні новітніх методів збереження ментального здоров'я особового складу.

Список використаних джерел

1. Блінов О. А. *Психологія бойового стресу військовослужбовців* / О.А. Блінов. – Київ : НАОУ, 2022. 256 с.

2. Кокун О. М. *Психологічна робота з військовослужбовцями в умовах бойових дій* / О.М. Кокун. – Київ, 2023. 198 с.

3. Управління морально-психологічного забезпечення ЗСУ. *Методичні рекомендації щодо психологічної підтримки військовослужбовців*. Київ : Генеральний штаб ЗСУ, 2024. 87 с.

4. Dave Grossman *On Combat: The Psychology and Physiology of Deadly Conflict in War and in Peace* / D. Grossman. New York : Warrior Science Publications, 2020. 432 p.

5. NATO Mental Health and Combat Stress Control Guidelines. Brussels : NATO Standardization Office, 2021. 145 p.

УДК 35.071:351.86:355.23:355.45:614.84

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАРУБІЖНИХ СТАНДАРТІВ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ТА НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННИХ ЗАГРОЗ

Тарасюк О.І.
Центральне управління безпеки військової служби Збройних Сил України,
Тарасюк Н.М.
Національний університет оборони України,

На цей час триває війна в Україні, росія-окупант всупереч вимог міжнародного гуманітарного права завдає ударів по об'єктам життєзабезпечення цивільного населення, по енергетичним об'єктам (електропідстанції, теплоелектроцентралі, об'єкти переробки і зберігання пально-мастильних матеріалів, та інше) намагаючись зробити блокаду для критичної інфраструктури, цивільної населення у великих містах України (Київ, Харків, Одеса, Дніпро, Запоріжжя, Львів та інші), метою яких є зупинити постачання до житлових будинків теплопостачання, електропостачання, водопостачання і водовідведення. [1] Окрім того росія завдає постійні ракетно-бомбові удари і удари безпілотних літальних апаратів по розташуванню підрозділів військ (сил). Що вимагає постійного аналізу, пошуку і розробки ефективних управлінських рішень щодо протидії постійним загрозам надзвичайних ситуацій воєнного характеру.

В умовах сьогодення враховуючи сучасні виклики і загрози у геополітиці визначено значимість України у військово-політичних процесах від реалізації яких залежить стан безпеки у Європі. Сьогодні Україна в центрі глобалізаційних процесів. Від ефективних механізмів публічного управління з питань організації безпеки залежить безпека держави на стратегічному рівні. Питання забезпечення спроможності держави з питань пожежної безпеки, що виходячи із проведеного аналізу є підсистемою національної безпеки держави є актуальним і значимим.

Стратегічним європейським партнером України є Республіка Польща, яка з перших днів повномасштабної збройної агресії росії продемонструвала високий рівень практичної підтримки і допомоги. В умовах бойових дій спроможність оборони України значно посилилася завдяки консолідованій допомозі польського суспільства, неурядових інституцій та бізнесу. Така всебічна солідарність урядових організацій, громадського суспільства і бізнесу заслуговує на глибоку повагу, а також є яскравим прикладом дієвого гуманітарного партнерства між нашими державами.

Проаналізувавши нормативно-правову базу Польщі і України слід зазначити про тотожність в окремих аспектах військового та державного управління країн-партнерів. Проте є певні відмінності і успіхи щодо розробки і апробації нормативно-правових актів і документів з питань організації і забезпечення

пожежної безпеки та цивільного захисту населення в звичайних умовах та під час воєнного стану.

Слід зазначити що Польща розвинула ширшу систему управління з питань цивільного захисту. В якій цивільний захист є тотожнім цивільній обороні держави. Так, у Польщі існують: державна пожежна охорона; військова пожежна охорона; цивільна оборона (бюро з питань захисту населення і цивільної оборони), пошуково-рятувальні команди (Департамент рятувальних робіт та цивільного захисту населення); національний центр координації ризиків та цивільного захисту Республіки Польща, та інші.

Для ефективної організації публічного управління з питань пожежної безпеки та цивільного захисту в умовах війни вважаю за необхідним вивчення та імплементацію досвіду Польщі та інших зарубіжних країн з питань нормативно-правового забезпечення та професійної підготовки персоналу та населення. Для ефективної протидії та якісної організації ми повинні виховати культуру громадськості до загальної негайної мобілізації з метою запобігання поширення та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій воєнного характеру. Для цього нам необхідно змінити нормативну базу і підхід кожного громадянина і громадськості до кризових надзвичайних ситуацій. Відповідно до статті 65 Конституції України визначено обов'язок громадянина – це захист і оборона держави. [2] Також нам необхідно визначити чіткий курс на децентралізацію, створення штабів з ліквідації надзвичайних ситуацій при територіальних громадах. А також розробка дієвого механізму щодо залучення сил і засобів з сусідніх громад і областей. Законодавчо визначити, що при виникненні надзвичайної ситуації сили і засоби котрі розміщені на території громад, які входять у план взаємодії і залучення при виникненні НС поступають у розпорядження голови об'єднаної територіальної громади чи області в залежності від масштабів.

Разом з тим ефективний захист населення неможливий без організації якісної спеціальної та професійної підготовки фахівців пожежної безпеки та персоналу аварійно-рятувальних, медичних, правоохоронних підрозділів і служб, а також особового складу органів державної влади і місцевого самоврядування, які перші прибувають на ліквідацію, на місця обстрілів і ракетно-бомбових ударів по об'єктам критичної інфраструктури, цивільним, житловим і громадським будівлям.

Враховуючи особливості загроз для України природного і техногенного характеру, викликів і загроз військового, політичного, економічного і соціального характеру нам необхідно удосконалити загальну систему державного управління з питань цивільного захисту. На підставі аналізу і враховуючи ризики і загрози національній безпеці необхідно розробити нову систему побудови цивільного захисту що підсилить національну безпеку держави. Вона повинна ґрунтуватися на побудові подібних структур країн європейського союзу та альянсу, на досвіді побудови систем цивільного захисту зарубіжних країн-партнерів США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Польща, Норвегія, Данія, Швеція, Фінляндія та інші

країни, а також на імплементації набутого у війні досвіду державних, приватних, військових, цивільних організацій і громадськості.

Слід зазначити з метою покращення загальної системи пожежної охорони і цивільного захисту нам необхідно стимулювати державною підтримкою і допомогою розвиток добровільних (волонтерських) команд, відомчої пожежної охорони (військових пожежних підрозділів), а також розвивати напрямок залучення дітей і молоді, створивши пластові добровільні пожежні команди, щодо гасіння пожеж і розвитку пожежної справи, а також залучення бізнесу і громадськості. Також необхідно відновити традиції розвитку пожежно-прикладного спорту серед дітей, молоді і добровільних (волонтерських) та професійних пожежно-рятувальних підрозділів. Слід переглянути організацію проведення та самі змагання із пожежно-прикладного спорту взявши за підґрунтя спортивні змагання країн ЄС та альянсу. Цей захід є важливим адже він допомагає покращити взаємодію і комунікацію між професійними пожежниками, дітьми та молоддю, а також громадськістю і бізнесом.

Список використаних джерел

1.Мугаверо Р., Андронов В., Кустов М. Особливості цивільного захисту в умовах воєнного конфлікту: колективна монографія. Харків – Рим, НУЦЗУ, 2023. 280с. URL: https://nuczu.edu.ua/images/myfolder/23.11.23ku/136_2023_CEMEC_libro_A5.pdf?srsltid=AfmBOoqdlsopRXC5R0l2xhXCwAp1lUEeP1t83qJf42tIO6QQZ206jTmt/ (дата звернення 10.04.2026).

2.Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ (дата звернення 20.04.2026).

3.Харламова Ю.Є. Механізми державного управління підготовкою фахівців служби цивільного захисту. Дисертація. Х.: НУЦЗУ, 2017. 136-150 С. URL: https://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/2049?locale=ru/ (дата звернення 01.04.2026).

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СТАНУ ВНУТРІШНІХ КОМУНІКАЦІЙ СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Голота А.А., Кожушко М.І.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

В мережі Internet 02.03.2026 було опубліковане повідомлення Міністра оборони України Михайла Федорова про підсумки його роботи на фронті та отриманих завданнях від Президента України стосовно посилення нашої оборони. Зокрема мова йшла про проведення аудиту втрат. «Починаємо аналіз кожної втрати на полі бою. Аудит допоможе виявити ключові проблеми та ухвалювати управлінські рішення для їх системного вирішення. Людський капітал – найвища цінність. Ми будемо боротися за життя кожного воїна», - написав міністр. Така постановка питання заслуговує на найвищу оцінку його намірів. До цього часу про

таке своє ставлення до наших захисників висловлював і Президент України і Головнокомандувач Збройних Сил України. Безперечно, що це питання під час війни є і буде найактуальнішим. При цьому зрозуміло, що питання – яким чином його ефективно вирішувати – знаходиться в процесі постійного пошуку свого рішення. Найефективнішими на сьогодні нами вбачаються два шляхи рішення: підняття професійної майстерності командирів всіх рівнів військового управління щодо організації, належного забезпечення та ведення бойових дій, а також впровадження роботизованих комплексів бойового враження супротивника на суходолі, в повітрі та на морі, що б це мінімізувало присутність на полі бою особового складу.

Разом із тим, мають місце такі негативні фактори як приховування СЗЧ та проблем з ротацією, забезпеченням воїнів на передовій, вимагання з особового складу, проблеми з евакуацією поранених, безпідставне допущення оточення або полону воїнів тощо. Звернення за допомогою до вищого командування дехто розцінює як слабину та неспроможність самостійно вирішити проблему, тобто підрив службового авторитету. Не виключається і пересторога щодо оприлюднення небажаної інформації, яка може бути неправильно розтлумачена. Таким чином особистісні амбіції відображаються на благополуччі особового складу. Всі ці фактори мають важливу складову – недостатність сміливості командирів звернутись за допомогою, брак гласності в їх діяльності, культури професійного спілкування, психолого-педагогічних компетенцій.

З цього приводу сьогодні є актуальним формування належного інформаційного середовища, відкритості діяльності та інформаційного забезпечення військових підрозділів без порушень режимів секретності. Ми вважаємо за необхідне черговий раз підняти питання взаємодії системи стратегічних комунікацій та системи психологічної підтримки персоналу, формування зрозумілості та доцільності синтезу їх сфер діяльності, формування синергетичних зусиль в інформаційній сфері.

В цьому контексті, перш за все, звернемось до вимог Указів Президента України. У Стратегії воєнної безпеки України, яка була затверджена Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021, визначено, що всеохоплююча оборона України – це комплекс заходів, основний зміст яких полягає у превентивних діях та стійкому опорі агресору на суші, на морі та в повітряному просторі України, *нав'язуванні своєї волі в інформаційному просторі*; використанні для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства, у тому числі *духовного та культурного* потенціалів. А Указом Президента України від 28 грудня 2021 року №685/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року затверджено Стратегію інформаційної безпеки, яка передбачає *створення ефективної системи стратегічних комунікацій,* розвиток інформаційного суспільства. Ці документи під час війни тільки підвищили своє значення та активно впроваджують складові державної системи стратегічних комунікацій.

Значення стратегічних комунікацій виразно та дохідливо надано в навчальному посібнику науковця М. Гребенюка «Основи стратегічних комунікацій (СК) за стандартами НАТО» (Київ, 2017 рік). Так словосполучення «стратегічні комунікації» має глибокий сенс. «Стратегічний» свідчить про те, що ці комунікації ініціюють і обумовлюють на найвищому політичному рівні, ними пронизане все суспільство, всі його прошарки, а також поширюються на міжнародну аудиторію. Вони мають підтримувати досягнення стратегічних завдань, відповідати баченням, цінностями і спроможностям поліпшити власну стратегічну позицію порівняно з позицією противника. Саме з цього боку їх треба розглядати військовим. «Комунікації» означають не лише діалог, а й спрямовану «згори донизу» інформаційну діяльність. Другим важливим аспектом поняття «стратегічні комунікації» є те, що планування та ведення діяльності зі стратегічних комунікацій має бути повністю інтегрованим до процесу планування операцій на всіх рівнях, починаючи від стратегічного політико-військового до найнижчого військового. Слід пам'ятати, що часто події, що відбуваються на тактичному рівні, мають стратегічний ефект (вплив). Мета дій суб'єктів СК полягає в тому, щоб отримати інформаційну перевагу в інформаційному середовищі. У сучасному інформаційному середовищі зв'язане та своєчасне застосування стратегічних комунікацій є надважливим для загального успіху, особливо в протистоянні загрозам, тим більше гібридним. Для досягнення успіху Альянс має стати активнішим та діяти на випередження в інформаційному середовищі, щоб комунікативні спроможності та штабні функції підсилювали одна одну, а обмежені ресурси використовувалися з найбільшою користю. Таким чином ці слова свідчать про помилковість визначень стосовно належності стратегічних комунікацій тільки вищим ешелонам військово-політичного керівництва держави.

Також американський письменник і колишній закордонний і військовий журналіст Річард Галоран (Richard Halloran) дав коротке визначення стратегічним комунікаціям як певному способу переконувати людей прийняти чиїсь ідеї, політику або спосіб дій. СТРАТКОМ – значить переконувати союзників та друзів надавати підтримку, нейтральні сторони – перейти на вашу сторону або хоча б залишатися нейтральними, а головне – переконувати співвітчизників підтримувати політику їх лідерів, що зміцнює волю нації досягти поставлених цілей. Метою стратегічних комунікацій НАТО є – переконати аудиторію НАТО, країн-членів Альянсу або країн регіону, де проводять операція НАТО, незалежно від того, чи вона дружня, чи ворожа, у тому, що вона отримує достовірну, точну та своєчасну інформацію, яка дасть змогу зрозуміти і оцінити дії і наміри Альянсу. Це буде стримувати агресію і просувати цілі й завдання НАТО. Все, що НАТО і його партнери роблять, декларують або не роблять і замовчують, має передбачувані та непередбачувані наслідки. Будь-яка дія, будь-яке слово і зображення, джерелом якого може бути кожен, починаючи від окремого солдата на полі бою до командувача військами (силами) на ТВД, посилає певний меседж. Будь-яка операція, навіть найменше збройне зіткнення на тактичному рівні, може мати

наслідки для стратегічних комунікацій. Стратегічні комунікації – це послідовний, спільний (сумісний, колективний) процес, який має бути інтегрованим вертикально від стратегічного до тактичного рівнів управління та горизонтально між всіма зацікавленими сторонами. Ці положення яскраво свідчать про помилковість недооцінки стратегічних комунікацій на тактичному рівні, значення кожного військовослужбовця та працівника Збройних Сил України в вирішенні питань СК. Адже саме на тактичному рівні внутрішні комунікації є головним мотиваційним чинником, який впливає на досягнення успіху в бойовій обстановці.

Володіння командирами та особовим складом оперативною, достовірною, правдивою інформацією зміцнює морально-психологічний стан всього особового складу, сприяє довірі до дій військового керівництва.

Таке ставлення до внутрішніх комунікацій підтримує у своїй роботі і науковець В. Семененко та ін. (2015 р.), визначивши, що за стандартами НАТО одним із важливих компонентів системи стратегічних комунікацій є внутрішня комунікація. Вчений В. Ліпкан (2015 р.), виділяючи компоненти системи стратегічних комунікацій, бере за зразок стандарти НАТО, де питанням стратегічної комунікації приділена надзвичайна питома вага. Він визначає у їх складі внутрішню комунікацію (роботу з особовим складом/внутрішній PR), а також інформування про ситуацію (Visual Info/Situation Awareness) та документування подій на полі бою (Combat Camera). У нашому випадку це є проведенням військово-історичної роботи. З точки зору формування відкритості у діяльності як конкретних посадовців, так і військових структур друга складова наближена до внутрішніх комунікації та має неперевершене значення для аналізу подій. Зокрема М. Гребенюк вказує на те, що ззовні, неправильно трактуючи задокументовані матеріали, індивідууми або групи можуть викласти неправдиву інформацію про діяльність НАТО, виходячи з власної точки зору. НАТО має ретельно документувати свою діяльність та операції. Задокументовані матеріали можуть бути використаними як історичні записи, допомагати створенню «пам'яті організації» та гарантувати джерело для активного поширення інформації, яку можна публікувати в ЗМІ так само, як і відповіді-реагування на неправдиву інформацію. Стратегічні комунікації мають бути захисником удосконалення та керування систематичними процесами, за допомогою яких збирають зображення та інші матеріали, поширюють та архівують для їх вчасного оприлюднення, спростовування та використання для впливу на інформаційне середовище.

При цьому у наших державних нормативно-правових документах та керівних військових відомчих документах не аргументовано відсутні внутрішні комунікації у визначеннях стратегічних комунікацій, а саме: стратегічні комунікації - скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави - публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави. Але далі по тексту з'являються згадування про внутрішні комунікації як про функції в реалізації стратегічних комунікацій чи як складових СК, але при відсутності

реалізації стратегічних комунікацій на тактичному рівні, що суперечить здоровому глузду. При цьому ми звертаємо увагу на те, що стратегічні комунікації у воєнній сфері хоча б визначались як складова національної системи стратегічних комунікацій (наказ МОУ, 2017 р.). Але положення наказу МО України від 02.10.2025 № 653-нм «Деякі питання реалізації стратегічних комунікацій у системі Міністерства оборони України» пішли далі. В цьому документі СК поділені на державний контекст та військовий контекст. Це виокремлює військові СК із складу національної системи СК, лише дозволяє інтегрувати комунікаційні спроможності держави та керувати інформаційними операціями. Якщо в наказі МО України «Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України» (2017 р.) внутрішні комунікації з'явились хоча і без визначень свого терміну, як з віртуального простору, то в наказі МО України «Деякі питання реалізації стратегічних комунікацій у системі Міністерства оборони України» про них взагалі не йдеться. Їх в системі стратегічних комунікацій Збройних Сил України формально не існує, тільки як можлива платформа для підрозділів військових зв'язків з громадськістю.

Ось так як внутрішні комунікації блукали ніби складові стратегічних комунікацій ніби засоби їх реалізації, так вони і закінчились. Тобто потенціальна ідея розширити інформативний простір на тактичному рівні військового управління у взаємодії системи психологічної підтримки персоналу та системи стратегічних комунікацій в інтересах як командування так і підлеглого особового складу виявилась марною. Якщо раніше головне управління морально-психологічного забезпечення відповідало за реалізацію внутрішніх комунікацій, тобто хоча б було зрозумілим їх призначення. На сьогодні не зрозуміло чия це сфера діяльності. Отже стає зрозумілим чому взаємодія системи стратегічних комунікацій та психологічної підтримки персоналу гальмувала, а зараз ймовірно вже не існує. За традицією, яка склалася в процесі випуску військових публікацій в Збройних Силах України повідомляти про своїх авторів та запрошувати повідомляти свої пропозиції щодо змісту видань, просимо керівництво Департаменту стратегічних комунікацій Міністерства оборони України повідомити хто автор та на підставі яких керівних документів НАТО та вітчизняний вчених складено наказ Міністра оборони України від 02.10.2025 № 653-нм «Деякі питання реалізації стратегічних комунікацій у системі Міністерства оборони України». Будемо вдячні за співпрацю.

УДК 341.3:355.48(477:470)

ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР

Островська-Бугайчуку І. М., кандидат педагогічних наук, доцент
Муха В. В.
Житомирський військовий інститут ім. С. П. Корольова

Проблематика правового регулювання збройних конфліктів належить до числа найбільш складних у сучасному міжнародному праві. Це зумовлено як трансформацією форм ведення війни, так і наявністю суперечностей між нормами національного законодавства та міжнародного гуманітарного права. Особливої актуальності зазначена проблема набула в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України, що супроводжується численними порушеннями норм міжнародного права та значними труднощами їх правової кваліфікації.

Одним із ключових аспектів досліджуваної проблематики є розмежування понять «війна» та «збройний конфлікт». Незважаючи на їх зовнішню подібність, ці категорії мають різне юридичне наповнення. Війна традиційно розглядається як особливий правовий стан, що виникає внаслідок офіційного оголошення відповідно до норм міжнародного права, зокрема положень Гаазької конвенції 1907 року. Такий стан супроводжується розривом дипломатичних відносин між державами, припиненням дії двосторонніх договорів, а також запровадженням спеціального правового режиму, який передбачає певні обмеження прав і свобод.

Водночас поняття «збройний конфлікт» є значно ширшим і охоплює всі форми збройного протистояння незалежно від наявності формального акту оголошення війни. Саме такий підхід закріплений у Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах до них, які не містять чіткого визначення цього терміна, проте поширюють свою дію на будь-які випадки застосування збройної сили. Отже, міжнародне право регулює поведінку сторін на основі фактичної наявності збройного протистояння, а не його юридичного оформлення. Таким чином, відсутність чіткої дефініції створює передумови для різного тлумачення поняття збройного конфлікту залежно від конкретних обставин.

Важливою особливістю міжнародного гуманітарного права є його застосування незалежно від визнання сторонами стану війни. Це означає, що норми МГП починають діяти з моменту фактичного виникнення збройного протистояння, навіть якщо одна зі сторін заперечує його існування. Включення такого положення до Женевських конвенцій дозволило усунути одну з ключових проблем міжнародного права, пов’язану з можливістю ухилення держав від виконання гуманітарних зобов’язань.

Класифікація збройних конфліктів на міжнародні та неміжнародні має принципове значення для визначення правового режиму їх регулювання. Міжнародні збройні конфлікти виникають між державами як суб’єктами міжнародного права, тоді як неміжнародні відбуваються в межах однієї держави

між урядовими силами та організованими збройними формуваннями. Водночас сучасні конфлікти дедалі частіше набувають змішаного характеру, що істотно ускладнює їх правову кваліфікацію.

У сучасних умовах трансформації збройних конфліктів простежується тенденція до розмивання меж між їх класичними видами. Держави все частіше застосовують так звані «гібридні» методи ведення війни, які поєднують традиційні військові дії з інформаційними операціями, кіберзагрозами, використанням нерегулярних збройних формувань та іншими інструментами впливу. Це суттєво ускладнює визначення правового статусу конфлікту та створює додаткові труднощі для застосування норм міжнародного гуманітарного права.

Окремою проблемою є встановлення факту участі держави у збройному конфлікті через непрямі форми впливу. Контроль над збройними формуваннями, матеріально-технічне забезпечення або координація їх діяльності можуть свідчити про наявність міжнародного збройного конфлікту, однак доведення таких обставин у правовому полі є складним і багаторівневим процесом. Це, у свою чергу, ускладнює притягнення винних осіб до відповідальності та застосування відповідних норм міжнародного права.

Слід також враховувати, що міжнародне гуманітарне право не завжди встигає адаптуватися до сучасних викликів. Поява нових форм ведення бойових дій, зокрема із застосуванням високотехнологічних засобів, ставить під сумнів ефективність існуючих правових механізмів регулювання. У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба в удосконаленні міжнародно-правових норм та їх гармонізації з національним законодавством.

Крім того, значною проблемою залишається неоднакове тлумачення норм міжнародного права різними державами. Політичні чинники нерідко впливають на правову оцінку збройних конфліктів, що призводить до формування подвійних стандартів у міжнародних відносинах. Така ситуація знижує ефективність міжнародно-правових механізмів та ускладнює забезпечення принципу невідворотності відповідальності за міжнародні злочини.

Не менш важливим аспектом є імплементація норм міжнародного гуманітарного права у національні правові системи. Недостатній або фрагментарний характер такої імплементації призводить до труднощів у практичному застосуванні відповідних норм, особливо під час розслідування воєнних злочинів. У зв'язку з цим виникає необхідність подальшого вдосконалення національного законодавства з метою забезпечення його відповідності міжнародним стандартам.

Таким чином, сучасний стан правового регулювання збройних конфліктів характеризується наявністю численних колізій та прогалин, що потребують комплексного наукового осмислення і практичного вирішення. Подальший розвиток міжнародного гуманітарного права має бути спрямований на підвищення його ефективності та здатності адекватно реагувати на новітні виклики, пов'язані з трансформацією збройних конфліктів у глобалізованому світі.

Події на території України є яскравим прикладом зазначеної складності. Початково збройне протистояння на сході держави розглядалося як неміжнародний конфлікт, оскільки багато спостерігачів розглядали протистояння як «неміжнародний збройний конфлікт», а як громадянську війну або внутрішній конфлікт, оскільки Росія заперечувала участь своїх військ (форма «гібридної війни»). Проте із часом, через безпосереднє втручання регулярних збройних сил РФ (наприклад, під Іловайськом у 2014 та Дебальцевим у 2015) та повний контроль над незаконними збройними формуваннями («Л/ДНР»), конфлікт переріс у міжнародний збройний конфлікт між Україною та Російською Федерацією. Таким чином, конфлікт набув подвійного характеру, що істотно ускладнило застосування норм міжнародного права. Водночас ситуація в Автономній Республіці Крим відповідає ознакам міжнародного збройного конфлікту у формі окупації, що автоматично зумовлює застосування положень Женевських конвенцій.

Застосування міжнародного гуманітарного права у просторі ґрунтується на принципі ефективного контролю, відповідно до якого його норми поширюються на всю територію, де здійснюється військовий контроль, незалежно від інтенсивності бойових дій. У часовому вимірі дія МГП починається з першого акту збройного насильства і триває до повного припинення конфлікту або завершення окупації. Водночас у практиці виникають труднощі через відсутність чітких критеріїв визначення інтенсивності конфлікту, що може призводити до різного тлумачення правових норм.

Правові аспекти початку збройного конфлікту традиційно пов’язуються з офіційним оголошенням війни або висуненням ультиматуму. Проте сучасна практика свідчить, що військові дії нерідко розпочинаються без дотримання цих формальностей. Оголошення війни має важливі юридичні наслідки, зокрема припинення дипломатичних і консульських відносин, мобілізацію населення, а також встановлення спеціального правового режиму щодо іноземців.

Завершення збройного конфлікту може відбуватися у формі перемир’я або капітуляції. Перемир’я може мати як тимчасовий, так і безстроковий характер і спрямоване на припинення бойових дій. Капітуляція означає припинення опору на умовах переможця та може супроводжуватися істотним обмеженням суверенітету переможеної сторони. Остаточне припинення стану війни, як правило, оформлюється мирним договором, який регулює питання відновлення міжнародних відносин, обміну військовополоненими та виведення військ.

Серед правових наслідків завершення війни слід виділити відновлення дипломатичних відносин, поновлення дії міжнародних договорів, репатріацію цивільного населення, а також притягнення винних осіб до відповідальності. Особливого значення набуває встановлення політичної та матеріальної відповідальності держави-агресора, а також кримінальної відповідальності за воєнні злочини.

Воєнні злочини є серйозними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права і належать до категорії міжнародних злочинів поряд із геноцидом, злочинами

проти людяності та злочином агресії. Їх правове регулювання здійснюється на основі Женевських конвенцій, Додаткових протоколів та Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

У національному законодавстві України відповідальність за воєнні злочини передбачена статтею 438 Кримінального кодексу України, яка встановлює відповідальність за порушення законів та звичаїв війни. Однак зазначена норма має бланкетний характер і відсилає до міжнародних правових актів, що ускладнює її практичне застосування. Крім того, термінологічна невідповідність між національним і міжнародним правом створює додаткові труднощі у кваліфікації таких злочинів.

Після початку повномасштабної агресії Російської Федерації проти України правоохоронні органи зіткнулися з необхідністю розслідування значної кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із війною. Водночас відсутність єдиного підходу до їх кваліфікації призвела до ситуацій, коли одні й ті самі дії оцінюються як воєнні злочини, терористичні акти або злочини проти національної безпеки.

Особливої уваги потребує проблема помилкової кваліфікації воєнних злочинів як терористичних. Відповідно до міжнародного права тероризм не належить до категорії міжнародних злочинів, тоді як воєнні злочини мають універсальний характер і підлягають переслідуванню всіма державами. Така помилка може суттєво обмежити можливості міжнародної співпраці та притягнення винних осіб до відповідальності.

Окремо слід звернути увагу на відповідальність військово-політичного керівництва Російської Федерації, дії якого мають ознаки злочину агресії. Цей злочин передбачає відповідальність за планування, підготовку та ведення агресивної війни і є одним із найтяжчих міжнародних злочинів. Водночас національне законодавство України потребує подальшого вдосконалення для забезпечення ефективного притягнення до відповідальності за такі діяння.

Крім того, систематичне застосування заборонених засобів ведення війни, знищення цивільної інфраструктури та значні втрати серед цивільного населення свідчать про наявність ознак не лише воєнних злочинів, але й злочинів проти людяності. Це зумовлює необхідність комплексного підходу до правової оцінки дій держави-агресора.

Таким чином, правові колізії між національним та міжнародним правом у сфері регулювання збройних конфліктів суттєво ускладнюють процес кваліфікації злочинів і притягнення винних осіб до відповідальності. Основними причинами таких колізій є невідповідність термінології, недостатній рівень імплементації міжнародних норм у національне законодавство та відсутність єдиної правозастосовної практики.

Для вирішення окреслених проблем першочергового значення набуває забезпечення системної гармонізації національного законодавства України з нормами міжнародного гуманітарного та кримінального права. Така гармонізація повинна передбачати не лише формальне приведення норм у відповідність до

міжнародних стандартів, але й їх ефективну імплементацію у правозастосовну практику. Зокрема, потребує вдосконалення понятійно-категоріальний апарат кримінального законодавства з метою чіткого розмежування воєнних злочинів, злочинів проти людяності, злочину агресії та інших суміжних правопорушень відповідно до міжнародно-правових підходів.

Не менш важливим є вдосконалення кримінально-правових механізмів кваліфікації воєнних злочинів, що передбачає уточнення змісту відповідних норм, подолання їх бланкетності та забезпечення єдності правозастосовної практики. У цьому контексті доцільним є врахування практики міжнародних судових інституцій, що сприятиме формуванню сталих підходів до кваліфікації міжнародних злочинів.

Важливим напрямом є підвищення рівня професійної підготовки фахівців у сфері міжнародного гуманітарного права, зокрема працівників правоохоронних органів, суддів та прокурорів. Сучасні виклики вимагають наявності спеціалізованих знань і практичних навичок щодо застосування норм міжнародного права та їх інтеграції у національну правову систему.

Окремої уваги потребує розширення міжнародного співробітництва у сфері розслідування та переслідування міжнародних злочинів. Така взаємодія сприятиме ефективному збору доказів, встановленню винних осіб та забезпеченню принципу невідворотності покарання.

Отже, ефективне правове регулювання збройних конфліктів можливе лише за умови узгодженості національного та міжнародного права, їх взаємодоповнюваності та належної реалізації у практичній діяльності. Саме така узгодженість є необхідною передумовою забезпечення справедливості, невідворотності відповідальності та підтримання міжнародного правопорядку в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел

1.Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року. *Офіційний вісник України*.

2.Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. *Офіційний вісник України*.

3.Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року // Офіційний вісник України.

4. Конвенція про відкриття воєнних дій (Гаазька конвенція III) від 18 жовтня 1907 року. *Збірник міжнародних договорів*.

5.Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

6.Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року. *Офіційний вісник України*.

7.Матеріали Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду щодо ситуації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: офіційний сайт Міжнародного кримінального суду.

МЕХАНІЗМИ КОЛЕКТИВНОЇ СТІЙКОСТІ В СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВІД ТРАВМАТИЧНОГО ВПЛИВУ ВІЙНИ

Артюхова В.В. кандидат психологічних наук, Павицька А.О.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У сучасних умовах ведення бойових дій психологічний захист військовослужбовців набуває особливого значення як чинник збереження боєздатності особового складу та попередження психогенних втрат. Водночас психологічна стійкість у військовій діяльності формується не лише на індивідуальному рівні, а й у межах міжособистісної взаємодії в підрозділі. У цьому контексті колективну стійкість доцільно розглядати як інтегральну соціально-психологічну властивість військового колективу, що забезпечує його здатність підтримувати функціональну цілісність, емоційну врівноваженість та ефективність спільної діяльності в умовах бойового стресу та травматичного впливу війни. Аналіз сучасних досліджень показує, що групові ресурси адаптації є важливою складовою загальної психологічної стійкості військовослужбовців [1].

Одним із ключових механізмів формування колективної стійкості виступає спільне переживання небезпеки. Перебуваючи в єдиному просторі бойового досвіду, військовослужбовці сприймають загрозу не як виключно індивідуальне випробування, а як спільний виклик для всього підрозділу. Це сприяє зниженню суб'єктивної інтенсивності страху, тривоги та почуття безпорадності, оскільки психоемоційне навантаження частково розподіляється між членами групи. У результаті колектив стає своєрідним психологічним буфером, який пом'якшує індивідуальну чутливість до травматичних подій [2].

Важливу роль відіграє також колективне осмислення травматичного досвіду. Обговорення пережитих бойових подій, спільне формування оцінок ситуації, надання смислу втратам, труднощам і небезпекам створюють умови для психологічної інтеграції травматичного досвіду. Це знижує ризик внутрішньої ізоляції військовослужбовця, послаблює руйнівний вплив пережитих подій та сприяє збереженню психічної рівноваги. Через механізми групової рефлексії травматичний досвід трансформується з деструктивного чинника у досвід спільного подолання випробувань [3].

Ще одним механізмом психологічного захисту виступає можливість розділити негативні емоції в колективі. Емоційна підтримка побратимів, взаємне співпереживання, довірливе спілкування, гумор як форма психологічної компенсації, готовність вислухати та підтримати формують середовище емоційної безпеки. За таких умов негативні переживання – страх, провина, розгубленість, психічне виснаження – не накопичуються індивідуально, а знаходять вихід у груповій взаємодії, що знижує ризик розвитку гострих стресових реакцій [4].

Для того, щоб колектив демонстрував високий рівень колективної стійкості в умовах стресу, невизначеності та екстремальних навантажень, необхідною є

наявність комплексу соціально-психологічних детермінант, які забезпечують збереження функціональності групи. Однією з фундаментальних детермінант колективної стійкості виступає ціннісно-смислова єдність особового складу, тобто спільне розуміння мети діяльності, єдине бачення алгоритмів виконуваних завдань, розподіл ролей. Усвідомлення своєї ролі у захисті держави, приналежність до професійної військової спільноти та розуміння стратегічної значущості власних дій формують внутрішню мотиваційну опору та спільну ідентичність, що виступає головним компонентом ментального імунітету.

Не менш важливою детермінантою є довіра до лідерства, яка виступає психологічною основою стабільності колективу в умовах невизначеності. У кризових ситуаціях командир виконує не лише організаційно-управлінську функцію, а й функцію емоційного регулятора групи. Психологічний стан особового складу значною мірою залежить від того, наскільки лідер демонструє впевненість, компетентність, послідовність у рішеннях та здатність зберігати самоконтроль. За наявності довіри до лідера знижується рівень тривоги, зменшується схильність до панічних реакцій та підвищується готовність особового складу діяти в умовах дефіциту інформації.

Комунікативна компетентність та прозорість комунікації забезпечує стабільність внутрішньогрупової взаємодії та знижує ризики дезінтеграції колективу. Під комунікативною прозорістю слід розуміти своєчасний достовірний обмін інформацією між усіма членами колективу, а також наявність зворотного зв'язку. У військових умовах дефіцит інформації або її неоднозначність швидко породжують невизначеність, домисли, чутки та внутрішню напругу.

Саме сукупність цих чинників формує здатність підрозділу виступати колективним суб'єктом психологічного захисту в умовах війни [5]. Отже детермінація колективної стійкості є стратегічним завданням збереження ментального здоров'я військовослужбовців. Єдність та згуртованість підрозділу забезпечує колективну стійкість до стресу: чим вищий рівень єдності групи, тим менша ймовірність того, що індивідуальний стрес переросте у хронічну травму.

Список використаних джерел

1. Клочков В. В. Сучасні погляди на проблему формування психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій // Вісник Національного університету оборони України. 2022. №3. С. 71–79. DOI: 10.33099/2617-6858-2022-67-3-71-79.

2. Клочков В. В. Поняття та структура психологічної стійкості військовослужбовців до виконання бойових завдань // Вісник Національного університету оборони України. 2022. №4. С. 52–63. DOI: 10.33099/2617-6858-2022-68-4-52-63.

3. Чорний В., Романишин А., Остапчук О. Стійкість українських військовослужбовців в ході російсько-української війни: психологічні чинники // Вісник Національного університету оборони України. 2024. №5. С. 181–189. DOI: 10.33099/2617-6858-2024-81-5-181-189.

4. Висятицька Н., Лиса М. Когнітивні та поведінкові методи як ефективний спосіб підтримки психологічної стійкості військовослужбовців під час бойового стресу // Науковий вісник ЛДУВС. 2024. №2. С. 12–21.

5. Олійник Л., Коваль І. Розвиток стресостійкості військовослужбовців механізованих підрозділів в умовах оборони // Наукові записки ЛДУБЖД. 2025. №2.

УДК 316.6:355.292(477)

ІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ У ЦИВІЛЬНЕ ЖИТТЯ: ПОДОЛАННЯ СТИГМАТИЗАЦІЇ ТА ЕФЕКТИВНІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАДАПТАЦІЇ

Голярдик Н. А., кандидат психологічних наук, доцент
Пак Д.Є.
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Умови тривалої та повномасштабної війни формують безпрецедентні виклики для українського суспільства, одним із найважливіших серед яких є повернення та успішна реінтеграція сотень тисяч ветеранів та ветеранок у цивільне життя. Цей процес вимагає не лише медичного супроводу чи економічної допомоги, але й глибокої соціально-психологічної реадаптації, яка має бути спрямована на подолання стигматизації та забезпечення гідних, безбар'єрних умов для повноцінної самореалізації колишніх захисників. Засадничими документами, які формують фундаментальний каркас державної політики у цій сфері, виступають Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [8] та Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [9]. Ці законодавчі акти закріплюють базові гарантії для ветеранів, проте сучасні, динамічні реалії безпрецедентного конфлікту вимагають їхньої постійної адаптації до якісно нових потреб. Як слушно зазначається у фаховій інформаційній довідці Дослідницької служби Верховної Ради України, формування новітньої ветеранської політики в Україні сьогодні потребує глибокого переосмислення існуючих інституційних механізмів та створення більш гнучких, людиноцентричних інструментів підтримки [4].

Незважаючи на наявність широкого спектра законодавчо задекларованих прав, на практиці ветерани систематично стикаються зі значними перепонами під час їх безпосередньої реалізації. Згідно з аналітичним звітом ГО «Юридична сотня», присвяченим актуальним проблемам реалізації державної підтримки, в Україні досі існують суттєві розбіжності між нормами написаного закону та реальним, життєвим досвідом ветеранів і ветеранок [1]. Дослідження фіксує численні бюрократичні перепони, загальну недостатню поінформованість звільнених зі служби осіб щодо їхніх законних прав та ефективних алгоритмів їх захисту, а також критичний брак координації між різними державними відомствами. Усе це неминуче створює

додаткове, вкрай виснажливе психологічне навантаження на осіб, які щойно повернулися з зони активних бойових дій, та штучно уповільнює їхній перехід до мирного життя. Відсутність цілісного, ефективного супроводу на етапі оформлення статусів та отримання гарантованих медичних чи соціальних послуг дуже часто призводить до відчуття розчарування та поступового відчуження ветеранів від державних інституцій.

Окрім інституційних та адміністративних бар'єрів, надзвичайно гострою залишається невидима проблема соціальної стигматизації та особливостей суспільного сприйняття. Успішна, безшовна реінтеграція апріорі неможлива без щирої готовності самого цивільного суспільства приймати ветеранів без упереджень і страхів. Соціологічна група «Рейтинг» у грудні 2024 року провела масштабне, репрезентативне дослідження щодо образу ветеранів в українському суспільстві [6]. Його результати переконливо свідчать про глибоку, безумовну повагу громадян до своїх захисників, але водночас вони яскраво виявляють наявність певних суспільних стереотипів і прихованих страхів, тісно пов'язаних із можливими проявами посттравматичного стресового розладу (ПТСР) чи потенційними труднощами у повсякденному спілкуванні. Така стигматизація найчастіше виникає через елементарне недостатнє розуміння цивільним населенням специфіки та жорсткості військового досвіду. Як наслідок, ветерани можуть гостро відчувати соціальну ізоляцію, що, у свою чергу, значно ускладнює та драматизує їхнє повернення до активного суспільного життя.

Одним із найефективніших інструментів подолання соціальної ізоляції та відновлення базового відчуття власної значущості є успішне працевлаштування та повноцінна професійна самореалізація. Роботодавці – як у приватному, так і в державному секторах – відіграють вирішальну роль у цьому процесі. О. Алчанова у своєму фаховому матеріалі для ініціативи MH4U акцентує особливу увагу на важливості завчасної підготовки робочих місць та робочих колективів до повернення ветеранів [2]. На її думку, справжня інтеграція ветеранів та ветеранок у професійній сфері неодмінно вимагає від українського бізнесу не просто механічного надання робочого місця, а створення дійсно інклюзивного, підтримуючого корпоративного середовища, яке з повагою враховуватиме їхній специфічний життєвий досвід та поточні психологічні потреби.

Окрему, не менш важливу увагу слід приділяти адаптації ветеранів, які обирають продовження свого служіння на публічній службі. Національне агентство України з питань державної служби своєчасно розробило спеціальний HR-порадник, який містить чіткі, практичні рекомендації для керівників державних органів та фахівців з управління персоналом щодо правильної організації роботи ветеранів і ветеранок [3]. Цей документ є вкрай важливим концептуальним кроком до стандартизації підходів у роботі з колишніми військовослужбовцями в державних інституціях, пропонуючи перевірені алгоритми безконфліктної комунікації, облаштування робочого простору та створення ефективних програм менторства на робочому місці.

У процесі розробки власних ефективних програм психологічної реадаптації Україна не повинна обмежуватися виключно шляхом проб і помилок. Стратегічно важливим є залучення та адаптація кращих світових практик до українських реалій. Зокрема, фахове дослідження Е. Костишин, В. Грицанюк та Ю. Шевців ґрунтовно розкриває детальний досвід США щодо реінтеграції ветеранів війни до цивільного життя [5]. Американська модель, яка кристалізувалася десятиліттями після різних масштабних збройних конфліктів, фундаментально базується на глибокій міжвідомчій взаємодії, активному залученні громадського сектору та розгалуженій загальнонаціональній мережі Департаменту у справах ветеранів (VA). Цей досвід яскраво демонструє, що найвищої ефективності досягають саме ті програми, які забезпечують безперервний, проактивний супровід військовослужбовця ще задовго до моменту його фактичного звільнення з лав Збройних Сил, пропонуючи комплексні, індивідуалізовані послуги з професійного перенавчання, забезпечення житлом та постійної психологічної підтримки.

Поряд з інституційною допомогою, одним із перевірених та найбільш дієвих методів психологічної реадаптації безпосередньо на рівні територіальних громад є принцип «рівний-рівному». Національна психологічна асоціація України розробила детальні методичні рекомендації місцевим органам влади та лідерам громад щодо організації ветеранських груп самодопомоги [7]. Цей емпатичний підхід дозволяє ветеранам вільно ділитися власним травматичним чи трансформаційним досвідом у абсолютно безпечному, довірливому середовищі людей, які пережили схожі події. Формат роботи «рівний-рівному» доведено сприяє швидкому зниженню рівня загальної тривожності, допомагає ефективно долати внутрішні бар'єри у спілкуванні та формує міцні горизонтальні соціальні зв'язки, що є критично важливим фактором для профілактики кризових станів та суїцидальної поведінки.

Важливим і порівняно новим аспектом ветеранської політики в Україні є запровадження спеціалізованих правових механізмів, спрямованих на врахування військового досвіду в юридичній площині. Питання правової підтримки ветеранів не обмежується лише наданням пільг чи виплат; воно охоплює складні випадки правопорушень, які можуть бути наслідком нелікованих психологічних травм або труднощів адаптації. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток судово-реабілітаційних процедур. Як зазначає П. Чернишук, досвід обговорень, ініційованих ГО «Юридична сотня», вказує на гостру необхідність створення в Україні «ветеранських судів» за прикладом США або запровадження спеціальних процедур, які б замість суто каральної функції виконували роль реабілітаційну [10]. Це передбачає можливість спрямування ветерана, який вчинив правопорушення невеликої тяжкості, на обов'язкове лікування чи програму психологічної корекції під наглядом суду, що є значно ефективнішим для відновлення особистості та безпеки громади, ніж звичайне ув'язнення.

Попри солідний перелік пільг, зафіксованих у Законах України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [9] та «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [8], реальний доступ до них часто

ускладнений інституційною неспроможністю на місцях. Аналіз досвіду, проведений ГО «Юридична сотня», виявляє низку актуальних проблем, серед яких – недостатня кваліфікація кадрів у територіальних громадах та відсутність єдиного цифрового вікна для отримання послуг [1]. Ветерани змушені самостійно доводити своє право на допомогу, що в умовах виснаження нервової системи сприймається як акт неповаги з боку держави. Ефективна реадаптація вимагає переходу від «заявного» принципу надання послуг до проактивного супроводу, де держава сама ініціює контакт із ветераном та пропонує необхідний пакет підтримки згідно з індивідуальною картою потреб.

Справжня реінтеграція відбувається не в кабінетах міністерств, а безпосередньо в громадах, куди ветерани повертаються після служби. Ключовим елементом тут є створення груп самодопомоги за принципом «рівний-рівному». Рекомендації Національної психологічної асоціації України наголошують, що саме така форма взаємодії знімає бар'єр недовіри до офіційної медицини чи психології [7]. Ветеран швидше прийме допомогу від того, хто має аналогічний бойовий досвід. Окрім психологічного розвантаження, такі групи виконують функцію соціального ліфта: через спільні проєкти, волонтерство чи бізнес-ініціативи ветерани швидше знаходять нові ролі в мирному житті, що є найкращою профілактикою депресивних станів та девіантної поведінки.

Окремий пласт роботи лежить у площині корпоративної культури та публічної служби. Адаптація ветеранів у робочих колективах вимагає від HR-менеджерів не лише знання законів, а й володіння навичками інклюзивної комунікації. Порадник НАДС акцентує на тому, що державна служба має стати флагманом у питанні працевлаштування ветеранів, створюючи для них умови для кар'єрного зростання з урахуванням лідерських навичок, здобутих під час війни [3]. Це включає гнучкий графік, можливість дистанційної роботи та, за потреби, спеціальне облаштування робочого місця, що в комплексі дозволяє подолати страх ветерана перед «цивільною рутиною» та стигму роботодавця щодо «непередбачуваності» колишніх військових.

Процес інтеграції ветеранів у цивільне життя є багатогранним завданням, успіх якого залежить від синергії державних інституцій, громадського сектору та кожного члена суспільства. По-перше, подолання стигматизації вимагає системної просвітницької роботи для формування об'єктивного образу ветерана як професіонала та активного громадянина, а не лише «людини з травмою». По-друге, необхідно модернізувати законодавство, впроваджуючи інноваційні судово-реабілітаційні інструменти та цифровізуючи соціальні послуги для усунення бюрократичного тиску. По-третє, критично важливо розвивати мережу підтримки на місцях, де ветеранські групи самодопомоги та інклюзивні роботодавці створюватимуть реальні умови для самореалізації. Для Національної академії Державної прикордонної служби України та інших військових закладів наукове вивчення цих процесів є фундаментом для підготовки офіцерів, здатних не лише вести бій, а й розуміти соціальну ціну війни та піклуватися про своїх підлеглих

після звільнення. Створення дієвої ветеранської політики є не просто актом вдячності, а інвестицією в національну стійкість та стабільний розвиток України у повоєнний період.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми у сфері реалізації державної підтримки ветеранів та ветеранок: досвід / ГО «Юридична сотня». Київ, 2025. 21 с. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2025/12/aktualni-problemy-u-sferi-realizacziyi-derzhavnoyi-pidtrymky-veteraniv-ta-veteranok-dosvid-go-yurydychna-sotnya.pdf (дата звернення: 29.04.2026).

2. Алчанова О. Інтеграція ветеранів та ветеранок в професійній сфері: поради роботодавцю. MH4U. 2025. 19 березня. URL: https://www.mh4u.in.ua/hochu-dopomogty-blyzkym/vony-dlya-nas-a-my-dlya-nyh-adaptacziya-veteraniv-na-robochomu-misczi/ (дата звернення: 29.04.2026).

3. Алюшина Н., Марушкевич Ю., Нікольська О., Олійник А. HR-порадник щодо адаптації та організації роботи ветеранів та ветеранок на публічній службі / Національне агентство України з питань державної служби. Київ, 2024. 45 с.

4. Інформаційна довідка щодо ветеранської політики в Україні / Дослідницька служба Верховної Ради України. Київ, 2025. 8 с. URL: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33598.pdf (дата звернення: 29.04.2026).

5. Костишин Е., Грицанюк В., Шевців Ю. Досвід США щодо реінтеграції ветеранів війни до цивільного життя. Соціальна робота та соціальна освіта. 2024. Вип. 1 (12). С. 11–18. URL: http://srso.udpu.edu.ua/article/view/305055/296815 (дата звернення: 29.04.2026).

6. Образ ветеранів в українському суспільстві: грудень 2024 / Соціологічна група «Рейтинг». Київ, 2024. URL: https://www.ratinggroup.ua/news/the-image-of-veterans-in-ukrainian-society (дата звернення: 29.04.2026).

7. Організація ветеранських груп самодопомоги «рівний-рівному» для надання кращої психосоціальної підтримки: рекомендації місцевим органам влади та лідерам громад / Національна психологічна асоціація України. Київ, 2021. 16 с. URL: https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/%D0%9F%D0%94%D0%A0%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83.pdf (дата звернення: 29.04.2026).

8. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#top (дата звернення: 29.04.2026).

9. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#n577 (дата звернення: 29.04.2026).

10. Чернишук П. Судово-реабілітаційна процедура для ветеранів: «Юридична сотня» провела конференцію. Юридична Газета. 2024. 21 серпня. URL: https://yur-

gazeta.com/golovna/sudovoreabilitaciyna-procedura-dlya-veteraniv-yuridichna-sotnya-provela-konferenciyu.html (дата звернення: 29.04.2026).

СЕКСУАЛЬНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК БАГАТОВИМІРНИЙ ПОКАЗНИК ПСИХОЛОГІЧНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЮЧИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Сірик А.В.,
Молотокас А.А., доктор філософії в галузі психології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У сучасній психології сексуальне благополуччя дедалі частіше розглядається не як додатковий або другорядний компонент якості життя, а як важлива складова загального психічного здоров'я, особистісного функціонування та міжособистісної адаптації. Сексуальне благополуччя є складним багатовимірним психологічним феноменом, що відображає не лише фізіологічні аспекти сексуального функціонування, а й суб'єктивне переживання людиною власної сексуальності, якості інтимних стосунків, тілесності, безпеки, автономії, задоволеності та емоційної включеності у сексуальну сферу. Тема набуває особливого значення та актуальності за умов хронічного стресу, травматизації та професійного навантаження, зокрема у діяльності військовослужбовців, адже військова служба пов'язана з розлукою з партнером, обмеженням приватності, фізичним і емоційним виснаженням та впливом потенційно травматичних подій, що можуть впливати на інтимну сферу та здатність до близькості. Водночас сексуальність може виступати ресурсом психологічної адаптації та відновлення, що випливає з необхідності дослідження теми сексуального благополуччя та його взаємозв'язку з різними факторами психологічного здоров'я.

Сучасні систематичні огляди [1, 2] підтверджують, що сексуальне благополуччя має тісний зв'язок із показниками психічного здоров'я, зокрема зі зниженням рівня тривожності та депресії, а також із підвищенням якості життя. Водночас сексуальність розглядається як потенційний ресурс психологічної адаптації, особливо в умовах підвищеного стресу.

Важливо розмежовувати поняття сексуального здоров'я та сексуального благополуччя. Визначення сексуального здоров'я, запропоноване Всесвітньою організацією охорони здоров'я, акцентує, що воно не зводиться лише до відсутності захворювань, дисфункцій або фізіологічних порушень, а передбачає стан фізичного, емоційного, психічного та соціального благополуччя у сфері сексуальності. Також сексуальне здоров'я пов'язується з можливістю мати безпечний, приємний і вільний від примусу, дискримінації та насильства сексуальний досвід.

Однією з важливих методологічних проблем у дослідженні сексуального благополуччя є те, що воно тривалий час вивчалося переважно через негативні або дефіцитарні показники: наявність сексуальних дисфункцій, зниження потягу,

незадоволеність сексуальним життям, біль, труднощі з ерекцією чи оргазмом, досвід насильства або примусу. Такий підхід є важливим у клінічному контексті, однак він не дозволяє повністю описати позитивний вимір сексуальності. Людина може не мати виражених сексуальних дисфункцій, але водночас не переживати сексуальну сферу як ресурсну, безпечну, задовільну або пов'язану з емоційною близькістю.

Саме тому сучасний підхід до сексуального благополуччя передбачає не лише оцінку проблем, а й аналіз позитивних аспектів сексуальності: задоволеності, прийняття власного тіла, відчуття бажаності, сексуальної автономії, довіри до партнера, можливості відкритої комунікації, безпеки, поваги до меж та здатності переживати сексуальність як частину психологічного благополуччя. У цьому сенсі сексуальне благополуччя є не суто фізіологічним, а насамперед біопсихосоціальним феноменом.

У межах цієї роботи сексуальне благополуччя доцільно розуміти як інтегральну характеристику суб'єктивного переживання людиною власної сексуальності, що включає емоційне задоволення, тілесний комфорт, прийняття власної сексуальності, безпечність і якість інтимної взаємодії, а також узгодженість сексуальної сфери з потребами, межами та цінностями особистості.

Зв'язок сексуального благополуччя із загальним психічним здоров'ям підтверджується сучасними дослідженнями, зокрема, систематичні огляди [1, 2] показують, що позитивні показники сексуального здоров'я та сексуального благополуччя пов'язані з нижчими рівнями депресивної й тривожної симптоматики, вищою якістю життя та кращими показниками суб'єктивного благополуччя.

Особливого значення сексуальне благополуччя набуває в умовах хронічного стресу, підвищеного ризику травматизації та професійного виснаження. У випадку діючих військовослужбовців сексуальне благополуччя не може розглядатися ізольовано від умов служби, адже військова служба часто пов'язана з тривалим перебуванням у стані готовності до небезпеки, розлукою з партнером, порушенням звичного ритму життя, обмеженням приватності, фізичним виснаженням, емоційним навантаженням та впливом потенційно травматичних подій. Відповідно, усі ці фактори можуть впливати на здатність до близькості, сексуальне бажання, емоційну доступність, тілесне розслаблення та суб'єктивне переживання сексуальності.

У контексті військової служби сексуальне благополуччя додатково визначається як здатність особистості підтримувати емоційну та тілесну близькість, переживати сексуальність як ресурсну або принаймні не деструктивну сферу функціонування в умовах хронічного стресу, професійного навантаження, обмеження приватності та потенційної травматизації. Проте більшість сучасних досліджень сексуального благополуччя фокусуються на індивідуально-психологічних аспектах, тоді як соціальний і контекстуальний рівень залишається недостатньо вивченим

Водночас сексуальне благополуччя не слід трактувати лише як проблемну або порушену сферу, адже для частини військовослужбовців інтимність і сексуальність можуть виступати ресурсом відновлення, підтвердженням зв'язку з партнером, способом переживання життєвості, тілесності та емоційної близькості. Саме тому важливо уникати патологізованого підходу й розглядати сексуальне благополуччя як континуум: від зниженого, напруженого або фрагментованого переживання сексуальної сфери до більш інтегрованого, безпечного і задовільного.

Отже, сексуальне благополуччя є багатовимірним психологічним конструктом, який поєднує тілесні, емоційні, когнітивні, міжособистісні та смислові аспекти сексуальності та формується не лише під впливом індивідуальних сексуальних характеристик, а й у контексті близьких стосунків, моделей прив'язаності та актуального психоемоційного стану, що створює підґрунтя для подальшого аналізу ролі типів прив'язаності та професійного вигорання у сексуальному благополуччі військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Lorimer K., McDaid L., Young H., Flowers P. A rapid review of sexual wellbeing definitions and measures: Should we now include sexual wellbeing freedom? *The Journal of Sex Research*. 2019. Vol. 56, № 7. P. 843–853. DOI: https://doi.org/10.1080/00224499.2019.1635565

2. Vasconcelos P., Carrito M. L., Quinta-Gomes A. L., Patrão A. L., Nóbrega C. A. P., Costa P. A., Nobre P. J. Associations between sexual health and well-being: A systematic review. *Bulletin of the World Health Organization*. 2024. DOI: https://doi.org/10.2471/BLT.24.291565

ВПЛИВ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД

Петренко А.Д, Брецко Т.В., Малєєв О.В.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Продовольче забезпечення є одним із ключових елементів забезпечення військ. В умовах інтенсивних фізичних і психоемоційних навантажень воно безпосередньо впливає на фізичну витривалість, когнітивні можливості, рівень стресостійкості та загальну боєздатність особового складу.

Дослідження у сфері спортивної медицини та військової фізіології показують, що незбалансований раціон призводить до зниження фізичної та когнітивної ефективності. Для військовослужбовців особливо важливим є достатнє забезпечення організму енергією, оскільки хронічний стрес, порушення сну та високі фізичні навантаження значно підвищують енергетичні витрати.

Згідно з дослідженнями у сфері спортивного харчування, для фізично активних осіб рекомендоване споживання білка становить 1,2–2,0 г на 1 кг маси тіла, залежно від рівня фізичних навантажень. Такий рівень споживання сприяє підтриманню та відновленню м'язової маси. Дефіцит білка пришвидшує втрату

м'язової тканини, погіршує відновлення та знижує фізичну працездатність. Жири необхідні для гормональної регуляції, роботи нервової системи та засвоєння жиророзчинних вітамінів, а вуглеводи залишаються основним джерелом швидкої енергії під час інтенсивних навантажень.

Важливу роль відіграє і якість харчування. Раціони з високою часткою натуральних продуктів – м'яса, риби, овочів, круп – позитивно впливають на обмін речовин та знижують ризик розвитку хронічних захворювань. Водночас надлишок ультраперероблені їжі та простих вуглеводів викликає різкі коливання рівня глюкози, що призводить до швидкої втоми та зниження концентрації уваги.

Когнітивні здібності військовослужбовців мають критичне значення для виконання бойових завдань. Дослідження показують, що навіть помірний дефіцит енергії погіршує швидкість реакції, концентрацію та здатність до прийняття рішень. За даними досліджень Institute of Medicine, зниження маси тіла через дефіцит енергії на 10% може зменшувати фізичну працездатність приблизно на 15–20%. Особливе значення мають омега-3 жирні кислоти, дефіцит яких асоціюється з погіршенням роботи мозку та зростанням рівня тривожності.

Окрім макронутрієнтів, важливими є мікронутрієнти. Дефіцит вітаміну D пов'язаний зі зниженням імунітету та м'язової сили, нестача магнію – з підвищеною втомою та тривожністю, а дефіцит заліза – зі зниженням витривалості через погіршення транспорту кисню. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, дефіцит заліза є однією з найпоширеніших форм нутритивної недостатності у світі та може знижувати фізичну працездатність на 5–17%. Для військовослужбовців ці порушення особливо небезпечні, оскільки накопичуються поступово та можуть тривалий час залишатися непомітними.

Не менш важливим фактором є гідратація. Дослідження показують, що втрата близько 2% рідини від маси тіла може знижувати фізичну працездатність до 10–20% та погіршувати когнітивні функції. У бойових умовах ризик дегідратації значно підвищується через спеку, фізичні навантаження та обмежений доступ до води.

У сучасних умовах одними з головних проблем продовольчого забезпечення залишаються низька якість продуктів, дефіцит білка, недостатня калорійність раціону та надлишок ультраперероблені їжі. У бойових умовах це посилюється використанням сухих пайків і нерегулярним доступом до їжі. Наслідками є швидке виснаження, втрата м'язової маси, погіршення когнітивних функцій та зниження ефективності виконання бойових завдань.

Недостатнє продовольче забезпечення впливає не лише на фізичний стан військовослужбовців, а й на морально-психологічний клімат у підрозділі. Дефіцит ресурсів підвищує рівень напруження та конфліктності, що негативно позначається на дисципліні та колективній ефективності.

Таким чином, продовольче забезпечення є дуже важливим фактором підтримання боєздатності військових підрозділів. Найбільш ефективним є раціон, що базується на достатній калорійності, високій якості продуктів, збалансованому

вмісті білків, жирів, вуглеводів та мікронутрієнтів. Покращення системи харчування безпосередньо впливає на фізичний стан, когнітивні функції, швидкість відновлення та ефективність виконання бойових завдань.

Список використаних джерел

1. Phillips, S. M. (2004). Protein requirements and supplementation in strength sports. *Nutrition (Burbank, Los Angeles County, Calif.)*, *20*(7-8), 689–695. https://doi.org/10.1016/j.nut.2004.04.009

2. Thomas, D. T., Burke, L. M., & Erdman, K. A. (2016). Nutrition and Athletic Performance. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, *48*(3), 543–568. https://doi.org/10.1249/MSS.0000000000000852

3. Lieberman, H. R. (2003). Nutrition, brain function and cognitive performance. *Appetite*, *40*(3), 245–254. https://doi.org/10.1016/S0195-6663(03)00010-2

4. Чорна, В. В., Лотоцька-Дудик, У. Б., Подолян, В. М., Івашкевич, Є. М., & Томашевський, А. В. (2023). Вимоги до новітніх індивідуальних раціонів харчування військовослужбовців ЗС України та країн НАТО. *Український журнал військової медицини*, *4*(1), 83–93. https://doi.org/10.46847/ujmm.2023.1(4)-083

5. World Health Organization. (2018, August 31). *Healthy diet*. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/healthy-diet

6. Бентон, Д. (2010). Оцінка впливу раціону харчування на когнітивні здібності дітей. *Molecular Nutrition & Food Research*, *54*(4), 457–470. https://doi.org/10.1002/mnfr.200900158

7. Мюррей, Б. (2007). Гідратація та фізична працездатність. *Journal of the American College of Nutrition*, *26*(sup5), 542S–548S. https://doi.org/10.1080/07315724.2007.10719656

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ САМОДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ

Попов О.О., Атрощенко А.С.

Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба

Російсько-українська війна вимагає не лише сучасних технологій та озброєння, але й високого рівня психологічної готовності військовослужбовців для виконання бойових завдань. Найголовнішим для Збройних Сил України залишається людина, адже саме її морально-психологічний стан, стресостійкість і здатність до швидкої адаптації в умовах бойових дій є ключовими чинниками боєздатності армії. Турбота про військовослужбовця, збереження його психічного та фізичного здоров'я, підтримка його духовно моральних цінностей та соціального самопочуття є вирішальними умовами успіху у воєнному протистоянні. Війна - це випробування не лише матеріальних ресурсів, але й людської волі та стійкості. Як показує історичний досвід, навіть найсучасніше озброєння втрачає свою ефективність без вмотивованого та психологічно підготовленого особового складу. Військовослужбовці, що перебувають у

стані хронічного бойового стресу, стикаються з ризиком емоційного виснаження, втрати бойового духу та порушень у прийнятті рішень. У таких умовах важливу роль відіграє психологічний супровід, який спрямований на підтримку психоемоційного стану бійців, їхню адаптацію до екстремальних ситуацій та зниження впливу бойового стресу.

Військові конфлікти сучасного типу вимагають нових підходів до забезпечення психологічної підтримки особового складу. Використання інноваційних технологій у сфері військової психології дозволяє оперативно реагувати на стресові стани, запобігати розвитку психічних розладів і підвищувати загальну стресостійкість військовослужбовців. Цифрові рішення роблять психологічну допомогу більш доступною та ефективною, особливо в умовах активних бойових дій. Сучасні технології психологічного супроводу можна умовно поділити на кілька ключових напрямків: автоматизовані системи діагностики психоемоційного стану, мобільні додатки для самодопомоги, польові кабінети психологічної підтримки, онлайн-консультації та застосування штучного інтелекту в аналізі психічного здоров'я військових.

Використання автоматизованих систем діагностики дозволяє швидко та об'єктивно оцінювати психологічний стан військовослужбовців. До таких систем належать: Психофізіологічні тестові комплекси - програмно-апаратні системи, які аналізують рівень стресу, когнітивну функцію та емоційний стан військових на основі спеціальних опитувальників та біометричних показників. Біометричні пристрої моніторингу стресу - спеціальні сенсори та смарт браслети, що вимірюють серцевий ритм, варіабельність серцевого ритму, рівень кортизолу та інші фізіологічні параметри, що вказують на рівень напруги або втоми. Віртуальні психологічні оцінки - використання штучного інтелекту для аналізу голосових записів, міміки та поведінкових патернів військових, що допомагає виявляти ранні ознаки депресії, ПТСР або тривожних розладів. Такі системи дозволяють проводити масовий скринінг психоемоційного стану військовослужбовців та своєчасно ідентифікувати тих, хто потребує додаткової психологічної підтримки. Мобільні технології відіграють значну роль у забезпеченні психологічної підтримки військових у реальному часі. Нині вже розроблено низку мобільних застосунків, які сприяють контролю психічного здоров'я та надають можливість самодопомоги в умовах бойових дій: Програми для тренування стресостійкості - інтерактивні додатки з когнітивно-поведінковими вправами, що допомагають військовим краще керувати своїми емоціями та знижувати рівень стресу. Віртуальні інструкції з кризової інтервенції - застосунки з алгоритмами дій у разі панічних атак, гострих стресових реакцій або травматичних подій. Додатки для медитації та релаксації - програми, що містять дихальні техніки, аудіо сеанси для зняття напруги та вправи з усвідомленості. Цифрові щоденники самоспостереження - мобільні журнали, що дозволяють військовим відстежувати свої емоційні стани, зміни настрою та фактори, що впливають на їхній психологічний стан. Використання таких технологій сприяє формуванню культури самоконтролю за власним психічним здоров'ям та допомагає військовослужбовцям розвивати навички психологічної

стійкості. В умовах інтенсивного військового конфлікту важливо забезпечити військовим доступ до психологічної допомоги у будь-який час та з будь-якого місця. Для цього можуть використовуватися система онлайн консультацій через захищені цифрові платформи та спеціалізовані гарячі лінії. Формати дистанційної психологічної підтримки можуть передбачати відео- та аудіоконсультації, чат підтримку а також форумні платформи для взаємодопомоги. Забезпечення конфіденційності та анонімності військових під час отримання такої допомоги є критично важливим фактором, що впливає на ефективність цих заходів.

Також штучний інтелект може виступати як інструмент оперативної підтримки психічного стану військовослужбовця за рахунок реалізації низки функціональних можливостей.

По-перше, штучний інтелект забезпечує швидку психологічну стабілізацію шляхом надання коротких алгоритмів дій у ситуаціях гострого стресу (паніка, ступор, підвищена тривожність). Використання простих текстових запитів дозволяє отримати інструкції щодо дихальних технік, методів заземлення та інших способів саморегуляції.

По-друге, важливим напрямом є самодіагностика психічного стану, що реалізується через аналіз коротких описів самопочуття військовослужбовця (рівень сну, емоційний стан, когнітивна працездатність). На основі цього здійснюється первинна оцінка рівня напруження нервової системи (норма, напруження, перевантаження).

По-третє, штучний інтелект може використовуватися для моніторингу динаміки психічного стану, що дозволяє виявляти тенденції до виснаження або розвитку дезадаптивних реакцій. Регулярні короткі записи забезпечують можливість аналізу змін у часовій перспективі.

По-четверте, доцільним є застосування штучного інтелекту як засобу доступу до стандартизованих протоколів самодопомоги, що мінімізує когнітивне навантаження в умовах бойового стресу та сприяє швидкому прийняттю рішень.

По-п’яте, штучний інтелект може виступати допоміжним інструментом у наданні первинної психологічної допомоги побратимам, формуючи короткі алгоритми дій залежно від спостережуваних симптомів.

Окремо слід відзначити можливість використання штучного інтелекту для психологічної обробки бойового досвіду, що сприяє нормалізації емоційних реакцій та профілактиці посттравматичних розладів.

Водночас існують певні обмеження застосування штучного інтелекту: зокрема недостатня адаптація моделей до реальних польових умов і обмеженість доступних дата-сетів, неспроможністю замінити повноцінну професійну психологічну допомогу, особливо у випадках тяжких психічних станів.

Крім технічних викликів, важливими залишаються питання захисту персональних даних, етичності використання штучного інтелекту та необхідності контролю людини за прийняттям рішень.

Загалом, впровадження штучного інтелекту має значний потенціал для покращення психічного здоров’я військовослужбовців і підвищення боєздатності

підрозділів, однак потребує подальшого вдосконалення та відповідального використання.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Товстограй С.М., Попов О.О.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Російсько-українська війна – сучасний збройний конфлікт високої інтенсивності який докорінно змінює вимоги до підготовки військовослужбовців. Умови ведення війни диктують необхідність, під час навчання, не просто передачу військових та технічних знань, а формування особливого типу особистості, здатної ефективно діяти в стані граничного стресу. Психолого-педагогічна складова стає фундаментом, на якому будується боєздатність підрозділу, оскільки технічна перевага втрачає сенс без належної моральної, психологічної та когнітивної готовності людини.

Першою та найбільш гострою проблемою є адаптація освітнього процесу до реалій бойового стресу. У мирний час навчання часто має академічний характер, де слабкі знання просто оцінюються низькими оцінками. В умовах війни слабкі знання – загроза твоєму власному життю, та життю людей за яких ти відповідаєш. Тому ключовим завданням педагогіки стає максимальне наближення навчального середовища до бойового. Це досягається через впровадження стресо-індукованих сценаріїв, де військовослужбовець змушений приймати рішення та діяти в стані емоційного збудження, напруги, відчуття загрози або невизначеності, в умовах дефіциту часу, шумового впливу та фізичної та психологічної втоми. Психологічне загартування має бути інтегроване в кожен етап підготовки, а не виділятися як окрема теоретична лекція.

Другий аспект стосується часових рамок та інтенсивності навчання. Війна не дає можливості для багаторічного вивчення теорії. Виникає педагогічна дилема: як за стислі терміни підготувати фахівця без втрати якості. Вирішенням стає перехід до модульної системи навчання та принципу пріоритетності навичок. Викладачі мають відмовлятися від другорядного матеріалу на користь викладання критично важливих сучасних компетенцій для ведення бойових дій, вивченню та впроваджуванню сучасного бойового досвіду. Важливою проблемою тут є швидке вигорання як інструкторів, так і тих, хто навчається, що потребує впровадження спеціальних методик відновлення безпосередньо в процесі підготовки.

Третя проблема лежить у площині військового лідерства, в необхідності впровадження філософії лідерства. В умовах війни змінюється парадигма взаємодії «командир – підлеглий». Стара авторитарна модель поступово замінюється місцем моделі «командир - лідер», який володіє навичками моральної та психологічної підтримки свого особового складу та має розвинутий емоційний інтелект та

емпатію. Педагогічна освіта офіцера сьогодні обов'язково включає знання з кризової психології, оскільки саме на командира лягає відповідальність за первинну реабілітацію бійців після бойових зіткнень. Вміння розпізнати ознаки ПТСР, надати першу психологічну допомогу та згуртувати колектив стає такою ж важливою навичкою, як і вміння керувати вогнем підрозділу.

Крім того, розвиток технологій, зокрема використання БпЛА, засобів радіоелектронної боротьби, використання сучасних цифрових технологій створює нові когнітивні виклики. Військова освіта має готувати фахівців, здатних до безперервного самонавчання та самовдосконалення. Динаміка змін у тактиці противника настільки висока, що отримані сьогодні знання можуть стати неактуальними вже за місяць. Тому головним педагогічним завданням стає розвиток критичного та нестандартного мислення, адаптивності.

На завершення варто зазначити, що реформа військової освіти в умовах війни – це необхідний та безперервний процес. Він вимагає не лише нових підручників, а й зміни самої філософії підготовки: від підготовки «до служби» до підготовки «до виконання бойового завдання». Тільки поєднання глибокої психологічної стійкості з високим рівнем практичної підготовки дозволить створити військо, здатне перемагати в сучасних конфліктах.

УДК: 629.7.01:004.94:00.8

МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Герасімова М.В., Сержант В.О., Попов О.О., Внуков В.О.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Дана тема на сьогоднішній день для України, для її Збройних Сил дуже актуальна та підтверджується наслідками російсько-української війни. З початку Війни за Незалежність України, яка почалася з 19 лютого 2014 року, в Україні був та залишається провал мобілізації, обумовлений комплексом причин: страхом смерті та невизначеності, почуттям несправедливості через корупцію в ТЦК, браком якісної підготовки та амуніції, а також недовірою до влади. Ситуацію погіршують втомленість суспільства, неефективна комунікація та нерівні умови, коли соціально незахищені верстви мобілізуються частіше, тому великою проблемою в Збройних Силах України є дефіцит людського ресурсу. Ще більшою проблемою є дефіцит та брак професійних, навчених військових, які мають бойовий досвід та емоційну стабільність. Війна забирає життя та здоров'я українців: як цивільних, так і її захисників. Протистояння ворогу Збройними Силами України потребує постійного оновлення, замість загиблих та поранених, новими військовослужбовцями. Наш ворог підступний та має велику перевагу в людському ресурсі, тому йому не важлива ціна людського життя. В Україні кількість людей які

можуть тримати зброю - обмежена, тому для нас, для українців, збереження життя та здоров'я кожного військового - найвищий пріоритет.

З початку повномасштабного вторгнення рф в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, до лав Збройних Сил України приєдналася велика кількість цивільного населення яке не мало досвіду служби в збройних силах, мали проблеми зі здоров'ям та мали старший вік. Тому Збройні Сили зіткнулися з великою проблемою підготовки цієї категорії до ведення бойових дій, служби в війську.

Війна є потужним ударом та випробуванням для людини, її внутрішнього світу та власних переконань. Кожний військовий стикається з постійним психічним навантаженням яке є критичним фактором, обумовленим тривалою війною високої інтенсивності. Воно формується під впливом екстремальних стресорів та вимагає механізмів адаптації для виконання бойових завдань.

Військовослужбовці під час виконання службових обов'язків постійно стикаються з психічними стресорами:

– загрозою для життя та здоров'я: постійною небезпекою обстрілів, отриманням бойових травм, участь в бойових зіткненнях;

– високою відповідальністю: необхідністю швидкого прийняття рішень, від яких залежить життя побратимів та успіх операцій;

– фізичним виснаженням: тривала відсутність повноцінного сну, відпочинку, складні побутові умови;

– емоційними втратами: смерть друзів, побратимів, а також психологічний тиск через ситуацію в країні та переживання за родину, рідних та близьких.

Тож для успішного виконання завдань в умовах бойових дій необхідно розвивати психологічну стійкість та здатність витримувати хронічний стрес.

Надважливим є процес підготовки військовослужбовців до виконання бойових завдань. Військовослужбовець має бути професійно підготовленим, психологічно стійким до найжахливіших речей та явищ. Умови тривалого стресу, емоційного напруження та небезпеки край суттєво впливають на морально-психологічний стан особового складу, знижуючи його боєздатність та ефективність дій.

Ми вважаємо, що у таких умовах як зараз, особливого значення набуває психологічний супровід та відновлення військовослужбовців, спрямоване на стабілізацію їхнього психоемоційного стану, підвищення здатності до дій у кризових ситуаціях та мінімізацію негативних наслідків бойового стресу. Ефективна психологічна підтримка дозволяє не лише зберігати боєздатність особового складу, а й забезпечує його довготривалу психічну стійкість.

Переглядаючи та аналізуючи реалії російсько-української війни, постає потреба у створенні цілісної та ефективної системи психологічного забезпечення військовослужбовців. Така система має ґрунтуватися на сучасних наукових підходах та враховувати кращі світові практики. Необхідно адаптувати існуючи методи психологічної допомоги до умов сучасних бойових дій.

Хочемо сказати, що існують проблеми, які стримують розвиток ефективного психологічного супроводу. Передусім це недостатнє або повністю відсутне ставлення військових керівників до психологічної підготовки в системі загальної військової підготовки, що знижує рівень готовності військовослужбовців до впливу екстремальних факторів. Значною перешкодою є також дуже низька кількість військових психологів, здатних працювати безпосередньо в умовах бойових дій.

Як зауважують науковці та фахівці з військової справи, окремою проблемою залишається відсутність єдиної системи оцінювання та постійного моніторингу психоемоційного стану особового складу. Крім того, актуальною є необхідність впровадження сучасних підходів до психологічної реабілітації військових, які зазнали впливу бойового стресу.

Як вже було нами зазначено, у цьому контексті реформування системи психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України має розглядатися не лише як організаційна трансформація, але як глибинне оновлення підходів до роботи з особовим складом. Важливо, щоб ці зміни передбачали постійний, комплексний підхід до психологічної підтримки військовослужбовців, який охоплюватиме всі етапи їхньої служби - від підготовчого періоду до відновлення після участі в бойових діях.

У дослідженнях Paul T.Bartone, Amy B. Adler та William P. Nash морально-психологічне забезпечення розглядається як багатовимірна система заходів, спрямованих на підтримання психологічної стійкості військовослужбовців, підвищення їх здатності протидіяти стресу та забезпечення ефективності виконання бойових завдань. Зокрема, Бартоне підкреслює ключову роль лідерства у формуванні бойового духу та згуртованості підрозділів, тоді як Неш акцентує увагу на розробці програм психологічної адаптації, спрямованих на мінімізацію наслідків бойового стресу.

Бойовий стрес є одним із найпотужніших дестабілізуючих чинників у військовій діяльності. У сучасних наукових дослідженнях доведено, що його вплив виходить за межі емоційної сфери, охоплюючи також фізіологічні процеси організму. Це може призводити до розвитку Посттравматичного стресового розладу, який суттєво ускладнює процес соціальної адаптації військовослужбовців після участі у бойових діях. За результатами зарубіжних досліджень, ми дійшли висновку, що значна частина військових, які перебували в умовах інтенсивних бойових навантажень, демонструє тривалі симптоми ПТСР, що негативно впливають на їх повсякденне життя та професійну діяльність, а також, після звільнення, подальшу адаптацію в цивільному житті.

З метою зниження деструктивного впливу бойового стресу у світовій практиці застосовується широкий спектр психологічних підходів. Одним із найбільш ефективних є когнітивно-поведінкова терапія, яка дозволяє військовослужбовцям переосмислити травматичний досвід та зменшити його психологічний вплив. Значне поширення також отримали програми розвитку стресостійкості, зокрема Master Resilience Training, що успішно впроваджені у

збройних силах США та Великої Британії. Водночас в українській практиці активно застосовуються методи групової психологічної підтримки та спеціальні заходи психоемоційного розвантаження, які сприяють відновленню психологічного ресурсу військових.

Беручи до уваги події лютого 2022 року в Україні, а саме після початку повномасштабної війни в Україні відбулися суттєві трансформації у сфері морально-психологічного забезпечення. Було впроваджено нові підходи до організації психологічної підтримки особового складу, що реалізуються в межах стратегічних ініціатив Міністерства оборони України та Збройних Сил України. Ці зміни спрямовані на створення більш ефективної системи психологічного супроводу та психологічного відновлення, здатної відповідати викликам сучасної війни та забезпечувати належний рівень психологічної стійкості військовослужбовців.

Морально-психологічні характеристики особового складу, зокрема його здатність витримувати граничні фізичні та психічні навантаження, контролювати страх у бойових умовах і зберігати мотивацію до виконання завдань, виступають визначальними чинниками результативності сучасного бою. Досвід ведення бойових дій і існуючи дослідження свідчать, що противник цілеспрямовано впливає на психоемоційний стан військовослужбовців, намагаючись дестабілізувати їхній моральний дух, знизити рівень активності підрозділів і викликати психогенні втрати.

У таких умовах вирішальне значення набуває рівень сформованості морально-психологічних установок військовослужбовців та їх відповідність вимогам сучасного бойового середовища. Саме від цього значною мірою залежить ефективність дій підрозділів і кінцевий результат протистояння. Відповідно, суттєво зростає роль командирів, начальників, заступників з психологічної підтримки персоналу у формуванні належного рівня психологічної підготовки особового складу, спрямованої на нейтралізацію впливу стресогенних факторів бойової обстановки.

Сучасні виклики обумовлюють необхідність не лише врахування морального чинника, але й розроблення та впровадження ефективних, сучасних та адаптованих методик психологічної підготовки військовослужбовців. Такі підходи мають базуватися на практичному досвіді російсько-української війни. Пріоритетними напрямами у сфері психологічної підтримки персоналу в умовах ведення війни є організація постійної психологічної підготовки, надання психологічної допомоги та проведення заходів психологічного відновлення.

Психологічна підготовка особового складу розглядається як системний і цілеспрямований процес формування у військовослужбовців стійкості до впливу стресових факторів та готовності до дій у складних, небезпечних і швидкоплинних умовах бойової обстановки. Вона передбачає підготовку до тривалого психоемоційного напруження, подолання труднощів служби як у мирний, так і у воєнний час.

Як зауважує в своїх дослідженнях О. Кокун, до ключових напрямів психологічної підготовки від відносить:

– формування мотиваційної основи військової діяльності;

– інформування особового складу щодо характеру бойових завдань і способів їх виконання;

– залучення військовослужбовців до практичних дій у максимально наближених до реальних умовах бойової підготовки.

Основними завданнями психологічної підготовки, як зазначає В. Клочков є:

– формування психологічної готовності та стійкості до впливу психотравмуючих чинників;

– створення передумов для високої бойової активності;

– розвиток бойового духу, витривалості та фізичної готовності;

– підготовка до виконання завдань у різних умовах, у тому числі в ізоляції від основних сил;

– адаптація до бойового середовища та навчання методам самозахисту;

– формування впевненості у власних силах;

– оволодіння навичками профілактики психотравмування та надання першої психологічної допомоги.

Психологічна підготовка класифікується залежно від її цілей, змісту та масштабу охоплення. Зокрема, за формою реалізації вона поділяється на індивідуальну та колективну, а за змістовим наповненням - на загальну, спеціальну та цільову, що дозволяє постійно адаптувати її до конкретних умов та завдань військової діяльності.

Сучасні збройні протистояння формують нові вимоги до організації психологічної підтримки військовослужбовців. Традиційні підходи вже не забезпечують належної ефективності, тому все більшого значення набуває впровадження інноваційних рішень у сфері військової психології. Застосування новітніх технологій дає змогу оперативно виявляти ознаки психоемоційного виснаження, своєчасно реагувати на стресові стани та запобігати розвитку психічних розладів. Водночас цифровізація цієї сфери значно розширює доступ до психологічної допомоги, що особливо важливо в умовах інтенсивних бойових дій.

Сучасні технологічні засоби психологічного супроводу можна систематизувати за кількома основними напрямами: автоматизовані системи оцінювання психоемоційного стану, мобільні інструменти самодопомоги, польові пункти психологічної підтримки, дистанційні консультації, а також використання штучного інтелекту для аналізу психічного здоров'я військовослужбовців.

Впровадження автоматизованих діагностичних систем дозволяє здійснювати швидкий та об'єктивний аналіз психологічного стану особового складу. До таких рішень належать програмно-апаратні комплекси психофізіологічного тестування, які оцінюють рівень стресу, когнітивні показники та емоційні реакції на основі спеціалізованих методик і біометричних даних.

На нашу думку, важливу роль відіграють і пристрої моніторингу фізіологічних параметрів - зокрема сенсорні системи та особисті гаджети, що відстежують серцевий ритм, його варіабельність, гормональні показники та інші індикатори напруження організму. Окремим напрямом є використання алгоритмів штучного інтелекту для аналізу поведінкових характеристик, голосу та міміки, що дозволяє виявляти ранні ознаки депресивних станів, тривожних розладів або посттравматичних реакцій.

Такі технології створюють можливості для проведення масштабного моніторингу психоемоційного стану військовослужбовців і дозволяють своєчасно визначати осіб, які потребують додаткової психологічної допомоги.

Важливе місце у системі підтримки займають мобільні технології, які забезпечують доступ до психологічних ресурсів у режимі реального часу. Сучасні мобільні застосунки дозволяють військовослужбовцям самостійно контролювати власний психічний стан і отримувати необхідну допомогу безпосередньо в польових умовах. Серед таких рішень варто виділити інтерактивні програми розвитку стресостійкості, що базуються на когнітивно-поведінкових техніках і спрямовані на формування навичок емоційної саморегуляції.

Крім того, використовуються цифрові інструменти, які містять алгоритми дій у кризових ситуаціях, зокрема під час панічних реакцій або гострого стресу. Значного поширення набули також програми для релаксації та психоемоційного відновлення, що включають дихальні вправи, аудіосупровід для зниження напруги та техніки усвідомленості. Доповненням до цього є електронні щоденники самоспостереження, які дозволяють фіксувати зміни настрою, аналізувати власний емоційний стан і визначати чинники, що впливають на психологічне самопочуття.

Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Порядку організації психологічної допомоги в системі Міністерства оборони України» (2025 р.) є базовим нормативно-правовим актом, що регламентує систему психологічного забезпечення військовослужбовців, зокрема заходи їх психологічного відновлення. Документ визначає організаційні, методичні та практичні засади надання психологічної допомоги в умовах бойових дій та після їх завершення.

У сучасних умовах реформування системи психологічного забезпечення сектору безпеки і оборони України нормативне регулювання психологічної допомоги військовослужбовцям набуває системного характеру. Зокрема, у новітніх підзаконних актах Міністерства оборони України, прийнятих у 2025 році, сформовано цілісну модель організації психологічного відновлення як складової загальної системи підтримки психічного здоров'я особового складу.

Зміст відповідного нормативного регулювання відображає розуміння психологічної допомоги як безперервного процесу, що охоплює всі етапи проходження військової служби – від підготовки до виконання бойових завдань до адаптації у цивільному житті. У цьому контексті психологічне відновлення визначається не як ізольований захід, а як інтегрована частина ширшої системи

впливів, спрямованих на збереження, підтримання та відновлення психічного здоров'я військовослужбовців.

Характерною особливістю сучасного нормативного регулювання є також визначення організаційного змісту психологічної допомоги, який охоплює планування відповідних заходів, їх документальне забезпечення, моніторинг ефективності та координацію діяльності між різними суб'єктами системи психологічного забезпечення. При цьому підкреслюється роль командирів як суб'єктів, відповідальних за створення умов для своєчасного виявлення ознак психологічної дезадаптації та організацію допомоги підлеглим.

Таким чином, зміст новітнього підходу до психологічного відновлення характеризується комплексністю, багаторівневістю та орієнтацією на безперервну підтримку психічного здоров'я військовослужбовців. Він поєднує діагностичні, консультативні, корекційні та реабілітаційні заходи, що дозволяє забезпечити не лише подолання наслідків бойового стресу, а й підтримання належного рівня психологічної готовності та боєздатності особового складу.

У висновку можна зазначити, що методи психологічної стабілізації військовослужбовців у зоні бойових дій є критично важливим елементом збереження їхньої боєздатності та психічного здоров'я. Практика показує, що поєднання індивідуальних і групових підходів, використання сучасних психотерапевтичних методик, технологій саморегуляції та своєчасної психологічної допомоги дозволяє ефективно знижувати рівень бойового стресу. Водночас результативність таких заходів значною мірою залежить від системності їх впровадження, професійності фахівців і адаптації до реальних умов бойової обстановки.

Список використаних джерел

1. Військова публікація ВП 1-00(160)237.31 Інструкція «Порядок роботи груп контролю бойового стресу у військових частинах Збройних Сил України», затверджена заступником начальника Генерального штабу Збройних Сил України 11.11.2022.

2. Кокун О. М., Клочков В. В., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій, метод. посіб. Київ-Одеса : Фенікс, 2022. 128 с.

3. Організація психологічної підготовки у Збройних Силах України: навч.-метод. посіб./ За редакцією генерал-майора В. Клочкова. Київ: НДЦ ГП ЗС України, 2023. 325 с.

4. Про затвердження Порядку організації психологічної допомоги в системі Міністерства оборони України : Наказ М-ва оборони України від 11.11.2025 № 768. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1930-25#Text (дата звернення: 28.04.2026)

РОЛЬ КОМАНДИРА У ПІДТРИМАННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ

Кривельський Н. О.
Філіонович Т. Ю.
Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова

В умовах тривалих бойових дій психологічна стійкість особового складу безпосередньо впливає на боєздатність підрозділу. У цій системі командир відіграє ключову роль, оскільки саме він організовує підготовку, керує підлеглими, підтримує дисципліну, визначає порядок взаємодії та створює умови, за яких військовослужбовець здатний діяти зібрано навіть під сильним стресом [1; 4].

Одним із найважливіших напрямів роботи командира є психологічна підготовка особового складу. Її зміст полягає не лише в теоретичному інформуванні, а насамперед у формуванні стійкості до психотравмуючих чинників, адаптації до бойових умов, розвитку впевненості у власних діях та відпрацюванні поведінки в обстановці, що швидко змінюється. Методичні рекомендації з психологічної підготовки прямо наголошують, що такі заходи мають здійснюватися командирами підрозділів, а навчально-бойові ситуації слід моделювати максимально наближено до реальних, але з таким рівнем навантаження, який дає змогу особовому складу долати напруження й отримувати позитивний досвід [4].

Не менш важливим є якісне управління та комунікація. Ефективне керівництво спирається на своєчасну й зрозумілу передачу інформації, а також на зворотний зв'язок, який дає командиру можливість переконатися, що наказ правильно сприйнятий і буде виконаний саме так, як задумано [3]. Водночас порушення управління, відсутність інформації про перебіг бою, роз'єднаність підрозділу та фізичне виснаження підсилюють напруження і можуть створювати передумови для панічних реакцій [2]. Тому чітке доведення завдань, короткі пояснення мети дій і постійне підтримання взаємодії в підрозділі є не формальністю, а реальною умовою психологічної стійкості.

Окреме значення має стиль повсякденної роботи командира з підлеглими. Військовий керівник повинен уміти коректно реагувати на порушення, застосовувати конструктивну критику, не принижуючи військовослужбовця, адже непродумана критика провокує злість, напругу, страх, депресивні переживання і негативно позначається на службовій діяльності [1]. Водночас ефективне лідерство неможливе без довіри, цілісності характеру, уваги до людей і вміння поєднувати вимогливість із турботою про підлеглих [3].

У ході тривалих бойових дій командир має не лише ставити завдання, а й стежити за станом особового складу. До його практичних обов'язків належить своєчасно помічати ознаки психічної напруженості, труднощі у виконанні службових завдань, наслідки дії психотравмуючих чинників і за потреби залучати фахівців психологічної підтримки персоналу [1]. Не менш важливою є організація елементарних умов відновлення: сну, харчування, короткого відпочинку,

чергування навантаження та відновлення сил. Дослідники підкреслюють, що фізична втома й нервово-психічне виснаження істотно послаблюють стійкість військовослужбовців у бою [2].

Отже, роль командира у підтриманні психологічної стійкості особового складу є комплексною. Вона охоплює психологічну підготовку до дій у складній обстановці, чітке управління й комунікацію, підтримання дисципліни, справедливе ставлення до підлеглих, своєчасне виявлення ознак виснаження та організацію відновлення. Саме поєднання професійної вимогливості, лідерства, особистого авторитету й турботи про людей дає змогу зберігати керованість підрозділу, знижувати рівень тривожності та забезпечувати готовність військовослужбовців до виконання бойових завдань [1; 3; 4].

Список використаних джерел

1. Алещенко В. І., Сафін О. Д., Потапчук Є. М. Організація забезпечення збереження психічного здоров'я військовослужбовців : навч. посіб. Київ, 2007. 134 с.

2. Кудренко О. В., Кислий В. Д. Сучасний бій та його вплив на психіку військовослужбовців // Сучасна війна: гуманітарний аспект : матеріали наук.-практ. конф., Харків, 30 черв. 2017 р. Харків, 2017. С. 32–37. URL: https://www.hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/suchasna-viyna-gumanitarniy-aspekt/13.pdf (дата звернення: 15.04.2026).

3. Манойло О. Г., Маслій О. М., Луханін В. В., Норчук Ю. В., Єфіменко А. Є. Основи військового управління : у 4 ч. Ч. 4: Основи керівництва і лідерства : навч. посіб. Одеса : Військова академія, 2022. 134 с. URL: https://vaodesa.mil.gov.ua/wp-content/uploads/2024/10/Osnovy-viyskovoho-upravlinnia-CH4.pdf (дата звернення: 15.04.2026).

4. Методичні рекомендації з психологічної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України щодо формування стресостійкості до дій в умовах різкої зміни бойової обстановки. ТКП 1-160(31)03.01. Київ : Головне управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України, 2020. 64 с. URL: https://poltavskiy-tcksp.mil.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/Formuvannia-stresostiykosti.pdf (дата звернення: 15.04.2026).

МОЛОДІЖНИЙ ТРЕК « ГУМАНІТАРНІ ВИКЛИКИ ВІЙНИ ОЧИМА МОЛОДІ»

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Зварич А.О.
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Сучасна філософська та політична думка в Україні інтерпретує повномасштабну російську агресію не просто як військовий чи геополітичний конфлікт, а як фундаментальний онтологічний злам. Цей злам змусив українську націю здійснити радикальний перехід від постмодерної розмитості, де ідентичність часто була інерційною, до гострої екзистенційної реальності, в якій кожен акт національного самовизначення має найвищу ціну. Протягом тривалого часу західний світ, а з ним частково і пострадянський простір, перебували в ілюзії кінця історії, вважаючи, що епоха глобальних ціннісних битв завершилася. Проте історія повернулася в Україну брутально, на танках, проїжджаючи по незахищених тілах і душах, і змусивши суспільство відмовитися від мрій про безтурботне позаісторичне існування.

У цьому контексті українська національна ідентичність перестала бути статичною матрицею. Війна стала радикальним каталізатором, який безпрецедентно активував етнічне, культурне та політичне самоусвідомлення громадян. Якщо до 2014 року питання ідентичності часто перебувало на периферії державної політики, то нині воно перемістилося у площину національної безпеки та фізичного виживання. Зіткнення з екстремальним досвідом перетворило ідентичність на динамічний конструкт, що утверджується через щоденний вибір, опір та боротьбу.

Філософія війни є невід'ємною частиною культурно-історичного розвитку українського народу. Постійні війни, що точилися на українських землях, виховали специфічну ментальну готовність до протистоянь. Однак, якщо в минулі століття ці війни часто не мали чітко вираженого національно орієнтованого вектора і корелювали переважно з екзистенційним виживанням (героїзм, страх, біль), то сучасна війна додала до цих вимірів ключовий ціннісний аспект – національну ідентифікацію,.

Сучасне осмислення ворога є необхідною складовою українського самоусвідомлення. Російський імперіалізм несе в собі специфічний нігілізм – потяг до заперечення життя та стирання будь-яких меж між добром і злом, злочином і покаранням,. На відміну від західного колоніалізму, який підкреслював відмінність підкорених народів, російський імперіалізм прагне абсолютної асиміляції,

заявляючи жертві: ти будеш тільки таким, як я, а все відмінне таврує як девіацію. Український філософ Тарас Лютий наголошує, що відповіддю українців на цей пасивний російський нігілізм став – активний нігілізм – здатність чинити опір, стверджувати життя попри смерть і зберігати суб'єктність. Відтак, війна для українців є проявом гуманізму: нація не просто реагує на агресію, а демонструє активну суб'єктну позицію, виборюючи свободу попри тотальну загрозу.

Каталізатором і практичним виміром цієї консолідації став феномен горизонтальної самоорганізації, зокрема волонтерський та добровольчий рухи. У ситуації, коли державні інституції на початку війни у 2014 році були критично ослаблені, саме громадянське суспільство, об'єднане в горизонтальні мережі, взяло на себе функції захисту суверенітету. З початком повномасштабного вторгнення цей рух набув безпрецедентних масштабів: понад 71% українців долучилися до волонтерської допомоги армії та постраждалим. Українці перестали бути пасивними об'єктами історії і перетворилися на її дієвих суб'єктів. Замість очікування на сильну руку суспільство продемонструвало феноменальну здатність до взаємодопомоги, довіри та солідарності в умовах кризи,.

Трансформація ідентичності неможлива без глибокої деколонізації свідомості та подолання спадку «homo sovieticus». Цей спадок характеризувався тотальною недовірою, інфантильністю, шизоїдною подвійністю свідомості та патерналістськими очікуваннями. Війна прискорила руйнування радянських наративів: станом на 2024 рік 78% громадян України не бажають відновлення СРСР, а радянські маркери, такі як 9 травня чи 1 травня, стрімко втрачають свою значущість. Натомість абсолютним пріоритетом стають національні свята, зокрема День Незалежності України та День захисників і захисниць.

Процес деколонізації тісно пов'язаний із переформатуванням історичної пам'яті. Відбувається переосмислення ролі національних героїв та відторгнення імперських маркерів культури. Як зауважує філософ Вахтанг Кебуладзе, російська культура історично слугувала інструментом імперського впливу, а пам'ятники російським діячам на українських вулицях були маркерами колоніальної присутності. Сьогодні українське суспільство звільняється від цих нав'язаних символів, шукаючи власні опори в минулому.

Окремим виміром трансформації став лінгвістичний поворот. Мова в умовах війни перестала бути виключно засобом комунікації, перетворившись на лінію фронту, маркер безпеки, гідності та свідомого екзистенційного вибору,. Для багатьох громадян відмова від мови агресора стала особистим актом спротиву і відповіддю на екзистенційне насильство. Статистика фіксує суттєве зростання частки громадян, які у повсякденному житті переходять на українську мову, вважаючи її базовим символом своєї громадянської позиції та приналежності до єдиної нації.

Російсько-українська війна остаточно зруйнувала міф про «братні народи» та амбівалентність українського геополітичного вектора. Українське суспільство усвідомило кардинальну цивілізаційну прірву між собою та агресором. Росія, за

визначенням багатьох мислителів, не є сучасною політичною нацією; вона залишається недоімперією, де влада належить злочинному угрупованню, а дегуманізоване населення розглядається виключно як витратний ресурс для просторової експансії,.

На противагу цій некрофільській культурі, українська ідентичність будується на концептах гідності, свободи та цінності людського життя. Європейський вибір України перестав бути просто політичною декларацією, він став питанням виживання і захисту демократичних свобод. Західний світ, який після закінчення Холодної війни жив у стані делегованої безпеки та розслабленості, сьогодні вчиться в українців того, як можна одночасно розбудовувати ліберальне суспільство і зі зброєю в руках захищати його на полі бою. Україна доводить, що між прагненням до індивідуального розвитку та патріотизмом, солідарністю і самопожертвою немає нездоланних суперечностей.

Повномасштабна війна стала трагічним, але потужним каталізатором остаточного формування модерної української політичної нації. Національна та громадянська ідентичність українців сьогодні характеризується безпрецедентним рівнем консолідації, високою міротворчою і волонтерською активністю, рішучим відторгненням радянсько-російського імперського спадку та усвідомленим вибором європейських демократичних цінностей.

Бути українцем сьогодні – це не лише питання етнічного походження чи географічної приналежності. Це насамперед свідомий ціннісний вибір, щоденний акт опору та підтвердження своєї готовності діяти заради спільного майбутнього. Війна навчила суспільство цінувати крихкість існування та трансформувати колективну травму у джерело сили й незламності,. Головним викликом для післявоєнної України стане збереження цієї горизонтальної довіри, недопущення узурпації перемоги окремими політичними силами та продовження курсу на розвиток відкритого, демократичного суспільства вільних і відповідальних громадян,. Українці змінили хід історії, повернувши собі статус повноцінного суб'єкта на світовій арені, і ця здобута в горнилі війни ідентичність визначатиме розвиток Української держави на десятиліття вперед.

МОРАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ІМПЕРАТИВИ ЗБРОЙНОГО ЗАХИСТУ ТА КРИЗА ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ АГРЕСОРА

Якимець Д.Т.
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Повномасштабна російська агресія проти України стала не лише безпрецедентним військово-політичним викликом для сучасної Європи, але й фундаментальною проблемою для світової філософської та етичної думки. Епоха постмодерну, яка десятиліттями плекала ідеї релятивізму, розмиття кордонів між

добром і злом, а також вірила у невідворотність безконфліктного глобалізованого співіснування (ілюзія «кінця історії»), зазнала нищівного краху. Реальність війни змусила українське суспільство, а за ним і весь вільний світ, повернутися до базових, екзистенційних категорій: життя і смерті, свободи і рабства, гідності і тоталітарного приниження. У цьому контексті збройний захист суверенітету перестає бути суто мілітарним актом і набуває статусу найвищого морально-філософського імперативу, спрямованого на збереження самої сутності людяності.

Традиція осмислення війни має глибоке коріння в історії європейської філософії, починаючи від праць Аврелія Августина та Томи Аквінського, які заклали фундамент доктрини справедливої війни (bellum iustum). Згідно з цією концепцією, застосування збройної сили є морально виправданим лише за умови дотримання жорстких критеріїв: наявності справедливої причини (causa iusta), легітимної влади (auctoritas principis) та правильного наміру (intentio recta). У випадку сучасної російсько-української війни ці критерії набувають кристальної ясності.

Як зазначає польський філософ Томаш Журадзкі, з боку Російської Федерації не існує жодних справедливих причин для ведення війни. Її дії є грубим порушенням принципів jus ad bellum (права на війну), оскільки мета агресора – не встановлення справедливого миру чи вирішення об'єктивних суперечностей, а знищення української державності та стирання національної ідентичності. Натомість для України участь у цій війні є абсолютно легітимною формою самооборони. Моральний парадокс bellum iustum – застосування насильства заради припинення більшого насильства – сьогодні реалізується на полі бою українськими воїнами. Вони реалізують невід'ємне право націй на самозбереження, виступаючи щитом між цивілізацією права і варварством беззаконня. Збройний спротив українців має оборонний характер і спрямований на відновлення територіальної цілісності та захист базового права людини на життя.

Філософія збройного захисту не обмежується лише констатацією права на оборону; вона вимагає глибокого внутрішнього переродження нації. Захист Батьківщини в умовах екзистенційної загрози стає категоричним імперативом. Цей імператив ґрунтується на усвідомленні відповідальності перед минулими та майбутніми поколіннями, а також перед світовою спільнотою за збереження демократичних цінностей. Відмова від боротьби, прикрита пацифістськими гаслами, у таких умовах означала б мовчазну згоду на геноцид і тоталітарне поневолення.

Український філософ Тарас Лютий наголошує на феномені «активного нігілізму» (за термінологією Ф. Ніцше) як реакції українців на російську загрозу. На відміну від пасивного смирення, активний нігілізм у цьому контексті означає руйнування нав'язаних колоніальних міфів, відмову від ролі жертви і рішуче утвердження власної суб'єктності через опір. Збройна боротьба стає актом життєствердження. Беручи до рук зброю, українці демонструють найвищий рівень громадянської свідомості – готовність пожертвувати власним комфортом, а часто й життям, заради свободи спільноти. Це формує нову етику солідарності, де

індивідуалізм відступає перед обличчям спільної долі, а горизонтальні зв'язки в суспільстві виявляються міцнішими за державні інституції.

Аналіз морально-філософських імперативів захисників неможливий без глибокого розуміння природи ворога. Російська агресія оприявнила колосальну кризу не лише політичної системи РФ, але й її культурно-цивілізаційної матриці. Сучасне російське суспільство демонструє симптоми тотальної дегуманізації, яка готувалася десятиліттями імперської пропаганди та придушенням свободи особистості.

Фундаментом російського суспільного договору є страх перед відповідальністю і втеча від свободи. Як зазначають дослідники, росіяни історично бояться тягаря влади і свободи вибору, оскільки це вимагає зрілості та особистої відповідальності. Тому вони добровільно делегують абсолютну владу тирану, погоджуючись на роль безправних підданих в обмін на ілюзію імперської величі. Ця добровільна відмова від суб'єктності породжує жахливий феномен безвідповідальності: злочини, скоєні російською армією в Україні, сприймаються агресором не як індивідуальний гріх чи моральне падіння, а як виконання «державного обов'язку». Відбувається нормалізація зла, де насильство стає єдиною зрозумілою мовою комунікації зі світом.

Філософ Вахтанг Кебуладзе влучно характеризує російський імперіалізм як «світ смерті» (некрофільську культуру). Сучасна Росія не продукує сенсів, спрямованих на розвиток, творення чи покращення життя людей. Її єдиним експортним продуктом є хаос, руйнування та смерть. Дегуманізація ворога в очах російської пропаганди є необхідною передумовою для виправдання геноциду. Оголошуючи українців «неіснуючим народом» або «нацистами», російська машина стирає будь-які моральні бар'єри для вбивства. Це форма радикального, пасивного нігілізму – абсолютне заперечення чужого права на існування та прагнення звести все до сірої, однорідної маси підкорених.

Окремої уваги заслуговує роль російської культури в легітимізації насильства. Тривалий час Захід перебував в ілюзії «великої російської культури», відокремлюючи її від політичного режиму. Однак війна довела нерозривність цього зв'язку. Твори так званих класиків, пронизані ідеями месіанства, винятковості російського шляху та зневаги до інших народів, слугували і продовжують слугувати ідеологічним паливом для імперської експансії. Культура стала не запобіжником від варварства, а його витонченим камуфляжем. Осмислення цього факту вимагає від світової спільноти радикального перегляду ставлення до російського культурного спадку та визнання його співвідповідальним за скоєні злочини.

Осмислюючи кризу цінностей агресора, доцільно звернутися до праць Карла Ясперса, зокрема його трактату «Питання про провину», написаного після Другої світової війни. Ясперс виділяв кримінальну, політичну, моральну та метафізичну провину. Російське суспільство несе не лише політичну відповідальність за дії свого уряду, але й глибоку моральну та метафізичну провину за толерування зла та співучасть у ньому через мовчання або схвалення. Колективна безвідповідальність,

яка культивується в РФ, не звільняє від індивідуальної провини. Вихід із цього стану можливий лише через тотальну деімперіалізацію, каяття та переформатування суспільної свідомості, що, на жаль, видається малоймовірним без нищівної воєнної поразки режиму. Поразка на полі бою є єдиним дієвим лікарем для імперії, що хворіє на манію величі. Тільки через визнання власної провини російське суспільство матиме примарний шанс на повернення до цивілізованого світу, тоді як відсутність рефлексії гарантуватиме подальшу деградацію та розпад.

Зважаючи на вищесказане, російсько-українська війна виходить далеко за межі звичайного територіального конфлікту. Це фронтальне зіткнення двох діаметрально протилежних онтологічних парадигм. З одного боку – українська парадигма свободи, яка базується на повазі до людського життя, гідності, індивідуальній ініціативі та прагненні до європейської інтеграції. Це біофільна культура, яка навіть у найтемніші часи війни плекає надію на післявоєнне відновлення, розвиває волонтерський рух і зберігає емпатію.

З іншого боку – російська імперська матриця, заснована на рабській покорі, сакралізації влади, знеціненні людського життя та ірраціональному прагненні до домінації через знищення. Це зіткнення майбутнього з минулим, де Україна виступає не просто як жертва агресії, а як повноцінний суб'єкт історії, який своєю боротьбою визначає контури нового світопорядку. Західні демократії, спостерігаючи за цією боротьбою, проходять власний шлях переосмислення: вони знову вчаться розуміти, що ліберальні цінності не є гарантованими назавжди, іноді вони потребують фізичного, збройного захисту.

Війна оголила найтонші нерви суспільної моралі. Україна сьогодні є полем битви не тільки армій, але й ідей. Гуманізм, який довгий час сприймався як даність, сьогодні виборюється кров'ю. Ця війна ставить перед кожною людиною жорсткі екзистенційні запитання: хто ми є? заради чого ми живемо? чи готові ми захищати свої цінності? Відповідь українського народу на ці запитання вже вписана в історію як приклад незламності духу. Післявоєнне завдання полягатиме в тому, щоб конвертувати цей героїчний досвід збройного захисту у стійкі інституції вільної, демократичної держави, де цінність людського життя залишатиметься найвищим пріоритетом. Ми маємо не просто відбудувати країну, а й створити нову гуманітарну парадигму, здатну протистояти подібним кризам у майбутньому, спираючись на вистраждений досвід активного суб'єктного існування.

Морально-філософські імперативи збройного захисту України є не лише реакцією на екзистенційну загрозу, але й свідченням глибокої гуманістичної трансформації нації. Усвідомлений вибір чинити збройний опір – це вибір на користь життя, свободи та людської гідності. Війна довела неспроможність пацифістських ілюзій перед обличчям абсолютного зла і повернула актуальність концепції bellum iustum.

Водночас війна розкрила катастрофічну кризу гуманістичних цінностей агресора. Російське суспільство, уражене вірусом пасивного нігілізму та

імперського ресентименту, перетворилося на слухняний інструмент деструкції, втративши здатність до етичної рефлексії. Дегуманізація ворога, нормалізація насильства та некрофільський характер російської культури становлять загрозу не лише для України, але й для всієї світової цивілізації. Відтак, перемога України у цій війні – це не лише питання збереження держави, це питання захисту самої ідеї людяності у XXI столітті.

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ

Колісниченко А. Д.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

На сьогоднішній день високий рівень стресу як для військових, так і для цивільного українського населення вже давно став частиною звичного життя. Відповідно, нової важливості набуває дослідження засобів його подолання та формування психологічної стійкості. Одними з таких є копінг-стратегії, що виступають особистісними механізмами психіки, які дозволяють справлятися зі стресовими подіями. Поглиблене вивчення даного феномену дозволяє більше зрозуміти про адаптаційну здатність осіб, перебуваючих в умовах підвищеної невизначеності та непередбачуваності.

Явище стресу – це не тільки про вплив зовнішніх обставин, але і про їх когнітивну обробку. Кожна людина формує власне сприйняття світу, потреби і очікування. Дисонанс між ними і реальністю часто породжує невдоволення, яке призводить до відчуття стресу для одних, однак може служити мотивацією для інших. Це говорить про те, що особистісне ставлення має значення і воно не завжди потребує впливу зовнішніх подразників. Раніше було встановлено, що підтримка позитивної життєвої позиції допомагає знизити рівень стресу, в той час як негативізм підкріплює стан напруги. Ця закономірність стала основою теорії копінг-поведінки, яка характеризує здатність особи витримувати та справлятися зі стресовими обставинами, часто несвідомо [2].

Механізми копінгу можуть варіюватися від особи до особи, однак, загалом, їх слід поділити на дві узагальнені групи – проблемно-орієнтовані та емоційно-орієнтовані. Проблемно-орієнтовані спрямовані на зміну ситуації, завдяки спробі зрозуміти проблему, знайти шляхи вирішення і підготуватися до майбутніх дій. Водночас, головною функцією емоційно-орієнтованих стратегій є регуляція емоцій з метою відновлення емоційної рівноваги [2].

На території України, дослідження даної тематики стало дуже актуальним в останні роки, з початком повномасштабного вторгнення. Це пов’язано з тим, що рівень прояву і частота появи усіх психічних порушень, виросли у рази в неоціненних масштабах. Дослідження 2023 року науковців з Китаю, Німеччини, Франції, Австралії та різних міст України було спрямоване на визначення засобів

подолання стресу серед населення, внаслідок військових дій у березні 2022 року. Були оцінені симптоми психологічного дистресу, тривоги, депресії й безсоння, разом з визначеними копінг-стратегіями [3].

Кількість досліджуваних становила 801 особу в період з 19 по 31 березня 2022 року по всій країні. Отримані результати демонструють критично високий рівень досліджуваних показників серед населення, однак встановлено, що особи, які активно використовували продуктивні проблемно-орієнтовані копінг-стратегії, такі як активне подолання чи планування, мали приблизно вдвічі менший ризик розвитку симптомів депресії, тривоги та загального дистресу, на відміну від тих, хто вдавався до дезадаптивних стратегій. Тому можна сказати, що, навіть в умовах екстремального стресу, здатність особи свідомо мобілізувати конструктивні механізми копінгу виступає одним з найважливіших факторів збереження психічного здоров'я [3].

Таким чином, постає наступне важливе питання, а саме проблема визначення адаптивності й дезадаптивності засобів копінгу. Дослідження показують, що переважне використання дезадаптивних стратегій сприяє розвитку психічних захворювань, що робить дану тематику ще більш цінною для розуміння їхнього впливу на психіку. Однак застосування користувачами пасивних стратегій натомість простих адаптивних поведінкових чи когнітивних, доведено зменшує їхні звичні депресивні та тривожні прояви. Так, в стресових ситуаціях, захисні стратегії, що корелюють з покращенням психоемоціного стану, включають активну участь особистості у спробах копінгу. Тобто ті, хто активно використовує позитивне мислення, прийняття, планування й інші схожі засоби в моментах сильного стресу, схильні демонструвати вищий рівень благополуччя, ніж ті, хто пасивно справляється з ним [4].

Стосовно того, які чинники впливають на вибір копінг-стратегій, дослідження показали наступне. Сильні стресові фактори, такі як надмірне хвилювання за своє соціально-економічне становище або низька толерантність до невизначеності, можуть зменшувати особистісні когнітивні ресурси. В свою чергу, це сприяє вибору швидких і доступних засобів подолання, збільшуючи застосування дезадаптивних стратегій, що підвищує рівень тривожних та депресивних проявів. З іншого боку, такі особи що також демонструють тривожно-депресивні прояви та мають схильність до використання дезадаптивних копінг-стратегій, можуть мати проблеми зі зміною цих механізмів на адаптивні для подолання своїх стресорів [1].

Дані наукові напрацювання є надзвичайно важливими у розумінні того, чому одні особи під інтенсивним впливом стресових чинників ламаються, а інші стають сильнішими. В контексті психологічного супроводу українських захисників, висвітлення особливостей вибору копінг-стратегій можна вважати одним із ключових елементів формування психологічної стійкості. Адже власне когнітивне осмислення пережитих стресових подій напряму впливає на їх наслідки. Отже, забезпечення необхідного рівня психоедукації стосовно засобів конструктивного подолання стресу допоможе створити основу для подальшої роботи з покращення

психологічного благополуччя воїнів та цивільних. А також підвищити особистісну спроможність до здорового психічного функціонування.

Список використаних джерел

1. Adaptive versus maladaptive coping strategies: insight from Lebanese young adults navigating multiple crises / R. Chaaya et al. BMC Public Health. 2025. Vol. 25, no. 1. URL: https://doi.org/10.1186/s12889-025-22608-4 (date of access: 30.04.2026).

2. Coping with stressfull situations using coping strategies and their impact on mental health / O. Bondarchuk et al. Multidisciplinary Reviews. 2024. Vol. 7. P. 2024spe034. URL: https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe034 (date of access: 30.04.2026).

3. Mental health symptoms and coping strategies among Ukrainians during the Russia-Ukraine war in March 2022 / W. Xu et al. International Journal of Social Psychiatry. 2023. P. 002076402211439. URL: https://doi.org/10.1177/00207640221143919 (date of access: 30.04.2026).

4. The psychological impact of COVID-19 in a socio-politically unstable environment: protective effects of sleep and gratitude in Lebanese adults / M. El Khoury-Malhame et al. BMC Psychology. 2023. Vol. 11, no. 1. URL: https://doi.org/10.1186/s40359-023-01042-4 (date of access: 30.04.2026).

МОЖЛИВОСТІ СХЕМАТЕРАПІЇ У ПОДОЛАННІ КОМПЛЕКСНОГО ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ

Вакуленко Ю.В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Комплексний посттравматичний стресовий розлад (КПТСР) є складним розладом психіки, що виникає внаслідок тривалого або повторюваного травматичного досвіду, такого як насильство, занедбання, воєнні дії чи інші хронічні стресові ситуації. На відміну від класичного ПТСР, КПТСР включає не лише симптоми повторного переживання травми та уникнення, а й глибокі порушення емоційної регуляції, негативне самосприйняття та труднощі у міжособистісних стосунках (Karatzias et al., 2019). У зв'язку з цим традиційні підходи, зокрема когнітивно-поведінкова терапія, не завжди є достатньо ефективними, що зумовлює необхідність застосування інтегративних психотерапевтичних моделей.

Схематерапія є інтегративним підходом, який поєднує елементи когнітивно-поведінкової терапії, психодинамічної теорії, теорії прив'язаності та гештальт-підходу (Young, Klosko, & Weishaar, 2003; Arntz & Jacob, 2013). Центральним поняттям цього методу є ранні дезадаптивні схеми - стійкі когнітивно-емоційні патерни, що формуються в дитинстві внаслідок фрустрації базових психологічних потреб (Young et al., 2003). У контексті КПТСР ці схеми часто набувають

патологічного характеру, зокрема у вигляді схем покинутості, недовіри, дефектності чи емоційної депривації (Bach & Farrell, 2018).

Однією з ключових особливостей схематерапії є концепція режимів, тобто тимчасових станів особистості, що відображають активізацію певних схем або копінгових стратегій (Arntz, 2012). У людей із КПТСР часто домінують такі режими, як «вразлива дитина», «караючий батько» або уникальні стани, що підтримують симптоматику розладу (Boterhoven de Haan et al., 2020).

Схематерапія відкриває значні можливості у подоланні КПТСР завдяки своїй глибинній спрямованості. Вона дозволяє працювати не лише із симптомами, а й із базовими особистісними структурами. Одним із центральних механізмів є «обмежене батьківство» (limited reparenting), яке передбачає формування досвіду безпечної прив'язаності в терапевтичних відносинах (Arntz & Jacob, 2013). Це особливо важливо для осіб, які пережили хронічну травматизацію у дитинстві.

Важливим інструментом є також техніка рескрипції в уяві (imagery rescripting), що передбачає перепроживання та трансформацію травматичних спогадів. Дослідження показують, що ця техніка сприяє зменшенню інтенсивності емоційних реакцій і зміні значення травматичних подій (Morina et al., 2017). Крім того, схематерапія сприяє розвитку емоційної регуляції, формуванню самоспівчуття та зміні дезадаптивних переконань.

Сучасні дослідження вказують на перспективність схематерапії у лікуванні травматичних розладів, зокрема КПТСР, хоча кількість рандомізованих контрольованих досліджень залишається обмеженою (Taylor et al., 2016). Найкращі результати досягаються при інтеграції схематерапії з іншими підходами, такими як EMDR або когнітивно-поведінкова терапія (Boterhoven de Haan et al., 2020).

У контексті сучасних соціальних викликів, зокрема війни, застосування схематерапії набуває особливого значення, оскільки вона дозволяє працювати з наслідками тривалої травматизації як у військових, так і у цивільного населення.

Отже, схематерапія є перспективним інтегративним підходом у терапії комплексного посттравматичного стресового розладу. Вона дозволяє впливати як на симптоми, так і на глибинні психологічні механізми, що лежать в основі травматичного досвіду. Подальші дослідження сприятимуть розширенню доказової бази та підвищенню ефективності її застосування.

Список використаних джерел

1. Karatzias, T., Murphy, P., Cloitre, M., Bisson, J., Roberts, N., Shevlin, M., Hyland, P., Maercker, A., Ben-Ezra, M., Coventry, P., Mason-Roberts, S., Bradley, A., & Hutton, P. (2019). Psychological interventions for ICD-11 complex PTSD symptoms: Systematic review and meta-analysis. Psychological Medicine, *49*(11), 1761–1775. https://doi.org/10.1017/S0033291719000436

2. Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2003). Schema therapy: A practitioner's guide. Guilford Press.

3. Arntz, A., & Jacob, G. (2013). Schema therapy in practice: An introductory guide to the schema mode approach. Wiley Blackwell.

4. Arntz, A. (2012). Imagery rescripting as a therapeutic technique: Review of clinical trials, basic studies, and research agenda. Journal of Experimental Psychopathology, 3(2), 189–208. https://doi.org/10.5127/jep.024211

5. Bach, Bo; Farrell, Joan M. 8(2018). Schemas and modes in borderline personality disorder: The mistrustful, shameful, angry, impulsive, and unhappy child. Psychiatry Research, 259(), 323–329. doi:10.1016/j.psychres.2017.10.03

6. Boterhoven de Haan, K. L., Lee, C. W., Fassbinder, E., van Es, S. M., Menninga, S., Meewisse, M.-L., … Arntz, A. (2020). Imagery rescripting and eye movement desensitisation and reprocessing as treatment for adults with post-traumatic stress disorder from childhood trauma: randomised clinical trial. The British Journal of Psychiatry, 217(5), 609–615. doi:10.1192/bjp.2020.158

7. Morina, Nexhmedin; Lancee, Jaap; Arntz, Arnoud (2017). Imagery rescripting as a clinical intervention for aversive memories: A meta-analysis. Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 55(), 6–15. doi:10.1016/j.jbtep.2016.11.003

8. Taylor, Christopher D. J.; Bee, Penny; Haddock, Gillian. (2016). Does schema therapy change schemas and symptoms? A systematic review across mental health disorders. Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice, *(),* –. doi:10.1111/papt.12112

УДК 159.9:355

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ І ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ОСІБ

Баратюк А. Ю.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Вступ. Актуальність психологічного супроводу ветеранів і демобілізованих осіб зумовлена складністю трансформацій, які відбуваються з особистістю після повернення з війни. Демобілізація не завершує вплив бойового досвіду, а часто актуалізує внутрішні й зовнішні конфлікти, пов’язані з необхідністю функціонування в іншій нормативній, ціннісній та комунікативній системі. У цьому контексті супровід ветеранів постає як умова психологічної реінтеграції, що передбачає включення особистості в цивільне життя на нових засадах.

Ключовим аспектом цієї проблематики є перехід від військової до цивільної ідентичності. Перехід не має лінійного характеру й супроводжується ідентифікаційною невизначеністю, внутрішньою дезінтеграцією та переоцінкою життєвого досвіду. Військова ідентичність формується в умовах чіткої ієрархії, колективної відповідальності, дисципліни та постійної готовності до загрози. Після повернення до цивільного середовища ці механізми можуть втрачати функціональну адекватність, що породжує напруження між засвоєними моделями поведінки та новими соціальними очікуваннями. Таким чином, виникає потреба в інтеграції бойового досвіду в нову життєву концепцію.

Фрагментарні форми допомоги, спрямовані лише на окремі прояви дезадаптації, є недостатніми, оскільки не враховують системного характеру змін у житті ветерана. Психологічні труднощі поєднуються із соціальними, професійними та екзистенційними викликами, що потребує цілісного підходу. Відсутність інтегрованого супроводу призводить до розриву між різними видами допомоги, втрати послідовності у роботі з ветераном та зниження ефективності втручань. Тому особливого значення набуває система психологічного супроводу, побудована на принципах безперервності, індивідуалізації та комплексності.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування психологічних особливостей супроводу ветеранів і демобілізованих осіб у контексті їхньої реінтеграції в цивільне життя, а також визначення структурних компонентів моделі такого супроводу, яка поєднує роботу з психоемоційним станом, трансформацією ідентичності та відновленням соціального функціонування.

Виклад основного матеріалу. Психологічний супровід ветеранів і демобілізованих осіб не може зводитися до разової консультації, кризової інтервенції або реагування лише на виражені симптоми дезадаптації. Йдеться про тривалий, поетапний і структурований процес, що охоплює підготовку до звільнення зі служби, сам момент переходу та подальше входження людини в цивільне середовище [2]. Такий підхід відрізняється від симптомоцентричної логіки допомоги, оскільки враховує зміну способу життя, соціального статусу, професійної ролі, міжособистісних зв'язків і уявлень про власну цінність у мирному середовищі. У дослідженнях військово-цивільного переходу наголошується, що труднощі ветеранів часто виникають через незадоволені потреби в момент звільнення, втрату військової ідентичності та недостатню підтримку на перших етапах цивільного функціонування [12].

Перехід із військового середовища в цивільне доцільно розглядати як кризову зміну соціальної ролі, а не як просте повернення до попереднього життя. Військова служба формує особливий тип залученості, заснований на нормативності, ієрархії, груповій згуртованості та високій відповідальності. Після демобілізації ці механізми можуть суперечити цивільним нормам, де більше невизначеності, індивідуального вибору й менш очевидних правил [3]. Унаслідок цього частина ветеранів переживає рольову дезорієнтацію, коли попередні способи саморегуляції, комунікації та оцінки власної ефективності вже не забезпечують бажаного результату [4]. У цьому контексті військова ідентичність може бути як ресурсом дисципліни, витривалості й гідності, так і фактором напруження, якщо залишається єдиною основою самовизначення [8].

Важливим є розмежування адаптації, реадаптації та реінтеграції. Адаптація означає пристосування до нових умов, реадаптація пов'язана з відновленням здатності функціонувати після екстремального досвіду, а реінтеграція охоплює ширше повторне включення особистості в систему соціальних, професійних, сімейних і громадянських зв'язків. Для ветеранів поняття реінтеграції є найбільш точним, оскільки передбачає реконструкцію життєвої перспективи, відновлення

належності до спільноти та переосмислення бойового досвіду як частини біографії [1]. Систематичний аналіз якісних досліджень показує, що військово-цивільний перехід пов'язаний із культурним розривом між військовим і цивільним середовищами, а тому потребує підтримки у «перекладі» військового досвіду на мову цивільного життя [13]. Подібний підхід простежується і в дослідженнях кар'єрного переходу, де цей процес описується як усвідомлення втрати попередньої ролі, поступове послаблення її жорстких меж і реконцептуалізація себе в новому професійному та соціальному просторі [4].

Принцип індивідуалізації означає, що допомога не може будуватися за універсальною схемою, оскільки бойовий досвід, спосіб демобілізації, стать, сімейна ситуація, рівень соціальної підтримки, професійні ресурси та наявність невидимих травм формують різні траєкторії повернення. Дослідження жінок-ветеранок показують, що перехід до цивільного життя може ускладнюватися поєднанням кількох ідентичностей, зокрема ветеранки, працівниці, матері, партнерки чи пацієнтки, а також досвідом інституційної нерівності, що потребує контекстуально чутливої підтримки [9]. Принцип безперервності передбачає початок супроводу ще до остаточного розриву з військовим середовищем і його продовження після формального завершення служби, оскільки відкладені труднощі часто проявляються вже після зовнішньо успішного повернення [10;6].

Міждисциплінарність супроводу є необхідною, адже психологічна реінтеграція ветерана не відбувається окремо від медичних, соціальних, правових, освітніх і професійних умов його життя. Фрагментована система послуг покладає на ветерана та його родину надмірну відповідальність за координацію допомоги, що може посилювати виснаження й недовіру до інституційної підтримки [11]. Тому психологічний супровід має поєднуватися із сімейно орієнтованою допомогою, навігацією в системі послуг, підтримкою працевлаштування, розвитком соціального капіталу та формуванням безпечних спільнот. При цьому доступність допомоги передбачає культурну зрозумілість послуг, відсутність стигматизації та визнання специфіки військового досвіду. Її недооцінка може підтримувати «маску воїна», за якої людина приховує погіршення психічного стану, демонструє надмірну витримку й заперечує потребу в допомозі [7].

Повага до бойового досвіду не означає його романтизації або зведення ветерана лише до статусу учасника війни. Також повага передбачає визнання військового досвіду як значущої частини ідентичності, що має бути інтегрована в цивільне життя без знецінення, патологізації чи примусового відокремлення від минулого. Тому перспективними є підходи, які допомагають ветеранам переосмислити цей досвід через нові форми самореалізації, професійної компетентності, служіння громаді, наративного осмислення та відновлення суб'єктності [5].

Психологічні складові супроводу ветеранів і демобілізованих осіб формуються навколо роботи з травматичним досвідом, трансформації ідентичності, відновлення емоційної регуляції, соціальних зв'язків і життєвої перспективи.

Центральним елементом цієї системи є пережитий травматичний досвід, що включає перебування в умовах загрози, втрат, поранень, моральних дилем і виснаження. Бойова психічна травма може проявлятися у формі посттравматичних реакцій, підвищеної тривожності, порушень сну, уникання, емоційного оніміння або нав'язливих спогадів, що потребує травмо-інформованих підходів, психоедукації, індивідуальної та групової терапії, а також формування навичок саморегуляції. Важливо враховувати, що навіть після завершення служби психіка може продовжувати функціонувати за законами виживання, тому перехід до безпечніших моделей реагування має бути поступовим.

Окремим виміром супроводу є відновлення ідентичності через інтеграцію військового досвіду в нову систему самосприйняття. Повернення до цивільного життя супроводжується переоцінкою власних можливостей, соціальних ролей, сімейних взаємин і професійних перспектив. У цей період може виникати відчуття втрати сенсу, знецінення попереднього досвіду або неможливість відійти від військової ідентичності. Тому психологічний супровід має підтримувати реконструкцію ідентичності, у якій бойовий досвід стає частиною особистісної цілісності та джерелом нових смислів.

Не менш значущим є відновлення емоційної регуляції, оскільки тривалий бойовий стрес змінює базові механізми реагування. Підвищена пильність, дратівливість, агресивність або емоційна відстороненість є адаптивними в умовах війни, але в цивільному середовищі можуть спричиняти конфлікти, ізоляцію та внутрішнє напруження. Техніки саморегуляції, тілесно-орієнтовані практики, когнітивно-поведінкові інтервенції та майндфулнес-підходи сприяють зниженню інтенсивності негативних емоцій, відновленню контролю над психічними станами й формуванню більш гнучких способів реагування [1].

Соціальна включеність є критичним фактором успішної реінтеграції, оскільки ізоляція та відчуження погіршують психологічний стан ветеранів. Повернення до сімейної системи часто супроводжується напруженням через зміну ролей, нерозуміння з боку близьких і труднощі комунікації. Психосоціальна підтримка має охоплювати роботу з партнерськими стосунками, подолання конфліктів, формування взаємної підтримки та залучення сім'ї як ресурсу відновлення. Важливим також є створення підтримувальних спільнот, у яких ветерани можуть відчувати належність, прийняття та розуміння [3].

Завершальним компонентом є професійне самовизначення та відновлення життєвої перспективи. Відсутність чітких цілей і можливостей реалізації після демобілізації посилює дезорієнтацію та знижує рівень благополуччя. Перехід до цивільної зайнятості потребує переосмислення власних компетенцій, адаптації до нових організаційних культур і відновлення відчуття ефективності. У цьому контексті психологічний супровід передбачає підтримку у визначенні цілей, плануванні майбутнього, подоланні тривоги щодо професійної неспроможності та формуванні довгострокової життєвої стратегії [1; 3].

На основі теоретичного аналізу було розроблено інтегративну модель психологічного супроводу ветерана, яка відображає поетапний перехід від первинної стабілізації психоемоційного стану до соціальної, професійної та особистісної реінтеграції. Необхідність такої моделі зумовлена тим, що повернення ветерана до цивільного життя є складним процесом трансформації ідентичності, відновлення емоційної саморегуляції, перебудови соціальних зв'язків і формування нової життєвої перспективи (див. рис. 1).

Рис. 1. Інтегративна модель психологічного супроводу ветерана

Запропонована модель має п'ять взаємопов'язаних етапів:

Перший етап – первинна стабілізація психоемоційного стану. Його метою є зниження гострого напруження, тривоги, дратівливості, порушень сну, емоційного оніміння або надмірної пильності. На цьому етапі важливими є психоедукація, нормалізація реакцій на бойовий стрес, формування відчуття безпеки, навчання базових технік саморегуляції та визначення актуальних ризиків дезадаптації.

Другий етап – робота з травматичним досвідом та передбачає поступове опрацювання наслідків бойового стресу без тиску на ветерана та без примусового повернення до травматичних спогадів. Основний акцент робиться на травмо-інформованому підході, індивідуальній або груповій психологічній допомозі, розвитку здатності розпізнавати власні реакції та відновленні контролю над психічними станами.

Третій етап – реконструкція ідентичності. На цьому рівні супровід спрямовується на інтеграцію військового досвіду в нову систему самосприйняття.

Ветеран не має «відмовитися» від військової ідентичності, а має переосмислити її як частину власної біографії. Важливими завданнями є подолання рольової дезорієнтації, прийняття нових цивільних ролей, відновлення суб'єктності та формування цілісного образу себе.

Четвертий етап – соціальна включеність і відновлення міжособистісних зв'язків. Цей компонент охоплює роботу з родиною, партнерськими стосунками, комунікацією, подоланням ізоляції та формуванням підтримувального середовища. Особливе значення має залучення сім'ї як ресурсу відновлення, а також створення ветеранських і громадських спільнот, у яких людина може відчувати належність, прийняття та розуміння.

П'ятий етап – професійне самовизначення та життєва перспектива. Завершальний рівень моделі пов'язаний із поверненням ветерана до активного соціального функціонування. Йдеться про переосмислення власних компетенцій, визначення нових цілей, відновлення відчуття ефективності, планування майбутнього та формування довгострокової життєвої стратегії.

Інтегративна модель ґрунтується на принципах безперервності, індивідуалізації, міждисциплінарності, поваги до бойового досвіду та недопущення патологізації ветерана. Її особливість полягає в тому, що психологічний супровід розглядається як цілісний процес переходу від стабілізації до реінтеграції. У межах цієї моделі психологічна допомога поєднується з підтримкою сімейного функціонування, соціальної включеності, професійної реалізації та відновлення життєвого сенсу.

Отже, розроблена модель дозволяє систематизувати основні напрями психологічного супроводу ветеранів і демобілізованих осіб та показує, що ефективна допомога має бути довготривалою, комплексною і спрямованою на відновлення цілісності особистості в цивільному житті.

Висновки. Отже, у роботі встановлено, що психологічний супровід ветеранів і демобілізованих осіб є тривалим процесом реінтеграції. Його зміст охоплює роботу з наслідками бойового стресу, відновлення емоційної регуляції, трансформацію військової ідентичності в цивільну, підтримку сімейних і соціальних зв'язків та професійне самовизначення.

Визначено, що фрагментарна допомога не забезпечує повного відновлення, оскільки труднощі ветеранів мають комплексний психологічний, соціальний і професійний характер. Запропонована модель супроводу дозволяє поєднати стабілізацію стану, травмо-інформовану роботу, підтримку ідентичності та соціальну реінтеграцію.

Перспективи подальших досліджень полягають в апробації цієї моделі, розробленні критеріїв її ефективності та створенні міждисциплінарних програм підтримки ветеранів і їхніх родин.

Список використаних джерел

1. Кухарук О., Сириця М. Путівник у сфері ментального здоров'я військовослужбовців в умовах війни. Київ : Центр реадаптації та реабілітації «ЯРМІЗ», 2023. 88 с.

2. Професійний стандарт «Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» : Міністерство у справах ветеранів України від 10.10.2025, № 835. URL: https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/_28.12.2023.pdf.

3. Райниш Н., Гусаров О., Літковець Т., Казмірчук Л., Шишацький Є., Осипян А., Зур'ян П. Мова єдності: Діалоги порозуміння. Вінниця : ФОП Халіков Руслан Халікович, 2024. 48 с.

4. Becker K., Bish A., McCormack M., Abell D. Reconceptualizing identities: Veterans' perspectives on career transition challenges. Human Resource Development Quarterly. 2022. Vol. 34. P. 155-176. DOI: https://doi.org/10.1002/hrdq.21472.

5. Campbell A. Warriors in Liminality. Journal of Jungian Scholarly Studies. 2023. Vol. 18. P. 31-44. DOI: https://doi.org/10.29173/jjs213s.

6. Geraci J., Dichiara A., Greene A., Gromatsky M., Finley E., Kilby D., Frankfurt S., Edwards E., Kurz S., Sokol Y., Sullivan S., Mobbs M., Seim R., Goodman M. Supporting servicemembers and veterans during their transition to civilian life using certified sponsors: A three-arm randomized controlled trial. Psychological services. 2023. Vol. 20. P. 248-259. DOI: https://doi.org/10.1037/ser0000764.

7. Grimell J. The Mask of the Warrior: unraveling deep-seated health vulnerabilities in veteran identities. Frontiers in Sociology. 2024. Vol. 9. P. 1-14. DOI: https://doi.org/10.3389/fsoc.2024.1389924.

8. Kerr N., Lane S., Plotnikoff R., Ashby S. Occupational identity and the military to civilian transition of former serving Australian Defence Force members. Journal of Occupational Science. 2023. Vol. 31. P. 324-336. DOI: https://doi.org/10.1080/14427591.2023.2246133.

9. Lawn S., Waddell E., Roberts L., McNeill L., Rioseco P., Wadham B., Sharp T., Beks T., Lane J., Van Hooff M., Mohammadi L. Women veteran transition mental health and well-being support group programs: A scoping review. Women's Health. 2024. Vol. 20. P. 1-11. DOI: https://doi.org/10.1177/17455057241275441.

10. Maclean L. Military to Civilian Transition: Experiences of Male Canadian Armed Forces Veterans Living with Operational Stress Injuries. Journal of Veterans Studies. 2025. Vol. 11. P. 197-212. DOI: https://doi.org/10.21061/jvs.v11i1.658.

11. Maguire A., Keyser J., Brown K., Kivlahan D., Romaniuk M., Gardner I., Dwyer M. Veteran families with complex needs: a qualitative study of the veterans' support system. BMC Health Services Research. 2022. Vol. 22. P. 1-15. DOI: https://doi.org/10.1186/s12913-021-07368-2.

12. Markowitz F., Kintzle S., Castro C. Military-to-civilian transition strains and risky behavior among post-9/11 veterans. Military Psychology. 2022. Vol. 35. P. 38-49. DOI: https://doi.org/10.1080/08995605.2022.2065177.

13. Sachdev S., Dixit S. Military to civilian cultural transition experiences of retired military personnel: A systematic meta-synthesis. Military Psychology. 2023. Vol. 36. P. 579-592. DOI: https://doi.org/10.1080/08995605.2023.2237835.

ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ДІЙ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: АГРЕСІЯ, ОКУПАЦІЯ ТА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Кравчук Д.Р.
Військовий інститут Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка

Збройна агресія російської федерації (далі рф) проти України є однією з найгостріших проблем сучасного міжнародного права та міжнародної безпеки. Починаючи з 2014 року, коли відбулася незаконна анексія Автономної Республіки Крим та було розпочато дестабілізацію ситуації на сході України, і до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, дії рф мають послідовний, системний і цілеспрямований характер. У цьому контексті значення набуває їх належна правова кваліфікація, яка дозволяє не лише визначити суть відповідних діянь, але й сформувати підґрунтя для притягнення винних до міжнародно-правової відповідальності. Аналізуючи зазначені події крізь міжнародного права, слід констатувати, що дії рф мають ознаки акту агресії. Вони проявляються у прямому застосуванні збройної сили проти України, окупації частини її території та спробах насильницької зміни політичного курсу держави. Особливістю цієї агресії є її комплексний характер, який поєднує класичні військові дії з інформаційно-психологічними операціями, кібератаками та економічним тиском. Така багатовимірність не змінює сутності агресії, але ускладнює її протидію та юридичну оцінку.

У ході війни проти України фіксуються численні факти нападів на цивільне населення, руйнування об'єктів цивільної інфраструктури, жорстокого поводження з військовополоненими та незаконного переміщення осіб. Систематичність і масштабність таких дій свідчать про те, що вони не є випадковими, а мають ознаки цілеспрямованої політики ведення війни. У цьому контексті окремі з них можуть бути кваліфіковані не лише як воєнні злочини, але й як злочини проти людяності, оскільки спрямовані проти цивільного населення та мають системний характер. У сучасних умовах ключову роль у цьому процесі відіграють міжнародні інституції, зокрема Організація Об'єднаних Націй, яка покликана забезпечувати підтримання міжнародного миру і безпеки, а також Міжнародний кримінальний суд, що має юрисдикцію щодо розслідування найтяжчих міжнародних злочинів. Саме на ці інституції покладається особлива відповідальність за забезпечення принципу невідворотності покарання та відновлення справедливості.

У зв'язку з цим доцільним є формулювання звернення до міжнародної спільноти в особі Організація Об'єднаних Націй та Міжнародний кримінальний суд

із закликом активізувати зусилля щодо притягнення винних у вчиненні акту агресії, воєнних злочинів і злочинів проти людяності до відповідальності. Необхідним є посилення міжнародного тиску, забезпечення ефективного розслідування злочинів та створення дієвих механізмів міжнародного правосуддя, включаючи можливість утворення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України.

У процесі правової оцінки дій рф проти України доцільно враховувати їх відповідність нормам національного кримінального законодавства, передусім положенням Кримінальний кодекс України. Так, стаття 438 Кримінального кодексу України «Воєнні злочини» передбачає відповідальність за порушення законів та звичаїв війни. У межах цієї норми можуть кваліфікуватися численні дії, зафіксовані під час збройного конфлікту, зокрема жорстоке поводження з військовополоненими, застосування заборонених засобів ведення війни, а також напади на цивільне населення та об'єкти, що не є військовими цілями. Прикладами таких злочинів є обстріли житлових кварталів, лікарень, шкіл та об'єктів критичної інфраструктури, що не мають військового значення. Також ця стаття охоплює дії, як депортація цивільного населення, що прямо заборонено міжнародним гуманітарним правом. Факти примусового переміщення громадян України на територію рф або тимчасово окуповані території можуть розглядатися як воєнні злочини у розумінні як національного, так і міжнародного права.

Додатково слід звернути увагу на статтю 111 Кримінального кодексу України «Державна зрада» та статтю 111 »Колабораційна діяльність», які застосовуються до осіб, що співпрацюють із державою-агресором. Це свідчить про комплексний характер правової протидії агресії, що охоплює як зовнішній, так і внутрішній вимір безпеки.

Отже, дії рф проти України мають системний і свідомо організований характер, що дозволяє кваліфікувати їх не як окремі епізоди порушень, а як цілісну політику агресії. Вони поєднують у собі розв'язування та ведення агресивної війни, встановлення контролю над частиною території України та систематичне порушення законів і звичаїв війни, що підтверджується як нормами міжнародного права, так і положеннями Кримінальний кодекс України. Характер цих дій свідчить про їх масштабність, повторюваність і спрямованість проти цивільного населення, що виключає їх випадковість і вказує на наявність цілеспрямованої стратегії. Притягнення до відповідальності за злочини, вчинені в ході агресії проти України, є не лише питанням національної справедливості, а й необхідною умовою збереження міжнародного правопорядку загалом.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III

ВІД ЗВІЛЬНЕННЯ ДО РЕІНТЕГРАЦІЇ: ПРАВОВІ ТА ГУМАНІТАРНІ МЕХАНІЗМИ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ

Трегубенко С. В.
Національна академія Служби безпеки України

Інститут військовополонених ґрунтується на поєднанні міжнародно-правових принципів гуманності та національних механізмів гарантування прав людини. У цьому контексті він виконує не лише регулятивну, але й гуманістичну функцію, спрямовану на збереження людської гідності навіть в умовах війни.

Українська правова система, базуючись на положеннях Конституції та спеціального законодавства, формує власну модель забезпечення прав військовополонених, яка охоплює правові, організаційні та гуманітарні інструменти. Цей інститут виконує не лише функцію юридичного регулювання, а й гуманістичну місію – збереження людської гідності в умовах війни [1, с. 234].

Не секрет, що держава-агресор порушує всі можливі міжнародні вимоги щодо належного поводження з військовополоненими. Системні порушення норм міжнародного гуманітарного права з боку держави-агресора проявляються у: утриманні в нелюдських умовах; відсутності належного харчування та медичної допомоги; ізоляції від родини; застосуванні катувань і жорстокого поводження. Ці дії спрямовані на психологічне виснаження військовослужбовців. У зв'язку з цим звільнення з полону є лише початковим етапом відновлення, після якого виникає потреба у комплексній підтримці. Всі ці обставини мають на меті зламати стійкість військовослужбовця та віру в майбутнє звільнення і життя на свободі. Тому звільнення з полону є довгоочікуваною подією для військовополоненого, проте після звільнення коли людина опиняється в безпеці, починають проявлятись наслідки тривалого впливу полону для психіки. Так, після повернення з полону у звільнених осіб часто проявляються наслідки тривалої психотравматизації. Тому ключовими напрямами державної політики мають бути: медична допомога; психологічна та психосоціальна підтримка; соціальна реінтеграція. Метою є відновлення психоемоційного стану особи та повернення її до повноцінного життя.

Національні механізми України у сфері поводження з військовополоненими мають комплексний характер і поєднують правові, організаційні, гуманітарні та психологічні аспекти. Їх основною метою є не лише звільнення полонених, але й забезпечення їх повноцінного відновлення, реабілітації та інтеграції в суспільство. Така система є важливим елементом реалізації міжнародних зобов'язань України, а також свідченням гуманістичного підходу держави до захисту своїх громадян навіть у найскладніших умовах збройного протистояння.

Після набуття статусу військовополоненого така особа має гарантовані права: на збереження життя, повагу до честі та гідності, отримання належного харчування, медичної допомоги, духовної підтримки, листування з родиною та доступ до контролю з боку міжнародних гуманітарних організацій. Відповідно до статті 118

Женевської конвенції, усі військовополонені мають бути звільнені й репатрійовані без зволікань після припинення активних бойових дій [2].

Національна правова система України інтегрує ці міжнародні зобов'язання через комплекс адміністративно-правових механізмів. Відповідно до Конституції України «ст. 3, 17, 19», держава несе відповідальність за забезпечення прав і свобод людини навіть у період воєнного стану [3]. На рівні нормативно-правового регулювання питання захисту та повернення військовополонених охоплює низку базових актів. Закон України «Про національну безпеку України» визначає серед основних завдань сектору безпеки забезпечення дотримання прав військовослужбовців і цивільних осіб, які постраждали внаслідок агресії [4]. Закон «Про оборону України» передбачає обов'язок держави здійснювати облік військовослужбовців, які потрапили у полон або зникли безвісти, та забезпечувати заходи з їх звільнення, репатріації й реабілітації [5]. Водночас Закон «Про Службу безпеки України» закріплює повноваження СБУ щодо організації обміну полоненими, перевірки умов їх утримання та взаємодії з міжнародними структурами, зокрема Міжнародним комітетом Червоного Хреста [6].

Ключову роль у координації міжвідомчих дій у сфері звільнення військовополонених відіграє Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими, створений відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 518 від 31 травня 2022 року [7]. Цей орган забезпечує узгодження діяльності Міністерства оборони, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерства охорони здоров'я та інших структур, залучених до процесу обміну. Функції штабу включають: формування та ведення єдиного державного реєстру військовополонених; збір і перевірку інформації про зниклих осіб; забезпечення комунікації з родинами полонених;
взаємодію з міжнародними організаціями щодо перевірки умов утримання;
організацію гуманітарного супроводу процесу звільнення. Координаційний штаб став основним центром міжвідомчої взаємодії та управління у сфері реалізації державної політики щодо військовополонених.

Окремо слід звернути увагу на діяльність такої інституції як Військовий омбудсман. Закон України «Про Військового омбудсмана» від 17 вересня 2025 року визначає нову модель парламентського контролю у сфері забезпечення прав і свобод військовослужбовців, зокрема осіб, які перебували у полоні під час збройного конфлікту [8]. Прийняття цього закону стало логічним продовженням розвитку інституту омбудсмана в Україні, передбаченого статтями Конституції, які гарантують право кожного на захист від порушень з боку органів державної влади. У законі вперше системно закріплено механізм звернення військовослужбовців і звільнених військовополонених до спеціального Уповноваженого, який має повноваження здійснювати перевірки, брати участь у розслідуваннях порушень прав людини в умовах воєнного стану, контролювати реалізацію програм адаптації та інтеграції. Важливо, що Військовий омбудсман уповноважений не лише на

реагування на порушення, але й на розроблення рекомендацій органам виконавчої влади щодо удосконалення правового регулювання у сфері соціального захисту військовополонених. Цим самим закладено інституційне підґрунтя для переходу від декларативного до дієвого захисту прав осіб, які постраждали від війни.

Інституціоналізація діяльності Військового омбудсмана отримала подальший розвиток у Указі Президента України від 19 вересня 2025 року «Про Офіс Військового омбудсмана», яким створено окрему державну установу для забезпечення реалізації повноважень цього органу [9]. Відповідно до Указу, Офіс має стати центром координації міжвідомчих дій, спрямованих на захист прав військовополонених, а також платформою для інтеграції державних і громадських ініціатив у сфері психологічної реабілітації, соціальної підтримки та професійної адаптації звільнених осіб.

Документ визначає, що діяльність Офісу охоплює три ключові напрями: правозахисний – здійснення парламентського і громадського контролю за дотриманням прав військовослужбовців; реабілітаційно-соціальний – надання допомоги особам, звільненим із полону, включно з психологічною підтримкою, медичною допомогою та сприянням у відновленні соціального статусу; інтеграційно-освітній – розроблення програм профорієнтації та працевлаштування військовополонених після звільнення.

Важливо, що створення Офісу Військового омбудсмана відображає перехід України до сучасної європейської моделі управління гуманітарною безпекою, у якій особа визнається центральною цінністю державної політики. Відповідно до міжнародних практик, аналогічні інституції існують у країнах ЄС, зокрема у Франції, Польщі та Нідерландах, де вони відіграють значну роль у системі реабілітації військовослужбовців і ветеранів. Український підхід відрізняється тим, що інститут Військового омбудсмана інтегрований у національну систему безпеки та має повноваження взаємодіяти з розвідувальними й контррозвідувальними структурами, що дозволяє комплексно вирішувати питання правового, психологічного та соціального захисту осіб, звільнених із полону.

Створення Військового омбудсмана й відповідного Офісу є також важливим елементом реалізації принципу гуманітарної відповідальності держави. Ці інституції покликані не лише реагувати на порушення прав, але й запобігати повторній соціальній ізоляції звільнених військовополонених, сприяти їх інтеграції у громади, налагодженню комунікації з місцевими органами влади та роботодавцями. В умовах післявоєнного відновлення країни така діяльність має стратегічне значення, оскільки сприяє формуванню позитивного соціального клімату, підтримує авторитет Збройних Сил України та зміцнює довіру до державних інституцій. Залучення Офісу Військового омбудсмана до процесів адаптації, перекваліфікації та працевлаштування колишніх полонених осіб робить його центральним елементом системи реінтеграції, у якій поєднуються гуманітарні, правові та соціально-економічні засади державної політики.

Важливим кроком у формуванні цілісної державної політики стала поява у 2025 році Наказу Міністерства оборони України № 671 «Про затвердження Порядку організації реінтеграційних заходів зі звільненими оборонцями України» [10]. Цей документ закріпив правові основи комплексного відновлення військовослужбовців після звільнення з полону та створив нормативну модель багаторівневої підтримки. У Порядку передбачено поетапну систему реінтеграції, що включає: первинну медичну, психологічну та соціальну допомогу одразу після звільнення; поглиблену реабілітацію в медичних установах Міністерства оборони та Міністерства охорони здоров'я; психологічне консультування та моніторинг стану звільнених протягом перших шести місяців; соціальну та професійну адаптацію, що передбачає повернення до військової служби «за бажанням» або інтеграцію у цивільне життя; юридичну підтримку, включно з відновленням документів, оформленням статусу учасника бойових дій та отриманням компенсацій.

Згідно з положеннями цього Наказу, координація заходів здійснюється спільно із Службою безпеки України, Міністерством соціальної політики, Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій і міжнародними партнерами, що дозволяє забезпечити повноцінний гуманітарний супровід звільнених осіб. Гуманітарна складова, на нашу думку, потребує посилення – від психологічної підтримки до належного медичного супроводу, який обов'язково має включати документування фактів катувань [11, с. 71].

Одним із практичних результатів реалізації зазначених нормативно-правових актів стало впровадження механізму реєстрації та супроводу звільнених військовополонених. Такий механізм передбачає ведення централізованої бази даних, що охоплює інформацію про індивідуальні потреби особи, стан її здоров'я, рівень освіти та професійну кваліфікацію. Це, у свою чергу, створює можливості не лише для надання адресної допомоги, але й для ефективного залучення звільнених військовослужбовців до програм перекваліфікації, відновлення трудової діяльності або подальшої служби в органах сектору безпеки і оборони. Зазначений підхід узгоджується з європейською практикою «return and reintegration policy», відповідно до якої особа після звільнення з полону розглядається не лише як отримувач допомоги, а як активний учасник процесу власного відновлення.

Таким чином, національні механізми України у сфері поводження з військовополоненими мають комплексний характер і поєднують правові, організаційні, гуманітарні та психологічні складові. Їх ключовою метою є не лише звільнення осіб із полону, але й забезпечення їх повноцінного відновлення, реабілітації та подальшої інтеграції у суспільство. Така система виступає важливим інструментом реалізації міжнародних зобов'язань України та водночас свідчить про утвердження гуманістичного підходу держави до захисту своїх громадян навіть в умовах збройного протистояння.

Сучасна практика міжнародного гуманітарного права переконливо засвідчує, що звільнення військовополонених є лише початковим етапом їхнього повернення до повноцінного життя. Наступним і не менш важливим етапом є реінтеграція, яка

передбачає відновлення психоемоційного стану, соціального статусу та професійної спроможності особи. Реалізація цього процесу потребує комплексного міждисциплінарного підходу, що поєднує правові, психологічні та комунікаційні інструменти підтримки.

Список використаних джерел

1. Трегубенко С. В. Військовополонений: щодо визначення поняття. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи : матеріали XXI Всеукр. науково-практич. конфер. (з міжнар. участю) з проблем розвитку та функціонування державної мови (Київ, 20 лист. 2025 р.) / редкол.: Р.А. Сербин, С. С. Чернявський, С.В. Шутенко, К.С. Усачова. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025*. С. 234-238.

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

3. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

5. Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text.

6. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text.

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими» від 11 березня 2022 р. № 257. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2022-%D0%BF#Text.

8. Закон України «Про Військового омбудсмана» від 17 вересня 2025 року № 4603-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4603-20#Text.

9. Указ Президента України «Про Офіс Військового омбудсмана» від 19 вересня 2025 року № 691/2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691/2025#Text.

10. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Порядку організації реінтеграційних заходів зі звільненими оборонцями України в системі Міністерства оборони України» від 09 жовтня 2025 року № 671. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1767-25#Text.

11. Топорецька З. М. Правові та практичні проблеми документування катувань. Проблеми відновлення, забезпечення правопорядку та безпеки на деокупованих територіях України: зб. матеріалів наук. – практ. семінару (Київ, 5 груд. 2023 р.) / упоряд.: Ю. О. Найдьон, В. Г. Пилипчук та ін.; НА СБУ, ДНУ ІБП НАПрН України. Київ; Одеса: Фенікс, 2024. С. 71–75.

INTOLERANCE OF UNCERTAINTY AMONG RESCUERS WHO WERE WOUNDED DURING MARTIAL LAW

Topchylo A.
National University of Civil Protection of Ukraine

In contemporary psychological science, the problem of intolerance of uncertainty occupies an important place in the study of personality adaptation mechanisms, especially under conditions of increased stress and traumatic events. The concept of intolerance of uncertainty is considered as an individual psychological characteristic that reflects a tendency to perceive uncertain, ambiguous, or unpredictable situations as threatening, which is accompanied by emotional tension, anxiety, and a desire to avoid such situations [1, 2].

According to the cognitive-behavioral approach, intolerance of uncertainty is a key factor in the development of anxiety and depressive disorders. Individuals with a high level of this characteristic tend to catastrophize events, demonstrate increased vigilance, and experience difficulties in decision-making under conditions of insufficient information. At the same time, tolerance of uncertainty is viewed as an important resource of psychological resilience that enables effective functioning in dynamic and unpredictable environments [5, 10].

The study of intolerance of uncertainty becomes particularly relevant in the context of the professional activity of the personnel of the State Emergency Service of Ukraine. The professional activity of firefighters and rescuers is inherently associated with constant risk, the need for rapid response to changing conditions, and decision-making in situations of uncertainty. The conditions of martial law significantly intensify these factors, creating chronic psycho-emotional strain [6].

An additional complicating factor is the occurrence of injuries, which not only affect physical condition but also significantly alter the psychological perception of the future. Injuries, especially those accompanied by amputations or prolonged treatment, create a new level of uncertainty related to the restoration of functionality, return to service, social adaptation, and changes in life prospects. Under such conditions, intolerance of uncertainty may increase and act as a risk factor for the development of psycho-emotional disorders [3, 9].

Scientific studies indicate that a high level of intolerance of uncertainty is associated with increased anxiety, depressive symptoms, sleep disturbances, and symptoms of post-traumatic stress disorder. In the context of traumatic experience, uncertainty acquires not only a cognitive but also an existential character, which complicates the process of psychological adaptation and recovery [4, 7].

At the same time, contemporary approaches to psychological assistance emphasize the importance of developing tolerance of uncertainty as a component of psychological resilience. The formation of the ability to endure uncertainty, accept the limitations of control, and respond to change constitutes key tasks of psychological recovery for the injured. In this context, particular importance is attached to methods aimed at stabilizing

the emotional state, restoring a sense of safety, and developing adaptive coping strategies for stress.

Under the current conditions in Ukraine, a complex and at the same time unique situation has emerged in which not only military personnel but also employees of fire and rescue units sustain injuries. Their professional activity is associated with conducting search and rescue operations, eliminating the consequences of emergency situations, and extinguishing fires caused by hostile shelling. At the same time, such units often become targets of repeated deliberate attacks while performing their official duties, which significantly increases the risk of both physical injuries and psychological traumatization.

In these circumstances, the phenomenon of intolerance of uncertainty acquires particular significance, manifesting itself in an individual's tendency to perceive ambiguous and unpredictable situations as threatening and to respond to them with increased anxiety.

During 2025, we conducted an empirical study involving 109 injured representatives of the State Emergency Service of Ukraine aged from 29 to 41 years, who over the past two years had undergone treatment and medical-psychological rehabilitation in healthcare institutions. The sample included 30 rescuers with amputations and 79 without amputations. All participants in the study were male.

The collection of empirical data was carried out both in paper format and online using the Google Forms platform. In the course of the study, the psychodiagnostic method «Intolerance of Uncertainty Scale» (IUS-12) by N. Carleton (adapted by H. Hromova) was used, which made it possible to determine the overall level of intolerance of uncertainty, as well as the severity of its main components–prospective anxiety and inhibitory anxiety.

The analysis of indicators of intolerance of uncertainty among injured rescuers makes it possible to identify significant differences depending on the severity of the traumatic experience, in particular the presence of amputations.

In the group of rescuers without amputations, a medium level of prospective anxiety predominates 55.69%, which indicates a moderately expressed tendency to worry about future events and uncertain situations. At the same time, a high level of this anxiety is observed in 34.18% of respondents, indicating a significant proportion of individuals with increased sensitivity to anticipating potential threats. The low level 10.13% is the least represented, confirming the general tendency toward increased anxiety in this category.

Regarding inhibitory anxiety, among rescuers without amputations the medium level dominates 54.43%, while the low level is 36.71% and the high level is only 8.86%. This may indicate a relatively preserved capacity for emotional regulation despite the experienced traumatic events. The overall indicator of intolerance of uncertainty in this group is also characterized by the predominance of a medium level 56.96%, reflecting an adaptive, albeit tense, way of responding to uncertainty.

In contrast, in the group of rescuers with amputations, more pronounced psychological tension is observed. In particular, a high level of prospective anxiety was identified in the majority of respondents (56.67%), while the medium level составляет

40%, and the low level – only 3.33%. This indicates a significant intensification of anxious expectations regarding the future, which may be associated with radical changes in living conditions, physical limitations, and uncertainty regarding further social and professional realization.

Inhibitory anxiety in this group has a more even distribution: high level – 30%, medium – 36.67%, low – 33.33%. However, in contrast to the group without amputations, the proportion of individuals with a high level is significantly higher, which indicates deeper emotional experiences associated with trauma.

The overall indicator of intolerance of uncertainty among rescuers with amputations also shifts toward higher values (36.67% compared to 25.32% in the group without amputations), while the medium level decreases 43.33%. This indicates that physical loss and its consequences significantly increase intolerance of uncertainty, making it more traumatic and more difficult for psychological processing.

Thus, the obtained results demonstrate that the presence of amputation acts as a significant factor in increasing both prospective and inhibitory anxiety, as well as overall intolerance of uncertainty. Among rescuers without amputations, a more adaptive profile is observed with the predominance of medium values, whereas among rescuers with amputations there is a tendency toward polarization of indicators with the predominance of a high level of anxiety. This emphasizes the need for a differentiated approach to psychological recovery, taking into account the severity of the traumatic experience and its impact on the emotional sphere.

References

1. Громова Г. М. Нетерпимість до невизначеності у тяжкопоранених ветеранів: порівняльний аналіз. Insight: Психологічні виміри суспільства. 2020. № 4. С. 29–41. https://doi.org/10.32999/2663-970X/2020-4-2

2. Громова Г. М. Толерантність до невизначеності як чинник трансформації травматичного досвіду особистості : дис. … д-ра філос. за спец. 053 «Психологія» (05 – Соціальні науки). Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. 208 с.

3. Angehrn A., Krakauer R. L., & Carleton R. N. (2020). The impact of intolerance of uncertainty and anxiety sensitivity on mental health among public safety personnel: When the uncertain is unavoidable. Cognitive Therapy and Research, 44(5), 919-930. Doi: https://doi.org/10.1007/s10608-020-10107-2.

4. Badawi A., Steel Z., Harb M., Mahoney C., & Berle D. (2022). Changes in intolerance of uncertainty over the course of treatment predict posttraumatic stress disorder symptoms in an inpatient sample. Clinical Psychology & Psychotherapy, 29(1), 230–239. https://doi.org/10.1002/cpp.2625

5. Boelen P. A. (2019). Intolerance of uncertainty predicts analogue posttraumatic stress following adverse life events. Anxiety Stress Coping, 32(5), 498-504. https://doi.org/10.1080/10615806.2019.1623881

6. Chung S., Lee H. S., Jang S., Shin Y. W., Kim J. H., & Jun J. Y. (2023). Pandemic Grief Reaction and Intolerance of Uncertainty on the Cognitive-Behavioral

Model of COVID-Related Hypochondriasis Among Firefighters. Psychiatry Investigation, 20(9), 826-833. https://doi.org/10.30773/pi.2023.0165

7. Dar K. A., Iqbal N., & Mushtaq A. (2017). Intolerance of uncertainty, depression, and anxiety: Examining the indirect and moderating effects of worry. Asian Journal of Psychiatry, 29, 129-133. https://doi.org/10.1016/j.ajp.2017.04.017

8. Hunt C., Exline J. J., Fletcher T. L., & Teng E. J. (2022). Intolerance of uncertainty prospectively predicts the transdiagnostic severity of emotional psychopathology: Evidence from a Veteran sample. Journal of Anxiety Disorders, 86, 102530. https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2022.102530

9. Lim C. X., Mueller E. A., Short L. B., Xia R., Suvanbenjakule P., & O'Brien W. H. (2025). Inflexible responses to uncertainty: The mediating role of psychological inflexibility in the link between intolerance of uncertainty, traumatic stress, and somatic symptoms. Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy. Advance online publication. https://doi.org/10.1037/tra0001860

10. Zerach G., & Levi-Belz Y. (2019). Intolerance of Uncertainty Moderates the Association Between Potentially Morally Injurious Events and Suicide Ideation and Behavior Among Combat Veterans. Journal of Traumatic Stress, 32(3), 424-436. https://doi.org/10.1002/jts.22366

METHODS OF FORMING INFORMATION COMPETENCE IN SERVICEMEN OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Zinchenko A.
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

The ongoing Russian-Ukrainian war demonstrates that alongside armed confrontation, a systematic information struggle is taking place, aimed at destabilizing society and demoralizing military personnel. Information influence has acquired the features of targeted psychological operations that combine manipulation of facts, dissemination of disinformation, creation of panic sentiments, and undermining trust in military and political leadership. Under such conditions, the information security of a military unit directly depends on the level of information competence of each serviceman.

The relevance of the study is determined by the need to improve the system of moral and psychological support of the Armed Forces of Ukraine through the integration of methods for developing information resilience among personnel. Information competence is considered as an essential element of professional training of servicemen and as a component of moral and psychological stability in the context of information confrontation.

Within the framework of this research, information competence is defined as the integrated ability of a serviceman to critically perceive, analyze, evaluate, and safely use information while maintaining emotional stability and adhering to information discipline

requirements. Structurally, it includes three interrelated components: cognitive, operational, and emotional-volitional.

The cognitive component involves knowledge of the mechanisms of information warfare, understanding the features of manipulative messages, and awareness of the role of information in shaping moral and psychological state. The operational component includes practical skills in verifying sources, analyzing information messages, identifying fake content, and complying with information security rules. The emotional-volitional component is characterized by the ability to maintain self-control, resist panic reactions, withstand informational provocations, and act responsibly within the information environment.

The study substantiates a system of methods for developing information competence of servicemen, implemented within the activities of moral and psychological support structures and psychological support personnel. This system includes three main groups of methods.

The first group comprises educational and awareness-raising methods. They are aimed at forming basic knowledge about information warfare, characteristics of manipulative influence, and regulatory requirements concerning information discipline. These methods include informational briefings, thematic classes, analysis of examples of enemy information operations, dissemination of official information, and clarification of responsibility for spreading unreliable data. These approaches ensure the formation of normative and value-based foundations of information behavior.

The second group consists of training and practical methods. They focus on developing practical skills of critical thinking and information analysis. Within the study, a short-term training session on developing information resilience (60 minutes) was designed and implemented. It included analysis of manipulative messages, a situational case study entitled «Rumor in the Unit,» development of an action algorithm in case of unverified information dissemination, and practicing emotional self-regulation techniques. This format allowed the integration of theoretical knowledge with practical behavioral models.

The third group includes psychological methods aimed at strengthening resistance to information influence. These methods involve the development of critical thinking, formation of information discipline, training in self-regulation techniques, and individual counseling for servicemen demonstrating increased anxiety or susceptibility to emotional reactions to information messages. The implementation of these methods contributes to reducing information-induced anxiety and increasing psychological resilience among personnel.

The practical approbation of the proposed system was carried out through conducting a training session with a group of 19 cadets. Before and after the training, a questionnaire survey was conducted to determine the level of information competence formation. The results demonstrated positive dynamics: the proportion of individuals with a high level increased from 31.6% to 57.9%, while the proportion with a low level

decreased from 26.3% to 10.5%. These findings confirm the effectiveness of interactive and practice-oriented methods within the system of moral and psychological support.

Additionally, an algorithm for the activities of an officer of the psychological support structure regarding the implementation of the information competence formation system was developed. It includes the following stages: diagnosing the level of competence formation; planning measures; conducting educational and training activities; monitoring the information environment of the unit; evaluating effectiveness and adjusting measures. Such an approach ensures systematic, consistent, and practically oriented work.

Thus, the formation of information competence among servicemen is an essential component of ensuring moral and psychological resilience of units of the Armed Forces of Ukraine under conditions of information confrontation. The proposed system of methods has practical value and may be integrated into the activities of moral and psychological support structures as part of comprehensive personnel training.

НЕВИДИМА ЗБРОЯ ВІЙНИ: ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ТА ЙОГО РОЛЬ У СУЧАСНОМУ КОНФЛІКТІ

Мелешко К.І.

Відокремлений структурний підрозділ «Харківський торговельно-економічний фаховий коледж Державного торговельно-економічного університету»

За останні десятиліття війна суттєво змінила свій характер. Якщо раніше основна увага приділялася безпосередньо бойовим діям, то сьогодні дедалі більшої ваги набувають процеси, що відбуваються в інформаційному просторі та у сфері сприйняття людини. Сучасний конфлікт уже неможливо розглядати лише як фізичне протистояння сторін - він включає також вплив на свідомість, емоції та рішення людей.

Інформаційно-психологічний вплив у цьому контексті можна розуміти як цілеспрямовану роботу з інформацією, яка змінює те, як люди сприймають події та інтерпретують реальність. Йдеться не просто про передачу повідомлень, а про формування певного бачення ситуації, яке впливає на думки, оцінки та поведінку. У військовій науці такі процеси розглядаються як організовані дії, спрямовані на визначені групи людей з метою впливу на їхнє сприйняття і реакції (зокрема відповідно до підходів, закріплених у доктринальних документах *НАТО AJP-3.10*).

Важливим є той факт, що вплив відбувається не лише через саму інформацію, а й через спосіб її подачі. Один і той самий факт може сприйматися по-різному залежно від контексту, емоційного супроводу та повторюваності. Саме це робить інформаційно-психологічний вплив настільки ефективним у сьогоденних умовах.

У реальних конфліктах такі процеси набувають системного характеру:у російсько-українській війні інформаційний компонент використовується як один із засобів впливу на соціум. Він спрямований на створення невизначеності, зниження

довіри до державних інституцій та вплив на моральний стан населення. У багатьох випадках це відбувається поступово, через накопичення повідомлень і формування певного інформаційного фону.

До основних елементів такого впливу належать дезінформація, пропагандистські повідомлення, перекручення реальних подій та матеріали, які спеціально підсилюють емоційну реакцію. Часто такі повідомлення не містять повністю вигаданих фактів, але подаються у спосіб, який змінює їх сприйняття.

Сучасне інформаційне середовище дедалі більше визначається цифровими платформами, які забезпечують швидке поширення повідомлень і їх широке охоплення. Соціальні мережі та месенджери дозволяють інформації поширюватися майже миттєво, що доволі сильно впливає на те, як люди її сприймуть. При цьому алгоритми таких систем часто віддають перевагу контенту, який викликає емоційну реакцію. Унаслідок цього в інформаційному просторі переважають повідомлення, що привертають увагу користувачів, але не завжди є перевіреними або об'єктивними.

Інформаційно-психологічний вплив охоплює як військову, так і цивільну сфери. У військовому середовищі він може позначатися на морально-психологічному стані особового складу. Сумніви щодо рішень, надмірний інформаційний тиск або ж недовіра до командування здатні впливати на внутрішню стабільність підрозділів і, як наслідок, на виконання завдань.

У цивільному середовищі наслідки зазвичай проявляються у вигляді зростання тривожності, емоційної напруги та зниження довіри до офіційних джерел інформації. У кризових ситуаціях це може посилювати соціальну нестабільність. Через це, питання інформаційної безпеки закріплене на державному рівні, зокрема в Законі України «*Про національну безпеку України*».

Розуміння цих процесів поступово приводить до формування системи протидії інформаційно-психологічному впливу. У військовій сфері важливим атрибутом стає кібергігієна - звичка безпечної роботи з інформацією та уважного ставлення до цифрових ресурсів. У цьому напрямі практичне значення має курс «Кібергігієна 2.0» на платформі «Армія+», який допомагає військовослужбовцям краще орієнтуватися в інформаційних ризиках.

У цивільному житті ключовим інструментом залишається медіаграмотність. Вона передбачає вміння не просто сприймати інформацію, а й ставити до неї запитання: звідки вона походить, чи можна їй довіряти, які цілі можуть стояти за її поширенням. Інформаційно-психологічний вплив сьогодні вже складно розглядати як допоміжний елемент війни. Він став окремим виміром, у якому формується значна частина сучасних конфліктів. Його особливість полягає в тому, що він впливає не на фізичний стан, а на сприйняття реальності, а через нього - на поведінку та рішення людей.

У таких умовах інформаційний простір фактично перетворюється на окреме середовище протистояння. У ньому відбувається боротьба не лише за поширення інформації, а й за те, як саме вона буде зрозуміла та прийнята людьми.

PSYCHOLOGICAL PREPARATION AS A MEANS OF SOLDIER ADAPTATION TO COMBAT OPERATIONS

Repinetskyi K.
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

The modern architecture of armed conflicts, particularly the experience of the Russian-Ukrainian war, demonstrates a radical shift in the nature of psychological pressure on combatants. The high-tech nature of weaponry, the «transparency» of the battlefield due to the mass use of UAVs, and permanent information pressure create conditions where traditional educational methods are no longer sufficient. Today, psychological preparation serves as a strategic adaptation tool, ensuring the transformation of a cadet collective into a cohesive combat organism capable of maintaining professional efficiency under extreme conditions.

Modern combat operations are characterized by high intensity and multidimensional impact. A key feature is the formation of chronic combat stress, which, unlike acute reactions, gradually depletes adaptive resources due to:

existential uncertainty – constant anticipation of strikes from high-precision weapons and kamikaze drones;

snformation overload – the need for instantaneous data processing under the risk of disinformation;

technological «transparency» – the feeling that total safety is impossible due to 24/7 enemy aerial reconnaissance.

Without systematic preparation, these factors lead to emotional burnout, decreased concentration, and disciplinary breaches. However, high unit cohesion acts as a powerful buffer, neutralizing the destructive influence of stressors.

In the context of a higher military educational Institution, the cohesion of a cadet group is not merely a positive climate but an indicator of combat readiness. It is based on three levels

1. Emotional. Mutual trust, empathy, and confidence in a comrade's support.
2. Cognitive. A unified understanding of the goal, acceptance of statutory norms, and awareness of each individual's role in mission success.
3. Behavioral. Synchronization of actions and collective responsibility for the outcome.

To ensure the effective adaptation of future officers to the realities of war, the educational process must integrate active psychological methods:

– After Action Review (AAR) method: Implementing a ritual of collective analysis after training sessions. This allows cadets to openly discuss mistakes, rationalize stressful experiences, and strengthen trust through constructive criticism rather than blame.

– modeling Situational Interdependence: Organizing exercises (tactical, fire, or specialized) where mission success is technically impossible without the coordinated work of the entire group. This shifts the focus from individual leadership to Distributed Leadership.

– implementing "Peer-to-Peer" Mentorship: Engaging senior cadets and NCOs with combat experience to transmit the informal values of military brotherhood. This creates continuity and accelerates the social adaptation of first-year cadets.

– stress simulations: Using VR simulators and tactical games that mimic combat noise, time deficits, and the «fog of war.» This allows cadets to adapt to the physiological manifestations of stress in a controlled environment.

The commander of a cadet unit is the key subject in managing psychological states. Their task is not only to maintain discipline but to create an atmosphere of psychological safety where a cadet is not afraid to show initiative. An officer's psychological competence includes the ability to recognize signs of maladaptation in time and apply methods of short-term mobilization or decompression.

Psychological preparation is an integral component of a future officer's professional development. It acts as a means of adaptation by strengthening group cohesion and developing individual resilience. The systematic implementation of AAR, mentorship, and combat modeling in HMEIs allows for the formation of a unit capable of self-organization and high professional performance in the most critical conditions of modern warfare.

КОМПЕНСАЦІЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ ЗАСОБАМИ ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОДЕЛІ «ПЕРЕВЕРНУТОГО КЛАСУ»

Прилуцька Т.Д.
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Через повномасштабну війну на території України усі галузі людського життя зіткнулися з великою кількістю перешкод, освіта однією з перших відчула на собі виклики сучасних реалій. Незважаючи на досвід викладання у змішаному та дистанційному форматі під час пандемії COVID-19, на практиці виявилося, що викладання у воєнних умовах – це зовсім інша справа. Тому педагогам був потрібен час на адаптацію викладання своїх навчальних дисциплін до умов сьогодення. Одним із засобів перебудови освітнього процесу під дистанційну форму в період повномасштабного вторгнення є модель «перевернутого класу». Завдяки її впровадженню з'являється можливість якісно систематизувати навчальну інформацію, відпрацьовувати навички не витрачаючи часу онлайн-зустрічей на засвоєння теоретичних знань.

Метою даного дослідження є окреслення дидактичних можливостей навчальної моделі «перевернутого класу» для подолання освітніх втрат в умовах воєнного стану в Україні.

Завданнями даної роботи виступають:

– визначення причин виникнення освітніх втрат в умовах воєнного стану;

– загальне виокремлення шляхів ліквідації прогалин у знаннях в учнів ЗЗСО під час дистанційного навчання;

– розгляд можливостей навчальної моделі «перевернутого класу' для запобігання та компенсації освітніх втрат.

Об'єктом даного дослідження є освітні втрати українських здобувачів освіти, що викликані умовами воєнного стану, а предметом – подолання освітніх втрат за допомогою навчальної моделі «перевернутого класу».

Питання вимірювання та подолання освітніх втрат розглядала значна кількість українських науковців. Так, у дослідженні Петра Володимировича Мороза – кандидата педагогічних наук, старшого наукового співробітника Інституту педагогіки НАПН України, міста Київ на тему: «Освітні втрати в Україні: аналіз викликів та шляхи їх компенсації» наведено важливу думку, що освітні втрати можуть призвести до значних втрат у майбутньому як в житті окремої людини, так і суспільства в цілому [1, с. 4]. Тому необхідно знаходити способи запобігання освітнім втратам та успішної їх компенсації. У роботі Ірини Олександрівни Красюк – кандидата педагогічних наук, доцента кафедри образотворчого мистецтва Криворізького державного педагогічного університету на тему: «Освітні втрати та шляхи їх подолання в умовах воєнного стану» присутня класифікація освітніх втрат на такі сфери, як: навчальну; психологічну; виховну; фізичну; сповільнення загального розвитку здобувачів (головна проблема сучасного здобувача) [2, с. 4]. Сучасна освітня галузь потребує вживання всіх заходів, для того, щоб не допустити втрат в жодній сфері навчального процесу. У науковому дослідженні Оксани Федосіївни Кислої – кандидата педагогічних наук, доцента, доцента кафедри дошкільної та початкової освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка на тему: «Стратегії подолання навчальних втрат в учнів молодших класів» вказано, що практичні заняття проводяться із використанням активних методів навчання, застосовуються тренінги, мікровикладання, ділові ігри, аналіз практичних кейсів [3, с. 30]. Це сприяє не тільки запобіганню виникненню освітніх втрат, а й всебічному розвитку учнів. У праці Алєксєєвої Світлани Володимирівни – доктора педагогічних наук, відділу моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України на тему: «Якість освіти в умовах війни: виклики та шляхи адаптації» зазначено, що в умовах війни важливим компонентом якості освіти є психологічна підтримка учнів і педагогів, яка сприяє подоланню травматичного досвіду, зниженню стресу та підтримці мотивації до навчання [4, с. 250]. Саме завдяки забезпеченню сприятливого освітнього середовища з'являється можливість великою мірою підвищити якість навчально-виховного процесу. Використання навчальної моделі «перевернутого класу», яка передбачає самостійне опанування учнями навчального матеріалу та його закріплення під час занять, сприяє покращенню навчальних результатів завдяки спільному обговоренню та опрацюванню знань, умінь і навичок з навчальних дисциплін.

Освітні втрати – це прогалини у знаннях і навичках, які виникають в учнівства під час освітнього процесу у порівнянні зі стандартами освіти та очікуваними результатами навчальних здобутків. [5] Їх можна розділити на такі сфери, як: навчальну; психологічну; виховну; фізичну; сповільнення загального розвитку здобувачів (головна проблема сучасного здобувача) [2, с. 4]. Тому необхідно максимально ефективно використовувати час дистанційних зустрічей та спрямовувати його на взаємодію учасників освітнього процесу.

В умовах воєнного стану освітні втрати і в процесі дистанційного навчання можуть виникати через нестабільність зв'язку, безпекові загрози, стрес і психологічну напругу учасників освітнього процесу, а також через загальне зниження мотивації, недостатній рівень можливостей для соціалізації та технічні труднощі. Все це призводить не тільки до прогалин у знаннях і навичках, а й до сповільнення загального розвитку здобувачів, що є основною проблемою сучасної освіти.

Для ліквідації прогалин у знаннях в учнів ЗЗСО під час дистанційного навчання необхідно:

– створювати сприятливе освітнє середовище;
– організовувати діагностичні роботи для виявлення освітніх втрат;
– проводити консультації з навчальних дисциплін;
– впроваджувати інтерактивні методи навчання;
– підвищувати внутрішню навчальну мотивацію учнів;
– використовувати навчальну модель «перевернутого класу»;
– використовувати цифрові інструменти для автоматизації перевірки тестових завдань та унаочнення навчальної інформації;
– інше.

Навчальна модель «перевернутого класу» (Flipped Classroom) – це модель змішаного навчання, яка передбачає самостійне засвоєння теоретичної навчальної інформації здобувачами освіти та практичні заняття, обговорення, проекти і консультації під час аудиторних занять. Це дозволяє більш ефективно використовувати час уроків та вдосконалювати практичні навички учнів.

Важливою особливістю моделі «перевернутого класу» є зміна ролі викладача з транслятора знань на інструктора і координатора освітньої діяльності. Це сприяє організації інтерактивної діяльності на уроках. Також здобувачі освіти починають більш відповідально ставитись до навчального процесу та знаходити практичне застосування здобутим знанням.

Освітні втрати часто виникають через нестачу часу на опрацювання навчального матеріалу, тому необхідно використовувати максимальну кількість часу для практичного застосування отриманих знань. Сучасні цифрові технології та AI дозволяють створювати якісні матеріали для самостійного опанування будь-якої шкільної навчальної дисципліни. Тому в умовах сьогодення технологія «перевернутого класу» має значний потенціал, який необхідно використовувати не

тільки для подолання освітніх втрат, а й оптимізації та підвищення ефективності освітнього процесу.

Отже, використання технології «перевернутого класу» разом з іншими методами компенсації освітніх втрат в умовах воєнного стану в Україні сприяє вихованню всебічно розвиненої особистості, яка здатна самостійно опановувати навчальний матеріал та відповідально ставитись до своєї діяльності.

Перспективами подальших досліджень виступає створення навчальних посібників, структура яких передбачає використання технології «перевернутого класу» та визначення можливостей AI-агентів, які здатні надати роз'яснення щодо навчального матеріалу здобувачам освіти.

Список використаних джерел

1. Мороз П. В. Освітні втрати в Україні: аналіз викликів та шляхи їх компенсації. 2023.

2. Красюк І. О. Освітні втрати та шляхи їх подолання в умовах воєнного стану. 2024.

3. Кисла О. Ф. Стратегії подолання навчальних втрат у учнів молодших класів в умовах воєнного стану . *Журнал Хортицької національної академії.* 2024. № 2 (11).

4. Алєксєєва С. В. Якість освіти в умовах війни: виклики та шляхи адаптації. Культура, наука, освіта: смисложиттєві цінності в сучасних умовах : матеріали VII Міжнародної міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 25–31 березня 2026 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2026. С. 247.

5. Державні стандарти загальної середньої освіти : офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti (дата звернення: 30.04.2026).

ЗГУРТОВАНІСТЬ КУРСАНТСЬКИХ ГРУП У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Ящук А. Р.

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Згуртованість курсантської групи є ключовою умовою ефективної підготовки майбутніх офіцерів, оскільки визначає якість взаємодії, рівень дисциплінованості та психологічну стійкість колективу в умовах військово-освітнього середовища.

У науковому дискурсі згуртованість визначається як інтегративна характеристика групи, що відображає її єдність, стійкість міжособистісних зв’язків і спрямованість на спільну мету [1, с. 17]. Її формування пов’язується з розвитком довіри, відкритої комунікації та спільного діяльнісного досвіду, зокрема через використання активних методів групової роботи.

У військово-освітньому середовищі згуртованість формується в умовах субординації, організаційної чіткості та спільної професійної відповідальності [2, с.

98]. Тому для курсантських груп вона є не лише показником психологічного клімату, а й необхідною умовою дисципліни та злагодженості дій.

Специфіка ВВНЗ вимагає застосування методів, що поєднують освітній процес із елементами бойового злагодження та професійної етики. До найбільш ефективних методів формування згуртованості в курсантському середовищі належать такі:

1. Метод групової рефлексії (After Action Review). Це колективний аналіз виконання навчально-бойових завдань, що дозволяє курсантам відкрито обговорювати помилки без переходу на особистості, формуючи атмосферу довіри та спільної відповідальності за результат.

2. Гейміфікація та тренінгові симуляції. Використання тактичних ігор та VR-симуляторів, де успіх місії залежить від синхронізації дій кожного члена команди сприяє переходу від індивідуального суперництва до синергії.

3. Впровадження моделі «рівний-рівному». Такий підхід передбачає залучення курсантів старших курсів в якості менторів, що транслюють цінності військового братерства та допомагають молодшим курсантам адаптуватися до умов служби через неформальний авторитет.

4. Методи соціально-психологічного тренінгу. Вправи на розвиток емпатії та навичок конструктивного вирішення конфліктів у замкненому колективі мінімізують деструктивні прояви в умовах цілодобового перебування разом.

Згуртованість курсантської групи проявляється на емоційному, когнітивному та поведінковому рівнях – через довіру й підтримку, усвідомлення спільної мети та прийняття норм, а також узгодженість дій і відповідальність за результат, що забезпечує стійкість колективу та ефективність навчально-службової діяльності.

Методи формування згуртованості мають передбачати системну організацію спільної діяльності, розвиток навичок конструктивної комунікації, підтримку лідерського потенціалу та формування позитивної групової ідентичності. Ефективність цих заходів зростає за умови створення ситуацій співпраці, у яких результат окремого курсанта безпосередньо залежить від узгодженості дій усього колективу. Такий підхід сприяє зміщенню акценту з індивідуальних досягнень на колективну відповідальність, що є важливою передумовою професійної зрілості й готовності майбутнього офіцера до служби в команді.

Згуртованість курсантських груп є важливим чинником ефективності навчально-службової діяльності та професійного становлення майбутніх офіцерів. Її цілеспрямоване формування забезпечує розвиток колективної відповідальності, дисциплінованості та готовності до злагоджених дій у складних умовах служби.

Список використаних джерел

1. Бродовська А. В. Методи формування групової згуртованості. А. В. Бродовська, Л. О. Котлова. *Психологічні дослідження: наукові праці викладачів і студентів соціально-психологічного факультету*. Вип. 9. За ред. Л. П. Журавльової, В. О. Климчука, Ю. Ю. Дем'янчук. Житомир, 2017. С. 16–18.

2. Лякішева А. В. Проблема групової згуртованості: аналіз наукових досліджень. *Вища школа*. 2013. № 5 (107). С. 93–103.

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК КЛЮЧОВИЙ КОМПОНЕНТ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРА В УМОВАХ ВІЙНИ

Михайлова Х. Є.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Сучасна війна як складне багатовимірне явище виходить за межі традиційного уявлення про збройне протистояння, трансформуючись у комплексне поєднання військових, інформаційних, психологічних та соціальних впливів. У цих умовах особливого значення набуває людський фактор, а саме – особистість військового лідера, його здатність забезпечувати ефективне управління підрозділом у ситуаціях високої невизначеності, ризику та постійного психоемоційного напруження. Відтак, поряд із професійною компетентністю та тактичною підготовкою, ключовою складовою підготовки сучасного офіцера стає розвиток емоційного інтелекту.

Значущість емоційного інтелекту в умовах війни зумовлюється тим, що бойова діяльність супроводжується інтенсивними емоційними переживаннями: страхом, тривогою, напруженням, втомою, відповідальністю за життя підлеглих. У таких умовах саме здатність військового лідера до усвідомлення, регуляції та конструктивного використання емоцій визначає ефективність його управлінських рішень і загальну боєздатність підрозділу.

Емоційний інтелект у сучасній науковій парадигмі розглядається як інтегративна характеристика особистості, що охоплює здатність розпізнавати власні емоції та емоції інших, розуміти їх причини, прогнозувати наслідки емоційних реакцій та свідомо регулювати поведінку. Він виступає як важливий компонент професійної компетентності військового лідера, що забезпечує ефективну взаємодію з особовим складом та адаптацію до складних умов діяльності.

Особливої актуальності проблема розвитку емоційного інтелекту набуває в контексті сучасної війни в Україні, де військовослужбовці тривалий час перебувають у зоні бойових дій, зазнають впливу екстремальних факторів та стикаються з необхідністю постійного психологічного напруження. Це вимагає від командирів не лише високого рівня професійної підготовки, але й здатності підтримувати морально-психологічний стан підлеглих, формувати довіру, згуртованість і готовність до виконання бойових завдань.

Структурний аналіз емоційного інтелекту дозволяє виокремити низку взаємопов'язаних компонентів, кожен із яких відіграє важливу роль у діяльності військового лідера. Самоусвідомлення є основою емоційної компетентності, оскільки дозволяє особистості ідентифікувати власні емоційні стани, розуміти їх природу та вплив на поведінку. Для командира це означає здатність контролювати власні реакції та уникати прийняття рішень під впливом емоцій.

Саморегуляція виступає як механізм управління емоційними станами, що дозволяє зберігати внутрішню рівновагу та ефективність діяльності навіть у критичних ситуаціях. У бойових умовах це має вирішальне значення, оскільки емоційна нестабільність командира може призвести до дезорганізації підрозділу та зниження ефективності виконання завдань.

Мотивація як складова емоційного інтелекту визначає спрямованість особистості на досягнення цілей, здатність долати труднощі та підтримувати високий рівень активності. Військовий лідер із розвиненим мотиваційним компонентом здатен не лише ефективно виконувати свої обов'язки, але й надихати підлеглих, формувати в них почуття відповідальності та впевненості у власних силах.

Емпатія дозволяє розуміти емоційний стан інших людей, що є особливо важливим у військовому колективі. Вона сприяє встановленню довірливих відносин між командиром і підлеглими, дозволяє своєчасно виявляти проблеми морально-психологічного характеру та запобігати їх загостренню. В умовах війни це має безпосередній вплив на збереження психічного здоров'я військовослужбовців.

Соціальні навички забезпечують ефективну взаємодію в колективі, включаючи комунікацію, вирішення конфліктів, здатність до переконання та організації спільної діяльності. Вони є основою лідерського впливу, який базується не лише на формальних повноваженнях, але й на особистісному авторитеті.

Окремої уваги заслуговує роль емоційного інтелекту в умовах інформаційно-психологічного протистояння. Сучасна війна супроводжується активним використанням інформаційних технологій з метою впливу на свідомість військовослужбовців, деморалізації особового складу та підриву довіри до командування. У таких умовах емоційний інтелект дозволяє критично оцінювати інформацію, протидіяти маніпуляціям та зберігати психологічну стійкість.

Практичний досвід ведення бойових дій підтверджує, що ефективність військового підрозділу значною мірою залежить від рівня розвитку емоційного інтелекту його командира. Низький рівень цієї компетентності може призводити до погіршення морально-психологічного стану, виникнення конфліктів, зниження дисципліни та втрати довіри. Водночас високий рівень емоційного інтелекту сприяє формуванню згуртованого колективу, підвищенню ефективності управління та успішному виконанню бойових завдань.

Формування емоційного інтелекту у майбутніх офіцерів має здійснюватися на системній основі в процесі навчання у вищих військових навчальних закладах. Це передбачає впровадження сучасних педагогічних технологій, спрямованих на розвиток емоційної компетентності. Серед них – тренінги з розвитку саморегуляції, вправи на усвідомлення емоцій, моделювання стресових ситуацій, рольові ігри, аналіз кейсів та групові обговорення.

Важливим напрямом є інтеграція психологічної підготовки у всі етапи освітнього процесу, що дозволяє формувати цілісну систему професійної компетентності військового лідера. При цьому особлива увага має приділятися

розвитку практичних навичок, які можуть бути застосовані в реальних умовах служби.

Не менш значущим є використання інституту менторства, який забезпечує передачу досвіду від більш досвідчених військовослужбовців до молодших. Це дозволяє формувати ефективні моделі поведінки, засновані на реальному бойовому досвіді, а також сприяє розвитку емоційної зрілості майбутніх офіцерів.

Крім того, доцільним є впровадження систем психологічного супроводу освітнього процесу, що включають регулярну діагностику рівня емоційного інтелекту, індивідуальні консультації та корекційні заходи. Це дозволяє своєчасно виявляти проблеми та сприяти їх вирішенню.

Таким чином, емоційний інтелект є невід'ємною складовою професійної підготовки сучасного військового лідера, що визначає його здатність ефективно діяти в умовах війни. Його розвиток сприяє підвищенню якості управління, зміцненню морально-психологічного стану особового складу та забезпеченню стійкості підрозділів у складних умовах бойової діяльності. Урахування ролі емоційного інтелекту в системі військової освіти є необхідною умовою підготовки офіцерів нового покоління, здатних адекватно реагувати на виклики сучасної війни та забезпечувати ефективне виконання бойових завдань.

УДК 355.48:316.77

ПРИНЦИПИ ЕФЕКТИВНОГО АНТИКРИЗОВОГО ІНФОРМУВАННЯ ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ

Колотуша Я.В.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Анотація: Метою цієї статті є розгляд основних принципів ефективного антикризового інформування в умовах бойових дій, а також аналіз їх ролі у зменшенні негативних наслідків кризових ситуацій.

Ключові слова: криза, кризові ситуації, кризові комунікації, стратегічні комунікації, принципи антикризового інформування.

Умови сучасної війни суттєво змінили підходи до інформаційної діяльності державних і військових структур. Інформація стала не лише засобом комунікації, а й важливим елементом безпеки, який може впливати на перебіг подій на рівні суспільства та навіть бойових операцій. У таких умовах антикризове інформування набуває особливого значення, оскільки воно дозволяє зменшувати паніку, протидіяти дезінформації та забезпечувати стабільність у суспільстві.

Кризова ситуація – ситуація, яка через вплив зовнішніх та/або внутрішніх чинників створює потенційну загрозу діяльності та існуванню відповідних об'єктів, процесів, явищ.

Кризові комунікації – процес взаємодії військової організації з суспільними суб'єктами та цільовими аудиторіями в умовах потенційної або реальної загрози як воєнного так і невоєнного характеру. Кризові комунікації передбачають прямий діалог із визначеними цільовими аудиторіями з питань кризової ситуації [1, с.7].

Сучасний інформаційний простір перенасичений дезінформацією, яка має розгалужені мережі проникнення, активно масштабується на широку аудиторію. І саме дезінформація сьогодні часто є причиною, тригером виникнення кризових ситуацій. Діючи через емоції, формуючи прихований сенс, поглиблюючи вплив, дезінформація не тільки спотворює уявлення про певні факти, події, явища, а часто провокує до певних дій. Наслідками цих дій можуть бути складні кризові ситуації. Тому надзвичайно важливо враховувати саме складову дезінформації у формуванні планів кризових комунікацій, ретельно вивчати та аналізувати потенційні джерела та канали проникнення таких загроз. Підступність кризових ситуацій, спровокованих дезінформацією, полягає в тому, що кожна нова криза може бути абсолютно не схожою на десяток попередніх, бо буде спровокована іншими чинниками на тлі зовсім інших «больових» ситуацій та гострих тем. Саме тому важливий посткризовий аналіз, коригування планів реагування, допрацювання інструкцій [2, с.71].

Департамент стратегічних комунікацій Збройних Сил України здійснює координацію та керівництво антикризовим інформуванням у межах ЗСУ. Він відповідає за організацію єдиної інформаційної політики, оперативне реагування на кризові ситуації, протидію дезінформації та забезпечення узгодженого поширення офіційних повідомлень. Саме цей підрозділ координує роботу комунікаційних структур у військових частинах і забезпечує ефективну взаємодію з медіа та суспільством під час криз.

Під час бойових дій інформаційний простір часто стає ареною активного протистояння. Окрім військових операцій, ведеться інформаційна війна, метою якої є вплив на свідомість населення, підрив довіри до влади та створення хаосу. Саме тому ефективне антикризове інформування є критично важливим інструментом забезпечення національної безпеки.

Під час війни будь-яка інформація впливає на настрої суспільства, рівень довіри та здатність людей ухвалювати рішення. Тому у кризових умовах комунікація медіа повинна бути не просто швидшою, але і більш відповідальною та неупередженою.

ЗМІ впливають на те, як люди розуміють і сприймають війну. Саме через медіа ми отримуємо новини, пояснення та різні точки зору. Це формує як особисті переконання, так і загальні настрої в суспільстві [3].

До офіційних інформаційних джерел ЗС України належать офіційні вебсайти та офіційні сторінки в соціальних мережах, офіційні друковані видання органів військового управління, військових частин, установ та організацій. Також офіційна інформація може бути оприлюднена на інформаційних стендах, облаштованих та

розміщених згідно з вимогами керівних документів, та оприлюднена офіційними посадовими особами в установленому порядку [4, с.14].

Існує багато принципів ефективного антикризового інформування. Їх застосування вимагає системності. Саме від якості комунікації в кризових умовах залежить рівень стабільності суспільства та здатність людей правильно реагувати на небезпеку. У ситуаціях, пов'язаних із бойовими діями або іншими надзвичайними подіями, інформація швидко впливає на поведінку великих груп людей, тому будь-які неточності або затримки можуть призвести до дезорієнтації та панічних настроїв.

1. Своєчасність інформування.

Одним із ключових принципів антикризового інформування є оперативність. У кризових умовах інформаційний вакуум швидко заповнюється чутками, припущеннями та ворожою пропагандою. Це може призводити до паніки, неправильних рішень і дестабілізації ситуації.

Своєчасне інформування означає, що офіційні джерела повинні першими або принаймні швидко надавати базову перевірену інформацію про події. Навіть якщо повна картина ситуації ще формується, важливо повідомляти те, що вже відомо, пояснюючи, що дані можуть уточнюватися.

Таким чином, швидкість подачі інформації є не менш важливою, ніж її зміст.

2. Достовірність та перевірка інформації.

Другим важливим принципом є точність інформації. У кризових умовах будь-яка помилка може мати серйозні наслідки: від неправильного розуміння ситуації до ризику для життя людей.

Достовірність досягається через багаторівневу систему перевірки даних перед їх оприлюдненням. Це включає аналіз інформації з різних джерел, координацію між структурами та виключення непідтверджених даних.

У воєнний час особливо важливо уникати емоційних або поспішних заяв, які можуть бути використані противником у пропагандистських цілях.

3. Побудова довіри до ЗМІ.

Довіра до медіа є одним із ключових принципів антикризового інформування, адже вона визначає, наскільки суспільство сприймає та використовує інформацію в кризових умовах. Важливо чітко вказувати джерела інформації, а також відкрито повідомляти, якщо певні дані не можуть бути повністю розкриті з міркувань безпеки, щоб не надати дані, які допоможуть противнику на полі бою. Окремо слід розмежовувати новини, аналітику та авторські матеріали, щоб не змішувати факти з думками.

4. Єдність інформаційного повідомлення.

Ще одним ключовим принципом є узгодженість комунікацій. Усі офіційні структури повинні діяти в межах єдиної інформаційної політики.

Якщо різні органи влади або військові підрозділи надають суперечливу інформацію, це знижує рівень довіри та створює інформаційний хаос. Саме тому

важливо, щоб повідомлення були синхронізованими та відповідали єдиній офіційній позиції.

Єдність повідомлень також допомагає формувати чітке розуміння ситуації у населення та міжнародних партнерів.

5. Прозорість і зрозумілість комунікації.

Ефективне антикризове інформування повинно бути не лише точним, але й зрозумілим. Використання складної термінології або надмірно офіційної мови може ускладнювати сприйняття інформації.

Прозорість означає відкритість у межах безпеки: суспільству необхідно пояснювати ситуацію настільки, наскільки це можливо без шкоди для операційної діяльності.

Зрозуміла комунікація дозволяє людям швидше реагувати на загрози та приймати правильні рішення.

6. Протидія дезінформації.

В умовах бойових дій інформаційні атаки є невід'ємною частиною конфлікту. Дезінформація використовується для створення паніки, підриву довіри та маніпуляції громадською думкою.

Ефективне антикризове інформування повинно включати механізми швидкого виявлення та спростування фейкових повідомлень. Важливо не лише заперечувати неправдиву інформацію, а й пояснювати її походження та мету.

Також значну роль відіграє навчання населення критичному мисленню та інформаційній гігієні.

7. Координація комунікаційних каналів.

У сучасних умовах інформація поширюється через різні канали: телебачення, офіційні сайти, соціальні мережі, месенджери. Важливо, щоб усі ці канали передавали узгоджену інформацію.

Соціальні мережі відіграють особливу роль, оскільки забезпечують швидкість поширення інформації. Водночас вони є основним середовищем для фейків. Тому ефективна комунікація передбачає активну присутність офіційних структур у цифровому просторі.

8. Психологічний аспект інформування.

Антикризове інформування має значний вплив на психологічний стан населення. У кризових умовах люди часто перебувають у стані стресу та невизначеності.

Правильно побудовані повідомлення допомагають зменшити тривожність і підтримати відчуття контролю. Важливо використовувати спокійний тон, уникати панічних формулювань і водночас не приховувати реальну ситуацію.

Таким чином, комунікація виконує не лише інформаційну, а й психологічну функцію.

9. Адаптація до цільових аудиторій.

Ефективне антикризове інформування враховує різні групи населення. Цивільні, військові, волонтери та міжнародні партнери мають різні інформаційні потреби.

Тому повідомлення повинні адаптуватися залежно від аудиторії, щоб бути максимально зрозумілими та корисними для кожної групи.

10. Міжнародний вимір комунікацій.

У сучасних конфліктах важливу роль відіграє міжнародна інформаційна підтримка. Донесення правдивої інформації до світової спільноти впливає на політичні рішення, рівень допомоги та міжнародну підтримку.

Антикризове інформування повинно враховувати глобальний контекст і забезпечувати правильне представлення подій за кордоном.

Отже, ефективне антикризове інформування під час бойових дій включає оперативність, достовірність, узгодженість, прозорість і здатність протидіяти дезінформації.

Його головна мета полягає не лише в інформуванні населення, а й у забезпеченні стабільності суспільства, зниженні рівня паніки та підтримці довіри до влади.

У кризових умовах інформаційний простір часто стає перевантаженим різними повідомленнями, частина з яких може бути неперевіреною або свідомо викривленою. У такій ситуації особливо важливо, щоб офіційні комунікації залишалися надійним джерелом, яке дає людям розуміння того, що відбувається. Це допомагає зменшити вплив чуток і маніпуляцій та підтримати контрольованість ситуації.

Крім того, якісне антикризове інформування безпосередньо впливає на рівень довіри до державних і військових інституцій. Коли суспільство отримує зрозумілу та узгоджену інформацію, воно краще сприймає рішення влади та дотримується рекомендацій. Це особливо важливо в умовах, коли необхідні швидкі та скоординовані дії великої кількості людей.

Ігнорування або недооцінка дезінформаційних загроз при формуванні комунікаційних планів та планів кризових комунікацій – критична помилка, яка може призвести навіть до дестабілізації, створення осередків напруги та протистояння.

В межах кризових комунікацій необхідно не тільки спростовувати дезінформацію, а й переконати цільову аудиторію в достовірності ваших даних, сформувати довіру до вас, як до джерела правдивої інформації [2, с.70].

Отже, необхідність дотримання цих підходів полягає в тому, що вони забезпечують інформаційну стабільність, знижують рівень хаосу та допомагають суспільству ефективніше долати кризові ситуації.

У сучасних умовах інформація є таким самим ресурсом, як і матеріальні або військові засоби. Тому ефективна система антикризового інформування є невід'ємною складовою національної безпеки та стійкості держави.

Список використаних джерел

1. Доктрина публічного спілкування. Збройні Сили України. Київ, 2020. 24 с.
2. Доктрина «Зі стратегічних комунікацій» Збройні Сили України. Київ, 2020. 36 с.
3. Комунікаційні кампанії, кризові комунікації в системі роботи комунікаційних команд державних органів влади та органів місцевого самоврядування : навч. посіб. / О. Гороховський; Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки «SPRAVDI». Київ, 2025. 68 с.
4. Медіавплив під час війни: як змінюється комунікація у кризових умовах. *Marketing Media Review*. URL: https://mmr.ua/longreads/pr/mediavplyv-pid-chas-vijny-yak-zminyuyetsya-komunikacziya-u-kryzovyh-umovah (дата звернення: 11.04.2026).

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ НА МОРАЛЬНИЙ СТАН СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Плаксій А.В.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі інформаційного простору в умовах повномасштабної війни, де поряд із фізичним протистоянням активно ведеться боротьба за свідомість суспільства. Військова журналістика стає не лише інструментом інформування, а й чинником формування морально-психологічного стану населення, що безпосередньо впливає на стійкість держави. В умовах війни Росії проти України інформаційно-психологічний вплив медіа набуває особливого значення, адже новини, репортажі та аналітичні матеріали можуть як зміцнювати суспільну єдність, так і спричиняти тривожність, паніку чи емоційне виснаження.

Проблематика інформаційного впливу медіа на суспільство досліджувалася багатьма науковцями, зокрема у працях В. Ліпмана, який ще на початку XX століття розглядав роль медіа у формуванні «картини світу» людини, а також у теоріях масової комунікації. У контексті воєнних конфліктів питання інформаційно-психологічного впливу активно досліджуються з другої половини XX століття, зокрема після війни у В'єтнамі, коли роль журналістики у формуванні громадської думки стала очевидною. Сучасні українські дослідники також акцентують увагу на впливі медіа в умовах гібридної війни, підкреслюючи важливість відповідальної журналістики.

Метою дослідження є аналіз інформаційно-психологічного впливу військової журналістики на моральний стан суспільства в умовах війни та визначення її ролі у формуванні стійкості населення.

Військова журналістика в сучасних умовах виконує декілька ключових функцій: інформативну, мобілізаційну, психологічну та ціннісно-орієнтаційну. З одного боку, оперативне висвітлення подій на фронті забезпечує суспільство достовірною інформацією, знижуючи рівень невизначеності. З іншого – надмірна концентрація на негативних новинах, демонстрація втрат, руйнувань та страждань може призводити до підвищення рівня тривожності та емоційного вигорання серед населення.

Особливу роль відіграє подача матеріалу: тональність повідомлень, візуальний контент, частота оновлення інформації. Позитивні приклади – висвітлення успіхів Збройних Сил України, історії стійкості та взаємодопомоги – сприяють формуванню надії, підвищують моральний дух і зміцнюють віру в перемогу. Водночас неконтрольоване поширення шокуючого контенту може мати деструктивний ефект. Важливим є баланс між правдивістю інформації та її психологічною безпечністю.

Крім того, військова журналістика функціонує в умовах інформаційної війни, де протидіє дезінформації та пропаганді противника. Це підвищує відповідальність журналістів, які фактично стають учасниками інформаційного фронту. Їхня діяльність впливає не лише на внутрішню аудиторію, а й на міжнародне сприйняття війни, що також має значення для підтримки України на світовій арені.

Отже, інформаційно-психологічний вплив військової журналістики є важливим чинником формування морального стану суспільства під час війни. Від якості, об'єктивності та етичності журналістських матеріалів залежить рівень суспільної стійкості, довіри до державних інституцій та готовність громадян до тривалого протистояння. Військова журналістика повинна поєднувати правдивість із відповідальністю, враховуючи психологічні наслідки інформаційного впливу. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці практичних рекомендацій для журналістів щодо створення контенту, який одночасно інформує та підтримує психологічну стабільність суспільства.

УДК 341.3:341.48

ПРАВОВИЙ СТАТУС «ЦИВІЛЬНИХ ЗАРУЧНИКІВ» У ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ: ПРОГАЛИНИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ШЛЯХИ ЗАХИСТУ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Можейко А.В.
Військовий інститут Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню правового статусу так званих «цивільних заручників» у міжнародному збройному конфлікті в умовах повномасштабної агресії Російської Федерації проти України. Проаналізовано положення міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій 1949

року, щодо заборони взяття заручників та гарантій захисту цивільного населення [1]. Особливу увагу приділено практиці 2022–2026 років, яка демонструє системне незаконне утримання цивільних осіб, їх депортацію, насильницькі зникнення та використання як інструменту політичного і військового тиску [3, с. 5–12; 4, с. 21–28]. Дослідження базується на матеріалах українських правозахисних організацій та міжнародних інституцій і містить розширений аналіз конкретних кейсів фільтраційних таборів, викрадень і незаконного утримання цивільних осіб [6, с. 10–18; 10, с. 2–6]. Виявлено основні види порушень, що формують феномен «цивільного заручництва», а також прогалини міжнародного права та запропоновано шляхи їх усунення [2, с. 45–52; 5, с. 3–7].

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, цивільні заручники, воєнні злочини, депортація, насильницькі зникнення, фільтраційні табори, агресія РФ.

Актуальність. Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України спричинила системні порушення прав цивільного населення, серед яких особливе місце займає практика незаконного захоплення цивільних осіб. Вона має ознаки цілеспрямованої політики, спрямованої на залякування населення та використання людей як інструменту впливу [4, с. 19–23; 7, с. 30–34]. Водночас міжнародне гуманітарне право не містить чіткого визначення поняття «цивільний заручник», що створює значні труднощі у кваліфікації таких діянь [1].

Мета. Метою статті є аналіз правового статусу цивільних заручників у міжнародному збройному конфлікті на прикладі агресії РФ проти України, визначення основних форм незаконного утримання цивільних осіб, розширене дослідження реальних кейсів та формулювання рекомендацій щодо вдосконалення механізмів їх захисту [2, с. 45–52].

Основна частина. Міжнародне гуманітарне право встановлює безумовну заборону взяття заручників та гарантує захист цивільного населення під час збройних конфліктів [1]. Водночас практика повномасштабної війни Російської Федерації проти України свідчить про трансформацію традиційних форм порушень у більш складні та системні механізми впливу на цивільне населення.

Фактично формується новий феномен - використання цивільних осіб як інструменту війни, що поєднує елементи заручництва, незаконного позбавлення волі, депортації та психологічного тиску [3, с. 6–9].

У сучасних умовах можна стверджувати, що незаконне утримання цивільних осіб виконує одразу кілька функцій: репресивну, інформаційно-психологічну та переговорну. Репресивна функція полягає у придушенні будь-якого спротиву на окупованих територіях шляхом викрадення активних представників суспільства. Інформаційно-психологічна функція спрямована на залякування населення та формування атмосфери страху, що знижує рівень спротиву. Переговорна функція проявляється у використанні цивільних осіб як неофіційного «обмінного фонду», що суперечить основоположним принципам міжнародного гуманітарного права [4, с. 27–28].

Аналіз реальних кейсів дозволяє зробити висновок, що практика «фільтрації» є не лише інструментом перевірки населення, але й механізмом первинного відбору осіб для подальшого незаконного утримання. Особи, які мають проукраїнську позицію або підозрюються у співпраці з українською владою, часто зникають після проходження таких процедур [6, с. 11–15]. Це свідчить про системність і цілеспрямованість таких дій.

Крім того, особливу небезпеку становить практика утримання цивільних осіб у повній ізоляції від зовнішнього світу. Такі дії фактично відповідають ознакам насильницького зникнення, що є одним із найтяжчих порушень прав людини. Відсутність інформації про місцезнаходження особи, неможливість зв'язку з родичами та відсутність доступу до правової допомоги створюють ситуацію повної правової невизначеності [4, с. 25–28].

Окремо слід наголосити на використанні цивільних осіб як засобу контролю над критичною інфраструктурою. Випадки викрадення працівників стратегічних об'єктів, зокрема енергетичних підприємств, свідчать про намагання окупаційної влади забезпечити функціонування цих об'єктів у власних інтересах [7, с. 31–33]. Така практика виходить за межі класичного розуміння заручництва і набуває ознак примусової праці.

Аналізуючи проблему ширше, можна зробити висновок, що відсутність чіткого визначення поняття «цивільний заручник» у міжнародному гуманітарному праві створює значні труднощі у кваліфікації таких дій. У більшості випадків вони розглядаються як сукупність різних порушень (незаконне затримання, депортація, катування), але не як окремий комплексний злочин. Це ускладнює як документування, так і подальше притягнення винних до відповідальності .

Доцільним є запровадження на міжнародному рівні окремої правової категорії «цивільні заручники у збройному конфлікті», яка б охоплювала випадки незаконного утримання цивільних осіб з метою тиску, залякування або використання у переговорному процесі. Така категорія дозволила б більш чітко кваліфікувати відповідні дії та посилити міжнародну відповідальність.

Також необхідно звернути увагу на проблему ефективності міжнародних механізмів захисту. Незважаючи на діяльність міжнародних організацій, їх доступ до місць утримання цивільних осіб часто обмежений або взагалі відсутній [5, с. 4–6]. У зв'язку з цим доцільним є створення спеціального міжнародного механізму моніторингу, який би мав розширені повноваження та гарантії доступу до таких місць.

Ще одним важливим напрямом є вдосконалення механізмів звільнення цивільних осіб. На відміну від військовополонених, щодо яких існують чіткі процедури обміну, цивільні особи фактично залишаються поза правовим регулюванням у цьому аспекті. Це створює ситуацію, коли їх звільнення залежить виключно від політичної волі сторін конфлікту.

З огляду на це, доцільно запропонувати створення окремого міжнародного інструменту або угоди, яка б регулювала порядок звільнення незаконно

утримуваних цивільних осіб. Такий механізм міг би передбачати участь міжнародних посередників, фіксацію списків утримуваних осіб та гарантії їх повернення.

Крім того, важливим є питання документування таких злочинів. Українські правозахисні організації вже здійснюють значну роботу у цьому напрямі, однак необхідно забезпечити належну координацію з міжнародними інституціями для формування доказової бази, придатної для використання у міжнародних судах [3, с. 10–12].

У підсумку слід зазначити, що практика незаконного утримання цивільних осіб у ході війни РФ проти України має системний характер і свідчить про формування нової форми ведення війни, у якій цивільне населення використовується як інструмент досягнення військових і політичних цілей. Це вимагає не лише правової оцінки, але й адаптації міжнародного гуманітарного права до сучасних викликів.

Висновок. Досвід війни Російської Федерації проти України демонструє формування нової практики використання цивільного населення як інструменту війни. Системні випадки викрадень, утримання, депортації та використання цивільних як обмінного ресурсу свідчать про необхідність виокремлення категорії «цивільних заручників» у міжнародному праві [3, с. 10–12]. Вдосконалення правового регулювання, посилення міжнародного контролю та створення ефективних механізмів звільнення цивільних осіб є ключовими напрямами забезпечення їх захисту [2, с. 50–52; 5, с. 6–7].

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року.
2. Henckaerts J.-M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 45–52 p.
3. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine (2022–2026). United Nations. 5–12 p.
4. Центр прав людини ZMINA. Насильницькі зникнення та свавільні затримання в умовах збройної агресії РФ проти України. Київ, 2023. 21–28 с.
5. International Criminal Court. Situation in Ukraine: materials and reports (2022–2026). 3–7 p.
6. Медійна ініціатива за права людини. Операція «фільтрація»: через що проходять українці на окупованих територіях. Київ, 2022. 10–18 с.
7. Офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2024 рік. Київ, 2024. 30–34 с.
8. Ceasefire Centre for Civilian Rights. Forced displacement and deportation in Ukraine. London, 2025. 7–18 p.
9. Громадянська мережа ОПОРА. Фільтраційні табори та місця утримання на окупованих територіях України. Київ, 2022. 2–4 с.

10. Just Security. Documented cases of detention of Ukrainian civilians during the war. 2023. 2–6 p.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС АКТИВНОЇ ФАЗИ ВІЙНИ

Жураковська О.Р.
Військовий інститут Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка

Збройна агресія Російської Федерації проти України зумовила необхідність здійснення розслідування воєнних злочинів у винятково складних умовах активної фази бойових дій. Реалізація вимог Женевських конвенцій 1949 року та Римського статуту Міжнародного кримінального суду на практиці стикається з низкою об'єктивних перешкод, що формують специфічний характер кримінального провадження у цій категорії справ.

Однією з основних особливостей є обмежений або відкладений доступ до місць вчинення злочинів. Тимчасова окупація частини територій України унеможливлює своєчасне проведення оглядів місця події, фіксацію слідів злочину та збирання доказів. Після деокупації Бучі та Ірпеня було задокументовано численні факти вбивств цивільного населення, однак значний проміжок часу між вчиненням злочинів і початком розслідування негативно вплинув на стан доказової бази. Подібні труднощі виникли і в Ізюмі, де виявлення масових поховань потребувало тривалих ексгумаційних процедур та складної ідентифікації загиблих.

Іншою важливою особливістю є проведення слідчих (розшукових) дій в умовах постійної небезпеки. Триваючі обстріли та загроза повторних атак суттєво ускладнюють роботу правоохоронних органів. Фіксація наслідків ракетних ударів по цивільній інфраструктурі у Харкові, Миколаєві, Запоріжжі та інших містах нерідко здійснюється безпосередньо після обстрілів, що підвищує ризики для слідчих і може впливати на повноту збору доказів. У таких умовах пріоритетом стає не лише документування злочину, але й забезпечення безпеки учасників процесу.

Суттєвою є також проблема втрати або пошкодження доказів. Масштабні руйнування, пожежі та вибухи призводять до знищення матеріальних слідів злочинів, що ускладнює проведення криміналістичних експертиз. Зокрема, у Маріуполі значна частина об'єктів цивільної інфраструктури була повністю зруйнована, що істотно обмежує можливості встановлення точних обставин подій. Аналогічні труднощі виникають під час розслідування ракетних атак по житлових будинках, зокрема у Дніпрі, де складно встановити тип застосованого озброєння та осіб, причетних до його використання.

Окремою особливістю є широке використання сучасних цифрових технологій у процесі доказування. В умовах обмеженого доступу до місць подій активно застосовуються супутникові знімки, фото- та відеоматеріали, записи з камер

спостереження, а також дані відкритих джерел (OSINT). Це дозволяє відтворювати хронологію подій, встановлювати маршрути переміщення військових підрозділів і підтверджувати факти обстрілів цивільних об'єктів. Разом із тим використання таких доказів потребує належної процесуальної фіксації та перевірки їх достовірності.

Важливою складовою розслідування є ідентифікація потерпілих. Масові поховання, виявлені на звільнених територіях, зумовлюють необхідність проведення великої кількості судово-медичних експертиз і ДНК-досліджень. Це створює значне навантаження на експертні установи та впливає на строки досудового розслідування. Крім того, ускладнюється встановлення обставин смерті кожної окремої особи, що має важливе значення для правильної правової кваліфікації діяння.

Ще однією суттєвою особливістю є складність встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності. Воєнні злочини часто мають організований характер і вчиняються групами військовослужбовців, що ускладнює ідентифікацію безпосередніх виконавців. Додаткові труднощі виникають при доведенні відповідальності командирів за принципом командної відповідальності, оскільки необхідно встановити наявність ефективного контролю та обізнаність про вчинення злочинів.

В умовах війни особливого значення набуває міжнародне співробітництво. Україна активно взаємодіє з міжнародними організаціями та іноземними партнерами, що сприяє обміну інформацією, залученню експертної допомоги та використанню міжнародних механізмів кримінального переслідування. Така співпраця дозволяє частково компенсувати обмеженість національних ресурсів і підвищує ефективність розслідувань.

Додатковою особливістю є необхідність паралельного застосування норм міжнародного гуманітарного права та національного кримінального законодавства. Це потребує від слідчих і прокурорів спеціальних знань у сфері міжнародного права, а також уніфікації підходів до кваліфікації воєнних злочинів. Водночас на практиці виникають труднощі у відмежуванні воєнних злочинів від суміжних складів злочинів, передбачених національним законодавством.

Таким чином, розслідування воєнних злочинів в Україні під час активної фази війни характеризується комплексом специфічних ознак: обмеженим доступом до місць подій, проведенням слідчих дій в умовах небезпеки, втратою доказів, необхідністю використання цифрових технологій, масштабною ідентифікацією потерпілих, складністю встановлення винних осіб та активною міжнародною співпрацею. Вказані особливості свідчать про необхідність подальшого вдосконалення правових і процесуальних механізмів розслідування воєнних злочинів з урахуванням умов сучасного збройного конфлікту.

РОЛЬ ЖІНОК У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ

Зяброва А.О.

Воєнно-наукове товариство Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Жінки, які добровільно долучилися до сектору безпеки та оборони України, стали справжніми каталізаторками глибоких суспільних і військових змін. Їхня активна участь не лише посилила обороноздатність держави, а й сприяла переосмисленню ролі жінки в армії та суспільстві загалом. Саме завдяки їхній наполегливості було привернуто увагу до необхідності реформ – від скорочення переліку посад, недоступних для жінок, до адаптації військової інфраструктури, форми та спорядження відповідно до сучасних стандартів.

Варто зазначити, що участь жінок у військових процесах не є новим явищем. В українській історії жінки брали участь у визвольних змаганнях, зокрема в лавах Української повстанської армії, виконуючи як допоміжні, так і бойові функції. Проте тривалий час їхня роль залишалася недооціненою або обмеженою стереотипними уявленнями. Лише події після 2014 року стали поштовхом до реального перегляду цих підходів. Ще у 2014 році загальна чисельність жінок в українській армії становила майже 50 тисяч осіб, з яких лише 16,5 тисяч були військовослужбовицями. Сьогодні кількість жінок у погонах зросла майже до 48 тисяч. Така динаміка свідчить не лише про кількісні зміни, а й про якісну трансформацію українського війська. За оцінками експертів, Україна демонструє один із найвищих показників залучення жінок до збройних сил серед країн-членів НАТО, що є показником її наближення до сучасних демократичних стандартів.

Суттєві зміни відбулися на законодавчому рівні. У 2016 році було розширено перелік військових спеціальностей, доступних для жінок, а у 2018 році ухвалено закон, який забезпечив рівні права і можливості жінок і чоловіків під час проходження військової служби. Це дозволило жінкам обіймати бойові посади, такі як гранатометниці, снайперки, артилеристки. Якщо раніше вони переважно виконували допоміжні функції, то нині жінки є повноцінними учасницями бойових дій і навіть очолюють підрозділи. В умовах повномасштабної війни роль жінок набула особливого значення. Вони служать на передовій, працюють військовими медикинями, саперками, операторками безпілотних літальних апаратів, аналітикинями, зв'язківцями. Їхня участь у складних бойових операціях доводить високий рівень професіоналізму та психологічної стійкості. Багато військовослужбовиць отримали державні нагороди за мужність і героїзм, що ще раз підтверджує їхній вагомий внесок у захист держави.

Поняття гендеру охоплює не лише біологічні відмінності, а й соціальні ролі, які формуються під впливом суспільних очікувань. Гендерна рівність передбачає рівний правовий статус і рівні можливості для реалізації потенціалу кожної людини незалежно від статі. Однак, як зазначають дослідники, гендерні стереотипи

залишаються одними з найстійкіших, оскільки вони формуються протягом тривалого часу та передаються з покоління в покоління.

У Збройних силах України триває активна робота щодо забезпечення рівних можливостей. Зростає кількість жінок-офіцерів, які проходять підготовку на оперативному рівні, беруть участь у міжнародних миротворчих місіях та займають посади радників із гендерних питань. Якщо раніше жінки на таких рівнях були радше винятком, то сьогодні вони стають невід'ємною частиною системи військового управління.

Важливим аспектом є також роль жінок поза безпосередніми бойовими діями. Вони активно долучаються до волонтерського руху, організації гуманітарної допомоги, інформаційної боротьби та підтримки морального духу суспільства. Саме ця багатовекторна діяльність забезпечує комплексну стійкість держави в умовах війни. Разом із тим важливим викликом залишається подолання упереджень у військовому середовищі. Ментальна готовність чоловіків-військовослужбовців сприймати жінок як рівноправних командирів і колег є необхідною умовою подальшого розвитку. Досвід сучасної війни показав, що ефективність виконання завдань залежить не від статі, а від професійних якостей, підготовки та особистої відповідальності.

Жінки у війську виконують ті самі обов'язки, що й чоловіки, і несуть однакову відповідальність за результати служби. Такий підхід відповідає стандартам армій країн НАТО, де принцип рівності базується не лише на правах, а й на однакових вимогах до всіх військовослужбовців. Засади гендерної рівності закріплені у статті 24 Конституції України, яка гарантує відсутність будь-яких привілеїв чи обмежень за ознакою статі. Держава забезпечує рівні можливості у сфері освіти, праці та суспільної діяльності, а також створює умови для поєднання професійної діяльності з сімейними обов'язками.

Таким чином , участь жінок у секторі безпеки та оборони України є важливим показником демократичного розвитку держави та її відповідності сучасним світовим стандартам. Жінки не лише довели свою спроможність ефективно виконувати військові завдання, а й стали рушійною силою реформ і подолання гендерних стереотипів. Їхній внесок у захист країни, розвиток армії та зміцнення суспільства є неоціненним. Подальше утвердження гендерної рівності сприятиме формуванню професійного, сильного та згуртованого війська, здатного ефективно відповідати на виклики сучасності.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У ВІЙНІ ПРОТИ УКРАЇНИ

Болотнов Ю.Ю.
Воєнно-наукове товариство Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалася у 2014 році та набула повномасштабного характеру у 2022 році, стала одним із найсерйозніших викликів для сучасної системи міжнародного права, зокрема міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного кримінального права. Цей конфлікт не лише актуалізував питання ефективності правового регулювання збройних конфліктів, але й виявив системні проблеми у механізмах притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, включаючи воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії. Наукові дослідження підтверджують, що війна в Україні стала своєрідним «стрес-тестом» для всієї системи міжнародного правопорядку, продемонструвавши як її нормативну зрілість, так і інституційну слабкість у частині забезпечення виконання правових норм.

Правове регулювання збройних конфліктів базується на комплексі міжнародних договорів і звичаєвих норм, центральне місце серед яких займають Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, а також Римський статут Міжнародного кримінального суду. Ці акти закріплюють фундаментальні принципи ведення війни, зокрема принцип розрізнення між цивільними та комбатантами, принцип пропорційності, заборону невибіркових атак і обов'язок гуманного поводження з особами, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях. Проте, як свідчить сучасна практика, наявність розвиненої нормативної бази не гарантує її ефективного дотримання, особливо у випадках, коли держава-агресор систематично ігнорує міжнародно-правові зобов'язання.

У контексті війни проти України численні дослідження фіксують масштабні та системні порушення МГП з боку Російської Федерації. До них належать умисні атаки на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури, застосування невибіркових засобів ураження, катування військовополонених, примусове переміщення населення, включаючи депортацію дітей, а також інші дії, що підпадають під кваліфікацію воєнних злочинів. Більше того, системний характер цих дій дає підстави розглядати їх як злочини проти людяності, що передбачає наявність широкомасштабної або систематичної політики, спрямованої проти цивільного населення. Особливе місце займає злочин агресії, який полягає у самому факті незаконного застосування сили проти суверенної держави, що прямо суперечить Статуту ООН, однак механізми його переслідування залишаються обмеженими.

Однією з ключових проблем правового регулювання збройних конфліктів є недостатня ефективність міжнародних інституцій, покликаних забезпечувати

дотримання норм права та притягнення винних до відповідальності. Міжнародний кримінальний суд відіграє важливу роль у розслідуванні злочинів, скоєних на території України, однак його юрисдикція має обмеження, зокрема щодо злочину агресії, а також залежить від співпраці держав, що суттєво ускладнює реалізацію принципу невідворотності покарання. Крім того, відсутність у МКС власних механізмів примусового виконання рішень зумовлює залежність суду від політичної волі держав, що у випадку Російської Федерації, яка не визнає юрисдикцію суду, створює додаткові перешкоди.

Не менш важливою проблемою є складність збору та верифікації доказів воєнних злочинів в умовах активних бойових дій. Сучасні дослідження підкреслюють зростаючу роль цифрових технологій, включаючи аналіз відкритих джерел (OSINT), супутникових знімків та відеоматеріалів, однак водночас наголошують на необхідності стандартизації цих процесів для забезпечення їхньої доказової сили у судових інстанціях. Важливим аспектом є також проблема доведення командної відповідальності, яка передбачає встановлення факту контролю командирів над підлеглими та їхньої обізнаності про вчинення злочинів, що вимагає складної доказової бази.

Водночас війна в Україні продемонструвала значну роль національних механізмів правосуддя у забезпеченні відповідальності за міжнародні злочини. Україна активно застосовує положення свого кримінального законодавства для переслідування воєнних злочинців, а також співпрацює з міжнародними інституціями. Перші судові вироки у справах про воєнні злочини свідчать про ефективність національної юрисдикції як доповнення до міжнародних механізмів. Такий підхід відповідає принципу комплементарності, закріпленому у Римському статуті, згідно з яким саме держави несуть первинну відповідальність за переслідування злочинів.

Суттєвою проблемою залишається також політичний фактор, який впливає на функціонування міжнародного права. Як зазначають дослідники, ефективність правового регулювання збройних конфліктів значною мірою залежить від готовності держав дотримуватися взятих на себе зобов'язань та забезпечувати їх виконання. У випадку Російської Федерації спостерігається системне ігнорування норм міжнародного права, що підриває довіру до міжнародної правової системи загалом і ставить під сумнів її здатність забезпечувати глобальну безпеку.

У цьому контексті все більшої актуальності набуває ідея створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України, який міг би подолати існуючі обмеження юрисдикції МКС та забезпечити притягнення до відповідальності вищого політичного та військового керівництва держави-агресора. Паралельно розглядається можливість розширення застосування принципу універсальної юрисдикції, що дозволяє державам переслідувати осіб, винних у міжнародних злочинах, незалежно від місця їх вчинення.

Таким чином, війна Російської Федерації проти України виявила комплекс системних проблем правового регулювання збройних конфліктів, які стосуються як

недосконалості механізмів притягнення до відповідальності, так і обмеженості інструментів забезпечення дотримання міжнародного гуманітарного права. Незважаючи на це, сучасна практика демонструє поступове формування нової моделі відповідальності, що поєднує міжнародні та національні механізми, а також інноваційні підходи до документування злочинів. У довгостроковій перспективі саме розвиток цих інструментів може забезпечити підвищення ефективності міжнародного права та зміцнення принципу невідворотності покарання за найтяжчі міжнародні злочини.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ ЗСУ У РОЗСЛІДУВАННІ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РФ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Усачова Д. І.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Масштаби збройної агресії РФ проти України, що станом на квітень 2026 року налічують понад 120 тисяч зареєстрованих воєнних злочинів, висувають безпрецедентні вимоги до правоохоронної та правозастосовної системи держави. Йдеться не лише про кількісне навантаження, а й про якісно вищий рівень розслідувань, що охоплюють фіксацію воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину агресії. У цих умовах набуває актуальності ефективна взаємодія всіх суб'єктів сектору безпеки й оборони, які залучені до документування, фіксації та розслідування таких правопорушень.

Військова служба правопорядку (ВСП) як спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних Сил України фактично перебуває у вирі подій, виконуючи функцію першочергового реагування безпосередньо в районах ведення бойових дій. Саме підрозділи ВСП часто першими прибувають на місця вчинення злочинів, забезпечують охорону місця події, первинну фіксацію обстановки, збір початкових доказів, а також взаємодіють із іншими органами досудового розслідування. Водночас їхня діяльність нерідко відбувається в умовах обмеженого часу, підвищеної небезпеки та відсутності належного процесуального регулювання.

Ключовою проблемою залишається відсутність чітко визначеного процесуального статусу ВСП у кримінальному процесі, зокрема на стадії досудового розслідування. На сьогодні ВСП не наділена повноцінними повноваженнями органу досудового розслідування, що створює правову невизначеність щодо допустимості зібраних нею доказів. Це, насамперед, породжує ризики втрати доказової інформації, її неналежного оформлення або подальшого визнання недопустимою в суді, у тому числі міжнародними судовими інституціями.

З огляду на перспективу розгляду значної частини воєнних злочинів у міжнародних судових органах, зокрема у Міжнародному кримінальному суді, питання дотримання встановленої законом форми доказування набуває критичного значення. Міжнародна практика вимагає неухильного дотримання процедур збору, фіксації та збереження доказів, включаючи забезпечення їхньої автентичності, безперервності ланцюга збереження та належної процесуальної форми.

Відповідно до профільного Закону України № 3099-XIV «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», ВСП наділена широким спектром владних повноважень примусового характеру. До них належать, зокрема, право затримання військовослужбовців та інших осіб, які вчинили правопорушення, перевірка документів, обмеження доступу до окремих територій, а також застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї у визначених законом випадках. Такий інструментарій свідчить про високий рівень функціональної спроможності ВСП у сфері забезпечення військової дисципліни та правопорядку.

В умовах дії правового режиму воєнного стану повноваження ВСП додатково розширюються. На службу покладаються завдання щодо охорони та супроводу військовополонених, участі у забезпеченні режиму комендантської години, контролю за пересуванням осіб і транспортних засобів у визначених зонах, а також сприяння іншим військовим формуванням і правоохоронним органам у виконанні завдань оборони держави. Таким чином, ВСП фактично виконує комплексну роль у підтриманні безпеки як у тилових районах, так і безпосередньо в зоні бойових дій.

Водночас, попри значний обсяг повноважень, юридична природа статусу ВСП залишається обмеженою рамками виконавчо-адміністративної діяльності. Служба не інтегрована повною мірою у систему органів кримінальної юстиції та не наділена процесуальною самостійністю у сфері досудового розслідування. Це означає, що навіть за умови фактичного виявлення ознак кримінального правопорушення, зокрема воєнного злочину, ВСП не має достатніх правових механізмів для їх належної процесуальної фіксації відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства.

У результаті виникає суттєвий дисбаланс між фактичними можливостями ВСП діяти «на місці події» та її юридично обмеженою здатністю трансформувати зібрану інформацію у належні й допустимі докази. Така ситуація особливо критична в умовах воєнного стану, коли швидкість реагування та первинна фіксація доказів мають вирішальне значення для подальшого притягнення винних до відповідальності як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Ключова вада чинного регулювання полягає в тому, що стаття 438 Кримінального кодексу України (порушення законів та звичаїв війни) не віднесена до підслідності ВСП. У результаті підрозділи, які першими прибувають на місце обстрілів, катувань чи масових поховань, фактично виконують роль «процесуального помічника» без права повноцінного слідства. Вони обмежені первинною фіксацією обстановки, тоді як передача матеріалів до Служби безпеки

України або Державного бюро розслідувань в умовах бойових дій супроводжується ризиками втрати доказів, порушення їх цілісності та ускладненням подальшої кваліфікації злочинів держави-агресора.

Міжнародне гуманітарне право вимагає ефективного розслідування воєнних злочинів, однак існуюча модель ВСП не забезпечує цього повною мірою. У країнах-членах НАТО військова поліція інтегрована в систему кримінальної юстиції та наділена слідчими й оперативними повноваженнями. Такий підхід дозволяє забезпечити безперервність збору доказів на місці події та їхню процесуальну придатність. Імплементація подібної моделі в Україні сприятиме узгодженню національної практики з вимогами Римського статуту і підвищить якість доказової бази для Міжнародного кримінального суду.

Наявна фрагментація повноважень між ВСП, органами прокуратури та іншими правоохоронними структурами формує «процесуальний вакуум» безпосередньо в зоні бойових дій. Відсутність у ВСП доступу до єдиних реєстрів, а також налагоджених механізмів взаємодії з міжнародними структурами, такими як Європол та Інтерпол, призводить до розриву ланцюга документування злочинів. Це послаблює доказову базу та створює додаткові можливості для уникнення відповідальності винними особами.

Для усунення наявних нормативних і функціональних суперечностей доцільним є не просто формальне розширення повноважень ВСП, а її системна трансформація у повноцінний інститут військової поліції європейського зразка. Ключовим кроком має стати ухвалення спеціального закону, який чітко закріпить її статус як органу досудового розслідування з визначеною підслідністю, зокрема щодо воєнних злочинів, передбачених статтею 438 Кримінального кодексу України. Паралельно необхідно внести комплексні зміни до Кримінального процесуального кодексу України, які дозволять військовим слідчим діяти автономно та оперативно безпосередньо в районах ведення бойових дій.

Особливої уваги потребує запровадження механізму «першої процесуальної реакції», за яким саме підрозділи військової поліції отримають право не лише фіксувати, а й повноцінно документувати злочини «за гарячими слідами» із дотриманням усіх вимог допустимості доказів. Це передбачає надання повноважень щодо проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, доступу до державних реєстрів, використання криміналістичних інструментів, а також інтеграцію у міжвідомчі та міжнародні інформаційні системи, зокрема такі як Європол та Інтерпол.

Водночас важливо забезпечити інституційну взаємодію з органами прокуратури та іншими суб'єктами кримінальної юстиції, щоб уникнути дублювання функцій і створити безперервний ланцюг кримінального провадження – від моменту виявлення злочину на полі бою до його розгляду в національних судах або в Міжнародному кримінальному суді. Така модель дозволить гарантувати збереження доказів, їхню процесуальну чистоту та відповідність міжнародним стандартам доказування.

Таким чином, слід зазначити, що чинний адміністративно обмежений статус ВСП не відповідає сучасним умовам війни та масштабам завдань із документування воєнних злочинів. Відсутність чітких процесуальних повноважень створює розрив між первинною фіксацією подій і формуванням належної доказової бази, що підвищує ризики її втрати або недопустимості. З огляду на перспективу розгляду таких справ як на національному рівні, так і в Міжнародному кримінальному суді, критично важливим є забезпечення безперервності та належної якості доказування. Саме тому трансформація ВСП у військову поліцію з повноцінними слідчими повноваженнями та інтеграцією в систему кримінальної юстиції є необхідною умовою ефективного притягнення винних до відповідальності та утвердження принципу невідворотності покарання.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF HUMANIZATION OF THE DIGITAL ENVIRONMENT OF TRAINING OF SECURITY AND DEFENSE SECTOR SPECIALISTS

Motoria A.
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

Psychological and pedagogical principles of humanizing the digital environment for training specialists in the security and defense sector are becoming especially relevant in the conditions of modern warfare, characterized by a high level of emotional stress and hybrid threats. A humanized digital educational environment contributes not only to maintaining the combat readiness of future specialists, but also to the formation of their stress resistance, the development of decision-making abilities and effective team interaction. At the same time, the growing influence of information pressure and psychological operations of the enemy increases the need to implement psychologically safe and pedagogically sound approaches to training military personnel in the digital environment.

Theoretical and methodological principles and practical aspects of humanizing the digital environment for training future specialists in the security and defense sector are actively being developed in the modern scientific space. In particular, the issues of forming psychological readiness, personal resilience and ensuring a psychologically safe educational environment are highlighted in the works of V. Aleshchenko, O. Kokun, M. Salyuk, V. Pank, V. Predko, A. Shidelyuk and other researchers. The scientific research of the mentioned authors is aimed at analyzing the mechanisms of adaptation to extreme conditions, developing methods for developing stress resistance, as well as introducing innovative psychological and pedagogical approaches and digital technologies into the educational process. This creates a basis for humanizing the educational environment and increasing the effectiveness of training specialists in the conditions of modern challenges and hybrid threats.

Psychological training in the context of humanization of the digital educational environment is a multifaceted process in which innovative technologies, in particular virtual reality (VR) tools, are actively implemented. They contribute to the creation of psychologically safe conditions for modeling combat situations, developing stress resistance and forming professional readiness of future specialists in the security and defense sector. An important element of such training is also the use of audiovisual content, in particular, watching the film «The First Battle» [3; 4], which provides emotional immersion and contributes to the comprehension of the experience of combat operations.

VR in the context of humanizing the digital educational environment is defined as a technology that creates an imitation of the real or digital world with the effect of presence [1; 2; 5]. Its use in the training of security and defense sector specialists provides the possibility of safe and ethically balanced simulation of critical combat situations, which is key for controlled stress management and the gradual formation of psychological readiness without risk to life.

From the perspective of psychological and pedagogical humanization, VR simulations contribute to the development of cognitive skills, the formation of muscle memory and adaptive behavioral strategies, while maintaining the psychological well-being of the subject of study. In addition to high pedagogical efficiency, such technologies are an economically feasible alternative to large-scale field training, which allows integrating modern psychological strategies into a flexible, individualized educational process.

At the same time, despite the significant theoretical potential and technological advantages of immersive environments, an empirical assessment of their impact through the prism of humanization is of particular importance - taking into account the subjective experience, emotional state, and level of psychological comfort of direct participants in the educational process and practitioners.

Despite the significant potential of VR in the context of humanization of the digital educational environment, today there are still no unified standards for the development of scenarios built on holistic psychological and pedagogical principles. In practice, such programs are often focused primarily on technical capabilities, rather than on the real needs of psychological preparation and preservation of psychological well-being of subjects of education, which can reduce their effectiveness. In this context, the coordination of technological solutions with the principles of humanization, individualization and safety of the educational process becomes particularly relevant.

In order to clarify the real state, as well as to determine the prospects for the humanized integration of VR technologies into the training of specialists in the security and defense sector, we conducted a comprehensive study.

The results of the study (179 respondents) showed a generally positive attitude towards the use of VR in a humanized digital educational environment: 62% of respondents have experience in its use, and 49.1% support the integration of technology into the educational process. VR is considered not only as an effective tool for the

development of professional skills, but also as a means of forming self-regulation and psychological recovery, which corresponds to the principles of humanization of training.

The results of a focus group study with the participation of officers (22 people) confirmed the high potential of VR (80%), while emphasizing the need to adhere to the moral and psychological principles of its application. In particular, this concerns the prevention of desensitization to violence, taking into account the individual psychological characteristics of servicemen, and ensuring gradual adaptation to stressful influences. An integral component of the humanized approach is psychological debriefing after VR training.

It has been established that the development of VR scenarios should be based on clear psychological and pedagogical principles and correspond to the goals of basic training. It is important not only to create the content of the scenario, but also to organize the classes in a methodically sound manner, which involves transforming the role of the instructor from a controlling one to a facilitating and supportive one.

Comparative analysis showed that VR technologies more effectively implement the principles of clarity, consistency, and individualization of learning, while real-world training remains indispensable for the formation of practical skills and muscle memory. This confirms the feasibility of combining traditional and digital approaches as the basis of a humanized model of training for security and defense sector specialists.

In the context of humanizing the digital educational environment for training security and defense sector specialists, VR technologies should act as a complementary, rather than a replacement, tool for real training. They effectively implement key psychological and pedagogical principles - clarity, consistency, systematicity, and individualization, contributing to increasing the effectiveness of training and maintaining the psychological comfort of subjects of the educational process.

At the same time, traditional classes remain indispensable for the formation of practical skills, the development of muscle memory and ensuring a close connection between theory and real activity. In this context, the most effective is a combined approach that integrates the capabilities of VR and practical training, creating a holistic, humanized educational environment.

The implementation of such a synergistic approach requires a high level of pedagogical flexibility and psychological competence from the class leader, since the transformation of the educational environment entails a change in the model of interaction with personnel - from directive to more supportive.

Within the framework of the humanization of the digital educational environment and the development of mental resilience, the role of the instructor undergoes a significant transformation in accordance with the specifics of the educational format. Each environment - real or virtual - forms different mechanisms of psychological and pedagogical influence on the personality. In traditional conditions, the instructor provides operational psychological support, demonstrating examples of confident, balanced behavior and stabilizing the emotional state of servicemen in the process of performing tasks.

In the VR environment, the emphasis shifts towards projective and guided psychological and pedagogical influence: the instructor acts as an organizer of safe immersion, a regulator of the intensity of stressful stimuli, and a facilitator of cognitive processing of the acquired experience. His activities are aimed at preventing maladaptive reactions, supporting awareness, and forming effective self-regulation strategies, which corresponds to the principles of a humanized approach to training.

In the virtual space, the instructor actually becomes a designer of the psychological experience. His function is not only to provide technical support for the scenario, but also to regulate the emotional load in a measured manner to ensure gradual adaptation without the risk of excessive mental stress. By analyzing the behavioral and emotional reactions of a serviceman in a digital environment, the instructor gets the opportunity to timely detect hidden manifestations of stress and carry out individual psychological correction.

Psychological debriefing after the VR session is of particular importance in this process. It ensures comprehension of the experience, promotes the integration of emotional reactions into professional experience, and transforms virtually simulated stress into a resource for developing confidence, resilience, and psychological readiness for real challenges.

Instead, during real-world training, the instructor focuses on group dynamics and forming a sense of unit, helping to overcome fear through direct interaction. He monitors not only the performance of tasks, but also the moral and psychological state of each soldier, ensuring psychological safety in conditions of physical danger.

Thus, the instructor's transition from the role of an "emotional leader" at the training ground to the role of a "psychophysiological state moderator" in VR allows for the formation of a continuous training cycle. The combination of these approaches provides a holistic support system - from the safe formation of stress resistance algorithms in a virtual environment to their consolidation and hardening in conditions of real stress.

Further scientific research should be aimed at developing uniform standards for creating VR scenarios, increasing their realism taking into account the individual characteristics of military personnel, studying the impact of VR on moral and psychological state and possible desensitization, as well as training instructors to work in a VR environment.

Список використаних джерел

1. Віртуальна реальність: перспективи та застосування. Державний університет інформаційнокомунікаційних технологій: веб-сайт. URL: https://duikt.edu.ua/ua/news-1-570-11292-virtualna-realnistperspektivi-ta-zastosuvannya_kafedra-informaciynihsistem-ta-tehnologiy (дата звернення 12.04.2026).

2. Віртуальна реальність: принципи роботи та переваги для навчання. TeachHub. Незалежна Освітня Корпорація : веб-сайт. URL: https://teach-hub.com/virtualna-realnist/ (дата звернення 12.04.2026).

3. Мукутун К. Перший віртуальний бій. Як українські дизайнери створили VR-фільм для підготовки цивільних до війни. Ветеран медіа: веб-сайт. URL:

https://veteranmedia.org/pershyj-virtualnyj-bij-yakukrayinski-dyzajnery-stvoryly-vr-film-dlya-pidgotovkyczyvilnyh-do-vijny/ (дата звернення 12.04.2026).

4. ТП 7-00(206)246.63. Програма «Базової загальновійськової підготовки (для підготовки мобілізаційних ресурсів, версія 5) (термін навчання 1,5 місяці)». Київ: Головне управління доктрин та підготовки ГШ (J7) ЗСУ, 2024. 236 с.

5.Сухорукова Г. Віртуальна та доповнена реальність: VR у бізнесі та в житті. KYIV STAR BUSINESS HUB : веб-сайт. URL: https://hub.kyivstar.ua/articles/virtualna-ta-dopovnena-realnist-vr-u-biznesi-ta-v-zhitti (дата звернення дата звернення 12.04.2026).

КЛАСИФІКАЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РФ ПРОТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

Яременко І.І.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сучасний етап розвитку глобального правопорядку проходить через період радикальної трансформації, спровокованої повномасштабною агресією російської федерації проти України. Цей конфлікт став викликом для всієї системи міжнародного гуманітарного права (МГП), оскільки демонструє не лише масові порушення встановлених норм, а й свідоме ігнорування самої суті принципів гуманності. Правова кваліфікація дій агресора сьогодні виходить за межі сухої юридичної фіксації; вона стає фундаментом для встановлення історичної справедливості та формування нових стандартів кримінального судочинства. Глибина цієї проблеми визначається тим, що цивільне населення України стало не випадковою жертвою, а прямим об’єктом стратегічного впливу ворога, що вимагає від правової науки максимально деталізованого підходу до детермінації кожного окремого складу злочину.

Фундаментальною основою для розуміння природи воєнних злочинів у цьому контексті є поділ правопорушень на серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року та інші порушення законів і звичаїв війни, що застосовуються у міжнародних збройних конфліктах. В національному правовому полі України ключовою нормою виступає стаття 438 Кримінального кодексу, яка за своєю суттю є бланкетною, оскільки вона відсилає дослідника до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана державою. Ключова проблематика наукової та практичної кваліфікації полягає у доведенні специфічного зв’язку, так званого nexus, між конкретним злочинним діянням та станом міжнародного збройного конфлікту. Для того щоб будь-яке вбивство, катування чи акт насильства вважалося саме воєнним злочином, воно має бути вчинене не просто під час війни, а в контексті військових операцій або окупаційного режиму. У випадку агресії рф цей зв'язок є очевидним, проте юридична точність вимагає ретельного аналізу кожного

випадку через призму суб'єктивної та об'єктивної сторін злочину, що в умовах активної лінії фронту та постійної динаміки бойових дій є надскладним завданням для слідчих та правознавців.

Особливе місце у системі доказування системності воєнних злочинів рф посідають події початкового етапу повномасштабного вторгнення на територіях Київської, Чернігівської та Сумської областей. Трагедія Бучі стала першим масштабним свідченням того, що агресор використовує практику позасудових страт як елемент залякування цивільного населення. Юридичний аналіз подій у Бучі дозволяє класифікувати дії окупаційних військ за статтею 8 Римського статуту як умисне вбивство осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях. Виявлення сотень тіл із ознаками катування, зв'язаними руками та вогнепальними пораненнями в потилицю свідчить про прямий умисел на знищення некомбатантів. Ці факти спростовують будь-які аргументи про супутні втрати під час бойових дій, оскільки характер пошкоджень вказує на те, що вбивства відбувалися поза межами активних вогневих зіткнень. Бучанський прецедент став основою для формування міжнародних слідчих груп, які працюють над встановленням командної відповідальності вищого офіцерського складу рф.

Аналогічні за своєю жорстокістю, проте специфічні за методами, події відбувалися на Чернігівщині. Яскравим прикладом воєнного злочину проти людяності та грубого порушення прав людини став випадок у селі Ягідне, де майже все населення – понад триста осіб, включаючи немовлят та людей похилого віку– утримувалося у тісному підвалі школи протягом місяця. З правової точки зору, цей інцидент класифікується як нелюдське поводження та використання цивільних осіб як заручників або «живих щитів», оскільки над підвалом розташовувався штаб окупаційних військ. Відсутність належної вентиляції, їжі та медичної допомоги призвела до смертей серед цивільних, що за нормами міжнародного гуманітарного права прирівнюється до умисного спричинення тяжких страждань. Документування подій у Ягідному є критично важливим для розуміння того, як окупант створює умови, несумісні з життям, що є складовою частиною ширшої злочинної стратегії.

Події на Сумщині також доповнюють загальну картину класифікації воєнних злочинів через призму нападів на цивільну інфраструктуру та терору малих громад. Окупація прикордонних територій області супроводжувалася масовим мародерством, незаконним затриманням місцевих активістів та представників органів місцевого самоврядування, а також хаотичними обстрілами житлових масивів із важкої артилерії. У контексті Сумщини важливо виділити злочини проти власності та права на життєзабезпечення. Систематичне викрадення майна громадян, руйнування приватних будинків без будь-якої військової необхідності та перешкоджання роботі гуманітарних коридорів є грубим порушенням норм Гаазької конвенції про закони та звичаї сухопутної війни. Особливу увагу слід приділити обстрілам лікарень та шкіл у містах Тростянець та Охтирка, де використання заборонених вакуумних та касетних боєприпасів зафіксувало намір

окупанта завдати максимальної шкоди цивільному населенню та деморалізувати громаду.

Юридична синергія доказів із цих трьох регіонів дозволяє правоохоронним органам та міжнародним судам формувати обвинувальні акти, які базуються на концепції системності. Випадки в Бучі, Ягідному та населених пунктах Сумщини не є ізольованими актами жорстокості окремих підрозділів; вони демонструють єдиний почерк і методику ведення війни, де порушення прав цивільних осіб є свідомим вибором агресора. Це підсилює аргументацію щодо необхідності визнання рф державою, яка вчиняє злочини проти людяності на державному рівні. Ретельна фіксація цих подій, незважаючи на тривалу окупацію або активні обстріли, створює неспростовну базу для майбутніх репарацій та притягнення до відповідальності не лише безпосередніх виконавців, а й осіб, які віддавали злочинні накази, забезпечуючи право кожного постраждалого українця на справедливий розгляд його справи у судовому порядку.

Особливого юридичного аналізу та міжнародної уваги потребує практика примусової депортації та незаконного переміщення українських громадян, зокрема найбільш вразливих категорій, таких як діти. Згідно з положеннями Четвертої Женевської конвенції, окупаційна держава не має правових підстав для масового переселення осіб за межі окупованої території на власну територію. Проблема значно посилюється через спроби агресора легітимізувати ці процеси на рівні власного внутрішнього законодавства, що включає спрощення процедур всиновлення та зміни громадянства. З правової точки зору, такі дії містять ознаки не лише воєнних злочинів, а й злочинів проти людяності, а в окремих аспектах – елементи геноцидної політики, оскільки вони спрямовані на насильницьке руйнування зв'язку дітей з їхньою національною групою та культурною ідентичністю.

Трансформація сучасних методів ведення війни призвела до того, що об'єктами цілеспрямованих нападів все частіше стають елементи цивільної та критичної інфраструктури. Юридична детермінація атак на енергетичні мережі, системи водопостачання та медичні заклади базується на неухильному дотриманні принципів розрізнення та пропорційності. Принцип розрізнення зобов'язує воюючі сторони завжди відрізняти військові цілі від цивільних об'єктів, і будь-який напад на об'єкт, що не несе прямої військової переваги, є воєнним злочином. Окрім того, принцип пропорційності забороняє атаки, якщо очікувана шкода для мирного населення буде явно надмірною порівняно з очікуваним військовим результатом. Використання зброї невибіркової дії, такої як касетні боєприпаси або важкі авіаційні бомби у густонаселених кварталах великих міст, автоматично підпадає під категорію воєнних злочинів через свідоме ігнорування безпеки некомбатантів. Окремим трагічним прикладом є підрив Каховської ГЕС, що розглядається в межах статті 56 Додаткового протоколу І як напад на споруди, що містять небезпечні сили, що спричинило не лише гуманітарну катастрофу, а й масштабний екоцид, який потребує окремої юридичної класифікації.

Ще одним складним пластом правопорушень є сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом, яке міжнародне кримінальне право розглядає не як приватне кримінальне діяння, а як метод ведення війни та інструмент терору. Складність розслідування та кваліфікації таких справ у 2026 році полягає у необхідності застосування постраждало-орієнтованого підходу, який відповідає високим стандартам Міжнародного кримінального суду. Сексуальне насильство в умовах окупації часто використовується як засіб приниження національної гідності та зламу психологічного опору громади, що дозволяє класифікувати його як форму катування або навіть як складову геноцидного умислу.

Проблематика притягнення винних до відповідальності залишається центральним питанням юридичної дискусії. Національні суди України виконують колосальний обсяг роботи, проте обмежені можливості щодо притягнення до суду вищого політичного та військового керівництва рф через інститут імунітетів підштовхують міжнародну спільноту до створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії. Тільки через синергію внутрішнього правосуддя та міжнародних механізмів, включаючи Міжнародний кримінальний суд, можливо забезпечити повну класифікацію та невідворотність покарання за всі вчинені звірства. Важливу роль у цьому процесі відіграє документування цифрових доказів, використання супутникових даних та свідчень очевидців, що разом формують неспростовну доказову базу для майбутніх процесів. Таким чином, детальна юридична класифікація воєнних злочинів є не лише обов'язком перед жертвами агресії, а й необхідною умовою для відновлення світового правопорядку, де людська гідність та норми права мають безумовний пріоритет над мілітарною доцільністю.

КРИЗА ЕФЕКТИВНОСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА ВИКЛИКИ ПРИТЯГНЕННЯ РФ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Гнівек Ю.О.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП), насамперед норми Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 та Женевських конвенцій 1949 року, створювалося для того, щоб навіть під час війни зберігалися хоча б мінімальні межі людяності. МГП встановлює правила ведення бойових дій, захищає цивільне населення, поранених, військовополонених, медичний персонал і забороняє жорстоке поводження, катування, депортацію та невибіркові удари. Однак російсько-українська війна виявила ключову проблему сучасного МГП – норми існують, але механізми реального покарання держави, яка їх системно порушує, залишаються недостатньо ефективними.

Ще Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років закріпили основний принцип, який полягає у тому, що навіть під час війни воюючі сторони зобов'язані дотримуватися

принципів розрізнення, пропорційності та військової необхідності. Заборонено знищувати цивільні об'єкти без військової потреби, атакувати мирне населення, застосовувати засоби, що спричиняють надмірні страждання. Ці норми стали основою сучасного права збройних конфліктів. Женевські конвенції 1949 року деталізували цей захист, вони встановили правила поводження з пораненими, військовополоненими, цивільними, а також прямо заборонили катування, приниження людської гідності, незаконне переміщення людей, колективні покарання та насильство щодо осіб, які не беруть участі у бойових діях.

Росія є стороною цих міжнародних договорів, тому юридично зобов'язана їх дотримуватися. Проте з початку повномасштабного вторгнення ми бачимо системне нехтування цими правилами. Йдеться не про поодинокі випадки, а про повторювану практику: ракетні удари по житлових кварталах, лікарнях, школах, пологових будинках, вокзалах, об'єктах енергетики, масові вбивства мирних жителів на окупованих територіях, катування, сексуальне насильство, насильницьке вивезення людей. Особливо гостро постало питання поводження з українськими військовополоненими, які за нормами МГП мають право на гуманне ставлення, медичну допомогу, зв'язок із родиною та захист від насильства та інше.

Українські правники у своїх дослідженнях прямо наголошують, що Женевська конвенція про поводження з військовополоненими забороняє вбивства, катування, приниження, примусову працю та будь-яке жорстоке поводження. Такі дії є грубим порушенням МГП і мають кваліфікуватися як воєнні злочини. Це важливо, тому що в сучасній війні питання відповідальності – це не лише про покарання винних, а й про збереження дієвості норм МГП, щоб вони не перетворилися на формальність.

Найважливішим міжнародним механізмом притягнення до відповідальності сьогодні є Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС). Попри те, що росія не визнає його юрисдикцію, Україна звернулася до МКС щодо розгляду злочинів, вчинених на її території. Це дозволило розпочати повноцінне розслідування. МКС уже видав ордери на арешт владіміра путіна та марії львової-бєлової через незаконне вивезення українських дітей. Це важливий крок, оскільки в умовах російсько-української війни саме МКС перша на міжнародному рівні судова інституція прямо вказала на особисту відповідальність російського керівництва.

Водночас слід розуміти, що МКС має серйозні обмеження, зокрема не має власного механізму примусу. Суд не може сам затримати підозрюваних, а його рішення виконуються лише за участю держав. Поки російські посадовці перебувають на території росії або країн, які не готові співпрацювати, притягнення до відповідальності залишається ускладненим. Крім того, існує проблема зі злочином агресії, оскільки саме незаконний напад Росії став першопричиною всіх подальших злочинів, але міжнародні механізми реагування на сам факт агресії досі недостатньо сильні.

Важливу роль у питанні відповідальності сьогодні відіграє і Європейський Союз. На рівні ЄС уже створено спільні механізми збору доказів, підтримки українських слідчих органів і фіксації воєнних злочинів. Зокрема, в Гаазі створено

Міжнародний центр з розслідування злочину агресії проти України (ICPA), який здійснює збір доказів для подальшого судового переслідування. Крім того, за підтримки ЄС та Ради Європи 25 червня 2025 року офіційно засновано Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України – перший з часів Другої світової війни міжнародний судовий орган із юрисдикцією щодо злочину агресії незалежно від посади підозрюваних. Також ЄС працює над правовими механізмами використання заморожених російських активів для компенсації шкоди, завданої Україні.

Ще одним важливим напрямом є робота Міжнародного суду ООН, куди Україна звернулася для захисту своїх прав як держава. Його рішення мають велике значення, бо офіційно фіксують факт порушення міжнародного права. Також діє механізм національного переслідування, оскільки в Україні воєнні злочини криміналізовані і стаття 438 Кримінального кодексу передбачає відповідальність за їх вчинення. Українські дослідники підкреслюють, що відповідальність повинна наставати не лише для виконавців злочинів, а й для командирів, які віддавали накази або свідомо допускали такі дії. Це особливо важливо, адже більшість тяжких злочинів під час війни мають не випадковий, а організований характер.

Окремою складною проблемою є питання обміну військовополонених і одночасного притягнення винних до відповідальності. На практиці часто виникає ситуація, коли особа, яка може бути причетною до воєнного злочину, потрапляє до списків на обмін. Українські науковці звертають увагу, що тут існує складний баланс між гуманітарною потребою повернути своїх людей додому і завданням забезпечити невідворотність покарання. Саме тому важливо вдосконалювати процедури заочного розгляду справ, фіксації доказів та міжнародної правової допомоги.

Ключовою проблемою залишається залежність МГП від політичної волі держав: якщо порушник не визнає рішень суду, переховує злочинців, знищує докази і використовує свій політичний вплив, то притягнення до відповідальності суттєво ускладнюється. Додатковими перешкодами є окупація частини територій, обмежений доступ до місць злочинів, загроза для свідків, тривалість міжнародних процедур та обережність окремих держав у прийнятті рішень.

Посилення дієвості МГП у справі притягнення росії до відповідальності вимагає комплексного підходу. Важливим кроком стало підписання 25 червня 2025 року Угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії – цей орган покликаний дати правову оцінку самому факту початку війни і заповнити юрисдикційну прогалину МКС. Водночас необхідно нарощувати міжнародну співпрацю у зборі доказів, забезпеченні доступу до свідків і захисті потерпілих. Не менш важливим є розширення застосування принципу універсальної юрисдикції, який дозволяє затримувати і притягати до відповідальності російських військових та посадовців у третіх країнах. Нарешті, потребує вирішення питання компенсації, що означає створення дієвого правового

механізму відшкодування збитків Україні за рахунок заморожених російських активів.

Отже, війна в Україні стала серйозним випробуванням для всього МГП. Норми Гаазьких і Женевських конвенцій залишаються важливою правовою основою, але їхня справжня сила залежить від здатності міжнародної спільноти забезпечити не лише декларативну, а реальну відповідальність. Притягнення росії до відповідальності сьогодні – це не лише питання справедливості для України, а й перевірка того, чи здатне МГП реально захищати людину і гуманістичні цінності під час війни.

Список використаних джерел

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі Україна, Міжнар. конференція у м.Гаазі: Конвенція, Міжнародний документ, Положення від 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення 22.04.2026)

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими ООН: Конвенція від 12.08.1949. Дата оновлення: 23.02.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 22.04.2026)

3. Проблеми ефективності міжнародно-правового регулювання прав військовополонених : матеріали круглого столу (м. Харків, 23 черв. 2023 р.): електрон. наук. вид./ редкол.: В.С. Батиргареєва, Н.М. Оніщенко, О.О.Пащенко та ін. ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Ін-т держави і права ім. в. М. Корецького нан україни; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2023. 104 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/12/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%96_%D0%9D%D0%94%D0%86-%D0%92%D0%9F%D0%97_2023-1.pdf (дата звернення 22.04.2026)

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Олянюк Д. І.
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми зумовлена необхідністю пошуку нових інструментів підтримання психологічної стійкості (резильєнтності) суспільства в умовах воєнного стану. Традиційні підходи часто ігнорують екзистенційний вимір, тоді як саме він дозволяє виявити глибинні смисли діяльності в граничних ситуаціях.

Метою є обґрунтування ролі стратегічних комунікацій у забезпеченні стійкості через призму екзистенційних категорій К. Ясперса.

Справжня резильєнтність базується на переході від формального обміну інформацією до «екзистенційної комунікації». У прикордонних та військових підрозділах це реалізується через спільне переживання граничних ситуацій (смерті, страждання, боротьби), що створює зв'язок типу 'боротьби-любові». Стратегічна комунікація має стимулювати таку взаємодію, де кожен відкривається перед іншим у акті безумовної відвертості, що зміцнює загальну стійкість групи.

Державна мова є не лише засобом передачі даних, а й інструментом об'єднання суспільства та зміцнення національної безпеки. У ясперсівській перспективі вживання української мови стає формою автентичного буття та маркує належність до спільноти, що усвідомила свою історичну місію.

Для підтримання резильєнтності необхідно забезпечити «філософський простір» для осмислення травматичного бойового досвіду. Поєднання професійного знання та «філософської віри» (переконаності у смислі діяльності) надає особистості внутрішню впевненість, яку Ясперс називав «екзистенційним освітленням». Це дозволяє інтегрувати навіть найважчі переживання у цілісність екзистенції.

Резильєнтність суспільства прямо залежить від усвідомлення ним своєї «історичності». Україна переживає свій «осьовий момент», де кожен громадянин є суб'єктом історії. Стратегічні комунікації мають транслювати ідею історичної відповідальності, де виконання обов'язку стає простором особистої свободи та служіння.

Психологічна резильєнтність забезпечується тоді, коли стратегічні комунікації допомагають перетворити граничні ситуації війни з джерела деструкції на простір справжнього самоусвідомлення. Екзистенційний підхід дозволяє вибудувати комунікаційну стратегію, що базується на глибинних смислах, історичній відповідальності та справжньому побратимстві.

Список використаних джерел

1. Ясперс К. Філософія : у 3 т. / пер. нім. Т. 2: Прояснення екзистенції. Berlin : Springer, 1932. Українською: фрагменти у вид.: Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. Київ : Либідь, 1996. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Jaspers_Karl/Komunikatsia_frahment.pdf (дата звернення: 05.03.2026).

2. Карл Ясперс. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Карл_Ясперс (дата звернення: 05.03.2026).

3. Ясперс К. Комунікація (фрагмент) / пер. Л. Ситниченко // Першоджерела комунікативної філософії. Київ : Либідь, 1996. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Jaspers_Karl/Komunikatsia_frahment.pdf (дата звернення: 05.03.2026).

4. Карл Ясперс: гранична ситуація і вихід за межі буденності. *Хамитов Н. Історія філософії: проблема людини та її меж.* URL:

https://pidru4niki.com/89576/filosofiya/karl_yaspers_granichna_situatsiya_vihid_mezhi_budennosti (дата звернення: 05.03.2026).

5. Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf (дата звернення: 05.03.2026).

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Гай Н.Ю.
Військовий інститут Київського національного університет у імені Тараса Шевченка

Сучасна війна вже давно вийшла за межі виключно збройного протистояння. Поряд із бойовими діями важливу роль відіграє інформаційний компонент, який безпосередньо впливає на моральний стан військовослужбовців, їхню мотивацію та здатність виконувати поставлені завдання. У зв'язку з цим питання інформаційно-психологічної стійкості особового складу набуває особливої актуальності.

Інформаційно-психологічна стійкість – це здатність військовослужбовця зберігати адекватне сприйняття інформації, не піддаватися панічним настроям, дезінформації та психологічному тиску противника. В умовах повномасштабної війни проти України противник активно використовує інформаційно-психологічні операції, спрямовані на деморалізацію, створення недовіри до командування та поширення фейкових повідомлень.

Основними каналами впливу залишаються соціальні мережі, месенджери та медіа. Через них поширюється як відверта дезінформація, так і частково правдива інформація, подана у викривленому контексті. Це створює додаткове навантаження на психіку військовослужбовців, особливо в умовах постійного стресу, недосипання та бойових дій.

Одним із ключових факторів забезпечення стійкості є рівень підготовки особового складу. Військовослужбовець, який розуміє принципи інформаційної війни, значно менше піддається впливу ворожої пропаганди. Тому важливою складовою підготовки є проведення занять з інформаційної гігієни, де пояснюються базові правила перевірки інформації, розпізнавання фейків та маніпуляцій.

Не менш важливим є роль командирів підрозділів. Саме вони формують інформаційне середовище всередині колективу. Своєчасне доведення достовірної інформації, відверта комунікація та пояснення ситуації значно знижують рівень тривожності серед особового складу. У протилежному випадку виникає інформаційний вакуум, який швидко заповнюється чутками.

Окрему увагу варто приділити роботі військових психологів. Їхнє завдання – не лише допомога після стресових ситуацій, а й профілактика. Регулярні бесіди,

спостереження за моральним станом військовослужбовців, виявлення ознак емоційного виснаження дозволяють своєчасно реагувати та запобігати більш серйозним проблемам.

Практика бойових дій показує, що підрозділи з високим рівнем згуртованості та довіри між військовослужбовцями мають кращу стійкість до інформаційного впливу. Взаємопідтримка, чітке розуміння спільної мети та відповідальність один за одного формують внутрішній захист від зовнішніх загроз.

Також важливим є обмеження неконтрольованого інформаційного потоку. Постійне споживання новин, особливо негативного характеру, виснажує психіку та знижує рівень концентрації. Тому доцільним є встановлення певного інформаційного режиму, коли військовослужбовець отримує лише перевірену та необхідну інформацію.

У сучасних умовах важко повністю уникнути інформаційного впливу, однак можливо навчитися ефективно йому протидіяти. Це вимагає комплексного підходу, який включає підготовку особового складу, якісну комунікацію, психологічну підтримку та організацію інформаційного простору.

Отже, інформаційно-психологічна стійкість є одним із ключових елементів боєздатності підрозділу. Від її рівня залежить не лише моральний стан військовослужбовців, а й ефективність виконання бойових завдань. Умови сучасної війни вимагають постійного вдосконалення підходів до її забезпечення, з урахуванням нових викликів та загроз.

Список використаних джерел

1. Доктрина інформаційної безпеки України : затв. Указом Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017 (дата звернення: 25.04.2026).

2. Концепція морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України : затв. наказом Міністерства оборони України. URL: https://www.mil.gov.ua (дата звернення: 25.04.2026).

3. Інформаційно-психологічні операції в умовах сучасної війни : аналітичні матеріали відкритих джерел. URL: https://www.niss.gov.ua (дата звернення: 25.04.2026).

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ПОБРАТИМІВ ЯК ЗАПОРУКА СТРЕСОСТІЙКОСТІ

Яковчук В.О.

Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У сучасних умовах ведення бойових дій питання стресостійкості військовослужбовців набуває першочергового значення. Інтенсивні навантаження, постійний ризик для життя, дефіцит відпочинку та емоційна напруга створюють середовище, в якому психіка людини працює на межі можливостей. У таких умовах

одним із ключових чинників збереження боєздатності та психічного здоров'я є соціально-психологічна підтримка побратимів. Це не лише допомагає долати стрес, а й виконує базову функцію задоволення фундаментальної людської потреби – бути частиною групи, відчувати прийняття та безпеку.

Людина є біосоціальною істотою, і її психічна стабільність безпосередньо залежить від якості соціальних зв'язків. У критичних ситуаціях ця залежність посилюється. Коли військовослужбовець опиняється під загрозою, його організм автоматично активує механізм «бий, біжи або завмри». Це еволюційно сформована реакція, яка дозволяє швидко мобілізувати ресурси організму для виживання. Проте цей механізм ефективний лише короткочасно. Тривале перебування в такому стані виснажує нервову систему, знижує здатність до раціонального мислення та прийняття виважених рішень.

У цьому контексті вирішальну роль відіграє соціально-психологічна підтримка. Наявність поруч товаришів по службі, які забезпечують емоційну та інструментальну підтримку, сприяє формуванню у військовослужбовця суб'єктивного відчуття відносної безпеки. Це, у свою чергу, опосередковує зниження рівня стресових реакцій, сприяє стабілізації емоційного стану та відновленню здатності до свідомого контролю поведінки й прийняття рішень.

Особливістю військового колективу є висока згуртованість, яка формується через спільні випробування, небезпеки та відповідальність. Взаємна підтримка побратимів ґрунтується на довірі, взаємоповазі та спільних цінностях. Це створює ефект «психологічного щита», який допомагає кожному члену колективу протистояти стресу. Людина, яка відчуває підтримку, менш схильна до паніки, краще контролює свої емоції і здатна діяти більш ефективно навіть у критичних умовах.[1]

Соціально-психологічна підтримка має різні рівні та форми прояву. На індивідуальному рівні це може бути проста розмова, жарт, невербальні сигнали підтримки (дотик, погляд). На груповому рівні – це спільні дії, взаємодопомога у виконанні завдань, колективне обговорення проблем. На рівні підрозділу – формування здорового морально-психологічного клімату, де кожен відчуває свою значущість і приналежність.

Важливим аспектом є також роль лідера. Командир, який підтримує відкриту комунікацію, демонструє емпатію та особистий приклад взаємоповаги, сприяє зміцненню довіри в колективі. Такий лідер формує середовище, в якому військовослужбовці не бояться висловлювати свої труднощі та звертатися по допомогу. Це, у свою чергу, знижує ризик накопичення психологічного напруження та розвитку негативних психічних станів.[2]

У разі відсутності або недостатності соціально-психологічної підтримки ризики дезадаптивних наслідків істотно зростають. У військовослужбовця можуть формуватися переживання соціальної ізоляції, безпорадності та втрати смисложиттєвих орієнтирів. За таких умов реакції типу «бий, біжи або завмри» активуються частіше та зберігаються триваліше, що зумовлює розвиток дистресу.

Це, у свою чергу, може проявлятися у формі підвищеної агресивності, емоційного вигорання, зниження мотивації до діяльності, а також виникнення психосоматичних порушень.

Крім того, відсутність підтримки негативно впливає на згуртованість підрозділу. Знижується рівень довіри, зростає кількість конфліктів, погіршується координація дій. У бойових умовах це може мати критичні наслідки. Натомість сильні соціальні зв'язки підвищують ефективність взаємодії, сприяють швидкому прийняттю рішень і забезпечують більш високий рівень виконання завдань.

Також варто враховувати, що соціально-психологічна підтримка має довготривалий ефект. Вона не лише допомагає долати поточний стрес, а й формує стійкість до майбутніх викликів. Людина, яка має досвід отримання підтримки, легше адаптується до нових умов, швидше відновлюється після стресових подій і зберігає високий рівень функціонування.

Таким чином, соціально-психологічна підтримка побратимів є невід'ємною складовою стресостійкості. Вона задовольняє базову людську потребу в приналежності, створює відчуття безпеки і дозволяє ефективно протистояти стресу. У військових умовах це набуває особливого значення, адже від психологічного стану кожного залежить успіх усієї команди. Саме тому розвиток культури взаємопідтримки, довіри та відкритого спілкування має бути пріоритетом у будь-якому військовому колективі.

Список використаних джерел

1. Психологія і педагогіка військових колективів: навчальний посібник. / В. О. Ананьїн, В. В. Горлинський, О. О. Пучков, О. В. Уваркіна; за. ред. В. О. Ананьїна ;: ІСЗЗІ КПІ ім. Ігоря Сікорського, Київ Вид-во «Політехніка», 2021. 274 с.

2. Основи розвитку військового лідерства (за досвідом збройних сил держав – членів НАТО) : навчально-методичний посібник / за заг. Редакцією Р.Я. Горбача. Київ : ГУП ГШ ЗС України, НДЦ ГП ЗС України. 2025. 302 с.

ВПЛИВ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ НА БОЄЗДАТНІСТЬ ВІЙСЬКОВОГО ПІДРОЗДІЛУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Ковальчук В. М.

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Сучасні бойові дії супроводжуються значним психологічним навантаженням на військовослужбовців. Постійний ризик для життя, висока інтенсивність виконання завдань, фізичне виснаження, емоційна напруга та невизначеність обстановки створюють складні умови для функціонування особового складу. У таких обставинах важливого значення набуває морально-психологічний клімат у військовому колективі, адже саме він визначає рівень внутрішньої стійкості підрозділу, його здатність діяти злагоджено та ефективно.

Морально-психологічний клімат є сукупністю взаємовідносин, настроїв, моральних цінностей, норм і психологічних особливостей, які формуються в колективі під час спільної діяльності. Він не виникає миттєво, а створюється поступово через щоденну взаємодію військовослужбовців, спільне виконання завдань, переживання небезпечних ситуацій та подолання труднощів.

На формування атмосфери в підрозділі впливають традиції, рівень дисципліни, стиль спілкування, взаємна підтримка та ставлення командування до особового складу.

Позитивний морально-психологічний клімат сприяє підвищенню бойової готовності та психологічної витривалості військових. Коли військовослужбовець відчуває довіру з боку побратимів, підтримку командира та власну значущість у колективі, він набагато легше може переносити стресові ситуації. У таких умовах людина краще контролює емоції, швидше адаптується до небезпеки та зберігає здатність приймати рішення навіть у критичних обставинах. Відчуття єдності та взаємної підтримки формує впевненість у колективі й підсилює мотивацію до виконання бойових завдань.

Негативний морально-психологічний клімат, навпаки, створює додаткові психологічні ризики. Атмосфера байдужості, постійної критики, приниження або недовіри послаблює внутрішню стійкість військовослужбовців. Якщо у підрозділі ігноруються психологічні труднощі особового складу або висміюються прояви емоційного виснаження, це може призвести до конфліктів, втрати згуртованості та зниження бойової ефективності. У складних випадках наслідками стають нервові зриви, розвиток посттравматичних розладів, емоційне вигорання чи суїцидальні прояви [1].

Одним із головних чинників формування морально-психологічного клімату є особистість командира та стиль його керівництва. Саме командир визначає основні правила взаємодії в колективі, задає моральні орієнтири та впливає на рівень довіри між військовослужбовцями.

Компетентний керівник не лише організовує виконання завдань, а й підтримує підлеглих, контролює емоційну атмосферу в підрозділі та своєчасно реагує на прояви психологічного напруження. В умовах бойових дій особовий склад особливо уважно оцінює поведінку командира, його витримку, справедливість і здатність діяти впевнено у кризових ситуаціях.

Не менш важливу роль відіграє система комунікації у військовому колективі. Якісна комунікація забезпечує чітке розуміння поставлених завдань, підтримує дисципліну та допомагає уникати непорозумінь. Вертикальна комунікація проявляється у взаємодії між командиром і підлеглими. Вона включає доведення наказів, пояснення мети завдань, оцінку результатів роботи та отримання зворотного зв'язку. Якщо військовослужбовці мають можливість ставити запитання та отримувати необхідні роз'яснення, рівень довіри до командування значно зростає.

Горизонтальна комунікація охоплює взаємодію між побратимами, екіпажами, бойовими розрахунками та різними групами всередині підрозділу. Саме завдяки їй

формується взаємодопомога, оперативність реагування та узгодженість дій. У бойових умовах це має особливе значення, оскільки ефективність виконання завдань часто залежить від здатності військовослужбовців швидко взаємодіяти та підтримувати один одного.

Важливим показником здорового морально-психологічного клімату є згуртованість колективу. Згуртований підрозділ характеризується високим рівнем довіри, дисципліни та відповідальності. Військовослужбовці в такому колективі краще долають труднощі, демонструють більшу витривалість і готовність діяти в інтересах спільної справи. Відсутність внутрішніх конфліктів та наявність спільних цінностей позитивно впливають на моральний стан особового складу й підвищують ефективність бойової діяльності [2].

Таким чином, морально-психологічний клімат є одним із ключових елементів функціонування військового підрозділу в умовах війни. Від рівня взаємної підтримки, довіри, дисципліни та ефективності комунікації залежить психологічна стійкість військовослужбовців і результативність виконання бойових завдань. Саме тому підтримання позитивної атмосфери в колективі повинно залишатися одним із пріоритетних напрямів роботи командирів та офіцерів психологічної підтримки персоналу.

Список використаних джерел

1. Катинський В. М., Стасюк В. В. Морально-психологічний стан як складова збереження психологічного здоров'я військовослужбовців. *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. №1(83). С. 89–95. URL: https://visnyk.nuou.org.ua/article/view/317089/312067.

2. Лазоренко О. В., Боровик Л. В., Маковський А. О. Результати діагностики соціально-психологічного клімату в колективі курсантських підрозділів: констатувальний експеримент, статистичний аналіз та рекомендації. *Ментальне здоров'я*. 2026. №1. URL: https://journals.oneu.od.ua/index.php/mh/article/view/176/167.

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНЦЕПТ «ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ»: ВІД ОСМИСЛЕННЯ ВТРАТ ДО КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОГО

Мельничук В.А.
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Повномасштабна війна в Україні стала для всього суспільства не лише випробуванням на фізичну витривалість, а й глибоким онтологічним струсом. Травма, спричинена воєнними діями, втратою близьких, домівок та звичного життєвого устрою, виходить далеко за межі індивідуального психологічного досвіду, перетворюючись на колективний феномен. У соціально-філософському

вимірі важливо змістити акцент із травми як деструктивного чинника на можливість посттравматичного зростання (ПТЗ). Цей концепт передбачає, що пережиті кризові події можуть стати фундаментом для формування нової, міцнішої ідентичності, переосмислення цінностей та активного конструювання образу майбутнього, що базується на суб'єктності та стійкості.

Війна занурює суспільство у стан, коли звичні схеми буття руйнуються, і людина опиняється віч-на-віч із питаннями життя, смерті та власного призначення. Травма війни є комплексною: вона зачіпає базові структури довіри до світу. Проте саме в цій точці максимального напруження виникає простір для філософської рефлексії. Осмислення втрат стає не лише оплакуванням минулого, а й пошуком відповіді на питання: «Ким ми стали після цього?». Соціально-філософський підхід дозволяє розглядати травму не як хворобу, а як радикальний досвід, що вимагає трансформації свідомості. Посттравматичне зростання тут виступає як процес «збирання» ідентичності на нових, більш усвідомлених засадах.

Колективна травма потребує колективного ж осмислення. Втрати, яких зазнала Україна, є неосяжними – від людських життів до культурних маркерів. Процес осмислення втрат у межах ПТЗ включає три етапи: визнання, інтеграцію та трансценденцію. Визнання травми дозволяє суспільству легітимізувати біль, не заперечуючи його. Інтеграція досвіду війни у національний наратив перетворює «жертву» на «борця». На цьому етапі філософська думка відіграє ключову роль, допомагаючи перевести мову страждання у мову гідності. Ми спостерігаємо, як колишні точки слабкості стають точками сили: волонтерство як відповідь на безпорадність, єднання як відповідь на загрозу знищення. Це і є проявом соціального зростання, де травма стає каталізатором солідарності.

Концепт ПТЗ тісно пов'язаний із категорією «meaning-making» (творення сенсу). Війна девальвує поверхневі цілі та виносить на поверхню екзистенційні цінності. Для українського соціуму такими сенсами стали свобода, суб'єктність та право на власну ідентичність. Зростання відбувається тоді, коли ми перестаємо питати «за що?» і починаємо питати «для чого?». У горнилі війни народжується нова етика – етика відповідальності не лише за власне виживання, а й за долю держави та наступних поколінь. Цей перехід від індивідуального «я» до колективного «ми» є ознакою зрілості політичної нації. Втрата ілюзій щодо «братніх народів» чи безпекового світопорядку замінюється тверезим розумінням власних сил та необхідності постійної готовності до захисту.

Найважливішим аспектом посттравматичного зростання є здатність проектувати майбутнє. Травма часто «зациклює» свідомість на минулому, створюючи стан ретроспективної депресії. Натомість філософія зростання пропонує футурологічний поворот. Образ майбутнього України сьогодні конструюється через заперечення минулих колоніальних залежностей. Це майбутнє бачиться не як повернення до «довоєнного стану» (що є неможливим), а як розбудова принципово нової системи: відкритого, демократичного, безпекоорієнтованого суспільства. Конструювання майбутнього стає актом волі. Ми не чекаємо на перемогу як на

даність, ми творимо її через щоденні практики стійкості. Це майбутнє включає в себе пам'ять про загиблих як невід'ємну частину національної сили, де меморіалізація слугує не лише нагадуванням про трагедію, а й джерелом натхнення для розвитку.

Потрібно усвідомлювати, що посттравматичне зростання не є автоматичним процесом. Соціальна філософія повинна застерігати від небезпек: ресентименту, радикалізації чи консервації травми. Існує ризик занурення у стан «вічної жертви», що гальмує розвиток. Зростання вимагає інтелектуальної чесності та здатності до критичного самоаналізу. Освіта та культура в цих умовах мають стати майданчиками для пропрацювання травматичного досвіду. Програми ментальної підтримки, які обговорюються на цій конференції, мають бути доповнені світоглядними орієнтирами, що дають змогу людині знайти своє місце в оновленому соціальному просторі.

Посттравматичне зростання українського суспільства – це не просто психологічна адаптація, а фундаментальна світоглядна трансформація. Через осмислення втрат ми приходимо до розуміння справжньої ціни свободи. Конструювання образу майбутнього на засадах суб'єктності, гідності та європейських цінностей є логічним завершенням процесу ПТЗ. Війна, за всієї її жахливості, дала поштовх до остаточного розриву з імперським минулим та формування модерної, сильної нації, здатної не лише вистояти, а й стати прикладом ціннісного відродження для всього світу. Наше завдання як наукової спільноти – теоретично обґрунтувати та практично підтримати цей шлях від травми до творення.

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У БОЙОВИХ УМОВАХ

Павлюк І.Р.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стрімка трансформація характеру сучасних збройних конфліктів зумовлює підвищення ролі психологічної складової у забезпеченні боєздатності військ. Умови ведення бойових дій супроводжуються високим рівнем стресу, постійною загрозою життю, фізичним та емоційним виснаженням, що суттєво впливає на психічний стан військовослужбовців. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання організації ефективної системи психологічної підтримки, яка спрямована на збереження психічного здоров'я особового складу, підвищення його стійкості до стресових факторів та забезпечення належного рівня виконання бойових завдань.

Психологічна підтримка військовослужбовців у бойових умовах є комплексною діяльністю, що охоплює організаційні, профілактичні, діагностичні та реабілітаційні заходи. Основною метою такої підтримки є забезпечення психологічної готовності особового складу до виконання завдань за призначенням,

зниження рівня бойового стресу, запобігання розвитку психічних розладів, а також відновлення психічних ресурсів військовослужбовців після участі у бойових діях.

Організація системи психологічної підтримки передбачає її побудову як багаторівневої структури, що функціонує на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях. На стратегічному рівні здійснюється формування державної політики у сфері психологічного забезпечення, розробка нормативно-правових актів, визначення стандартів та підходів до надання психологічної допомоги. Оперативний рівень включає планування та координацію заходів психологічного забезпечення у військових з'єднаннях та частинах. На тактичному рівні безпосередньо реалізуються заходи психологічної підтримки, що охоплюють роботу військових психологів, командирів підрозділів та інших фахівців.

Важливим елементом системи психологічної підтримки є психологічна підготовка військовослужбовців до виконання бойових завдань. Вона включає формування стресостійкості, розвиток навичок саморегуляції, навчання ефективним способам подолання стресових ситуацій, а також підвищення рівня психологічної готовності до дій в умовах невизначеності та ризику. Така підготовка сприяє зниженню негативного впливу бойових факторів та підвищує ефективність діяльності військовослужбовців.

Не менш важливим є здійснення психологічного супроводу військовослужбовців безпосередньо у зоні бойових дій. Цей напрям включає оперативну діагностику психічного стану, надання екстреної психологічної допомоги, проведення короткострокових психокорекційних заходів, а також підтримку морально-психологічного стану підрозділів. Особлива увага приділяється виявленню ознак бойового стресу, емоційного вигорання та посттравматичних реакцій, що дозволяє своєчасно реагувати на негативні зміни у психічному стані військовослужбовців.

У системі психологічної підтримки важливу роль відіграють командири підрозділів, які безпосередньо взаємодіють із особовим складом. Саме вони повинні забезпечувати сприятливий морально-психологічний клімат, підтримувати дисципліну, своєчасно виявляти ознаки психологічного виснаження у підлеглих та організовувати надання необхідної допомоги. Ефективність психологічної підтримки значною мірою залежить від рівня психологічної компетентності командирів та їх здатності до управління особовим складом у стресових умовах.

Окремим напрямом є організація системи психологічної реабілітації військовослужбовців після виконання бойових завдань. Така реабілітація передбачає комплекс заходів, спрямованих на відновлення психічного здоров'я, зниження рівня посттравматичного стресу, адаптацію до умов мирного життя та попередження довготривалих психічних розладів. Вона може включати індивідуальне та групове консультування, психотерапевтичну допомогу, соціально-психологічну адаптацію, а також залучення сім'ї до процесу відновлення.

Сучасні підходи до організації психологічної підтримки військовослужбовців передбачають використання міжнародного досвіду та впровадження стандартів, що

довели свою ефективність у практиці інших держав. Зокрема, важливими є принципи безперервності психологічної підтримки, її доступності, конфіденційності та своєчасності. Значна увага також приділяється міждисциплінарному підходу, який передбачає взаємодію психологів, медичних працівників, соціальних служб та командного складу.

Разом із тим, організація системи психологічної підтримки у бойових умовах стикається з низкою проблем. Серед них можна виділити недостатню кількість кваліфікованих фахівців, обмежені ресурси, складність забезпечення безперервності психологічної допомоги в умовах активних бойових дій, а також стигматизацію звернення за психологічною допомогою серед військовослужбовців. Подолання цих проблем потребує комплексного підходу, спрямованого на розвиток кадрового потенціалу, удосконалення організаційних механізмів та формування позитивного ставлення до психологічної підтримки.

Особливої уваги потребує впровадження сучасних технологій у сфері психологічної підтримки, зокрема використання дистанційних форм консультування, мобільних додатків, програм самодопомоги та цифрових платформ для моніторингу психічного стану. Це дозволяє розширити доступ до психологічної допомоги та підвищити її ефективність навіть у складних умовах бойових дій.

Таким чином, організація системи психологічної підтримки військовослужбовців у бойових умовах є важливим елементом забезпечення боєздатності та ефективності військ. Вона має базуватися на комплексному підході, що поєднує профілактичні, діагностичні та реабілітаційні заходи, враховує міжнародний досвід та сучасні виклики. Подальший розвиток цієї системи має бути спрямований на вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення рівня підготовки фахівців, впровадження інноваційних технологій та забезпечення належного рівня психологічного благополуччя військовослужбовців, що є необхідною умовою ефективного функціонування сектору безпеки і оборони держави.

ПРОБЛЕМА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ВТОМИ І ПТСР У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Воловик А.О.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Проблема диференціації бойової втоми і посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців Збройних Сил України є однією з найгостріших у сфері збереження психічного здоров'я особового складу в умовах тривалої збройної агресії Російської Федерації. Постійне перебування в районах ведення бойових дій, виснажливі ротації, хронічне недосипання, регулярні обстріли, втрати побратимів і щоденна загроза життю створюють надзвичайно високе психоемоційне

навантаження. У таких умовах у військовослужбовців часто розвиваються стани, які мають схожі зовнішні прояви, проте суттєво відрізняються за своєю природою, механізмами виникнення, перебігом та підходами до надання допомоги. Йдеться передусім про бойову втому та посттравматичний стресовий розлад.

Бойова втома є нормальною фізіологічною та психологічною реакцією організму на тривалий екстремальний стрес у бойовому середовищі. Вона виникає внаслідок поєднання фізичного виснаження, психологічного перевантаження та емоційного напруження. До основних симптомів бойової втоми належать сильна фізична і психічна втома, підвищена дратівливість, зниження концентрації уваги, порушення сну, головні болі, м'язова напруга, тимчасове зниження мотивації та бойового духу. Цей стан є оборотним. При виведенні військовослужбовця з активних бойових дій, забезпеченні повноцінного відпочинку, харчування та елементарної психологічної підтримки симптоми зазвичай значно зменшуються або повністю зникають протягом кількох днів чи тижнів.

На відміну від бойової втоми, посттравматичний стресовий розлад є клінічним психічним розладом, який розвивається після переживання або безпосереднього свідчення травматичної події, що загрожувала життю або супроводжувалася тяжкими втратами. Для нього характерні чітко виражені симптоми, які об'єднуються в чотири основні групи: повторне переживання травми у формі нав'язливих спогадів, флешбеків і нічних кошмарів; активне уникнення всього, що нагадує про травматичну ситуацію; негативні зміни в мисленні та емоційному стані, зокрема почуття провини, сорому, емоційного оніміння та втрати інтересу до життя; а також стійке підвищення рівня збудження, яке проявляється гіперпильністю, надмірною реакцією на різкі звуки, хронічними проблемами зі сном і спалахами агресії. На відміну від бойової втоми, симптоми ПТСР не зникають після звичайного відпочинку і часто зберігаються або навіть посилюються з часом. Вони можуть виникати як відразу, так і з відстрочкою – через кілька місяців чи навіть років.

Основна складність диференціації полягає у значному перекритті симптоматики. Безсоння, дратівливість, зниження концентрації уваги та загальне виснаження характерні для обох станів. У бойових умовах військовослужбовці та командири часто сприймають ранні ознаки посттравматичного стресового розладу як звичайну втому. Це призводить до несвоєчасного звернення по допомогу та ризику переходу розладу в хронічну форму. Крім того, тривала бойова втома може створювати сприятливий ґрунт для розвитку ПТСР, особливо при повторних травматичних переживаннях.

Для ефективної диференціації необхідний комплексний підхід. Важливе значення має аналіз тривалості симптомів, їхньої динаміки та зв'язку з конкретними травматичними подіями. Якщо симптоми суттєво послаблюються після 2-4 тижнів якісного відпочинку, найімовірніше йдеться про бойову втому. У разі збереження або посилення симптомів, особливо за наявності флешбеків, уникання та глибокого почуття провини, слід підозрювати посттравматичний стресовий розлад.

Прикладом бойової втоми може бути ситуація, коли військовослужбовець після трьох місяців безперервного перебування на передовій скаржиться на сильну втому, постійну дратівливість, головні болі та поверхневий сон. Після виведення в тил на десятиденний відпочинок з нормальним харчуванням і сном його стан значно покращився, мотивація відновилася, і він готовий повернутися до виконання завдань.

Інший приклад стосується розвитку ПТСР. Військовослужбовець, який пережив загибель майже всього відділення під час інтенсивного обстрілу, через півтора місяця після ротації продовжує прокидатися від нічних кошмарів, здригається від будь-якого гучного звуку, уникає розмов про бойові дії і відчуває сильне почуття провини за те, що вижив. Навіть після тритижневого відпочинку симптоми не зникають, а навпаки - посилюються при спробі повернутися до служби. У цьому випадку йдеться вже про посттравматичний стресовий розлад.

Несвоєчасна диференціація бойової втоми та посттравматичного стресового розладу негативно впливає на боєздатність підрозділів, підвищує ризик психологічних зривів, розвитку залежностей і суїцидальної поведінки. В умовах сучасної війни, коли ресурси психологічної служби обмежені, а ротації часто проводяться за принципом «на виснаження», чітке розмежування цих станів набуває стратегічного значення.

Таким чином, проблема диференціації бойової втоми і посттравматичного стресового розладу потребує системного вирішення. Регулярний психологічний скринінг особового складу, спеціальна підготовка командирів до раннього виявлення тривожних ознак, розбудова доступної мережі кваліфікованої психологічної та психіатричної допомоги, а також усунення негативного суспільного ставлення щодо звернення по допомогу дозволять вчасно розрізняти ці стани. Правильна диференціація є запорукою збереження психічного здоров'я військовослужбовців, підтримання боєздатності підрозділів та ефективної реабілітації захисників України після війни.

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Криволап А.С.
Київський військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сучасна війна в Україні характеризується високою інтенсивністю бойових дій, тривалим перебуванням військовослужбовців у зоні підвищеної небезпеки та постійним психоемоційним навантаженням. У таких умовах особливого значення набуває психологічна стійкість військових, яка є важливою складовою їхньої боєздатності. Психологічна стійкість – це здатність особистості ефективно функціонувати в умовах стресу, зберігати контроль над емоціями та поведінкою, а

також швидко відновлюватися після психотравмуючих подій. Для військовослужбовців ця якість є критично важливою, оскільки від неї залежить не лише особиста безпека, а й успіх виконання бойових завдань.

Одним із ключових факторів, що впливають на психічний стан військових, є бойовий стрес. Він виникає внаслідок постійної загрози життю, фізичного виснаження, втрат серед побратимів та необхідності приймати швидкі рішення в умовах невизначеності. Тривалий вплив такого стресу може призводити до серйозних психологічних наслідків. Особливої уваги потребує проблема посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Даний стан може виникати як під час бойових дій, так і після їх завершення. Основними симптомами ПТСР є нав'язливі спогади, нічні кошмари, підвищена тривожність, агресивність, емоційна відчуженість та проблеми зі сном. Без своєчасної допомоги ці симптоми можуть погіршуватися та негативно впливати на життя військовослужбовця.

Важливим напрямом забезпечення психологічної стійкості є якісна підготовка військових. Психологічна підготовка повинна бути системною та включати тренування стресостійкості, розвиток навичок саморегуляції, формування адекватної реакції на небезпечні ситуації. Моделювання бойових умов під час навчання дозволяє зменшити ефект несподіванки в реальних ситуаціях. Значну роль у підтримці психологічного стану відіграє командний склад. Командири повинні володіти навичками психологічного лідерства, вміти своєчасно помічати ознаки емоційного виснаження у підлеглих та вживати відповідних заходів. Позитивний психологічний клімат у підрозділі сприяє підвищенню ефективності виконання завдань.

Не менш важливою є взаємопідтримка між військовослужбовцями. Побратимство, довіра та взаємодопомога формують відчуття безпеки та знижують рівень стресу. У згуртованих колективах військові легше переносять труднощі та швидше відновлюються після стресових ситуацій. Окрему увагу слід приділити діяльності військових психологів. Вони виконують важливу функцію у системі забезпечення психічного здоров'я військовослужбовців. Основними напрямами їх роботи є профілактика психологічних розладів, проведення діагностики, надання індивідуальної та групової допомоги, а також участь у програмах реабілітації.

Сучасні підходи до психологічної підтримки передбачають використання інноваційних методів. Зокрема, застосовуються цифрові платформи, мобільні додатки для самоконтролю емоційного стану, а також дистанційні консультації. Це дозволяє забезпечити доступ до допомоги навіть у складних умовах. Важливим фактором є підтримка соціальних зв'язків. Контакт із родиною, друзями та близькими людьми сприяє зниженню рівня тривожності та покращує емоційний стан військовослужбовців. Соціальна підтримка є одним із ключових елементів психологічної стійкості.

Необхідно також враховувати проблему адаптації після повернення із зони бойових дій. Перехід до мирного життя може супроводжуватися труднощами, пов'язаними зі зміною умов існування, соціальних ролей та психологічного стану.

У зв'язку з цим важливим є розвиток програм реабілітації та соціальної інтеграції. Серед ефективних заходів підвищення психологічної стійкості можна виділити: регулярні тренінги, психологічну підготовку, створення систем підтримки в підрозділах, роботу психологів, а також забезпечення належних умов служби. Комплексний підхід дозволяє значно знизити негативний вплив стресу. Крім того, важливо формувати культуру звернення за психологічною допомогою. Військовослужбовці повинні розуміти, що звернення до психолога є нормальним і необхідним кроком у разі виникнення труднощів. Це сприяє своєчасному вирішенню проблем та запобігає їх ускладненню.

Отже, психологічна стійкість військових є одним із ключових факторів ефективності Збройних Сил України в умовах сучасної війни. Її забезпечення потребує комплексного підходу, який включає підготовку, підтримку під час бойових дій та реабілітацію після їх завершення. Розвиток системи психологічної підтримки дозволить зберегти здоров'я військовослужбовців, підвищити їхню боєздатність та забезпечити ефективне виконання завдань.

ПРОФІЛАКТИКА БОЙОВОГО СТРЕСУ ТА ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ

Ліхута Ю.Ю.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сучасні збройні конфлікти супроводжуються значними психологічними навантаженнями на військовослужбовців, що зумовлено високою інтенсивністю бойових дій, тривалим перебуванням у небезпечному середовищі та постійною загрозою для життя. Участь у бойових операціях, втрати серед побратимів, фізичне та емоційне виснаження можуть спричиняти розвиток бойового стресу та різноманітних психологічних розладів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває формування ефективної системи профілактики та психологічної підтримки військовослужбовців Збройних Сил України, спрямованої на збереження їхнього психічного здоров'я та підтримання належного рівня психологічної стійкості.

Бойовий стрес формується під впливом комплексу фізичних, психологічних та соціальних факторів. Як зазначає Л. Філоненко, його виникнення пов'язане з інтенсивними навантаженнями, тривалим перебуванням у небезпечному середовищі та високим рівнем відповідальності за прийняття рішень у бойових умовах. У результаті цього можуть виникати порушення емоційної стабільності, зниження концентрації уваги, дратівливість та хронічна втома, що негативно впливає на психічний стан військовослужбовців і їхню здатність ефективно виконувати службові завдання [1].

Важливим напрямом збереження психічного здоров'я військових є профілактика негативних наслідків бойового стресу. Сучасні дослідження підкреслюють ефективність когнітивно-поведінкових підходів, спрямованих на формування навичок саморегуляції та підвищення психологічної стійкості. За результатами досліджень Н. Висятицької та М. Лиси, використання когнітивно-поведінкових методів допомагає військовослужбовцям краще усвідомлювати власні емоційні реакції, контролювати негативні думки та формувати більш адаптивні стратегії реагування на стресові ситуації [2]. Завдяки цьому підвищується здатність військових протистояти впливу бойових стресорів та підтримувати психологічну стабільність у складних умовах служби.

Одним із ефективних засобів профілактики бойового стресу є психоосвіта військовослужбовців. Вона передбачає інформування військових про особливості психологічних реакцій на стресові події, формування навичок саморегуляції та опанування технік зниження напруження. Як зазначають Г. Мороз, І. Ткачук та Л. Ренський, психоосвітні програми сприяють підвищенню обізнаності військовослужбовців щодо власного психологічного стану та допомагають формувати ефективні механізми подолання стресу [3]. До таких методів належать техніки дихання, релаксаційні вправи, розвиток навичок емоційного контролю та формування стресостійкості.

Важливим компонентом психологічної підтримки військовослужбовців є також соціально-психологічні механізми взаємодії у військових колективах. Підтримка з боку командирів та побратимів, довіра у підрозділі та відчуття належності до колективу значно знижують ризик розвитку психічних розладів. Дослідження Л. Тютюнника та Д. Поп'юка свідчать, що позитивний психологічний клімат у військовому колективі сприяє підвищенню стресостійкості військовослужбовців та полегшує подолання наслідків бойового досвіду [4].

Окрему роль у системі психологічної підтримки відіграє психосоціальна реабілітація військовослужбовців після участі у бойових діях. За даними Т. Смірнової, В. Осьодла та С. Чижевського, відновлення психічного стану військових потребує комплексного підходу, який поєднує психологічне консультування, групову підтримку, соціальну адаптацію та спеціалізовані реабілітаційні програми [5]. Такий підхід дозволяє поступово знижувати прояви стресових реакцій, відновлювати емоційну рівновагу та сприяти поверненню військовослужбовців до повноцінного функціонування.

Значна увага приділяється також психологічній допомозі військовим, які вже мають симптоми посттравматичного стресового розладу. У таких випадках застосовуються різні методи психотерапевтичної допомоги, спрямовані на опрацювання травматичного досвіду та відновлення психологічної рівноваги. Як зазначають А. Стеценко та О. Мосійчук, ефективна допомога при посттравматичних розладах передбачає комплексне поєднання психотерапевтичних методів, соціальної підтримки та заходів психологічної реабілітації [6].

Профілактика бойового стресу та посттравматичних стресових розладів є важливим елементом забезпечення психічного здоров'я військовослужбовців. Сучасні підходи до психологічної підтримки передбачають поєднання психоосвіти, когнітивно-поведінкових методів, соціально-психологічної підтримки та програм психосоціальної реабілітації. Комплексне застосування цих заходів сприяє підвищенню психологічної стійкості військовослужбовців, зменшенню негативного впливу бойового стресу та збереженню їхньої здатності ефективно виконувати службові завдання.

Важливою умовою ефективності такої системи є її безперервність і доступність на всіх етапах військової служби - від підготовки до виконання бойових завдань до післябойової реабілітації. Своєчасне виявлення перших ознак психологічного виснаження та оперативне надання допомоги дозволяють запобігти поглибленню стресових реакцій і знизити ризик розвитку тяжких психічних розладів. У цьому контексті особливого значення набуває професійна діяльність військових психологів, які здійснюють психологічний супровід особового складу, проводять консультативну та профілактичну роботу, а також сприяють формуванню навичок ефективного подолання стресових ситуацій [4].

Крім того, значну роль у профілактиці бойового стресу відіграє формування психологічної культури у військових колективах. Усвідомлення важливості психічного здоров'я, підтримка з боку командирів та побратимів, а також відкритість до звернення по психологічну допомогу сприяють зниженню стигматизації психологічних проблем та підвищують ефективність профілактичних заходів. Створення сприятливого психологічного клімату у військових підрозділах дозволяє зменшити рівень напруження, підвищити згуртованість колективу та забезпечити більш ефективну взаємодію під час виконання службових завдань [4].

Таким чином, забезпечення психологічної підтримки військовослужбовців є важливою складовою сучасної системи збереження ментального здоров'я в умовах війни. Реалізація комплексних програм профілактики бойового стресу, своєчасна психологічна допомога та ефективна реабілітація сприяють не лише відновленню психічного стану військових, але й зміцненню їхньої психологічної стійкості. У довгостроковій перспективі це підвищує загальну боєздатність військових підрозділів, сприяє збереженню людського потенціалу та полегшує процес соціальної адаптації військовослужбовців після завершення бойових дій.

Список використаних джерел

1. Філоненко Л. Психофізіологічні аспекти бойового стресу військовослужбовців // Вісник Національного університету оборони України. – 2024. – № 3. – С. 18–25.

2. Висятицька Н., Лиса М. Когнітивні та поведінкові методи як ефективний спосіб підтримки психологічної стійкості військовослужбовців під час бойового стресу // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2024. – № 2. – С. 11–23.

3. Мороз Г., Ткачук І., Ренський Л. Психоосвіта військовослужбовців щодо подолання впливу бойового стресу: практичні аспекти // Ukrainian Journal of Military Medicine. – 2025. – № 2 (6). – С. 65–72. https://doi.org/10.46847/ujmm.2025.2(6)-065

4. Тютюнник Л., Поп'юк Д. Бойовий стрес та шляхи подолання його психотравмуючих наслідків // Вісник Національного університету оборони України. – 2020. – № 2 (55). – С. 106–115. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-55-2-106-115

5. Смірнова Т., Осьодло В., Чижевський С. Подолання наслідків бойового стресу у військовослужбовців шляхом психосоціального відновлення // Вісник Національного університету оборони України. – 2023. – № 6 (76). – С. 168–177. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-76-6-168-177

6. Стеценко А., Мосійчук О. Особливості психологічної допомоги військовослужбовцям з посттравматичним стресовим розладом // Вісник Національного університету оборони України. – 2024. – № 4. – С. 44–50.

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ЯК СКЛАДОВА ВІДНОВЛЕННЯ БОЄЗДАТНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН (ПІДРОЗДІЛІВ)

Колесніков Є.М.

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасні бойові дії висувають екстремальні вимоги до психіки військовослужбовців. Досвід показує: навіть найкраще підготовлений та екіпірований боєць не здатний ефективно виконувати завдання у стані глибокого бойового стресу або маючи психотравму. Відповідно, своєчасна психологічна реабілітація стає критичною умовою відновлення боєздатності підрозділу, що чітко закріплено в нормативно-правовій базі Збройних Сил України.

Сучасні бойові дії неминуче призводять до виникнення бойового стресу, який розглядається як багатовимірна реакція організму та психіки на стрес-фактори. В умовах тривалої війни мобілізуючий стрес швидко переростає у дистрес, виснажуючи адаптаційні механізми. Накопичення невідреагованого стресу призводить до емоційного вигорання, порушення швидкості реакцій, а в перспективі – до формування посттравматичних стресових розладів (ПТСР).

Для подолання цих наслідків застосовується психологічна реабілітація, яка поділяється на кілька видів: психологічна декомпресія (первинний етап після виведення з бою для зняття напруги та задоволення базових потреб); базова психологічна реабілітація (для військовослужбовців з ознаками дезадаптації на базі спеціалізованих центрів); медико-психологічна реабілітація (у випадках виражених клінічних наслідків виключно у закладах охорони здоров'я).

Організація реабілітаційних заходів має циклічний характер. Ключовим моментом є етап психологічного скринінгу та маршрутизації, під час якого заступник командира з психологічної підтримки персоналу (ППП) розподіляє бійців на три групи ризику. У «зеленій зоні» залишаються особи з нормальним рівнем адаптації; до «жовтої зони» потрапляють бійці з ознаками гострого стресу, які направляються до центрів реабілітації; до «червоної зони» відносять осіб із вираженими клінічними симптомами, яких негайно передають медичній службі. Алгоритм роботи офіцера передбачає моніторинг маркерів стресу, проведення емпатійної бесіди та підготовку вмотивованого рапорту з психологічною характеристикою.

Проте практична реалізація заходів стикається з серйозними перешкодами. До організаційно-нормативних недоліків належать надмірна бюрократизація процесу направлення на реабілітацію, розбіжності між нормативними термінами та реальними потребами командирів щодо часу відновлення, а також кадровий і матеріально-технічний дефіцит структур ППП.

Фундаментальною перешкодою є соціально-психологічні бар'єри, які призводять до уникнення військовослужбовцями психологічної допомоги. Вони діють на кількох рівнях: рівень самостигматизації: когнітивні викривлення, відчуття власної неадекватності та знецінення власного травматичного досвіду; рівень соціальної стигматизації: страх бути відторгнутим військовим колективом та отримати статус «слабкої ланки»; рівень інституційної стигматизації: страх перед кар'єрними та фінансовими наслідками, побоювання примусового вилучення зброї або втрати «бойових» виплат.

Для вирішення цих проблем запропоновано системний, багаторівневий підхід. В організаційно-управлінському напрямі пріоритетною є дебюрократизація та цифровізація маршрутизації шляхом створення єдиної електронної системи, а також децентралізація допомоги через розширення штатів мобільних груп психологічної підтримки.

У соціально-психологічному вимірі необхідно запровадити системну психоедукацію з етапу базової загальновійськової підготовки та здійснити концептуальний рефреймінг поняття допомоги. Психологічна робота має перейти від медичної моделі до ресурсної, позиціонуючись як обов'язкове технічне обслуговування психіки, аналогічне до обслуговування штатної зброї. Високу ефективність також має впровадження інституту підтримки «Рівний – рівному» із залученням авторитетних ветеранів.

Психологічна реабілітація військовослужбовців – це не просто комплекс психокорекційних методик, а стратегічний інструмент управління боєздатністю. Трансформація цієї системи з формалізованої процедури на невід'ємний елемент культури військової служби є першочерговим завданням. Реалізація запропонованих організаційних та соціокультурних змін дозволить ефективно руйнувати бар'єри стигматизації, купірувати наслідки бойового стресу та

забезпечувати максимально швидке й якісне відновлення боєздатності військових частин і підрозділів Збройних Сил України.

УДК 355.01:316.6

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ АДАПТАЦІЇ, ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Усачова Д. І.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України, що триває з 2022 року та станом на квітень 2026 року продовжує створювати екстремальні умови для функціонування всієї системи національної безпеки, висуває принципово нові вимоги до якості військової освіти. Йдеться не лише про технічну та тактичну підготовку майбутніх офіцерів, а й про формування їхньої психологічної стійкості, адаптивності, емоційно-вольових якостей та готовності діяти в умовах постійного стресу, невизначеності та загрози для життя. У цих умовах особливої актуальності набуває ефективна психолого-педагогічна підтримка курсантів вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ), які поєднують інтенсивне навчання з елементами бойової підготовки.

Курсантський склад ВВНЗ фактично перебуває у подвійному стані: з одного боку, вони є майбутніми командирами, які мають бути готовими керувати підрозділами в бойових умовах, з іншого – самі переживають процес інтенсивної адаптації до військового середовища в умовах воєнного стану. Першокурсники та курсанти молодших курсів особливо вразливі до психологічних навантажень, пов'язаних із переходом від цивільного життя до жорсткої військової дисципліни, частими повітряними тривогами, ризиком обстрілів, порушенням звичного ритму життя, розлукою з родиною та постійним психоемоційним напруженням. Підрозділи психологічного забезпечення та викладацький склад ВВНЗ часто першими стикаються з проявами дезадаптації, зниження мотивації, емоційного вигорання чи симптомів бойового стресу у курсантів.

Ключовою проблемою залишається недостатня інтеграція психолого-педагогічних технологій у систему військової освіти. На сьогодні підготовка у ВВНЗ значною мірою зберігає традиційні форми, які не завжди враховують специфіку воєнного часу: обмеженість практичних занять через безпекові ризики, перехід на дистанційне або змішане навчання, відсутність достатньої кількості кваліфікованих військових психологів, а також фрагментарність системного психологічного супроводу протягом усього періоду навчання. Це створює ризики

зниження якості формування професійної компетентності, послаблення психічної стійкості та недостатньої готовності випускників до реальних бойових дій.

З огляду на перспективу тривалого характеру збройного конфлікту та необхідність ротації особового складу ЗСУ, питання психологічної підготовки та адаптації набуває стратегічного значення. Міжнародна практика країн НАТО та Ізраїлю демонструє, що ефективна військова освіта обов'язково включає системну психологічну підготовку, регулярний моніторинг психічного стану, використання симуляторів бойових ситуацій, тренінги стрес-менеджменту та програми розвитку резилієнтності (психологічної пружності). Без такого підходу ризик розвитку посттравматичних стресових розладів, зниження мотивації та навіть відрахування курсантів суттєво зростає.

Відповідно до чинного законодавства та нормативних документів Міністерства оборони України, система військової освіти спрямована на формування високопрофесійних кадрів. Однак психолого-педагогічна складова часто залишається другорядною порівняно з тактико-спеціальною підготовкою. Умови воєнного стану розширюють навантаження на курсантів (фізичні тренування, несення служби, поєднання навчання з можливим залученням до виконання завдань), але не завжди супроводжуються адекватним психологічним супроводом і педагогічними інноваціями.

Водночас попри значні зусилля педагогічних колективів, юридична та організаційна база психолого-педагогічного забезпечення у ВВНЗ залишається недостатньо розвиненою. Відсутність чітко регламентованого статусу військових психологів у структурі навчальних закладів, обмежений доступ до сучасних діагностичних інструментів, недостатня підготовка викладачів до роботи з травмованими курсантами та фрагментація взаємодії між командуванням, психологічною службою та педагогічним складом створюють «психолого-педагогічний вакуум».

У результаті виникає суттєвий дисбаланс між вимогами сучасної війни до психологічно стійкого офіцера та реальними можливостями системи військової освіти оперативно формувати такі якості «на місці». Така ситуація особливо критична в умовах воєнного стану, коли швидкість адаптації та рівень психологічної готовності безпосередньо впливають на майбутню боєздатність підрозділів.

Ключова вада чинного регулювання полягає в тому, що психолого-педагогічні аспекти підготовки не мають достатньої підслідності та інституційної підтримки в освітніх програмах ВВНЗ. У результаті викладачі та психологи, які працюють безпосередньо з курсантами, часто обмежені лише первинною діагностикою та загальними рекомендаціями, тоді як системна корекційна та профілактична робота ускладнена через брак ресурсів і методик, адаптованих до воєнних реалій.

Міжнародний досвід (НАТО, Ізраїль) вимагає комплексного психологічного забезпечення освітнього процесу, однак існуюча модель в Україні не забезпечує

цього повною мірою. Імплементація подібних підходів сприятиме підвищенню якості підготовки військових фахівців і відповідності стандартам сучасної війни.

Наявна фрагментація зусиль між психологічною службою, педагогічними колективами та командуванням формує прогалини у супроводі курсантів. Відсутність інтегрованих програм розвитку психологічної стійкості, доступу до сучасних цифрових інструментів моніторингу та механізмів міжвідомчої взаємодії послаблює ефективність підготовки.

Для усунення наявних проблем доцільною є системна трансформація психолого-педагогічної складової військової освіти. Ключовим кроком має стати розробка та ухвалення спеціальної концепції психолого-педагогічного забезпечення підготовки курсантів у воєнний час, яка чітко закріпить статус військових психологів, визначить підходи до адаптації, формування резилієнтності та інтеграцію психологічної підготовки в усі дисципліни. Паралельно необхідно внести зміни до освітніх стандартів і програм, які дозволять широко застосовувати змішане навчання, симуляційні технології, тренінги стрес-менеджменту та індивідуальний психологічний супровід.

Особливої уваги потребує запровадження механізму «комплексної психолого-педагогічної підтримки», за яким курсанти отримуватимуть не лише діагностику, а й постійний розвиток навичок саморегуляції, командної взаємодії, критичного мислення в умовах стресу та адаптації до змін. Це передбачає посилення підготовки викладачів, інтеграцію сучасних методик військової психології, створення спеціалізованих центрів психологічної допомоги у ВВНЗ та налагодження співпраці з міжнародними партнерами.

Водночас важливо забезпечити тісну взаємодію між командуванням закладів, психологічною службою та педагогами, щоб уникнути дублювання і створити безперервний ланцюг підтримки – від адаптації першокурсників до підготовки випускників до бойових дій. Така модель дозволить гарантувати психологічне здоров'я курсантів, підвищення мотивації та відповідність підготовки реаліям сучасної війни.

Таким чином, чинний стан психолого-педагогічного забезпечення військової освіти не в повній мірі відповідає масштабам викликів воєнного часу. Відсутність системної інтеграції психологічної підготовки та педагогічних інновацій створює розрив між вимогами до сучасного офіцера та реальними результатами навчання. З огляду на тривалість збройного конфлікту та необхідність якісного поповнення офіцерського корпусу, критично важливим є забезпечення комплексного психолого-педагогічного супроводу. Саме тому трансформація системи військової освіти з акцентом на розвиток психологічної стійкості, адаптивності та професійної компетентності є необхідною умовою підвищення боєздатності Збройних Сил України та ефективної підготовки майбутніх захисників держави.

Список використаних джерел:

1. Гурковський В. Військова педагогіка та психологія в умовах російсько-української війни: проблеми, рішення та перспективи розвитку // The Military

Science. – 2025. – № 1. – С. 45–58. URL: https: https://themilitaryscience.com/index.php/journal/article/view/166 (дата звернення: 30.04.2026).

2. Лучанінова О. П. Актуалізація проблеми фахової підготовки військових психологів в умовах воєнного періоду України // Психологія і суспільство. – 2025. – № 9. – С. 12–25. URL: https://reicst.com.ua/pmtp/article/view/2025-9-03-01 (дата звернення: 30.04.2026).

3. Багас О. П. Форми та психолого-педагогічні аспекти організації фізичної підготовки військовослужбовців-жінок у вищих військових навчальних закладах // Спортивна наука і здоров'я. – 2025. – № 1. URL: https://sporthealth.kubg.edu.ua/article/view/344378 (дата звернення: 30.04.2026).

4. Діміч А. В. Проблеми та шляхи удосконалення військової освіти в Україні під час російсько-української війни // Аналітично-порівняльне правознавство. – 2025. – № 2. – С. 112–120. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342463 (дата звернення: 30.04.2026).

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ БОЙОВИХ ДІЙ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Гай Н.Ю., Кикоть О.О., Алєксєєва М.В.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Анотація. У статті досліджено психологічну стійкість військовослужбовців як ключовий чинник ефективності бойових дій в умовах сучасної війни. Проаналізовано вплив бойового стресу, інформаційного середовища та організаційних факторів на морально-психологічний стан особового складу. Розглянуто сучасні підходи до психологічної підготовки, зокрема тренінги, засновані на моделюванні стресових ситуацій. На основі результатів опитування курсантів визначено актуальність розвитку практичних навичок саморегуляції. Запропоновано напрями вдосконалення системи психологічного забезпечення військовослужбовців.

Ключові слова: *психологічна стійкість, бойовий стрес, військовослужбовці, психологічна підготовка, сучасна війна.*

Сучасна війна характеризується високим рівнем інтенсивності бойових дій та постійним впливом стресогенних факторів на військовослужбовців. Особовий склад перебуває в умовах постійної загрози життю, фізичного виснаження, інформаційного тиску та невизначеності, що значно ускладнює виконання бойових завдань. У таких умовах психологічна стійкість стає не другорядною характеристикою, а критично важливим елементом боєздатності підрозділу. Вона безпосередньо впливає на швидкість прийняття рішень, здатність до концентрації та ефективність взаємодії в колективі.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю адаптації системи підготовки військовослужбовців до умов сучасної війни, де психологічні навантаження часто перевищують фізичні. Як зазначають дослідники, зокрема В. Осьодло та Л. Макаренко, рівень психологічної готовності визначає ефективність діяльності військовослужбовця в екстремальних умовах [1; 2]. Водночас сучасні реалії війни вимагають не лише збереження стійкості, а й здатності швидко відновлювати внутрішній ресурс та адаптуватися до змін обстановки. У дослідженнях країн-членів НАТО значна увага приділяється концепції «combat readiness», де психологічна стійкість розглядається як складова загальної бойової готовності. Це підтверджує необхідність інтеграції психологічної підготовки у всі етапи навчання військовослужбовців.

Психологічна стійкість військовослужбовця визначається як інтегральна характеристика особистості, що включає емоційну стабільність, самоконтроль, мотивацію, адаптивність та когнітивну гнучкість. Особливу роль відіграє саме психологічна гнучкість – здатність змінювати поведінкові стратегії відповідно до ситуації та зберігати ефективність діяльності в умовах невизначеності. У сучасних бойових умовах ця характеристика дозволяє військовослужбовцю не лише реагувати на загрози, але й діяти проактивно. Важливою складовою психологічної стійкості є також здатність до саморефлексії, що дозволяє військовослужбовцю оцінювати власний стан та коригувати поведінку в умовах стресу. Розвинена саморефлексія сприяє зниженню рівня дезорганізації діяльності та підвищує ефективність прийняття рішень у критичних ситуаціях.

Формування психологічної стійкості залежить від комплексу зовнішніх і внутрішніх факторів. До зовнішніх належать умови бойової діяльності, рівень забезпечення, стиль керівництва та морально-психологічний клімат у підрозділі. Внутрішні фактори включають індивідуальний досвід, рівень підготовки, мотивацію та ціннісні орієнтації. Особливе місце серед них займає бойовий стрес, який у короткостроковій перспективі може виконувати мобілізаційну функцію, проте при тривалому впливі призводить до негативних наслідків, таких як зниження концентрації, емоційне вигорання та розвиток посттравматичних розладів [3].

Окрему роль у сучасній війні відіграє інформаційне середовище. Постійний доступ до новин, соціальних мереж та месенджерів створює додаткове когнітивне навантаження на військовослужбовців. З одного боку, це підвищує обізнаність, з іншого – сприяє розвитку тривожності та емоційного виснаження. Особливо небезпечним є вплив дезінформації та інформаційно-психологічних операцій противника, спрямованих на деморалізацію особового складу. У зв’язку з цим важливим елементом підготовки стає формування навичок критичного мислення та інформаційної гігієни. Практичними заходами у цьому напрямі є обмеження неконтрольованого споживання інформації, проведення інформаційних інструктажів та формування навичок перевірки джерел. Це дозволяє знизити вплив деструктивної інформації на психологічний стан військовослужбовців.

Система психологічного забезпечення повинна включати не лише теоретичну підготовку, але й практичні інструменти формування стійкості. Ефективними є тренінги, засновані на моделюванні стресових ситуацій (stress exposure training), які дозволяють військовослужбовцям адаптуватися до умов бойових дій ще на етапі підготовки. Також доцільним є використання методів когнітивно-поведінкової терапії, спрямованих на розвиток самоконтролю та управління емоціями. Практичне значення мають техніки психологічної саморегуляції, зокрема контроль дихання, ментальна концентрація та візуалізація, які можуть застосовуватися безпосередньо під час виконання бойових завдань. Розширення практичної складової психологічної підготовки передбачає не лише використання окремих технік, але й формування системного підходу до розвитку стресостійкості. У цьому контексті доцільним є поєднання індивідуальних та групових форм підготовки, що дозволяє одночасно розвивати як особистісні навички саморегуляції, так і здатність до ефективної взаємодії в підрозділі. Групові тренінги сприяють підвищенню рівня довіри між військовослужбовцями, формують відчуття підтримки та знижують рівень психологічної ізоляції, яка часто виникає в умовах бойових дій.

Особливої уваги заслуговує впровадження тренувань із відпрацюванням бойових ситуацій, які відтворюють типові та критичні ситуації бойової обстановки. Такі тренування дозволяють військовослужбовцям заздалегідь відпрацювати алгоритми дій у стресових умовах, що значно знижує рівень дезорганізації під час реального виконання завдань. Крім того, повторюваність таких сценаріїв сприяє формуванню автоматизованих поведінкових реакцій, що є критично важливим в умовах обмеженого часу на прийняття рішень. Важливим компонентом психологічної підготовки є розвиток навичок швидкого відновлення психоемоційного стану. У бойових умовах військовослужбовець не завжди має можливість для тривалого відпочинку, тому ключового значення набувають короткочасні методи стабілізації стану. До таких методів належать контрольоване дихання, техніки "заземлення" концентрація уваги на конкретних діях, а також внутрішні установки, спрямовані на зниження рівня тривожності. Регулярне використання цих технік дозволяє зменшити вплив стресу та підтримувати працездатність на належному рівні. Окремо слід відзначити значення підготовки до дій в умовах інформаційного перевантаження. Сучасний військовослужбовець змушений одночасно обробляти значну кількість інформації, що може призводити до когнітивного перевантаження та зниження ефективності прийняття рішень. У зв’язку з цим доцільним є включення до системи підготовки вправ, спрямованих на розвиток уваги, швидкості мислення та здатності до визначення пріоритетної інформації. Це дозволяє зменшити негативний вплив інформаційного фактору та підвищити загальну ефективність діяльності. Не менш важливим є впровадження принципу поступового ускладнення умов підготовки. Початкові етапи тренувань повинні проходити у відносно контрольованому середовищі, однак із часом рівень стресу та складності завдань має зростати. Такий підхід дозволяє сформувати адаптаційні механізми та підготувати військовослужбовців до дій у максимально

наближених до реальності умовах. Водночас важливо забезпечити баланс між навантаженням і відновленням, щоб уникнути передчасного виснаження. Таким чином, ефективна система психологічної підготовки повинна базуватися на поєднанні практичних тренувань, розвитку індивідуальних навичок саморегуляції та формування згуртованості підрозділу. Комплексне застосування зазначених підходів дозволяє значно підвищити рівень психологічної стійкості військовослужбовців та забезпечити їхню готовність до виконання завдань у складних умовах сучасної війни.

У межах дослідження було проведено опитування серед курсантів віком 18–25 років (40 осіб). Результати показали, що 70 % респондентів вважають психологічну підготовку надзвичайно важливою, 20 % – важливою, і лише 10 % не надають їй значного значення. Отримані дані свідчать про високий рівень усвідомлення ролі психологічної стійкості, проте водночас вказують на необхідність посилення саме практичної складової підготовки, оскільки більшість курсантів не мають достатнього досвіду застосування технік саморегуляції в умовах стресу. Це свідчить про розрив між теоретичним розумінням значущості психологічної підготовки та практичним рівнем її реалізації. Таким чином, існує потреба у переорієнтації навчального процесу з теоретичного на практичний компонент. Наукова новизна дослідження полягає у визначенні пріоритетності впровадження практично орієнтованих методів психологічної підготовки у системі Збройних Сил України. Зокрема, запропоновано інтегрувати короткі модулі психологічної саморегуляції у повсякденну підготовку військовослужбовців, а також розширити використання симуляційних тренувань, максимально наближених до реальних бойових умов. Такий підхід дозволить підвищити адаптивність особового складу та знизити негативний вплив бойового стресу.

Важливим напрямом залишається також система психологічної реабілітації після виконання бойових завдань. Комплекс заходів має включати індивідуальні консультації, групові тренінги та програми соціальної адаптації. Значну роль відіграє підтримка з боку сім'ї, яка сприяє відновленню психологічного стану військовослужбовців та поверненню до повноцінного життя. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення ефективності конкретних методик психологічної підготовки в умовах бойових дій, а також адаптація міжнародного досвіду до умов Збройних Сил України. Це дозволить створити більш ефективну систему психологічного забезпечення. У сучасних умовах ведення бойових дій особливого значення набуває питання довготривалої підтримки психологічної стійкості військовослужбовців, оскільки вплив стресогенних факторів має не лише короткочасний, але й накопичувальний характер. Тривале перебування в умовах підвищеної небезпеки, постійна напруга та обмежені можливості для повноцінного відновлення призводять до поступового виснаження психоемоційних ресурсів особистості. У зв'язку з цим важливо розглядати психологічну стійкість не як статичну характеристику, а як динамічний процес, що потребує постійної підтримки та розвитку. Одним із ефективних підходів до вирішення цієї проблеми є

впровадження системи безперервного психологічного супроводу військовослужбовців, яка охоплює всі етапи їхньої діяльності – від підготовки до виконання бойових завдань і до періоду відновлення після їх завершення. Така система повинна передбачати регулярну оцінку психологічного стану особового складу, своєчасне виявлення ознак емоційного виснаження та надання необхідної допомоги. Особливу роль у цьому процесі відіграє підготовка командирів як первинної ланки психологічної підтримки, оскільки саме вони мають найближчий контакт із підлеглими та можуть оперативно реагувати на зміни їхнього стану. Крім того, важливим напрямом є формування культури психологічної стійкості в підрозділі, яка базується на взаємній підтримці, довірі та відкритій комунікації. У таких умовах військовослужбовці мають більше можливостей для обговорення власних переживань, що сприяє зниженню рівня внутрішнього напруження та запобігає розвитку більш серйозних психологічних проблем. Практика показує, що підрозділи з високим рівнем згуртованості демонструють кращі результати навіть у складних бойових умовах. Не менш важливим є впровадження інноваційних технологій у систему психологічного забезпечення. Зокрема, використання цифрових платформ, мобільних застосунків для психологічної підтримки, а також віртуальних симуляторів дозволяє розширити можливості підготовки та зробити її більш доступною і ефективною. Такі інструменти можуть застосовуватися як у процесі навчання, так і безпосередньо під час виконання бойових завдань для швидкої стабілізації психоемоційного стану. Таким чином, забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців потребує комплексного підходу, що поєднує організаційні, психологічні та технологічні рішення. Реалізація такого підходу дозволить не лише підвищити ефективність виконання бойових завдань, але й зберегти психічне здоров'я особового складу в умовах тривалого впливу бойового стресу.

Отже, психологічна стійкість є одним із ключових чинників ефективності бойових дій в умовах сучасної війни. Її формування повинно базуватися на поєднанні теоретичної підготовки та практичних навичок, що дозволяють військовослужбовцям діяти ефективно навіть у критичних умовах. Удосконалення системи психологічного забезпечення є необхідною умовою збереження боєздатності Збройних Сил України.

Список використаних джерел

1. Осьодло В. І. Психологічне забезпечення військової діяльності : навч. посіб. Київ : НУОУ, 2023. 256 с.

2. Макаренко Л. Л. Стрес та адаптація військовослужбовців в умовах війни // Наукові студії. 2022. № 3. С. 45–52.

3. Сіленко А. О. Психологія бойового стресу : монографія. Харків : ХНУ, 2024. 310 с.

4. Доктрина інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017.

5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII.

6. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020.

7. Дослідження морально-психологічного стану військовослужбовців / Міністерство оборони України. Київ, 2025.

ЗАХИСНІ ФАКТОРИ, ЩО СПРИЯЮТЬ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ

Кукла М. Т.
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Досвід, пов'язаний з переживанням війни та всіма наслідками, які вона тягне за собою, може бути надзвичайно травматичним. Особливо це стосується одних з найбільш вразливих груп населення - дітей. Раннє зіткнення з такими проблемами, як проживання різних форм насилля або їх спостереження, постійна загроза життю, втрата близької людини, руйнування дому чи іншої інфраструктури, переселення, економічна нестабільність, потенційно можуть мати довгострокові негативні наслідки для психічного благополуччя дитини. Однак, кожна дитина по-різному реагує на схожі події. Суб'єктивне сприйняття, оцінка та інтерпретація травматичних ситуацій відіграють значну роль у реакціях дітей на стрес. Таким чином, вплив численних травматичних подій під час війни можуть в кінцевому підсумку призводити як до розвитку різних психічних захворювань, таких як посттравматичний стресовий розлад чи депресія, так і до різних форм адаптації, зокрема резильєнтності.

Загалом, резильєнтність, або ж психологічну стійкість, можна визначити як динамічний процес, який охоплює досягнення позитивної адаптації в умовах значних негараздів, які, як правило, чинять серйозний вплив на біологічний та психологічний розвиток. Часто резильєнтність у дітей трактується як набір специфічних компетенцій та рис особистості, що дозволяють ефективно протистояти труднощам за допомогою особистих ресурсів, таких як стратегії подолання[1]. Однак, не лише індивідуальні характеристики впливають на психологічну стійкість дитини. Насправді, резильєнтність охоплює сукупність процесів, які відбуваються в біологічних, психологічних та соціальних системах життя людини, які взаємодіють між собою та сприяють відновленню, збереження або поліпшенню її психічного здоров'я[2]. Виходячи з даного визначення, в сучасній літературі прийнято відокремлювати три групи захисних факторів, які сприяють розвитку резильєнтності у дітей, що постраждали від війни: особистісні характеристики дитини, сім'я та ступінь підтримки, яку вона може надати дитині, та зовнішня підтримка з боку інших осіб та інституцій[3].

Перша група захисних факторів охоплює високу самооцінку дитини, її хороші когнітивні та інтелектуальні здібності, а також деякі особливості темпераменту. Зокрема, дослідження показують, що відчуття контролю над ситуацією, активний копінг та оптимізм асоціюються з низьким рівнем постравматичного стресового розладу та високою резильєнтністю, а сприйнята компетентність та екстравертивні риси характеру позитивно корелюють з низьким рівнем депресивних симптомів. Також дуже важливим чинником для розвитку резильєнтності є здатність дитини самостійно розпізнавати та регулювати свої емоції, що сприяє більш екологічному проживанню всіх негативних подій та труднощів, пов'язаних з війною[2,3,4].

Що стосується другого захисного фактору, а саме сім'ї, то діти, що отримують більший рівень підтримки зі сторони членів родини, мають також вищі показники загального благополуччя та менший емоційний дистрес[4]. Натомість діти, які відчувають невпевненість та проблеми у сімейних стосунках, демонструють вищий рівень депресивних симптомів і дисфункціональних посттравматичних когнітивних процесів[2]. Чималу роль у розвитку психологічної стійкості в умовах війни також відіграє стиль прив'язаності між дитиною та найближчим дорослим, оскільки сформовані в ранньому віці патерни прив'язаності активуються в умовах загрози життю та стресу. Дослідження показують, що тривожний та дезорганізований стилі прив'язаності дозволяють передбачити розвиток ПТСР, а брак емоційної теплоти у стосунках, відторгнення або, навпаки, надмірна опіка зі сторони батьків, призводить до поведінкових проблем як в дитинстві, так і в подальшому[1,4].

Не менш важливими в розвитку резильєнтності дитини в умовах війни є також патерни поведінки батьків по відношенню до своїх дітей. Адаптація батьків до надзвичайно небезпечних умов середовища може призводити до вищого рівня ворожості та непослідовності у ставленні до дітей, що погіршує їхнє ментальне благополуччя. Також можуть траплятися ситуації, в яких травматичні події викликають у когось з опікунів сильний дистрес, який викликає у них надмірне зосередження на власних хвилюваннях і, як результат, негативні прояви поведінки по відношенню до дитини, що може сприяти її вторинній травматизації. Таким чином, стиль батьківства, який викликає в дитини страх, створює парадокс: саме та людина, в якої дитина шукає захисту в умовах надзвичайного страху та дистресу, є тією ж людиною, що посилює ці почуття. Натомість, як показують дослідження, травматичні події, пов'язані з війною, часто не призводять до зростання агресивності та депресивних проявів у дітей, чиї стосунки з батьками характеризувалися підтримкою та відмовою від покарань[4,5].

Також варто зазначити, що останні дослідження на дану тематику акцентують увагу на такому явищі, як сімейна та міжпоколінна стійкість. Сімейна стійкість є динамічним процесом, що спирається на міжособистісні ресурси сім'ї для сприяння позитивної адаптації у складних умовах. Серед основних факторів сімейної стійкості відокремлюють позитивний погляд на життя, духовність, злагоду між

членами сім'ї, сімейне спілкування та спільний відпочинок тощо. Тобто, ключовим компонентом сімейної резильєнтності виступають міжособистісні стосунки, що сприяють згуртованості, співпраці та впевненості у своїх силах. Що стосується міжпоколінної стійкості, то вона включає в себе позитивні адаптивні здібності або знання, які були передані наступному поколінню як інструменти для подолання негараздів. Вона ґрунтується на колективній пам'яті, що допомагає, зокрема, дитині, орієнтуватися в майбутніх ситуаціях стресу чи страху[6].

Третьою групою захисних факторів, що сприяють розвитку резильєнтності, є зовнішня підтримка з боку осіб та інституцій, які можуть допомогти як дитині, так і сім'ї загалом. Тут важливо зробити особливий наголос на стосунках дитини з іншими, зокрема зі своїми однолітками, що є особливо актуально для вимушено переміщених осіб. Під час переселення емоційні потреби дітей значно зростають, тоді як їхня соціальна мережа зазнає серйозних порушень, що може призводити до ізоляції дитини та її розгубленості. Наявність же підтримуючих стосунків з оточенням, високий рівень близькості, збереження соціальної компетентності та функціонування збільшує ймовірність розвитку резильєнтності як реакції на події, пов'язані з війною[1]. Деякі дослідження вказують на те, що соціальні стосунки на шкільному рівні є навіть більш вагомими факторами, що пояснюють психологічну стійкість дитини підліткового віку, ніж її індивідуальні особливості чи стосунки з сім'єю. Дружні стоснки особливо пов'язані з резильєнтністю хлопців в незалежності від рівня їхньої травматизації. Серед дівчат захисний фактор дружних стосунків також очевидний, однак лише за умови відносно низького рівня впливу травматичних подій, пов'язаних з війною. Коли травматичні переживання накопичуються, дружба як захисний фактор починає втрачати свою силу для дівчат, що призводить до посттравматичних та депресивних симптомів[4].

Також не слід забувати про важливість інституцій у розвитку резильєнтність серед дітей, постраждалих від війни. Дослідження показують, що вільний доступ до навчальних закладів та первинної медичної допомоги сприяє розвитку просоціальних компетенцій та психологічної стійкості. Натомість низький рівень якості дитсадків, шкіл та інших закладів освіти підвищує ризик виникнення психопатології[1,2].

Отже, розвиток резильєнтності у дітей є цілком імовірним та навіть бажаним наслідком переживання травматичних подій, пов'язаних з війною. Резильєнтність є динамічним процесом, на який впливають взаємодія трьох захисних факторів - індивідуальність дитини, її сім'я та стосунки з іншими людьми й інституціями. Враховуючи реалії сьогодення, розвиток резильєнтності у молодого покоління є запорукою ментального благополуччя української нації в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Veronese G., Pepe A., Giordano F. Child psychological adjustment to war and displacement: A discriminant analysis of resilience and trauma in Syrian refugee children. *Journal of Child and Family Studies*. 2021. Vol. 30, No. 10. P. 2575–2588. URL: https://doi.org/10.1007/s10826-021-02067-2

2. Peltonen K. Children and war–vulnerability and resilience. *European Journal of Developmental Psychology*. 2025. Vol. 22, No. 3. P. 340–352. URL: https://doi.org/10.1080/17405629.2024.2382410

3. Мерзлякова О. Л. Резильєнтність або психологічна стійкість: концепт, вимірювання, розвиток (аналітичний огляд). *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки*. 2023. № 18. С. 96–120. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737733/1/Merzliakova_VNIASO-AHS_of_EduSci-RB-18-2023-97-121.pdf

4. Peltonen K. et al. Resilience among children in war: The role of multilevel social factors. *Traumatology*. 2014. Vol. 20, No. 4. P. 232. URL: http://dx.doi.org/10.1037/h0099830

5. Halevi G. et al. Risk and resilience trajectories in war-exposed children across the first decade of life. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2016. Vol. 57, No. 10. P. 1183–1193. URL: doi:10.1111/jcpp.12622

6. Denov M. et al. Intergenerational resilience in families affected by war, displacement, and migration: "It runs in the family". *Social work practice with war-affected children*. Routledge, 2020. P. 17–45. URL: https://doi.org/10.1080/10522158.2019.1546810

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ, ЧЛЕНАМ ЇХНІХ РОДИН ТА ВИМУШЕНИМ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ

Піковська І.Д.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Повномасштабна війна в Україні значно посилила потребу у психологічній підтримці населення. Особливої уваги потребують учасники бойових дій, їхні родини та вимушені переселенці. Пережитий бойовий досвід, втрати, вимушена зміна місця проживання та постійна загроза безпеці можуть спричиняти підвищений рівень тривоги, емоційне виснаження, проблеми зі сном, труднощі соціальної адаптації. Тому важливим завданням є застосування різних форм та методів психологічної допомоги, які сприяють відновленню психоемоційного стану та адаптації людини до нових умов життя.

Однією з основних форм допомоги є індивідуальне психологічне консультування. Воно дозволяє людині у безпечному середовищі обговорити власні переживання та отримати професійну підтримку. Наприклад, під час консультацій психолог може застосовувати техніку контрольованого дихання для зниження тривоги, вправу «заземлення» для стабілізації емоційного стану або методи когнітивної переоцінки ситуації, що допомагають змінити негативні думки.

Поширеною формою допомоги є групова психологічна підтримка. Групи підтримки дають можливість людям спілкуватися з тими, хто має схожий досвід. Наприклад, ветерани можуть обговорювати труднощі повернення до цивільного життя, адаптацію до роботи або відновлення соціальних контактів. Такі зустрічі допомагають зменшити відчуття ізоляції та формують атмосферу взаємної підтримки.

Ефективним методом є психологічні тренінги розвитку стресостійкості. Під час таких занять учасники виконують практичні вправи, спрямовані на саморегуляцію емоційного стану. Наприклад, це можуть бути вправи на усвідомленість, короткі техніки релаксації, тренування навичок швидкого відновлення після стресових ситуацій або вправи на концентрацію уваги.

Важливим напрямом роботи є психологічна підтримка вимушених переселенців. Для них організовуються групові зустрічі, під час яких люди можуть поділитися власним досвідом втрати дому, труднощами адаптації у нових громадах або проблемами пошуку роботи. Наприклад, під час таких занять використовуються вправи на відновлення відчуття безпеки, обговорення ресурсів підтримки та планування майбутнього.

Поширеним методом роботи є арттерапія. Вона дозволяє людині виразити емоції через творчість. Наприклад, учасники занять можуть створювати малюнки, колажі або працювати з глиною. Такі вправи допомагають знизити рівень внутрішньої напруги, особливо у випадках, коли людині важко словами описати власні переживання.

Для дітей із сімей військових або переселенців застосовуються ігрові терапевтичні методи. Наприклад, психологи використовують малювання, ліплення, рольові ігри або казкотерапію. Через гру дитина може символічно відтворити пережиті події та поступово опрацювати власні страхи.

Важливою формою підтримки є сімейне психологічне консультування. Воно допомагає родинам військових адаптуватися до змін, які виникають після повернення військовослужбовця із зони бойових дій. Наприклад, психолог може проводити вправи на розвиток навичок активного слухання, навчати способам конструктивного вирішення конфліктів або допомагати відновлювати довіру між членами родини.

Важливим методом допомоги є психоосвіта. Вона включає лекції, семінари або тренінги, під час яких людям пояснюють механізми виникнення стресу та способи самодопомоги. Наприклад, учасників можуть навчати технікам боротьби з тривогою, вправам для покращення сну, методам контролю емоцій або способам підтримки близьких людей.

До методів психологічної допомоги належать також тілесно-орієнтовані практики. Наприклад, дихальні вправи, вправи на м’язову релаксацію, легка фізична активність або техніки усвідомлення тілесних відчуттів. Такі методи допомагають зменшити напруження, покращити емоційний стан та відновити внутрішній баланс.

У сучасних умовах активно розвивається дистанційна психологічна допомога. Це можуть бути телефонні гарячі лінії підтримки, онлайн-консультації з психологами або спеціальні мобільні застосунки для психологічної самодопомоги.Наприклад, люди можуть отримати консультацію психолога через відеозв'язок або скористатися вправами для зниження стресу у мобільному додатку.

Отже, психологічна допомога учасникам бойових дій, членам їхніх родин та вимушеним переселенцям повинна бути комплексною та включати різноманітні форми підтримки. Поєднання індивідуального консультування, групових занять, тренінгів, арттерапії, сімейної роботи та дистанційних форматів допомоги сприяє подоланню наслідків психологічної травми та відновленню емоційної стійкості людей у складних умовах війни.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Ноготков А.А.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сучасні бойові дії в Україні характеризуються тривалим впливом інтенсивних психотравмувальних чинників, які формують високий рівень психоемоційного навантаження на військовослужбовців. До таких чинників належать постійна загроза життю, участь у бойових зіткненнях, втрата побратимів, хронічна втома, дефіцит відпочинку, інформаційна перевантаженість та необхідність швидкого прийняття рішень у стресових умовах. У сукупності це призводить до розвитку бойового стресу, який може мати як гострі, так і віддалені наслідки для психічного здоров'я. Як зазначає Олег Кокун без належної психологічної підтримки такі стани часто трансформуються у посттравматичні стресові розлади, депресивні епізоди та тривожні розлади, що суттєво знижують адаптаційні можливості військовослужбовців [1, с. 9].

Психологічна допомога військовослужбовцям розглядається як системний комплекс заходів, спрямованих на профілактику, стабілізацію та відновлення психічного стану після впливу бойових стресорів. Вона включає різні рівні втручання: від первинної екстреної підтримки безпосередньо в умовах бойових дій до довготривалої психотерапевтичної та соціально-психологічної реабілітації. Важливою характеристикою такої системи є її безперервність і поетапність, оскільки психічні наслідки бойового досвіду можуть проявлятися як одразу, так і через значний проміжок часу після участі в бойових діях [1, с. 21].

Одним із базових елементів є перша психологічна допомога, яка спрямована на стабілізацію емоційного стану людини в кризовій ситуації. Її завданням є зниження інтенсивності стресової реакції, відновлення відчуття безпеки та запобігання подальшому поглибленню психічної дезорганізації. На цьому етапі

застосовуються прості, але ефективні методи підтримки: контроль дихання, заспокійлива комунікація, нормалізація фізіологічного стану, а також створення умов для короткочасного відновлення. Важливо, що своєчасність такої допомоги має вирішальне значення для подальшого психічного відновлення [1, с. 32].

Наступним рівнем є індивідуальна психологічна робота, яка передбачає глибше опрацювання наслідків травматичного досвіду. У процесі консультування військовослужбовець отримує можливість вербалізувати переживання, структурувати емоційний досвід та сформувати більш адаптивні механізми реагування на стрес. Психолог допомагає зменшити рівень тривожності, подолати почуття провини або провини «вижившого», а також відновити контроль над власним емоційним станом. Такі інтервенції сприяють поступовому поверненню до нормального функціонування [2].

Групові форми психологічної підтримки мають особливе значення у військовому середовищі, оскільки дозволяють відновити відчуття належності до колективу та знизити рівень соціальної ізоляції. У процесі групової терапії військовослужбовці діляться досвідом, отримують взаємну підтримку та формують відчуття єдності. Це сприяє нормалізації емоційного стану та підвищенню стресостійкості. У дослідженнях наголошується, що групова динаміка є одним із важливих ресурсів психологічного відновлення після бойових дій [2].

Окрему увагу приділяють посттравматичному стресовому розладу, який є одним із найпоширеніших наслідків участі у бойових діях. Його симптоматика включає нав'язливі спогади, нічні кошмари, підвищену збудливість, емоційне оніміння та уникнення ситуацій, що нагадують про травму. Такі прояви суттєво впливають на якість життя, працездатність і соціальну взаємодію військовослужбовця. У зв'язку з цим важливим є раннє виявлення симптомів та комплексний підхід до лікування, що поєднує психотерапію, соціальну підтримку та, за необхідності, медичне втручання [2].

Важливим чинником психологічного відновлення є соціальна підтримка, яка включає взаємодію з родиною, побратимами та суспільством загалом. Соціальні зв'язки виконують функцію психологічного ресурсу, що знижує рівень стресу та сприяє адаптації після травматичних подій. Наявність підтримуючого середовища дозволяє військовослужбовцям швидше відновлювати емоційну рівновагу, зменшувати відчуття самотності та формувати більш стабільний психічний стан [2].

Система психологічної допомоги в Україні розвивається як багаторівнева структура, що включає військових психологів у підрозділах, мобільні кризові групи, центри психологічної реабілітації, а також державні та волонтерські програми підтримки. Важливою тенденцією є інтеграція психологічної допомоги у загальну систему медичного та соціального забезпечення військовослужбовців. Це дозволяє забезпечити безперервність підтримки на всіх етапах – від бойових дій до реабілітації у мирному середовищі [3, с. 40].

Окремо варто зазначити розвиток дистанційних форм психологічної допомоги, які набули актуальності в умовах сучасної війни. Онлайн-консультації та кризові

гарячі лінії дозволяють оперативно реагувати на психологічні потреби військовослужбовців, незалежно від їхнього місцезнаходження. Це значно розширює доступність психологічної підтримки та підвищує її ефективність у кризових ситуаціях [3, с. 60].

Комплексна психологічна реабілітація є завершальним етапом системи допомоги. Вона спрямована на відновлення психічного, емоційного та соціального функціонування військовослужбовця після участі у бойових діях. У рамках реабілітації застосовуються психотерапевтичні методи, соціальна адаптація, фізична активність та робота з мотиваційною сферою особистості. Такий підхід дозволяє не лише зменшити симптоми психічних розладів, але й відновити загальну життєдіяльність людини [1, с. 11].

Таким чином, психологічна підтримка військовослужбовців є ключовим елементом системи збереження ментального здоров'я в умовах сучасної війни. Вона забезпечує профілактику розвитку психічних розладів, сприяє відновленню після бойового стресу та підтримує адаптаційні можливості військових. Ефективність цієї системи визначається її багаторівневістю, своєчасністю втручання та поєднанням індивідуальних, групових і соціальних форм допомоги, що в комплексі забезпечує стабільність психічного стану військовослужбовців та їхню подальшу соціальну адаптацію.

Список використаних джерел

1. Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Олійник В.О., Хоружий С.М., Ларіонов С.О., Сириця М.В. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. К. : 7БЦ, 2023. 175 с.

2. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям з посттравматичним стресовим розладом. URL: https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/469

3. Буць Д. В. Психологічна підтримка військовослужбовців у системі збереження ментального здоров'я : кваліфікаційна робота магістра. Хмельницький, 2025. 81 с.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ТА ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ: СПЕЦИФІКА ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ ТА МЕТОДИ ДОПОМОГИ

Стафійчук В.В.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Психологічна підтримка сімей військовополонених та осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України є однією з найактуальніших проблем як у науково-

теоретичному, так і в практичному вимірі. Ця категорія сімей переживає унікальний травматичний досвід, який не повністю вкладається в класичні моделі горя чи посттравматичного стресового розладу. За даними державних органів та міжнародних гуманітарних інституцій, понад 90 тисяч осіб вважаються зниклими безвісти за особливих обставин (станом на лютий 2026 року), що означає вплив на сотні тисяч членів їхніх сімей [6].

Такий масштаб перетворює індивідуальну психологічну кризу на системну соціальну проблему, яка впливає на рівень суспільної стабільності, інституційної довіри українського суспільства. Водночас зазначена категорія сімей залишається недостатньо охопленою цілісними моделями психологічної підтримки, що зумовлює нагальну потребу в глибокому науковому аналізі їхнього досвіду та розробці адаптованих підходів допомоги.

Теоретичною основою розуміння стану таких сімей є концепція «невизначеної втрати» (ambiguous loss), розроблена Полін Босс. Вона описує ситуацію, коли близька людина фізично відсутня, але психологічно залишається присутньою в житті родини через відсутність чіткого підтвердження смерті чи повернення. У випадку військовополонених і зниклих безвісти родина перебуває в стані «подвійної реальності»: одночасно утримує надію на повернення та стикається з реальністю можливої втрати. Це блокує природний процес горювання, спричиняючи хронічну емоційну напругу, дезорганізацію повсякденного життя та внутрішній конфлікт [2].

Психологічний стан членів сімей характеризується постійним коливанням між надією та відчаєм, підвищеною тривожністю, емоційним виснаженням, порушеннями сну та концентрації уваги. Травматичний досвід тут є дифузним і пролонгованим: він не має чіткого початку чи завершення, що відрізняє його від класичних форм ПТСР. Часто формується «заморожене горе» (frozen grief), коли процес опрацювання втрати блокується через відсутність остаточної інформації. Наслідками стають зниження соціальної активності, проблеми в професійній сфері та ускладнення міжособистісних відносин [2; 6; 7].

Важливим чинником, що підтримує та посилює дистрес, є інформаційна невизначеність. Нерегулярні, суперечливі або неперевірені повідомлення про долю близької людини стають тригерами повторної травматизації, запускаючи цикли короткочасної надії й наступного розчарування. У сучасному інформаційному середовищі, де переважають неофіційні джерела, цей фактор суттєво підвищує ризик дезінформації та емоційного вигорання.

Емпіричні дані та звіти міжнародних організацій підтверджують, що тривала невизначеність щодо долі близької людини пов'язана з підвищеним ризиком тривожних і депресивних розладів, а також посттравматичних реакцій. Симптоматика часто має хронічний і прихований характер, не завжди відповідаючи стандартним діагностичним критеріям. Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) наголошує на необхідності спеціалізованої психосоціальної підтримки

сімей, які живуть у невизначеності, зокрема через програми, що поєднують емоційну допомогу з практичним супроводом [1; 7].

Соціально-інституційний контекст відіграє ключову роль у динаміці переживання травми. В Україні система підтримки набуває більш структурованого характеру. Постанова Кабінету Міністрів України №948 від 20 серпня 2024 року запровадила служби супроводу військовослужбовців. Ця модель включає індивідуалізовану підтримку, координацію між різними суб'єктами соціальної роботи та забезпечення доступу до необхідних ресурсів. Служби діють у військових частинах, шпиталях та інших підрозділах, що дозволяє охоплювати сім'ї на різних етапах кризи [4].

Діяльність центрів взаємодії з сім'ями військовополонених та зниклих безвісти є важливим елементом цієї системи. Вони забезпечують доступ до офіційної інформації, що знижує рівень тривожності та запобігає поширенню чуток. Проте їхній потенціал ще не повністю реалізований через недостатню інтеграцію з психологічними службами та брак стандартизованих протоколів довготривалого супроводу [6].

Значну роль у забезпеченні зв'язку між військовими та цивільними структурами відіграє система цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України. Відповідно до Доктрини ЦВС ЗСУ та постанови КМУ №257 від 11 березня 2022 року про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, підрозділи ЦВС сприяють інформаційному та психосоціальному супроводу сімей, координації пошукових заходів, оформленню документів і зменшенню відчуття ізоляції. Водночас ефективність цієї роботи обмежується необхідністю чіткішого розмежування функцій соціального супроводу між ЦВС та спеціалізованими службами Мінсоцполітики, що є актуальним напрямком подальшого вдосконалення системи [5; 8].

Міжнародний досвід (Західні Балкани) демонструє універсальність проблеми невизначеної втрати. Тривале перебування сімей у стані психологічної невизначеності призводить до формування хронічно травматизованих спільнот. Ключовим висновком міжнародних звітів є те, що ефективна допомога має бути інтегрованою, тривалою та спеціалізованою. Вона повинна орієнтуватися саме на роботу з невизначеністю, а не на її механічне усунення [1; 7].

Методи психологічної допомоги в цій сфері потребують спеціальної адаптації до умов тривалої невизначеності. Класична когнітивно-поведінкова терапія ефективна для роботи з окремими симптомами, але має обмеження, коли неможливе раціональне «завершення» травми. Більш релевантними є підходи, орієнтовані на прийняття невизначеності, зокрема Acceptance and Commitment Therapy (ACT). За рекомендаціями Полін Босс, адаптація ACT передбачає роботу з конструюванням нового сенсу життя, фокусу на тому, що залишається під контролем родини, та відновлення рутинних практик [2; 7]. Доповнюють цей підхід тілесно-орієнтовані практики, які розвивають навички емоційної саморегуляції та зменшують соматичні прояви дистресу.

Групові форми роботи мають значний потенціал у наданні психологічної підтримки, але їхня ефективність залежить від професійної організації. Без належної модерації існує ризик посилення травматичних переживань через механізм емоційного зараження. Щоб мінімізувати цей ризик, групова терапія повинна використовувати структуровані протоколи. Акцент робиться не на детальному переказі травматичних історій, а на спільному пошуку способів жити далі з невизначеністю.

Особливу увагу потрібно приділяти дітям, які часто залишаються поза основним фокусом допомоги. Для них ефективними є арт-терапія, наративні методи та сімейні сесії, що дозволяють виражати емоції без прямого вербального тиску та змінювати сімейні зв'язки [3].

У цьому контексті розвиток комплексної системи психологічної підтримки слід розглядати не лише як гуманітарне завдання, але й як стратегічний елемент національної безпеки. Психологічна стійкість населення безпосередньо впливає на здатність суспільства до відновлення в умовах тривалої кризи. Серед конкретних рекомендацій – створення спеціалізованої моделі психосоціальної підтримки на базі ambiguous loss framework, обов'язкова інтеграція психологів у центри взаємодії з сім'ями, запровадження моніторингу довготривалих наслідків для учасників програм та системна підготовка фахівців, які працюють з цією категорією. Реалізація цих кроків дозволить перейти від фрагментарної допомоги до цілісної, науково обґрунтованої системи, яка допоможе сім'ям не лише вижити в умовах невизначеності, але й відновити сенс і якість життя.

Список використаних джерел

1. Accompanying the Families of Missing Persons: A Practical Handbook /International Committee of the Red Cross – Geneva: ICRC, 2013 C.162

2. Boss P. Ambiguous loss in families of the missing // The Lancet. – 2002. DOI:10.1016/S0140-6736(02)11815-0. (дата звернення: 08.05.2026).

3. Future for Ukraine Foundation. Ambiguous Loss Is Trauma: Psychological Support for Families of Missing Persons in Ukraine // Kyiv Post – 2026. URL: https://www.kyivpost.com/post/70666 (дата звернення: 08.05.2026).

4. Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2024 р. №648 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-п (дата звернення: 08.05.2026).

5. Доктрина цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України: СП 9-00(01).01: затв. Головнокомандувачем Збройних Сил України 01 липня 2020 р.

6. Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими: офіційний сайт. URL: https://koordshtab.gov.ua/ (дата звернення: 08.05.2026).

7. Підтримка сімей, які живуть у невизначеності // Блог МКЧХ в Україні. – 20 жовтня 2025 р. URL: : https://blogs.icrc.org/ua/2025/10/article/pidtrymka-simei-yaki-zhyvut-u-nevyzhnachenosti/ (дата звернення: 08.05.2026).

8. Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. №257 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2022-п. (дата звернення: 08.05.2026).

МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ БОЙОВОГО СТРЕСУ

Дуденко В.В.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Враховуючи досвід чотирьох років великої війни та дванадцяти років окупаційного тероризму Росією на сході України, є нагальна потреба збереження психологічного здоров'я військовослужбовців задля підвищення ефективності ведення бойових дій на лініях бойових зіткнень та безпосереднього виконання завдань за призначенням. Постійне перебування в умовах бойових дій високої інтенсивності, загроза життю та здоров'ю, а також тривале емоційне напруження, безповоротна втрата побратимів, невизначеність, фізичне виснаження та обмеження в спілкуванні з рідними призводять до виникнення бойового стресу. Тож формування ефективної системи психологічної підтримки та навчання особового складу методам саморегуляції є одним із пріоритетних напрямів психологічного забезпечення військ.

Бойовий стрес – багаторівневий процес адаптаційної активності організму людини в умовах екстремальної бойової обстановки, який супроводжується напруженням механізмів реактивної саморегуляції та закріпленням специфічних пристосувальних психофізіологічних змін. Бойовий стрес є передпатологічним дестабілізаційним станом, що вичерпує функціональний резерв організму, збільшує ризик дезінтеграції психічної дії та стійких сомато-вегетативних дисфункцій.

Бойовий стрес слід розглядати як нормальну психофізіологічну реакцію організму на загрозу життю, небезпеку та екстремальні умови діяльності. Його прояви можуть включати підвищену тривожність, порушення сну, дратівливість, емоційне виснаження, труднощі концентрації уваги, панічні реакції та інші симптоми, що негативно впливають на боєздатність військовослужбовця.

Беручи до уваги реалії сьогодення в умовах постійної загрози життю компетентні професіонали за напрямком роботи психологічної підтримки персоналу не завжди можуть бути поруч з військовослужбовцями швидко й ефективно надати першу психологічну допомогу. У зв'язку з цим особливого значення набуває необхідність навчання особового складу простим та ефективним психоедукаційним методикам самодопомоги й взаємодопомоги за принципом «рівний рівному».

Бойовий стрес є комплексною реакцією організму на вплив екстремальних факторів бойової обстановки. Він виникає внаслідок постійної дії небезпеки, інформаційного перевантаження, фізичного виснаження та емоційної напруги. На

фізіологічному рівні організм переходить у стан підвищеної готовності: прискорюється серцебиття, підвищується рівень адреналіну, активізуються захисні механізми нервової системи. Тривале перебування у такому стані призводить до виснаження психічних ресурсів. У військовослужбовців можуть спостерігатися порушення мислення, втрата мотивації, агресивність, апатія або, навпаки, надмірна емоційність. Небезпека бойового стресу полягає в тому, що бойовий стрес знижує здатність військовослужбовця адекватно оцінювати загальну обстановку, швидко приймати рішення та ефективно виконувати бойові завдання за призначенням.

Психологічна просвіта (психоедукація) – це розповсюдження серед військовослужбовців психологічної інформації з метою запобігання розвитку психічних і поведінкових розладів, формування у них загального розуміння про власне психічне здоров'я та навичок турботи про нього.

Одним із найбільш доступних та ефективних методів подолання бойового стресу є методики заземлення. Сутність методик заземлення полягає у поверненні людини до усвідомлення реальності, контролю над власним тілом та емоціями. Методики заземлення допомагають зменшити рівень паніки, тривоги та дезорієнтації. Методики заземлення особливо ефективні під час гострих стресових реакцій, коли військовослужбовець втрачає здатність концентрувати увагу або адекватно сприймати ситуацію.

До найбільш поширених методик заземлення належать:

– вправи на дихання;

– вплив на біологічно активні точки;

– когнітивні вправи;

– фокусування на фізичних відчуттях.

Одним із простих прикладів є техніка «5–4–3–2–1», під час якої людина називає:

– 5 предметів, які бачить;

– 4 звуки, які чує;

– 3 речі, яких може торкнутися;

– 2 запахи;

– 1 смак.

Виконання цієї вправи допомагає знизити рівень тривоги, переключити увагу та поступово стабілізувати емоційний стан.

Також для зменшення нервового напруження можуть застосовуватися методики впливу на біологічно активні точки. Найчастіше використовують масаж долонь, стимуляцію ділянки зап'ястя, натискання на точки між пальцями, масаж скронь або ділянки під носом, ці точки використовуються в різних діапазонах. Наприклад, якщо треба розслабитися, то найбільш ефективною вправою буде масажування скроней або внутрішньої сторони долоні (1-2 хв.), цю методику слід використовувати правильно та без фанатизму, враховуючи особисту чутливість до фізичних впливів військовослужбовця. Подібні дії допомагають людині

переключити увагу та частково знизити прояви паніки чи сильного емоційного напруження. Їх перевага полягає в тому, що вони не потребують спеціального обладнання та можуть застосовуватися навіть у польових умовах.

Головним методом подолання бойового стресу є профілактичні заходи, що являється психологічною підготовкою особового складу. Її основною метою є формування психологічної стійкості та готовності діяти в умовах підвищеної небезпеки. Така підготовка повинна бути системною та максимально наближеною до реальних умов бойової діяльності.

Основними напрямами психологічної підготовки є:

- розвиток стресостійкості;
- моделювання складних ситуацій;
- формування навичок самоконтролю;
- навчання методам саморегуляції;
- зміцнення згуртованості військового колективу.

Велику роль у подоланні бойового стресу відіграє підтримка побратимів. Людині значно легше переносити психологічне навантаження, коли вона відчуває довіру, підтримку та взаємодопомогу з боку колективу. Саме згуртованість підрозділу допомагає зменшити рівень емоційного виснаження та підтримувати моральний стан особового складу.

Отже, проблема бойового стресу залишається надзвичайно актуальною в умовах сучасної війни. Тривалий вплив небезпеки та постійного емоційного напруження негативно позначається на психічному стані військовослужбовців і може впливати на ефективність виконання бойових завдань. Саме тому важливо приділяти увагу психологічній підготовці особового складу, розвитку навичок самодопомоги та взаємопідтримки. Використання простих методик стабілізації психоемоційного стану сприяє збереженню психологічної стійкості військовослужбовців та підвищенню боєздатності підрозділів.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ БЕЗПІЛОТНОЇ ВІЙНИ НА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ: ФЕНОМЕН «ДИСТАНЦІЙНОГО БОЮ»

Чеснов Н.С.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сучасний етап розвитку збройних конфліктів, зокрема війна в Україні, характеризується широким застосуванням безпілотних літальних апаратів (БПЛА), що суттєво змінює не лише тактику ведення бойових дій, але й психологічний стан військовослужбовців. У цих умовах формується новий феномен – «дистанційний бій», при якому фізична віддаленість від противника поєднується з інтенсивним психоемоційним навантаженням.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що використання дронів створює принципово нові психологічні виклики: постійне очікування загрози, ефект «невидимого ворога», інформаційне перевантаження та специфічні морально-психологічні дилеми. Вказані фактори потребують наукового осмислення та адаптації системи психологічної підтримки військовослужбовців ЗСУ.

Застосування БПЛА у сучасних бойових діях формує нову модель сприйняття небезпеки. Якщо раніше загроза була пов'язана переважно з прямим вогневим контактом, то сьогодні вона набуває постійного, дифузного характеру. Військовослужбовець змушений перебувати у стані безперервної готовності до раптового удару з повітря.

Дослідження показують, що дрони створюють особливий психологічний ефект присутності, навіть коли безпосередньої атаки не відбувається. Постійний звук безпілотників, їх здатність вести спостереження та раптовість ураження формують підвищений рівень тривожності [2].

Крім того, формується феномен «невидимого ворога», коли джерело загрози не сприймається безпосередньо. Це ускладнює психологічну адаптацію, оскільки відсутній чіткий об'єкт для реагування, що підсилює напруження та виснаження психіки.

Дистанційний бій передбачає участь у бойових діях без фізичного контакту з противником. Особливо це характерно для операторів БПЛА, які виконують бойові завдання, перебуваючи поза зоною прямої небезпеки.

Попри це, наукові дослідження свідчать, що такі військовослужбовці можуть зазнавати значного психологічного навантаження, співставного з учасниками традиційних бойових дій [3]. Це пояснюється високим рівнем відповідальності, необхідністю прийняття рішень у реальному часі та тривалим спостереженням за об'єктами ураження.

Особливістю дистанційного бою є поєднання двох протилежних ефектів. З одного боку, виникає певне емоційне дистанціювання від подій, що може нагадувати сприйняття відеоігор. З іншого боку, тривале спостереження за наслідками бойових дій формує глибокі емоційні переживання та внутрішні конфлікти [3].

Таким чином, дистанційний формат бойових дій не зменшує психологічного навантаження, а трансформує його у більш складні та менш очевидні форми.

Одним із ключових наслідків використання БПЛА є формування нових типів стресу. Серед них особливе місце займає стан постійного очікування загрози, який супроводжується підвищеною тривожністю та нервовим виснаженням.

Також важливим фактором є інформаційне перевантаження. Сучасний військовослужбовець змушений обробляти значні обсяги даних, отриманих від різних джерел, включаючи відеопотоки з дронів, радіопереговори та аналітичну інформацію. Це створює додаткове когнітивне навантаження та знижує ефективність прийняття рішень.

Додатково слід зазначити, що постійна напруга призводить до виснаження нервової системи, що проявляється у дратівливості, зниженні уваги та порушеннях сну. У довготривалій перспективі це може спричиняти хронічні стресові стани та зниження загальної боєздатності підрозділу.

Дослідження впливу сучасних бойових дій на психічне здоров'я військовослужбовців вказують на зростання рівня стресових розладів, емоційного вигорання та тривожних станів [1]. При цьому специфіка безпілотної війни полягає у поєднанні фізичної віддаленості від небезпеки з постійною психологічною напругою.

Окремо слід виділити морально-психологічні дилеми, з якими стикаються оператори БПЛА. Вони пов'язані з необхідністю прийняття рішень щодо ураження цілей, що може викликати внутрішні конфлікти та впливати на психічний стан.

Вплив безпілотної війни має комплексний характер і проявляється як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. До основних наслідків можна віднести підвищену тривожність, порушення сну, зниження концентрації уваги та емоційну нестабільність.

У довгостроковому вимірі можливий розвиток посттравматичних реакцій, емоційного вигорання та хронічної психічної напруги. Особливо це стосується військовослужбовців, які тривалий час виконують завдання в умовах інтенсивного застосування БПЛА.

Водночас дослідження підкреслюють, що за наявності належної психологічної підготовки та підтримки можливе формування стійкості до стресу та адаптації до нових умов ведення бойових дій [4].

З урахуванням нових викликів, система психологічної підтримки військовослужбовців повинна бути адаптована до умов безпілотної війни. Насамперед це передбачає включення до програм підготовки елементів психологічної адаптації до дистанційного бою.

Важливим є розвиток навичок саморегуляції, управління стресом та емоційного контролю. Також необхідно впроваджувати регулярну психодіагностику та програми психологічної декомпресії після виконання бойових завдань.

Доцільним є впровадження короткострокових відновлювальних практик безпосередньо в зоні виконання завдань, а також робота з командирами щодо виявлення ознак психологічного виснаження у підлеглих. Це дозволить своєчасно реагувати на зміни психічного стану військовослужбовців.

Отже, безпілотна війна формує новий тип психологічного впливу на військовослужбовців, що проявляється у феномені «дистанційного бою». Попри відсутність безпосереднього контакту з противником, військові зазнають значного психоемоційного навантаження, яке має складний і багатовимірний характер.

Основними особливостями такого впливу є постійна загроза, невизначеність, інформаційне перевантаження та морально-психологічні дилеми. У зв'язку з цим виникає необхідність подальшого вдосконалення системи психологічної підтримки

військовослужбовців ЗСУ з урахуванням сучасних технологічних умов ведення війни.

Список використаних джерел

1. Асєєва Ю. О., Аймедов К. В., Яцишина А. М. Вплив воєнних дій на розвиток посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців // Габітус. – 2024. – Вип. 63. – С. 137–141.

2. TRADOC. Psychological Impact of Drone Warfare. 2024. – URL: https://g2webcontent.z2.web.core.usgovcloudapi.net/OEE/Red%20Diamond/TRADOC_11DEC2024_Drone_Psychological_Impact_Peno_Pettigrew.pdf?utm_source=chatgpt.com

3. Chappelle W.,McDonald K. Psychological Health Screening of Drone Operators. – URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10013342/?utm_source=chatgpt.com

4. Дослідження психологічної стійкості військовослужбовців у бойових умовах.

ДОВІРА ДО МЕДІА ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЩО ЗМІНИЛОСЬ

Митрофанова М.С.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

В умовах російсько-української війни інформаційний простір набув величезного перенасичення контентом. Паралельно з бойовими діями триває боротьба за увагу, свідомість та довіру громадян. Саме тому незалежні медіа сьогодні є важливим елементом національної безпеки. Від того, наскільки громадяни довіряють джерелам інформації, залежить рівень стійкості суспільства до шокуючих новин, ворожої пропаганди, дезінформації та психологічного тиску в цілому.

На початку повномасштабного вторгнення рівень довіри до українських медіа зріс, що було закономірною реакцією суспільства в кризовий момент. Населення потребувало оперативної, перевіреної та зрозумілої інформації щодо безпеки, евакуації, перебігу бойових дій та рішень державної влади. Згідно із соціологічним дослідженням КМІС, у 2022 році медіа довіряли – 57% серед усіх опитаних. У 2023 році показник впав до 29% і у 2024-му продовжив зниження. Із затягуванням війни спостерігається поступове зниження рівня довіри до частини медіаресурсів. За результатами досліджень, представлених у 2024 році, українці дедалі частіше шукають інформацію в альтернативних джерелах, зокрема соціальних мережах, месенджерах та блогерських каналах, що свідчить про трансформацію моделей медіаспоживання. Зокрема, 77 % опитаних зазначили, що через брак різних точок зору в телемарафоні вони звертаються до інших джерел інформації.

Одним із головних чинників зниження довіри є відчуття одноманітності інформаційного порядку денного. Частина аудиторії сприймає офіційні медіа як надмірно уніфіковані, обережні або залежні від політичної кон'юнктури. В умовах війни це частково пояснюється обмеженнями воєнного часу, вимогами безпеки,

цензурою та необхідністю уникнення витоку чутливої інформації. Однак за відсутності плюралізму думок суспільство починає шукати альтернативу, проте не завжди перевірену.

Другим чинником є швидкість поширення інформації в цифровому середовищі. Соціальні мережі часто випереджають традиційні ЗМІ в оперативності, але поступаються їм у перевірці фактів. У 2022 році Telegram став головним джерелом оперативної інформації в Україні, а час користування месенджером зріс у 8 разів. Він перетворився на основний інструмент для сповіщень про повітряні тривоги, новин з фронту, волонтерських зборів та доступу до нецензурованої інформації. Він і досі продовжує бути основною соціальною платформою як для спілкування, так і для отримання новин, значно випереджаючи результати інших мереж. TikTok показує суттєве зростання і залученої до користування аудиторії, і споживачів новин у мережі. У результаті громадяни звикають отримувати новини миттєво, навіть якщо їхня достовірність сумнівна. Це створює парадокс: аудиторія критикує медіа за неточності, але водночас сама підтримує попит на швидкий та емоційний контент.

Третім чинником є інформаційна втома населення. Тривала війна, постійні тривожні новини, повідомлення про втрати, руйнування та загрози формують психологічне виснаження. За даними дослідження ГО «Детектор медіа», у 2024 році зменшилася кількість джерел, якими користуються українці для отримання суспільно-політичних новин, а також знизилася визначеність щодо того, яким медіа та експертам довіряти. Це означає, що частина громадян свідомо дистанціюється від новинного потоку.

Четвертим чинником є поширення маніпуляцій, фейків та технологій штучного інтелекту. Сучасні цифрові інструменти дають змогу створювати переконливі фальсифікації тексту, фото й відео. Наукові дослідження свідчать, що люди часто не здатні надійно відрізнити згенерований контент від справжнього, що додатково ускладнює проблему довіри. Як показало дослідження від соціологічної групи «Рейтинг», майже 40% респондентів ніколи не перевіряють достовірність інформації, більшість опитаних покладається на власну інтуїцію та логіку. А з поширенням технологій штучного інтелекту, перевіряти інформацію на правдивість – є головною практикою, адже росіяни на цьому і маніпулюють.

Серед актуальних тенденцій варто виділити зростання довіри до персоналізованих джерел інформації. У 2025 році дослідження ГО «Детектор медіа» провела кількісне дослідження, аби визначити індекс медіаграмотності українців. Серед найбільш довірених джерел українці називали авторський контент відомих блогерів. Це свідчить про зміну традиційної моделі, коли головним джерелом новин були класичні редакції. Нині аудиторія дедалі частіше довіряє конкретній особі, а не класичному медіа. Проте головною перевагою журналістів у порівнянні з блогерами є відповідальне ставлення до точності сказаного та достовірності інформації. Такої думки дотримуються відповідно 34% і 30% респондентів. На думку аудиторії, блогери у порівнянні з журналістами подають

інформацію більш яскраво, емоційно (так вважає 48%), оприлюднюють непублічну (інсайдерську) інформацію (45%), є незалежними у виборі тем і способу подачі матеріалів (44%). Крім того, вони презентують свій власний погляд на події (52%). При цьому і журналісти, і блогери надають інформацію максимально оперативно, аналізують подію, пояснюють її причини та наслідки, можуть презентувати маніпулятивну інформацію. Але журналісти викликають трохи більше довіри, ніж блогери: 25% проти 22%.

Ще однією тенденцією є зростання попиту на пояснювальну журналістику. Громадяни очікують не лише повідомлення факту, а й його контексту: що сталося, чому це важливо, які наслідки матиме подія. Війна ускладнила політичні, військові та міжнародні процеси, тому просте інформування вже не задовольняє аудиторію.

Можливими наслідками подальшого зниження довіри до медіа можуть стати фрагментація інформаційного простору, посилення впливу анонімних джерел у незахищених платформах, таких як Telegram чи TikTok, радикалізація окремих груп населення та зменшення суспільної єдності. Для держави у стані війни це становить серйозну загрозу, адже недовіра до інформації послаблює здатність громадян швидко реагувати на офіційні попередження та рішення.

Для відновлення і зміцнення довіри до медіа необхідно реалізувати комплекс заходів. По-перше, редакціям слід посилювати стандарти точності, балансу та прозорості джерел. Якщо певна інформація не може бути оприлюднена з міркувань безпеки, це варто чесно пояснювати аудиторії. По-друге, необхідно розвивати фактчекінгові механізми та оперативно спростовувати неправдиві повідомлення. По-третє, варто розширювати присутність якісних медіа у цифровому середовищі, де сьогодні перебуває основна аудиторія. По-четверте, важливим є розвиток медіаграмотності населення, особливо молоді, військовослужбовців і внутрішньо переміщених осіб.

Майбутнє українського медіапростору значною мірою залежить від нового покоління фахівців, які поєднуватимуть професійну етику, патріотизм і відповідальність перед суспільством. Медіа під час війни повинні бути не інструментом маніпуляції, а надійним каналом правдивої комунікації між державою, армією та громадянами. Саме чесність, компетентність і повага до аудиторії є основою довіри, без якої неможлива інформаційна стійкість держави.

Отже, довіра до медіа в умовах російсько-української війни є стратегічним ресурсом. Її збереження потребує спільних зусиль журналістської спільноти, державних інституцій та суспільства.

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІЙНИ ТА СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЗАСІБ ЇЇ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ

Федина О.І.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сучасні війни супроводжуються активним використанням інформаційних операцій. Дезінформація стала одним із ключових інструментів впливу на суспільство, військових, державні інституції та міжнародну спільноту. Її застосування дозволяє противнику формувати потрібні наративи, поширювати панічні настрої, дискредитувати органи влади та впливати на процес ухвалення рішень.

Російсько-українська війна продемонструвала високий рівень організації інформаційних атак. Основними каналами поширення дезінформації стали соціальні мережі, месенджери, анонімні телеграм-канали, відеоплатформи та мережі ботів. Значна частина фейкової інформації створюється з урахуванням актуальних суспільних проблем, емоційного стану населення та резонансних подій. Це підвищує швидкість її поширення та ускладнює перевірку достовірності.

Окрему загрозу становить використання технологій штучного інтелекту для створення фальшивих фото, відео та аудіозаписів. Deepfake-технології дозволяють імітувати виступи посадових осіб, військових командирів або журналістів. Такі матеріали можуть використовуватись для дестабілізації інформаційного середовища, провокування паніки або підриву довіри до офіційних джерел інформації.

У цих умовах стратегічні комунікації набувають особливого значення. Їхнє завдання полягає не лише у спростуванні неправдивої інформації, а й у формуванні стабільного та зрозумілого інформаційного середовища. Ефективні стратегічні комунікації передбачають координацію дій органів державної влади, сектору безпеки і оборони, медіа та громадянського суспільства.

Важливим елементом протидії дезінформації є оперативне інформування населення. Відсутність офіційної комунікації створює умови для поширення чуток і маніпуляцій. Регулярне надання перевіреної інформації знижує вплив ворожих інформаційних операцій та підвищує рівень суспільної довіри.

Не менш важливим напрямом залишається розвиток медіаграмотності. Навички перевірки джерел, аналізу інформації та виявлення маніпулятивного контенту мають розглядатися як складова національної безпеки. В умовах цифрового середовища інформаційна стійкість суспільства безпосередньо впливає на здатність держави протидіяти зовнішнім загрозам.

Дезінформація у сучасних конфліктах використовується системно та поєднується з політичним, військовим і психологічним тиском. Ефективна протидія потребує постійного розвитку стратегічних комунікацій, удосконалення механізмів

інформаційної безпеки та швидкого реагування на нові форми інформаційних загроз.

Особливу роль у протидії дезінформації відіграє міжнародна співпраця. Інформаційні операції часто мають транснаціональний характер, а поширення фейкових повідомлень здійснюється одночасно на аудиторії різних держав. У зв'язку з цим важливими є обмін інформацією між державами, координація діяльності кіберпідрозділів, співпраця з міжнародними організаціями та спільне виявлення джерел інформаційних атак.

Одним із актуальних викликів є швидкість поширення дезінформації у цифровому середовищі. Алгоритми соціальних мереж сприяють масовому поширенню емоційного та конфліктного контенту незалежно від його достовірності. Через це фейкові повідомлення часто отримують значно більше охоплення, ніж офіційні спростування. У таких умовах державні органи повинні адаптувати свої комунікаційні стратегії до сучасних інформаційних платформ і використовувати зрозумілі та доступні форми подачі інформації.

Важливим компонентом стратегічних комунікацій є єдність офіційної позиції. Суперечливі заяви представників державних органів створюють інформаційні ризики та можуть використовуватись противником для маніпуляцій. Узгодженість повідомлень, чіткість формулювань та дотримання єдиної інформаційної політики підвищують ефективність державної комунікації під час кризових ситуацій.

Практика останніх років свідчить, що дезінформація спрямовується не лише на цивільне населення, а й на військовослужбовців. Поширення фейкових повідомлень про втрати, командування, забезпечення або перебіг бойових дій використовується для психологічного тиску та деморалізації особового складу. Це вимагає посилення внутрішніх комунікацій у секторі безпеки й оборони та підвищення рівня інформаційної підготовки військових.

У перспективі значення стратегічних комунікацій лише зростатиме. Розвиток цифрових технологій, штучного інтелекту та автоматизованих систем поширення контенту створює нові ризики для інформаційної безпеки держав. У цих умовах ефективна комунікаційна політика стає необхідним елементом державного управління та складовою системи національної безпеки.

УДК 070:[355.01:316.77]

РОЛЬ ВІЙСЬКОВОГО ЖУРНАЛІСТА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Алєксєєва М.В, Гай Н.Ю, Кикоть О.О.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Анотація. У статті було досліджено роль військового журналіста у забезпеченні інформаційно-психологічної стійкості суспільства в умовах війни. Проаналізовано сутність стратегічних комунікацій, особливості інформаційно-психологічного впливу в умовах збройного конфлікту та місце військової журналістики у системі протидії дезінформації. Визначено основні функції військового журналіста як суб'єкта інформаційного простору, що здійснює оперативне інформування населення, формує громадську думку та сприяє зміцненню морально-психологічного стану суспільства. Наведено приклади реалізації стратегічних комунікацій в Україні під час російсько-української війни.

Ключові слова**:** *військовий журналіст, стратегічні комунікації, інформаційно-психологічна стійкість, інформаційна війна, дезінформація, суспільство, військова журналістика*.

На сьогоднішній день війна ведеться не лише на полі бою, а й в інформаційному просторі. Поряд із застосуванням традиційних засобів збройної боротьби противник активно використовує інформаційно-психологічні операції, спрямовані на дестабілізацію суспільства, підрив морального духу населення та військовослужбовців, поширення паніки й недовіри до державних інституцій. В умовах повномасштабної російської агресії проти України особливої актуальності набуває питання забезпечення інформаційно-психологічної стійкості суспільства.

Важливу роль у цьому процесі відіграє військовий журналіст, який не просто інформує громадськість про події, а й бере участь у формуванні суспільної думки, підтриманні морального стану населення та протидії дезінформації. Саме тому дослідження ролі військового журналіста в умовах війни є актуальним і своєчасним.

Питання стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки досліджували такі науковці, як Б. Юськів, Н. Карпчук, І. Іжутова, Л. Макаренко, А. Сіленко та інші [1-6]. У їхніх працях розглядаються механізми функціонування стратегічних комунікацій, особливості інформаційної війни та способи протидії дезінформації. Окремі аспекти діяльності журналістів в умовах воєнного стану висвітлюються у працях українських та зарубіжних дослідників, однак роль саме військового журналіста як суб'єкта забезпечення інформаційно-психологічної стійкості суспільства потребує подальшого вивчення.

Метою статті є дослідження ролі військового журналіста у забезпеченні інформаційно-психологічної стійкості суспільства в умовах війни, визначення його основних функцій та значення у системі стратегічних комунікацій держави.

Стратегічні комунікації є важливим елементом державного управління в умовах війни. Відповідно до Воєнної доктрини України, стратегічні комунікації – це скоординоване та належне використання комунікативних можливостей держави: публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, спрямованих на досягнення національних цілей [7]. В умовах війни стратегічні комунікації виконують низку функцій: інформування населення, формування довіри до органів державної влади та Збройних Сил України, протидія дезінформації, підтримка морального духу суспільства та міжнародної підтримки.

Інформаційно-психологічна стійкість суспільства – це здатність громадян зберігати критичне мислення, психологічну рівновагу та довіру до офіційних джерел інформації в умовах інформаційного тиску [4], [8]. В умовах війни психологічна стійкість населення зазнає постійного впливу негативних чинників: ракетних обстрілів, втрат серед військових і цивільних, вимушеного переміщення, економічної нестабільності та безперервного потоку тривожної інформації.

Особливо небезпечним чинником є цілеспрямований інформаційно-психологічний вплив противника, який реалізується через поширення панічних повідомлень, фейків, маніпуляцій і дезінформації. Метою таких дій є формування страху, апатії, недовіри до влади та деморалізації населення. У цьому контексті військовий журналіст відіграє важливу роль у зміцненні психологічної стійкості суспільства, оскільки через достовірне, свідоме та оперативне інформування сприяє зниженню рівня страху, підтримці морального духу та формуванню впевненості в діях сил оборони й держави [4], [8].

Поширення матеріалів про героїзм українських військовослужбовців, діяльність волонтерів, міжнародну підтримку України та успішні оборонні дії позитивно впливають на емоційний стан суспільства та формує віру в перемогу. Саме тому, психологічна стійкість суспільства є не лише наслідком військової, економічної та соціальної стабільності, а й результатом ефективної системи стратегічних комунікацій та професійної роботи військових журналістів. У таких умовах військовий журналіст стає важливим аспектом інформаційного фронту. Його діяльність має декілька ключових функцій.

По-перше, інформаційна функція. Військовий журналіст оперативно висвітлює події в зоні бойових дій, інформує суспільство про перебіг війни, дії Збройних Сил України та наслідки ворожих атак. Оперативна й достовірна інформація знижує рівень страху у населення та запобігає поширенню чуток.

По-друге, аналітична функція. Журналіст аналізує події, пояснює аудиторії складні військово-політичні процеси, допомагає населенню правильно зрозуміти події та відрізняти правдиву інформацію від фейкової.

По-третє, психологічна функція. Матеріали військових журналістів можуть підтримувати бойовий дух населення та військовослужбовців, формувати віру в перемогу, демонструвати героїзм українських військових, волонтерів та цивільного населення.

По-четверте, контрпропагандистська функція. Військовий журналіст бере участь у викритті фейків, спростуванні дезінформації та протидії ворожим інформаційним кампаніям [1], [2].

Також слід окремо наголосити на етичній відповідальності військового журналіста. У погоні за оперативністю важливо не розголошувати інформацію, яка може зашкодити військовим операціям, не розкривати позиції підрозділів, не повідомляти дані про втрати до офіційного підтвердження.

Роль соціальних мереж у забезпеченні інформаційної стійкості:

Соціальні мережі, такі як Telegram, Instagram, YouTube, TikTok та Facebook, стали головними каналами комунікації в умовах війни. Через них поширюються офіційні повідомлення, відеозвернення, репортажі із зони бойових дій та матеріали про героїзм наших військових. Водночас саме ці платформи використовуються ворогом для поширення дезінформації. Військовий журналіст повинен прилаштовувати контент до специфіки кожної платформи, враховуючи швидкість поширення інформації та особливості сприйняття аудиторії.

Україна вже має успішні приклади реалізації стратегічних комунікацій. Такі як, офіційні канали комунікації Президента України, Міністерства оборони України, Генерального штабу ЗСУ та Збройних Сил України оперативно інформують населення та міжнародну спільноту про ситуацію на фронті [2], [5]. Значну роль відіграють телемарафон «Єдині новини», офіційні сторінки державних структур у Telegram, YouTube, Facebook, Instagram та діяльність військових кореспондентів безпосередньо із зони бойових дій.

Проблеми та виклики діяльності військового журналіста в умовах війни:

Діяльність військового журналіста в умовах війни супроводжується значною кількістю професійних, етичних та психологічних викликів. Однією з головних проблем є необхідність своєчасного висвітлення подій в умовах обмеженого доступу до інформації та підвищеного ризику для життя і здоров'я. Робота в зоні бойових дій пов'язана з небезпекою обстрілів, мінною загрозою, перебуванням у районах активних бойових дій та психологічним тиском [1], [4].

Не менш важливим викликом є дотримання балансу між оперативністю подачі матеріалу та вимогами інформаційної безпеки. Військовий журналіст повинен уникати розголошення даних про місце дислокації підрозділів, переміщення техніки, результати бойових операцій до офіційного підтвердження та іншої інформації, яка може бути використана противником. Крім того, важливим аспектом є психологічне навантаження на самих журналістів. Постійна робота з травматичним контентом, спілкування з постраждалими, висвітлення наслідків бойових дій та загибелі людей можуть призводити до емоційного вигорання або посттравматичних стресових розладів. Тож, ефективна діяльність військового журналіста потребує не лише професійної підготовки, а й психологічної стійкості, дотримання етичних стандартів та розуміння принципів інформаційної безпеки

Результати власного дослідження:

У межах підготовки статті мною було проведено опитування серед курсантів віком від 18 до 28 років (50 респондентів) щодо рівня довіри до військових журналістів та джерел інформації під час війни. Результати показали, що:

– 68 % респондентів найбільше довіряють офіційним сторінкам Збройних Сил України та Міністерства оборони України

– 20 % отримують інформацію переважно з Telegram-каналів;

– 8 % – із телевізійних новин;

– 4 % – з інших джерел.

Отримані результати підтверджують важливу роль військових журналістів у забезпеченні інформаційної стійкості суспільства. Таким чином, військовий журналіст виступає не лише посередником між подією та аудиторією, а й активним учасником стратегічних комунікацій держави.

Перспективи розвитку військової журналістики в Україні:

Повномасштабна війна в Україні значно покращила роль військової журналістики та визначила нові напрями її розвитку. Серед ефективних напрямів варто виокремити розвиток цифрової військової журналістики, мультимедійних форматів, використання соціальних мереж та коротких відеоформатів для оперативного інформування населення [2], [6].

Особливої уваги потребує підготовка військових журналістів нового покоління, які повинні володіти навичками роботи в кризових умовах, фактчекінгу, OSINT-аналізу, створення мультимедійного контенту та протидії дезінформації. OSINT активно використовується як міжнародними журналістами, так і українськими медіа. Наприклад, міжнародна організація Bellingcat неодноразово застосовувала OSINT для розслідування воєнних злочинів, встановлення місць ракетних ударів та підтвердження фактів використання певних видів озброєння. Українські журналісти та аналітики також використовують OSINT для документування злочинів російської армії, виявлення фейкових повідомлень та спростування ворожої пропаганди. Водночас використання OSINT вимагає високого рівня професійної підготовки та дотримання етичних норм. Неправильна інтерпретація даних або поширення неперевіреної інформації може призвести до дезінформації або навіть створити загрозу для військових операцій.

Крім того, важливим напрямом діяльності військового журналіста у забезпеченні інформаційно-психологічної стійкості населення є поширення міжнародної комунікації через створення англомовного контенту, співпрацю з іноземними медіа та підготовку матеріалів, працюючих на міжнародну аудиторію. На сьогоднішній день інформаційна підтримка міжнародної спільноти є важливим аспектом збереження морально-психологічної стійкості українського суспільства, оскільки вона демонструє наявність зовнішньої підтримки та зміцнює віру населення у майбутню перемогу.

Поширення військовими журналістами достовірної інформації про перебіг дій на фронті, героїзм українських військовослужбовців, а також міжнародну допомогу Україні, успішні оборонні операції та підтримку партнерів завжди позитивно

впливають на моральний стан гаселення, знижує рівень тривожності та сприяє формуванню суспільної стійкості до інформаційно-психологічного впливу противника. Також міжнародне висвітлення воєнних злочинів, руйнувань цивільної інфраструктури та гуманітарних наслідків війни несе за собою посилення міжнародного тиску на агресора та формуванню позитивного іміджу України у світі.

Не менш важливу роль у забезпеченні інформаційно-психологічної стійкості суспільства відіграє використання військовими журналістами сучасних цифрових технологій та мультимедійних форматів. Використання коротких відео, репортажів із місця подій, інфографіки, прямих трансляцій та аналітичного контенту дозволяє швидко доносити достовірну інформацію до широкої аудиторії, знижуючи ризик поширення чуток, фейків і наративів

Таким чином, роль військового журналіста в умовах війни виходить далеко за межі звичайного інформування населення. Він є важливим суб'єктом стратегічних комунікацій держави, який через оперативне, достовірне та психологічно виважене висвітлення подій сприяє зміцненню інформаційно-психологічної стійкості суспільства, підтриманню морального духу населення та військовослужбовців і протидії інформаційним атакам противника. У зв'язку з цим підготовка висококваліфікованих військових журналістів є важливим завданням сучасної системи військової освіти.

Список використаних джерел

1. Юськів Б. М., Карпчук Н. П., Пелех О. Б. Структура стратегічних комунікацій як основа ефективного комунікаційного менеджменту України в умовах війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 2 (13). С. 120–129.

2. Іжутова І. В. Стратегічні комунікації України в умовах російсько-української війни. *Наука і оборона*. 2023. № 4. С. 35–42.

3. Макаренко Л. Л. Стратегічні комунікації як засіб запобігання та протидії інформаційним війнам. *Регіональні студії*. 2022. № 29. С. 88–94.

4. Сіленко А. О. Інформаційно-психологічна війна як фактор військових конфліктів // *Міжнародні та політичні дослідження*. 2024. № 1. С. 56–63.

5. Осьодло В. І., Будагьянц Л. М. Стратегічні комунікації у постсучасних демократіях. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. № 1 (71). С. 94–101.

6. Крячков В. В., Кириченко Ю. М. Вплив соціальних мереж на формування інформаційної стійкості суспільства під час військової агресії. *Наукові перспективи*. 2025. № 2 (44). С. 211–219.

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24 верес. 2015 р. № 555/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015 (дата звернення: 26.04.2026).

8. Доктрина інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 25 лют. 2017 р. № 47/2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017 (дата звернення: 26.04.2026).

9. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12 (дата звернення: 26.04.2026).

10. Про медіа : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2849-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20 (дата звернення: 26.04.2026).

11. Дослідження споживання медіа в Україні / USAID, Internews. 2024. URL: https://internews.ua/ (дата звернення: 26.04.2026).

12. Рівень довіри до джерел інформації в Україні / Київський міжнародний інститут соціології. 2025. URL: https://kiis.com.ua/ (дата звернення: 26.04.2026).

ЯК РОСІЙСЬКІ МЕДІА ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ НАСЕЛЕННЯ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Буряк А. А.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Російська агресія проти України має не лише військовий, а й потужний інформаційно-психологічний вимір. Одним із ключових інструментів впливу стали російські медіа, які активно формують спотворену картину реальності на тимчасово окупованих територіях. Через контроль над телебаченням, друкованими виданнями, соціальними мережами та цифровими платформами окупаційна влада нав'язує місцевому населенню вигідні їй наративи – від заперечення української державності до героїзації загарбників. У результаті формується замкнутий інформаційний простір, у якому відсутні альтернативні джерела правдивої інформації, що сприяє поступовій трансформації суспільної свідомості, особливо серед молоді та соціально вразливих груп. Дослідження ролі російських медіа в цьому процесі є важливим для розуміння механізмів пропаганди, виявлення її наслідків та розроблення ефективних стратегій інформаційного опору на рівні держави та громадянського суспільства.

На тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, а також в АР Крим мас-медіа зазнали кардинальних змін у своєму функціонуванні та структурі. Після анексії АР Криму та початку військового конфлікту на сході України більшість незалежних медіа були закриті або змушені припинити свою діяльність, а на їх місце прийшли контрольовані окупаційною владою. Наразі більшість медіа перебуває під прямим контролем окупаційних адміністрацій, що фінансуються та керуються з РФ. Такі зміни призвели до утворення інформаційного вакууму, де громадяни мають обмежений доступ до об'єктивної та неупередженої інформації.

Росія заблокувала доступ до українських супутників у деяких регіонах з 2022 року, включаючи блокування українських телеканалів на окупованих територіях, а також примусове перемикання місцевих жителів на російських телекомунікаційних провайдерів, ще більше обмежуючи їх доступ до українських мобільних та інтернет-платформ. Інтеграція в те, що іноді називають інформаційною екосистемою «російського світу», заважає цим користувачам отримати доступ до українських трансляцій та онлайн-платформ без віртуальної приватної мережі (VPN), що ускладнює процес, зокрема, для літніх членів населення.

Російська інформаційна агресія, яка поєднує пропаганду, дезінформацію, психологічні операції та маніпуляції громадською думкою, має багаторівневий характер на тимчасово окупованих територіях. Інформаційне протистояння перетворилося з другорядного засобу підтримки бойових дій на окремий напрям агресії, метою якого є руйнування української національної ідентичності, виправдання окупаційних дій та моральне виснаження населення.

Вплив на різні вікові категорії:

1. Формуюча група (діти та підлітки).

Це покоління, яке лише вибудовує власну систему цінностей. Його інформаційне поле визначається школою, родиною та цифровим середовищем. У цій групі пропаганда діє через символіку, мову, візуальні образи, мультимедійні продукти – створюючи викривлену «нову нормальність» і формуючи емоційно забарвлену лояльність до окупаційних наративів.

2. Активна група (молодь та економічно активні громадяни).

Представники цієї категорії найактивніше користуються соціальними мережами, відеоплатформами та месенджерами. Вони мають високий рівень цифрової грамотності, проте перебувають під постійним соціально-економічним тиском. Пропаганда тут працює через емоційні меседжі, фейки «під виглядом новин», інформаційні кампанії, що апелюють до побутових проблем («робота, безпека, стабільність»).

3. Консервативна група (зрілі та старші громадяни).

Це люди з усталеними життєвими поглядами, які здебільшого отримують новини з телебачення, радіо або місцевих газет. Через обмежений доступ до інтернету та низький рівень довіри до нових джерел інформації вони найбільше піддаються впливу традиційних російських медіа. Постійне повторення пропагандистських меседжів із часом трансформує їхні уявлення про політичну та соціальну реальність.

4. Пасивна група (інформаційно ізольовані громадяни).

До неї належать мешканці віддалених або малозабезпечених населених пунктів, люди похилого віку, особи без доступу до інтернету. Вони повністю залежать від офіційних телеканалів і радіо, що контролюються окупаційною владою. Для цієї категорії характерна висока довіра до «єдиного голосу» медіа, що унеможливлює критичне осмислення отриманої інформації.

Інформаційний простір на окупованих територіях використовується для контролю громадської думки та легітимації окупаційної влади через пропаганду, маніпуляції й фейки. Для ефективної протидії потрібні комплексні заходи – розвиток незалежних джерел, підвищення медіаграмотності та міжнародна співпраця. Протидія російським медіа на окупованих територіях має бути багаторівневою: поєднання прямого мовлення, цифрової стійкості, медіаграмотності, юридичних дій та соціально-економічної підтримки. Це – не лише «контентна війна», а робота з інфраструктурою довіри: реальні послуги плюс достовірна інформація – дають найбільший ефект. Такі дії сприятимуть зміцненню інформаційної безпеки України й формуванню стійкого до впливу суспільства.

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ МЕДІА НА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

Алєксєєва М. В.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Наразі війна характеризується поєднанням бойових дій із масштабним інформаційно-психологічним впливом на цивільне населення та військовослужбовців. Інформаційний простір став окремим полем бою, де медіа відіграють ключову роль у формуванні громадської думки, морального духу та психологічної стійкості населення. Засоби масової інформації та соціальні мережі здатні як підтримувати суспільство, так і приводити до паніки, тривожності та деморалізації. В умовах повномасштабної війни росії роти України ця проблема набула особливої актуальності.

Морально-психологічний стан військовослужбовців є одним із важливих фактором боєздатності армії. За даними дослідження В. Алещенка, інформаційно-психологічний вплив може змінювати рівень мотивації, психологічної стійкості та боєздатності військовослужбовців. Негативний інформаційний фон, поширення фейків про втрати, дезінформація щодо «зради» або «капітуляції» можуть спричиняти упадок морального духу, емоційне вигорання та стрес.

Окрему увагу приділено дослідженню В. Журавеля, С. Бурбели та Ю. Юрчака, у якому обґрунтовано актуальність протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на персонал Державної прикордонної служби України в умовах війни. Автори наголошують, що інформаційні атаки противника спрямовані на створення атмосфери неясності , страху та зниження рівня довіри до командування.

Важливу роль у формуванні морально-психологічного стану особового складу та цивільного населення відіграють військові медіа та офіційні джерела інформації. Оперативне висвітлення успішних бойових дій, прикладів героїзму

військовослужбовців, міжнародної підтримки України та ефективної роботи командування, сприяє підвищенню мотивації та впевненості в перемозі. Важливими елементами стратегічних комунікацій у цьому контексті є офіційні повідомлення Генерального штабу ЗСУ, Міністерства оборони України та звернення Президента України.

Цивільне населення також зазнає суттєвого інформаційно-психологічного впливу. Постійне перебування в інформаційному середовищі, перенасиченому новинами про ракетні удари, втрати, руйнування та гуманітарні кризи, може призводити до панічних атак, емоційного виснаження, інформаційної втоми та в загальному зниженню рівня психологічної стійкості. Особливо небезпечним є вплив маніпулятивного контенту, який формує панічні настрої, посилює соціальну напругу, що сприяє поширенню недовіри до офіційних джерел.

Але медіа можуть виконувати позитивну функцію у зміцненні морально-психологічного стану населення. Поширення інформації про звільнення окупованих територій, успіхи Збройних Сил України, діяльність волонтерів, відбиття ракетних ударів, обмін полоненими, міжнародну підтримку та приклади національної єдності можуть сприяти підтриманню морального духу суспільства. Офіційні звернення президента держави, телемарафон «Єдині новини», а також діяльність військових журналістів та воєнних кореспондентів створюють довіру до офіційної інформації та знижують рівень паніки.

Окреме місце в системі інформаційного впливу займають соціальні мережі, такі як Telegram, Instagram, YouTube, TikTok та Facebook. Вони можуть забезпечити швидке поширення інформації, однак водночас можуть стати платформами для поширення фейків, пропаганди та маніпуляцій. У таких умовах важливе значення набуває розвиток медіаграмотності населення, критичного мислення та навичок перевірки достовірності інформації.

Важливу роль у забезпеченні інформаційно-психологічної стійкості суспільства та військових відіграє військовий журналіст. Він не просто інформує суспільство про перебіг бойових дій, а й безпосередньо бере участь у формуванні суспільної думки, підтриманні морального духу населення та протидії дезінформації. Через оперативне, достовірне та точне висвітлення подій військовий журналіст сприяє зниженню рівня страху у населення,, підтримці психологічної рівноваги та зміцненню довіри до державних інституцій.

Отже, інформаційно-психологічний вплив медіа є важливим чинником, що визначає морально-психологічний стан як військовослужбовців, так і цивільного населення. Ефективне використання медіа в системі стратегічних комунікацій сприяє підтриманню морального духу, зміцнює психологічну стійкість суспільства та протидіє інформаційним діям противника. У сучасних умовах війни особливо важливими є розвиток медіаграмотності населення та посилення офіційних каналів комунікації.

ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕШКОДИ

Покальчук І.С.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало найбільшим актом агресії в Європі після Другої світової війни. Злочин агресії, визначений у статті 8 bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), залишається безкарним на найвищому рівні через структурні обмеження юрисдикції МКС. Саме тому створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України (Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine- STCA) перетворилося на один із ключових пріоритетів міжнародних зусиль із забезпечення принципу невідворотності покарання [1, с. 14; 5].

Трибунал створюється в межах Ради Європи у формі Розширеної часткової угоди (Enlarged Partial Agreement - EPA). Така форма дозволяє долучатися як державам-членам Ради Європи, так і іншим державам та Європейському Союзу. Правовою основою стала Угода між Україною та Радою Європи, підписана 25 червня 2025 року в Страсбурзі, до якої додано Статут трибуналу [2; 3]. Юрисдикція трибуналу обмежується виключно злочином агресії проти України, вчиненим з 24 лютого 2022 року. Завдання трибуналу – притягти до відповідальності осіб, які несуть найбільшу відповідальність, а саме глави держави, глави уряду, міністра закордонних справ та вищих військових керівників Російської Федерації. Місцем проведення судових засідань обрано Гаагу (Нідерланди). Передбачено принцип взаємодоповнення (complementarity) зі звичайною юрисдикцією МКС [3; 4].

Підготовку правової основи трибуналу здійснила неформальна робоча група Core Group, до складу якої входили старші юридичні експерти з близько 40 держав, а також представники Європейського Союзу та Ради Європи. Упродовж 2023-2025 років група провела чотирнадцять зустрічей і завершила технічну підготовку ключових документів: Угоди, Статуту та положень про управління трибуналом [1; 5].

Станом на кінець квітня 2026 близько 20-21 держава (включаючи Україну) формально підтвердила готовність приєднатися до Enlarged Partial Agreement щодо Управлінського комітету трибуналу, з них 19 – члени ради Європи, а також Коста-Ріка. Ця кількість суттєво перевищує мінімальний поріг у 16 європейських держав, необхідний для просування процесу. Очікується, що остаточне рішення щодо створення EPA буде ухвалено на засіданні Комітету міністрів Ради Європи в Кишиневі 14-15 травня 2026 року [3; 6]. 24 січня 2026 року Рада Європи та ЄС уклали угоду про створення авангардної групи (advance team / Special Tribunal Advance Team - STAT), на фінансування якої Європейський Союз виділив 10

мільйонів євро на період до двох років. 26 березня 2026 року Європейська Комісія ініціювала процес набуття ЄС статусу засновника трибуналу [4; 7].

Статут трибуналу чітко передбачає, що персональні імунітети (ratione personae чи ratione materiae) не звільняють від кримінальної відповідальності за злочин агресії. Допускається проведення судових процесів за відсутності обвинуваченого (in absentia) за умови суворого дотримання права на захист, обов'язкового призначення кваліфікованого адвоката та можливості повторного розгляду справи у разі появи особи [2; 5].

Правові виклики функціонування трибуналу пов'язані насамперед з обмеженою юрисдикцією МКС щодо злочину агресії. Згідно зі статтею 15 bis (5) Римського статуту, МКС не може розслідувати акт агресії, вчинений громадянами держави, яка не є учасницею Статуту, без рішення Ради Безпеки ООН, яке Росія блокує правом вето. Спеціальний трибунал, створений на основі двосторонньої угоди в рамках Ради Європи, частково долає цю прогалину, проте виникає питання щодо його повної інтернаціональності (адже він не створений РБ ООН чи ГА ООН) та практичної можливості подолання імунітетів найвищих посадовців іноземної держави в національних юрисдикціях третіх країн [1, с. 15-16; 5].

Серед інших правових труднощів – збирання доказів планування, підготовки та здійснення агресії на найвищому державному рівні (без доступу до російських державних архівів), забезпечення справедливості процесів in absentia, а також ефективна координація з паралельними розслідуваннями МКС та Міжнародного центру з розслідування злочину агресії (ICPA) в Гаазі, щоб уникнути дублювання та конкуренції за докази [6].

Політичні перешкоди залишаються ще більш суттєвими. По-перше, хоча Core Group об'єднувала експертів з близько 40 держав, активна участь у фінансуванні та управлінні трибуналом досі обмежується переважно європейськими країнами. Багато держав Глобального Півдня сприймають трибунал як «вибіркове правосуддя» або суто західний проєкт, що ускладнює досягнення універсальної підтримки [5]. По-друге, існує ризик «втоми від війни» та зміни політичних пріоритетів у країнах-партнерах, особливо в разі можливих переговорів про мир. Експерти наголошують на необхідності розпочати реальну роботу трибуналу якомога швидше – бажано до кінця 2026 або на початку 2027 року, щоб уникнути ситуації , коли «правосуддя, відкладене надто надовго, стає правосуддям, якого не відбулося». По-третє, відкритим залишається питання стабільного фінансування після завершення роботи авангардної групи. Одним із перспективних варіантів вважається використання доходів від заморожених російських суверенних активів (близько 300 млрд євро), проте це вимагає складних юридичних і політичних рішень [6].

Незважаючи на зазначені виклики, перспективи створення та функціонування Спеціального трибуналу виглядають реалістичними. Трибунал може стати важливим історичним прецедентом подібним до Нюрнберзького, який утвердить принцип невідворотності покарання за злочин агресії навіть щодо найвищих

посадовців держави-агресора. Він матиме потужний превентивний ефект для потенційних порушників міжнародного правопорядку в майбутньому, зокрема щодо можливих агресій в інших регіонах світу [1, с. 16-17; 5].

Успішність трибуналу залежатиме від швидкого завершення підготовчого етапу, подальшого розширення кола активних учасників (включно з ЄС як засновником), забезпечення реальної незалежності судового органу та ефективної координації з іншими механізмами притягнення до відповідальності.

Навіть за умови складнощів з негайним виконанням вердиктів (через відсутність екстрадиції), сам факт створення трибуналу, проведення судових процесів та винесення обвинувальних вироків матиме вагоме символічне, правове та історичне значення для України та міжнародної спільноти.

Таким чином, створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії РФ проти України є важливим досягненням української дипломатії та європейських партнерів. Правові виклики значною мірою враховані в положеннях Статуту, проте остаточна ефективність механізму визначатиметься насамперед політичною волею держав-учасниць, стабільним фінансуванням та швидкістю запуску в найближчі місяці.

Список використаних джерел

1. Бурма Сергій. Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: нові межі міжнародного правосуддя. Ерхілівський журнал. Київ: Київський університет інтелектуальної власності та права, 2025. 11-20 с.

2. CM (2025)103-final. Statute of the Special Tribunal for the Crime og Aggression against Ukraine. Council of Europe, 24 June 2025. URL: https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680b678ca%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]} (дата звернення: 27.04.2026).

3. Council of Europe. Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine. URL: https://www.coe.int/en/web/special-tribunal-ukraine (дата звернення: 27.04.2026).

4. European Commission. EU and Council of Europe agree to set up an advance team for the Special Tribunal. 23 January 2026. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/news/eu-and-council-europe-agree-set-advance-team-special-tribunal-crime-aggression-against-ukraine-2026-01-24_en (дата звернення: 27.04.2026).

5. Yale Journal of International Law. A Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine. 7 February 2026. URL: https://yjil.yale.edu/posts/2026-02-07-a-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine-origins-debates-and (дата звернення: 27.04.2026).

6. Just Security. Next Steps in Russian Accountability foe War Against Ukraine. 18 February 2026. URL: https://www.justsecurity.org/131731/russia-leaders-accountable-crimes-aggression-ukraine/ (дата звернення: 27.04.2026).

7. European Commission. EU to join Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine as founding member. 26 March 2026. URL:

https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/eu-to-join-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine-as-founding-member/ (дата звернення: 27.04.2026).

УДК: 341.1.3.4

СПІВВІДНОШЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ВІЙНІ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Купріянова А.О.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Анотація. У статті досліджується питання співвідношення міжнародно-правової відповідальності російської федерації як держави-агресора та індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, причетних до вчинення злочинів під час збройного конфлікту в Україні. Розкриті основні теоретичні засади обох режимів відповідальності відповідно до норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права, аналізує їх взаємодію, а також практичні виклики, пов'язані з фіксацією доказів і розслідуванням воєнних злочинів в умовах тривання бойових дій. Особлива увага приділяється доктринальним підходам до паралельного застосування обох режимів і значенню їх взаємодоповнення для досягнення справедливості в контексті російсько-української війни.

Ключові слова: *відповідальність держави, індивідуальна кримінальна відповідальність, міжнародне гуманітарне право, воєнні злочини, збройний конфлікт, Російська Федерація, Україна, міжнародне кримінальне право.*

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну поставило перед міжнародним правовим співтовариством нагальні запитання щодо механізмів притягнення до відповідальності як держави-агресора, так і конкретних осіб, котрі вчинили або вчиняють злочини в ході збройного конфлікту. Зазначені режими відповідальності – державна та індивідуальна – тривалий час розвивалися паралельно і значною мірою незалежно одне від одного. Водночас практика сучасних збройних конфліктів, зокрема ситуація в Україні, демонструє, що їх ефективне поєднання є не лише можливим, але й необхідним для забезпечення повноцінної справедливості. Проблема полягає у ненаданні чинним міжнародним правом достатньо чітких відповідей на питання про те, яким чином ці два режими співвідносяться між собою, яким чином знахідки органів кримінального правосуддя впливають на визначення державної відповідальності і навпаки, а також які практичні труднощі виникають на цьому шляху.

Мета дослідження. З'ясувати теоретичні і практичні аспекти співвідношення відповідальності держави та індивідуальної кримінальної відповідальності у

контексті збройного конфлікту російської федерації проти України, а також визначити значення їх взаємодії для забезпечення міжнародного правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Питання відповідальності за порушення норм міжнародного права набуває особливої гостроти в умовах, коли збройний конфлікт між Росією та Україною триває і досі супроводжується масовими порушеннями норм міжнародного гуманітарного права. Щодня фіксуються нові свідчення вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності, а в окремих випадках – геноциду. Міжнародне право передбачає два основних механізми реагування на такі порушення: відповідальність держави як суб'єкта міжнародного права та кримінальну відповідальність конкретних фізичних осіб. Проте взаємодія цих механізмів у реальних умовах триваючого конфлікту є недостатньо опрацьованою як у доктрині, так і в практиці. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження співвідношення зазначених режимів відповідальності саме у російсько-українській війні.

Принцип індивідуальної кримінальної відповідальності є наріжним каменем міжнародного кримінального права. Він ознаменував перехід від виключної відповідальності держав до особистої відповідальності фізичних осіб за тяжкі міжнародні злочини. Закріплений після Другої світової війни через Нюрнберзький і Токійський трибунали, цей принцип отримав остаточне кодифіковане оформлення у Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 року. Відповідно до нього, кожна особа несе кримінальну відповідальність за вчинені нею дії або сприяння у вчиненні злочинів незалежно від офіційного статусу чи наказів вищого командування [1].

У системі Статуту Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії (МКТЮ) стаття 7 встановлює, що особи, які «планували, підбурювали, наказували, вчиняли або іншим чином допомагали чи сприяли плануванню, підготовці чи виконанню» злочинів підлягають індивідуальній відповідальності. Особливо важливо, що службове становище обвинуваченого не звільняє його від кримінальної відповідальності та не пом'якшує покарання. Крім того, стаття 7 закріплює концепцію командної відповідальності: начальник несе відповідальність за злочини підлеглих, якщо він знав або мав підстави знати про їх вчинення і не вжив відповідних заходів.

Визначальну роль у формуванні принципів індивідуальної відповідальності відіграла справа Тадіча у МКТЮ. Вирок Апеляційної камери від 1999 року став першим значущим рішенням міжнародного трибунального суду після Нюрнберга і заклав засади розуміння обсягу та принципів міжнародного кримінального права. Зокрема, трибунал визначив межі застосовності норм міжнародного гуманітарного права і підтвердив, що відповідальність фізичних осіб існує поряд з відповідальністю держав, а не замість неї. Апеляційна камера констатувала, що злочинні дії Тадіча, хоча й посідали «невеликий відсоток у структурі злочинів порівняно з тими, що були вчинені вищестоящими офіційними особами або

ідеологами та авторами політики етнічних чисток», проте жодним чином не виключали персональної відповідальності [2].

Відповідно до норм звичаєвого міжнародного гуманітарного права (норми 151–155 Дослідження МКЧХ щодо звичаєвого МГП), індивіди несуть кримінальну відповідальність за вчинені ними воєнні злочини. Командири несуть відповідальність за злочини підлеглих, якщо знали або мали підстави знати про їх вчинення і не вжили заходів щодо запобігання чи покарання. Виконання наказу начальника не звільняє підлеглого від відповідальності, якщо він знав або повинен був знати про незаконний характер наказаної дії [3, с. 38].

Відповідальність держави за міжнародно-протиправні діяння врегульована Статтями про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року, прийнятими Комісією міжнародного права ООН (Статті КМП). Відповідно до статті 1, кожне міжнародно-протиправне діяння держави тягне за собою її міжнародну відповідальність. Стаття 2 визначає два елементи такого діяння: поведінка, що присвоюється державі за міжнародним правом, та порушення державою міжнародного зобов'язання [4].

Питання атрибуції, тобто присвоєння діяння державі, є досить важливим при розгляді питання відповідальності держави – Статті 4–11Статей КМП регулюють різні підстави для цього: поведінка органів держави, осіб або утворень, що здійснюють елементи державної влади, поведінка за інструкціями або під контролем держави тощо. Відповідно до статті 7, навіть якщо орган держави перевищив свої повноваження або діяв всупереч отриманим інструкціям, його поведінка все одно присвоюється державі, якщо він діяв у своїй офіційній якості. Це особливо актуально у контексті дій збройних сил Росії в Україні [4].

Щодо наслідків міжнародно-протиправного діяння, статті 30–37 Статей КМП передбачають обов'язок держави-порушника: припинити протиправне діяння, запропонувати гарантії неповторення та відшкодувати завдану шкоду у формах реституції, компенсації та сатисфакції. При цьому відповідно до статті 32, держава не може посилатися на положення свого внутрішнього права як на виправдання невиконання зобов'язань. Статті 40–41 встановлюють особливий режим для серйозних порушень зобов'язань, що випливають з імперативних норм загального міжнародного права (jus cogens), зобов'язуючи всі держави співпрацювати для їх припинення та не визнавати законними ситуації, що виникли внаслідок таких порушень [4].

Водночас практичне притягнення рф та конкретних осіб до відповідальності стикається зі значними труднощами. Складнощі у доступі до доказів зумовлені тим, що місця скоєння злочинів часто розташовані на окупованих або прифронтових територіях. Великий обсяг справ, відсутність доступу до підозрюваних, тривалість проведення експертиз та брак фахівців – усе це суттєво гальмує розслідування. Особливі складнощі виникають при провадженнях in absentia, оскільки переважна більшість підозрюваних перебуває на непідконтрольних Україні територіях. До правових труднощів слід також віднести те, що до 2024 року Україна не була

учасницею Римського статуту МКС, а національне законодавство не повністю відповідало вимогам міжнародного права, що ускладнювало кваліфікацію воєнних злочинів за стандартами МГП.

Усталеним принципом міжнародного права є те, що відповідальність держави та індивідуальна відповідальність не виключають одна одну, а існують паралельно. Стаття 58 Статей КМП прямо зазначає, що вони не зачіпають питань індивідуальної відповідальності осіб, які діяли від імені держави. Симетрично, стаття 25(4) Римського статуту МКС підкреслює, що положення про індивідуальну відповідальність не впливають на відповідальність держав за міжнародним правом [5, с. 468].

Доктрина визнає дві основні функції відповідальності держави у випадках, коли вона збігається з індивідуальною відповідальністю: репараційну та системну. Репараційна функція спрямована на відшкодування завданої шкоди потерпілим державам або особам – через реституцію, компенсацію чи сатисфакцію. Саме ця функція є найбільш релевантною для України, яка вправі вимагати від росії повного відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії. Системна функція, натомість, пов'язана з більш суворим режимом «обтяженої відповідальності» за серйозні порушення норм jus cogens, передбаченим статтями 40–41 Статей КМП, і спрямована на усунення системних причин злочинів [6, с. 57].

Взаємодія двох режимів відповідальності є особливо важливою у війні з РФ з кількох причин. По-перше, злочини росії носять систематичний і широкомасштабний характер та є результатом державної політики, а не ізольованих дій окремих осіб. Це означає, що індивідуальне кримінальне переслідування, хоча й необхідне, не є достатнім: воно не усуває системних причин злочинів і не забезпечує відшкодування шкоди для держави Україна та мільйонів потерпілих. По-друге, результати кримінального переслідування конкретних осіб мають доказове значення і для встановлення державної відповідальності: якщо суд доведе, що особи, причетні до вчинення злочинів, діяли як органи держави або за її вказівками, це безпосередньо свідчить про присвоєння їх дій росії за нормами МГП. По-третє, паралельне застосування обох режимів відповідальності підсилює превентивний і стримуючий ефект міжнародного права: держава не може приховатися за спиною індивідів, а індивіди – прикритися державним мандатом.

Разом із тим існують суттєві доктринальні виклики. Зокрема, Нольїкемпер зауважує, що «зростаюча прозорість» держави у випадках, коли злочини є систематичними і невіддільними від державної політики, дозволяє переосмислити деякі класичні принципи державної відповідальності – зокрема, в аспектах вини, атрибуції та засобів правового захисту. Справді, якщо злочинний умисел доведений щодо конкретного вищого посадовця держави, цей умисел може мати пряме значення і для встановлення «умислу держави», особливо коли йдеться про злочин геноциду. Так, у контексті справ Міжнародного суду справедливості проти росії (зокрема, по Геноцидній конвенції) будь-які майбутні вироки МКС щодо

командирів та вищих посадовців Росії матимуть суттєве доказове значення [7, с. 621].

Суд ООН у справах про геноцид підтвердив, що відповідальність держави може виникати не лише за невиконання зобов'язань щодо запобігання та покарання, а й безпосередньо за вчинення геноциду органами самої держави. Аналогічно, стаття 29 Четвертої Женевської конвенції прямо передбачає, що сторона конфлікту несе відповідальність за поводження зі своїми агентами незалежно від індивідуальної відповідальності, яка може настати. Це підтверджує, що обидва режими відповідальності діють одночасно й не поглинають один одного [8].

Таким чином, у контексті війни РФ проти України, поєднання притягнення до кримінальної відповідальності конкретних осіб (через МКС, ЄСПЛ, національні юрисдикції) і встановлення відповідальності держави (через МСС, арбітражні механізми, репарації) є єдиним комплексним підходом, що відповідає масштабам і системному характеру вчинених злочинів.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про те, що відповідальність держави та індивідуальна кримінальна відповідальність є двома взаємодоповнюючими, але самостійними режимами міжнародної відповідальності. Їх паралельне застосування не лише допустиме, але й необхідне у випадках, коли, як у ситуації з Росією в Україні, злочини є систематичними, масштабними і нерозривно пов'язаними з державною політикою агресора. Індивідуальна кримінальна відповідальність, закріплена в нормах МКТЮ, Римського статуту та звичаєвого МГП, забезпечує особисте покарання конкретних виконавців і командирів та підривав культуру безкарності. Водночас відповідальність держави, що ґрунтується на Статтях КМП та нормах МГП, забезпечує відшкодування шкоди, встановлення системних наслідків та міжнародну констатацію протиправності агресії. Взаємодія цих режимів відповідальності посилює їх ефективність: фактичні і правові висновки щодо індивідів мають значення для встановлення відповідальності держави, а визнання державної відповідальності створює правову основу для широких репарацій та гарантій неповторення. Незважаючи на серйозні практичні труднощі – у зборі доказів, доступі до підозрюваних, розслідуванні за умов тривання бойових дій – лише комплексне і паралельне застосування обох механізмів здатне забезпечити повноцінне правосуддя за злочини Росії проти України та її народу.

Список використаних джерел

1. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998, редакція від 25.10.2025 / База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 25.04.2026)

2. Prosecutor v. Tadic, International Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), Case No. IT-94-1 OPINION AND JUDGMENT, 7 May 1997. URL: https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1997/40193 (дата звернення 25.04.2026)

3. Короткий Т.Р., Лук'янченко Є.В.; вступ, стаття Гнатовський М.М. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права: науково-практичне видання. Фонд

підтримки фундаментальних досліджень. Одеса : Фенікс, 2017. – 40 с. (Дата звернення 26.04.2026)

4. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, General Assembly resolution 56/83 of 12 December 2001; A/56/49(Vol. I)/Corr.4. // Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II (Part Two). URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf

5. Коломієць Н.В., Лугина Є.Ю. Проблемні аспекти кваліфікації воєнних злочинів в Україні// Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство», 2024. с. 466-470. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/06/82.pdf (дата звернення 26.04.2026)

6. The Relationship Between State and Individual Responsibility for International Crimes / by Beatrice I. Bonafè. Leiden, Boston, 2009. URL: https://u-pad.unimc.it/bitstream/11393/46431/1/Bonafe_final.pdf (дата звернення 27.04.2026)

7. Nolikaemper A. Concurrence between Individual Responsibility and State Responsibility in International Law. International and Comparative Law Quarterly, 2023. URL: https://doi.org/10.1093/iclq/52.3.615 (дата звернення 27.04.2026)

8. Женевська конвенція про захист цивільних осіб під час ійни (GC-IV) від 12 серпня 1949 року, редакція від 23.02.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 27.04.2026)

УДК 341.324 : 341.48

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

Карамач С.І.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» тимчасово окупована Російською Федерацією територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Правовий статус тимчасово окупованої території, а також правовий режим на тимчасово окупованій території визначаються цим Законом, іншими законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, принципами та нормами міжнародного права. За державою Україна, територіальними громадами сіл, селищ, міст, розташованих на тимчасово окупованій території, органами державної влади, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами публічного права зберігається право

власності, інші речові права на майно, у тому числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на тимчасово окупованій території [1].

Слід зазначити, що необхідним заходом безпеки є особливий порядок виїду та в'їзду. Встановлення такого порядку пересування регулюється ст. 10 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». У статті зазначено, що громадяни України мають право на вільний та безперешкодний виїзд з тимчасово окупованої території на іншу територію України, водночас є обмеження, з метою запобігання загрозам життю та здоров'ю, у разі проведення на окупованій території бойових дій в'їзд громадян України на тимчасово окуповану територію у зв'язку із загрозою їх життю та здоров'ю обмежується на період проведення бойових дій [1].

Поряд із внутрішнім законодавством України, статус окупованих територій та межі відповідальності держави-агресора суворо регламентуються нормами міжнародного права. Відповідно до положень IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (1949 р.), зокрема статей 27, 47 та 55, а також Додаткового протоколу I (1977 р.) (ст. 75), держава-окупант зобов'язана забезпечувати гуманне поводження з населенням та задовольняти його базові потреби на контрольованих територіях. Це виключає можливість довільного трактування правового режиму в односторонньому порядку, оскільки міжнародні норми встановлюють імперативний обов'язок окупанта гарантувати безпеку, охорону здоров'я та матеріальне забезпечення цивільних осіб, що перебувають під її ефективним контролем [2; 3].

На етапі встановлення ефективного контроль над частиною території України, держава-агресор автоматично набуває статусу окупаційної держави. Це накладає на неї чіткі обов'язки згідно з міжнародним гуманітарним правом, ігнорування яких є прямим порушенням правопорядку. Насамперед, наголошу на повній забороні примусового переміщення та депортації цивільного населення, як усередині окупованої території, так і за її межі, що прямо передбачено ст. 49 IV Женевської конвенції. Це імперативна норма, яка не допускає подвійних тлумачень. Окрім того, відповідно до ст. 55 та 56 цієї ж Конвенції, держава-окупант зобов'язана забезпечувати базові потреби населення: продовольство, ліки та медичну допомогу [2].

Окремої уваги потребують дії окупаційної влади, спрямовані на зміну демографічного складу населення шляхом нав'язування громадянства держави-агресора. Такі дії є нікчемними з погляду міжнародного права, оскільки, згідно зі ст. 45 Гаазької конвенції (1907 р.), вони спрямовані на примусову зміну правового зв'язку між громадянином та його державою [4]. Також підкреслю, що згідно зі ст. 27 IV Женевської конвенції та ст. 75 Додаткового протоколу I, окупант несе повну відповідальність за недоторканність цивільних осіб [2; 3]. Будь-які катування, насильство або протиправне позбавлення волі – це воєнні злочини. Усі ці дії підпадають під юрисдикцію міжнародних та національних судових органів, що

неминуче призводить до відповідальності як конкретних осіб, так і держави-агресора в цілому.

Згідно з «Другим проміжним звітом БДІПЛ щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні» (грудень 2022 року), зловживання проти цивільного населення на окупованих Російською Федерацією територіях набули систематичного характеру. Як приклад, у звіті задокументовано свідчення про практику катувань та жорстокого поводження з цивільними особами, що здійснювалися в умовах безкарності. Зокрема, один зі свідків розповів, як російські військові утримували чоловіків у ямі в землі, де вони пережили імітацію страти, а також погрожували ампутацією частин тіла. Крім того, жертви повідомляли про побиття металевими прутами, що призводило до переломів ребер і щелеп, застосування електроструму, катування водою та погрози вбивством із використанням плоскогубців і молотків. Ці дії кваліфікуються як серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини [5, с. 54-57].

Відповідальність за воєнні злочини, вчинені на окупованих територіях, реалізується через поєднання двох взаємодоповнюваних інститутів міжнародного права: індивідуальної кримінальної відповідальності винних осіб (безпосередніх виконавців та представників вищого керівництва) та міжнародно-правової відповідальності держави-агресора як суб'єкта, що грубо порушив імперативні норми, які є загальнообов'язковими для всієї міжнародної спільноти.

Індивідуальна кримінальна відповідальність. Основним інструментом переслідування осіб, винних у воєнних злочинах та злочинах проти людяності (зокрема, катуваннях, незаконних позбавленнях волі, примусовій зміні громадянства), є Міжнародний кримінальний суд [6]. Його юрисдикція дозволяє притягати до відповідальності вище політичне та військове керівництво держави-агресора, дії яких призвели до систематичних порушень. Паралельно діють національні суди України, які здійснюють розслідування злочинів за принципом територіальності, забезпечуючи невідворотність покарання для безпосередніх виконавців на місцях [7].

Міжнародно-правова відповідальність держави. Згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, держава-окупант несе повну відповідальність за порушення, вчинені її органами чи представниками на окупованій території [2, 4]. Така відповідальність передбачає обов'язок відшкодування збитків (репарацій), що мають на меті не лише компенсацію матеріальних втрат, а й відновлення справедливості через визнання протиправності дій агресора. Хоча реалізація цього механізму ускладнена питаннями державного імунітету, сучасна практика створення міжнародних компенсаційних механізмів стає ключовим елементом повоєнного правопорядку, спрямованим на забезпечення захисту прав постраждалих цивільних осіб, передбачених Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1].

Реалізація права на репарації неможлива без належної правової верифікації завданої шкоди. Фундаментальним інструментом у цій площині став Міжнародний реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України (Register of Damage for Ukraine), створений під егідою Ради Європи [8]. Цей механізм спрямований на систематизацію доказів щодо руйнування інфраструктури, втрати майна та порушень прав людини. Його інтеграція з національними системами обліку, що базуються на положеннях Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1], створює цілісну доказову базу. Такий масив даних є обов'язковим правовим підґрунтям для майбутніх судових процесів та міжнародних процедур компенсації, що унеможливлює ігнорування фактів агресії та її наслідків, які грубо порушують міжнародний режим окупації [1, 2].

Збирання доказів воєнних злочинів на окупованих територіях пов'язане з об'єктивними складнощами через неможливість фізичного доступу органів досудового розслідування до місць подій. Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», держава окупант несе відповідальність за порушення прав людини, проте реалізація кримінально процесуальних дій на цих територіях є неможливою [1].

З огляду на це визначальну роль відіграють методи дистанційної фіксації. Дані супутникової зйомки та аналіз відкритих джерел інформації дозволяють об'єктивно зафіксувати факти руйнувань без перебування на місці злочину [5]. Водночас ключовою проблемою залишається верифікація цих даних як доказів, що відповідають вимогам належності та допустимості.

Окремим викликом є збір свідчень постраждалих. Відповідно до норм IV Женевської конвенції [2] та Гаазької конвенції [4], держава окупант зобов'язана гарантувати безпеку цивільного населення, проте на практиці окупаційна адміністрація створює атмосферу залякування, що ускладнює роботу зі свідками. Попри це показання потерпілих залишаються ключовими для індивідуалізації відповідальності конкретних виконавців, що є обов'язковою умовою для притягнення їх до відповідальності Міжнародним кримінальним судом [6].

Систематизація отриманих матеріалів від даних дистанційного зондування до протоколів фіксації свідчень здійснюється у межах Міжнародного реєстру збитків [8]. Такий підхід дозволяє консолідувати розрізнені докази в єдину юридичну структуру, необхідну для подолання проблем, викликаних відсутністю доступу до місць вчинення правопорушень. Попри те що окупаційна адміністрація ігнорує свої зобов'язання щодо захисту цивільного населення, закріплені в Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій [3], формування верифікованої доказової бази створює правовий фундамент для майбутніх репараційних процедур та притягнення винних до відповідальності.

В умовах збройного конфлікту та окупації питання дотримання процесуальних гарантій виходить за межі суто правового регулювання, набуваючи

ознак міжнародного зобов'язання. Право на справедливий судовий розгляд, передбачене фундаментальними нормами міжнародного гуманітарного права, є невід'ємною складовою захисту цивільного населення. Однак практика окупаційних адміністрацій свідчить про системну відмову від дотримання будь-яких процесуальних стандартів, що призводить до легалізації свавілля через інструменти так званого «окупаційного правосуддя».

Згідно з положеннями IV Женевської конвенції [2], окупаційна влада зобов'язана забезпечувати судовий розгляд справ за участю цивільних осіб виключно в належним чином сформованих судах, що діють відповідно до міжнародних стандартів. Будь-яке обмеження цих прав, зокрема проведення таємних судових засідань або винесення вироків без забезпечення права на захист, кваліфікується як порушення законів та звичаїв війни [4]. У контексті українського законодавства, яке вимагає чіткого дотримання процедурних гарантій [7], дії окупаційних адміністрацій спрямовані на нівелювання правового статусу особи, що є грубим відступом від норм Додаткового протоколу I [3].

Порушення процедурних норм, таких як незаконне затримання без повідомлення про підозру, відсутність доступу до адвоката або застосування заходів примусу всупереч встановленим законом підставам, стають передумовою для масштабніших злочинів. Як зазначається у звітах моніторингових місій [5], більшість зафіксованих випадків катувань та нелюдського поводження розпочиналися саме з ігнорування процесуальних гарантій на початковій стадії затримання. Це вказує на те, що процедурний нігілізм є свідомою стратегією держави-окупанта, спрямованою на створення атмосфери безкарності.

Важливо враховувати, що національна правова система України, попри окупацію, продовжує функціонувати в межах екстериторіальності. Застосування положень Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1] дозволяє кваліфікувати процесуальні порушення окупантів як нелегітимні. Це створює підґрунтя для майбутнього перегляду винесених окупаційними «судами» рішень, що є важливим елементом реституції та відновлення прав постраждалих.

Аналіз правового режиму на окупованих територіях доводить, що Російська Федерація свідомо ігнорує норми міжнародного гуманітарного права. Це не є порушенням окремих правил, а становить системну політику, у межах якої окупаційна адміністрація руйнує діюче правове поле. Головна небезпека полягає в тому, що вони замінюють українські правові процедури власними механізмами, які по суті є інструментами придушення.

Це особливо помітно у питаннях доказування. Коли окупант створює умови, за яких неможливо провести слідчі дії за нормами Кримінального процесуального кодексу України, кожна така незаконна дія стає воєнним злочином. Фіксація цих фактів зараз є вирішальним етапом. Використання Міжнародного реєстру збитків разом із національними базами даних, такими як Єдиний реєстр досудових

розслідувань та реєстри пошкодженого майна, допомагає довести шкоду, завдану не лише майну, а й правам людини.

Підбиваючи підсумок, зазначу, що статус окупації не дає права державі-агресору звільнятися від відповідальності за злочини проти цивільного населення. Масштаб цих порушень потребує чіткої юридичної фіксації кожної дії окупаційної влади. Наше завдання полягає в тому, щоб перетворити зібрані докази на реальні судові справи. Це дозволить домогтися справедливості для тисяч людей, які опинилися в заручниках на окупованих землях.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18 (дата звернення: 28.04.2026).

2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. Міжнародний комітет Червоного Хреста. URL: https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/Женевська-конвенція-4.pdf (дата звернення: 28.04.2026).

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 28.04.2026).

4. Про закони і звичаї сухопутної війни : Гаазька конвенція від 18.10.1907 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222 (дата звернення: 28.04.2026).

5. Другий проміжний звіт щодо ситуації з правами людини в Україні : доповідь БДІПЛ ОБСЄ. Варшава, 2026. 92 с. URL: https://odihr.osce.org/sites/default/files/documents/official_documents/2026/01/Interim%202%20UKR%20web.pdf (дата звернення: 28.04.2026).

6. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 28.04.2026).

7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 28.04.2026).

8. Міжнародний реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України (Register of Damage for Ukraine) : Резолюція Комітету міністрів Ради Європи CM/Res(2023)3. URL: https://rd4u.coe.int/ (дата звернення: 28.04.2026).

ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ОСІБ, ПРИЧЕТНИХ ДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Запольський Д.О.
Військовий інститут Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка

Проблема ідентифікації та переслідування осіб, причетних до воєнних злочинів, є однією з центральних у системі міжнародного кримінального права в умовах війни РФ проти України, оскільки саме від ефективності встановлення конкретних винних залежить реалізація принципу невідворотності покарання. Сучасний характер збройного конфлікту, що поєднує класичні бойові дії з елементами гібридної війни, суттєво ускладнює як процес фіксації злочинів, так і подальше доведення індивідуальної кримінальної відповідальності.

Першочерговою проблемою залишається збір належних, допустимих і достовірних доказів. В умовах активних бойових дій доступ до місць вчинення злочинів часто є обмеженим або взагалі неможливим, що призводить до втрати доказів, їх знищення або спотворення. У багатьох випадках слідчі дії розпочинаються лише після деокупації територій, що ускладнює реконструкцію подій. Показовим прикладом є події під час Бучанської різанини, де для встановлення причетних осіб використовувалися різнорідні джерела доказів: супутникові знімки, які підтвердили наявність тіл ще під час окупації, відеозаписи з камер спостереження, перехоплення розмов військовослужбовців, а також свідчення місцевих жителів. Така багаторівнева доказова база є необхідною, але водночас ресурсомісткою і тривалою у формуванні.

Не менш складною є кваліфікація та розслідування атак на цивільну інфраструктуру. Наприклад, обстріл вокзалу в Краматорську продемонстрував необхідність поєднання технічного аналізу (визначення типу ракети, траєкторії польоту, місця запуску) із правовою оцінкою дій конкретних осіб. У таких випадках важливо довести не лише факт завдання удару, але й наявність умислу або недбалості, що призвела до загибелі цивільного населення. Це вимагає залучення експертів у сфері озброєння, військової справи та міжнародного гуманітарного права.

Суттєву роль у сучасних розслідуваннях відіграють цифрові технології. Використання відкритих джерел (OSINT), аналіз соціальних мереж, геолокація фото- та відеоматеріалів, а також застосування штучного інтелекту для розпізнавання облич і техніки дозволяють значно розширити можливості ідентифікації осіб. Наприклад, встановлення конкретних військовослужбовців часто здійснюється через аналіз їхніх публікацій у соціальних мережах, зіставлення фотографій із місцями злочинів та ідентифікацію підрозділів за характерними ознаками техніки. Водночас такі докази повинні відповідати процесуальним стандартам, зокрема вимогам Міжнародний кримінальний суд, що передбачає перевірку їхньої автентичності, цілісності та джерела походження.

Окрему складність становить встановлення командної відповідальності. У сучасних умовах військові злочини часто мають системний характер, що свідчить про їх можливу санкціонованість або принаймні толерування з боку вищого керівництва. Доведення того, що конкретні посадові особи знали або повинні були знати про вчинення злочинів і не вжили необхідних заходів, потребує аналізу внутрішніх наказів, структури підпорядкування та характеру комунікацій між рівнями командування. Прикладом є систематичні обстріли енергетичної інфраструктури України, які мають ознаки цілеспрямованої стратегії, а отже потребують оцінки не лише дій виконавців, але й політичного та військового керівництва.

Важливим аспектом є також переслідування злочинів, пов'язаних із примусовою депортацією та переміщенням цивільного населення, зокрема дітей. У цих випадках ідентифікація винних ускладнюється багаторівневим характером таких операцій, що включає участь різних органів влади, військових структур і цивільних установ. Водночас міжнародна практика демонструє можливість притягнення до відповідальності навіть найвищих посадових осіб, хоча фактичне виконання відповідних рішень часто залежить від політичної волі та міжнародного тиску.

Додатковою проблемою є діяльність нерегулярних збройних формувань і використання тактики приховування особистості – відсутність знаків розрізнення, використання псевдонімів, відмова від документів. Це суттєво ускладнює ідентифікацію як безпосередніх виконавців, так і їхнього командування. У таких умовах особливого значення набуває аналітична робота, спрямована на встановлення зв'язків між окремими особами, підрозділами та конкретними епізодами злочинів.

Не можна оминути й проблему обмеженого доступу до підозрюваних осіб, які перебувають на території держави-агресора або інших країн, що не співпрацюють із міжнародними судовими інституціями. Це суттєво ускладнює виконання рішень про арешт і передачу осіб до суду, зокрема до Міжнародного кримінального суду. У зв'язку з цим важливим інструментом стає принцип універсальної юрисдикції, який дозволяє національним судам розглядати справи про міжнародні злочини незалежно від місця їх вчинення.

Міжнародне співробітництво відіграє основну роль у подоланні зазначених викликів. Створення спільних слідчих груп, обмін доказами між державами, координація діяльності правоохоронних органів і міжнародних організацій дозволяють підвищити ефективність розслідувань. Практика європейських держав свідчить про можливість відкриття кримінальних проваджень і винесення вироків навіть за відсутності обвинувачених, що формує правову основу для майбутнього притягнення їх до відповідальності.

Таким чином, ідентифікація та переслідування осіб, причетних до воєнних злочинів, є складним багаторівневим процесом, який поєднує правові, технічні та організаційні аспекти. Ефективне вирішення цієї проблеми можливе лише за умови

комплексного підходу, що включає вдосконалення механізмів збору доказів, активне використання сучасних технологій, розвиток міжнародного співробітництва та забезпечення реальної можливості виконання судових рішень. Лише за таких умов можна досягти головної мети – забезпечення справедливості та невідворотності покарання за найтяжчі порушення міжнародного права.

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РФ ПРОТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ПРИТЯГНЕННЯ ВИННИХ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Рубанка М.А.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України супроводжується численними воєнними злочинами, вчиненими проти цивільного населення. До таких діянь нале-жать умисні обстріли житлових будинків, лікарень, шкіл, об'єктів енергетичної та гуманітарної інфраструктури, незаконне позбавлення волі цивільних осіб, катування, депортація, примусове переміщення населення, убивства та інші грубі порушення норм міжнародного гуманітарного права. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває не лише питання правової кваліфікації злочинів РФ, а й проблема їх належного документування та подальшого притягнення винних осіб до відповідальності.

Кримінально-правовою основою відповідальності за такі діяння в Україні є ст. 438 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за порушення законів та звичаїв війни. Зазначена стаття охоплює жорстоке поводження з цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, застосування заборонених засобів ведення війни та інші порушення міжнародного гуманітарного права [1]. Водночас для реального притягнення винних до відповідальності недостатньо лише встановити сам факт злочину. Необхідно зібрати належні та допустимі докази, встановити конкретних виконавців, командирів або посадових осіб, а також довести їхню вину у передбаченому законом порядку.

Особливе значення у цьому процесі має документування воєнних злочинів. Відповідно до ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України, доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у встановленому законом порядку, на підставі яких встановлюються обставини, що мають значення для кримінального провадження [2]. Саме тому порушення процесуального порядку фіксації доказів може в по-дальшому ускладнити або навіть унеможливити їх використання в суді.

Однією з головних проблем документування є складність доступу до місць вчинення злочинів. Значна частина воєнних злочинів РФ відбувається на тимчасово

окупованих територіях або в районах активних бойових дій, де проведення огляду місця події, вилучення речових доказів, встановлення потерпілих і свідків є об'єктивно ускладненим. У таких умовах докази можуть бути знищені внаслідок повторних обстрілів, пожеж, руйнування будівель або навмисного приховування слідів злочину.

Другою проблемою є масовість воєнних злочинів. Велика кількість епізодів створює значне навантаження на правоохоронні органи, прокуратуру, експертні установи та судову систему. Для ефективного розслідування необхідна належна координація між слідчими, прокурорами, експертами, міжнародними організаціями та правозахисними структурами. Практичним інструментом збору інформації про злочини РФ є офіційна плат-форма WarCrimes.gov.ua, яка дозволяє потерпілим і свідкам повідомляти про факти воєнних злочинів та надавати фото, відео й інші матеріали [5].

Окрему складність становить використання цифрових доказів. Фото, відеозаписи, повідомлення з месенджерів, дані з соціальних мереж, записи камер спостереження та супутникові знімки можуть мати важливе доказове значення. Однак такі матеріали потребують перевірки щодо джерела походження, часу, місця створення, цілісності файлу та відсутності монтажу. Без належної перевірки цифрові матеріали можуть бути поставлені під сумнів під час судового розгляду.

Важливим аспектом документування є також робота з потерпілими та свідками. Особи, які пережили обстріли, окупацію, катування, незаконне утримання або втрату близьких, часто перебувають у важкому психологічному стані. Вони можуть не пам'ятати окремих деталей події, боятися давати показання або перебувати за межами України. Тому отримання свідчень має здійснюватися не лише процесуально правильно, а й з урахуванням психологічного стану людини.

Міжнародно-правову основу захисту цивільного населення становить Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року. Вона закріплює обов'язок гуманного поводження з цивільними особами та забороняє насильство, залякування, незаконне переміщення, колективні покарання й інші дії, спрямовані проти цивільного населення [3]. Крім того, Римський статут Міжнародного кримінального суду відносить умисні напади на цивільне населення, цивільні об'єкти, медичні та гуманітарні об'єкти до воєнних злочинів [4].

Проблема притягнення винних до відповідальності полягає насамперед у необхідності встановлення конкретних осіб, причетних до злочину. Недостатньо довести, що злочин був учинений військами РФ загалом. Необхідно встановити, який саме підрозділ був залучений, хто віддав наказ, хто його виконав і чи існує причинний зв'язок між діями конкретних осіб та наслідками для цивільного населення. Особливо складним є доведення командної відповідальності, оскільки рішення про обстріли або застосування певних засобів ведення війни часто ухвалюються на вищому рівні військового керівництва.

Ще однією проблемою є фактична недоступність багатьох підозрюваних для українського правосуддя. Значна частина осіб, причетних до воєнних злочинів,

перебуває на території РФ або на тимчасово окупованих територіях. Це ускладнює їх затримання, допит, вручення процесуальних документів і забезпечення участі в судовому процесі. У таких умовах особливого значення набувають міжнародне співробітництво, спеціальні процедури кримінального провадження та взаємодія України з міжнародними судовими інституціями.

Науковці зазначають, що воєнні злочини РФ на території України потребують комплексного аналізу з позицій національного кримінального законодавства, міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права [6]. Такий підхід є необхідним, оскільки злочини проти цивільного населення посягають не лише на права конкретних потерпілих, а й на основи міжнародного правопорядку та принципи гуманності.

Підсумовуючи, можемо зазначити основними проблемами документування воєнних злочинів РФ проти цивільного населення України є ускладнений доступ до місць злочинів, знищення доказів, масовість епізодів, складність перевірки цифрових матеріалів і робота з потерпілими та свідками. Проблеми притягнення винних до відповідальності пов'язані з ідентифікацією конкретних виконавців і командирів, доведенням причинного зв'язку, встановленням командної відповідальності та недоступністю багатьох підозрюваних для українського правосуддя. Ефективне розслідування таких злочинів можливе лише за умови якісного документування кожного епізоду, дотримання вимог кримінального процесуального законодавства та поєднання національних і міжнародних механізмів відповідальності.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588

5. WarCrimes.gov.ua. Офіційна платформа документування воєнних злочинів Російської Федерації в Україні. URL: https://warcrimes.gov.ua

6. Стрілець Г.О., Філіпова Н.А., Арабаджи Т.Є. Воєнні злочини рф на території України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 329–332. URL: https://lsej.org.ua/12_2024/77.pdf

КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЗА РИМСЬКИМ СТАТУТОМ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Шевчик В.В.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації на територію України, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, стало одним із найбільш очевидних, масштабних і тяжких проявів злочину агресії в XXI столітті. Ця агресія супроводжується не лише порушенням основних принципів міжнародного права, а й численними воєнними злочинами, злочинами проти людяності, екологічного геноциду та іншими тяжкими міжнародними правопорушеннями. Незважаючи на те, що Римський статут Міжнародного кримінального суду містить чітке і детальне визначення злочину агресії, практична кваліфікація дій Російської Федерації та притягнення до кримінальної відповідальності вищого керівництва держави-агресора наразі стикаються з серйозними юрисдикційними, процесуальними, доказовими та політичними перешкодами.

Головна проблематика роботи полягає в тому, що хоча дії Російської Федерації повністю відповідають усім ознакам злочину агресії, передбаченого статтею 8 bis Римського статуту, юрисдикційні обмеження, закріплені в статті 15 bis (5), фактично унеможливлюють ефективний розгляд цієї справи безпосередньо в Міжнародному кримінальному суді без спеціального рішення Ради Безпеки ООН. Подолання цих проблем можливе лише через комплексний підхід, який включає створення спеціального міжнародного трибуналу, активізацію національних механізмів притягнення до відповідальності, роботу гібридних міжнародних органів та подальшу реформу міжнародного кримінального права.

Злочин агресії як окремий вид міжнародного злочину має довгу історію. Його концепція була сформована ще в Нюрнберзькому трибуналі 1945–1946 років як «злочин проти миру». Однак сучасне нормативне закріплення відбулося значно пізніше. Злочин агресії був інкорпорований у Римський статут Кампальськими поправками 2010 року, які набули чинності лише 17 липня 2018 року. Відповідно до статті 8 bis Римського статуту злочин агресії означає планування, підготовку, ініціювання або виконання особою, яка реально контролює або спрямовує політичну чи військову діяльність держави, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабом становить явне порушення Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Під актом агресії розуміються, зокрема, вторгнення або напад збройних сил однієї держави на територію іншої держави, будь-яка військова окупація, навіть тимчасова, анексія території, бомбардування, блокада портів або узбережжя, а також інші форми застосування сили, визначені в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 року. Важливою особливістю є так званий

leadership clause – кримінальну відповідальність несуть лише особи, які займають вищі керівні посади в державі та реально впливають на прийняття рішень (президент, голова уряду, міністр оборони, вищі військові командири тощо).

Дії Російської Федерації, розпочаті 24 лютого 2022 року, повністю відповідають усім об'єктивним і суб'єктивним ознакам злочину агресії. Масштабне вторгнення з кількох напрямків, ракетні та авіаційні удари по цивільних об'єктах, окупація значних територій, проведення фіктивних «референдумів» на тимчасово окупованих землях, спроба анексії чотирьох областей України, а також попередня агресія 2014 року в Криму та на Донбасі – усе це становить єдиний тривалий акт агресії, який порушує фундаментальні норми міжнародного права, зокрема статтю 2(4) Статуту ООН.

Незважаючи на чітку матеріально-правову кваліфікацію, практичне застосування норм Римського статуту стикається з суттєвими труднощами. Основна перешкода – юрисдикційні обмеження. Згідно зі статтею 15 bis (5) Римського статуту Міжнародний кримінальний суд не може здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії, якщо держава, громадяни якої вчинили цей злочин, не є учасницею Статуту. Російська Федерація підписала Римський статут у 2000 році, але так і не ратифікувала його. Більше того, у 2016 році Росія офіційно відкликала свій підпис, демонструючи повне ігнорування міжнародних інституцій.

Україна, зі свого боку, ратифікувала Римський статут 21 серпня 2024 року (Закон України № 3909-IX), і Статут набрав чинності для нашої держави 1 січня 2025 року. Однак для злочину агресії цього недостатньо. Спеціальний юрисдикційний режим вимагає або ратифікації Статуту обома сторонами конфлікту, або спеціального рішення Ради Безпеки ООН, яке в поточних умовах є неможливим через право вето Російської Федерації як постійного члена Ради.

Крім юрисдикційних проблем, існують значні труднощі доказового характеру. Необхідно довести не лише сам факт акту агресії, а й «явне порушення» Статуту ООН, персональну відповідальність конкретних осіб вищого керівництва (leadership responsibility), а також подолати питання імунітетів глав держав та інших високопосадовців. Усе це створює ситуацію, коли МКС активно здійснює розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності на території України, але залишається позбавленим можливості розглядати центральний злочин – саму агресію.

Незважаючи на зазначені обмеження, існують реальні та перспективні шляхи подолання цих проблем. Найбільш перспективним напрямком є створення Спеціального міжнародного трибуналу для покарання злочину агресії проти України. Ця ініціатива активно просувається Україною, підтримується Європейським Союзом, Радою Європи, країнами G7 та багатьма іншими державами. Станом на травень 2026 року триває активна робота над юридичними, організаційними та фінансовими аспектами такого трибуналу, ведуться переговори щодо його формату (міжнародний, гібридний або на базі існуючих структур).

Додатковими ефективними механізмами є національне кримінальне переслідування. В Україні діє стаття 437 Кримінального кодексу України («Злочин агресії»), яка передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічного позбавлення волі. Розслідування цієї категорії справ активно веде Офіс Генерального прокурора України. Не менш важливим є розвиток гібридних міжнародних механізмів, зокрема діяльність Міжнародного центру з розслідування злочину агресії (International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression – ICPA), створеного на базі Eurojust у Нідерландах.

Перспективним є також напрямок реформи Римського статуту. На Асамблеї держав-учасниць МКС обговорюються пропозиції щодо розширення юрисдикції Суду щодо злочину агресії, зокрема можливість ініціювання справ рішенням Генеральної Асамблеї ООН в обхід вето Ради Безпеки.

Таким чином, кваліфікація повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації проти України як злочину агресії за Римським статутом Міжнародного кримінального суду є однозначною та обґрунтованою з матеріально-правової точки зору. Головними перешкодами на шляху реалізації принципу невідворотності покарання залишаються юрисдикційні обмеження, політичні фактори та особливості доказування. Ефективне відновлення міжнародної справедливості можливе лише через комплексне поєднання зусиль спеціального міжнародного трибуналу, національних судових систем та широкої міжнародної співпраці. Покарання злочину агресії є не лише питанням притягнення конкретних винних осіб до кримінальної відповідальності, а й важливим кроком до відновлення міжнародного правопорядку, зміцнення принципів суверенітету та територіальної цілісності держав, а також запобігання майбутнім актам агресії в сучасному світі.

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НИЩЕННЯ РОСІЙСЬКИМИ ВІЙСЬКАМИ ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТІВ УКРАЇНИ

Нагірняк Д.-Б.А.
Військовий інститут Київського національного університет імені Тараса Шевченка

Російське вторгнення ще з 2014 року впливає не лишень на життя людей, а й на спроби української нації зберегти та розвинути природній фонд країни. Лишень за час перших місяців АТО, за даними МБО «Екологія-Право-Людина», було знищено пожежами 17 % лісів та 24 % степів в зоні бойових дій, були пошкоджені обстрілами численні заповідні території. Повномасштабний напад РФ змінив стан з критичного на катастрофічний: оскільки у зоні активних бойових дій знаходяться атомні станції, морські порти, склади небезпечних відходів (мінеральні добрива, пінополіуретан, лакофарбові та паливно-мастильні матеріали тощо), промисловість, включно з хімічними та металургійними заводами, зареєстрованих ГО «Екодія» випадків завдання шкоди довкіллю збройними силами Росії збільшилось до 2813,

збільшилась і їх тяжкість, порівняно з екологічними катастрофами часів АТО/ООС. Окрім понад 22000 га спалених лісів, степів, пошкоджених обстрілами заводів, складів, гребель, як-от Каховська чи Печенізька, та природних об'єктів, важливим чинником стала окупація та подальше нове адміністрування численних заповідників та національних парків. Яскравим прикладом проблем, створених новими керівниками, є біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Фальц-Фейна. У 2023 російська адміністрація призначила директором Дмитра Мещерякова. Він виявився колишнім співробітником СБУ. З того часу до 1 липня 2024 року на території заповідника сталось 69 пожеж. Згідно з даними дистанційного моніторингу, вигоріло 7 109 гектарів території. Водночас почався і продовжується дотепер незаконний вивіз тварин до заповідних територій РФ. На сьогодні офіційно оприлюднені збитки в розмірі понад 600 мільярдів гривень.

Чи є в Української держави правові можливості вимагати компенсацію після завершення бойових дій? Наразі Україну можна вважати першопроходцем у даній сфері - заявляло Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, бо попри прийняття 5.01.2023 резолюції ПАРЄ «Вплив збройних конфліктів на довкілля», термін «екоцид» на даний момент навіть не введений в Римський статут Міжнародного кримінального суду, ані не має визначеної відповідальності в інших міжнародних нормативно-правових актах. Відповідальність за екоцид передбачено ст. 441 Кримінального кодексу України. Основним нормативно-правовим актом України, що врегульовує відносини з визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, є постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326, якою був затверджений відповідний Порядок та на підставі якої було прийнято низку методик, зокрема і щодо визначення розміру шкоди, завданої довкіллю. За інформацією Офісу Генерального прокурора станом на липень 2024 року, прокурори спеціалізованих екологічних прокуратур здійснювали процесуальне керівництво у 209 кримінальних провадженнях про злочини у сфері охорони навколишнього природного середовища, пов'язаних зі збройною агресією рф. Орієнтовна сума збитків у цих провадженнях, за розрахунками Міністерства довкілля та Державної екологічної інспекції України, становить понад 250 млрд гривень. Іноземних прикладів притягнення до відповідальності за екоцид небагато: насамперед це досвід війни в Перській затоці, де Ірак через працю компенсаційної комісії ООН виплатив 5,26 млрд Кувейту для відшкодування екологічної шкоди. Також цікавим є випадок Коста-Ріки проти Нікарагуа, де для визначення розміру екологічної шкоди використано «підхід екосистемних послуг», де шкода визначається економічною цінністю регіону. Водночас, у випадку правового регулювання через Міжнародний суд ООН, необхідно пам'ятати про статус РФ не тільки як офіційної держави-засновника, проте й постійного члена Ради Безпеки. Позаяк наразі відсутні міжнародні договори, чітко направлені на охорону довкілля в часі війни, у міжнародному правовому середовищі треба користуватись статтею 8(2)(b)(iv) Римського статуту, що, зокрема, визначає воєнним злочином умисне вчинення

нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб або шкоди цивільним об'єктам або масштабної, довгострокової та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно несумісною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною воєнною перевагою.

Російська збройна агресія є першим справжнім викликом для сучасної правової системи, заснованої останнім пострілом Другої світової війни. Проте, на жаль, вона виявилась не повністю спроможною притягнути до відповідальності РФ, не тільки через брак політичних інструментів, але й через непідготовленість правових. Відсутність конкретного покарання за екоцид в міжнародних договорах є тому належною ознакою. Завдання нашої держави, її юристів та дипломатів - це забезпечити належну фіксацію злочинів проти довкілля, організовувати кримінальні провадження проти організаторів екоциду в рамках національного права та створювати затверджений міжнародно компенсаційний механізм за вчинені Росією правопорушення.

ІНТЕГРАЦІЯ РИЗИКОЛОГІЇ У ВІЙСЬКОВЕ УПРАВЛІННЯ

Івченко О.М.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Інтеграція ризикології у військове управління є важливою умовою підвищення ефективності прийняття рішень в умовах невизначеності та сучасних викликів безпеки. Запровадження ризик-орієнтованого підходу в діяльність Міністерства оборони України та Збройних Сил України сприяє більш раціональному використанню ресурсів, зниженню рівня невизначеності та підвищенню результативності управління. Адаптація міжнародних стандартів і досвіду країн НАТО підтверджує доцільність такого підходу. Практичні результати свідчать про його ефективність, зокрема через оптимізацію контрольних заходів. Подальший розвиток цієї системи пов'язаний із зміцненням інституційної спроможності та впровадженням єдиних підходів до управління ризиками на всіх рівнях.

Сучасний характер збройного протистояння, що характеризується високою динамікою змін оперативної обстановки, застосуванням асиметричних підходів та значним рівнем невизначеності, об'єктивно зумовлює необхідність перегляду традиційних підходів до військового управління. У цих умовах особливого значення набуває інтеграція ризикології – міждисциплінарної науки, що вивчає природу ризиків, методи їх оцінки та управління ними – в систему військового управління [1]. Актуальність цього напряму підтверджується також положеннями Стратегічного оборонного бюлетеня України та інших програмних документів, які передбачають гармонізацію системи управління в оборонній сфері з найкращими практиками країн-членів НАТО.

У сучасній науковій літературі ризик розглядається в трьох взаємопов'язаних аспектах: як можливість виникнення небажаних подій або невдач, які можуть перешкодити досягненню поставлених цілей; як міра нездатності досягнення мети програми у рамках запланованої вартості, термінів робіт і технічних вимог; як результат взаємодії ймовірності настання несприятливої події та масштабу її наслідків. У військовій сфері категорія «ризик» набуває специфічного змісту, оскільки безпосередньо пов'язана з виконанням бойових завдань, збереженням життя та здоров'я військовослужбовців, а також із забезпеченням національної безпеки. Тому інтеграція ризикології у військове управління передбачає не просто механічне перенесення інструментів з корпоративного менеджменту, а їх адаптацію з урахуванням специфіки військової діяльності.

Одним із ключових напрямів інтеграції є впровадження ризик-орієнтованого підходу в систему внутрішнього контролю та аудиту Міністерства оборони України. Згідно з наказом Міністерства оборони України від 12.05.2022 № 150 «Про затвердження Методичних рекомендацій з управління ризиками у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України», визначено основні засади ідентифікації, оцінки та реагування на ризики. Практична реалізація цих рекомендацій дозволила поступово перейти від реактивного управління до проактивного, за якого органи військового управління зосереджують увагу на зонах підвищеного ризику. Результати впровадження свідчать про зменшення кількості позапланових заходів контролю, що дало змогу скоротити навантаження на військові частини та установи та збільшити обсяг охоплених аудитами ресурсів за рахунок перерозподілу уваги на найбільш ризикові ділянки [2].

Важливим етапом інтеграції ризикології у військове управління стало впровадження міжнародних стандартів ISO 31000:2018 «Управління ризиками. Принцип та настанови» та COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission) «Управління ризиками підприємства. Інтеграція зі стратегією та діяльністю». Зазначені стандарти пропонують універсальну архітектуру управління ризиками, яка базується на принципах інтегрованості, структурованості, інклюзивності, динамічності та врахування людського фактору [3]. В умовах військового управління ці принципи набувають особливого значення. Інтегрованість означає, що управління ризиками не є окремою функцією, а пронизує всі види діяльності – від стратегічного планування до оперативного управління військами. Структурованість забезпечує системність і порівнянність результатів оцінки ризиків на різних рівнях. Врахування людського фактору, який у військовій справі є критичним, дозволяє мінімізувати вплив когнітивних упереджень під час прийняття рішень в умовах стресу та невизначеності.

Особливий інтерес становить досвід країн-членів НАТО у сфері управління ризиками в оборонній сфері. У збройних силах США, Великої Британії, Канади та інших держав Альянсу система управління ризиками є невід'ємною частиною процесу оборонного планування (Defence Planning Process). Відповідно до керівних документів НАТО (AJP-5 «Allied Joint Doctrine for Operational Planning»), оцінка

ризиків здійснюється на всіх етапах оперативного планування – від формулювання замислу операції до завершення місії [5]. Особливістю натівського підходу є розрізнення ризиків, пов'язаних із противником, ризиків, пов'язаних із власними діями, та ризиків, що виникають внаслідок дії зовнішнього середовища. Така класифікація дозволяє більш системно підходити до управління невизначеністю та забезпечує збалансованість між місією та безпекою особового складу.

В Україні впровадження подібних підходів відбувається в рамках імплементації стандартів НАТО. У Настанові з оперативного планування (НЗОП 3.0), яка є основним документом, що регламентує планування операцій Збройних Сил України, визначено процедури оцінки ризиків як складової оцінки обстановки [6]. На практиці це означає, що під час планування будь-якої операції (бойових дій) командири та штаби зобов'язані ідентифікувати ризики, визначити ймовірність їх реалізації та можливі наслідки, а також розробити заходи щодо їх мітигації. Це дозволяє підвищити обґрунтованість управлінських рішень та знизити рівень невизначеності, яка традиційно супроводжує воєнні дії.

Крім оперативного рівня, інтеграція ризикології активно здійснюється на рівні оборонного менеджменту. Йдеться про управління ризиками у сферах матеріально-технічного забезпечення, оборонних закупівель, розвитку озброєння та військової техніки, кадрового менеджменту тощо. Так, у сфері оборонних закупівель ризик-орієнтований підхід дозволяє зосередити контрольні заходи на постачальниках з високим ступенем ризику невиконання контрактних зобов'язань, що особливо важливо в умовах воєнного часу, коли своєчасність постачання має критичне значення. За даними звітів Департаменту внутрішнього аудиту Міністерства оборони України, впровадження ризик-орієнтованого планування аудиту дозволило збільшити показник охоплення ресурсів, що перевіряються, з 67% до 73% при одночасному зменшенні загальної кількості аудиторських днів на 12%, що свідчить про підвищення ефективності контрольної діяльності.

Окремо слід зупинитися на питанні підготовки кадрів у сфері управління ризиками. Інтеграція ризикології неможлива без формування відповідних компетенцій у військових керівників та фахівців органів управління. У цьому контексті позитивним прикладом є запровадження навчальних модулів з управління ризиками в програмах підготовки слухачів Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, а також у системі підвищення кваліфікації державних службовців та офіцерів Збройних Сил України. Однак на сьогодні залишається актуальною проблема стандартизації знань та уніфікації підходів до навчання ризик-менеджменту на всіх рівнях військової освіти. Важливим аспектом інтеграції є формування інституційної спроможності щодо збору та аналізу даних, необхідних для оцінки ризиків. Як зазначається в аналітичних матеріалах Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України, якість управління ризиками безпосередньо залежить від якості інформаційного забезпечення. У військовій сфері це передбачає не лише наявність розвідувальних даних, а й створення систем моніторингу, які дозволяють відстежувати зміну рівня

ризиків у реальному часі. Використання сучасних інформаційних технологій, зокрема автоматизованих систем управління військами, відкриває нові можливості для оперативної оцінки ризиків та прийняття рішень [7].

Незважаючи на досягнуті результати, процес інтеграції ризикології у військове управління стикається з низкою викликів. По-перше, це подолання інституційного консерватизму та психологічного спротиву змінам, оскільки ризик-орієнтований підхід вимагає від керівників більшої прозорості та готовності відкрито визнавати наявні проблеми. По-друге, це необхідність розробки адаптованих до військової сфери методик кількісної оцінки ризиків, особливо тих, які важко піддаються формалізації (ризики, пов'язані з морально-психологічним станом особового складу, ризики командування тощо). По-третє, це потреба в уніфікації підходів до управління ризиками між різними складовими сектору безпеки і оборони – Збройними Силами, Національною гвардією, Державною прикордонною службою, іншими військовими формуваннями.

Отже, інтеграція ризикології у військове управління є об'єктивною необхідністю, зумовленою характером сучасних збройних конфліктів та завданнями трансформації системи управління у сфері оборони відповідно до стандартів НАТО. Досягнуті результати свідчать про ефективність ризик-орієнтованого підходу, який дозволяє підвищити обґрунтованість управлінських рішень, оптимізувати використання ресурсів та зосередити зусилля на найбільш критичних напрямах діяльності. Разом з тим, подальший розвиток системи управління ризиками в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України потребує вирішення низки завдань: удосконалення нормативно-правової бази з урахуванням специфіки воєнного часу; подальшого розвитку методичного забезпечення, особливо в частині кількісної оцінки ризиків; поглиблення інтеграції управління ризиками у процеси оперативного та стратегічного планування; розширення навчальних програм з ризик-менеджменту для всіх категорій військових управлінців; запровадження сучасних інформаційних систем підтримки прийняття рішень на основі аналізу ризиків. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка методик оцінки ефективності системи управління ризиками у військовій сфері, що дозволить не лише констатувати досягнуті результати, а й визначати напрями її подальшого вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Ризикологія в економіці та підприємництві: монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 480 с.

2. Міністерство оборони України. Наказ від 12.05.2022 № 150 «Про затвердження Методичних рекомендацій з управління ризиками у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України». Київ, 2022.

3. ISO 31000:2018 Risk management – Guidelines. International Organization for Standardization, 2018. 20 p.

4. NATO. AJP-5: Allied Joint Doctrine for Operational Planning. Edition C, Version 1. NATO Standardization Office, 2019. 180 p.

5. NATO. MC 0133/3: NATO Risk Management. Military Committee, 2018. 45 p.

6. Настанова з оперативного планування (НЗОП 3.0). Затверджено начальником Генерального штабу Збройних Сил України. Київ, 2021.

7. Центр воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняховського. Управління ризиками в секторі безпеки і оборони України: стан, проблеми, перспективи. *Збірник аналітичних матеріалів*. Київ: НУОУ, 2023. Вип. 12. С. 34–48.

УДК 355.08:305-055.2(477)

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У РЕКРУТИНГУ ТА КОМУНІКАЦІЯХ ЗСУ: АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ КАМПАНІЙ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Кикоть О.О., Алєксєєва М.В., Гай Н.Ю.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Анотація. У статті досліджується ефективність гендерно орієнтованих рекрутингових та комунікаційних кампаній Збройних Сил України у період повномасштабної війни (2022–2026). Проаналізовано динаміку зростання чисельності жінок-військовослужбовиць, трансформацію комунікаційної стратегії ЗСУ, наведено конкретні приклади успішних кампаній. Виявлено залишкові інституційні бар'єри та запропоновано рекомендації щодо вдосконалення гендерної політики у секторі оборони.

Ключові слова: *гендерна інтеграція, рекрутинг ЗСУ, комунікаційні кампанії, гендерний мейнстримінг, Women Peace and Security, повномасштабна війна.*

Гендерна інтеграція в секторі безпеки та оборони України набула особливого значення після початку повномасштабного російського вторгнення у лютому 2022 року. Якщо раніше участь жінок у Збройних Силах обмежувалася переважно медичними, адміністративними та допоміжними посадами, то умови тотальної війни суттєво розширили їхні ролі. Технологічний характер сучасних бойових дій – поширення безпілотних систем, засобів електронної боротьби та інформаційних технологій – створив нові можливості для залучення жінок до військової служби.

Актуальність дослідження зумовлена декількома чинниками. По-перше, демографічна ситуація в Україні та тривалість бойових дій об'єктивно вимагають максимального залучення людського потенціалу обох статей. По-друге, міжнародні зобов'язання держави в рамках Резолюції РБ ООН 1325 [2] та євроатлантична інтеграція передбачають не лише формальне дотримання принципів рівності, але й досягнення реальних вимірних результатів. По-третє, сучасна доктрина НАТО все більше наголошує на тому, що гендерно різноманітні збройні сили демонструють вищу адаптивність, ефективнішу розвідку та кращі результати у взаємодії з цивільним населенням під час операцій.

Держава та військове керівництво почали більш активно застосовувати гендерний підхід у процесах рекрутингу та комунікаціях, намагаючись розширити

кадровий резерв і зробити армію більш інклюзивною. Аналіз ефективності цих змін дозволяє оцінити, наскільки комунікаційні кампанії ЗСУ сприяли реальній гендерній інтеграції та які виклики залишаються невирішеними. Мета статті – здійснити комплексний аналіз гендерно орієнтованих рекрутингових та комунікаційних кампаній ЗСУ у воєнний період і на основі цього аналізу сформулювати практичні рекомендації для подальшого вдосконалення гендерної політики у секторі оборони.

Теоретичною основою дослідження є концепція гендерного мейнстримінгу (gender mainstreaming), яка передбачає системне врахування гендерних особливостей на всіх етапах військового планування, рекрутингу та управління персоналом. У контексті України цей підхід ґрунтується на положеннях:

– Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [1];

– Національного плану дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» [2];

– відповідних наказів Міністерства оборони України, зокрема відповідного наказу МО [3] щодо розширення переліку посад для жінок.

Методологічно стаття базується на: контент-аналізі офіційних комунікаційних матеріалів ЗСУ за 2022–2026 роки; вторинному аналізі даних Міністерства оборони та Генерального штабу; звітах громадських організацій («Жінки в обороні», Українська жіноча варта) та міжнародних досліджень [9; 10].

У науковій літературі гендерно чутливий рекрутинг розглядається у двох взаємопов'язаних вимірах. Перший – інструментальний: залучення жінок як спосіб розширення кадрового резерву та підвищення боєздатності. Другий – нормативний: забезпечення рівного доступу до державної служби як фундаментального права. Дослідники переконливо доводять [14; 15], що армії, які спираються лише на інструментальний вимір, як правило, досягають лише поверхневої інтеграції – жінки рекрутуються, але не просуваються. Саме тому ефективна гендерна стратегія має органічно поєднувати обидва виміри. Досвід ЗСУ дає можливість перевірити цей теоретичний висновок в умовах реального збройного конфлікту.

За період повномасштабної війни чисельність жінок у лавах ЗСУ демонструє стабільну позитивну динаміку. Якщо на початку 2022 року в Збройних Силах перебувало приблизно 38–50 тисяч жінок, то станом на початок 2026 року їхня кількість перевищила 75 тисяч, з яких понад 55 тисяч є військовослужбовицями [5].

Ключові показники станом на 2026 рік:

– понад 20 000 жінок обіймають посади, безпосередньо пов'язані з бойовими діями;

– частка жінок серед офіцерського складу зросла з 4 % (2023) до 21 % (2026) [4];

– у 2025 році жінки становили 22,5 % нових курсантів у вищих військових навчальних закладах [4].

Приклад 1. 47-а окрема механізована бригада (позивний «Магура»).

У 2023–2024 роках підрозділ реалізував цільову рекрутингову кампанію для операторок безпілотних авіаційних систем (БАС). Кампанія включала відеоролики зі свідченнями діючих операторок, публікації у соціальних мережах із фемінітивами та демонстрацію реальних кар'єрних траєкторій. За 12 місяців частка жінок серед операторів БАС у бригаді зросла з 8 % до 27 %. Командування зазначає, що жінки демонструють вищу точність при дистанційному управлінні та кращі результати в аналізі аеророзвідувальних даних.

Комунікаційна стратегія Збройних Сил України зазнала помітної трансформації протягом воєнного періоду. До лютого 2022 року переважна більшість рекрутингових матеріалів мала виразно маскулінізований характер: у центрі – образ чоловіка-захисника, жінки – переважно в ролі «дружин і матерів воїнів».

Після 2022 року комунікації ЗСУ зазнали наступних змін:

– активне використання фемінітивів у офіційних повідомленнях: «військовослужбовиця», «операторка дронів», «розвідниця», «снайперка»;

– публікація реальних біографічних історій жінок, які проходять службу на різних посадах – від снайпера до командира взводу;

– проведення цільових інформаційних сесій у рекрутингових центрах, присвячених виключно жіночій службі;

– зміна візуальної мови промоційних матеріалів: жінки зображені в бойовій екіпіровці, при виконанні технічних завдань, а не лише в медичних або адміністративних ролях.

Приклад 2. Кампанія «Вона захищає» (Центр рекрутингу ЗСУ, 2024).

Загальнонаціональна комунікаційна кампанія, реалізована спільно Центром рекрутингу ЗСУ та організацією «Жінки в обороні». Впродовж трьох місяців (лютий–квітень 2024) у соціальних мережах, на телебаченні та зовнішній рекламі розміщувалися портрети 12 реальних військовослужбовиць різних спеціальностей – від операторки протиповітряної оборони до командирки розвідувального підрозділу. Кожен портрет супроводжувався QR-кодом із посиланням на рекрутингову сторінку. За даними Центру рекрутингу [8], кількість звернень жінок щодо проходження служби за контрактом зросла на 34 % порівняно з аналогічним кварталом 2023 року.

Приклад 3. Ініціатива «Жіноча варта» (114-а бригада, 2023).

Підрозділ у взаємодії з громадською організацією «Українська жіноча варта» провів серію відкритих «Днів відчинених дверей» для цивільних жінок. Учасниці могли пройти первинний відбір, поспілкуватися з діючими військовослужбовицями та отримати інформацію про умови служби, соціальні гарантії та можливості для навчання. Протягом 2023 року у заходах взяли участь понад 1 200 жінок, з яких 18 % підписали контракт. Досвід бригади було рекомендовано Генеральним штабом для тиражування в інших з'єднаннях.

Попри очевидні кількісні успіхи, ефективність гендерного підходу залишається нерівномірною. Серед ключових бар'єрів виділяють:

1. Стійкі гендерні стереотипи в армійському середовищі. За даними опитування особового складу [6], 38 % чоловіків-військовослужбовців вважають, що жінки не мають обіймати бойові посади.

2. Недостатня адаптація матеріально-технічної бази. Бронежилети, обмундирування та особисте спорядження здебільшого розроблені на основі чоловічих антропометричних стандартів. Це підтверджується відповідним звітом [7], за яким понад 60 % жінок-військовослужбовиць скаржилися на незадовільну підгонку бронезахисту.

3. Повільне просування на вищі командні посади. Жодна жінка станом на 2026 рік не обіймає посаду командира бригади або вище в бойових підрозділах.

4. Недостатньо розвинена система підтримки для жінок із дітьми. Відсутність відомчих дошкільних закладів та гнучких форм проходження служби є суттєвим стримуючим чинником для матерів.

5. Відсутність системного моніторингу. Не налагоджено регулярного збору даних, що ускладнює доказову оцінку ефективності конкретних рекрутингових кампаній.

Окремо слід звернути увагу на психологічний вимір гендерної інтеграції. Відповідні дослідження зафіксували [6], що жінки-військовослужбовиці в середньому на 12–15 % частіше повідомляють про симптоми бойового стресу та ПТСР порівняно з чоловіками на аналогічних посадах. Дослідники пов'язують це не лише з фізичними умовами служби, але і з подвійним соціальним навантаженням: необхідністю доводити свою компетентність у маскулінізованому середовищі та відчуттям ізольованості в підрозділах із незначною часткою жінок. Цей аспект залишається системно недоопрацьованим у психологічній підтримці та роботі з особовим складом.

Важливою проблемою є також правовий статус жінок, які потрапили у полон. Станом на 2025 рік серед українських військовополонених налічувалося понад 800 жінок. Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) неодноразово фіксував порушення Женевських конвенцій щодо поводження з жінками-полоненими з боку російської сторони. Ці обставини ставлять перед Міноборони додаткове завдання: не лише залучати жінок до служби, але й забезпечувати їхній спеціальний захист та підготовку на випадок захоплення у полон.

У порівняльній перспективі Україна демонструє один із найвищих показників участі жінок у бойових посадах під час активних бойових дій серед усіх країн – членів або партнерів НАТО. Для порівняння: частка жінок у збройних силах Норвегії становить 20 %, Канади – 16 %, Литви – 12 % [9]. Однак в Україні, на відміну від цих країн, жінки не лише служать, а й активно беруть участь у безпосередніх бойових контактах, що робить вітчизняний досвід особливо цінним для міжнародних досліджень у сфері Women, Peace and Security.

Дослідники вказують [11], що унікальність українського кейсу полягає у поєднанні трьох чинників одночасно: масштабного конфлікту, що мобілізує жінок добровільно; законодавчих змін, які знімають формальні бар'єри; та відносно

розвиненого громадянського суспільства, яке підтримує ці зміни і здійснює їхній незалежний моніторинг. Жодна інша країна НАТО або країна-партнер не зіштовхувалася з подібним поєднанням умов в сучасну епоху, що робить українські дані унікальним природним експериментом для глобальної науки про безпеку.

Для подальшого підвищення ефективності гендерного підходу в рекрутингу та комунікаціях ЗСУ пропонуємо наступні заходи:

– розробити Комплексну гендерну стратегію ЗСУ на 2026–2030 роки з вимірюваними KPI (частка жінок на командних посадах, відсоток позитивних звернень за рекрутинговими кампаніями тощо);

– запровадити обов'язковий гендерний аудит усіх рекрутингових матеріалів перед їхнім публічним розповсюдженням;

– прискорити адаптацію обмундирування та екіпірування відповідно до жіночих антропометричних стандартів шляхом виокремлення цільового фінансування;

– розвинути програми менторства «Жінка-офіцер» для підтримки кар'єрного зростання жінок до вищих командних рівнів;

– запровадити щорічні репрезентативні опитування особового складу щодо ставлення до гендерної інтеграції для своєчасного коригування комунікаційної та кадрової політики;

– поширити практику «Днів відчинених дверей» (за зразком 114-ї бригади) на всі регіональні рекрутингові центри.

Гендерний підхід у рекрутингу та комунікаціях Збройних Сил України у воєнний період продемонстрував помітну ефективність передусім на рівні кількісних показників. Завдяки більш інклюзивним комунікаціям, законодавчим змінам і патріотичній мотивації суспільства жінки стали значно активніше залучатися до військової служби, зокрема на посадах, які раніше вважалися виключно чоловічими.

Водночас якісна інтеграція вимагає системніших зусиль, спрямованих не лише на залучення, а й на створення рівних умов для професійного розвитку та кар'єрного зростання. Подальші дослідження мають зосередитися на оцінці впливу гендерної інтеграції на загальну боєздатність підрозділів і морально-психологічний клімат у війську.

Порівняльний аналіз свідчить, що Україна вже перевищує більшість країн НАТО за часткою жінок на бойових посадах, однак суттєво поступається їм за рівнем системної підтримки жінок-військовослужбовиць. Це протиріччя є ключовим викликом для гендерної політики у найближчі роки: кількісний прорив має бути підкріплений якісними інституційними змінами.

У довгостроковій перспективі гендерна рівність у секторі оборони є не лише питанням дотримання прав людини, але й важливим чинником підвищення національної стійкості та обороноздатності України в умовах тривалої війни. Армія, яка повністю реалізує потенціал усіх своїх членів незалежно від статі, отримує системну перевагу над противником, де такий потенціал залишається

незатребуваним. Саме тому гендерна інтеграція є не лише соціальним, але й суто воєнним пріоритетом.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків' від 08.09.2005 № 2866-IV (зі змінами станом на 2024 р.). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15

2. Національний план дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на 2022–2025 роки : затв. Розпорядженням КМУ від 28.10.2022 № 952-р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2022-%D1%80

3. Наказ Міністерства оборони України від 27.05.2022 № 337 «Про внесення змін до переліку посад, які можуть обіймати жінки у ЗСУ». Офіційний вісник України. 2022. № 51.

4. Міністерство оборони України. Щорічна доповідь про стан виконання гендерної політики у ЗСУ за 2025 рік. Київ : МО України, 2026. 84 с.

5. Генеральний штаб Збройних Сил України. Статистичний звіт щодо чисельності та гендерного складу особового складу ЗСУ (станом на 01.01.2026). Київ, 2026.

6. Центр 'Нова Країна». Ставлення до гендерної інтеграції в ЗСУ: результати опитування особового складу. Київ, 2024. 56 с.

7. Уповноважений ВРУ з прав людини (Омбудсман ЗСУ). Звіт про стан дотримання прав військовослужбовиць: питання екіпірування та побутових умов. Київ, 2023. 38 с.

8. Жінки в обороні : аналітична доповідь за 2024 рік / ГО «Жінки в обороні». Київ, 2024. 72 с. https://womenindefence.org.ua/report-2024

9. NATO. Women, Peace and Security: Gender Mainstreaming in Defence Sector. Brussels : NATO HQ, 2024. 112 p.

10. SIPRI. Gender and Armed Forces: Comparative Analysis 2023–2025. Stockholm : Stockholm International Peace Research Institute, 2025. 96 p.

11. Oxfam International. Women in Uniform: Lessons from Ukraine's Military Integration Experience. Oxford : Oxfam, 2025. 44 p.

12. Квіт А., Данченко О. Гендерний мейнстримінг у секторі безпеки та оборони: досвід України. Стратегічні пріоритети. 2024. № 2. С. 45–62.

13. Марченко В. І., Ткаченко Л. С. Рекрутингові комунікації у Збройних Силах України: гендерний вимір. Вісник Київського університету права. 2025. № 1. С. 112–120.

14. Haring E. Women and Veterans in the Military: A Cross-National Comparison. Armed Forces & Society. 2023. Vol. 49. No. 3. P. 512–531.

15. Sjoberg L. Gendering Global Conflict: Toward a Feminist Theory of War. New York : Columbia University Press, 2013. 376 p.

ГЕНДЕРНА ІНТЕГРАЦІЯ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ЯК ВИКЛИК ТРАДИЦІЙНИМ УЯВЛЕННЯМ ПРО ОБОРОНУ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Кикоть О.О.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Повномасштабне російське вторгнення 2022 року кардинально трансформувало роль жінок у секторі безпеки та оборони України. Якщо ще десятиліття тому жінки в українській армії здебільшого виконували допоміжні функції, то сьогодні вони масово стоять на передовій, керують підрозділами, працюють з дронами, проводять розвідку, забезпечують медичну евакуацію та навіть керують артилерією і танками. Станом на березень 2026 року у лавах Збройних сил України перебуває понад 75 тисяч жінок, з яких понад 55 тисяч є військовослужбовицями. В цьому році їхня кількість зросла на 7 тисяч порівняно з 2025 роком, коли в армії налічувалося понад 70 тисяч жінок. На бойових посадах нині служить понад 20 тисяч захисниць – це більше ніж у 2,5 рази порівняно з попереднім роком. Крім того, частка жінок-офіцерок зросла з 4% два роки тому до 21 % сьогодні, а серед зарахованих до військових вищих навчальних закладів у 2025 році дівчата становили вже 22,5 %. Такий стрімкий прогрес став можливим завдяки скасуванню гендерних обмежень на посади у 2018–2020 роках, імплементації Національних планів дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» та активній адаптації до стандартів НАТО. Водночас гендерна інтеграція виявила глибокі структурні та культурні протиріччя: від застарілих стереотипів, що «армія – чоловіча справа» до практичних проблем з забезпеченням формою, бронежилетами та взуттям, розробленим переважно під чоловічу анатомію. Умови тривалої війни зробили гендерну інтеграцію не просто питанням рівності прав, а стратегічним фактором національної обороноздатності, ефективного використання людського потенціалу та стійкості держави в цілому.

За 12 років російської агресії державними нагородами відзначено 1705 військовослужбовиць ЗСУ за високий професіоналізм, особисту мужність, відвагу та непохитність у бою. П’ятеро захисниць отримали найвище звання Героя України, троє з них – посмертно. Яскравим прикладом є польова медикиня Інна Дерусова, яка в перші дні повномасштабного вторгнення врятувала життя понад десяти солдатів під час боїв за Охтирку, перш ніж загинула під російським артилерійським обстрілом і стала першою жінкою, удостоєною звання Героя України посмертно. Сьогодні жінки служать практично в усіх сферах: як артилеристки, танкістки, снайперки, розвідниці, операторки БПЛА, командирки рот і взводів. Вони виконують бойові завдання нарівні з чоловіками, що значно розширює кадровий резерв армії в умовах дефіциту особового складу, підвищує загальну боєздатність підрозділів і сприяє формуванню сучасної професійної армії.

Попри очевидні досягнення, гендерна інтеграція стикається з низкою серйозних бар'єрів, які вимагають вирішення. Зберігаються гендерні стереотипи, через які жінки рідше просуваються на вищі командні посади, стикаючись із так званою «скляною стелею». Матеріально-технічне забезпечення залишається недостатньо адаптованим: бронежилети, форма, взуття та інше спорядження часто не враховують жіночої анатомії, що знижує ефективність виконання завдань і створює додаткові ризики для здоров'я. У 2026 році Міністерство оборони планує розпочати видачу спеціальних жіночих бронежилетів, що є важливим, але все ще недостатнім кроком. Окремою гострою проблемою є гендерно зумовлене насильство та сексуальні домагання у військовому середовищі. У відповідь на це в Генеральному штабі ЗСУ створено робочу групу з протидії таким випадкам, напрацьовано проєкти нормативних актів щодо конфіденційного реагування, службових розслідувань і дисциплінарної відповідальності. Однак механізми все ще потребують подальшого посилення, особливо в умовах високого психологічного навантаження, постійних ротацій і побутових труднощів у польових умовах. Також жінки переважно служать у певних спеціальностях, таких як медицина, логістика та зв'язок, а гендерні питання досі слабо враховуються при плануванні бойових дій, навчанні та підготовці до повоєнного відновлення. Ці виклики не лише впливають на мотивацію жінок-військовослужбовиць, але й можуть знижувати загальну ефективність підрозділів, якщо їх не вирішувати комплексно.

Для досягнення якісної гендерної інтеграції необхідний перехід від кількісного зростання представництва жінок до системних змін на всіх рівнях оборонної політики. Це передбачає впровадження гендерного мейнстримінгу в усі сфери – від кадрового менеджменту та військової освіти до оперативного планування та медичного забезпечення. Важливими кроками мають стати обов'язкове гендерне навчання для командирів і всього особового складу, розробка та масове впровадження жіночого спорядження, інфраструктури (включаючи окремі санітарні умови та засоби гігієни) та спеціалізованого медичного супроводу. Необхідно також посилити моніторинг і звітність відповідно до стандартів НАТО, створити ефективні, прозорі та конфіденційні механізми запобігання та реагування на дискримінацію і домагання, а також активніше залучати жінок-військовослужбовиць і ветеранок до розробки політики та прийняття рішень.

Гендерна інтеграція в Збройних Силах України під час повномасштабної війни демонструє унікальний досвід трансформації. Жінки не лише довели свою спроможність захищати країну пліч-о-пліч з чоловіками, але й змусили переглянути традиційні уявлення про армію як виключно чоловічий інститут. Досягнутий прогрес вражає, проте без подолання структурних і культурних бар'єрів інтеграція залишатиметься неповною. Подальший розвиток гендерної політики в секторі оборони стане важливим внеском у зміцнення національної безпеки, формування сучасної професійної армії та побудову справедливого повоєнного суспільства. Успішна реалізація цих змін дозволить Україні стати прикладом для інших країн у

поєднанні гендерної рівності з високою оборонною ефективністю в умовах сучасних гібридних загроз.

РОЛЬ МАС-МЕДІА ТА ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ЕТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГЕНДЕРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Стрілець К.С.
Військовий інститут Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка

Процес гендерної інтеграції в армії та силових структурах – це не просто зміна законів, а передусім зміна свідомості суспільства. Журналістика та медіа сьогодні є головними посередниками між військом та цивільними. Саме від того, як журналісти розповідають про службу жінок, залежить успіх реформи: чи стане професіоналізм важливішим за стать. Тому вивчення ролі медіа у створенні сучасного образу захисника і захисниці є надзвичайно важливим для розбудови безпечного та рівноправного середовища в силах оборони.

В умовах повномасштабної агресії зросла роль воєнної журналістики. Проте часто медіатексти продовжують відтворювати гендерні упередження, що гальмує реальну інтеграцію жінок на бойові та керівні посади. Наукове осмислення взаємодії медіа та СБО є необхідним для формування професійного інформаційного простору, що відповідає стандартам НАТО.

Журналістика як агент соціальних змін у військовій сфері. Медіа мають значний вплив на формування «суспільного контракту» щодо служби жінок. Журналістська діяльність у цій сфері має розвиватися у двох напрямках. Перший – це інформаційний: висвітлення реального досвіду жінок-комбатантів без прикрас та об'єктивації. Другий – контролюючий: моніторинг дотримання прав людини, висвітлення проблем логістичного забезпечення та випадків дискримінації. Публічність, створена якісними розслідуваннями, змушує систему ставати прозорішою.

Довгий час медіа показували жінок в армії або як «прикрасу колективу», або як щось надзвичайне та екзотичне. Проте справжня інтеграція починається тоді, коли в центрі уваги журналіста опиняється професіоналізм. Наукова теза полягає в тому, що медіа мають змістити акцент із зовнішності жінки на її навички: як вона керує дроном, як планує операції чи як надає медичну допомогу. Коли в новинах ми бачимо фахівця, стать відходить на другий план. Це допомагає викорінити упередження, що жінка нібито менш ефективна в бою, і створює здорову атмосферу в самих підрозділах.

Журналістика формує нашу щоденну мову. Використання назв посад у жіночому роді (наприклад, «снайперка», «офіцерка», «зв'язківця») – це не просто лінгвістичне питання, а визнання того, що жінка є законною частиною війська. Якщо медіа використовують лише чоловічий рід, внесок тисяч жінок стає

«невидимим» для історії та суспільства. Журналісти, які впроваджують фемінітиви у свої репортажі, допомагають жінкам-військовим почуватися частиною системи, де їх цінують і помічають. Це важливий крок до того, щоб професія захисника перестала сприйматися як виключно чоловіча.

Важливою частиною роботи журналіста є висвітлення складних тем, як-от конфлікти всередині колективу чи прояви неповаги. Тут на перший план виходить журналістська етика. Працюючи з такими темами, автори мають бути надзвичайно обережними: не звинувачувати постраждалих і не створювати сенсацій на чужій біді. Завдання медіа – не просто розповісти про проблему, а сформувати у війську культуру, де будь-яка форма дискримінації вважається неприпустимою. Якісна аналітика в ЗМІ допомагає створити безпечне середовище для кожного солдата, незалежно від його статі, що безпосередньо зміцнює загальну обороноздатність країни.

Гендерна інтеграція в секторі безпеки та оборони України не може бути завершена без активної участі професійної журналістики. Медіа мають стати платформою для експертного обговорення реформ, а не лише транслятором візуальних образів.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ЗСУ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ АРМІЇ

Кучерук І.І., Кучерук В.І.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

На сучасному етапі розбудови Збройних Сил України, коли наше військо переживає важливі зміни та розвивається, розмова про рівні можливості участі у цьому процесі для жінок і чоловіків стає особливо гострою. Адже надання однакових прав і шансів для всіх – це невід'ємна складова побудови по-справжньому професійної, дієвої та сучасної армії, яка може стояти на одному рівні з найкращими у світі. Рівноправність чоловіків та жінок у війську – це не просто дотримання демократичних правил, це ще й потужний крок до зміцнення нашої оборони. Коли жінки беруть активну участь у всіх армійських справах, чи то на фронті, чи на керівних військових посадах, країна отримує більше можливостей ефективно використати таланти всіх своїх громадян. Так з'являється можливість створювати міцніші та дружніші військові команди і хоча вже є багато досягнень у цьому напрямку, проблеми ще лишаються. Це і застарілі погляди, і те, що не завжди жінки мають рівні можливості долучитися до всіх видів діяльності чи зайняти певні посади, і, звісно, потреба удосконалити наші закони та правила. Тому тема рівності чоловіків та жінок у війську вимагає постійної уваги держави, всебічного підходу та безперервного розвитку, з метою досягнення найвищих світових стандартів [1].

Досвід інших країн, наприклад США, Швеції та Норвегії, показує, що участь жінок у військовій службі робить армію ефективнішою. У цих країнах жінки активно виконують різні військові завдання, зокрема беруть участь у бойових діях.

Це чудовий приклад успішної реалізації рівності між чоловіками та жінками. Дослідження військових науковців свідчать, що змішані підрозділи, де є і чоловіки, і жінки, мають багато переваг. У таких групах краща атмосфера, більше взаємоповаги, і люди краще співпрацюють. Жінки на відміну від чоловіків часто більш відповідальні, дисципліновані та уважні до деталей, що позитивно впливає на виконання військових завдань [2].

Сьогодні в умовах війни роль жінок у Збройних Силах України значно зросла. Вони виконують широкий спектр завдань – від медичного забезпечення, зв'язку та логістики до безпосередньої участі у бойових діях і командування підрозділами. Це свідчить про поступову зміну підходів до розподілу ролей у війську та руйнування традиційних уявлень про «чоловічі» й «жіночі» професії [1].

Особливо варто відзначити, як стрімко зросла кількість українок, які присвятили себе службі у Збройних Силах за останні роки. Якщо у 2014-му їх було близько 16,5 тисяч, у 2024-му ця цифра сягнула 62 тисяч і зараз цей зріст продовжується! Такий вражаючий ріст свідчить про те, що наші жінки дедалі активніше долучаються до захисту країни, і що їхня майстерність, відданість справі та професіоналізм користуються все більшою повагою та довірою [1].

Значним кроком до справжньої рівності між чоловіками та жінками стало оновлення наших правил. В Україні поступово були зняті перешкоди для жінок, які бажають служити у війську. Це відкрило їм шлях до військової освіти та дозволило займати бойові позиції. Сьогодні наші захисниці успішно виконують найрізноманітніші бойові завдання – чи то снайперками, чи артилеристками, чи гранатометницями – показуючи таку ж професійність та відвагу, як і чоловіки. Крім того, жінкам відкрилися рівні можливості для кар'єрного росту, участі у військових навчаннях, поїздках у зарубіжні відрядження та підвищення кваліфікації. Ці зміни свідчать про те, що наша країна прагне забезпечити рівні та чесні умови для всіх, хто служить, незалежно від статі[3].

Водночас, рівність між жінками та чоловіками не означає, що вони стають абсолютно однаковими. Вона передбачає врахування їхніх особливостей, але при цьому гарантує рівні права й шанси, щоб кожен міг повністю розкрити свій професійний потенціал. Саме такий підхід відповідає сучасним світовим стандартам і допомагає зробити нашу армію ефективнішою [2]. Нажаль незважаючи на досягнення значного прогресу, у Збройних Силах України все ще є проблеми, що стосуються нерівності між статями. Жінки, які служать, нерідко зіштовхуються з упередженнями, перешкодами у просуванні по службі, браком потрібного спорядження, а також випадками дискримінації та сексуальних домагань. Крім того, є ще одна велика проблема – старі гендерні уявлення, через які жінки у війську не можуть повністю розкрити свій потенціал [4]. Йдеться про такі речі, як «скляна стеля» (коли не дають просуватися по службі) та «липка підлога» (коли жінки залишаються на низьких посадах).

Сьогодні Україна активно працює з міжнародними партнерами, особливо з країнами НАТО, над впровадженням політики рівності. Вони разом організовують

навчання, тренінги, освітні програми та обмінюються досвідом, що допомагає військовим краще розуміти питання рівності. Окрему увагу приділяють запобіганню насильства, пов'язаного зі статтю, створенню безпечних умов для всіх військовослужбовців, а також формуванню культури взаємоповаги у військових колективах [1].

Аналіз діяльності військових підрозділів в українській армії дозволяє стверджувати, що коли жінки й чоловіки мають однакові права та можливості, це не тільки справедливо з погляду прав людини, а й робить армію сильнішою. Попереду нелегка і довга справа. Керівникам держави та війська потрібно працювати в багатьох напрямках одночасно: покращувати закони, змінювати думки людей у суспільстві, розвивати освіту та створювати нові порядки й звички всередині армії. Тільки так Україна зможемо збудувати сучасну, дієву та міцну армію, де кожен військовий – будь то чоловік чи жінка – матиме однакові шанси служити, розвиватися та захищати свою країну [4].

Список використаних джерел

1. Діянчук І.М. Гендерна політика. *Гендерна політика в Збройних Силах України***.** URL: https://mitit.mil.gov.ua/page/gender-policy (дата звернення: 15.04.2026).

2. Тінін Д.Г. Гендерна рівність у воєнний час: як війна змінює роль жінок у суспільстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. Том 2 № 80. С. 432-437. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/297110 (дата звернення: 15.04.2026).

3. Бондарчук Н.В., Кравчук І.І. Правове забезпечення гендерної рівності у Збройних Силах України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Том 2 № 80. С. 15-20. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/304330(дата звернення: 15.04.2026).

4. Лук'янчук Я. Гендерна рівність в українській армії під час російсько-української війни. *Агора. Журнал соціальних наук.* 2025 Том 3 № 1. С.8-29. URL: https://journals.oa.edu.ua/agora/article/view/4477 (дата звернення: 15.04.2026).

ГЕНДЕРНА ІНТЕГРАЦІЯ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Кухарська О.С.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сучасна війна в Україні характеризується не лише масштабністю бойових дій, але й глибокими соціальними трансформаціями, які охоплюють усі сфери суспільного життя. Однією з таких трансформацій є суттєве розширення участі жінок у секторі безпеки та оборони, зокрема у Збройних силах України, що проявляється у розширенні їхнього доступу до військових спеціальностей, включенні до бойових підрозділів і зростанні їхньої ролі у виконанні оперативно-

тактичних завдань. Гендерна інтеграція в армії поступово переходить із площини декларативної рівності до практичної необхідності, зумовленої умовами тотальної війни.

Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році роль жінок у військовій сфері суттєво змінилася. Суттєво збільшилася їхня чисельність у лавах Збройних сил України, а також значно розширився спектр задач, які вони виконують. Якщо раніше жінки здебільшого обіймали посади у сфері медицини, зв'язку, діловодства чи логістики, то нині вони активно залучені до виконання бойових завдань.

Важливим етапом у процесі гендерної інтеграції стало відкриття доступу жінок до широкого переліку військових спеціальностей. На законодавчому рівні було дозволено обіймати понад 60 посад, які раніше вважалися виключно «чоловічими». Це створило передумови для формування більш інклюзивної та професійної армії, де визначальним критерієм є компетентність, а не стать.

Сьогодні жінки у Збройних силах України виконують обов'язки снайперів, артилеристів, операторів бойових систем, розвідників, а також займають командні посади. Їхня участь у бойових діях демонструє високий рівень підготовки, стійкість до стресових ситуацій та здатність ефективно діяти в умовах підвищеної небезпеки. Це свідчить про поступову зміну суспільних і внутрішньоінституційних уявлень щодо ролі жінок у військовій сфері.

Разом із тим процес гендерної інтеграції супроводжується низкою викликів і проблем. Однією з ключових є збереження гендерних стереотипів як у суспільстві, так і в самому військовому середовищі. Жінки-військовослужбовиці нерідко стикаються з упередженим ставленням, недовірою до їхніх професійних здібностей та обмеженими можливостями для кар'єрного зростання.

Іншою важливою проблемою є недостатня адаптація матеріально-технічного забезпечення до потреб жінок. Значна частина військової амуніції, екіпірування та форми розроблена з урахуванням чоловічих фізіологічних параметрів, що може створювати дискомфорт і навіть загрозу для здоров'я та безпеки жінок під час виконання бойових завдань. Потребує вдосконалення і система медичного забезпечення, зокрема в аспекті врахування специфічних потреб жінок.

Також актуальними залишаються питання створення належних умов служби, включаючи побутову інфраструктуру, санітарно-гігієнічні умови та психологічну підтримку. У контексті тривалих бойових дій важливого значення набуває забезпечення рівного доступу до реабілітаційних програм і соціального захисту.

Попри наявні проблеми, гендерна інтеграція в Збройних силах України має значний позитивний потенціал. Досвід багатьох країн свідчить, що різноманітні за складом колективи демонструють вищу ефективність, оскільки здатні приймати більш зважені рішення та швидше адаптуватися до змін. Участь жінок сприяє покращенню комунікації всередині підрозділів, підвищенню рівня довіри та формуванню більш гнучких підходів до виконання завдань.

Крім того, гендерна інтеграція має важливий гуманітарний вимір. Вона сприяє утвердженню принципів рівності, справедливості та поваги до прав людини навіть в умовах війни. Це є важливим фактором міжнародного іміджу держави та її відповідності сучасним стандартам демократичного розвитку.

Отже, інтеграція жінок у Збройні сили України є об'єктивною відповіддю на виклики сучасної війни. Вона сприяє розширенню кадрового потенціалу, підвищенню ефективності військових підрозділів та зміцненню обороноздатності держави. Водночас подальший розвиток цього процесу потребує системного підходу, спрямованого на подолання стереотипів, удосконалення нормативної бази та створення належних умов для служби жінок.

У перспективі гендерна інтеграція має розглядатися не лише як складова соціальної політики, але й як стратегічний ресурс розвитку сектору безпеки та оборони України в умовах тривалої збройної агресії.

УДК 355.1:305(477)

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СТАНДАРТІВ НАТО ЩОДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СИЛАХ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Колотуша Я.В.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Анотація. У статті досліджується процес імплементації стандартів NATO щодо гендерної рівності в Збройних Силах України. Розглянуто основні підходи Альянсу до реалізації політики «Жінки, мир і безпека», а також проаналізовано сучасний стан гендерної інтеграції в українському секторі оборони.

Ключові слова: *гендерна рівність; сектор безпеки і оборони; Збройні Сили України; стандарти НАТО; гендерна політика; гендерна інтеграція.*

Імплементація стандартів НАТО щодо гендерної рівності в Збройних Силах України є одним із ключових напрямів сучасної трансформації сектору безпеки й оборони держави. У сучасних умовах, коли на території України ведеться широкомасштабна війна та здійснюється глибока інституційна модернізація відповідно до євроатлантичних підходів, гендерна інтеграція набуває не лише соціального, а й стратегічного значення. Це вже не питання формальної рівності чи декларативних політик, а складова загальної бойової спроможності держави, її здатності ефективно використовувати людський ресурс у надзвичайно складних умовах сучасної війни. У такій системі гендерна рівність у Збройних Силах України стає важливою частиною оборонної спроможності, впливаючи на управління, кадрову політику та ефективність виконання бойових завдань.

Сучасні стандарти НАТО виходять із того, що ефективність армії напряму залежить від повного залучення людського потенціалу. У країнах Альянсу гендерна політика інтегрована у стратегічне планування, оперативне управління та систему

підготовки військових кадрів. Це означає, що гендерний підхід не існує окремо від військової діяльності, а є її складовою частиною. Різноманітність у військових структурах розглядається як ресурс, який підвищує адаптивність, гнучкість мислення та ефективність прийняття рішень у кризових умовах воєнного часу.

У Політиці НАТО у сфері «Жінки, мир і безпека», оновленій у 2024 році, наголошується, що гендерна рівність є необхідною умовою стабільного миру та ефективного реагування на сучасні загрози [1]. Документ підкреслює важливість залучення жінок до процесів ухвалення рішень, усунення бар'єрів у військовій службі та забезпечення рівних можливостей. Таким чином, гендерна інтеграція розглядається як елемент безпекової політики, а не лише як соціальна ініціатива.

Держави–члени НАТО продовжують непохитно дотримуватися свого зобов'язання сприяти просуванню глобального порядку денного ЖМБ, як визначено Резолюцією Ради Безпеки ООН (РБ ООН) № 1325 з питань ЖМБ від 2000 року, а також усіма подальшими резолюціями у сфері ЖМБ1. НАТО визнає, що забезпечення реалізації цієї Політики ґрунтується на чотирьох підвалинах глобального порядку денного ЖМБ, а саме: участь, запобігання, захист, а також допомога і відновлення. НАТО визнає, що, окрім критично важливої ролі, яку відіграють жінки у діяльності із забезпечення миру та безпеки, вони часто перебувають на передовій, коли йдеться про зусилля із підтримання стійкості суспільств, посередництва, реагування на кризи і конфлікти і розбудови миру. Цілковита, рівноправна, безпечна і значуща участь жінок в ухваленні рішень є вирішальною для виконання мандата НАТО, а також для миру і стабільності в євроатлантичному регіоні.

Україна поступово адаптує ці підходи. Міністерство оборони впроваджує комплексні реформи, що охоплюють нормативну базу, кадрову політику та освітні програми [2]. Це свідчить про перехід від формальних заяв до практичних змін у структурі військового управління.

Особливістю українського контексту є те, що ці реформи відбуваються під час широкомасштабної війни. Це суттєво ускладнює процес трансформації, але водночас робить його більш необхідним. Війна показала, що держава повинна максимально ефективно використовувати весь доступний людський ресурс, незалежно від статі, віку чи соціальних стереотипів.

Роль жінок у Збройних Силах України суттєво зросла. Вони беруть участь не лише у забезпечувальних функціях, а й у бойових діях, командуванні підрозділами та роботі у високотехнологічних сферах. Це є важливим зрушенням у структурі армії, яке відображає глибокі соціальні зміни.

Кількість жінок у ЗСУ зростає, а їхня роль поступово розширюється [3]. Це свідчить про поступове руйнування стереотипів щодо військової служби. Водночас важливо підкреслити, що реальна рівність визначається не лише чисельністю, а й умовами служби та можливостями кар'єрного розвитку.

До початку широкомасштабного вторгнення забезпечення у Збройних Силах України було переважно орієнтоване на чоловіків. Зокрема, на рівні нормативних

документів Міноборони було затверджено лише єдиний стандарт уніформи – чоловічий. Жіноча форма була передбачена лише парадна – кітель, спідниця й черевики на підборах. Відсутні також були будь-які вимоги до засобів індивідуального захисту та інших тактичних елементів для військовослужбовців-жінок.

Це створювало проблеми для військовослужбовиць, які змушені були носити чоловічу форму, яка не відповідала їхнім фізіологічним потребам та антропометричним параметрам.

Ситуація з речовим забезпеченням військовослужбовців-жінок у Збройних Силах України не є ідеальною, однак має позитивну динаміку. Щодня ми спільними зусиллями Міноборони та Генерального штабу працюємо над покращенням речового забезпечення для військовослужбовиць, і на даний час маємо за цим напрямом наступні результати.

Одним із ключових аспектів імплементації стандартів НАТО є забезпечення рівних умов служби. Це включає доступ до всіх військових посад, а також адаптацію екіпірування та спорядження. Такі зміни мають практичне значення, оскільки впливають на мобільність, витривалість і безпеку військовослужбовців [3].

Ключовим досягненням у частині забезпечення гендерної рівності у Збройних Силах України є зняття юридичних обмежень щодо перебування жінок на військових посадах.

Станом на сьогодні відсутні нормативні перешкоди щодо зайняття посад жінками у Збройних Силах України. Жінки мають можливість служити на посадах, які самі обирають, включаючи типові бойові спеціальності (розвідник, снайпер, кулеметник, гранатометник, артилерист чи оператор БПЛА.). І як показує практика, жінки на таких посадах є ефективними.

Важливим також є розвиток військової інфраструктури. Йдеться про створення належних умов проживання, гігієни та медичного забезпечення у військових частинах і польових умовах. Відсутність таких умов може знижувати ефективність служби та впливати на психологічний стан особового складу.

Окрему роль відіграє система військової освіти. Формування гендерної компетентності є важливим інструментом зміни організаційної культури. У цьому контексті показовим є досвід Національної гвардії України, яка впроваджує навчальні програми відповідно до стандартів ООН і НАТО [4].

Такі програми спрямовані на розвиток недискримінаційної комунікації, взаємної поваги та професійної культури у військових колективах. Це дозволяє формувати більш ефективне та згуртоване середовище всередині підрозділів.

Важливу роль у цьому процесі відіграє командний склад. Саме керівники визначають практичну реалізацію політики рівності, формують стиль управління та впливають на внутрішню культуру підрозділів. Досвід країн НАТО показує, що гендерно чутливе лідерство підвищує ефективність військових структур [1].

Разом із позитивними змінами існують і виклики. Перший з них – збереження гендерних стереотипів, які все ще впливають на оцінку професійних можливостей

жінок. Попри формальне відкриття більшості військових посад, у частині військового середовища зберігаються уявлення про «традиційні» ролі чоловіків і жінок. Це може проявлятися як у повсякденній комунікації, так і в управлінських рішеннях, що впливають на кар'єрне просування, доступ до навчання або участь у відповідальних завданнях. Подолання таких стереотипів потребує не лише нормативних змін, а й довготривалої роботи з формування нової організаційної культури, яка базується на професіоналізмі, а не на упередженнях.

Другий виклик – інституційна інерція військової системи. Військові організації традиційно характеризуються високим рівнем формалізації та стабільності, що забезпечує їхню керованість, але водночас ускладнює впровадження інновацій. Гендерна інтеграція, як новий управлінський підхід, потребує перегляду усталених практик, що може викликати опір на різних рівнях. Особливо це стосується середньої ланки управління, яка безпосередньо реалізує політику на практиці. У цьому контексті важливо забезпечити системну підтримку реформ, включаючи навчання командного складу, моніторинг змін та формування відповідальності за їх реалізацію.

Третім суттєвим викликом залишаються ресурсні обмеження. Впровадження стандартів НАТО передбачає не лише зміну підходів, а й модернізацію матеріально-технічної бази, оновлення інфраструктури, розробку нового екіпірування та проведення навчальних програм. В умовах війни значна частина ресурсів спрямовується безпосередньо на забезпечення бойових дій, що обмежує можливості швидкого впровадження системних змін. Однак саме в таких умовах стає очевидним, що інвестиції у людський потенціал є не менш важливими, ніж технічне оснащення.

Попри зазначені виклики, значення гендерної рівності у війську постійно зростає. Вона дозволяє не лише розширити кадровий потенціал, але й підвищити якість управління, оскільки залучення більш різноманітного досвіду сприяє прийняттю більш зважених рішень. Крім того, інклюзивне середовище підвищує рівень довіри всередині підрозділів, що позитивно впливає на їхню згуртованість і бойову ефективність. У сучасних умовах, коли війна вимагає максимальної мобілізації всіх ресурсів, гендерна рівність стає одним із факторів стратегічної стійкості держави.

Важливим аспектом є також вплив гендерної політики на взаємодію військових із цивільним населенням. Досвід міжнародних операцій показує, що гендерно чутливий підхід дозволяє краще враховувати потреби різних соціальних груп, підвищує рівень довіри до військових структур та сприяє ефективнішій стабілізації ситуації у зонах конфлікту. Для України, яка веде війну на власній території, це має особливе значення, оскільки взаємодія з цивільним населенням є постійним елементом діяльності Збройних Сил.

Не менш важливою є роль гендерної рівності у формуванні міжнародного іміджу України. Впровадження стандартів НАТО демонструє готовність держави дотримуватися принципів демократичного управління, прав людини та рівних

можливостей. Це зміцнює довіру міжнародних партнерів, сприяє розширенню військового співробітництва та підвищує шанси на подальшу інтеграцію до євроатлантичних структур. Таким чином, гендерна політика стає не лише внутрішнім інструментом реформ, але й важливим елементом зовнішньої політики.

У підсумку, імплементація стандартів НАТО щодо гендерної рівності в Збройних Силах України є складним і багатовимірним процесом, який охоплює нормативні, організаційні, освітні та культурні аспекти. Він передбачає не лише формальне впровадження нових правил, а й глибоку трансформацію військової системи, зміну підходів до управління персоналом та формування нової професійної культури. Успішність цього процесу залежить від системності реформ, політичної волі та готовності військових інституцій до змін.

Ці зміни вже сьогодні формують нову модель української армії – більш інклюзивну, професійну та адаптивну до сучасних викликів. У довгостроковій перспективі це сприятиме не лише підвищенню обороноздатності держави, але й зміцненню її соціальної стійкості, розвитку людського капіталу та інтеграції до міжнародного безпекового простору. Гендерна рівність у цьому контексті виступає не як допоміжний елемент, а як один із фундаментальних принципів побудови сучасних Сил оборони України

Список використаних джерел

1. Політика НАТО у сфері жінок, миру і безпеки. *NATO* URL: https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2024/07/10/nato-policy-on-women-peace-and-security-2024?selectedLocale=uk (дата звернення: 29.04.2026).

2. Міноборони впроваджує стандарти НАТО щодо гендерної рівності у ЗСУ. *Суспільне* URL: https://suspilne.media/amp/852625-minoboroni-vprovadzue-standarti-nato-sodo-gendernoi-rivnosti-u-zsu/ (дата звернення: 29.04.2026).

3. Чи є гендерна рівність у війську: про кількість жінок в армії, однострій по фігурі та стандарти НАТО. *АрміяInform* URL: https://armyinform.com.ua/2024/12/05/chy-ye-genderna-rivnist-u-vijsku-pro-kilkist-zhinok-v-armiyi-odnostrij-po-figuri-ta-standarty-nato/ (дата звернення: 29.04.2026).

4. Стандарти ООН та НАТО: формуємо гендерну компетентність у Національній гвардії України. *Національна гвардія України* URL: https://ngu.gov.ua/standarty-oon-ta-nato-formuyemo-gendernu-kompetentnist-u-naczionalnij-gvardiyi-ukrayiny/ (дата звернення: 29.04.2026).

УДК 351.746:004

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЧИННИК ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Максименко Л. П.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сьогодні особливої актуальності набуває дослідження ролі стратегічних комунікацій у забезпеченні стійкості держави, суспільства та сектору безпеки і оборони до дезінформаційного, психологічного та когнітивного впливу противника. В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації інформаційний простір перетворився на один із ключових театрів протиборства, де боротьба ведеться не лише за контроль над даними чи каналами зв'язку, а й за довіру, мотивацію, суспільну єдність, міжнародну підтримку та здатність держави зберігати керованість у кризових умовах.

Актуальність теми зумовлена тим, що сучасна війна має виразно гібридний характер і поєднує воєнні, політичні, інформаційні, кібернетичні та психологічні засоби впливу. У таких умовах стратегічні комунікації набувають значення не допоміжного, а системоутворюючого інструменту національної стійкості. Саме через стратегічні комунікації держава здатна забезпечувати узгодженість смислів, пояснювати суспільству цілі та логіку своїх дій, формувати атмосферу довіри до інституцій, протидіяти ворожим наративам, зміцнювати міжнародну легітимність власної позиції та підтримувати морально-психологічну стійкість населення і військовослужбовців.

У науковій і нормативній площині інформаційна безпека розглядається як одна з ключових складових національної безпеки України. Закон України «Про національну безпеку України» визначає національну безпеку як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз. У цьому контексті інформаційна безпека охоплює не лише технічний захист мереж і систем, а й захист інформаційного суверенітету, протидію дезінформації, інформаційно-психологічним операціям та іншим формам маніпулятивного впливу. Такий підхід є особливо важливим у сучасній війні, де противник системно намагається впливати на суспільну свідомість, деморалізувати населення, послабити довіру до державних органів і Збройних Сил України, сформувати викривлену картину подій на міжнародній арені.

Стратегічні комунікації в сучасному безпековому розумінні слід трактувати як скоординоване використання державою комунікативних можливостей, наративів, офіційних повідомлень, публічної дипломатії, медіаінструментів, військових комунікацій та символічних дій для досягнення стратегічних цілей. На відміну від ситуативного інформування, стратегічні комунікації передбачають довгострокову, цілеспрямовану та ціннісно узгоджену діяльність, зорієнтовану не лише на

передачу фактів, а й на формування стійкого сприйняття, довіри та готовності до дії. У практиці держав – членів НАТО стратегічні комунікації вже давно розглядаються як інтегрований елемент безпекової політики та оборонного планування.

Для України значення стратегічних комунікацій особливо зросло після 2014 року, а з початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року цей інструмент фактично став одним із механізмів забезпечення виживання держави. Війна показала, що збереження стійкості вимагає не лише зброї, ресурсів і військової підготовки, а й здатності держави швидко, зрозуміло й переконливо комунікувати із суспільством, міжнародними партнерами та власними інституціями. Саме вчасна, правдива й послідовна комунікація знижує рівень паніки, нейтралізує інформаційні провокації, зменшує ефект від дезінформаційних кампаній і підтримує єдність суспільства в умовах високого стресу.

Інформаційно-психологічна стійкість є здатністю особи, соціальної групи, інституції або суспільства загалом зберігати функціональність, критичність мислення, емоційну рівновагу та готовність до конструктивної дії в умовах інтенсивного інформаційного та психологічного тиску. У контексті війни вона передбачає стійкість до панічних наративів, фейків, маніпуляцій, залякування, деморалізації, спроб розколу суспільства, дискредитації керівництва держави та сектору безпеки і оборони. Така стійкість не виникає спонтанно: вона формується через системну державну політику, медіаграмотність, довіру до інституцій, розвиток стратегічних комунікацій та наявність ефективного механізму протидії дезінформації.

Однією з головних особливостей сучасного інформаційного протиборства є поєднання кібернетичних та комунікаційно-психологічних впливів. Російська федерація використовує не лише кібератаки проти державних установ, об'єктів критичної інфраструктури та телекомунікаційної сфери, а й масовані кампанії дезінформації, мережі анонімних та напівофіційних медіаресурсів, ботоферми, контрольовані телеграм-канали, дипфейки, маніпуляції емоційно чутливими темами, зокрема темами втрат, мобілізації, міжнародної допомоги, внутрішньополітичних суперечностей і релігійних питань. Усе це спрямовано на досягнення не лише короткострокового інформаційного ефекту, а й довготривалого виснаження морально-психологічного стану суспільства та підриву національної стійкості.

У такій ситуації стратегічні комунікації виконують принаймні п'ять ключових функцій. По-перше, вони забезпечують пояснювальну функцію, тобто надають суспільству зрозумілу рамку інтерпретації подій. Під час війни люди потребують не просто потоку новин, а смислового пояснення: що відбувається, чому приймаються ті чи інші рішення, якою є логіка дій держави, як діяти громадянам у конкретній ситуації. По-друге, стратегічні комунікації виконують мобілізаційну функцію, сприяючи консолідації суспільства, підтримці готовності до спротиву та збереженню мотивації. По-третє, вони мають захисну функцію, оскільки допомагають нейтралізувати ворожі наративи та зменшувати їхній вплив. По-четверте, вони забезпечують легітимаційну функцію, тобто зміцнюють довіру до

державних рішень та інституцій. По-п'яте, вони реалізують зовнішньополітичну функцію, формуючи позитивне міжнародне сприйняття України як держави, що чинить опір агресії, захищає демократичні цінності й потребує подальшої підтримки.

Практика України підтверджує, що найбільш ефективними є ті стратегічні комунікації, які ґрунтуються на кількох принципах: правдивість, оперативність, узгодженість, адресність, емоційна виваженість та наявність єдиного стратегічного наративу. Саме завдяки цим засадам Україні вдалося у 2022-2025 роках сформувати високий рівень довіри до Збройних Сил України та основних державних інституцій, зберегти загальну суспільну згуртованість і не допустити реалізації більшості російських сценаріїв внутрішньої дестабілізації. Водночас ця стійкість не є незмінною величиною: тривалий характер війни, накопичення втоми, соціально-економічні труднощі, втрати, міграційні процеси та загальна інформаційна перенасиченість суспільства створюють нові ризики для комунікаційної системи держави.

Значне місце у формуванні інформаційно-психологічної стійкості належить Центру протидії дезінформації при РНБО України, державним інституціям у сфері стратегічних комунікацій, сектору безпеки і оборони, а також громадянському суспільству та незалежним фактчекінговим ініціативам. Важливу роль відіграють також неурядові організації, експертне середовище, волонтерські інформаційні спільноти, журналісти та освітні проєкти з медіаграмотності. Саме багаторівнева взаємодія держави й суспільства дозволяє створювати більш стійке комунікаційне середовище, ніж модель, у якій протидія дезінформації повністю монополізується державою.

Однак чинна система стратегічних комунікацій України ще не позбавлена низки проблем. По-перше, зберігається нерівномірність комунікаційної спроможності різних органів державної влади. Одні інституції демонструють високу адаптивність і здатність до якісної публічної комунікації, тоді як інші реагують запізно, формально або недостатньо адресно. По-друге, не завжди досягається повна міжвідомча узгодженість повідомлень, що може створювати інформаційні розриви й простір для маніпуляцій. По-третє, недостатньо інституціоналізованими залишаються механізми оцінки ефективності стратегічних комунікацій: часто складно об'єктивно виміряти, наскільки конкретна комунікаційна кампанія вплинула на рівень довіри, стійкості чи зменшення охоплення ворожих наративів. По-четверте, потребує подальшого розвитку робота з окремими аудиторіями – військовослужбовцями, внутрішньо переміщеними особами, молоддю, населенням прифронтових територій, релігійними громадами та українською аудиторією за кордоном.

Важливим напрямом удосконалення є інтеграція стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки в єдиний управлінський контур. Ідеться про перехід від фрагментарної моделі, де кіберзахист, протидія дезінформації, кризові комунікації, медіаполітика та психологічна підтримка існують відносно відокремлено, до моделі

системної координації. У межах такого підходу будь-який значний кіберінцидент, інформаційна атака чи кризова подія мають супроводжуватися не лише технічним реагуванням, а й чіткою комунікаційною стратегією, орієнтованою на збереження довіри та попередження паніки. Це особливо важливо для атак на критичну інфраструктуру, телекомунікаційні системи, енергетику, транспорт і державні сервіси.

Перспективним напрямом є також використання сучасних технологій для посилення стратегічних комунікацій. Штучний інтелект, системи автоматизованого моніторингу медіаполя, аналіз великих масивів даних, інструменти виявлення мережевих аномалій та координованих інформаційних кампаній здатні підвищити оперативність реагування на загрози. Разом із тим розвиток генеративного штучного інтелекту створює і нові ризики, оскільки противник може використовувати його для створення фейкових повідомлень, синтетичного відео, імітації офіційних звернень та масштабування маніпулятивного контенту. Тому стратегічні комунікації держави мають супроводжуватися не лише технологічним розвитком, а й оновленням нормативної бази щодо AI-контенту, верифікації джерел та цифрової автентичності інформації.

Не менш важливою є освітня складова. Без розвитку медіаграмотності та критичного мислення неможливо забезпечити тривалу інформаційно-психологічну стійкість суспільства. У цьому контексті стратегічні комунікації мають виконувати не лише оперативно-інформаційну, а й просвітницьку функцію. Населенню необхідно систематично пояснювати, як розпізнавати маніпуляції, перевіряти джерела, уникати поширення неперевіреної інформації, розуміти логіку ворожих інформаційних кампаній і відповідально споживати медіаконтент. В умовах війни медіаграмотність стає не просто елементом загальної освіти, а складовою безпекової культури.

Окремої уваги потребує міжнародний вимір стратегічних комунікацій. Для України комунікація із зовнішніми аудиторіями має не менш важливе значення, ніж робота з внутрішнім інформаційним полем. Підтримка партнерів, військова допомога, санкційна політика щодо агресора, гуманітарні ініціативи, міжнародний правовий тиск – усе це значною мірою залежить від того, наскільки послідовно й переконливо Україна формує власний міжнародний наратив. Саме тому стратегічні комунікації мають бути тісно пов’язані з публічною дипломатією, іномовленням, комунікацією органів державної влади, міжнародною журналістикою та діяльністю українських інституцій за кордоном.

Таким чином, стратегічні комунікації в умовах війни є одним із ключових механізмів забезпечення інформаційно-психологічної стійкості України. Їх значення виходить далеко за межі інформаційного супроводу діяльності державних органів. Ідеться про системний інструмент формування довіри, координації смислів, нейтралізації ворожих впливів, підтримання суспільної консолідації та посилення міжнародної суб’єктності держави. Ефективна система стратегічних комунікацій має бути інтегрованою, міжвідомчо узгодженою, технологічно сучасною,

орієнтованою на конкретні аудиторії та побудованою на принципах правдивості, своєчасності й відповідальності.

Узагальнюючи, слід зазначити, що підвищення інформаційно-психологічної стійкості України в умовах війни потребує: інституційного розвитку стратегічних комунікацій; посилення координації між державними органами; інтеграції комунікаційних і безпекових механізмів; розвитку медіаграмотності; технологічного вдосконалення моніторингу й реагування на дезінформаційні загрози; активної міжнародної комунікації. Саме комплексне поєднання цих напрямів дозволить Україні не лише ефективніше протистояти ворожим інформаційно-психологічним операціям, а й зміцнювати власну національну стійкість у тривалій війні.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (дата звернення: 30.04.2026).

2. Доктрина інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 25 лют. 2017 р. № 47/2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017 (дата звернення: 30.04.2026).

3. Стратегія інформаційної безпеки: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 груд. 2021 р., введ. в дію Указом Президента України від 28 груд. 2021 р. № 685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006525-21 (дата звернення: 30.04.2026).

4. Глосарій. Інформаційна сфера. Інформаційна безпека та кібербезпека. Терміни та визначення: навч.-метод. військ. публ. / Науково-дослідний інститут воєнної розвідки спільно з військовою частиною А0485. 2026.

5. Литвин Н. А., Ярош А. О. Вплив дезінформації на національну безпеку України в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 2. С. 288–290.

6. Резнікова О. О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. Стратегічна панорама. 2023. № 1. С. 5–18.

7. Центр протидії дезінформації при РНБО України. Щорічний звіт 2023: аналіз загроз та ефективність протидії. Київ, 2024.

8. NATO CCDCOE. Cyber Threats and NATO 2030: Horizon Scanning and Analysis. Tallinn, 2023.

9. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services (Digital Services Act). Official Journal of the European Union. 2022. L 277. P. 1–102.

10. Gladysh M., Pakhomenko S., Kuchyk O. The information resilience of Ukraine and the EU in terms of Russian aggression. Language Culture Politics. 2023. No. 1. P. 227–245.

11. Google Threat Analysis Group, Mandiant, Google Trust & Safety. Fog of War: How the Ukraine Conflict Transformed the Cyber Threat Landscape. Mountain View, 2023.

ЕМОЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У ВІЙНІ: МІЖ МОБІЛІЗАЦІЄЮ ТА МАНІПУЛЯЦІЄЮ

Орлова В. А.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У сучасних умовах повномасштабної війни інформаційний простір стає невід'ємною складовою поля протистояння, де поряд із військовими діями активно реалізуються комунікаційні та психологічні впливи. У цьому контексті особливого значення набувають стратегічні комунікації як інструмент формування суспільної свідомості, підтримки довіри до державних інституцій та забезпечення інформаційно-психологічної стійкості населення.

Важливим елементом таких комунікацій є емоційний компонент, який здатен як мобілізувати суспільство, сприяючи його консолідації, так і виступати інструментом маніпуляції в умовах інформаційної війни. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення ролі емоційного впливу у стратегічних комунікаціях, визначення його позитивних і деструктивних аспектів, а також пошуку ефективного балансу між мобілізаційною та маніпулятивною функціями.

У сучасних умовах війни інформаційний простір стає повноцінним полем протистояння, де поряд із військовими діями активно використовуються комунікаційні інструменти. Стратегічні комунікації виступають важливим елементом державної політики, спрямованим на формування узгодженого інформаційного середовища та ефективну взаємодію між владою, суспільством і міжнародною спільнотою.

Вони передбачають скоординоване використання інформаційних ресурсів, наративів і каналів комунікації для досягнення довгострокових цілей. У воєнних умовах стратегічні комунікації трансформуються з інструменту інформування в засіб формування смислів, громадської думки та протидії дезінформації.

Особливого значення вони набувають у забезпеченні інформаційно-психологічної стійкості суспільства, що включає формування довіри до державних інституцій, підтримку морального стану населення та консолідацію суспільства. У цьому процесі важливу роль відіграє емоційний компонент, який підвищує залученість аудиторії та ефективність сприйняття інформації.

Водночас надмірна емоціоналізація може сприяти маніпуляціям і зниженню критичного мислення. Тому стратегічні комунікації потребують балансу між ефективністю впливу та дотриманням етичних принципів. Таким чином, вони є

ключовим інструментом інформаційної безпеки та стійкості суспільства в умовах війни.

Емоційний вплив є важливим елементом медіакомунікації, що визначає ефективність сприйняття інформації. Він ґрунтується на афективних механізмах, які активізують увагу та спрощують обробку повідомлень. Емоції, зокрема страх, тривога, надія та солідарність, формують реакцію аудиторії та впливають на її поведінку.

У стані стресу, характерному для воєнного періоду, людина схильна до спрощеного мислення та швидких висновків, що підвищує вразливість до маніпуляцій. Емоційно насичена інформація сприймається як більш значуща, навіть без достатнього фактичного підтвердження. Це сприяє формуванню когнітивних викривлень, зокрема ефекту підтвердження.

Отже, емоції виступають не лише засобом підвищення ефективності комунікації, а й фактором ризику, що може знижувати рівень критичного мислення та сприяти поширенню дезінформації.

В умовах війни емоційний компонент стратегічних комунікацій виконує не лише функцію впливу, а й виступає ключовим інструментом мобілізації суспільства. На відміну від маніпулятивного використання емоцій, у цьому випадку він спрямований на консолідацію населення, зміцнення довіри до державних інституцій та підтримку морально-психологічної стійкості. Емоційно насичені повідомлення сприяють формуванню колективної ідентичності, підвищують рівень залученості громадян і стимулюють їх до активної соціальної позиції.

Яскравим прикладом ефективного використання емоційного компоненту є комунікаційна стратегія Президента України Володимира Зеленського. Його регулярні відеозвернення, особливо в перші дні повномасштабного вторгнення, поєднували раціональну інформацію з емоційною складовою – впевненістю, спокоєм і водночас рішучістю. Фраза «Я тут» стала символом стійкості влади та відіграла важливу роль у запобіганні паніці та збереженні керованості держави. Така комунікація сприяла формуванню довіри, яка є критично важливою в умовах кризових ситуацій.

Не менш значущим є кейс інформаційної реакції на події на острові Зміїний, зокрема фраза українського військового, що стала широко відомою як «Російський військовий корабель…». Цей емоційно насичений меседж швидко трансформувався у символ опору та національної гідності. Його поширення в медіа та соціальних мережах мало не лише інформаційний, а й мобілізаційний ефект, сприяючи підвищенню бойового духу як військових, так і цивільного населення.

Важливу роль відіграють і масові комунікаційні кампанії, зокрема вірусне поширення пісень «Доброго вечора, ми з України» та «Ой у лузі червона калина», які стали елементом культурного спротиву. Такі приклади демонструють, що емоційний компонент може реалізовуватися не лише через офіційні канали, а й через культурні та медійні практики, формуючи відчуття єдності та спільної боротьби.

З точки зору психології, подібні комунікації активізують позитивні емоції – надію, гордість, солідарність, що сприяє підвищенню рівня психологічної стійкості. Вони формують так званий ефект емоційної консолідації, коли суспільство об'єднується навколо спільних символів і цінностей. Це, у свою чергу, знижує вплив деструктивних інформаційних впливів та підвищує здатність суспільства протистояти дезінформації.

Таким чином, емоційний компонент стратегічних комунікацій у воєнних умовах може виступати потужним інструментом мобілізації, що забезпечує не лише інформаційну підтримку, а й формує стійкість суспільства. Його ефективне використання сприяє зміцненню національної єдності, підвищенню довіри до держави та формуванню активної громадянської позиції, що є критично важливим фактором у протидії зовнішнім загрозам.

Поряд із позитивними аспектами, емоційний компонент може використовуватися як інструмент маніпуляції. Дезінформаційні кампанії активно експлуатують страх, невизначеність і тривогу для впливу на масову свідомість.

Показовим є приклад дезінформаційних кампаній навколо подій у Бучі, де російські медіа та воєнні кореспонденти поширювали наративи про «постановочний характер» злочинів. Використання емоційно забарвлених коментарів, псевдоекспертних оцінок і маніпулятивного монтажу відео створювало альтернативну реальність, спрямовану на виклик сумнівів у достовірності фактів. Подібна тактика не лише дезорієнтує аудиторію, а й підриває довіру до міжнародних інституцій і незалежних джерел інформації.

Іншим прикладом є інформаційна кампанія після підриву Каховської ГЕС, коли російські джерела поширювали взаємовиключні версії подій, перекладаючи відповідальність на Україну. Така стратегія створення інформаційного хаосу є типовим прийомом дезінформації, оскільки вона не обов'язково переконує аудиторію в одній версії, але формує стан невизначеності та сумніву. У психології це явище пов'язане з ефектом когнітивного перевантаження, коли людина втрачає здатність до критичного аналізу через надмірну кількість суперечливої інформації.

Такі інформаційні впливи можуть призводити до деморалізації населення, поширення панічних настроїв і дестабілізації суспільства. У цьому контексті емоційний вплив виступає інструментом інформаційно-психологічних операцій.

Ефективність стратегічних комунікацій залежить від здатності забезпечити баланс між мобілізацією та недопущенням маніпуляцій. Надмірна емоціоналізація може підривати довіру до інформації та знижувати рівень критичного мислення.

Важливим аспектом є дотримання етичних принципів, зокрема достовірності, відповідальності та прозорості. Розвиток медіаграмотності населення відіграє ключову роль у підвищенні стійкості до дезінформації.

Перспективним напрямом є вдосконалення стратегічних комунікацій через поєднання раціонального та емоційного компонентів. Це дозволяє забезпечити ефективний вплив без втрати довіри аудиторії. Таким чином, баланс між емоційністю та об'єктивністю є визначальним чинником інформаційної безпеки.

У сучасних умовах війни стратегічні комунікації постають як один із ключових інструментів забезпечення інформаційної безпеки та стійкості суспільства. Проведений аналіз засвідчує, що емоційний компонент відіграє визначальну роль у формуванні сприйняття інформації, впливаючи як на індивідуальний рівень свідомості, так і на колективні соціальні процеси. Його використання у стратегічних комунікаціях дозволяє ефективно мобілізувати суспільство, формувати довіру до державних інституцій і підтримувати морально-психологічну стійкість у кризових умовах.

Водночас емоційний вплив має подвійний характер, оскільки поряд із конструктивною функцією він може використовуватися як інструмент маніпуляції та дезінформації. Використання страху, тривоги та невизначеності в інформаційних кампаніях сприяє дестабілізації суспільства, зниженню критичного мислення та викривленню реальності. Це підтверджує, що інформаційний простір у сучасних конфліктах є важливим полем протистояння, де емоції виступають потужним засобом впливу.

Досягнення балансу між мобілізаційним і маніпулятивним використанням емоцій є ключовим завданням стратегічних комунікацій. Це потребує розвитку медіаграмотності, критичного мислення та відповідальної інформаційної політики. Саме комплексний підхід до управління інформаційними процесами забезпечує формування інформаційно-психологічної стійкості суспільства як важливої складової національної безпеки.

РОЛЬ КРИЗОВИХ КОМУНІКАЦІЙ У СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Пілат С.І.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

В умовах повномасштабної війни особливого значення для України набуває ефективна комунікація у сфері безпеки й оборони. Інформаційний простір став невід'ємною складовою сучасного протистояння, де поряд із військовими діями триває боротьба за довіру суспільства та міжнародну підтримку. У цьому контексті кризові комунікації відіграють важливу роль у системі стратегічних комунікацій Збройних Сил України. Сучасні виклики та загрози національній безпеці України зумовлюють загальну необхідність пошуку дієвого та комплексного інструментарію, за допомогою якого стане можливим планування і координація комунікативної діяльності органів військового управління ЗС України з державними і неурядовими інституціями, зарубіжними партнерами, а також впровадження ефективних внутрішніх комунікацій. Ключовим фактором формування та розвитку такої взаємодії є повноцінна реалізація концепції стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України, як однієї з найважливіших складових системи

державного та військового управління, що дасть можливість, залишаючись у межах демократичних практик і принципів, організовувати ефективну відсіч деструктивним інформаційним операціям, які проводить проти України держава-агресор – Російська Федерація.

Основною метою стратегічних комунікацій Збройних Сил України є: формування довіри українського суспільства та міжнародної спільноти до воєнної політики держави, реформ у воєнній сфері та ефективності курсу з набуття Україною членства в НАТО; формування суспільної думки з питань, що стосуються оборони держави, підготовки і застосування ЗС України; підтримання позитивного іміджу ЗС України серед населення країни та міжнародної спільноти; полегшення координації між суб'єктами комунікацій на всіх рівнях управління та взаємодії, синхронізація спільних зусиль в інтересах цілей і завдань ЗС України; розвиток складових стратегічних комунікацій шляхом створення та удосконалення нормативно-правової бази, забезпечення взаємосумісності суб'єктів стратегічних комунікацій; запровадженням стандартів НАТО у діяльність Збройних Сил України.

Кризові комунікації в Збройних Силах України – це комплекс заходів, що реалізуються органами військового управління в умовах різкої зміни ходу комунікаційного процесу під час кризових ситуацій, який передбачає їх діалог з аудиторією.

Характерними проблемами комунікацій за умов кризи є:

– брак часу та втручання медіа (інших центрів, чиї інтереси не збігаються з вашими);

– різке скорочення кількості параметрів, які піддаються контролю;

– зростання ролі інформації внаслідок відсутності чіткої та зрозумілої інтерпретації подій (особлива роль медіа);

– втрата довіри до офіційних каналів комунікації;

– розірвання інформаційних потоків, їх нездатність виконувати свої постійні функції.

У кризовій ситуації ефективне спілкування має вирішальне значення. Комунікація має відбуватися на засадах прозорості та чесності. Кризові комунікації допомагають впоратися з наслідками кризи та захистити свою репутацію. Завдяки ефективному та проактивному спілкуванню органи військового управління можуть зміцнити довіру та авторитет, а також пом'якшити негативні наслідки кризи.

На думку Тімоті Кумбса, американського науковця і одного з провідних дослідників у сфері кризових комунікацій та репутаційного менеджменту, ефективна кризова комунікація ґрунтується на трьох основних принципах: швидкості, узгодженості та відкритості. Насамперед важливо оперативно надавати інформацію після виникнення кризи, щоб уникнути інформаційного вакууму. Вирішальними вважаються перші 24 години після виникнення кризи. За цей період необхідно надати ЗМІ найповніші дані про подію та її причини, чітко сформулювати свою позицію і бачення ситуації, поінформувати громадськість про заходи, які вжито для мінімізації наслідків кризи. Також повідомлення мають бути

послідовними й несуперечливими, аби всі представники органів управління доносили єдину позицію. Не менш важливою є відкритість – готовність взаємодіяти з аудиторією та медіа, підтримувати діалог і надавати достовірні дані. Війна змінює інформаційне середовище, тому у цих умовах довіра стає головною цінністю. Вона формується через прозорість, точність, відповідальність і послідовність у роботі. Оскільки криза створює нестандартні умови, які ускладнюють раціональне осмислення ситуації та вибір адекватної стратегії, то спілкування з громадськістю має ґрунтуватися на оперативному поширенні повідомлень, що відповідають очікуванням та потребам аудиторії. В такій ситуації варто враховувати її специфіку та особливості професійної поведінки ЗМІ. Саме дотримання цих принципів допомагає зберігати довіру та ефективно управляти кризою.

Отже, кризові комунікації є невід'ємною складовою системи стратегічних комунікацій Збройних Сил України та важливим інструментом забезпечення інформаційної стійкості держави в умовах війни. Їх ефективність визначається оперативністю реагування, достовірністю інформації, прозорістю дій і здатністю підтримувати постійний діалог із суспільством та міжнародною спільнотою. Саме завдяки налагодженій схемі роботи кризових комунікацій можливо мінімізувати негативні наслідки кризових ситуацій, протидіяти дезінформації, зберігати довіру до ЗСУ та зміцнювати авторитет України на міжнародній арені. Подальший розвиток алгоритму реагування на кризові ситуації має залишатися одним із пріоритетів удосконалення системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України.

Список використаних джерел

1. ВКП-10-0049.01 Доктрина «Зі стратегічних комунікацій». URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2022/04/%D0%92%D0%9A%D0%9F-10-0049.01-%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D1%96-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B8%CC%86.pdf (дата звернення 24.04.2026).

2. Медіавплив під час війни: як змінюється комунікація у кризових умовах. URL: https://mmr.ua/longreads/pr/mediavplyv-pid-chas-vijny-yak-zminyuyetsya-komunikacziya-u-kryzovyh-umovah (дата звернення 26.06.2026).

УДК 327.39(470):327.5(477)

НЕОІМПЕРСЬКИЙ РЕВАНШИЗМ РОСІЇ: ГЕОПОЛІТИЧНІ АМБІЦІЇ, ДЕСТРУКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПОРЯДКУ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КЕЙС

Гребенюк Д.В.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Росія дотепер не полишає мети відновлення власної світової гегемонічності. У постхолодновоєнний період це прагнення набуло форми неоімперського реваншизму, що поєднує ностальгію за втраченим статусом наддержави з прагматичними спробами переоформити баланс сил на свою користь. Замість інтегруватися в наявний ліберальний міжнародний порядок, Кремль з кожним днем впевненіше позиціонує Росію як окремий «цивілізаційний полюс», уповноважений переглядати кордони, сфери впливу та правила гри, встановлені після 1991 року. Війна проти України стала кульмінацією цієї реваншистської логіки: вона поєднує претензію на «історичні території», заперечення української суб'єктності та спробу силового ламання європейської архітектури безпеки. У цьому контексті російсько-українська війна постає не як локальний конфлікт, а як ключовий епізод ширшого проєкту деструкції існуючого міжнародного порядку та формування альтернативної, ієрархічної й імперсько-центрованої системи. Тобто в цій парадигмі неоімперських амбіцій Росії Україна виступає як основна складова, без якої реалізація глобалістських намірів є неможливою.

Першочергово, на нашу думку, для вичерпного розуміння змісту дослідження, варто окреслити визначення словосполучення «неоімперського реваншизму» як такого. Неоімперський, як зазначено в обраному нами джерелі, - це прикметник, який стосується відродження імперії в її оновленому вигляді [5]. Поняття «реваншизм» використовується для охарактеризування політики держави, яка застосовує стратегію заподіяння зла у відповідь на реальні чи вигадані діяння опонента [6].

Розглянувши ці два поняття, ми можемо вивести власне тлумачення для словосполучення «неоімперський реваншизм» в контексті нашої теми. Неоімперський реваншизм – це одна із форм ревізіонізму в міжнародних відносинах, у якій країна, себто Росія, яка втратила статус імперської наддержави, прагне силовими методами відновити контроль над територіями, які раніше були нею ж поневолені, а також перебудувати їх у власну сферу впливу, переписати правила міжнародного порядку, апелюючи до ностальгії за минулою величчю, своєї винятковості та «правом старшого брата» на втручання в справи сусідів.

Тепер перейдімо до розгляду аспектів геополітичних амбіцій Російської Федерації (далі – РФ). Російські геополітичні амбіції, як показує О. Їжак, ґрунтуються на поєднанні воєнної сили з довгостроковим перегрупуванням зовнішньополітичних пріоритетів. У Концепції зовнішньої політики 2023 року формується не лише право Росії на власну систему цінностей, а й завдання

усунення рудиментів домінування США та інших недружніх держав у світових справах і створення умов для відмови будь-якої держави від «неоколоніальних та гегемоністських амбіцій». У такий спосіб Кремль намагається легітимізувати власний ревізіонізм як нібито антигегемоністський і антиколоніальний проєкт, презентуючи підрив існуючого порядку як захист багатополярності та цивілізаційного різноманіття. Водночас агресія проти України демонструє, що на практиці ця «антиколоніальна» риторика слугує прикриттям для класичної імперської експансії, зокрема через спроби відновити контроль над «історичними територіями» й заперечення права сусідніх держав на самостійний зовнішньополітичний курс.

Окремий вимір геополітичних амбіцій росії, на який звертає увагу Їжак, пов'язаний із просторовим розширенням воєнно-морської присутності. У Морській доктрині 2022 року зафіксовано намір поширити стратегічну активність від Арктики та Північної Атлантики до Чорного моря, Середземномор'я й Індійського океану, що має забезпечити глобальну проєкцію сили російського флоту та контроль над ключовими комунікаціями Світового океану. Така доктрина перетворює морський компонент на важливий інструмент реалізації неоімперського курсу: від утримання й мілітаризації Криму та Азовського моря до посилення присутності в Сирії, Африці та Індійсько- Тихоокеанському регіоні. У підсумку війна проти України вписується в ширшу морську й континентальну стратегію – захоплення і утримання плацдармів, що дозволяють Росії впливати на європейську й глобальну безпекову архітектуру, демонструючи себе як світову потугу зі здатністю діяти далеко за межами власних кордонів [1].

Далі безпосередньо перейдімо до окреслення аспектів деструкції міжнародного порядку. На нашу думку, варто розпочати з того, що РФ підриває норму заборони агресивної війни як одну з опор повоєнного порядку. Її вторгнення в Україну демонстративно порушує принцип незастосування сили та загрози силою, закріплений у Статуті ООН, і тим самим створює прецедент, коли одна з держав, постійний член Радбезу, свідомо легітимує силове розв'язання суперечок як прийнятний інструмент політики. Це руйнує те, що після 1945 року вважалося «табу» на агресію, та посилає сигнал іншим ревізіоністським режимам про допустимість подібних дій.

Також зазначмо, що агресія РФ супроводжується ревізією принципу територіальної цілісності й непорушності кордонів. Окупація і спроби анексії українських територій через інсценовані «референдуми», масована паспортизація, примусове нав'язування російської юрисдикції та адміністрації – усе це спрямовано на демонстративне ламання гельсінкських правил про неприпустимість силової зміни кордонів у Європі. Така практика не лише ставить під сумнів юридичну стабільність українських кордонів, а й розмиває саму ідею кордонів як гарантованих міжнародним правом меж суверенітету, перетворюючи їх на предмет торгу та сили [2].

Як ми вже зазначали вище, РФ у своїй новій концепції, гостро просуває тезу про відмову від багатополярного світу, апелюючи до того, що країни, які є прихильниками подібного світогляду, підбурюють протизаконні настрої. Також зовнішньополітичний вектор Росії побудований на відстоюванні власних інтересів на міжнародній арені, зокрема керівництво РФ висвітлило наміри протидіяти рософобським кампаніям, а також підтримки статусу російської мови як мови міжнародного спілкування. Відтак, країна-агресор у межах нової концепції позиціонує себе як поборника близького зарубіжжя та палкого захисника світового світового порядку, проте з ретроспективи власних цінностей. Такий підхід розмиває базову природу міжнародного права, перетворюючи його на набір відносних регіональних режимів, у яких сильні гравці самі визначають межі дозволеного [3].

До того ж Кремль активно запроваджує так звану політику авторитарного міжнародного права. Це формальне використання поняття юридичної мови задля виправдання незаконних дій. Апеляція до «самооборони», створення міфів стосовно «геноциду» на Донбасі, а також «прохання про допомогу» від маріонеткових угруповань, себто від Донецької та Луганської народних республік (далі – Д/ЛНР) – усе це є прикладами того, як російський уряд використовує правову оболонку для легітимізації власної агресії. Саме цей аспект є одним із тих, які руйнують довіру до правових важелів впливу у міжнародній політиці, себто, з таких міркувань складається враження, що будь-яка агресія, яка оголошена своєрідною превентивною обороною, може бути виправданою. Отже, механізм юридичної оцінки втрачає будь-який стримувальний ефект [2].

Зрештою, РФ сприяє ерозії режимів контролю над озброєннями та механізмів колективної безпеки. Вихід з договорів про контроль над ракетами середньої й меншої дальності спричиняє фактичне блокування роботи ОБСЄ на власному напрямку, шантаж застосуванням ядерної зброї й використання ЗАЕС як інструменту тиску, що означає формування образу міжнародних режимів як крихких і легко знехтуваних. Це не лише підвищує загальний рівень нестабільності, а й створює спокусу для інших держав переглядати власні зобов'язання у сфері безпеки, підриваючи саму ідею довгострокових багатосторонніх домовленостей [4].

Також хочемо привернути увагу до недавнього виступу, здійсненого Путіном, президентом РФ, у межах щорічного міжнародного форуму у Валдайському клубі восени 2025 року. Нагадаємо, що діяльність цього формування була використана Кремлем винятково як один із інструментів популяризації «русского міра» серед Західного світу. Зокрема, завдяки щорічному проведенню подібних заходів, керівництво РФ намагалося змінити вектор політики згаданих країн на більш лояльний до себе бік. Саме тут очільник країни-агресора ще раз продемонстрував свої наміри, висвітлені в Концепції зовнішньої політики 2023 року.

Згідно з аналізом, наданим Інститутом вивчення війни (Institute for the Study of War – ISW), риторика Путіна на Валдаї мала не лише пропагандистський характер, а й виконувала конкретну стратегічну функцію: через зосередження уваги міжнародних учасників форуму він намагався докорінно змінити сприйняття війни

в Україні з ретроспективи неоімперського реваншизму на локальний конфлікт, який може бути врегульований через дипломатичні угоди, без зміни існуючих кордонів та принципів міжнародного порядку. Цей підхід, за даними ISW, спрямований на зниження рівня підтримки України з боку Заходу, посилення внутрішніх політичних розбіжностей у країнах ЄС й США, а також демонстрацію «готовності» російського лідера до подальшої ескалації, якщо його вимоги не будуть виконані. У контексті деструкції міжнародного порядку такий виступ відкрито демонструє, що Кремль продовжує використовувати дипломатичні й медійні платформи як інструменти силового впливу, а не реального діалогу [7].

Український кейс в цьому дослідженні функціонує як центральний елемент неоімперського реваншизму, де на практиці зливаються всі ключові ідеї, вже сформовані у визначенні цього поняття. Росія, втративши статус імперської наддержави, прагне силою відновити контроль над українськими землями, перебудувати їх у власну сферу впливу, переписати правила взаємодії з сусідами та заперечити саму можливість нашої країни як окремої, повноцінної геополітичної акторки. Війна проти України таким чином стає не просто війною між двома державами, а проєктом імперського відновлення, де наша територія розглядається як невід'ємна складова історичного простору, без якого реалізація глобальних амбіцій Росії вважається неповною.

У цьому контексті важливим проявом неоімперського реваншизму є саме заперечення України як суб'єкта міжнародних відносин з власною історичністю, ідентичністю та правом на самостійний вибір. Російська сторона вдається до риторики, яка зводить українську державність до штучного утворення, що дозволяє керівництву РФ логічно обґрунтувати силове втручання як внутрішню справу імперського простору, а не зовнішнє агресивне вторгнення. Цей наратив забезпечує моральну й політичну легітимізацію окупації, анексії та насильницької інтеграції українських територій, розмиваючи різницю між імперським єдинодержав'ям і сучасною суверенністю України.

На практиці можна виділити кілька ключових рівнів, де український кейс демонструється як тест неоімперського реваншизму. Перший вимір – антисуверенний: окупація, спроби анексії через псевдо референдуми, масову паспортизацію, примусове нав'язування російської юрисдикції та адміністративного контролю. Усе це спрямоване на демонстративне порушення гельсінкських правил щодо непорушності кордонів, а також на розмивання самого концепту кордонів як гарантії міжнародного права, замінюючи їх логікою сили, окупації й фактичного захоплення. Україна таким чином перетворюється на полігон, де РФ випробовує, чи здатна міжнародна спільнота реально захистити принцип непорушності кордонів, якщо одна з постійних членів Радбезу ООН свідомо його спотворює.

Другим рівнем є правовий вимір: авторитарне міжнародне право, про яке ми згадували вище, коли говорили про деструкцію міжнародного порядку. Український кейс тут проявляється через апеляцію до «самооборони» від

маріонеткових угруповань Д/ЛНР. Саме ці елементи мають на меті формально-юридично обґрунтувати агресію, але фактично цей аспект вкотре показує демонстративне нехтування міжнародними нормами. В Україні цей механізм розкривається найповніше: саме тут РФ випробовує, чи може яка-небуть сила запобігти її намірам, натомість правова оцінка перетворюється із інструменту стримування в черговий елемент пропаганди.

Третій рівень – морсько-геополітичний вимір, про який ми говорили вище. Україна в цьому плані стає краєм для контролю над Чорноморсько-Азовським регіоном, де російський флот забезпечує військову домінацію, а окупація Криму й мілітаризація Азовського моря виконують роль стратегічного плацдарму для впливу на Європу, а також експериментального простору поширення сфери впливу в Сирії, Африці та Індійсько-Тихоокеанському регіоні. Війна в Україні, відповідно, не ізолюється від цієї ширшої морської стратегії, а є складовою єдиного проєкту переходу Росії від регіонального військового актора до світової потуги, яка впливає на міжнародні комунікації й енергетичні маршрути.

Зрештою, важливим аспектом українського кейсу є його дипломатично-медійний вимір, зокрема згаданий виступ Путіна у Валдайському клубі восени 2025 року. Через цей форум Росія намагається змінити сприйняття війни в Україні з проєкту неоімперського реваншизму на локальний конфлікт, який можна урегулювати компромісами без відновлення кордонів та принципів міжнародного порядку. Відтак, український кейс використовується як платформа для впливу на Захід: він виступає об'єктом розколу внутрішньоблокової інтерналізації, підсилює політичні розбіжності в ЄС та США, а одразу ж показує, чи здатний міжнародний порядок протистояти неоімперським практикам, які використовують дипломатію, право й інформацію як інструменти силового впливу.

На основі наведених міркувань можна зробити висновок, що Росія через український кейс демонструє, як неоімперський реваншизм перетворюється в упорядкований проєкт деструкції міжнародного порядку. Не просто як випадковий військовий конфлікт, а як логічна реалізація заздалегідь сформульованих геополітичних амбіцій.

Важливим висновком є те, що Україна в цій схемі стає не просто жертвою, а ключовим об'єктом. Від того, чи здатна буде міжнародна спільнота відмежувати уставлений світовий порядок, заснований на правилах, від неконтрольованої імперської сили, залежатиме відповідь на реваншистські амбіції Росії. Україна, відмовляючись від компромісів, які спричинять втрату суверенітету, відкрито демонструє, що міжнародне право може залишатися ефективним лише за умови відстоювання принципів непорушності кордонів, заборони агресії й верховенства міжнародного права.

Отже український кейс показує, як тісно пов'язані між собою неоімперський реваншизм і деструкція міжнародного порядку. Війна проти України не є відхиленням від стратегічного курсу, а логічним продовженням доктринальних документів, риторики та військових дій, спрямованих на відновлення Росії як

імперії, яка, на її думку, має право на силовий перегляд порядку. Відтак, розуміння українського кейсу як центрального елементу цього проєкту дозволяє глибше зрозуміти, як сучасна імперська політика маскується за елементами заперечення багатополярності та «антиколоніалізму» а також як Україна постає наріжним каменем між міжнародним правом і насильницькою реальністю нової імперії.

Список використаних джерел

1. Геополітичні амбіції Росії: агресія проти України як інструмент здобуття статусу світової потуги. URL.: yizhak_russias_geopolitical_ambitions_ukr

2. HOW RUSSIA VIOLATES INTERNATIONAL LAW BY INVADING UKRAINE. URL.: https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/volume-10-number-4-40-2023/yak-rosiya-porushuye-mizhnarodne-pravo-cherez-vtorgnennya

3. Нова концепція зовнішньої політики Росії: ризики для України. URL.: https://www.pravda.com.ua/columns/2023/04/12/7397567/

4. Russia`s decision to pull out of muclear treaty makes the world more dangerous. URL.: https://theconversation.com/russias-decision-to-pull-out-of-nuclear-treaty-makes-the-world-more-dangerous-262742

5. НЕОІМПЕРСЬКИЙ – ТЛУМАЧЕННЯ. URL.: https://goroh.pp.ua/%D0%A2%D0%BB%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%BD%D0%B5%D0%BE%D1%96%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9

6. Перекладаємо слово реваншизм. URL.:https://slovotvir.org.ua/words/revanshyzm

7. Путін знову погрожує Європі: в ISW відповіли, що насправді приховує його риторика. URL.:https://tsn.ua/politika/putin-znovu-pohrozuye-yevropi-v-isw-vidpovily-shcho-naspravdi-prykhovuye-yoho-rytoryka-2925908.html

ГЕОПОЛІТИКА ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Алієв Р. Н.
Військовий інститут КНУ імені Тараса Шевченка

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України стала однією з найважливіших геополітичних подій XXI століття, що суттєво вплинула на міжнародні відносини, систему глобальної безпеки та сучасний світовий порядок. Російська агресія проти України є не лише регіональним конфліктом, а й проявом масштабного геополітичного протистояння між демократичним світом та авторитарними режимами. Події, які тривають з 2014 року та особливо після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, продемонстрували кризу міжнародних механізмів безпеки та необхідність перегляду принципів міжнародної політики.

Україна має важливе геополітичне значення завдяки своєму стратегічному розташуванню між Європою та Азією. Її територія є важливим транспортним,

економічним та енергетичним коридором, який з'єднує держави Заходу та Сходу. Крім того, Україна володіє значним природно-ресурсним потенціалом, розвиненим аграрним сектором та вигідним виходом до Чорного моря. Саме ці фактори визначають її роль у міжнародній політиці та пояснюють прагнення Російської Федерації встановити контроль над українською територією та політичним курсом держави.

Після розпаду Радянського Союзу Україна обрала шлях незалежного розвитку та інтеграції до європейського політичного простору. Це суперечило геополітичним інтересам Росії, яка прагнула зберегти вплив на пострадянському просторі. Російське керівництво розглядало зближення України з European Union та NATO як загрозу власним стратегічним інтересам. Саме тому Росія почала використовувати економічний, політичний та військовий тиск для утримання України у сфері свого впливу.

Важливим етапом у розвитку української державності стала Революція Гідності 2013–2014 років, яка продемонструвала прагнення українського суспільства до демократичного розвитку та європейської інтеграції. Саме після цих подій Росія перейшла до активних агресивних дій проти України. Анексія Криму та початок бойових дій на Донбасі стали початком тривалого конфлікту, який згодом переріс у повномасштабну війну.

Початком відкритої фази російської агресії стала анексія Криму у 2014 році та підтримка збройного конфлікту на сході України. Ці дії стали грубим порушенням міжнародного права, принципів територіальної цілісності держав та норм міжнародної безпеки. Повномасштабне вторгнення Росії у лютому 2022 року стало спробою не лише захоплення українських територій, а й руйнування української державності та зміни геополітичного балансу в Європі.

Одним із ключових геополітичних наслідків війни стало посилення ролі міжнародних союзів та безпекових організацій. Війна сприяла консолідації західних держав навколо підтримки України. Країни Європи та США запровадили масштабні санкції проти Російської Федерації, надали Україні військову, фінансову та гуманітарну допомогу. Значно активізувалася діяльність NATO, а питання колективної безпеки знову стало центральним у міжнародній політиці.

Важливим аспектом війни є її економічний та енергетичний вимір. Протягом багатьох років Росія використовувала енергетичні ресурси як інструмент політичного впливу на європейські держави. Після початку повномасштабної війни країни Європи почали скорочувати залежність від російського газу та нафти, що призвело до змін у світовому енергетичному ринку. У відповідь Росія використовувала енергетичний шантаж як засіб політичного тиску на країни Заходу.

Війна також суттєво вплинула на глобальну економіку та продовольчу безпеку. Україна є одним із найбільших експортерів зерна у світі, тому бойові дії та блокування українських портів спричинили загрозу продовольчої кризи у багатьох країнах світу. Це продемонструвало взаємозалежність сучасної міжнародної

системи та важливість України для світової економіки. Крім того, війна спричинила зростання цін на енергоносії, інфляцію та нестабільність світових ринків.

Особливого значення набув санкційний механізм впливу на Росію. Західні держави запровадили обмеження щодо банківської системи, енергетичного сектору, торгівлі та доступу Росії до міжнародних фінансових ринків. Такі дії стали прикладом використання економічних інструментів як елементу геополітичної боротьби.

Окремої уваги заслуговує інформаційний вимір війни. Сучасні конфлікти ведуться не лише на полі бою, а й в інформаційному просторі. Російська Федерація активно використовує пропаганду, дезінформацію, кібератаки та маніпуляції громадською думкою як елементи гібридної війни. Основною метою таких дій є дестабілізація суспільства та послаблення міжнародної підтримки України. У відповідь Україна ефективно використовує цифрову дипломатію, міжнародні інформаційні кампанії та соціальні мережі для донесення правди про війну до світової спільноти.

Війна Росії проти України має також важливий цивілізаційний вимір. Україна сьогодні фактично стала форпостом захисту демократичних цінностей, свободи та міжнародного права у Європі. Український спротив продемонстрував здатність держави захищати власний суверенітет і національну ідентичність навіть в умовах масштабної військової агресії.

Суттєвим наслідком війни стало зростання міжнародного авторитету України. Українська держава перетворилася на важливого суб'єкта міжнародної політики, а її досвід у сфері оборони, цифрових технологій та боротьби з гібридними загрозами викликає значний інтерес у світі. Крім того, Україна отримала статус кандидата на вступ до European Union, що стало важливим кроком на шляху європейської інтеграції.

Війна також змінила ставлення багатьох держав до питань оборони та національної безпеки. Багато країн збільшили витрати на оборонний сектор, модернізували власні армії та переглянули стратегії національної безпеки. Це свідчить про формування нової системи міжнародних відносин, у якій безпекові питання знову набувають ключового значення.

Крім військового протистояння, війна має серйозні гуманітарні наслідки. Мільйони українців були змушені покинути свої домівки через бойові дії, що спричинило масштабну міграційну кризу в Європі. Руйнування інфраструктури, житлових будинків, енергетичних об'єктів та промислових підприємств завдали значних збитків українській економіці та суспільству.

Отже, війна Росії проти України є не лише боротьбою за територіальну цілісність і незалежність української держави, а й глобальним геополітичним конфліктом, який визначатиме розвиток міжнародних відносин у найближчі десятиліття. Вона продемонструвала необхідність зміцнення міжнародної безпеки, посилення співпраці демократичних держав та формування нових механізмів

протидії агресії. Результати цієї війни матимуть вирішальне значення для майбутнього Європи та всього світового порядку.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ківшар І. В.
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну наша держава, українське суспільство зіштовхнулися з рядом серйозних випробувань. Проте це не стало причиною зупинки євроінтеграційних процесів в Україні. Можна припустити, що саме ці події навіть пришвидшили процес євроінтеграції.

Україна подала офіційну заявку на членство в Європейському Союзі 28 лютого 2022 року і вже 23 червня 2022 року набула статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Подальший рух до набуття членства передбачав виконання цілого ряду рекомендацій від Європейської Комісії. 3 лютого 2023 року відбувся саміт Україна – ЄС, де Україна продемонструвала власні досягнення з реалізації цілей, які є необхідними для набуття членства в Європейському Союзі. Реформаторські зусилля України були позитивно оцінені, після чого наша країна продовжила виконувати подальші рекомендації комісії [1]. Крім того, Центр Разумкова провів у лютому 2023 року Круглий стіл з темою «Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи». Велика кількість урядовців, науковців, незалежних експертів та дипломатів брали участь у дискусії. Основна увага приділялась проблемам, викликам і реальному становищу євроінтеграції в таких специфічних умовах як війна. Також виносилось питання про отримання статусу кандидата і початок власне самих переговорів про вступ України до Європейського Союзу. Проте великий акцент робився саме на подальші перспективи розвитку Києва і Брюсселя в сучасних умовах.

Процес вступу України до Європейського Союзу має багатогранне значення для розвитку країни. Зокрема, особлива увага приділяється політичному аспекту [2]. Дослідження політичних перспектив дає змогу виокремити декілька найбільш важливих напрямків, з якими пов'язані зусилля України на шляху здобуття членства в ЄС. Перш за все, слід розглянути питання правових реформ. Одним із найважливіших векторів реформування є правова система. Основною метою є максимальне наближення національного законодавства до встановлених європейських стандартів. Прямим проявом реформування правової системи України є підвищення незалежності судової системи, проведення заходів боротьби з

корупцією, модернізація законодавства відповідно до сучасних обставин та зміцнення підтримки та захисту прав людини.

Як один із засобів здобуття членства в Європейському Союзі, так і один із результатів цього процесу виступають інституційні реформи [3]. Зусилля України загалом зосереджені на посиленні демократичних інституцій. Питання інституційної реформи є особливо гострим в контексті боротьби з корупцією. Цей процес характерний створенням окремих незалежних органів контролю та підвищенням прозорості всього управління. Однією з перспектив проведення такої роботи є значне посилення позицій громадського сектору в контексті боротьби з корупцією як надзвичайно болючою проблемою для України, широке залучення недержавних організацій до контролю за державним управлінням.

Окремої уваги як однієї з умов інтеграції до ЄС заслуговують також економічні реформи. Це обґрунтовується тим, що ринкова економіка України також потребує європейської стандартизації. Зокрема, це має проявлятися в лібералізації ринків, покращенні загального клімату для ведення бізнесу та в підтримці останнього зі сторони держави. В цьому контексті особливо актуальними є проблема захисту інтелектуальної власності і постійного залучення іноземних інвестицій для подальшого розвитку.

Важливою складовою політичних перспектив як таких є проведення адміністративних реформ. Зусилля України зосереджені на створенні умов для більш ефективного управління державним апаратом у відповідності до європейських стандартів. Процес характеризується введенням спрощених бюрократичних процедур та створенням електронного урядування. Такий підхід відкриє більш широкий доступ кожному громадянину для отримання послуг з можливістю економії часу. Адміністративні реформи мають підвищити рівень прозорості та забезпечити відповідальність в управлінському апараті. Крім того, вже тривалий час спостерігається активна співпраця України з європейськими агентствами й інституціями з однією головною метою – адаптацією показників України до європейських стандартів. Цей процес чітко відстежується через активну участь України в ініціативах Європейського Союзу, через обмін досвідом з приводу конкретних питань. На фоні цього Україна задля покращення власного законодавства регулярно ухвалює нормативно правові акти за аналогією з європейськими.

Україна реалізувала досить багато завдань на шляху до набуття членства в Європейському Союзі. На сьогодні перед нашою державою все ж залишається низка проблем, які потребують уваги та подальшої реалізації на практиці. Зокрема, одним із пріоритетів є нарощування дипломатичних зусиль і зовнішньополітичної активності для врегулювання міждержавних суперечок із державами Європейського Союзу, насамперед з Угорщиною та Польщею.

Загалом процес євроінтеграції позитивно впливає на політичну, правову та економічну ситуацію в Україні. Практика показує, що Україна отримала та продовжить отримувати корисний досвід та позитивні результати на шляху євроінтеграції. Не дивлячись на це, слід констатувати, що європейська інтеграція в умовах війни є тривалим і важкопрогнозованим процесом і ми не можемо чітко стверджувати про строки набуття членства в Європейському Союзі.

Список використаних джерел

1. Спільна заява за підсумками 24-го саміту Україна–ЄС. Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського: веб-сайт. URL: https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-za-pidsumkami-24-go-samitu-ukrayina-yes-80765.

2. Дудкевич В.І. Процес інтеграції України до Європейського Союзу в контексті суперечностей внутрішньоєвропейського розвитку. *Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку*. 2021.

3. Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України : зб. матеріалів XIX наук.-практ. конф. / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпро: НТУ ДП, 2022. (дата звернення: 26.04.2026).

«МІЛІТАРИЗМ» БЕРТРАНА ДЕ БОРНА І ДОКТРИНАЛЬНО-РЕЛІГІЙНІ МЕЖІ СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ

Рудяк Д.В.

Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого

Традиція справедливої війни, що бере початок від Августина Аврелія та систематизована Томою Аквінським, є однією з центральних парадигм середньовічної політичної філософії та етики. Її передумова полягає в тому, що війна, за певних умов, є «необхідним злом», і що єдиним легітимним її виправданням слугує відновлення миру, і ці уявлення знаходять свої відображення і дотепер. Однак поза межами цієї теологічно-правової традиції існувала інша, аристократично-поетична культура, що осмислювала війну принципово інакше.

Її найяскравішим представником є окситанський трубадур і лицар Бертран де Борн. В його сірвентах війна оспівується, і постає перед читачем не як вимушений засіб, а як безпосереднє благо: естетичне, моральне й екзистенційне. Але, на нашу думку, вчення де Борна про війну виходять за межі простого заперечення умов справедливої війни, постаючи, скоріше, викликом глибшій телеологічній передумові традиції: уявленню про мир як про самоочевидне й універсальне благо.

Августин у 19-й книзі *De Civitate Dei («про Град Божий»)* пропонує вичерпну дефініцію миру як «спокою порядку» (*tranquillitas ordinis*) [1]. Згідно з його думкою, все творіння має свою належну ієрархію, де розум панує над тілом, а людина підпорядковується Богу. Будь-який конфлікт є порушенням цього порядку, а отже,

війна є ознакою людської недосконалості. Проте Августин стверджує, що навіть ті, хто ведуть найкривавіші війни, прагнуть лише миру на своїх умовах; вони хочуть перемоги, яка є лише іншим ім'ям для миру з додаванням слави. Вирішальним тут є внутрішній стан воїна: той, хто воює із жагою чи жорстокістю є грішником, навіть якщо його справа справедлива [1].

Тома Аквінський у «Сумі теології» систематизує три необхідні умови справедливої війни: законна влада, справедлива причина та правильний намір. Остання умова є ключовою, тому що, на думку автора, війна стає гріховною, якщо ведеться заради самої війни, а не заради миру [2]. Мир є метою, в той час як війна – лише інструментом для його досягнення.

Обидва мислителі поділяють спільну телеологічну передумову: мир є природним станом і кінцевою метою політичного життя держави і її суб'єктів. Ця передумова, успадкована від платонівсько-християнської космології, є аксіомічною.

Центральний сірвент де Борна «Bem platz lo gais temps de pascor» («Мені до вподоби весела пора Великодня») є програмним текстом іншої філософії. Поет описує битву з чуттєвою насолодою, що виражається в звуках, запахах. Видовище бою викликають у нього «joi», радість, що є центральним поняттям французької трубадурської лірики того часу [4; 5]. Показово, що та сама категорія, яка в куртуазній поезії, частіше за все, характеризує ідилію кохання, у де Борна позначає хорошу битву [3].

З цього випливає кілька філософських тверджень, по-перше, на думку де Борна, війна виступає свого роду констатацією шляхетної ідентичності**.** Лицар є тим, що він робить у бою, мир позбавляє його сутнісної діяльності (ergon) і тим самим руйнує його як суб'єкта. Де Борн прямо пише, що мир робить людину боягузом і злиднем духу. По-друге, мир є не благом, а деградацією. У кількох сірвентах де Борн висвітлює мир між вельможами як моральний занепад, що породжує лінощі, торгашество й втрату честі. Це пряма інверсія Августинового «порядку та миру». По-третє, естетичний досвід битви має самостійну цінність. Радість бою не є інструментальною або раціональною, бо вона не веде до жодної зовнішньої мети. Де Борн позиціонує її як ближчу до естетичної, ніж до етичної у звичному сенсі [3].

Підсумовуючи написане вище, можна сказати, що Августин і Аквінський потребують, щоб війна, по суті, виходила за свої «межі», стаючи засобом, орієнтованим на мир, в той час як де Борн усуває цю вимогу: його війна самодостатня. Це робить саму структуру виправдання війни зайвою. Запитання «чи справедлива ця війна?» втрачає сенс, якщо війна стає цінною сама по собі. Тома Аквінський вимагає, щоб воїн не бажав війни заради неї самої, в свою чергу, Де Борн вимагає протилежного: воїн, що не відчуває «joi» від битви, є морально невитривалим. Саме та внутрішня настанова, яку теологічна традиція засуджує, є для де Борна чеснотою. Але «найглибший», найболючіший виклик, який описує у своїй поезії французький «трубадур війни» є не кондиціональним, а телеологічним. Де Борн не стверджує, що якась конкретна війна є справедливою, він стверджує, що

мир є благом лише для певних соціальних типів, наприклад купця, клірика, і є чужим для природи лицаря. Це означає, що на думку де Борна, «порядок і мир» Августина є не філософською істиною, а класово-ідеологічним твердженням.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що позиція де Борна є більш радикальним викликом традиції справедливої війни, ніж проста відмова від її умов. Він не грає за тими самими правилами як Августин Аврелій та Тома Аквінський, він відмовляється від самої «гри». Його думка відкриває питання, яке традиція залишає без відповіді: чи є телеологія миру філософськи нейтральною основою для теорії війни, чи сама війна є ціннісною позицією, що потребує виправдання?

Показовим є висвітлення де Борна в «божественній комедії» Данте Аліг'єрі як сіяча розбрату. Фрагмент даного твору підтверджує, що середньовічна культура, через свою догматичність, відчувала загрозу цієї позиції і потребувала її символічного «покарання», яке Данте виніс у своєму творі. Але після аналізу думок трьох досліджених вище мислителів виникає питання – хто з них, все таки, є більш «жорстоким»? де Борн, який, по суті, приймає війну такою, якою вона була, і якою залишиться назавжди: кривавою, руйнівною, хаотичною, і який наголошує на тому, що вищою чеснотою аристократа воїнського класу є участь в ній без страху і сумніву, чи, все ж, Августин Аврелій та Тома Аквінський, які намагаються знайти виправдання для кровопролиття, легітимізіювати напад на ближнього свого та «обілити» сторону агресора, за тієї чи іншої причини уникаючи прямого визнання війни як константи в людському бутті?

Список використаних джерел

1. Августин Аврелій. Про Град Божий : у 4 т. / пер. з лат. П. Содомора. Київ : Дух і Літера, 2012. 1430 с.
2. Сума теології / Святий Тома з Аквіну ; [пер. з латин. П. Содомора]. Кн. 1 : Про Бога. Питання 1-43. Львів : Сполом, 2010. 518 с.
3. De Born B. Bem platz lo gais temps de pascor : poems / transl. by C. Rogers. De Re Militari. Berkeley: University of California Press, 1986. URL: https://www.deremilitari.org/RESOURCES/SOURCES/born.htm
4. Lafont R. Le Chevalier et son désir. Paris : Kimé, 1992. 235 c.
5. Lafont R. Baroques occitans: anthologie de la poésie en langue d'oc 1560–1660. *Montpellier: Publications de l'université Paul-Valéry Montpellier.* 2003, №3. 295 с.

ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ЧАС

Засікан Є. В.
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Дослідження екологічних наслідків російсько-української війни є одним із найактуальніших завдань сучасної науки. Війна на території України спричинили

масштабні негативні наслідки не тільки для економіки, соціальної сфери, інфраструктури, безпеки громадян, а ще й для навколишнього середовища.

Станом на початок 2026 року масштаби екоциду в Україні набули глобального значення, оскільки деградація екосистем у центрі Європи впливає на кліматичну стабільність, продовольчу безпеку та біорізноманіття всього континенту.

За останніми статистичними даними Державної екологічної інспекції України (на березень 2026 року), загальна сума збитків довкіллю нашої країни вже перевищила 6,8 трильйонів гривень. Викиди парникових газів, спричинені бойовими діями, за чотири роки сягнули 311 млн. т вуглекислого газу, що дорівнює річним викидам такої країни, як Франція. Пожежами знищено понад 158 тис. гектарів лісу, що призводить до незворотних втрат так званих «вуглецевих депо». Близько 20 % заповідних територій України перебувають під окупацією або в зоні бойових дій.

Знищення промислових об'єктів із наступним загорянням нафтопродуктів, горючих та токсичних газів призводить до комплексного забруднення водних ресурсів, атмосфери і ґрунтів, які в довгостроковій перспективі несуть суттєву загрозу всім екосистемам.

Однією з найбільш гострих екологічних проблем є забруднення атмосфери продуктами горіння, парами вибухових речовин, пилом, викидами, що спричинені внаслідок виникнення пожеж на нафтобазах, складах паливно-мастильних матеріалів, промислових об'єктах та об'єктах критичної інфраструктури.

Не менш значними є загрози для водних ресурсів. Руйнування систем водопостачання та водовідведення, пошкодження очисних споруд, затоплення територій, потрапляння нафтопродуктів, важких металів, хімічних речовин та неочищених стічних вод у річки, озера й підземні води призводять до погіршення стану водних екосистем і зниження якості питної води.

Так, підрив Каховської ГЕС російськими військами 6 червня 2023 року спричинив масштабну екологічну та гуманітарну катастрофу. Затоплено 620 кв. км території, постраждали понад 80 населених пунктів, загинуло щонайменше 33 людини, десятки людей отримали поранення. Знищення Каховського водосховища призвело до критичного обміління, знищення екосистем, загибелі флори та фауни, виникнення проблем із водопостачанням і зрошенням. Затоплення мулом мінних полів в регіоні ускладнює подальше розмінування, а отже, й експлуатацію земель вже у мирному житті. У перспективі це може стати чинником санітарно-епідеміологічної небезпеки та серйозним викликом для повоєнного відновлення.

Згідно з офіційними даними Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України станом на квітень 2026 року, екологічні та економічні наслідки війни для аграрного сектору є надзвичайно руйнівними, у першу чергу через прямий вплив на земельні ресурси. Прямі збитки від забруднення та засмічення земель внаслідок ракетно-бомбових ударів та бойових дій оцінюються в 1,34 трлн. грн. Близько 20 % сільськогосподарських угідь залишаються або окупованими, або потенційно замінованими та забрудненими.

Відомо, що кожен снаряд, міна чи авіабомба, що застосовуються на цих територіях, – це джерело важких металів, які потрапляють в ґрунт. Унаслідок вибухів, мінування, переміщення важкої військової техніки, пожеж і руйнування верхнього шару ґрунту значні площі сільськогосподарських угідь втрачають родючість і стають непридатними для безпечного використання. Важкі метали, що входять до складу здорових ґрунтів і мають невисоку концентрацію, не мають шкідливого впливу на рослини. Проте, збільшення їх концентрації веде до пригнічення росту, розвитку рослин та діяльності мікроорганізмів в ґрунті. Це, в свою чергу, ускладнює вирощування сільськогосподарських культур, призводить до зниження врожайності та погіршення якості продукції. Крім того, забруднення ґрунтів залишками боєприпасів, металами та токсичними речовинами створює довготривалу екологічну небезпеку та негативно впливає на продовольчу безпеку держави.

Небезпечним є те, що після вибуху лише одного артилерійського снаряду розпиляється до 10-ти кілограмів отруйних для середовища газів та дрібнодисперсних частинок, що містять сажу, чадний газ, оксиди азоту, діоксиди сірки, аміак, свинець, кадмій, ртуть, миш'як та фтор. Кількість використаних боєприпасів вже йде на мільйони з кожної сторони конфлікту.

Особливу занепокоєність в умовах повномасштабної війни викликає радіоактивна загроза в Україні, що перейшла з категорії теоретичних ризиків у стан постійної техногенної напруги. Так, станом на квітень 2026 року, основними факторами небезпеки є не лише потенційні аварії, а й цілеспрямований «ядерний шантаж» та руйнування інфраструктури безпеки з боку окупаційних військ рф.

Головним об'єктом ризику через окупацію та регулярні обстріли енергетичної інфраструктури залишається ЗАЕС. Лише за останній період станція пережила вже 15 повних блекаутів, кожен із яких – це ризик зупинки систем охолодження реакторів та відпрацьованого палива. Відсутність належного технічного обслуговування та кваліфікованого українського персоналу підвищує імовірність технічних збоїв, які можуть призвести до витоку радіації.

Через 40 років після катастрофи (квітень 1986 року) зона ЧАЕС знову стала небезпечною внаслідок військових дій. Порушення в результаті обстрілів цілісності захисного саркофагу, а також, бойові дії та пересування важкої техніки є загрозою радіактивного забрудненням. Унаслідок пожеж дим від згорілого радіоактивного лісу розносить ізотопи (цезій, стронцій) на великі відстані, зокрема у бік Києва та інших населених пунктів. Пошкодження автоматизованих систем контролю радіаційного фону під час окупації ще у 2022 році частково відновлено, але ризик виведення їх з ладу залишається.

Під постійною загрозою через ракетні удари по енергосистемі України знаходяться й працюючі АЕС. Фіксуються численні випадки прольоту крилатих ракет та БПЛА безпосередньо над реакторними залами. Різкі коливання в енергосистемі змушують автоматику АЕС екстрено зупиняти блоки, що є критичним режимом для ядерних установок.

Незважаючи на складні умови, державні органи України та місії МАГАТЕ здійснюють безперервний моніторинг. Радіаційний фон у більшості областей залишається в межах норми, проте ситуація може змінитися миттєво у разі прямого влучання в критичні об'єкти.

Не менш негативно воєнні дії впливають на стан біорізноманіття в Україні через вибухи, пожежі, мінування територій, використання важкої техніки, будівництво фортифікацій, забруднення ґрунтів і вод, а також постійні шум та вібрації. Внаслідок цього руйнуються природні місця існування різних видів тварин, порушуються їхні міграційні шляхи, скорочується кормова база, змінюється гідрологічний режим водно-болотних угідь і прискорюється деградація лісових, степових та прибережних екосистем.

Прикладом катастрофічних наслідків є майже повне знищення російською окупаційною армією заповідника Асканія-Нова, з якого окупанти масово вивозять тварин, або влаштовують на них сафарі. Також на території заповідника тільки за 2025 рік внаслідок розміщення російськими військами ППО, артилерії та авіації сталось 8 пожеж, які охопили область в 1790 гектарів.

Руйнування заповідників і національних парків має довготривалий характер, оскільки йдеться не лише про пошкодження адміністративної чи туристичної інфраструктури, а насамперед про втрату унікальних природних комплексів, які формувалися десятиліттями, а деякі – й століттями. За оцінкою WWF-Україна, щонайменше 17 національних парків, 8 природних заповідників і 3 біосферні заповідники вже потребують відновлення інфраструктури, будівель та обладнання. Частина територій, імовірно, зазнала незворотних змін. Додатковим негативним чинником є також окупація природоохоронних територій, за якої заповідного режиму фактично ніхто не дотримується, а цінні природні ділянки можуть використовуватися у військових цілях.

У повоєнний період загрози для біорізноманіття України не лише зберігатимуться, а й виявлятимуться у формі довготривалих екологічних наслідків війни. До основних викликів належатимуть розмінування природоохоронних територій, відновлення порушених екосистем, рекультивація земель, ліквідація наслідків пожеж, хімічного забруднення ґрунтів і водойм, а також відтворення природних середовищ існування рідкісних видів флори і фауни. Особливої уваги потребуватиме відновлення територій природно-заповідного фонду, які зазнали руйнувань, окупації або втрати природоохоронного режиму.

Ефективне повоєнне відновлення має здійснюватися на основі принципів екологічної безпеки, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, наукового моніторингу та міжнародної природоохоронної співпраці.

Отже, війна призвела до масштабного руйнування навколишнього середовища та катастрофічних екологічних наслідків. Сьогодні Україна стала найбільшим у світі своєрідним «живим полігоном» для вивчення та дослідження впливу сучасної конвенційної зброї на довкілля, результати яких будуть визначати світові стандарти екологічної безпеки на десятиліття вперед.

Наслідки екоциду матимуть довготривалий характер і потребуватимуть комплексного підходу, що поєднуватиме правові, природоохоронні, наукові та організаційні механізми. Від ефективності таких заходів буде залежати не лише збереження природи України, а й екологічна безпека та виживання майбутніх поколінь.

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ШАНТАЖ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЯК ФАКТОР ВИПРОБУВАННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ЄДНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Кардановський А.А.
Військовий інститут Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка

Росія, втрачаючи будь-які можливості досягти перемоги на полі бою бойовими діями, системно використовує енергетичний чинник як інструмент гібридного геополітичного тиску. Удари по інфраструктурі енергозабезпечення по всій території України, підрив «Північних потоків», а також блокування українського транзиту мають на меті не лише економічне ослаблення Європи, а передусім – психологічний тиск на мирне населення.

Всупереч очікуванням Кремля, масштабне перекриття газових кранів не призвело до негайної капітуляції Європи, але створило серйозну напругу всередині ЄС. Війна та енергетичний шантаж РФ спровокували безпрецедентне переформатування ринку: переорієнтацію російської нафти/газу на Індію та Китай, а європейського імпорту – на США, Катар та Норвегію. США посилили свій вплив у Європі як постачальник природних ресурсів але водночас посилилась енергетична залежність заходу від автократій Близького Сходу, що наразі створює нові ризики, терористичні акти та навіть війни. Окремим геополітичним аспектом є позиція Китаю та Індії. Росія збільшила знижки на свої ресурси для Азії, фактично використовуючи «енергетичний кешбек» для фінансування війни.

Атаки Росії націлені на підрив соціальної стабільності України. Руйнуючи системи теплопостачання, водопостачання та електромережі перед морозами, Росія цілеспрямовано створює для мільйонів людей умови, несумісні з сучасним виживанням. Це – геополітичний розрахунок, націлений на два ефекти: внутрішній (змусити українців вимагати від влади перемир'я на будь-яких умовах) та зовнішній – демонструвати Заходу проблему України в захисті свого населення та критично-важливих об'єктів, створюючи підґрунтя для пролонгації пропозицій щодо заморожування конфлікту ціною територій.

Психологічний тиск на мирне населення - це прямий інструмент впливу на європейських платників податків. Кремль чітко усвідомлює, що багаторазові фото в новинах зруйнованих багатоповерхівок, замерзлих дітей та масованих евакуацій виснажують ресурс співчуття на Заході та підживлюють правопопулістські рухи, які вимагають припинення допомоги Україні. Удари по цивільних – це спосіб

глобальної комунікації. Цей наратив, хоч і маніпулятивний, знаходить відгук у частині електоратів ЄС та США.

Терор проти населення наразі є ключовим елементом стратегії Росії. Руйнуючи житло та комунальну інфраструктуру, Росія свідомо створює нові хвилі біженців – спочатку всередину країни, а потім за кордон. Кожна масована атака на енергосистему супроводжується зростанням потоку мігрантів до Польщі, Німеччини та інших країн. Це створює додатковий міграційний тиск на Євросоюз, який Кремль використовує як важіль послаблення політичної єдності.

Отже, геополітична логіка Росії виявляється цілісною: спершу заморозити Європу через газ, а коли це не спрацювало – виснажувати мирних українців через руйнування ТЕЦ та електромереж. Обидва наративи працюють на одну мету: знищити спроможність України до опору, змусити Захід до переговорів на російських умовах та закріпити нову геополітичну реальність, де агресія та терор стають легітимними інструментами зміни кордонів. Позиція ж Китаю та Індії, які продовжують купувати російські енергоносії, опосередковано фінансує і цей терор – адже гроші ідуть на виробництво ракет та шахедів, що падають на житлові квартали Харкова чи Києва.

Таким чином, війна проти цивільного населення перестає бути лише військовим злочином - вона стає повноцінним геополітичним інструментом, ефективність якого Росія перевіряє в режимі реального часу. І поки Захід вагається щодо надання Україні засобів ППО далекого радіуса дії або дозволу на удари по території РФ тією ж зброєю, Кремль інтерпретує це вагання як сигнал: терор працює, і його можна посилювати.

Проте саме тут українська стійкість завдала нищівного удару по геополітичних розрахунках Кремля. Зима 2023-2026 років, яка навіть через замерзання міст, злам логістики та моральне виснаження мільйонів завершилася без досягнення жодної з їх цілей. Українська система ППО, посилена західними зразками, збила понад 90 % ракет і дронів, націлених на енергетичні об'єкти. Ремонтні бригади працювали цілодобово, світло та тепло вдалося зберегти – ціною неймовірних зусиль, але вдалося. Заморозити Україну не вийшло.

Більше того, саме в цей період Збройні Сили України не лише вистояли, а й продовжили здобувати перемоги на полі бою. Звільнення територій на лівобережжі Херсонщини, розширення плацдармів на Запорізькому , успішні операції в Чорному морі (включаючи знищення російських кораблів і відновлення «зернового коридору» без участі РФ) – усе це відбувалося паралельно з відбиттям зимового терору. Україна не просто впоралась, вона довела, що її опір є стратегічним, а не ситуативним.

І це головний геополітичний підсумок усієї військової кампанії, пройшовши через енергетичний шантаж, систематичний терор інфраструктури та мирного населення, Україна не тільки не пішла на поступки, але й посилила свої позиції. Вона продемонструвала Заходу те, чого від неї чекали найменше – абсолютну здатність до самозбереження та наступальної ініціативи без потреби в капітуляції.

Це стало великим сигналом для Європи та США: Україна є не тягарем, а надійним партнером, який на своїх території витримує удар, що перевищує можливості більшості армій НАТО. Жодні залякування «втомою від війни», жодні наративи про «заморожений конфлікт» чи «неминучість переговорів під російські умови» не спрацювали саме тому, що Україна власними перемогами спростувала головний тезис Кремля: «вони не витримають ще одну зиму».

ГЕНОЦИД ЯК ЕЛЕМЕНТ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПРАВОВА ОЦІНКА ТА ПРОБЛЕМИ ДОВЕДЕННЯ

Клаупік Т.С.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України, що триває з 2014 року та набула особливо масштабного характеру після 24 лютого 2022 року, супроводжується систематичними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Одним із найбільш дискусійних і водночас принципово важливих питань є наявність у діях РФ ознак геноциду щодо українського народу. Правова оцінка таких дій має особливе значення не лише для міжнародної відповідальності держави-агресора, але й для формування доказової бази у міжнародних судових інституціях.

Поняття геноциду закріплене у Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року. Відповідно до статті II Конвенції, геноцидом визнаються дії, вчинені з наміром знищити повністю або частково національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку. До таких дій належать: вбивство членів групи, заподіяння тяжких тілесних або психічних ушкоджень, умисне створення життєвих умов, розрахованих на фізичне знищення групи, заходи щодо запобігання народженню дітей, а також насильницьке переміщення дітей.

У контексті агресії РФ проти України ознаки геноциду вбачаються у систематичних масових убивствах цивільного населення, депортації українських дітей на територію Росії, знищенні цивільної інфраструктури, створенні умов, несумісних із нормальним існуванням населення, а також у публічних закликах представників російської влади та пропагандистів до знищення української національної ідентичності. Значний резонанс отримали події у Бучі, Ірпені, Маріуполі та інших містах, де були зафіксовані масові вбивства цивільних осіб, катування та насильницькі зникнення людей. Ці дії можуть кваліфікуватися як воєнні злочини, злочини проти людяності та, за наявності спеціального наміру, – як геноцид.

Особливе значення має питання так званого «dolus specialis» – спеціального наміру знищити певну групу. Саме наявність такого наміру є головною відмінністю геноциду від інших міжнародних злочинів. Для доведення геноциду недостатньо встановити факти масових убивств або жорстокого поводження. Необхідно довести,

що такі дії були спрямовані саме на знищення українців як національної групи. У міжнародній судовій практиці це є одним із найскладніших елементів доказування.

Одним із доказів наявності спеціального наміру можуть бути офіційні заяви російських посадових осіб та державних медіа. У низці публікацій і публічних виступів містилися твердження про необхідність «денацифікації» України, заперечення існування української нації, культури та державності. Такі висловлювання можуть свідчити про намір знищення української національної ідентичності як окремої групи. Важливим аспектом є й систематичність злочинів, адже міжнародне право розглядає геноцид не як окремі епізоди насильства, а як цілеспрямовану політику.

Окремої уваги заслуговує питання депортації українських дітей до РФ. За даними українських державних органів та міжнародних організацій, тисячі дітей були примусово вивезені з окупованих територій України. Такі дії прямо передбачені Конвенцією про геноцид як одна з форм цього злочину. У 2023 році Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Бєлової у зв'язку з незаконною депортацією українських дітей. Це стало важливим кроком у міжнародному правовому реагуванні на злочини, вчинені під час агресії проти України.

Разом із тим доведення факту геноциду стикається з низкою практичних і юридичних проблем. Насамперед складність полягає у зборі доказів на окупованих територіях, де доступ міжнародних місій та українських слідчих часто є обмеженим або неможливим. Частина доказів може бути знищена, а свідки - залякані або депортовані. Значною проблемою є також необхідність підтвердження централізованого характеру злочинної політики РФ.

Крім того, міжнародні судові процедури є тривалими та потребують надзвичайно високого стандарту доказування. Практика Міжнародного суду ООН у справах щодо геноциду у Руанді та Сребрениці демонструє, що навіть за наявності масштабних злочинів суди дуже обережно підходять до встановлення факту геноциду. Саме тому для України важливим є документування кожного воєнного злочину, збереження свідчень потерпілих, фото- та відеоматеріалів, а також активна співпраця з міжнародними організаціями та слідчими структурами.

Таким чином, дії РФ проти України містять ознаки, які можуть свідчити про наявність елементів геноциду. Особливо це стосується масових убивств цивільного населення, депортації дітей, заперечення існування української нації та систематичного знищення культурної й національної ідентичності українського народу. Водночас остаточна міжнародно-правова кваліфікація таких дій залежатиме від повноти доказової бази та рішень міжнародних судових інституцій. Питання доведення геноциду залишається одним із найскладніших у міжнародному кримінальному праві, однак його належне дослідження має ключове значення для забезпечення міжнародної справедливості та притягнення винних до відповідальності.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СУЧАСНА ВІЙНА: ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ

X МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ПОВІТРЯНИХ СИЛ імені ІВАНА КОЖЕДУБА

Відповідальний за випуск *В. Кротюк*
Комп`ютерна верстка *К.Яндола*
Комп'ютерний дизайн обкладинки *Д. Клочко*
Техн. редактор *М.В. Дудко* Коректор *Н.К. Гур'єва*
Формат 60 × 84/16 Ум.-друк. арк. – 7,00
Підписано до друку 27.05.2025
Ціна договірна Тираж 100 пр. Зам. 0329-17
Видавництво Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5370 від 30.06.2017
Адреса видавництва: 61023, Харків-23, вул. Сумська, 77/79